

Yıl: 2025

ELEKTRONİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ELECTRONIC JOURNAL
OF SOCIAL SCIENCES

ESOSDER

EISSN: 1304-0278

Cilt: 24 – Sayı: 2

www.esosder.org
<http://dergipark.org.tr/esosder>

info@esosder.org
esosder@gmail.com

2002

Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi

Electronic Journal of Social Sciences

www.esosder.org

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder>

E-ISSN:1304-0278

Cilt/Volume:24, Sayı/Issue:2, Nisan/April:2025

İletişim

info@esosder.org

esosder@gmail.com

Tlf: 0380 542 11 00/3899

053203085849 (whatsapp)

Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz 2002'de yayın hayatına başlayan **hakemli** bir dergidir. Dergi; **Ocak, Nisan, Temmuz** ve **Ekim** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Baş Editör/ Chief Editor

Prof.Dr. Cahit AYDEMİR
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Düzce,
cahit.aydemir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9911-8281>

Alan Editörleri/ Field Editors

Prof. Dr. Behçet ORAL,
Dicle Üniversitesi, Z.G. Eğitim Fakültesi, Diyarbakır,
oralbehcet@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6885-1683>
Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ,
Dicle Üniversitesi Z.G. Eğitim Fakültesi, Diyarbakır,
aolakus@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0651-9519>
Prof. Dr. Hatip YILDIZ,
Dicle Üniversitesi, Z.G. Eğitim Fakültesi, Diyarbakır,
hatipyildiz@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3105-7865>
Doç. Dr. Rasim SOYLU,
Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Sakarya,
rasimsoylu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7136-1928>
Doç. Dr. Bünyamin HAN,
Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kütahya,
bunjaminhan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0204-5686>
Prof. Dr. Reha SAYDAN,
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van,
rsaydan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8091-9396>
Doç. Dr. Şahin ÇAYLI,
Düzce Üniversitesi, Düzce,
sahincayli@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7855-524X>
Prof. Dr. Kahraman ÇATI,
İnönü Üniversitesi, Malatya,
kahramancati@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-7440-5436>

Yabancı Dil Editörü/ Foreign Language Editor

Doç. Dr. Bünyamin HAN,
Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kütahya,
bunjaminhan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0204-5686>

Yayın ve Danışma Kurulu/ Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Behçet ORAL,
Dicle Üniversitesi, Z.G. Eğitim Fakültesi, Diyarbakır,
oralbehcet@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6885-1683>
Prof. Dr. Kurban ÜNLÜÖNEN,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara,
kurbanunluonen@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4191-9019>
Prof. Dr. Selim ERDOĞAN,
Gaziantep üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gaziantep,
selimerdogan1960@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0262-6317>
Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ,
Dicle Üniversitesi Z.G. Eğitim Fakültesi, Diyarbakır,
aolakus@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0651-9519>
Prof. Dr. Ahmet TARCAN,
Dicle Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Diyarbakır,
tarcan@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7639-390X>
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ERGÜN,
Dicle Üniversitesi, Diyarbakır,
omerergun21@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2410-1765>
Dr. Öğr. Üyesi İlknur ULUĞ CİCİM,
Akdeniz Üniversitesi, Antalya,
ilknurulug@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5419-8302>

Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi

Electronic Journal of Social Sciences

Cilt/Volume:24, Sayı/Issue:2, Yıl/Year:2025

İÇİNDEKİLER/CONTENTS 24-2

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

1. **Okul Öncesi Matematik Eğitimi: Öğretmen Görüşleri ve İhtiyaçları Üzerine Bir Analiz** 597-619
Preschool Mathematics Education: An Analysis of Teachers' Opinions and Needs
Merve Doğan, Mustafa Albayrak, Cansu Tutkun
2. **Yeniden Tasarlanan Geleneksel Çocuk Oyunlarına Yönelik Görüşlerin İncelenmesi** 620-641
Investigation of Student and Teacher Opinions on Redesigned Traditional Children's Games
Yeliz Bolat, Ecem Sena Öztürk, Merve Nur Kaya, Şeyma Nur Yayla
3. **The Concept of False Memory in the Context of Relationship Between Space and Memory in the Visual Arts** 642-658
Görsel Sanatlarda Mekân ve Bellek İlişkisi Bağlamında Sahte Anı Kavramı
Zeynep Abacı
4. **Determinants of Non-Performing Loans in Turkish Deposit Banks** 659-678
Türk Mevduat Bankalarında Sorunlu Kredilerin Belirleyicileri
Serpil Tomak
5. **Türkiye ve Dünya'da Kentsel Gelişime Yönelik Yönetişimde Katılım İlkesinin İrdelenmesi** 679-702
Examining the Principle of Participation in Governance for Urban Development in Türkiye and the World
Varol Koç
6. **Sessiz İstifa Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması** 703-723
Adaptation of the Quiet Quitting Scale into Turkish: The Study of Validity and Reliability
Abidin Dağlı, Nigah Baysal, Nurhan Tekler Ertaş
7. **The Role of Instagram Trends in Shaping Social Media Strategy: An Executive Level Review** 724-744
Instagram Trendlerinin Sosyal Medya Stratejisini Şekillendirmedeki Rolü: Yönetici Düzeyinde Bir İnceleme
Gözdem Üliç Göreci, Nihal Toros Ntapiapis, Özgül Dağlı
8. **İl Özel İdaresinin Mali Denetimi Hakkında Bir Değerlendirme** 745-763
An Evaluation on the Financial Audit of Special Provincial Administration
Adil Bucaktepe, Nilüfer Coşkun Mert
9. **Sağlık Hizmetlerinde Hasta Güvenliği ve Yapay Zekâ: Bibliyometrik Bir Analiz** 764-782
Patient Safety and Artificial Intelligence in Healthcare: A Bibliometric Analysis
Dilek Şahin
10. **Bilgi Transferinin Çevik Üretim Yetenekleri Üzerinde Etkisi** 783-799
The Impact of Knowledge Transfer on Agile Manufacturing Capabilities
Hasan Gündoğdu, Zeynep Özgüner
11. **Öğrenci, Öğretmen ve Velilerin Ev Ödevlerine İlişkin Görüşleri** 800-820
Opinions of Students, Teachers and Parents on Homework
Uğur Epçaçan
12. **İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Seviyelerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi** 821-836
A Comparative Analysis of Digital Literacy Levels of Communication Faculty Students
Merve Erdoğan
13. **Siyasi Düşüncelerin Sosyal Medyada Paylaşılmasında Motivasyonların Rolü** 837-856
The Role of Motivations in Sharing Political Thoughts on Social Media: A Research with Analytical Hierarchy Process
Dilhan Apak

14. A Bibliometric Analysis of Publications on Political Advertising in Web of Science and Scopus Databases	857-875
Web of Science ve Scopus Veritabanlarında Siyasal Reklamcılıkla İlgili Yayınların Bibliyometrik Analizi Aziz Uçak	
15. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Kapsamında Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi	876-896
Evaluation of Student Opinions Within the Scope of Sustainable Development Goals Mustafa Toklu, Nusret Koca	
16. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programının Hassas Beceriler Açısından İncelenmesi	897-909
Examination of Türkiye Century Maarif Model Preschool Education Program in Terms of Soft Skills Burcu Ertek Eroğlu, Zeynep Eker, Cevat Eker	
17. Spor Kulüplerinin Finansal Ürünlerine Yönelik Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesi: Lawshe Tekniği ile Ölçek Geliştirme Çalışması	910-924
Determination of Consumer Preferences Towards Financial Products of Sports Clubs: Scale Development Study with Lawshe Technique Muhammet Kotan, Ahmet Uyar	
18. Türk Dış Politikasının Milli Davası Kıbrıs Meselesinin TBMM'ye Yansımaları (1950-1960)	925-945
Reflections of the Cyprus Issue, The National Cause of Turkish Foreign Policy, on the TGNA (1950-1960) Suat Özdağ	
19. Makine Öğrenimi Modelleri ile Yetişkin Eğitimi Analizi: Modellerin Karşılaştırmalı Performansı	946-964
Analysing Adult Education with Machine Learning Models: The Comparative Performance of Models Kamil Abdullah Eşidir	
20. Tüm Yönleri ile Gastronomik Ürün İncelemesi: Mersin Tantuni Örneği	965-984
A Gastronomic Product Analysis with All Aspects: The Case of Mersin Tantuni Ceyhan Uçuk, Alim Gürgah, Nilüfer Şahin Perçin	
21. Deprem Doğal Afetinin Muhasebe Meslek Mensuplarının Psikolojileri Üzerine Etkileri: Elazığ İli Örneği	985-1002
The Effects of the Earthquake Natural Disaster on The Psychology of Accounting Professionals: The Case of Elazığ Province Mehmet Murat Şenol, Yakup Ülker	
<u>Derleme Makaleleri/ Review Articles</u>	
22. Jeopolitik ve Göç: Türkiye'nin Jeopolitiği ve Suriyeliler Bağlamında Transit Ülke Durumu	1003-1017
Geopolitics And Migration: Türkiye's Geopolitics and Transit Country Status in The Context of Syrians Aslihan Iğdır Akaras	
23. Mistisizm ve Müzik İlişkisinde Müzik Sanatı: Sırta Ermenin Sanatında Müzik	1018-1030
The Art of Music in The Relationship Between Mysticism and Music: Music in The Art of Attaining the Secret Fulya Soylu Bağçeci	
24. 11. Yüzyıl İngiltere'sinden Kapsamlı Bir Kayıt Defteri: Domesday Book	1031-1044
A Comprehensive Registry Book From 11th Century England: Domesday Book Sema Gürsu, Sayime Durmaz	
25. Yeni Medya Çağında Sosyal Medya ve Dezenformasyon İlişkisi	1045-1053
The Relationship Between Social Media and Disinformation in the New Media Age Dilek Turan Eroğlu	
26. Düzeltilme: Dijital Diplomasi Alanında Yapılan Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi	
Erratum : Bibliometric Analysis of Academic Studies In The Field of Digital Diplomacy Gökhan Turhan, Yeliz Türkoğlu	

Okul Öncesi Matematik Eğitimi: Öğretmen Görüşleri ve İhtiyaçları Üzerine Bir Analiz

Preschool Mathematics Education: An Analysis of Teachers' Opinions and Needs

Merve DOĞAN¹
Mustafa ALBAYRAK²
Cansu TUTKUN³

Öz

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine ilişkin görüş ve ihtiyaçlarını belirlemektir. Nitel durum çalışması yöntemiyle yapılan araştırmaya, Türkiye'nin kuzeydoğusunda görev yapan 18 okul öncesi öğretmeni katılmıştır. Sonuçlar, okul öncesi öğretmenlerinin matematik etkinliklerini planlama ve uygulamada materyal eksikliği, soyut kavramların somutlaştırılması ve çocukların seviyesine uygun anlatım konusunda zorluklar yaşadıklarını göstermiştir. Matematik eğitimi sırasında en sık önerilen yöntemler arasında oyun temelli öğrenme, yaparak-yaşayarak öğrenme ve müzik kullanımı öne çıkarken, robotik kodlama ve teknolojik araçların daha az tercih edildiği belirlenmiştir. Çocukların matematik becerilerini geliştirmek amacıyla oyun temelli etkinliklerin vurgulayan öğretmenler, kâğıt temelli etkinliklerden uzak durulması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, çocukların matematik öğrenmesini etkileyen en önemli faktörler arasında çocuğun hazırbulunuşluğu, aile desteği ve öğretmenin yöntem bilgisi yer almıştır. Öğretmenler, ailelerin çocuklarına destek olmaları, onlarla oyun oynamaları, matematiksel dil kullanımına özen göstermeleri ve okul öncesi matematik konusunda eğitim almalarının önemine dikkat çekmişlerdir. Öğretmenlerin eğitim ihtiyaçları arasında “diskalküli”, materyal kullanımı ve ölçme gibi konuların öne çıkması, mesleki gelişim programlarının tasarımında bu ihtiyaçların göz önünde bulundurulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, okul öncesi matematik eğitiminin kalitesini artırmak için öğretmenlerin pedagojik becerilerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi matematik, okul öncesi öğretmeni, matematik eğitimi ihtiyaçları

Abstract

The purpose of this study is to determine the opinions and needs of preschool teachers regarding mathematics education. Eighteen preschool teachers working in northeastern Turkey participated in the qualitative case study research. The results showed that preschool teachers had difficulties in planning and implementing mathematics activities due to a lack of materials, concretization of abstract concepts, and appropriate expression at children's level. While play-based learning, learning-by-doing, and using music were the most frequently recommended methods during mathematics education, robotic coding and technological tools were less preferred. Teachers emphasized play-based activities to improve children's mathematical skills, while paper-based activities should be avoided. In addition, the most important factors affecting children's mathematics learning were children's readiness, family support, and teacher's methodological knowledge. Teachers emphasized the importance of parents supporting their children, playing games with them, paying attention to the use of mathematical language, and receiving training in preschool mathematics. The fact that “dyscalculia”, use of materials, and measurement were prominent among the training needs of teachers reveals the necessity of taking these needs into consideration in the design of professional development programs. These results provide suggestions for improving teachers' pedagogical skills to improve the quality of preschool mathematics education.

Keywords: Preschool mathematics, preschool teacher, mathematics education needs.

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, mrv.dgn343@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3910-6729>, <https://ror.org/050ed7z50>

² Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, mustafaalbayrak@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3788-5717>, <https://ror.org/050ed7z50>

³ Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, cansututkun06@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2722-2274>, <https://ror.org/050ed7z50>

Giriş

Okul öncesi, matematiksel bilgi ve kavramların temellerinin oluşturulduğu önemli bir dönemdir. Bu kritik gelişim aşamasında çocuklar sayma, sıralama, örüntüleri tanıma, şekil ve boyutları anlama gibi temel matematik kavramlarıyla tanışır. Bu erken deneyimler, daha sonraki akademik beceriler, matematiksel düşünme ve problem çözme becerileri için yapı taşları sağlamaktadır (Avcı, 2015; Tantekin Erden ve Tonda, 2020). Araştırmalar, okul öncesi eğitim alan çocukların matematiğe yönelik yeterlik algıları ve becerilerinin, eğitim almayan çocuklara göre daha yüksek olduğunu, okul öncesi dönemde matematik eğitiminin, çocukların matematiğe karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine yardımcı olduğunu ve bilişsel yeteneklerini geliştirerek gelecekteki akademik başarı için sağlam bir temel oluşturduğunu göstermektedir (Avcı, 2015; Baki ve Hacısalıhoğlu Karadeniz, 2013; Baumann vd., 2024; Lehl vd., 2016).

Okul öncesi matematik eğitimini etkileyen temel faktörler arasında müfredatın kalitesi, öğretmen nitelikleri, sınıf ortamı ve ailenin tutumu yer almaktadır (Clements ve Sarama, 2011; Payne, 2024). Okul öncesi matematik eğitime yönelik sayı, şekil, ölçme, sıralama ve temel işlemler gibi bilgileri ve kavramları etkili bir şekilde aktarma becerileri de dahil olmak üzere öğretmen nitelikleri, çocukların öğrenme deneyimlerini şekillendirmede hayati bir rol oynamaktadır (Ginsburg vd., 2008; Scalise, 2024). Buna yönelik bir araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin, matematik eğitiminde öğretmen merkezli eğitime yönelik inançlarının arttıkça, çocukların matematik becerisinin azaldığı, çocuk merkezli eğitime yönelik inançlarının arttıkça da çocukların matematik becerilerinin arttığı belirlenmiştir (Şeker, 2013). Ayrıca, öğrenme ortamının matematikle ilgili materyaller açısından zengin, ilgi ve dikkat çekici olması da çocukların matematiksel kavramları keşfetmesini ve katılımını desteklemektedir (National Research Council [NRC], 2009). Bu bağlamda, öğretmenler, okul öncesi dönem matematik eğitiminde önemli bir role sahiptir.

Öğretmenlerin, okul öncesi matematik eğitime ilişkin bilgi, beceri, tutum ve öz yeterlilik inançları, çocukların matematiksel gelişimini ve uzun vadeli akademik başarılarını etkilemektedir (Duncan vd., 2007; Jordan vd., 2009). Nitekim erken çocukluk döneminde matematik eğitiminde yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan öğretmenler, etkili, ilgi çekici ve gelişimsel olarak uygun matematik eğitimi vermekte problemler yaşamaktadır. Bu durum çocukların erken dönemlerde matematik kavramlarını yeterince öğrenememelerine ve matematiğe karşı olumsuz bir tutum benimsemelerine neden olabilmektedir (Ginsburg vd., 2008; Lehl, 2016; Sarama ve Clements, 2009). Sınırlı matematik eğitimi alan becerilerine sahip öğretmenler, çocukların bireysel öğrenme ihtiyaçlarını tanımakta ve uygun destek sağlamada zorlanmakta; bu durum, çocuklar arasında matematiksel kavramların anlaşılmasında eşitsizliklere yol açabilmektedir (Clements ve Sarama, 2011). Ayrıca, öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitime ilişkin yetersizlikleri, çocukların matematiğe karşı olumsuz tutum geliştirmelerine, kaygı yaşamalarına ve matematik becerilerine olan güvenlerinin azalmasına sebep olmaktadır (Hachey, 2013). Bu bağlamda, öğretmenlerin mesleki gelişimine yatırım yapmak ve eğitimcilerin güçlü matematik eğitimi alan becerilerine ve farkındalığına sahip olmalarını sağlamak, olumlu ve etkili bir erken matematik öğrenme ortamını teşvik etmek için çok önemlidir.

Öğretmen ve öğretmen adaylarının matematiğe ilişkin bilgi, beceri, tutum ve öz yeterlilik düzeylerini inceleyen araştırmalar (Aytaç ve Ünal, 2022; Bates vd., 2011; Güven ve Çolak, 2019; Hachey, 2013; Swars vd., 2006), matematik kaygısıyla matematiğe yönelik öz yeterlilik inancının ilişkili olduğunu ve öz yeterliğin öğretmenlerin matematiği etkili bir şekilde öğretme becerilerinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Swars vd., 2006). Öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, öğretmen adaylarının genellikle matematiği etkili

bir şekilde öğretme becerilerine güvenmedikleri, bunun da öğretim uygulamaları ve çocukların matematiksel gelişimini olumsuz etkileyebileceği saptanmıştır (Bates vd., 2011).

Benzer şekilde ülkemizde okul öncesi öğretmenlerinin kendi matematik eğitimlerini yetersiz buldukları (Tarım ve Bulut, 2006), kendilerini yeterince hazır hissetmedikleri (Orçan Kaçan ve Karayol, 2017), matematik etkinliklerinin hazırlık ve değerlendirme basamağında eksikliklerinin olduğu, öğretim yöntemleri açısından sınırlı bilgiye sahip oldukları, donanım yetersizliği ve sınıf mevcudu nedeniyle bazı sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir (Koç, 2017). Ayrıca, Fırat (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, öğretmenlerin doğal matematik dilini kullanmalarına ilişkin görüşleri ile uygulamaları karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada, öğretmenlerin doğal matematik diline yönelik eksik bilgilerinin olduğu ve matematik etkinliklerinde yer verdikleri kavramların çocukların matematik başarısı açısından yetersiz olduğu belirtilmiştir. Orçan Kaçan ve Karayol (2017) öğretmenlerin matematik eğitimi için ayırdıkları süre ve matematik eğitime ilişkin görüşlerini incelemiş ve ideal matematik programına göre matematik eğitime daha az sürede ayırdıkları ve matematik eğitime önem verdikleri ancak kendilerini verdikleri öneme uygun düzeyde hazır hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda okul öncesi öğretmenlerinin, aldıkları matematik eğitiminin yetersiz olduğunu düşündükleri, okul öncesi matematik eğitimini planlama ve değerlendirmede zorluklar yaşadıkları ve etkili öğretim yöntemleri konusunda sınırlı bilgiye sahip oldukları görülmektedir. Buna ek olarak, okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitiminde karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmek için çok yönlü bir yaklaşım içerisinde görüş ve ihtiyaçlarının belirlenerek, öğretmenlere destek sağlanması önem kazanmaktadır.

Öğretmenlerin matematik bilgilerini ve pedagojik becerilerini geliştirmek için özel olarak tasarlanmış kapsamlı mesleki gelişim programları sunmak çok önemlidir (Clements ve Sarama, 2011). Ülkemizde de MEB (2022) tarafından yürürlüğe konan “Matematik Seferberliği” projesinde matematik atölyeleri, materyal geliştirme, öğretmen eğitimi ve öğretmen eğitimi için dijital bir platform gibi girişimlerle öğretmenlere eğitimler verilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerin matematik becerileri desteklenerek, çocukların matematiği günlük yaşam becerileriyle bütünleştirerek öğrenmelerinin kolaylaştırılması ve erken yaşlardan itibaren matematik becerilerinin teşvik edilmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin matematik becerilerinin desteklenmesi, çocukların matematiği günlük yaşam becerileriyle bütünleştirerek öğrenmelerini kolaylaştıracak ve erken yaşlardan itibaren matematik becerilerinin teşvik edilmesine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, bu araştırmanın sonuçları, öğretmenlerin matematik eğitimindeki yetersizliklerinin belirlenmesi ile, böyle projelerin geliştirilmesine ve öğretmenlerin güvenini artırarak okul öncesi çocuklar için daha iyi matematiksel sonuçlar elde edilmesine yönelik öneriler sunabilir.

Etkili okul öncesi matematik eğitimi, öğretmenlerin bilgi, inanç ve öğretim uygulamalarıyla doğrudan ilişkilidir (Ginsburg vd., 2008). Bu bağlamda, öğretmenlerin matematik becerilerinin desteklenmesinde öncelikli olarak ihtiyaçlarının belirlenmesi, erken çocukluk eğitiminin kalitesini artırmak ve küçük çocukların temel matematik becerilerini geliştirmek için kritik bir öneme sahiptir (Sarama ve Clements, 2009). Literatürde, öğretmenlerin ihtiyaçları doğru bir şekilde belirlenip ele alındığında, matematik öğretme yeterliliklerinin ve güvenlerinin artacağı, bunun da daha etkili öğretim ve çocuklar için daha iyi öğrenme çıktıları sağlayacağı gösterilmektedir (Clements ve Sarama, 2011; Günaydın vd., 2023). Ayrıca, bu ihtiyaçların farkına varılması, öğretmenlerin karşılaştıkları zorluklara yanıt veren müfredat ve eğitim politikalarının tasarlanmasına yardımcı olacaktır. Böylece, okul öncesi çocuklar arasında erken matematiksel anlayış ve ilgiyi teşvik eden destekleyici bir öğrenme ortamı oluşturulabilir (NRC, 2009). Eğitimde aktif öğrenme, eğitim alan bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin ve çocukların

ihtiyaçlarının bilinmesi, eğitim programlarının geliştirilmesi ve öğretmenlere yönelik sunulan eğitimlerin belirlenmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Okul öncesi matematik eğitiminde verimli ve etkili yeni programların hazırlanabilmesi için öğretmenlerin beklenti ve görüşlerinin net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Baki ve Hacısalihoğlu Karadeniz, 2013). Tüm bu bilgiler doğrultusunda, öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, öğretim sürecinde kendilerini yetersiz hissettikleri alanların tespitine katkı sağlayacak ve bu durum dolaylı olarak çocukların matematik becerilerinin gelişimine olanak tanıyacaktır.

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın sonuçlarının, gelecekte yapılabilecek çalışmalarda araştırmacılara, eğitimcilere ve politika yapıcılara yol gösterebilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir. Özellikle, öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitimine yönelik güncel görüş ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, eğitim politikalarının şekillendirilmesine ve öğretmenlerin mesleki gelişim programlarının etkinliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu bulgular, öğretmenlerin matematik eğitiminde karşılaştıkları zorlukların anlaşılmasına yardımcı olarak, eğitim müfredatlarının ve öğretim stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir referans noktası oluşturacaktır. Nitekim, öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçlarının güncel olarak belirlenmesinin alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, araştırma problemi; “Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçları nelerdir?” olarak belirlenmiştir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla fenomenolojik bir araştırma deseni kullanmıştır. Fenomenolojik araştırma, bireylerin belirli bir deneyim veya olguya ilişkin algılarını ve anlamlarını derinlemesine anlamak için ideal bir yöntemdir (Creswell, 2013). Bu desen, öğretmenlerin matematik eğitimine dair deneyimlerini, hissettikleri yetersizlikleri ve karşılaştıkları zorlukları incelemeye olanak tanımaktadır. Araştırmanın odak noktası, öğretmenlerin matematik eğitimindeki deneyimlerini ve bu deneyimlerin çocukların matematiksel gelişimi üzerindeki etkilerini anlamaktır. Bu bağlamda, öğretmenlerin görüşleri ve algıları dikkate alınarak, nitel veriler toplanmıştır. Öğretmenlerin yaşadığı zorluklar ve ihtiyaçlar, onların eğitim uygulamaları üzerindeki etkileri ile birlikte analiz edilmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’nin kuzeydoğusundaki bir ilde görev yapan 18 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmanın amacına en uygun katılımcıları seçmek için tercih edilmiştir (Guest et al., 2020). Çalışma grubuna dahil edilen öğretmenlerin belirlenmesinde şu kriterler dikkate alınmıştır: 1) Katılımcıların okul öncesi öğretmeni olmaları ve 2) Mesleki hizmet sürelerinin en az 11 ay olması. Bu kriterler, öğretmenlerin matematik eğitimi konusundaki deneyimlerini ve görüşlerini daha iyi anlamak için önemlidir, çünkü belirli bir süre boyunca eğitim vermiş olmaları, öğretim uygulamaları ve karşılaştıkları zorluklar hakkında daha derinlemesine bilgi sağlamaktadır.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin 10’u (%55.6) 20-30 yaş, 5’i (%27.8) 31-40 yaş, 3’ü (%16.7) 41-50 yaş aralığındadır ve 17’si (% 94.4) kadın, 1’i (% 5.6) erkektir. Öğretmenlerin 10’u (% 55.6) 1-5 yıl, 4’ü (% 22.2) 6-10 yıl, 1’i (% 5.6) 11-15 yıl, 2’si (%11.1) 16-20 yıl, 1’i (% 5.6) 21 yıl üzeri mesleki hizmet süresine sahiptir. Öğretmenlerin 7’si (%38.9) anasınıfı, 11’i

(%61.1) bağımsız anaokulunda çalışmaktadır. Öğretmenlerin 4' ü (%22.2) 36-42 ay, 7'si (%38.9) 48-60 ay, 7'si (%38.9) 60-72 ay grubu ile çalışmaktadır. Öğretmenlerin 2'si (%11.1) matematikle ilgili bir eğitime katılmış 16'sı (%88.9) matematikle ilgili bir eğitime katılmamıştır.

1.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak, okul öncesi matematik eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar incelenerek hazırlanan “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Eğitime Yönelik Görüş ve İhtiyaçlarını Belirleme Formu” kullanılmıştır. Formun geliştirilmesi sürecinde, alanında uzman eğitimciler ve araştırmacılardan görüş alınmış, bu görüşler doğrultusunda formun içeriği oluşturulmuştur. Uzman görüşleri, formun kapsamının ve geçerliliğinin artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Form üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, öğretmenlerin cinsiyet, yaş, mesleki kıdem gibi kişisel özelliklerini belirlemeye yönelik sorular içermektedir. İkinci kısımda, öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitimine yönelik ihtiyaç duyabilecekleri 18 konu başlığı yer almaktadır. Bu bölümde, öğretmenlerin, okul öncesi matematik eğitimine yönelik eğitim ihtiyacı hissettikleri konuları “İhtiyaç Hissediyorum” ya da “İhtiyaç Hissetmiyorum” seçeneklerinden birini seçerek yanıtlamaları istenmiştir. Formun üçüncü bölümünde ise, okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla şu sorular sorulmuştur: “Okul öncesi dönem matematik eğitimine ilişkin görüşleriniz nelerdir? Çocukların matematik becerilerinin geliştirilmesine yönelik görüşleriniz nelerdir?” Formun geçerlik ve güvenilirlik analizi için, alan uzmanları tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu, içeriği yeterli bulunan form, bir pilot çalışmaya tabi tutulmuştur. Pilot çalışma, formun uygulanabilirliğini test etmek ve gerekirse düzenlemeler yapmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışmadan elde edilen veriler, formun güvenilirliğini artırmak için gerekli düzenlemeleri yapmak amacıyla analiz edilmiştir. Bu aşamalar, formun geçerlilik ve güvenilirlik düzeylerini sağlamlaştırarak, araştırmanın sonuçlarının güvenilirliğini artırmayı amaçlamaktadır.

1.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmada öncelikle gerekli izinler alınmıştır. Okul öncesi kurumların yöneticileriyle iletişime geçilerek gerekli açıklamalar yapılmış ve görüşmelerin hangi koşullarda ve ortamda gerçekleşeceğine ilişkin detaylı bir planlama yapılmıştır. Görüşme aşamasına geçilmeden önce, gönüllü katılım sağlanması için kurum yöneticileri aracılığıyla öğretmenlere bir duyuru yapılmış; bu duyuruya olumlu yanıt veren öğretmenler arasından belirlenen amaçlı örneklem kriterlerini sağlayan ve tesadüfi olarak seçilen 18 öğretmen çalışmaya dahil edilmiştir. Bu sayı, araştırmanın geçerliliğini sağlamak ve sonuçların güvenilirliğini artırmak amacıyla belirlenmiştir. Öğretmenlerle, uygun oldukları gün ve saatte yüz yüze bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, araştırmanın yürütücüsü tarafından gerçekleştirilmiş olup, ortalama 20 dakika sürmüştür. Görüşme sırasında, öğretmenlerin cevapları sesli olarak kaydedilmiş ve daha sonra yazılı hale getirilmiştir. Veri toplama aşamasında ise etik prensipler (Miles ve Huberman, 1994) çerçevesinde önlemler alınmıştır. Öncelikle öğretmenlere, araştırma konusuyla ilgili bilgi sahibi olmaları için çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında gerekli açıklamalar yapılmış; görüşmenin içeriği, gönüllü katılma istekleri ve araştırmanın herhangi bir aşamasında özgürce katılımı sonlandırma hakları hakkında bilgilendirici bir aydınlatılmış onam formu kullanılmıştır (Glesne, 2013).

1.5. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, görüşmeler keşif amaçlı içerik odaklı tümevarımsal tematik analize tabi tutulmuş, kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Bu teknikte, kodlar, kategoriler ve temalar önceden belirlenmemiş olup, verilerden türetilmiştir (Humble ve Mozellius, 2022). Elde edilen verilerin tematik analizinde, Braun ve Clarke (2006) tarafından belirtilen altı aşamalı süreç

takip edilmiştir. (1) *Verilerin Aktarılması*: Birinci aşamada, görüşmelerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilere sıra numarası verilerek, Ö1, Ö2 gibi kodlamalar yapılmıştır. (2) *Kodlama Süreci*: İkinci aşamada, araştırmacılar, tüm veri setini okuyarak sistematik bir şekilde kodlama işlemini gerçekleştirmiştir. Örneğin, öğretmenlerin “günlük yaşamla matematiği ilişkilendirme” konusundaki görüşleri “günlük yaşam” kategorisi altında kodlanmıştır. (3) *Temaların Oluşturulması*: Üçüncü aşamada, kodlardan yola çıkılarak temalar oluşturulmuştur. Örneğin, “matematiksel kavramların öğretimi” ve “öğrenme yöntemleri” gibi temalar belirlenmiştir. (4) *Temaların Gözden Geçirilmesi*: Dördüncü aşamada, oluşturulan temalar gözden geçirilerek analizin tematik bir “haritası” oluşturulmuştur. Bu aşamada, belirlenen temaların iç tutarlılığı ve kapsamı kontrol edilmiştir. (5) *Temaların Tanımlanması ve Adlandırılması*: Beşinci aşamada, her bir tema tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Örneğin, “öğretmen desteği” teması altında, öğretmenlerin çocukların matematiksel gelişimini desteklemek için kullandıkları yöntemler tanımlanmıştır. (6) *Kodlayıcılar Arası Uyum*: Bu aşamada, Miles ve Huberman (1994) güvenilirlik formülü kullanılarak, kodlama konusunda aktif olarak sürecin tamamında yer alan her bir kodlayıcı arasındaki uyum hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arasında uyum, olumlu görüş bildiren araştırmacı sayısının olumsuz görüş bildiren araştırmacı sayısına oranının 100 ile çarpılmasıyla elde edilmiştir. Kodlayıcılar arası uyum 0,91 olarak hesaplanmış ve bu değer, kodlayıcılar arası uyumun oldukça yüksek olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

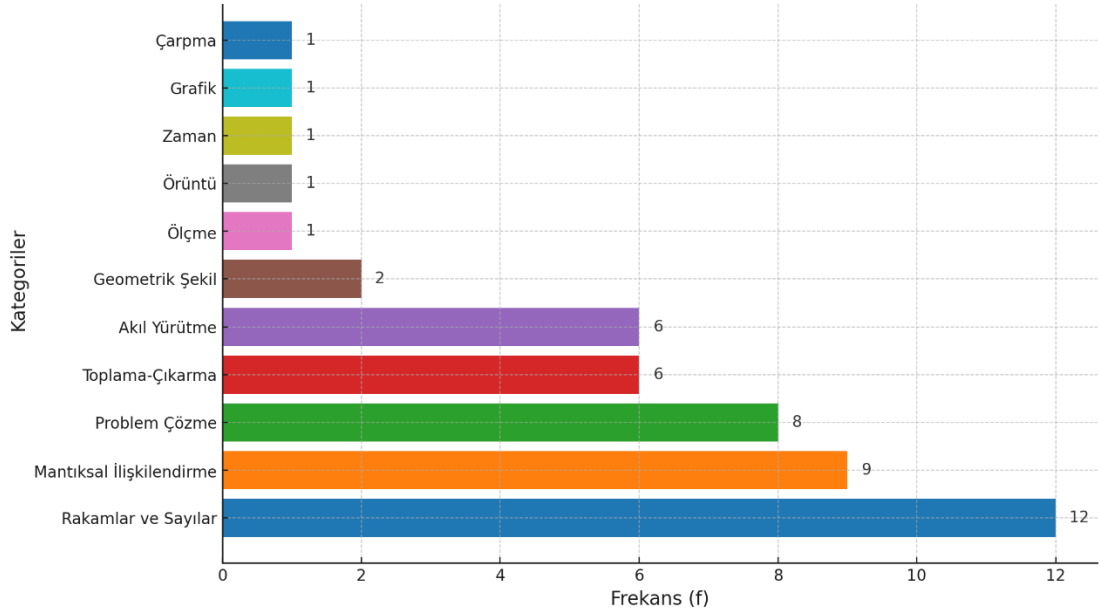
1.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmada geçerlik ve güvenilirlik, nitel verilerin kalitesini artırmak amacıyla titizlikle ele alınmıştır. İç geçerlik, verilerin araştırma sorularını ne ölçüde doğru yansıttığını gösterirken, dış geçerlik ise bulguların genellenebilirliğini sağlamaktadır (Merriam, 2009). Araştırmada, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Eğitime Yönelik Görüş ve İhtiyaçlarını Belirleme Formu," öncelikle uzman görüşleri ile gözden geçirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Uzman görüşü almak, araştırmanın geçerliliğini artırmanın etkili bir yoludur (Kunter ve Baumert, 2006). Ayrıca, veri toplama aracının pilot çalışması gerçekleştirilerek, formun uygulanabilirliği test edilmiş ve katılımcıların geri bildirimleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır (Creswell, 2013). Güvenirlik açısından, kodlayıcılar arasında uyum analizi yapılmış; bu süreçte kodlayıcılar arası uyum oranı 0,91 olarak hesaplanmış ve bu, yüksek bir güvenilirlik düzeyini göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994). Verilerin sistematik bir şekilde analiz edilmesi ve Braun ve Clarke (2006) tarafından önerilen altı aşamalı sürecin takip edilmesi, araştırmanın iç güvenilirliğini desteklemiştir. Bu aşamalar, elde edilen sonuçların tutarlılığını ve geçerliliğini artırarak, okul öncesi matematik eğitimi alanında önemli katkılar sağlamaktadır.

2. Bulgular

Bu bölümde okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik görüş ve ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

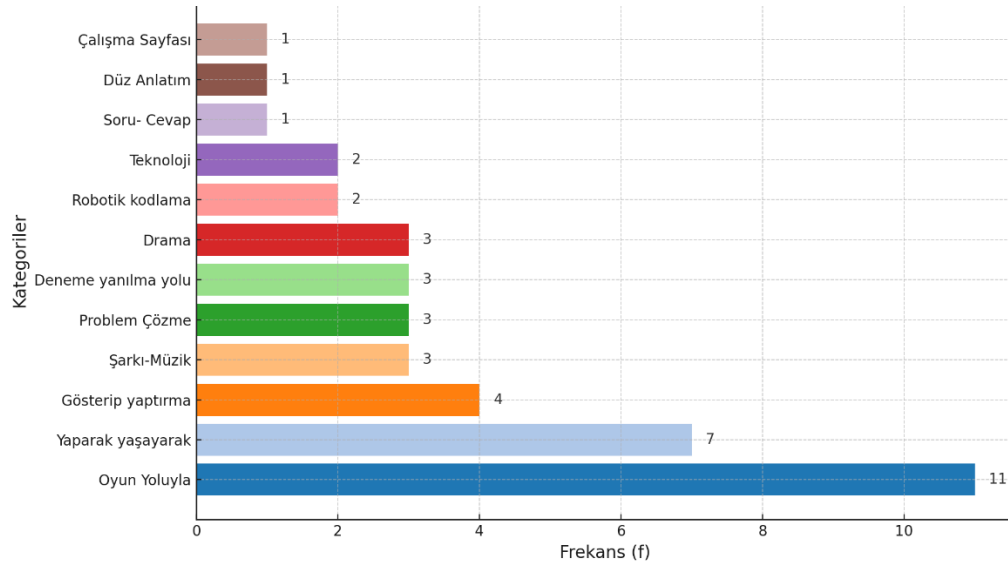
Öğretmenlerin görüşlerine göre okul öncesi dönemdeki çocuklara kazandırılması gereken matematik becerileri Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Çocuklara kazandırılması gereken matematik becerileri

Öğretmen görüşlerine göre okul öncesi dönemde çocuklara kazandırılması gereken matematik becerileri arasında “rakamlar ve sayılar, mantıksal ilişkilendirme (sınıflandırma, eşleştirme, gruplama, karşılaştırma, sıralama, az-çok), problem çözme, toplama-çıkarma, akıl yürütme ve geometrik şekiller” yer almaktadır. Sadece birer öğretmenin vurguladığı ve çocuklara kazandırılmasını istedikleri diğer beceriler ise “ölçme, örüntü, zaman, grafik” konularıdır. Öğretmenlerin çocuklara kazandırılması gereken matematik becerileri hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir: “Üst düzey bilişsel becerilerden olan akıl yürütme, problem çözme gibi davranışsal konuların daha önemli olduğunu düşünüyorum. Eşleştirme, gruplama, gözlem gerektiren ve bu gözlemin ardından kendi zihinlerini davranışa dönüştürme eylemi önemlidir (Ö2).”, “Sınıflandırma, eşleştirme, gruplama, karşılaştırma, sıralama, tahmin etme, çıkarımda bulunma, ölçme becerileri desteklenmeli. Ardından sayı ve şekil kavramları öğretilmeli (Ö7).”, “Karşılaştırma, gruplama, sınıflama yapabilmeleri önemli. Sayıları öğrenip temsil ettiği nesne ile eşleştirme yapabilmeleri önemli. Problem çözme, akıl yürütme gibi kazanımlar önemli (Ö10).”

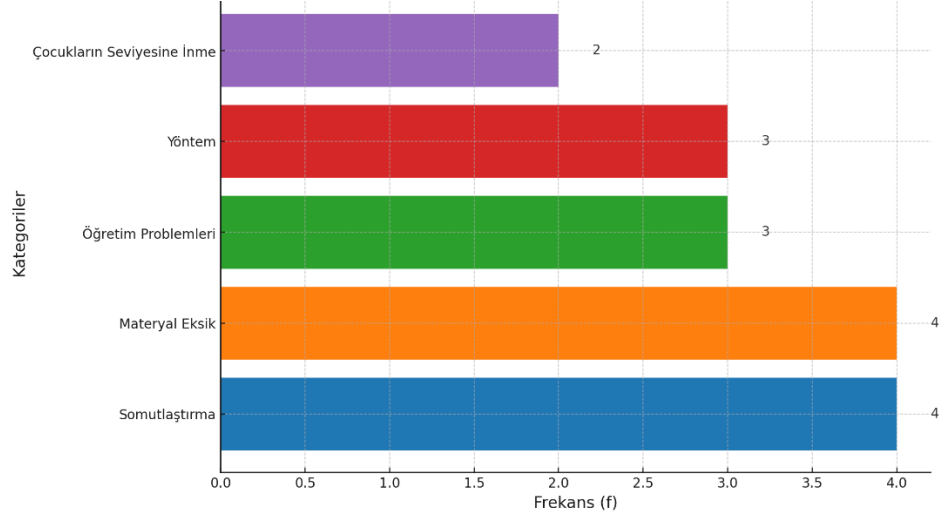
Öğretmenlerin görüşlerine göre matematik etkinliklerinde kullanılmasını önerdikleri yöntem ve teknikler Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Matematiksel kavramların öğretilmesinde kullanılabilecek yöntem ve teknikler

Şekil 2 incelendiğinde öğretmenlerin çocuklara yönelik matematiksel etkinliklerde kullanılmasını önerdikleri yöntem ve teknikler arasında “oyun yoluyla, yaparak yaşayarak, gösterip yaptırma, şarkı-müzik, problem çözme, deneme yanılma yolu, drama” yer almaktadır. Öğretmenlerin en az önerdikleri yöntem ve teknikler ise “robotik kodlama, teknoloji, soru-cevap, düz anlatım ve çalışma sayfasıdır”. Öğretmenlerin önerdikleri yöntem ve tekniklere ilişkin ifadelerinden bazıları şu şekildedir: “Yaparak yaşayarak öğrenme olmalı. Her zaman oyunlaştırılmalı. Şekiller, sayılar gibi konularda müzikten yararlanılmalıdır (Ö10).”, “Matematikteki kavramlar soyut olduğu için somutlaştırarak ve yaparak, yaşayarak günlük hayat içerisinde tecrübe şeklinde öğretilmeli (Ö11).”, “Çocukların genel olarak matematiğe ilgilerinin bulunduğunu düşünüyorum. Bu ilgiden faydalanarak oyun temelli öğretimlerle, şarkılarla öğretim sağlanabilir (Ö2).”, “Kavramlar ezber olarak değil de anlamları kavratılmalıdır. Çıkartma, eksi işlemi anlamına gelir, çocuk bunu bilmelidir (Ö3).” ve “Örneğin çocuklara $2+3$ kaç eder demek yerine 2 misket var 3 misket daha aldım elimde 5 misketim oldu diyebiliriz. Yani toplama-çıkarma demek yerine, yedim elimde kaç tane kaldı, şu kadar ekledim ne kadar oldu denilebilir (Ö15).”

Öğretmenlerin görüşlerine göre matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama konusunda yaşadıkları problemler Şekil 3’de yer almaktadır.

Şekil 3. Öğretmenlerin matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama konusundaki problemleri

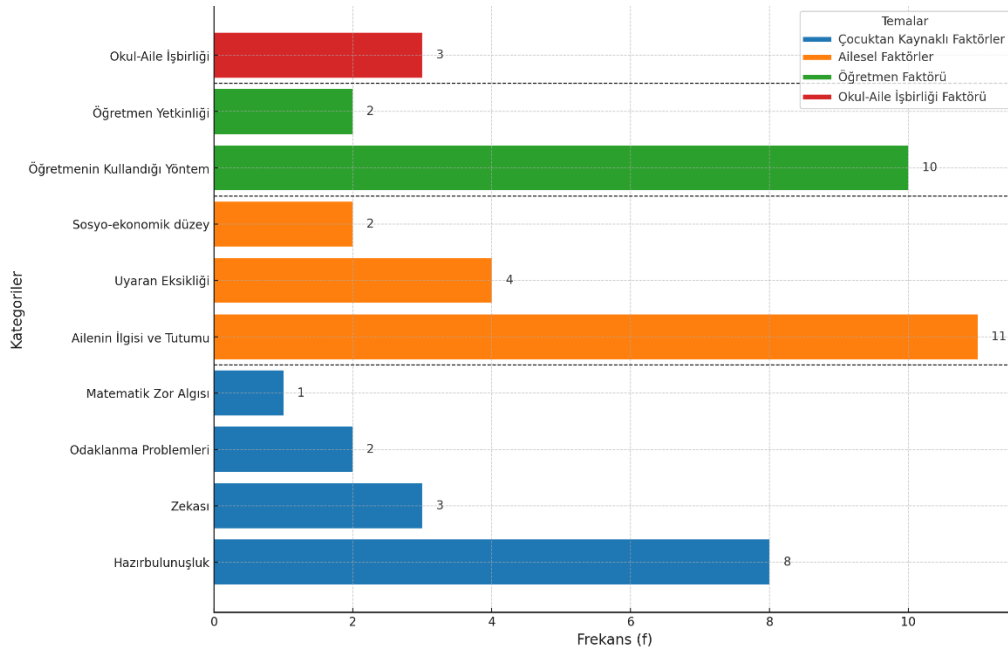
Öğretmenlerin matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama açısından “somutlaştırma”, “öğretimsel problemler”, “materyal ve kitap eksikliği”, “yöntem” ve “çocukların seviyelerine inme” konusunda problem yaşadıkları belirlenmiştir. Somutlaştırma açısından öğretmenler “Soyut olan matematiksel kavramları somuta çevirmekte zorlanıyorum (Ö11).” ve “Matematik ile ilgili konuları çocuklara anlatırken somutlaştırma konusunda yetersiz hissettiğim oluyor (Ö14).” şeklinde görüşlerini bildirmişlerdir. Öğretim yöntemlerine ilişkin ise “Matematik etkinliklerini verirken nasıl daha iyi bir yol uygulamam konusunda (Ö16).”, “Çeşitlilik oluşturmada zorlanıyorum aslında. Konuyu farklı şekillerde nasıl ele alabilirim, çocuklarda konuyu oturtabilmek için (Ö10).” İfadelerinde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissettikleri bir konu da materyal ve kitap eksikliğidir. Bu konuda öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir: “Genelde matematik materyalleri hazırlıyorum fakat hazırladıklarım dayanıksız oluyor. Bu yönde çeşit çeşit MEB’in materyal desteği olması gerekiyor (Ö3).” “Matematik için farklı somut çeşitli materyallere bence gerek var. Sürekli olarak ilgi çekici, farklı materyaller hazırlayamıyorum (Ö10).”, “Çocuklara hazırladığım materyaller de bazen zorlanıyorum. Materyal hazırlama konusunda kendimi yetersiz hissediyorum (Ö18).”

Öğretimsel problemler açısından öğretmenler çıkarma işlemi, rakamları yazma ve gruplama konularında sıkıntı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Buna yönelik ifadeleri incelendiğinde “Kendi grubumda matematikte geldiğim şu aşamada toplama ve çıkarma işlemleri oluyor. Toplama çalışmalarını daha kolay aktarabilirken çıkarma işlemi ile ilgili çalışmaları çocukların daha zor algıladıklarını, bu anlamda çok iyi aktaramadığımı düşünüyorum (Ö2).”, “Eşleştirme ve sıralama etkinlikleri hazırlanabiliyor. Gruplama etkinliklerinde sorun yaşıyorum (Ö3).”, “Matematik etkinliği çalışmalarında çocuklar çok çabuk sıkılıyor ve hızlı hızlı yapmak istiyorlar. Eğlenceli hale getirmekte zorluk çekiyorum, özellikle rakamları yazma çalışmalarında (Ö12).” Öğretmenlerin matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama açısından çocukların seviyelerine inme konusunda yaşadıkları problemleri şu şekilde ifade etmişlerdir; “Çocukların seviyesine indirgeyerek anlatmakta zorlanıyorum (Ö5).”, “Sayılar, rakamlar, mekanda konum, zaman, uzay konularında çocukların seviyelerine inemiyorum (Ö8).” Çalışmada yer alan iki öğretmen ise matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama açısından kendilerini yetersiz hissetmediklerini belirtmişlerdir. Buna göre öğretmenlerin somutlaştırma, öğretimsel problemler, materyal ve

kitap eksikliği, yöntem ve çocukların seviyelerine inme gibi konularda problem yaşadıkları söylenebilir.

Öğretmenlerin görüşlerine göre çocukların matematik öğrenmesine etki eden faktörler Şekil 4’de yer almaktadır.

Şekil 4. Çocukların matematik öğrenmesine etki eden faktörler

Öğretmenlerin çocuğun matematik öğrenmesine etki eden faktörlere ilişkin görüşleri 4 tema altında toplanmıştır. Bunlar “çocuktan, aileden, öğretmenden ve okul-aile işbirliğinden” kaynaklı faktörlerdir. İlk olarak çocuğun matematik öğrenmesine etki eden çocuktan kaynaklı faktörler incelendiğinde bunlar “çocuğun zekası, odaklanma problemleri, hazırbulunuşluğu ve matematik zor algısıdır”. Buna yönelik öğretmenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir: “Çocuğun daha önceden bireysel yaşamında matematikle muhatap olması, onun matematik becerilerini etkiler.....(Ö4).”, “Çocuğun matematiğe yönelik hazırbulunuşluk düzeyi..... (Ö7).”, “Hazırbulunuşluk en önemlisi. Çünkü daha önce rakamları hiç duymamış olan bir çocuk öğrenmekte çok zorlanıyor (Ö14).”

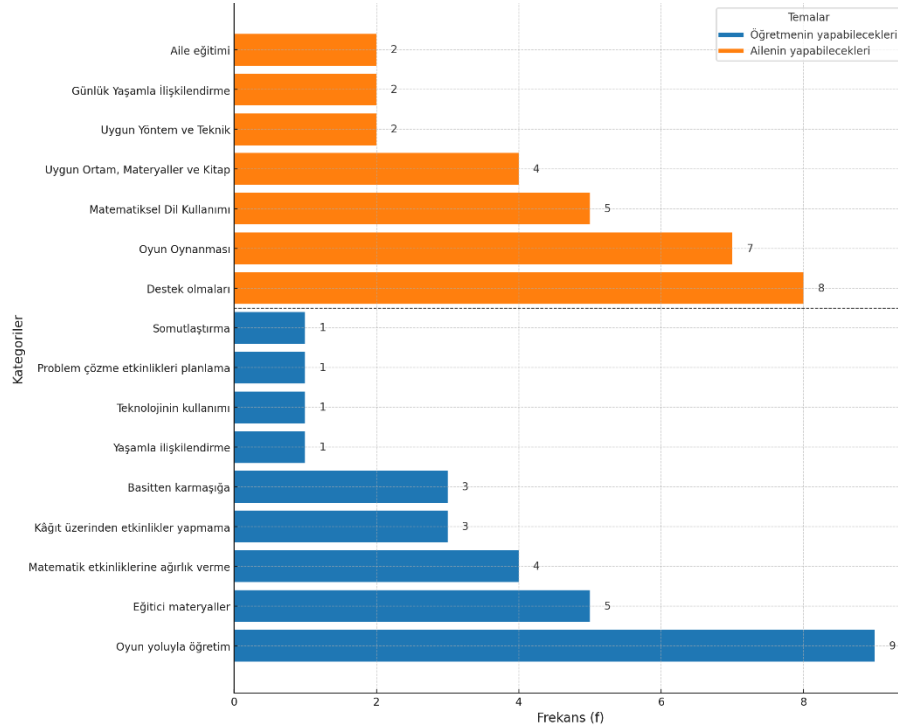
Öğretmenlerin görüşlerine göre çocuğun matematik öğrenmesine etki eden ailesel faktörler arasında “ailenin ilgisi ve tutumu, sosyo-ekonomik düzey ve uyaran çeşitliliği” yer almaktadır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu, ailenin ilgisi ve matematiğe karşı tutumunun çocukların matematik öğrenmelerini etkileyen en önemli unsur olarak belirtmiştir. Buna yönelik bazı öğretmenlerin ifadeleri şöyledir: “Aile ihmali en önemli faktördür. Sadece matematikte değil, diğer tüm etkinliklerde de, okula zihinsel olarak boş gelen çocukların olduğunu gözlemliyorum. Onların öğrenmeleri diğerlerinden zor oluyor (Ö2).”, “Çocuğu ile küçük yaştan itibaren ilgilenen ailelerin çocuklarında büyük sorunlar yaşandığını düşünmüyorum. Sayma, parmak oyunu oynatma, evde basit nesnelerle sayma (mandal) gibi çalışmalar çocukların matematik zeminini olumlu şekilde oluşturmaya katkı sağlıyor. Bu bağlamda aile ilgisizliği ya da çocuktaki odaklanma problemleri etkili olan faktörler olabilir (Ö6).”, “Ailede çocuğa sunulan uyaranlar benim için en önemli faktör. Çünkü çocuğun hayatına bu uyaranlar ne kadar erken ve nitelikli şekilde girerse, matematiğe bakış açısı o kadar olumlu olur (Ö11).”

Öğretmen görüşleri doğrultusunda çocuğun matematik öğrenmesine etki eden öğretmen faktörü arasında ise öğretmenlerin matematik öğretiminde kullandıkları yöntemler ve

öğretmenlerin bu konudaki yetkinlikleri yer almaktadır. Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Öğretmen yetkinliği. Çünkü öğretmen iyi etkinlik planlayarak çocuk da var olan zekayı ortaya çıkartıp geliştirebilir (Ö7).”, “Öğretmenin severek ilgi çekecek şekilde matematiği vermesi, öğretmesi önemli bir faktör. Yaşamın içine matematiği adapte etmeli (Ö10).”

Son olarak öğretmenler okul ve aile arasındaki işbirliğinin de çocukların matematik öğrenmelerini etkilediğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin çocukların matematik öğrenmesine etki eden faktörlere ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Bunlardan en önemlisi okul ve ebeveynlerin ilgisi. Çocuğun hayatında en basit haliyle bebeklikten itibaren matematikle tanışması, okula geldiğinde bunu aşına olması öğrenimi üzerinde en etkili yollardan biridir (Ö4).”, “Aslında bir öğretmen çocuğa matematiği sevdirse de, aile tamamlanmazsa çocuk yine eksik kalır (Ö10).”, “Okuldaki ve evdeki eğitimin koordineli olmaması. Mesela bir toplama işlemini okulda farklı, anne babanın çocuğa farklı öğretmesi gibi (Ö17).”

Öğretmenlerin görüşlerine göre çocukların matematik becerilerini geliştirmeye yönelik öneriler Şekil 5’de yer almaktadır.

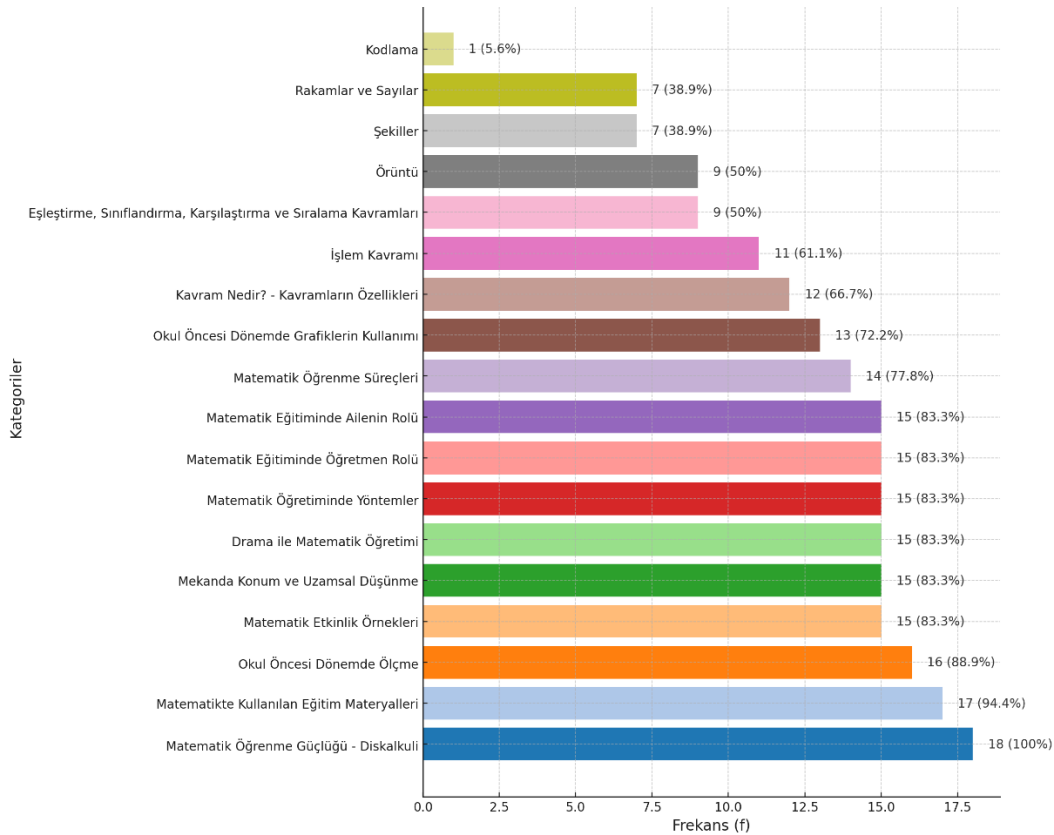

Şekil 5. Çocukların matematik becerilerini geliştirmeye yönelik öneriler

Çocukların matematik becerilerini geliştirmek için öğretmenlerin yapabilecekleri temasında “oyun yoluyla öğretim, eğitici materyaller, matematik etkinliklerine ağırlık verme, kâğıt üzerinden etkinlikler yapmama, basitten karmaşığa, somutlaştırma, yaşamla ilişkilendirme, problem çözme etkinlikleri planlama ve teknolojinin kullanımı” yer almaktadır. Bu konuda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun vurguladığı konu “matematiği oyun yoluyla öğretmek” ve “kâğıt üzerinden etkinlikler yapmamaktır”. Buna ilişkin öğretmenlerden bazılarının ifadeleri şöyledir: “Çocuğun en önemli işi oyundur. Çocuğun matematik becerilerini geliştirilmesini istiyorsak kesinlikle matematiği oyunlaştırarak sevdirmeliyiz (Ö6).”, “Matematiği öğretirken mutlaka oyunlaştırmalıyız. Sadece kâğıt üzerinden etkinlikler asla yapılmamalı (Ö11).” “Bir zorunlulukmuş, dersmiş gibi değil de, sevecekleri şekilde verilmeli. Basitten karmaşığa gidilmeli. Somut materyaller kullanılmalı (Ö10).”

Çocukların matematik becerilerini geliştirmek için “ailenin yapabilecekleri” temasına yönelik öğretmenler “çocuklarına destek olmaları, oyun oynanması, matematiksel dil kullanımı, uygun ortam, materyaller ve kitap sağlanması, uygun yöntem ve teknik kullanılması, günlük yaşamla ilişkilendirme ve ailelerin eğitim almasıdır”. Buna yönelik öğretmenlerden bazıları görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Biz okulda ne kadar öğretirsen öğretilim eğer evde çocuklar desteklenmiyorsa kesinlikle bilgiler kalıcı olmuyor. Sonraki güne unutuluyor. Evde tekrar ettirilmeli. Ödev varsa yapması için desteklenmeli (Ö15).”, “Evde akademik eğitimden ziyade matematiği nerelerde kullandığını çocuğa yaşayarak öğretme kısmında aile daha etkin olabilir (Ö8).” “Çocukların bu derse karşı olumsuz tutumlar geliştirmemesi için küçük yaştan itibaren başarılı olacağı ortamlar sunulması gerekir. Bu açıdan ailelere büyük görevler düşmektedir Yaparak yaşayarak ve somutlaştırarak öğretim teknikleri kullanılmalı (Ö11).”

Öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitimine yönelik eğitim ihtiyacı hissettikleri konular Şekil 6’da yer almaktadır.

Şekil 6. Öğretmenlerin kendilerine yönelik eğitim ihtiyacı hissettikleri konular

Şekil 6 incelendiğinde, öğretmenlerin tamamının 18’i “Matematik Öğrenme Güçlüğü – Diskalkuli”, 17’sinin “Matematikte Kullanılan Eğitim Materyalleri” ve 16’sının “Okul Öncesi Dönemde Ölçme” konusunda kendilerine yönelik eğitim ihtiyacı hissettikleri belirlenmiştir. Öğretmenlerden 15’inin “Matematik Etkinlik Örnekleri”, “Mekanda Konum ve Uzamsal Düşünme”, “Matematik Öğretiminde Yöntemler”, “Matematik Eğitiminde Öğretmen Rolü” ve “Matematik Eğitiminde Ailenin Rolü” konularında; 14’ünün “Matematik Öğrenme Süreçleri”; 13’ünün “Okul Öncesi Dönemde Grafiklerin Kullanımı”; 12’sinin “Kavram Nedir? - Kavramların Özellikleri” ve 11’inin “İşlem Kavramı” konusunda eğitim almak istedikleri saptanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin yarısı “Eşleştirme, Sınıflandırma, Karşılaştırma ve Sıralama Kavramları” ve “Örüntü”; 7’si “Şekiller” ve “Rakamlar ve Sayılar”, birinin ise “Kodlama” konusunda eğitim ihtiyacı hissettiği belirlenmiştir. Buna göre öğretmenlerin, okul

öncesi dönem matematik öğretimine ilişkin birçok konuda kendilerini yetersiz hissettikleri ve buna yönelik eğitim almak istedikleri söylenebilir.

3. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimi konusundaki görüşlerini ve uygulamalarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur.

Araştırmada öğretmen görüşlerine göre çocuklara kazandırılması gereken matematik becerileri sırasıyla “rakamlar ve sayılar, sınıflandırma, eşleştirme, gruplama, karşılaştırma, sıralama, az-çok, çarpma, problem çözme, toplama-çıkarma, akıl yürütme ve geometrik şekiller” olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin çoğunluğunun özellikle “rakamlar ve sayılar” kavramlarını öncelikli olarak kazandırma ve uygulama becerileri üzerinde durdukları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, dikkat çekici bir sonuç olarak, yalnızca bir öğretmenin “ölçme, örüntü, zaman ve grafik” gibi kavramların okul öncesi dönemde kazandırılması gerektiğine vurgu yapması, diğer 17 öğretmenin bu matematik kavramlarını yeterince önemsemediğini göstermektedir. Ayrıca araştırmada yer alan bazı öğretmenlerin okul öncesi eğitim müfredatında yer almamasına rağmen, “*çarpma*” konusunun okul öncesi dönemde çocuklara kazandırılması gerektiğine yönelik görüş bildirmesidir. MEB (2024) okul öncesi matematik eğitim programında; karşılaştırma, sınıflandırma, sıralama, birebir eşleme, sayı kavramı, işlemler, ölçme, uzamsal algı, geometrik şekiller ve grafikler gibi konulara ait bilgi ve becerilerin kazandırılması istenmektedir. Okul öncesi işlemler konusu sadece toplama ve çıkarma işlemlerini içermektedir. Bu doğrultuda, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi matematik eğitimine ilişkin farkındalıklarının düşük olduğu söylenebilir. Mevcut araştırma sonucu, alan yazında öğretmenlerin, okul öncesi matematik eğitime yönelik alan bilgilerinin yeterli olmadığı, kendilerini yeterli hissetmediklerine ilişkin araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Avcı ve Akman, 2023; Can ve Gültekin Akduman, 2022; Fırat, 2016; Güven ve Çolak, 2019; Orçan Kaçan ve Karayol, 2017; Yazlık ve Öngören, 2018). Örneğin Orçan Kaçan ve Karayol (2017) tarafından okul öncesi öğretmenleriyle yapılan araştırmada, öğretmenlerin matematik eğitiminde kendilerini yeterince hazır hissetmedikleri ve öğrenme sürecinde matematik etkinliklerine çok az zaman ayırdıkları belirlenmiştir. Başka bir araştırmada okul öncesi öğretmenleri, sınıf içi matematik etkinliklerini planlamakta zorlandıklarını, mesleki deneyim eksikliğinin ve matematiğin zorluğu düşüncesinin kendilerini sınırlandırdığı belirlenmiştir (Güven ve Çolak, 2019). Ayrıca öğretmenlerin çoğunun, okul öncesi matematik eğitiminde yer alan bazı kavramların bu dönemde öğretilmeyeceğini belirttikleri ve öğretmenlerin çoğunun okul öncesi matematiğini orta düzeyde önemli gördüğü sonucuna ulaşılmıştır (Avcı ve Akman, 2023). Can ve Gültekin Akduman (2022) ile Yazlık ve Öngören (2018) çalışmalarında “sınıflarda yapılan matematik etkinliklerinde genellikle sayı ve şekillerin kullanıldığı, ölçme, grafik, zaman, mekânda konum gibi etkinliklere çok fazla yer verilmediği saptanmıştır. Sonuç olarak öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitime yönelik hizmet içi eğitim almalarının önemli olduğu görülmektedir. Nitekim hizmet içi eğitimler, öğretmenlerin güncel eğitim teorileri, metodolojileri ve matematik öğretimindeki en iyi uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar. Bu mesleki gelişim, öğretmenlerin çocukların ilgisini çekmek ve matematiksel kavramların öğrenimini kolaylaştırmak için en etkili stratejilerle donatılmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin çocuklara yönelik matematiksel etkinliklerde kullanılmasını önerdikleri yöntem ve teknikler arasında “oyun yoluyla, yaparak yaşayarak, gösterip yaptırma, şarkı-müzik, problem çözme, deneme yanılma yolu, drama” yer almaktadır. Öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitiminde farklı yöntem ve teknikleri kullanmalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Alan yazında okul öncesi öğretmenlerinin matematik

eğitiminde kullandıkları yöntem ve teknikler incelendiğinde; öğretmenlerin matematik eğitiminde müzik, sanat, gösterip yaptırma, drama ve oyun etkinliklerini kullandıkları belirlenmiştir (Albayrak ve Şimşek, 2010; Avcı ve Akman, 2023; Can ve Gültekin Akduman, 2022). Diğer taraftan öğretmenlerin yaratıcı drama yöntemini uygulamada eksikliklerinin olduğu (Köğce ve Aykaç, 2017), öğretim yöntemleri hakkında yeterli bilgi ve donanımlarının olmadığına (Koç, 2017) yönelik araştırma sonuçları da bulunmaktadır. Nitekim çocuklara matematiksel bilgi ve becerilerin kazandırılmasında, konuların içeriğine göre uygun yöntem ve tekniklerin izlenmesi öğrenmeyi kolaylaştırabilir. Buna ilişkin matematik kavramlarının kazandırılmasında yapılandırılmış yöntem kullanılarak hikâye, müzik, masa etkinlikleri ve oyunlar ile sayı kavramı ve geometrik şekiller eğitimi verilen çocukların, geleneksel eğitim verilen çocuklara göre daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kırlar, 2006). Mevcut araştırmada öğretmenlerin önerdikleri yöntem ve teknikler göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenlerin çocuk merkezli, etkileşimli ve çoklu öğrenme stillerini destekleyen yaklaşımlara değer verdiği sonucuna varılabilir. Eğitimciler, bu tür farklı yöntemleri matematiksel etkinliklere dahil ederek, her çocuğun bireysel ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına hitap eden zengin öğrenme deneyimleri yaratabilirler. Bu yaklaşım sadece çocukların matematiksel yeterliliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine katkı sağlar. Bu nedenle, çocukların çeşitli yöntemlerle matematikle aktif olarak ilgilendikleri olumlu ve teşvik edici bir öğrenme ortamını teşvik etmek, bütünsel gelişimleri ve akademik başarıları için çok önemlidir.

Araştırmada öğretmenlerin matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama konusunda somutlaştırma, öğretimsel problemler, materyal ve kitap eksikliği, yöntem ve çocukların seviyelerine inme konularında problem yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazın incelendiğinde de okul öncesi öğretmenlerinin matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama konusunda çeşitli problemler yaşadıkları sonuçları, mevcut araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Gök, 2023; Güven ve Çolak, 2019; Koç, 2017; Pekince ve Avcı, 2016). Pekince ve Avcı (2016) öğretmenlerin etkinlikleri planlarken zorluk yaşadığı, matematik kavram ve becerilerinde eksikleri olduğu ve uyguladıkları etkinliklerde çoğunlukla çocuk katılımını desteklemedikleri belirtmişlerdir. Koç (2017) matematik etkinliklerini hazırlama ve değerlendirme aşamasında eksiklerinin olmasından dolayı öğretmenlerin matematik eğitimi için desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gök (2023) araştırmasında, öğretmenlerin matematik öğretiminde yaparak yaşayarak ve somutlaştırmak amacıyla somut ve soyut manipülatif kullandıkları ancak manipülatiflerin olumlu etkisini bilmesine rağmen sınıflarda yeterince manipülatife yer vermedikleri ve bilgilendirmeye ihtiyacı olduğu belirtmiştir.

Öğretmenlerin matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama konusunda yaşadıkları problemlere ilişkin araştırmada ortaya konan bu sonuç, okul öncesi matematik eğitime yönelik yaşadıkları problemlerin çözülmesinde, eğitimciler ve politika yapıcılara yönelik önemli çıkarımlar sağlamaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin okul öncesi matematik eğitime yönelik yaşadıkları problemlerin, çocukların matematik becerilerini olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır. Nitekim boylamsal araştırmalar, okul öncesinde edinilmeyen matematik becerilerinin gelecek süreçlerdeki matematik ve akademik becerileri olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Jordan vd., 2009; Watts vd., 2014). Dolayısıyla okul öncesi matematik eğitiminde öğretmenlerin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için, öğretmenlerin özellikle matematik alanındaki içerik bilgilerini ve pedagojik becerilerini geliştirmek için kapsamlı ve sürekli mesleki gelişim programları sağlanmalıdır. Ayrıca yeterli materyal, kaynak ve sınıf altyapısının sağlanması yoluyla öğrenme ortamının iyileştirilmesi, etkili matematik öğretimini önemli ölçüde destekleyebilir. Bu, somut öğrenme deneyimlerini kolaylaştıran manipülatiflere, teknolojiye ve yaşa uygun matematiksel araçlara erişim sağlamayı içerir. Ayrıca, matematik eğitime değer veren ve öncelik tanıyan destekleyici bir okul kültürünü

teşvik etmek de önemlidir. Son olarak, öğretmen etkinliğini ve çocukların matematikteki ilerlemesini izlemek için sürekli değerlendirme ve geri bildirim mekanizmaları kurulmalıdır. Eğitimciler ve politika yapıcılar bu stratejileri uygulayarak zorlukları azaltabilir, öğretmenleri gerekli beceri ve kaynaklarla güçlendirebilir ve nihayetinde okul öncesi matematik eğitiminin kalitesini artırabilirler.

Araştırma sonucunda, çocuktan, aileden, öğretmenden ve okul-aile iş birliğinden kaynaklı faktörlerin çocukların matematik öğrenmelerine etki eden faktörler olduğu belirlenmiştir. Öğretmen görüşlerine göre, çocuğun hazırbulunuşluğu, zekası, odaklanma problemleri ve matematik zor algısı, onların okul öncesi matematik eğitimini en çok etkileyen faktörlerdir. Duncan vd. (2007) tarafından yapılan araştırmada, daha sonraki matematik başarısının en güçlü belirleyicilerinin çocukların hazırbulunuşlukları ve dikkat becerileri olduğu görülmüştür. Bu açıdan çocukların matematik becerileri, çocuğun bilişsel gelişiminin veya zekanın yönleri olarak kabul edilirler (Ginsburg vd., 2008). Çocukların odaklanma problemleri ve matematik zor algısına yönelik boylamsal araştırmalar, çocukların erken dönemlerdeki dikkat problemleri ve matematiğin zor bir konu olduğuna yönelik kaygısının, gerekli müdahaleler yapılmadığında, daha sonraki kademelerde başarısızlığa yol açtığını ve dikkate alınması gereken önemli bir yapı olduğunu ortaya koymuştur (Rabiner vd., 2000; Vukovic vd., 2013). Bu bağlamda okul öncesi dönemin çocukların gelecekte yaşayacakları matematikle ilgili başarısızlıklara yönelik önemli bir odak noktası oluşturduğu söylenebilir.

Araştırmada öğretmen görüşlerine göre, çocukların matematik öğrenmelerinde ailesel faktörler de en çok ailenin ilgisi ve tutumunun, daha sonrasında ise sosyo-ekonomik düzey ve uyaran çeşitliğinin çocukların matematik becerilerini etkilediği saptanmıştır. Aile ilgisi ve tutumlarına yönelik okul öncesi dönem çocuklarıyla gerçekleştirilen boylamsal bir araştırma da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmada, çocukların okul öncesi matematik becerilerinin 1. ve 2. sınıftaki matematik edinimlerini yüksek oranda belirlediği, ailenin ilgisi ve yaklaşımının çocukların matematik becerilerinde önemli bir aracı rol üstlendiğini göstermiştir (LeFevre vd., 2009). Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri ve buna bağlı olarak çocuklarına sundukları uyaran çeşitliliğinin de çocukların matematik becerilerini etkilediğine ilişkin farklı araştırma sonuçlarıyla örtüşen (Avci, 2023; Haktanır, 2021) bir sonuç elde edilmiştir. Kılıç ve Özcan (2020), ailelerin okul öncesi dönemde matematik eğitiminin çocuklar için öneminin farkında olduklarını, evde çocukların matematik bilgi ve becerilerinin gelişimini desteklediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda aile ilgisi ve tutumu, sosyo-ekonomik düzey ve uyaran çeşitliliği gibi ailesel faktörlerin çocukların matematik öğrenmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Mevcut araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç, çocukların matematik öğrenmesine etki eden öğretmenden kaynaklı faktörlerin, öğretmenlerin matematik öğretiminde kullandıkları yöntemler ve bu konudaki yetkinlikleri olduğunu göstermiştir. Öğretmenlerin benzer şekilde matematik etkinliklerini hazırlama ve uygulama konusundaki problemlerine yönelik somutlaştırma, öğretimsel problemler, yöntem ve çocukların seviyelerine inme konularında problem yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan öğretmenlerin araştırmada sıklıkla matematik öğretiminde kullanılan yöntemler ve öğretmen yetkinliklerine vurgu yapmalarının, bu konuda yaşadıkları problemlere ilişkin farkındalıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim gerek uluslararası araştırmalarda (Astuti vd., 2021; Li, 2021) gerekse de ülkemizdeki araştırmalarda (Aytaç ve Ünal, 2022; Güven ve Çolak, 2019) öğretmenlerin matematik öğretimine yönelik yeterliliklerinin, matematik eğitimi alan bilgisinin ve yöntem bilgisinin istenilen nitelikte olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerindeki erken çocukluk matematik eğitiminin incelendiği bir araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin matematik öğretimi için yetersiz eğitim almış oldukları, matematikten korktukları, matematiği çocuklara öğretmenin önemli bir konu olmadığını düşündükleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin ayrıca çocuklara verdikleri matematik eğitiminin genel olarak

istenilen düzeyde olmadığı ya da çocuklara hiç matematik öğrenme süreçleri planladıkları saptanmıştır (Li, 2021). Malezya’da gerçekleştirilen başka bir araştırma da okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitim materyallerinin farkında olmadıkları ve matematiğe ilişkin yeterli uygulamalar gerçekleştirmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesinde matematiğe yönelik öğrenmenin en üst düzeye çıkarılabilmesi için, öğretmenlerin matematiksel alan becerilerine daha fazla hakim olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Astuti vd., 2021). Gerek uluslararası çalışmalar gerekse ülkemizde yapılan araştırmalar, öğretmenlerin matematik öğretimi konusundaki yeterliliklerinin, içerik ve yöntem bilgilerinin çoğu zaman istenen nitelikte olmadığı sonucuna varmaktadır. Bu durum, matematik eğitiminin kalitesini artırmak için kapsamlı mesleki gelişim ve eğitim programlarına duyulan acil ihtiyacı vurgulamaktadır.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin çocukların matematik becerilerini geliştirmek için oyun yoluyla öğretim yapmayı, eğitici materyaller kullanmayı, matematik etkinliklerine ağırlık vermeyi, kâğıt üzerinden etkinlikler yapmamayı, matematiği günlük yaşamla ilişkilendirmeyi ve somutlaştırmayı, problem çözme etkinlikleri planlamayı ayrıca matematik eğitimde teknolojiye yararlanmayı önerdikleri belirlenmiştir. Bu bölümde çok dikkat çeken bir sonuç sadece üç öğretmenin okul öncesi matematik eğitiminde çalışma kitaplarının kullanılması yerine oyun yoluyla öğretimin tercih edilmesini belirtmeleridir. Ne yazık ki okul öncesi dönemde öğretmenler sıklıkla öğrenme süreçlerinde çalışma kağıtları/kitaplarından yararlanmaktadır (Çobanoğlu vd., 2020; Yıldız ve Akman, 2022). Ancak literatür, çalışma kağıtlarının okul öncesi matematik eğitiminde birincil araç olmaması gerektiğinin, çalışma sayfaları gibi pasif etkinlikler yerine uygulamalı, deneyimsel öğrenmenin altını çizmektedir. Ulusal Küçük Çocukların Eğitimi Derneği (National Association for the Education of Young Children [NAEYC]), çocukların gelişimlerine uygun uygulamaların, materyallerle ve akranlarıyla etkileşim yoluyla matematiksel kavramları keşfedebilecekleri oyun temelli, aktif öğrenme ortamlarını içerdiğini belirtmektedir (Coppie ve Bredekamp, 2009). Jean Piaget'nin bilişsel gelişim teorisi, küçük çocukların soyut semboller ve görevlerden ziyade nesneleri doğrudan manipüle etme ve keşfetme yoluyla en iyi öğrendikleri işlem öncesi aşamada olduklarını belirtmektedir (Piaget, 1952). Genellikle çocukların soyut bilgileri işlemlerini gerektiren çalışma kağıtları, okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel gelişimlerini etkili bir şekilde desteklemez.

Mevcut araştırmada, öğretmenlerin yapabileceklerine ilişkin çalışmada yer alan sadece bir öğretmenin, çocukların matematik becerilerini geliştirmek için teknoloji kullanımını vurguladığı saptanmıştır. Okul öncesi eğitimde bilgi teknolojilerinin katkılarına ilişkin araştırmaların artmasıyla birlikte, matematik öğretiminde alternatif yaklaşımların benimsenmesinde kayda değer bir artış olmuştur. González Betancor vd. (2021) ve Liu ve Abdul Rahman (2022) tarafından yapılan çalışmalar, erken çocukluk eğitiminde dijital araçların kullanılmasının olumlu etkisini vurgulamaktadır. Bu bulgular, dijital oyunlar, dijital hikayeler, artırılmış gerçeklik (AG) uygulamaları ve robotik kodlama gibi çeşitli teknolojik yaklaşımların okul öncesi ortamlarda matematik öğrenimini geliştirmek için etkili yöntemler olarak geliştirilmesine ve entegre edilmesine yol açmıştır (Nelson vd., 2024). Bu bağlamda, teknolojinin okul öncesi eğitime entegrasyonu, çocukların matematik becerilerini geliştirmede katkılar sağlayabilir. Etkileşimli oyunlar, eğitim uygulamaları ve AG uygulamaları gibi dijital araçlar, çocukların matematiksel kavramları keşfetmeleri için ilgi çekici ve etkileşimli bir öğrenme ortamı sunabilir.

Araştırmada çocukların matematik becerilerini geliştirmek için ailelerin yapabilecekleri arasında çocuklarına destek olmaları, oyun oynanması, matematiksel dil kullanımı, uygun ortam, materyaller ve kitap sağlanması, uygun yöntem ve teknik kullanılması, günlük yaşamla ilişkilendirme ve ailelerin eğitim almasının yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuyla bezer şekilde Haktanır (2021) çalışmasında ailelerin evde çocukların matematik

becerilerini arttıracak etkinlikler uyguladıklarını ve evde desteklenme durumunun çocukların matematik ve okuma yazmaya hazırlık becerilerini olumlu etkilediğini belirtmiştir. Aileler okul öncesi dönemde matematik eğitiminin çocuklar için öneminin farkındadır ve evde çocukların matematik becerilerinin destekleyen uygulamalar yapmaktadır. Aileler ve öğretmenler çocukların matematik eğitiminde önemli roldedir bu nedenle aileler ve öğretmenler iyi bir iletişim kurmalıdır (Kılıç ve Özcan, 2020). Çamlıbel Çakmak (2010) okul öncesi dönemde aile katılım çalışmalarının, ailelerin çocuk eğitimi açısından aktif ve bilinçli olmalarını sağladığı, çocuğun eğitimini desteklediği için okulda ve evde eğitimin sürekliliği açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Uslu Çavdarıcı ve Ünal (2021) çocuklara “Aile Destekli Matematik Eğitim Programı” uygulamış ve uygulama sonucunda çocukların erken matematik yetenekleri ve becerilerine olumlu etki ettiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda ailelerin çocuklara destek olması çocukların matematik becerisini geliştirdiği söylenebilir. Diğer taraftan Günay Bilaloğlu (2014) araştırmasında öğretmenlerin aile katılımının önemini kavrayamadıklarını ve ailelerin katılımını sağlamakta güçlük yaşadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca aile katılım etkinliklerinin uygulanmasının çocukların matematik becerilerini geliştirmede etkili olmadığını belirtmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerin kendilerine yönelik matematik öğrenme güçlüğü (diskalkuli), matematikte kullanılan eğitim materyalleri, okul öncesi dönemde ölçme matematik etkinlik örnekleri, mekanda konum ve uzamsal düşünme, matematik öğretiminde yöntemler, matematik eğitiminde öğretmen rolü, matematik eğitiminde ailenin rolü, matematik öğrenme süreçleri, okul öncesi dönemde grafiklerin kullanımı, kavram nedir? kavramların özellikleri, işlem kavramı konularında eğitim ihtiyacı hissettikleri belirlenmiştir. Bu konular içerisinde matematik öğrenme güçlüğü (% 100), matematikte kullanılan eğitim materyalleri (% 94.4) ve okul öncesi dönemde ölçme (%88.9) konuları en fazla eğitim ihtiyacı hissedilenlerdir. MacDonald ve Murphy (2021) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin okul öncesi dönemde çocukların matematik becerilerinin destekleme açısından bazı eksiklikleri olduğunu ve öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Mevcut araştırma sonucuyla benzer şekilde okul öncesi dönem çocukların matematik becerilerine yönelik yapılan araştırmaların birçoğu da öğretmenlerin, okul öncesi eğitimde matematik konusunda eğitim almaları gerektiğinin altını çizmektedir (Astuti, 2021; Avci ve Akman, 2023; Bates vd., 2011; Çobanoğlu vd., 2020; Ginsburg vd., 2008; Günaydın vd., 2023; Güven ve Çolak, 2019; Jordan vd., 2009; Li, 2021; Scalise vd., 2024; Swars vd., 2006; Yıldız ve Akman, 2022).

Öğretmenlerin, okul öncesi eğitimde matematik konusunda eğitim almaları, araştırmalarla desteklenen çeşitli nedenlerden dolayı çok önemlidir. İlk olarak, araştırmalar okul öncesi öğretmenlerinin genellikle matematikte yeterli içerik bilgisi ve pedagojik becerilerden yoksun olduğunu ve bunun da etkili öğretimi engelleyebileceğini göstermektedir (Güven ve Çolak, 2019; Li, 2021). Öğretmenlerin matematiksel içerik bilgilerini ve öğretim stratejilerini geliştiren eğitim programları, matematik öğretimi sunma konusundaki güvenlerini ve yeterliliklerini artırmaktadır. Ayrıca, eğitim alan öğretmenler, müfredat standartları ve çocukların bilişsel yetenekleriyle uyumlu, gelişimsel olarak uygun öğrenme deneyimleri oluşturmak için daha donanımlıdır (Clements ve Sarama, 2011; 2020; Ginsburg vd., 2008). Bu nedenle, öğretmenlerin matematik bilgilerini ve öğretim becerilerini güçlendiren hizmet içi eğitimlerine yönelik programlar tasarlamak, bu eğitimlerin sürekliliğini sağlamak, okul öncesi matematik eğitiminin etkililiğini ve kalitesini artırmak için gereklidir. Bu bağlamda mevcut çalışmada öğretmenlerin kendilerine yönelik okul öncesi matematiğe ilişkin eğitim ihtiyacı hissettikleri konuların belirlenmesinin alana önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir. Nitekim bundan sonra öğretmenlerin matematik bilgilerini ve öğretim becerilerini güçlendiren hizmet içi eğitim programlarının tasarlanmasında ilk basamak olan ihtiyaç belirleme aşamasına yönelik elde edilen mevcut sonuçlar önemli katkılar sağlayacaktır.

Etik/ Ethics

Bu çalışma, Merve DOĞAN'ın Prof. Dr. Mustafa Albayrak ve Doç. Dr. Cansu Tutkun'un danışmanlığında, Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalında 2024 yılında tamamlanan "Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik görüş ve ihtiyaçlarının incelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen tüm öğretmenlerden bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Ayrıca, öğretmenlere herhangi bir olumsuz sonuç olmaksızın istedikleri zaman çalışmadan çekilme hakları güvence altına alınmıştır.

This study is derived from Merve DOĞAN's Master's thesis entitled 'Investigation of preschool teachers' opinions and needs for mathematics education', completed in 2024 at Bayburt University, Institute of Postgraduate Education, Department of Mathematics and Science Education under the supervision of Prof. Dr. Mustafa Albayrak and Assoc. Dr. Cansu Tutkun.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Informed consent was obtained from all teachers included in the study. In addition, teachers were assured of their right to withdraw from the study at any time without any negative consequences.

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Permission:

Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 09.06.2023 tarih ve 137335 sayılı yazısı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

It was deemed ethically appropriate with the letter dated 09.06.2023 and numbered 137335 of Bayburt University Rectorate Ethics Committee.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Declaration of the contribution rate of the researchers:

Birinci yazar %60, ikinci yazar %20, üçüncü yazar ise %20 oranında katkı sağlamıştır.

The first author contributed 60%, the second author 20%, and the third author 20%.

Çıkar Çatışması Beyanı/ Declaration of conflict of interest:

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no potential conflict of interest in this study.

Kaynakça

- Albayrak, M., & Şimşek, T. (2010). *Okul öncesinde drama ile matematik öğretimi*, Pegem Yayınları, Ankara.
- Astuti, F. P., Sulistyaningtyas, R. E., Fardani, F. F. Y., Ariana, M., & Nugraheni, C. (2021). Analisis Implementasi Pembelajaran Aljabar pada Anak Usia 5-6 Tahun. *Jurnal Obsesi: Jurnal Pendidikan Anak Usia Dini*, 6(3), 1277-1285. <https://doi.org/10.31004/obsesi.v6i3.1682>
- Avci, K. (2015). *Okul öncesi eğitim alan 48-66 aylık çocukların matematik becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No. 381204) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Avci, K. (2023). *36-72 aylık çocukların ev matematik ortamlarının incelenmesi* (Tez No.795308) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Avci, K., & Akman, B. (2023). Teacher's views on early childhood maths. *Necatibet Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 17(1), 211-230. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.1224695>
- Aytaç, Y., & Ünal, M. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik kaygılarının matematik öz yeterliklerine olan etkisinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (46), 49-61. <https://doi.org/10.5152/AUJKKEF.2022.1002612>
- Baki, A., & Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2013). Okul öncesi eğitim programının matematik uygulama sürecinden yansımalar. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 619-636.
- Bates, A. B., Latham, N., & Kim, J. A. (2011). Linking preservice teachers' mathematics Self-Efficacy and mathematics teaching efficacy to their mathematical performance. *School Science and Mathematics*, 111(7), 325-333. <https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2011.00095.x>
- Baumann, N., Voit, F., Wolke, D., Trower, H., Bilgin, A., Kajantie, E., ... & Lemola, S. (2024). Preschool Mathematics and Literacy Skills and Educational Attainment in Adolescents Born Preterm and Full Term. *The Journal of Pediatrics*, 264, 113731. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2023.113731>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Can, S., & Gültekin Akduman G. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik etkinliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies- Education* 17(2), 233-252. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.54729>
- Clements, D. H., & Sarama, J. (2011). Early childhood mathematics intervention. *Science*, 333(6045), 968-970. <https://doi.org/10.1126/science.12045>
- Clements, D. H., & Sarama, J. (2020). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*. Routledge.
- Copple, C., & Bredekamp, S. (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8* (3rd ed.). National Association for the Education of Young Children.

- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Çamlıbel Çakmak, Ö. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 1-18. <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.256>
- Çobanoğlu, R., Yıldırım, A., & Aydın, Y. Ç. (2020). Okul öncesi eğitimin niteliğine bir bakış: Aileler, öğretmenler ve çalışma koşulları ile ilgili sorunlar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 407-430. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-624.1.8c.2s.1m>
- Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., Pagani, L. S., Feinstein, L., Engel, M., Brooks-Gunn, J., Sexton, H., Duckworth, K., & Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology*, 43(6), 1428–1446. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428>
- Fırat, Z. S. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin doğal matematik dilini kullanımlarına ilişkin görüşleri ile uygulamalarının karşılaştırılması* (Tez No. 431268) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ginsburg, H. P., Lee, J. S., & Boyd, J. S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report*, 22(1), 3-22. <https://doi.org/10.1002/j.2379-3988.2008.tb00054.x>
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (3. Basım). A. Ersoy ve P. Yalçınoglu (Çev. Edt.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- González Betancor, S. M., López-Puig, A. J., & Cardenal, M. E. (2021). Digital inequality at home. The school as compensatory agent. *Computers & Education*, 168, 104195. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104195>
- Gök, M. Y. (2023). Okul öncesi öğretmenlerini manipülatiflere ilişkin deneyim ve görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Education Studies in Mathematic*, 10(1), 1-25. <https://doi.org/10.17278/ijesim.1137446>
- Guest, G., Namey, E., & Chen, M. (2020). A simple method to assess and report thematic saturation in qualitative research. *PloS one*, 15(5), e0232076. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0232076>
- Günay Bilaloğlu, R. (2014). *Okul öncesi eğitimde aile katılımı etkinliklerin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve aile katılımı etkinliklerinin dil-matematik becerilerinin geliştirilmesine etkisi* (Tez No. 398279) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Günaydın, N., Küçük-Demir, B., & Tutkun, C. (2023). Temel matematik kavramlarının okul öncesi çocuklarına öğretiminde kullanılan yöntemlerin incelenmesi: Pilot çalışma. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 225-236. <https://doi.org/10.48066/kusob.1394007>
- Güven, Y., & Çolak, F. G. (2019). Difficulties of early childhood education teachers' in mathematics activities. *Acta Didactica Napocensia*, 12(1), 89-106. <https://doi.org/10.24193/adn.12.1.6>
- Hachey, A. C. (2013). The early childhood mathematics education revolution. *Early Education and Development*, 24(4), 419-430. <https://doi.org/10.1080/10409289.2012.756223>

- Haktanır, H. (2021). *Okul öncesi dönemde matematik ve okuma yazmaya hazırlık becerilerinin evde desteklenme düzeyinin incelenmesi* (Tez No. 673573) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Humble, N., & Mozellus, P. (2022, May). Content analysis or thematic analysis: Similarities, differences and applications in qualitative research. *In European conference on research methodology for business and management studies* (Vol. 21, No. 1, pp. 76-81).
- Jordan, N. C., Kaplan, D., Ramineni, C., & Locuniak, M. N. (2009). Early math matters: Kindergarten number competence and later mathematics outcomes. *Developmental Psychology*, 45(3), 850–867. <https://doi.org/10.1037/a0014939>
- Kılıç, Ç., & Özcan, Z. Ç. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin ve ebeveynlerinin okul öncesinde verilen matematik eğitimine yönelik görüşleri. *Medeniyet Eğitim Araştırması Dergisi*, 4(1), 46-55.
- Kırlar, B. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarına bazı matematiksel kavramları kazandırmada yapılandırılmış ve geleneksel yöntemlerin karşılaştırılması olarak incelenmesi* (Tez No. 241620) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koç, D. (2017). *Okul öncesi dönemde matematik eğitim: öğretmenlerin uygulamaları ve görüşleri üzerine bir durum çalışması* (Tez No. 487362) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Köğce, D., & Aykaç, M. (2017). Matematik kazanımlarının öğretiminde okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı drama yöntemini kullanma durumlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 523-542.
- Kunter, M., & Baumert, J. (2006). Who is the expert? Construct and criteria validity of student and teacher ratings of instruction. *Learning Environments Research*, 9, 231-251.
- LeFevre, J.-A., Skwarchuk, S.-L., Smith-Chant, B. L., Fast, L., Kamawar, D., & Bisanz, J. (2009). Home numeracy experiences and children's math performance in the early school years. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 41(2), 55–66. <https://doi.org/10.1037/a0014532>
- Lehrl, S., Kluczniok, K., & Rosbach, H. G. (2016). Longer-term associations of preschool education: The predictive role of preschool quality for the development of mathematical skills through elementary school. *Early Childhood Research Quarterly*, 36, 475-488. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2016.01.013>
- Li, X. (2021). Investigating US preschool teachers' math teaching knowledge in counting and numbers. *Early Education and Development*, 32(4), 589-607. <https://doi.org/10.1080/10409289.2020.1785226>
- Liu, C., & Abdul Rahman, M. N. (2022, July). Evidence of Using of ICTs on Mathematics Achievement for Preschool Children: A Meta-analysis. In *Proceedings of the 6th International Conference on Education and Multimedia Technology* (pp. 373-379). <https://doi.org/10.1145/3551708.3551754>
- MacDonald, A., & Murphy, S. (2021). Mathematics education for children under four years of age: A systematic review of the literature. *Early years*, 41(5), 522-539. <https://doi.org/10.1080/09575146.2019.1624507>
- MEB (2022). Matematik Seferberliği Başladı (17 Mayıs 2022 tarihli MEB haberi) Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/matematik-seferberligi-basladi/haber/26241/tr>

- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı. <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf>
- National Research Council [NRC]. (2009). *Mathematics Learning in Early Childhood: Paths Toward Excellence and Equity*. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/12519>
- Nelson, G., Carter, H., Boedeker, P., Knowles, E., Buckmiller, C., & Eames, J. (2024). A meta-analysis and quality review of mathematics interventions conducted in informal learning environments with caregivers and children. *Review of Educational Research*, 94(1), 112-152. <https://doi.org/10.3102/00346543231156182>
- Orçan Kaçan, M., & Karayol, S. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimi için ayırdıkları süre ve matematik eğitimine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 4(12), 172-186.
- Payne, T. (2024). The math talk learning environment: Testing an early childhood math intervention. *Early Childhood Research Quarterly*, 66, 224-233. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2023.10.012>
- Pekince, P., & Avcı, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin erken çocukluk matematiği ile ilgili uygulamaları: etkinlik planlarına nitel bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24(5), 2391-2408.
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. (M. Cook, Trans.). W. W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000>
- Rabiner, D. L., Coie, J. D., & Conduct Problems Prevention Research Group. (2000). Early attention problems and children's reading achievement: A longitudinal investigation. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(7), 859-867. <https://doi.org/10.1097/00004583-200007000-00014>
- Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. Routledge.
- Scalise, N. R., Pak, K., Arrington, M., & Ramani, G. B. (2024). Early mathematics instruction and teachers' self-efficacy beliefs: a mixed-methods investigation. *Early Childhood Education Journal*, 1-14.
- Swars, S. L., Daane, C. J., & Giesen, J. (2006). Mathematics anxiety and mathematics teacher efficacy: What is the relationship in elementary preservice teachers?. *School Science and Mathematics*, 106(7), 306-315. <https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2006.tb17921.x>
- Şeker, P. T. (2013). *Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimi ile ilgili inanç ve özyeterliklerinin, 48-60 aylık çocukların matematik becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Tez No. 349048) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tantekin Erden, F., & Tonda, F.E. (2020) Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine ilişkin görüşleri: matematik öğretimi, cinsiyet farklılıkları, öğretmenin rolü. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 845-862. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.698618>

- Tarım, K., & Bulut, M. (2006). Okulöncesi öğretmenlerinin matematik ve matematik öğretimine ilişkin algı ve tutumları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 152-164.
- Uslu Çavdarıcı, T., & Ünal, F. (2021). Aile destekli matematik eğitimi programının okul öncesi dönem çocuklarının erken matematik becerisine etkisi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 3(2), 244-264.
- Vukovic, R. K., Kieffer, M. J., Bailey, S. P., & Harari, R. R. (2013). Mathematics anxiety in young children: Concurrent and longitudinal associations with mathematical performance. *Contemporary Educational Psychology*, 38(1), 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2012.09.001>
- Watts, T. W., Duncan, G. J., Siegler, R. S., & Davis-Kean, P. E. (2014). What's past is prologue: Relations between early mathematics knowledge and high school achievement. *Educational Researcher*, 43(7), 352-360. <https://doi.org/10.3102/0013189X14553660>
- Yazlık, D. Ö. & Öngören, S. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik etkinliklerine ilişkin görüşlerinin ve sınıf içi uygulamalarının incelenmesi. *Ahi Evran üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1264-1283. <https://doi.org/10.29299/kefad.2018.19.02.005>
- Yıldız, E., & Akman, B. (2022). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Örüntü Kazandırılmasına Yönelik Görüşleri ve Uygulamaları. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 11(1), 41-59. <https://doi.org/10.30703/cije.896477>

Yeniden Tasarlanan Geleneksel Çocuk Oyunlarına Yönelik Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi

Investigation of Student and Teacher Opinions on Redesigned Traditional Children's Games

Yeliz BOLAT¹

Ecem Sena ÖZTÜRK²

Merve Nur KAYA³

Şeyma Nur YAYLA⁴

Öz

Bu çalışmada okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma olarak tasarlanan çalışma olgubilim deseninde yürütülmüştür. Orta Karadeniz Bölgesindeki bir ilin merkezindeki iki anaokulunun 37 öğrencisi çalışmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak öğretmenler ve öğrenciler geleneksel oyunların yeni sürümlerini daha eğlenceli, daha keyifli, daha heyecanlı ve daha mutluluk verici bulmuşlardır. Geleneksel çocuk oyunlarının yeni sürümleri, öğrencilerin tüm gelişim alanlarına katkı sağlamaktadır. Bilişsel gelişimle ilgili olarak renk, sayı ve geometrik şekillerin öğrenilmesine katkı sağlamıştır. Dil gelişiminde öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine, yeni kelimeler öğrenmelerine ve kelimelerin anlamını kavramalarına yardımcı olmuştur. Sosyal duygusal gelişim açısından sıra bekleme, saygılı ve hoşgörülü olma, sorumluluk alma, paylaşma, işbirliği yapma davranışlarına katkı sağlamıştır. Fiziksel gelişim açısından ince ve kaba motor becerilerinin gelişimine olumlu etkileri olmuştur. Öğrenciler öğrendikleri oyunları uygulama süreci dışında oyunları tekrar kendi arkadaşları veya aile bireyleriyle de oynamaya devam etmiştir. Bu bulgu oyunlarda kalıcılığın sağlandığının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Böylece geleneksel oyunların geleceğe aktarılma şansının arttığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk Eğitimi, Geleneksel Çocuk Oyunu, Okul Öncesi Eğitim Programı.

Abstract

In this study, it was aimed to examine the views of students and teachers on traditional children's games that were redesigned by taking into account the achievements in the preschool education program. The study was designed as qualitative research and conducted using a phenomenological approach. The participants of the study consisted of 37 students from two kindergartens located in the central area of province in the Central Black Sea Region. The data were collected through a semi-structured interview form prepared by the researchers and analyzed by content analysis. As a result, teachers and students found the new versions of traditional games more fun, more enjoyable, more exciting and more happy. New versions of traditional children's games contribute to all developmental areas of students. Regarding cognitive development, it contributed to learning colors, numbers and geometric shapes. In terms of language development, it helped students express their feelings and thoughts, learn new words and understand the meaning of words. In terms of social emotional development, it contributed to behaviors such as waiting in line, being respectful and tolerant, taking responsibility, sharing and cooperating. In terms of physical development, it had positive effects on the development of fine and gross motor skills. Students continued to play the games they learned with their friends or family members outside the implementation process. This finding was accepted as an indicator of the permanence of the games. Thus, it can be said that the chance of transferring traditional games to the future has increased.

Keywords: Early Childhood Education, Traditional Child Games, Preschool Curriculum.

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, velizbolat@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1661-1645>, <https://ror.org/01x8m3269>

² Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, ozturkecemsen@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-6787-2502>,

³ Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, mervenr615@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-5683-1390>,

⁴ Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, seymanuryayla24@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-8895-7872>,

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 24.08.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 15.11.2024

Atıf İçin/For Cite: BOLAT Y., ÖZTÜRK E.S., KAYA M. N. ve YAYLA Ş.A., “Yeniden Tasarlanan Geleneksel Çocuk Oyunlarına Yönelik Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2): 620-641

<https://doi.org/10.17755/esosder.1538059>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Günümüzde çocuklar özellikle internet aracılığıyla tablet, telefon, bilgisayar gibi aletleri kullanarak dijital oyunlar oynamaktadır. Dijital oyun oynamak çocuklarda anksiyete, saldırgan davranışlar ve depresyon gibi çeşitli zihinsel ve kas-iskelet sistemi sorunlarının yanı sıra gözlerde kuruluk, ağrı, kızarıklık ve uyku kalitesinde düşüş gibi fiziksel sağlık sorunlarına da yol açabilir (Mustafaoğlu ve Yasacı,2018). Üstelik bu oyunların olumsuz yönlerinden biri de dijital oyun oynayan çocukların kurguyu gerçek hayattan ayırmakta zorluk çekmeleri ve günlük yaşamlarının parçası olan şeylerin kendilerine dayattığı olumsuz tutumları da beraberinde getirmeleridir (Yiğit Açıkgöz ve Yalman,2018). Çeşitli teknolojik cihazlar aracılığıyla sanal ortamda oynanan dijital oyunların kontrolsüz bir şekilde oynandığı durumlarda bazı sağlık sorunlarına, akademik başarıda olumsuzluklara, davranış bozukluklarına, olumsuz sosyal gelişim ve aile iletişimine olumsuz etkileri görülmektedir (Aydemir vd., 2022). Teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmenin hayatımızın her alanını sarmasıyla eski sokak oyunları yerini bilgisayar oyunlarına ve tablet ekranlarına bırakırken, bu değişimin çocukların gelişimine etkisi de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, geleneksel çocuk oyunlarının önemini ve onları daha eğlenceli ve öğretici hale getirmenin yollarını incelemek oldukça önemlidir. Dijital oyunların bu olumsuz etkilerini azaltmak için yapılabileceklerden biri de çocukları geleneksel çocuk oyunları ile tanıştırmak ve onları bu oyunlarla da eğlenceli vakit geçirebileceklerini göstermektir. Geleneksel çocuk oyunları, coğrafi ve kültürel olarak bazı bölgelerde farklılık gösterse de benzer temel değerleri aktarmaya çalışmakta ve toplumun mili ve manevi değerlerini içermektedir (Sümbüllü ve Altınışık, 2016).

İçinde yaşadıkları toplumun değerleriyle ilişkili olarak iyi ve kötüye dair bir dizi somut veya soyut mesajlar içeren geleneksel çocuk oyunları, çok yönlü bir toplum arayışında büyük bir öneme sahiptir (Sümbüllü ve Altınışık, 2016). Geleneksel oyunla öğretimde öğrenci motivasyonu daha yüksek olmakta ve öğrenciler dersi çok eğlenceli bulmaktadır (Savaş ve Gülüm,2014). Geleneksel oyunları oynayan çocuklar enerjilerini daha rahat atmakta, duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade edebilmekte, özgüven geliştirmekte, iletişim becerileri artmakta, işbirliği ve dayanışma gibi sosyal ve duygusal becerileri gelişmektedir (Kızıl Yatmaz vd., 2021).

Geleneksel çocuk oyunları, nesilden nesile aktarılan ve sadece eğlence kaynağı olmanın yanında, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişiminde de önemli rol oynayan öğretim materyalleridir. Okul öncesi eğitim programında bu oyunların yer alması, çocukların bu değerli hazinelerden en iyi şekilde yararlanmalarını sağlayarak, gelişimlerine katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de uygulanan okul öncesi eğitim programı oyun temelli öğrenmeyi ön planda tutan, öğrenciyi merkeze alan çok yönlü ve çeşitli bir programdır (MEB, 2013). Bu program 3-6 yaş arası çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve motor becerilerini geliştirmeye yönelik planlanmıştır. Programın temel özelliklerinden biri oyun temelli olmasıdır. Bu programda oyun, çocukların en doğal öğrenme ve gelişme yollarından biri olarak görülmekte, eğlence aracı olmasının yanında, aynı zamanda okul öncesi dönemdeki çocukların öğrenme ve gelişme yöntemi olarak da değerlendirilmektedir.

Literatürde oyunların okul öncesi çocukların gelişimi üzerine etkilerini inceleyen ve olumlu etkileri olduğunu belirten birçok araştırma bulunmaktadır. Oyunun matematiksel becerilere etkisine yönelik yapılan çalışmalarda (Çakmakçı, 2011; Çelen, 1992; Şirin, 2011; Türkmenoğlu, 2005; Yılmaz, 2006) oyunların çocuklara temel matematik kavramlarını öğretmenin ve sayı-mekan korunumu gibi matematiksel becerileri edinmenin etkili bir yolu olduğunu sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra oyunun okul öncesi çocukların farklı gelişim alanlarına etkisini araştıran çalışmalarda (Ahioğlu 1999; Altın; 2023; Apak, 2022; Artar, 1993; Azara ve Sutapa, 2018; Bazaz, Hasankala, Shojaee and Unesi, 2018; Budak, 2016; Cojocariu

ve Boghian, 2014; Çoruh, 2004; Durualp, 2009; Evaldsson ve Corsaro, 1998; Festiawan, 2020; Gazezoğlu, 2007; Gül, 2006; Gürtürk, 2023; Hartanto vd, 2021; Hayati vd, 2017; Kaçar, 2020; Kaya, 2011; Kalaycıoğlu, 2011; Kurniati vd., 2016; Petrovska vd., 2013; Rahmadani vd., 2017; Özdenk, 2007; Özgür, 2012; Şimşek, 2021; Tan vd., 2020; Wulansari ve Dwiyantri, 2021) oyun temelli olarak yürütülen programların çocukların sosyal-duygusal, motor, bilişsel gelişim ve dil gelişimi ile öz bakım becerilerine olumlu katkıları olduğu belirlenmiştir. Alanyazında ayrıca ebeveynlerin ve öğretmenlerin oyunlara yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ebeveynlerin ve öğretmenlerin oyunların çocuklarının gelişimi için önemli olduğunu düşündükleri belirlenmiş, öğretmenlerin oyunların çocukların gelişimsel özelliklerine göre planlanması gerektiği konusunda hemfikir oldukları vurgulanmıştır (Doğanay, 1993; Erşan, 2011; Kadim, 2012; Kol, 2006; Şahin 1993). Bu çalışmanın dışında geleneksel halk oyunlarını yaratıcı drama ve Orff yaklaşımıyla uygulanmasını (Asımoğlu, 2012); çocukların bilişsel üslupları ve oyun davranışları arasındaki ilişkiyi (Güney 2002); oyun ve oyun materyallerinin çocukların toplumsal ve bilişsel gelişimi hızlandırmadaki rolünü (Öngen, 1992) inceleyen farklı çalışmalar da bulunmaktadır.

Geleneksel oyun ve geleneksel çocuk oyunlarının eğitim ve öğretim programındaki yerine yönelik yapılan araştırmada (Küçükbiş vd., 2022), 2013 okul öncesi eğitim programı, 2018 Beden Eğitimi ve Spor Ders Programı (1-4. Sınıflar), 2018 Beden Eğitimi ve Spor Ders Programı (5-8. Sınıflar) ve 2018 Ortaokul Beden Eğitimi Ders Programı (9-12) incelenmiştir. Bu programların 435'inden yalnızca 8'inde geleneksel çocuk oyunlarının yer aldığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, çocuklara yönelik zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal fayda sağlayan geleneksel oyunlara eğitim programlarında yer verilmesini önermektedir.

Bir yandan teknolojinin gelişmesiyle daha cazip oyunların ortaya çıkması ve çocukların bu oyunlara yönelmesi, öte yandan eğitim programlarında geleneksel oyunlara günümüze kadar açık bir şekilde yer verilen çok fazla uygulama olmaması, geleneksel oyunların aktarılmasının önündeki önemli sorunlardır. Geleneksel çocuk oyunlarının aktarımı, sadece çocukların değil, aynı zamanda toplumun da geleceği için önemlidir. Bu oyunlar aracılığıyla çocuklar, kültürel değerleri ve gelenekleri yaşatırken, aynı zamanda farklı becerilerini de geliştirmektedir. Bu nedenle, bu sorunların çözümü için gerekli adımlar atılmalı ve geleneksel çocuk oyunlarının aktarımının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Yukarıda bahsedilen çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada geleneksel çocuk oyunlarının uygulanmakta olan okul öncesi eğitim programındaki kazanım, göstergeler ve kavramlar temel alınarak yeniden tasarlanan oyunların öğrenciler için daha ilgi çekici bir hale getirilmesi ve böylece bu oyunların aktarılma ihtimalinin artacağı düşünülmüştür. Böylece geleneksel oyunlarda farklılaştırma ve zenginleştirme yapılarak ve öğreticiliği artmış olacaktır. Bu bağlamda araştırmanın amacı okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik çocukların ve öğretmenlerin görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik çocukların görüşleri nasıldır?
2. Okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğretmenlerin görüşleri nasıldır?

Geleneksel çocuk oyunlarının yeniden tasarlanan, geleneksel oyunların geleceğe aktarılmasının ve kültürel mirasımızın korunmasının önemli bir yoludur. Yeniden tasarlanan, geleneksel oyunları daha geniş bir kitleye ulaştırarak, çocukların ilgisini ve motivasyonunu artırarak ve geliştirilmiş beceriler kazandırarak, bu oyunların canlılığını sürdürmesine katkıda bulunabilir. Bu çalışmada okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşlerinin

incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada geleneksel çocuk oyunlarının okul öncesi eğitim programındaki kazanımlara göre yeniden düzenlenmesi bu araştırmanın özgün yanıdır. Ayrıca her oyunun uygulamasına yönelik bir etkinlik planı hazırlanacağı için de okul öncesi öğretmenlere öğretimde kullanabilecekleri zenginleştirilmiş ve farklılaştırılmış öğretim etkinliği örneği sunma açısından da önemlidir. Bunun yanı sıra okul öncesi öğrencilere somut olmayan kültürel mirasımızın öğelerinden olan geleneksel oyunlarımızın ve değerlerimizin okul öncesi eğitimle bütünleştirilerek verilmesi, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması açısından ayrıca önemlidir. Buna ek olarak araştırmada yeniden tasarlanan oyunlara yönelik çocukların görüşlerini alınması, kullanılan oyunlara yönelik çocukların bakış açısının ortaya çıkarılması, oyunların çocukların dünyasında yarattığı etkinin belirlenmesi, çocukların oyunlarla öğrenme sürecini anlaşılabilmesi ve oyunların çocukların ihtiyaçlarına, ilgi alanlarına ve gelişim düzeylerine uygun hale getirilmesi, oyunların etkinliğinin artırılması açısından önemlidir. Bu sayede, çocuklar için daha kaliteli ve yararlı oyunlar geliştirilebileceği düşünülmektedir. Yeniden tasarlanan oyunlara yönelik öğretmenlerin görüşlerini almak, oyunların eğitim süreçlerine uygunluğu ve etkinliği açısından oldukça önemlidir. Öğretmenler, oyunların okul öncesi eğitim programındaki kazanımlara ne kadar uygun olduğunu ve öğrencilerin öğrenme süreçlerine nasıl katkı sağlayacağını daha somut olarak değerlendirebilecek kişilerdir. Oyunların eğitim programına uygunluğu, öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygunluğu, öğrenme ortamında uygulanabilirliği gibi konularda öğretmenlerin görüşleri büyük önem taşımaktadır. Buna ek olarak oyunların öğrencilerin bireysel farklılıklarına ve ihtiyaçlarına ne kadar cevap verdiğini değerlendirmek için öğretmenlerin görüşlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Öğretmenler, oyunların sınıf ortamına uygunluğunu, diğer öğretim yöntemleriyle uyumluluğunu ve sınıf yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirebilir, oyunların sınıf içinde nasıl kullanılabileceği, hangi etkinliklerde kullanılabileceği ve öğrencilerin motivasyonunu nasıl artıracak konusunda öneriler sunabilirler. Öğretmenler, oyunların kullanım sürecinde karşılaşılan sorunları, eksiklikleri belirleme, bunları giderme ve geliştirme önerileri verebilirler. Bu sayede oyunlar, öğretmenlerin ve öğrencilerin ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilebilir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma nitel araştırma olarak yürütülmüş olup olgubilim yaklaşım kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Olgubilim araştırmalarda hiçbir önyargılı fikir veya hipotez yoktur; Bireylerin veya grupların deneyimleri katılımcı bir şekilde yorumlanmaya çalışılır (Keser Özmantar, 2019). Bu desen, olguyu deneyimleyen bireylerin, yaşadıkları olgu ile ilgili görüşlerini elde etmek başvurulmuş nitel araştırma yöntemi desendir (Ceylan Çapar ve Ceylan, 2022). Bu çalışmada yeniden tasarlanan geleneksel oyunları oynayan öğrencilerin, oyunları uygulayan araştırmacıların ve sınıfı tanıyan ve gözlemleyen öğretmenlerin bu süreçte yaşadıklarını betimleyebilmek ve üç farklı bakış açısını yansıtabilmek için çalışmada olgubilim deseni tercih edilmiştir. Böylece öğrenciler oyunların aktif katılımcısı olarak yaşadıkları süreci; öğretmenler ise oyun oynayan çocukların yaşadıkları süreci ve daha sonra uygulama yapılmadığı günlerdeki süreci yansıtmışlardır. Araştırmacılar ise öğrencilerin uygulama sürecinde yaşadıklarını ve oyunların uygulaması ile ilgili yaşananları yansıtmışlardır. Bu üç farklı bakış açısıyla araştırma süreci betimlenmiştir.

1.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yönteminde araştırmacıya yakın olan ve kolay ulaşılabilen bir durum seçilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu doğrultuda Orta Karadeniz Bölgesindeki bir ilin merkezinde yer alan iki anaokulunun birer

sınıfında yer alan 5-6 yaş grubunda olan 15'i kız, 22'si erkek 37 öğrenci ve iki okul öncesi öğretmeni çalışmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Öğretmenlerin ikisi de okul öncesi öğretmenliği mezunu olup, biri 15 yıl diğeri ise 13 yıllık kıdeme sahiptir.

1.3. Uygulama Süreci

Araştırmada literatür taraması yapılarak, hemen hemen her yörede bilinen ve oynanan beş tane oyun belirlenmiştir. Bu oyunlar İstop, Yağ Satarım Bal Satarım, Sek Sek, Mendil Kapmaca ve Aç Kapıyı Bezirgân Baş oyunlarıdır. Bu oyunların seçilme nedeni yaygın olarak birçok yörede oynanması ve bilinmesidir. Çalışma seçilen beş oyun ile sınırlandırılmıştır. Çünkü her oyunun oynatılması iki hafta sürmektedir. Birinci hafta oyunun orijinal hali oynatılarak bilgi eksikleri belirlenmekte ve giderilmektedir. Oyunun kaç defa oynatılacağı öğrencilerin hazırbulunuşluğuna göre belirlenmiştir. İkinci hafta ise oyunun yeni tasarlanmış hali üç defa oynatılmaktadır. Uygulama toplamda on haftada sürmüştür.

Oyunların oynatılması için etkinlik planları hazırlanmıştır. Etkinlik planları hazırlanırken ilk olarak seçilen oyunla ilgili olan kazanımlar okul öncesi eğitim programından alınarak yazılmıştır. Daha sonra oyunda yapılacak düzenleme ile ilişkili kazanımlar ve kavramlar belirlenmiştir. Oyunda kullanılacak materyaller de belirlendikten sonra, öğrenme süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Hazırlanan bu etkinlik planları bir okul öncesi öğretmeni, bir çocuk gelişim uzmanı ve eğitim programları alanında doktora derecesine sahip üç uzman tarafından incelenmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda gerekli görülen değişiklikler yapıldıktan sonra, oyunlar etkinlik planları doğrultusunda oynatılmıştır. Araştırmada ele alınan Sek Sek oyunu için hazırlanan örnek etkinlik planı ek olarak verilmiştir (EK 1). Oyunların uygulaması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk hafta oyunun geleneksel hali öğrencilere öğretilmiştir. İkinci hafta ise oyunun yeniden düzenlenmiş farklılaştırılmış hali oynatılmıştır. Böylece oyunu bilmeyen öğrencilerin öğrenme eksikleri giderilerek, öğrencilerin oyunlara yönelik hazırbulunuşluğu sağlanmıştır.

1.4. Verilerin Toplanması ve Veri Analizi

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ve araştırmacı günlükleri kullanılmıştır. Görüşme formu eğitim bilimleri alanında doktora derecesine sahip iki uzman ve bir okul öncesi öğretmenin görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenerek kullanılmıştır. Öğrenci ve öğretmenler için iki ayrı form hazırlanmıştır. Öğrenci görüşme formu yedi, öğretmen görüşme formu ise sekiz açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

Görüşmeler oyunların uygulaması bittikten sonra okulda uygun görülen bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Öğrenci görüşmeleri, öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak on kişiden oluşan odak grup görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Öğretmen görüşmeleri bireysel olarak yapılmış ve görüşmeler ses kayıt özelliği olan bir telefonla kaydedilmiştir. Toplanan veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen metinler satır satır okunarak kodlar oluşturulmuş, kodlar ise temalar altında toplanmıştır. Böylece analizde tümevarımsal bir süreç izlenmiştir. Kodlamadaki güvenilirliği sağlamak için, analizde ikinci kodlayıcı kullanılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki güvenirlik Miles ve Huberman'ın güvenirlik formülü ile belirlenmiştir (Güvenirlik = Görüş Birliği/ Görüş Birliği +Görüş Ayrılığı) (Miles & Huberman, 1994). İki kodlayıcı arasındaki güvenirlik .87 olarak belirlenmiştir. Kodlayıcılar arası görüş ayrılığı olan kodlar üzerine tartışılarak kodlar uygun görülen temalar altında sınıflandırılmıştır.

Araştırmacı günlükleri araştırmada hem güvenirlik ve geçerliliği arttırmak hem de oyunların oynanma sürecinde ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz durumları kaydetmek ve çalışmanın niteliğini arttırmak amacıyla tutulmuştur. Bu bağlamda her oyunun ilk hafta

oynatıldığında ortaya çıkan öğrenme eksiklikleri (renk, şekil, sayı vb.) ya da oyunun kurallarına yönelik eksik bilgiler belirlenmiş ikinci hafta düzenlenmiş oyunun uygulama aşaması daha sağlıklı bir şekilde yürütülmüştür. Araştırmacı günlükleri her hafta incelenmiş, çalışma bittikten sonra içerik analizi ile bütünsel olarak da analiz edilmiştir.

2. Bulgular

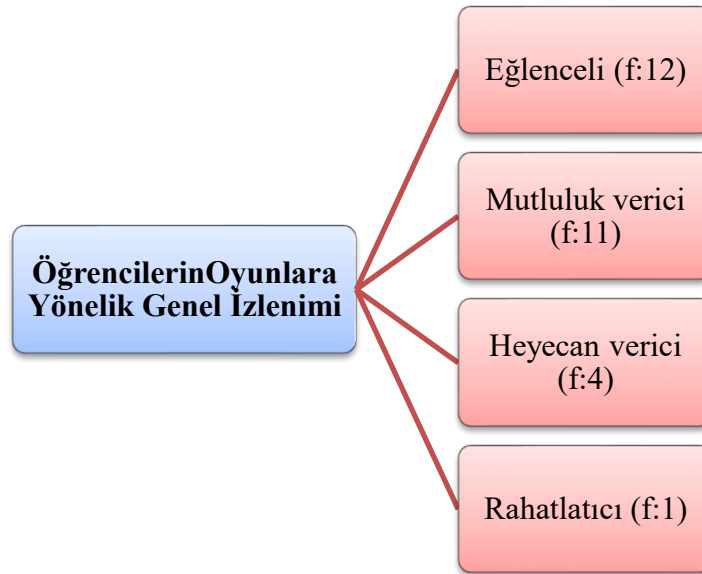
Bu araştırmada okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda iki soruya cevap aranmıştır. Araştırmada toplanan verilerin analizinden elde edilen bulgular bu iki soruya göre sunulmuştur. Öğretmen ve öğrenci görüşleri ayrı ayrı analiz edilmiş, bu analizlerden elde edilen bulgular araştırmacı günlükleri ile desteklenmiştir.

2.1. Okul Öncesi Eğitim Programında Yer Alan Kazanımlar Dikkate Alınarak Yeniden Tasarlanan Geleneksel Çocuk Oyunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Araştırmada öğrenci görüşleri on kişiden oluşan iki ayrı odak grup görüşmesi şeklinde toplanmıştır. Toplanan veriler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda oluşturulan temalar ve kodlar bu bölümde sunulmuştur.

2.1.1. Öğrencilerin Oyunlara Yönelik Genel İzlenimi

Araştırmaya katılan öğrenciler oyunların yeniden tasarlanan oyunu eğlenceli, mutluluk ve heyecan verici ve rahatlatıcı olarak nitelemiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Öğrencilerin Oyunlara Yönelik Genel İzlenimi

Öğrencilerden bazıları bu görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

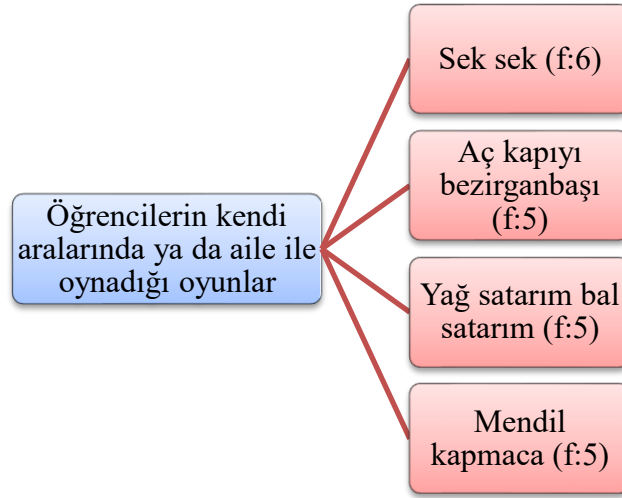
“Arkadaşlarımızla eğlenmek bana çok iyi geldi. O gece çok güzel uyudum ben.” (Ö6)

“Çok güzeldi eğlendik arkadaşlarımla oynamak çok güzeldi.” (Ö2)

“Çok heyecanlandım, mutlu oldum.” (Ö19)

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı bu oyunları çok sevdiğini daha sonra oynamak istediğini belirtmiştir. Öğrenciler öğrendikleri oyunları kendi aralarında ya da aile üyeleri ile

oynadıklarını dile getirmiştir. Öğrencilerin kendi aralarında ya da aile ile oynadığı oyunlar Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Öğrencilerin Kendi Aralarında ya da Aile ile Oynadığı Oyunlar

Öğrencilerin bazıları bu görüşleri şu şekilde ifade etmiştir:

“Evet, oynadım iki tane arkadaşım ile yağ satarım bal satarım.” (Ö16).

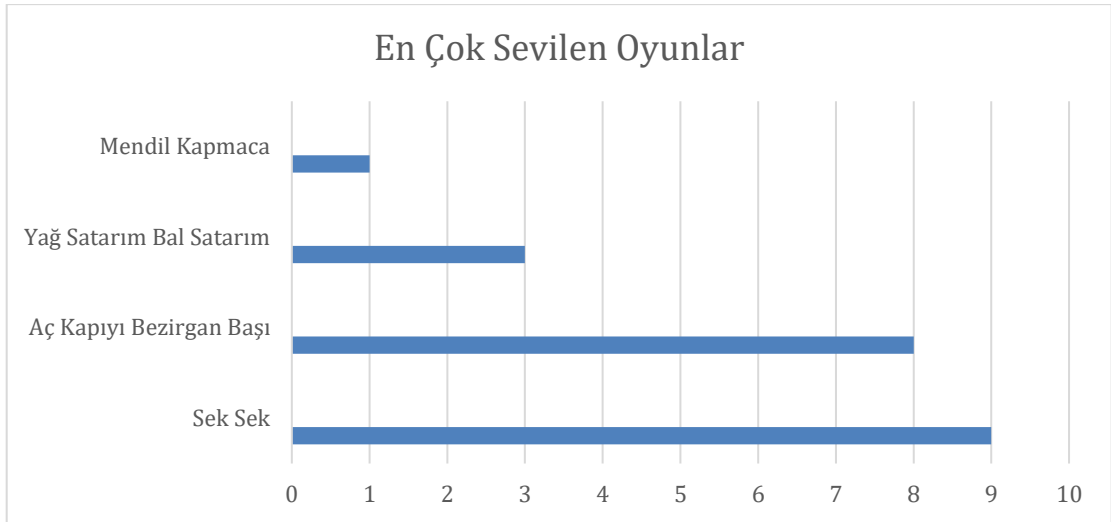
“Evet, aç kapıyı bezirganbaşı kardeşimle annemle.” (Ö20).

“Evet, yağ satarım bal satarım. Çok sevdiğim için evde de oynamak isterdim.” (Ö9).

2.1.2. Öğrencilerin En Çok Sevdikleri Oyunlar

Öğrenci görüşleri incelendiğinde öğrencilerin en çok sek sek oyununu sevdikleri belirlenmiştir. Sek Sek oyununu, Aç Kapıyı Bezirganbaşı, Yağ Satarım Bal satarım oyunları izlemiştir. Mendil kapmaca en az sevilen oyun olmuştur. İstop oyunu ise öğrencilerin pek ilgisini çekmemiştir. Öğrencilerin neredeyse tamamı (ikisi hariç) oyunları oynarken hiç zorlanmadıklarını ve hoşlanmadıkları bir durumla karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Bir öğrenci sıra beklerken sıkıldığını bir öğrenci ise bilmecelere cevap verirken zorlandığını dile getirmiştir.

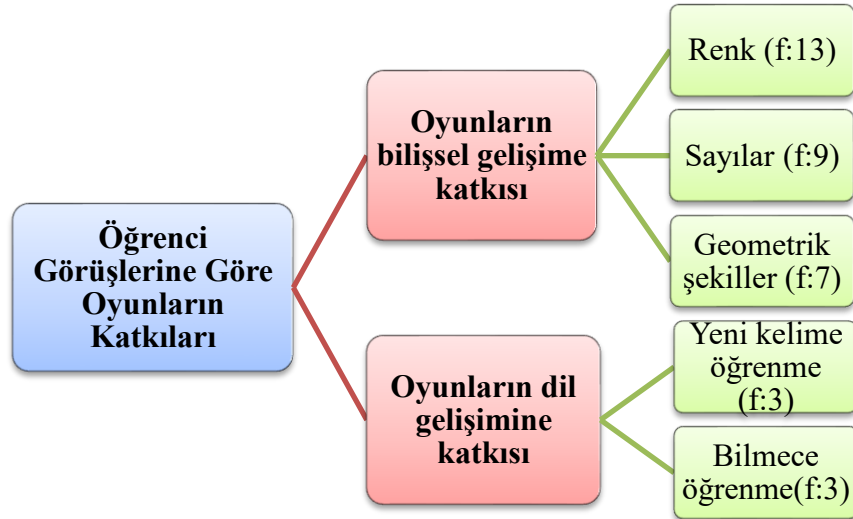
Oyunların sevilmesi ile ilgili bulgular Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3: Öğrencilerin En çok Sevdği Oyunlar

2.1.3. Öğrenci Görüşlerine Göre Oyunların Öğrenci Gelişimine Katkıları

Öğrenci görüşlerine göre oyunların öğrencilerin bilişsel ve dil gelişimine katkıları olmuştur. Bu katkılarla ilgili bulgular Şekil 4’te sunulmuştur:

Şekil 4: Öğrenci Görüşlerine Göre Oyunların Katkıları

Şekil 4’e göre öğrenciler oyunlar sayesinde bilişsel gelişim alanı ile ilgili olarak renkleri, sayıları, geometrik şekilleri öğrenmişlerdir. Dil gelişimi ile ilgili olarak yeni kelimeler ve bilmeceler öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin bazıları bu görüşleri şu şekilde ifade etmiştir:

“Renkleri öğrendik şekilleri öğrendik sayıları öğrendik.” (Ö5).

“Bilmeceler eğlenceliydi yani sorular iyiydi.” (Ö1).

“Renkler, bilmeceler, sayılar öğrendim.” (Ö16).

2.2. Okul Öncesi Eğitim Programında Yer Alan Kazanımlar Dikkate Alınarak Yeniden Tasarlanan Geleneksel Çocuk Oyunlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

2.2.1. Öğretmenlerin Oyunlarla İlgili Genel İzlenimi

Araştırmaya katılan ve oyunlar oynatıldığı sırada öğrencileri izleyen iki öğretmen de öğrencilerin oyunlara büyük bir istekle katılım gösterdiklerini, oyunların öğrencilerde merak ve ilgi uyandırdığını, olumlu tutum geliştirmeye katkı sağladığını, öğrencilerin oyunları oynamaktan keyif aldıklarını, mutlu olduklarını ve eğlendiklerini ifade etmişlerdir. Oyunların farklı olarak yeniden tasarlanmasının öğrencilerde bu duyguları ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden biri bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

“Çocuklar genel anlamda oyunlara çok keyifle katıldılar. Hepsi heyecanla hatta bu oyunları alıştıkları için de her hafta ne oynayacağız işte bu hafta ne yapacağız diye bana da o hafta sormaya başlıyorlardı. Eğlenceli oldu. Hani bizim belki sınıfta oynattığımız oyunlardan daha farklı versiyonları olması haliyle dikkatlerini ilgilerini çeken bir oyun oldu bu anlamda katılımları bence güzeldi.” (Öğretmen 2).

2.2.2. Öğretmenlerin Yeniden Tasarlanan Oyunlara Yönelik Görüşleri

Öğretmenler oyunların güncel bilgilerle yeni bir yorum getirdiğini, böylece daha eğlenceli ve keyifli, daha öğretici olduğunu ve merak uyandırdığını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra bu çalışma sayesinde öğrencilerin geleneksel oyunları öğrendiklerini, farklı bir oyun kavramı geliştirdiklerini belirtmiş ve bu çalışmanın geleneksel oyunların geleceğe aktarılması ve kalıcı hale getirilmesine katkı sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca iki öğretmen de oyunlardan kendilerinin de keyif aldıklarını ve çalışma bittikten sonra öğrencilerle bu oyunları tekrar oynamak istediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bence farklı versiyon güzeldi hatta ben bile merak ediyordum acaba bundan nasıl bir oyun çıkacak diye keyifli oldu çocukların hani belki bu yaş grubu geleneksel oyunları bilmiyorlar ama sizlerin yaptığı bu farklı düzenlemelerle çocuklarla daha farklı bir oyun kavramı geliştirmiş diyebilirim aslında eminim ki unutmayacaklardır bu öğrendikleri oyunları oynayacaklardır ilerleyen zamanlarda kalıcı hale gelecektir.” (Öğretmen 2)

“Kesinlikle tekrar oynamak isterim çünkü süreçte çok eğlendiler, çok mutlu oldular. Haftanın cuma gününe geldiğinde ablalar gelecek mi diye merakla beklemeleri de onların bu oyunlardan çok keyif aldığını, bu oyunların seviyelerine uygundu. Ayriyeten bu oyunlar hem geleneksel hem de günümüzdeki etkinliklerle harmanlanmış olması gayet güzeldi.” (Öğretmen 1).

2.2.3. Oyunların Çocukların Gelişim Alanlarına Katkısı

Oyunların uygulamasını gözlemleyen öğretmenler oyunların öğrencilerin bilişsel, sosyal-duygusal, motor gelişim ve dil gelişimine katkı sağladığını belirtmiştir.

Öğretmen görüşlerine göre bilişsel gelişim ile ilgili olarak kavram öğrenmeye katkı sağlayan oyunlar, öğrencilerin renkleri, sayıları ve geometrik şekilleri öğrenmelerine yardımcı olmuştur. Öğretmenlerden biri bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

“Genel olarak oyunların planlanması en son işte şekiller sayılar renklerle ilgili bölümlerde vardı oradaki işte bizim okulda öğrendiğimiz kavram çalışmaları işte matematik etkinliklerinde destekleyen nitelikli olmuştu bu gibi bilişsel gelişimi katkısı oldu diyebiliriz.” (Öğretmen 2)

Dil gelişimi ile ilgili olarak öğretmenler öğrencilerin kendilerini rahatlıkla ifade ettiğini, yeni kelimeler öğrendiklerini, bilmedikleri kelimelerin anlamını öğrendiklerini ve kavradıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Evet kendilerini ifade ettiler dil gelişimine de katkısı olduğunu düşünüyorum evet kendilerini ifade etme becerilerini geliştirdiler.” (Öğretmen 1)

“Dil gelişiminde oyun içinde söylenen şarkılar sözler vardı sorular vardı sonrasında değerlendirme soruları sorulduğunda bunları gayet güzel bir şekilde ifade edebildiler yeni kelimeler de öğrendiklerini söyleyebilirim bilmediği kelimeleri de öğrendiler bu arada.” (Öğretmen 2)

Sosyal-duygusal gelişim ile ilgili olarak öğrenciler empati kurma, işbirliği yapma, duygularını ifade etmenin yanı sıra sıra bekleme, saygılı olma, hoşgörülü olma, sorumluluk alma, paylaşma ve dayanışmayı öğrenmişlerdir. Öğretmenlerden biri bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

“Tabi oyunları oynarken çocuklar sosyalleştiler, sıra beklediler, birbirleriyle yardımlaştılar bu açıdan sosyal gelişiminde katkısının büyük olduğunu düşünüyorum.” (Öğretmen 1)

Öğretmenler öğrencilerin oyunlarla ince ve kaba motor becerilerini de geliştirdiklerini belirtmiştir. Öğretmenlerden biri bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

“Motor gelişiminde zaten oyunlarda bazı oyunlar hareketli bazı oyunlar daha sakin oyunlardı bu etkinliklerle de işte hoplayarak zıplayarak halat çekme tarzında oyunlarla hem ince motor hem kaba motor gelişimine de katkı sunmuş olduğunu düşünüyorum.” (Öğretmen 2)

2.2.4. Oyunların Uygulanmasında Yaşanan Güçlüklerle Yönelik Görüşleri

Oyunları izleyen öğretmenlerden biri uygulama sırasında herhangi bir güçlük ya da sorun yaşanmadığını belirtirken, diğeri öğrencilerin bazı yönergeleri anlamakta zorlandıklarını belirtmiştir. Öğretmenler görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Yani ben çok bir güçlük gözlemlemedim çocuklarında hazırbulunuşlukları iyiydi sizin de yönetim gücünüz beceriniz gayet iyiydi çocukları yönlendirebildiniz ben çok güçlük gözlemlemedim açıkçası.” (Öğretmen 1).

“Aslında bugün eleştiri olarak değil de hani bizler okul öncesi eğitimde çalışırken çocuklara yönergeyi verdiğimizde anlattığımızda daha basit anlayabilecekleri seviyeler de anlatırız sadece bunu bir oyunda gözlemledim oyunları anlattığınız tarzı çocuklar idrak etmekte zorlandılar yönergeye tam olarak anlamadılar benim orada küçük müdahalem oldu daha basit kelimelerle anlatmak gerekiyor.” (Öğretmen 2).

2.3. Araştırmacı Günlüklerinden Elde Edilen Bulgulara Göre Uygulamada Yaşanan Güçlükler

Araştırmacılar çalışmanın uygulama sürecinde her oyunla ilgili uygulamayı iki haftalık sürede gerçekleştirmiştir. İlk hafta geleneksel oyunun orijinal hali oynatılmış ve öğrencilerin oyunla ilgili kuralları öğrenmeleri sağlanmış, ayrıca yeniden tasarlanan oyun ile ilgili ön öğrenmeler kontrol edilmiştir. İkinci hafta ise yeniden tasarlanan oyun oynatılmıştır.

Araştırmacılar uygulama sürecinde ilk haftalarda bazı öğrencilerin verilen yönergeleri anlamada güçlük yaşadığını fark etmiştir. Bu sorunu çözmek için yeniden tasarlanan oyunun oynatıldığı ikinci haftada yönergeler basitleştirilerek ya da bir yönerge ikiye bölünerek uygulama yaptırılmış ve bu sorun çözülmüştür.

İlk haftalarda öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri incelendiğinde bazı öğrencilerin renkleri, bazılarının geometrik şekilleri tanımadığı belirlenmiştir. Bu nedenle yeniden tasarlanan oyunlar oynatılmadan önce öğrencilerin öğrenme eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Yeniden tasarlanan oyunun oynandığı sırada yine rengi tanımayan öğrencilere yardımcı olunmuştur.

Oyunların oynanması sırasında özellikle bilmeceler sorulduğunda öğrencilerin söz hakkı almadan ya da parmak kaldırmadan konuşması bir diğer güçlük olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda araştırmacılar oyunun kurallarını tekrar hatırlatmış ve gerekli uyarılarda bulunmuştur.

Sek sek oyununun ilk haftasında, bazı öğrenciler tek ayaküstünde dengede durmada zorluk yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda araştırmacılar yeniden tasarlanan oyuna geçmeden önce öğrencilerle çizgi üzerinde yürüme, çizgi üzerinde tek ayak üzerinde zıplama ve dengeyi sağlama alıştırmaları yapmıştır.

3. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak yeniden tasarlanan geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yeniden tasarlanan oyunların öğrenciler için eğlenceli, keyifli, heyecan ve mutluluk verici ve öğretici olduğu belirlenmiştir. Geleneksel oyunların yeniden tasarlanan şekli, eğitimin geleceği için önemli bir potansiyele sahiptir. Geleneksel oyunların temel unsurları korunarak yeniden tasarlanması daha ilgi çekici, keyifli ve öğretici hale gelmesini sağlamıştır. Teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmenin hayatın her alanını sarmasıyla birlikte, çocukluk deneyimleri de büyük bir değişime uğramıştır. Eski sokak oyunları yerini bilgisayar oyunlarına ve tablet ekranlarına bırakırken, bu değişimin çocukların gelişimine etkisi de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, geleneksel çocuk oyunlarının önemini ve onları daha eğlenceli ve öğretici hale getirmenin yollarını incelemek oldukça önemlidir.

Teknolojinin gelişmesi ve yeni oyun türlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, geleneksel çocuk oyunlarının geleceği hakkında endişeler de artmaktadır. Bu endişelerin temelinde, geleneksel oyunların popülerliğini kaybedebileceği ve gelecek nesiller tarafından unutulabileceği fikri yatmaktadır. Ancak, geleneksel çocuk oyunlarının yeniden tasarlanması ve geliştirilmesi, bu endişeleri gidermenin ve geleneksel oyunların geleceğe aktarılmasının önemli bir yolu olarak görülebilir. Yeniden tasarlanan oyunlar, geleneksel oyunların temel unsurlarını korurken, günümüz teknolojisi ve çocuklarının ilgi alanlarına uygun şekilde geliştirilerek, bu oyunların daha cazip ve ilgi çekici hale getirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Geleneksel çocuk oyunlarının yeni tasarımı, öğrencilerin bilişsel, dil, sosyal duygusal ve motor gelişim alanlarına katkı sağlamaktadır. Mevcut araştırma sonucunda bilişsel gelişimle ilgili olarak renk, sayı ve geometrik şekillerin öğrenilmesine katkı sağlamıştır. Dil gelişiminde öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine, yeni kelimler öğrenmelerine ve kelimelerin anlamını kavramalarına yardımcı olmuştur. Sosyal duygusal gelişim açısından sıra bekleme, saygılı ve hoşgörülü olma, sorumluluk alma, paylaşma, işbirliği yapma davranışlarına katkı sağlamıştır. Motor gelişim açısından ince ve kaba motor becerilerinin gelişimine olumlu etkileri olmuştur. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde geleneksel çocuk oyunlarının çocukların farklı gelişim alanlarına olumlu yönde katkı sağladığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Ahioğlu 1999; Altın; 2023; Apak, 2022; Artar, 1993; Azara ve Sutapa, 2018; Bazaz, Hasankala, Shojaee and Unesi, 2018; Budak, 2016; Cojocariu ve Boghian, 2014; Çoruh, 2004; Durualp, 2009; Evaldsson ve Corsaro, 1998; Festiawan, 2020; Gazezoğlu, 2007; Gül, 2006; Gürtürk; 2023; Hartanto vd, 2021; Hayati vd, 2017; Kaçar, 2020; Kaya, 2011;

Kalaycıoğlu, 2011; Kurniati vd., 2016; Petrovska vd., 2013; Rahmadani vd., 2017; Özdenk, 2007; Özgür, 2012; Şimşek, 2021; Tan vd.,2020; Wulansari ve Dwiyantri, 2021). Altı geleneksel oyunu seçildiği ve Matematik, Sanat ve Doğa/Toplum derslerinin normal eğitim programına dahil edildiği araştırmada (Vasileva-Stojanovska, Vasileva, Malinovski, Trajkovik, 2014), oyun tabanlı öğrenme senaryosu, tüm öğrencilerin oyunlara aktif katılımını, oyun sırasında ve sonrasında verilen problem çözme görevleri üzerinde işbirliği ve ortak çalışmayı, öğrencilerin değerlendirme sürecine aktif katılımını, eleştirel düşünmenin gelişimini ve eğlenceli öğrenme etkinlikleri sırasında arkadaşlığı övmeyi teşvik etmiştir. Bulgular, farklı oyunların öğrenci memnuniyetini etkilediğini ve bunun da eğitim çıktıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Geleneksel oyunlar yoluyla erken çocukluk döneminde sosyal beceriler ve kaba motor becerilerin gelişiminin incelendiği araştırmada, geleneksel oyunların eğlenceli ve teşvik edici aktiviteler sağlaması nedeniyle çocukların sosyal becerilerini ve kaba motor becerilerini geliştirdiği belirlenmiştir (Rombot, 2017). Hayati vd.,(2017)'nin yaptığı çalışmada geleneksel oyunların çocukluk dönemi öğrencilerinin kaba motor becerileri üzerinde, öğrenme motivasyonunu arttırmada ve öğrenme stilleri üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi olduğunu belirlemişlerdir. Kurniati vd., (2016) ise geleneksel oyunların kurallara uyma becerisi kazanmada etkili bir araç olduğu ortaya çıkarmışlardır. Mevcut araştırma ve literatürde incelenen araştırma sonuçları geleneksel oyunların çocukların bilişsel, dil, sosyal duygusal ve motor gelişim alanlarına katkı sağladığını, yaparak yaşayarak öğrenmeye hizmet ettiğini, öğretilme sürecini eğlenceli hale getirdiğini ve öğrencileri motive ettiğini göstermektedir. Geleneksel oyunların sağlığa faydalarının sistematik olarak araştırıldığı çalışmada Nasrulloh, Hermawan ve Ihsan (2024) bu oyunların koordinasyon ve motor becerileri geliştirdiğini; zihinsel açıdan konsantre olmayı geliştirdiğini, mutluluğu arttırdığını; duygusal açıdan ise kişiler arası iletişimi ve sosyal becerileri geliştirdiğini belirlemişlerdir.

Öğrenciler bu çalışmada öğrendikleri oyunları uygulama süreci dışında oyunları tekrar kendi arkadaşları veya aile bireyleriyle de oynamaya devam etmiştir. Bu bulgu oyunlarda kalıcılığın sağlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Böylece geleneksel oyunların geleceğe aktarılma şansının arttığı söylenebilir. Sunulan bu bulgu, geleneksel oyunların sadece öğrenme ortamında değil, aynı zamanda günlük hayatta da oynandığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu durum, oyunlarda kalıcılığın sağlandığını ve geleneksel oyunların geleceğe aktarılma şansının arttığının önemli bir kanıtı olarak görülebilir. Geleneksel oyunlar, nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu oyunların kalıcı olması, kültürel değerlerimizin ve geleneklerimizin de korunması anlamına gelmektedir. Bu bulgu ayrıca günümüzde çocukların birçok farklı oyun seçeneği olmasına rağmen, geleneksel oyunlara hala ilgisinin devam ettiğinin de bir göstergesidir. Bu durum, geleneksel oyunların çocuklar için hala cazip olduğunu ve onların gelişimine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Öğrenciler geleneksel oyunların yeni tasarımlarından en çok sek sek oyununu sevmişlerdir. Sek sek oyunu, nesillerdir çocukların keyifle oynadığı ve birçok fayda sağladığı bilinen bir oyundan biridir. Bu oyunun yeni şekli ile öğrencilerin renk, sayı ve şekil kavramlarını, sesleri öğrenmelerine yönelik sürümler oluşturulmuştur. Bu oyun bilişsel, fiziksel, sosyal gelişim ve dil gelişimine katkı sunan bir özelliğe sahiptir. Oyun sırasında çocuklar atlama, zıplama gibi fiziksel aktivitede bulunmakta ve yeni bilgiler öğrenmektedir. Ayrıca öğrenciler grup halinde yarışma yapabilmeyi, sıra beklemeyi, iş birliği yapmayı, hoşgörülü olmayı da öğrenmektedir. Oyunun bu kadar çok yönlü olması ve birden fazla oynanma seçeneği sunması sek sek oyununu daha cazip hale getirmiş olabilir.

Geleneksel oyunların yeni tasarımı ile ilgili olarak öğrencilerin yaşadığı herhangi bir güçlük ya da sorun bulunmamaktadır. Öğretmenlerden biri uygulama sırasında bazı öğrencilerin yönergeleri anlamakta zorlandığını belirtmiştir. Aynı şekilde araştırmacı günlüklerinde de bazı yönergelerin anlaşılmasında zorluk yaşandığı ve bazı oyunlarda

öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Yönergeler daha açık ve net olarak yeniden düzenlenerek ve öğrenme eksiklikleri giderilerek bu sorunlar çözülmüştür. Geleneksel oyunların yeni tasarımları, öğrenme ve gelişme için değerli bir araç olabilir. Ancak bu araçtan en iyi şekilde yararlanabilmek için, öğrencilerin bu oyunları öğrenmeye hazır olması önemlidir. Hazırbulunuşluk, öğrencilerin yeni bilgilere ve becerilere açık olmalarını ve bunları öğrenmeye istekli olmalarını sağlamaktadır. Bu da geleneksel oyunların yeni tasarımlarından daha fazla yararlanmalarına yardımcı olur.

Araştırmaya katılan öğretmenler geleneksel oyunların yeni tasarımları öğrencilerin kavramları, renkleri, sayıları ve geometrik şekilleri öğrenmelerine; alıcı ve ifade edici dil becerilerini geliştirmelerine; empati kurma, işbirliği yapma, duygularını ifade etme; bekleme, saygılı olma, hoşgörülü olma, sorumluluk alma, paylaşma ve dayanışmayı öğrenme; ince ve kaba motor becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Mesesah'ın (2024) anaokulu öğretmenleriyle yaptığı araştırmada, geleneksel oyunların öğrencilerin matematiksel kavramları anlamalarını kolaylaştırdığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç araştırmanın sonucuyla paraleldir. Benzer olarak, geleneksel çocuk oyunlarının eğitimde kullanılmasının önemi ve geleneksel çocuk oyunlarının kültür ile ilişkisinin öğretmenlerin bakış açılarına göre incelendiği çalışmada, sınıf öğretmenleri geleneksel oyunların eğitimin içinde kullanılmasının olumlu etkilerinin olduğunu belirtmiş ve öğretim programlarında bu oyunlara daha fazla yer verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Şimşek, 2021). Benzer olarak Madondo ve Tsikira'nın (2022) erken çocukluk eğitiminde geleneksel oyunların bütünsel gelişime katkılarına yönelik öğretmen görüşlerini inceledikleri çalışmada öğretmenler, oyunların bütünsel gelişim açısından yararlı olduğunu; bu oyunların sosyo-kültürel bağlamda kültürel akatarıma yardımcı olduğunu, beceri öğretiminde sürdürülebilir bir öğretim aracı olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç olarak geleneksel oyunların yeni tasarımlarının eğlenceli, keyifli, heyecan ve mutluluk verici olduğu, öğrencilerin bilişsel, dil, sosyal duygusal ve motor gelişim alanlarına katkı sağladığı, oyunları uygulama süreci dışında oyunları tekrar kendi arkadaşları veya aile bireyleriyle de oynamaya devam ettiği ve kalıcı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre geleneksel oyunların yeni tasarımları geçmişten geleceğe bir köprü oluşturmuştur.

Bu çalışma okul öncesi öğrencileri ile yürütülmüştür. Geleneksel oyunların yeni tasarımları farklı yaşa ve gelişim özelliklerine sahip öğrenciler için de uyarlanabilir.

Bu çalışmada öğrencilerin öğrendikleri geleneksel oyunları ebeveynleri ve arkadaşları ile oynamayı sürdürdükleri belirlenmiştir. Bu bağlamda geleneksel oyunların ebeveynlerle oynayabilecekleri yeni sürümleri de tasarlanabilir.

Geleneksel oyunların yeni tasarımlarının yaygınlaştırılması için yerel yönetimler ve okullar ile görüşülüp, oyunlar daha fazla kişiye ulaştırılabilir.

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Permission: Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 07.11.2023 tarihli toplantısının 2023/17 numaralı kararı uyarınca araştırmanın yürütülmesi etik açıdan uygun görülmüştür.

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In accordance with the decision numbered 2023/17 of the meeting of Hitit University Non-Interventional Research Ethics Committee dated 07.11.2023, the conduct of the research was deemed ethically appropriate. In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates:

Birinci yazar %25, ikinci yazar %25, üçüncü yazar %25, dördüncü yazar %25.

First author 25%, second author 25%, third author 25%, fourth author 25%.

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Statement: Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. *There is no conflict of interest in this study.*

Kaynakça

- Ahioğlu, N. (1999). *Sembolik oyunun 4 yaş çocuklarının dil kazanımına etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Akman, Y. (1987). *Anaokulu çocuklarında görülen ayrılık kaygısının giderilmesinde farklı oyun tekniklerinin etkisi*. [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Altın S. (2023). *Geleneksel çocuk oyunlarının 60 - 72 aylık çocukların sosyal becerilerine etkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi
- Apak Y.M. (2022) *Geleneksel çocuk oyunları ile bütünleştirilmiş okul öncesi eğitim etkinliklerinin çocukların bağımsız öğrenme davranışları ile ebeveyn çocuk ilişkisine etkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi
- Artar M. (1993). *Okul öncesi çocukta serbest oyunun ıraksak düşünce becerisine etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Aydemir, F. (2022). Digital games and their effects on children. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 40-69.
- Azhara, M., & Sutapa, P. (2019, April). Traditional games vs. modern in increasing children's motor ability in the 21st century. In *International Conference On Special And Inclusive Education (Icsie 2018)* (Pp. 391-395). Atlantis Press.
- Bazaz, S. B., Hasankala, Q. Y., Shojaee, A. A., & Unesi, Z. (2018). The effects of traditional games on preschool children's social development and emotional intelligence: a two-group, pretest-posttest, randomized, controlled trial. *Modern Care Journal*, 15(1), 1-5.
- Budak, M. (2016). *Geleneksel çocuk oyunlarının oryantasyon ve ritim yeteneği üzerine etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Ceylan Çapar, M., & Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227359>
- Cojocariu, V. M., & Boghian, I. (2014). Teaching the relevance of game-based learning to preschool and primary teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 142, 640-646.
- Çakmakçı, N. (2011). *Çocuk kitaplarında oyun ögesi ve okul öncesi eğitim amaçlı etkileşimli çocuk kitabı tasarım çalışması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Çalışkan M. (2022) *Geleneksel çocuk oyunları uygulamalarının öğrencilerin fiziksel etkinlik düzeyi ve öğretmen davranışları üzerine etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Çelen, N. (1992). *4-6 Yaş çocuklarının sayı ve mekân korunumu kazanmasında sembolik oyunun işlevi*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çoruh, L. 2004. "BDE (Bilgisayar Destekli Eğitim) kapsamında hazırlanan bilgisayar oyunlarının 4-6 yaş arası çocuklara temel kavramların öğretilmesindeki etkisi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Doğanay, J. (1998). *Anasınıfına devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Durualp, E. (2009). *Altı Yaşındaki Çocukların Sosyal Becerilerine Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Erşan, Ş. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş grubundaki çocukların oyun ve çalışma (iş) ile ilgili algılarının incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Evaldsson, A. C., & Corsaro, W. A. (1998). Play and games in the peer cultures of preschool and preadolescent children: an interpretative approach. *Childhood*, 5(4), 377-402.
- Festiawan, R. (2020). Application of traditional games: how does it affect the children's fundamental motor skills?. *Jurnal Menssana*, 5(2), 157-164.
- Gazetoğlu, Ö. (2007). *Okul öncesi eğitim kurumlarında devam eden 6 yaş çocuklarına öz bakım becerilerinin kazandırılmasında oyun yoluyla öğretimin etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gipit, M. A., Charles, M. R. A., Musa, R. M., Kosni, N. A., & Maliki, A. B. H. M. (2017). The effectiveness of traditional games intervention programme in the improvement of form one school-age children's motor skills related performance components. *Health Exerc*, 6, 157-169.
- Gül, M. (2006). *Anasınıfına devam eden altı sosyo ekonomik düzeydeki 61-72 ay arası çocuklara sembolik oyun eğitiminin genel gelişim durumlarına etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Gürtürk S.(2023) *geleneksel çocuk oyunlarının okul öncesi çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlığı üzerindeki etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Hartanto, D., Kusmaedi, N., Ma'mun, A., & Abduljabar, B. (2021). Integrating social skills in traditional games with physical education interventions. *International Journal Of Human Movement And Sports Sciences*, 9(5), 921-928.
- Hayati, H. S., Myrnawati, C., & Asmawi, M. (2017). Effect of traditional games, learning motivation and learning style on childhoods gross motor skills. *International Journal Of Education And Research*, 5(7), 53-66.
- Kaçar D. (2020). *Geleneksel çocuk oyunlarının internet bağımlılığı, sosyal beceri ve stres düzeyine etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kadim, M. 2012. *Okul öncesi öğretmenlerinin oyun öğretimine ilişkin öz-yeterliliklerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Kaya, N. (2011). *0-5 yaş arası çocuklarda müzikli oyunların gelişime etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Keser Özmentar, Z. (2019). Eğitim Çalışmalarında Sık Kullanılan Araştırma Türleri. Selahattin Turan (Ed.). Eğitimde Araştırma Yöntemleri İçinde (s.49-77). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kızıl Yatmaz, A. , Gökçe, N. , Çok, Y. , Erdoğan, B. M. & Avaroğlu, N. (2021). Geleneksel oyunların 3-6 yaş çocukların sosyal-duygusal gelişimleri üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (1) , 28-39. Doi: 10.52974/Jena.895835
- Kol, S. (2006). *Okul öncesi öğretmenleri ile yöneticilerinin bilgisayar destekli oyun programlarının kullanımına yönelik algı ve beklentileri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kurniati, E., Kamila, I. N., Rudianto, R., & Eliyawati, C. (2016, November). Playing And Traditional Games İn Learning Model Based On Culture Of National Character And Play. In *3rd International Conference On Early Childhood Education (Icece 2016)* (Pp. 187-192). Atlantis Press.

- Küçükbiş, H. F., Özkurt, B., Sirkeci, H., Öztürk, O. (2022). Geleneksel oyun ve geleneksel çocuk oyunlarının eğitim-öğretim programlarındaki yeri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 1422-1436. <https://doi.org/10.17755/Esosder.972845>
- Madondo, F., & Tsikira, J. (2022). Traditional children's games: their relevance on skills development among rural zimbabwean children age 3–8 years. *Journal Of Research In Childhood Education*, 36(3), 406-420.
- MEB.(2013). Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin). Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Mesesah, P. K. (2024). *Use of traditional games towards kindergarteners' participation in numeracy activities in South Tongu District* .[Doctoral dissertation]. University of Education.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, Ca: Sage Publications.
- Mustafaoğlu R. , Yasacı Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3): 51-58.
- Nasrulloh, A., Hermawan, H. A., & Ihsan, F. (2024). Health benefits of traditional games: a systematic review. *Retos: nuevas tendencias en educación física, deporte y recreación*, (59), 843-856.
- Öngen, D. (1991). *Okul öncesi çağıdaki çocukların oyun konusundaki toplumsal-bilişsel davranış örüntüleri ile oyun materyalleri arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Özdenk, Ç. (2007). *6 yaş grubu öğrencilerin psiko-motor gelişimlerinin sağlanmasında oyunun yeri ve önemi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Petrovska, S., Sivevska, D., & Cackov, O. (2013). Role of the game in the development of preschool child. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 92, 880-884.
- Rombot, O. (2017, June). The Application Of Traditional Games To Develop Social And Gross Motor Skills In 6-7 Year-Old Children. In *2017 International Symposium On Educational Technology (Iset)* (Pp. 116-120). Atlantis Press.
- Savaş, E. & Gülüm, K. (2014). Geleneksel oyunlarla öğretim yöntemi uygulamasının başarı ve kalıcılık üzerine etkisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1) , 183-202.
- Sümbüllü, Y. Z. & Altınışık, M. E. (2016). Geleneksel çocuk oyunlarının değerler eğitimi açısından önemi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 73-85.
- Şahin, F. (1993). *Üç-altı yaş grubu çocuklarının anne babalarının çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi*. [yayınlanmamış yüksek lisans tezi].Hacettepe Üniversitesi.
- Şimşek A. (2021). *Geleneksel çocuk oyunlarının kültürel mirasa katkısı ve eğitsel yönünün öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Şirin, S. (2011). *Anaokuluna devam eden beş yaş çocuklara sayı ve işlem kavramlarını kazandırmada oyun yönteminin etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.

- Tan, J. S., Nonis, K., & Chan, L. Y. (2020). The effect of traditional games and free play on motor skills of preschool children. *International Journal Of Childhood, Counselling And Special Education*, 1(2), 204-223.
- Tan, J.S.Y. And Nonis, K. & Chan, L.Y. 2020. The effect of traditional games and free play on motor skills of preschool children. *International journal of childhood, Counselling And Special Education*. 1 (2), 204-223.
- Türkmenoğlu, F. (2005). *0-72 Aylık Çocukların Matematik Becerilerini Kazanmalarında, "Oyun Yoluyla Matematik Becerisinin" İncelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi].Gazi Üniversitesi.
- Vasileva-Stojanovska, T., Vasileva, M., Malinovski, T., & Trajkovik, V. (2014). The Educational Prospects Of Traditional Games As Learning Activities Of Modern Students. In *Proceedings Of The European Conference On Games-Based Learning*. Atlantis Press.
- Wulansari, W., & Dwiyantri, L. (2021). Building mathematical concepts through traditional games to develop counting skills for early childhood. *International Journal Of Elementary Education*, 5(4), 574-583.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (16 Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, E. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş çocuklarının sayı ve işlem kavramlarını kazanmalarında müzikli oyun etkinliklerinin kullanılmasının etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Yiğit Açıkgöz, F. & Yalman, A. (2018). Dijital oyunların çocukların kişilik ve davranışları üzerinde etkisi: GTA 5 oyunu örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (30), 163-180.

EK 1

Etkinlik Adı: Seksek

Etkinlik Türü: Oyun Etkinliği

Yaş Grubu: 60 - 72 Ay

Kazanım ve Göstergeler:

Bilişsel Gelişim:

Kazanım 4. Nesneleri sayar.

Göstergeleri: İleriye/geriye doğru birer birer ritmik sayar. Belirtilen sayı kadar nesneyi gösterir. Saydığı nesnelerin kaç tane olduğunu söyler. Sıra bildiren sayıyı söyler. 10'a kadar olan sayılar içerisinde bir sayıdan önce ve sonra gelen sayıyı söyler.

Kazanım 5. Nesne veya varlıkları gözlemler.

Göstergeleri: Nesne/varlığın adını, rengini, şeklini, büyüklüğünü, uzunluğunu, dokusunu, sesini, kokusunu, yapıldığı malzemeyi, tadını, miktarını ve kullanım amaçlarını söyler.

Dil Gelişimi:

Kazanım 6: Sözcük dağarcığını geliştirir.

Göstergeleri:

Dinlediklerinde yeni olan sözcükleri fark eder ve sözcüklerin anlamlarını sorar.

Sözcükleri hatırlar ve sözcüklerin anlamını söyler.

Yeni öğrendiği sözcükleri anlamlarına uygun olarak kullanır.

Kazanım 9. Ses bilgisi farkındalığı gösterir.

Göstergeleri: Sözcüklerin başlangıç seslerini söyler.

Sözcüklerin sonunda yer alan sesleri söyler.

Aynı sesle başlayan sözcükler üretir.

Aynı sesle biten sözcükler üretir.

Şiir, öykü ve tekerlemedeki uyağı söyler.

Söylenen sözcükle uyaklı başka sözcük söyler.

Motor Gelişimi:

Kazanım 1: Yer değiştirme hareketleri yapar.

Göstergeleri:

Isınma ve soğuma hareketlerini bir rehber eşliğinde yapar.

Yönergeler doğrultusunda yürür.

Belli bir yüksekliğe zıplar.

Çift ayak sıçrayarak belirli mesafe ilerler.

Tek ayak sıçrayarak belirli mesafe ilerler.

Belirlenen mesafede yuvarlanır.

Belirlenen noktadan çift ayakla ileriye doğru atlar.

Kayma adımı yaparak belirli mesafede ilerler.

Galop yaparak belirli mesafede ilerler. Sekerek belirli mesafede

Kazanım 2: Denge hareketleri yapar.

Göstergeleri:

Ağırlığını bir noktadan diğerine aktarır.

Atlama ile ilgili denge hareketlerini yapar.

Konma ile ilgili denge hareketlerini yapar.

Başlama ile ilgili denge hareketlerini yapar.

Durma ile ilgili denge hareketlerini yapar.

Tek ayak üzerinde durur.
Tek ayak üzerinde sıçrar.
Bireysel ve eşli olarak denge hareketleri yapar.
Çizgi üzerinde yönergeler doğrultusunda yürür.

Sosyal-Duygusal Gelişim:

Kazanım 7: Bir işi ya da görevi başarmak için kendini güdüler.

Göstergeleri:

Yetişkin yönlendirmesi olmadan bir işe başlar.
Başladığı işi zamanında bitirmek için çaba gösterir.

Materyaller: Renkli tebeşirler, sayı kartları, yapıştırıcı, kalem, karton.

Sözcükler: Doğru-Yanlış-Dur-Devam Et

Kavramlar: Kırmızı, sarı, mavi, yeşil vb. renkler.

Öğrenme Süreci: Öğretilecek kavramlara yönelik ısınma oyunları ile başlayan seksek oyunu, o kavramlara göre çizilip oynanır.

Renkler:

Isınma oyunu için çocuklara yere çizilecek seksek kutuları için sadece beyaz rengin olduğunu ve daha fazla renge ihtiyaç olduğu söylenir. Çocuklarla birlikte renk toplama oyunu oynanır. Bahçede bulunan varlıklardan, nesnelerden renkler toplanır. Örneğin, bir ağaca giderek ağaçtan yeşil renk istenir, çiçekten pembe veya kırmızı, gökyüzünden mavi, topraktan kahverengi gibi renkler toplanır. Toplanan renkler yere tebeşir yardımıyla seksek kutuları çizilir. Ardından bir ebe ve çocukların oynama sırası belirlenir. Sırası gelen çocuk taşı atar oyuna başlar. Ebenin ona dur demesi ile üzerinde bulunduğu rengin adını ve o renkte bir nesne söylemesini ister. Söyleyen çocuk oyuna devam eder. Söyleyemeyen çocuk ebe olur.

Sayılar:

Bahçeye çıkmadan önce 1'den 10' a kadar sayıların yazdığı kartlar çocukların arkalarına yapıştırılır. Bahçede çocuklara karışık bir şekilde yer değiştirmeleri söylenir. Daha sonra öğretmen sırayla bir tanesini seçer. Çocuk arkasını döner ve arkasında yazan sayı kadar öğrencilerden zıplamaları, ellerini çırpmaları ya da ellerini dizlerine vurmaları istenir. Çocuğun arkasında 3 yazıyorsa 3 kere zıplayabilirler daha sonra seçilen çocuğun arkasında 5 yazıyorsa 5 kere ellerini dizlerine vurabilirler. Oyun bu şekilde devam ederken öğretmen yere içerisinde 1'den 10' a kadar sayıların yazdığı seksek kutularını çizer. Bir ebe ve çocukların sırası belirlendikten sonra oyun başlar. Sırası gelen çocuk taşı atar oyuna başlar ebenin ona dur demesi ile durur. Durduğu kutucuğun içerisinde yazan sayı kadar kutunun içerisinde zıplaması ya da ellerini birbirine vurma istenir. Hareketi sayı kadar yapabilirse oyuna devam eder. Yapamayan çocuk ebe olur.

Sesler:

Seslerin yazılı olduğu kartlarla birlikte bahçeye çıkılır. Öğretmen kartları karıştırır ve sırayla öğrencilerden birer kart seçtirir. Seçilen kartın üzerinde yazan sesle başlayan kelimeler söylenir. Kartta A sesi yazıyorsa araba, arı, at gibi kelimeler, Ö sesi yazıyorsa örümcek, ördek, örgü gibi kelimeler söylenir. Isınma oyunundan sonra yere çizilen 8 tane seksek kutusunun içerisine sesler yazılır. Bir ebe seçilir ve çocukların sırası belirlenir. Sırası gelen çocuk taşı atar oyuna başlar. Ebenin ona dur demesi ile durur. Durduğu kutucuğun içerisinde yazan sesle başlayan bir kelime söylemesi istenir. Söyleyen çocuk oyuna devam eder. Söyleyemeyen ebe olur.

Oyun üç farklı şekli ile oynatıldıktan sonra karma olarak aşağıda belirtildiği gibi oynatılır.

Karma:

Öğretilmesi gereken kavramlar öğretildikten sonra renk, sayı, ses olarak karışık bir seksek oyunu hazırlanabilir. Isınma oyununda kartlarda sesler, sayılar ve renkler bulunur. Sepette karıştırılan kartlar çocuklara sırayla seçtirilir. Kartında çıkan kavram ses ise çocuk o sesle başlayan ya da biten bir kelime söyleyebilir. Sayı ise o sayı kadar zıplayabilir. Renk ise çevresinde o renkte olan bir nesneyi gösterebilir. Kartlar tekrar tekrar dağıtılarak çocuklara etkinlik yaptırılır. Etkinliğin ardından yere seksek çizilir ve karışık bir şekilde kavramlar yerleştirilir. Öğrencilerin sırası belirlendikten ve bir ebe seçildikten sonra

oyun başlar. Sırası gelen çocuk taşı seksek üzerinde bir kutucuğa atar. Oynayan çocuk seksek üzerinde ilerlerken ebenin ona dur demesi ile durur. Durduğu kutucuğun üzerinde sayı yazıyorsa o sayı kadar kutucuğun üzerinde kutucuğun dışarısına çıkmadan zıplaması istenir. Ses yazıyorsa o sesle başlayan ya da o sesle biten bir kelime söylemesi istenir. Çocuk doğru cevapları verirse ebe oyuna devam etmesini söyler.

❖ **Değerlendirme:**

Bulduğunuz renkleri sayabilir misin?

Oyun da hangi sesler vardı?

En zorlandığınız ses hangi sestir?

Hangi sayılara göre zıpladık?

En kolay olan ses hangi sestir?

Sence oyun nasıldı? Neler hissettin?

Kutucuğun içerisinde zıplamakta zorlandın mı?

❖ **Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar:**

Aynı seste ve sayıda arka arkaya 2 kez durdurulmamasına dikkat edilmeli. Seksek sert bir zemine değil daha yumuşak bir zeminde çizilip oynanmalı.

Öneriler:

Uzun bir süre cevap veremeyen çocuklar için 10'a kadar hep birlikte sayılabilir. Çocuklar bu şekilde sayıları tekrarlamış olurlar. Yine cevap veremeyen çocuklara hatırlatma yapılabilir..

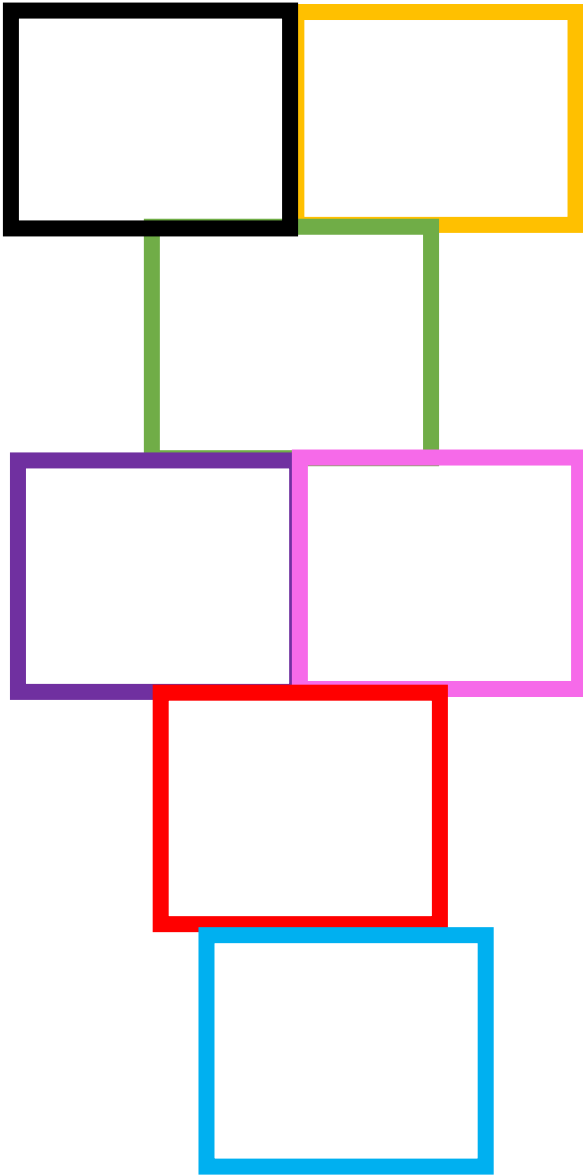
❖ **Aile Katılımı:**

Okuldan eve gelen çocuğa bu oyunla ilgili duyguları sorulabilir. Sesler ve sayılar tekrar edilebilir. Evde sıkılan çocuk için ebeveynler bu oyunu bahçelerine rahatlıkla çizip çocuğa oynatabilirler.

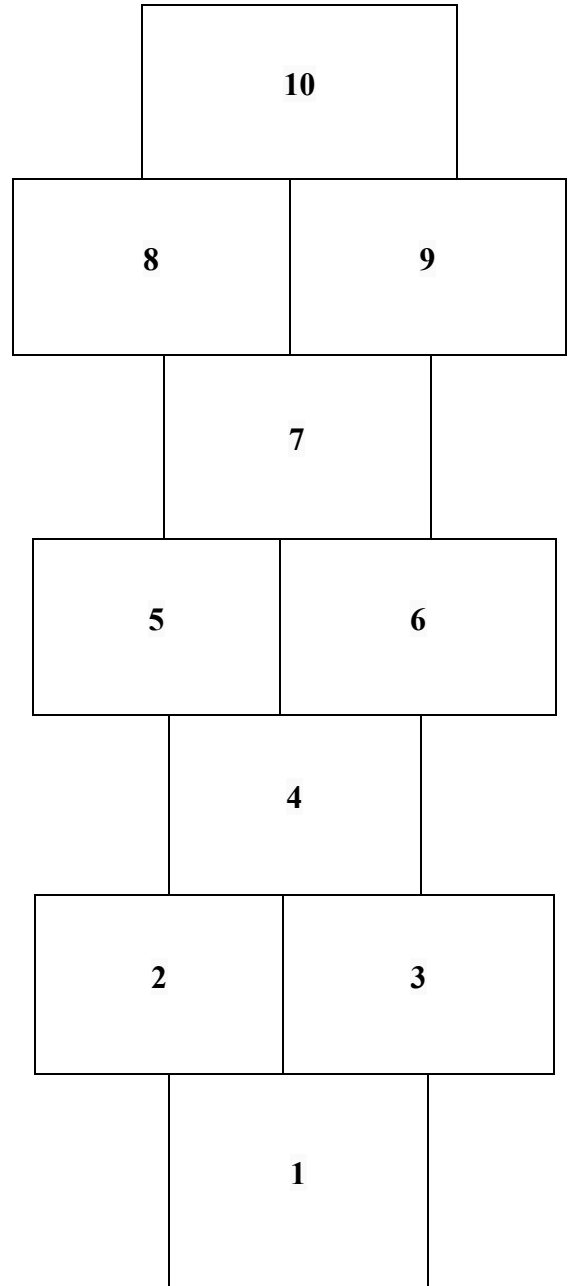
❖ **Uyarılma:**

Sınıfta işitme engelli öğrenciler varsa söylemek istedikleri hayvan ve meyveyi taklit ederek söyleyebilirler. Ebe olduğunda da arkadaşları da taklit yolu ile arkadaşına kelimeleri anlatabilir.

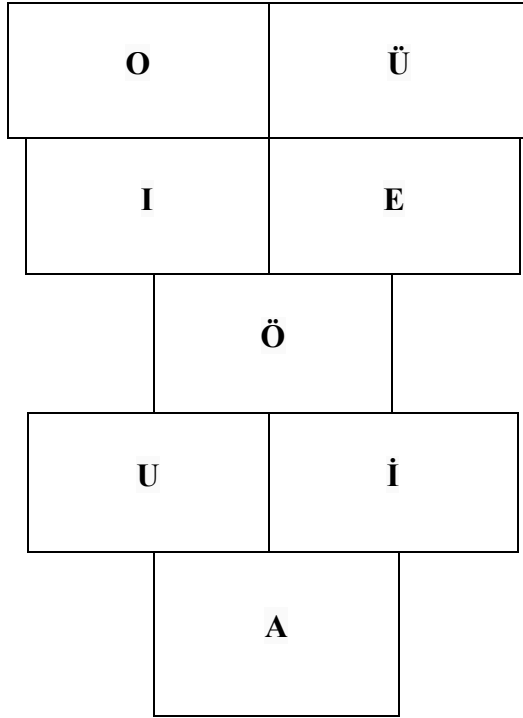
RENKLİ SEKSEK

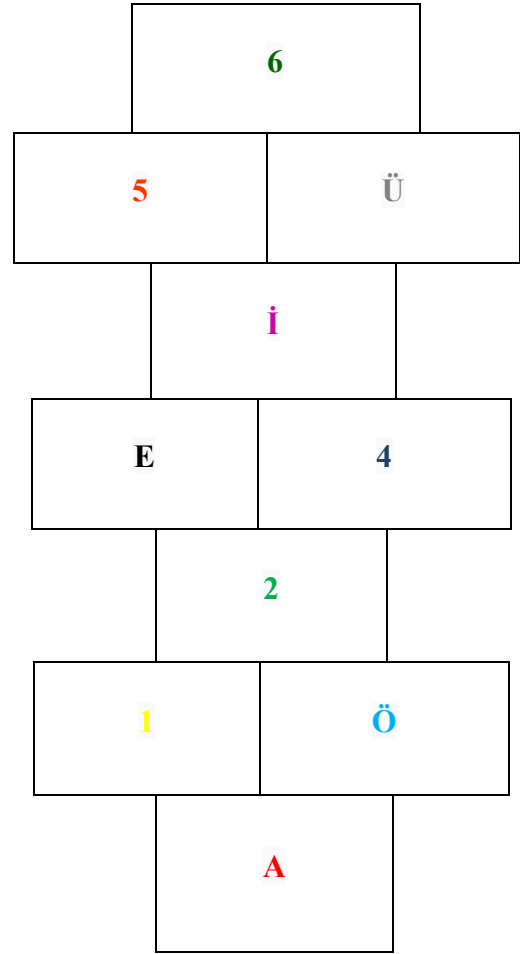
SAYILI SEKSEK

SESLİ SEKSEK

KARMA SEKSEK

The Concept of False Memory in the Context of Relationship Between Space and Memory in the Visual Arts¹

Görsel Sanatlarda Mekân ve Bellek İlişkisi Bağlamında Sahte Anı Kavramı

Zeynep ABACI²

Abstract

In this study, the concept of false memory is discussed through the relationship between space and memory. The reconstructive character of memory is analysed in the context of its relationship with space. The reflection of the concept of false memory, which is a cultural construction in autobiographical narrative, in the field of visual arts is examined. The study begins by exploring the historical relationship between space and memory, drawing on Halbwachs and Nora's theoretical ideas. Botticelli's Adoration of the Magi and Poussin's Et in Arcadia Ego were analyzed as examples of memory spaces created with the medium of painting. Beuys and Boltanski's writings offer light on theorists' interpretations of false memory, including Loftus, Bartlett, and Bridge. The main problem of the research is how false memories are formed, to what extent they transform and shape space and memory, and how this concept is visualised in artistic terms. According to the results of the study, the artists use the concept of false memory in their artworks to make viewers question their perceptions and memories, while the concept is visualised through the use of spatial installations, transforming images and compositions that alter the perception of reality. It is possible to mention that false memories, like original memories, need a space, and that the space to which memories are attached in their reconstruction is ideally constructed.

Keywords: False Memory, Visual Arts, Space, Memory, Autobiographical Memory, Collective Memory.

Öz

Bu çalışmada, sahte anı kavramı mekân ve bellek ilişkisi üzerinden ele alınmıştır. Belleğin yeniden yapılandırıcı özelliği, mekânla kurduğu ilişki bağlamında incelenmiştir. Otobiyografik anlatıdaki kültürel bir inşa olan sahte anı kavramının görsel sanatlar alanındaki yansımalarına değinilmiştir. Çalışmada ilk olarak mekân ve bellek arasındaki ilişkiye tarihsel bir perspektiften bakılarak Halbwachs ve Nora'nın teorik yaklaşımlarıyla resim sanatı bağlamında yaratılan hafıza mekânlarına örnek olarak Botticelli'nin Adoration of the Magi ve Poussin'in Et in Arcadia Ego adlı eseri incelenmiştir. Loftus, Bartlett ve Bridge gibi kuramcıların sahte anı yorumlarına Beuys ve Boltanski'nin eserleriyle ışık tutulmuştur. Araştırmanın ana problemi sahte anıların nasıl oluştuğu, mekânı ve belleği ne ölçüde dönüştürüp şekillendirdiği ve bu kavramın sanatsal anlamda nasıl görselleştirildiğidir. Araştırmanın sonuçlarına göre sanatçılar sahte anı kavramını eserlerinde kullanarak izleyicilerin algılarını ve hatıralarını sorgulamalarını sağlarken mekânsal yerleştirmeler, dönüşen imgeler ve gerçeklik algısını zorlayan kompozisyonların kullanımıyla kavram görselleştirilir. Sahte anıların tıpkı gerçek anılar gibi bir mekâna ihtiyaç duyduğundan ve anıların yeniden inşasında bağlı olduğu mekânı da ideal bir şekilde kurguladığından bahsetmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sahte Anı, Görsel Sanatlar, Mekân, Bellek, Otobiyografik Bellek, Kolektif Bellek.

¹ This article is based on my doctoral thesis titled "False Memory: The Concept of False Memory in the Context of the Relationship between Space and Memory in Visual Arts," which I completed in April 2023 under the supervision of Prof. Hakan Gürsoytrak at Mimar Sinan Fine Arts University, Institute of Fine Arts, Istanbul.

Bu makale "Sahte Anı" başlıklı doktora tezime dayanmaktadır: Dr. Hakan Gürsoytrak danışmanlığında Nisan 2023'te Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul'da tamamladığım "Görsel Sanatlarda Mekân ve Bellek İlişkisi Bağlamında Sahte Anı Kavramı" başlıklı doktora tezime dayanmaktadır.

² Lecturer Assist. Phd, Marmara University Atatürk Faculty of Education, Department of Art and Art Education, zeynep_ack@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1171-6798>, <https://ror.org/04e9czp26>

Introduction

Considering the working principle of memory, it can be said that it is in a close relationship with space. As in De Certeau's proposition that 'what can be remembered is what can be imagined in space' (Certeau, 2009, p. 208), the strong relationship between space and memory has been the subject of study in various disciplines since Ancient Greece. Recent studies have confirmed that memory has a reconstructive function and that it fills the memory gaps at moments of recall with ideal memories. The concept of false memory, which entered academic literature in the 20th century, will be examined in this study from the perspective of the use of space in the visual arts.

This study aims to research the concept of false memory in the relationship between space and memory in the context of the visual arts. False memory is a situation in which people remember events that they had not actually experienced as if they had. This phenomenon has significant implications for both psychology and art theory. False memories can be a creative tool for artists, but they also help viewers comprehend the perceptual process and memory manipulation.

This study investigates the relationship between space and memory in the context of visual arts, as well as the concept of false memory. The overall goal of the research is to gain a deeper understanding of the intimate relationship between space and memory, as well as creative representations of the concept of false memory, and to communicate this relationship to the reader through visual arts.

This study, discusses the relationship between memory and space and how the concept of false memory works. The reconstructive power of memory and the effect of space on recollection have been analysed with examples of artworks. The study, which aims to establish a link between psychology and visual arts, to contribute to the literature and to shed light on future studies, looks for answers to the following these fundamental questions:

- a. What is the relationship between space and memory and how is it constituted?
- b. How is the effect of space on memory expressed in visual arts?
- c. How is the concept of false memory represented in visual arts and what are the effects of this representation on the audience?
- d. To what extent and how are dreams and Surrealist Manifesto related to the concept of false memory?

Hypotheses are as follows:

- a. Space plays a critical role in the formation and recall of memory.
- b. Visual arts can effectively convey the link between space and memory.
- c. False memories can be a great storytelling tool in visual arts.
- d. The relationship between dreams and false memories is based on the reconstructive nature of memory, and Surrealist artists use Freud's dream theories to offer visual representations of never-experienced dreams in their works.

1. Methodology

A thorough literature review was carried out on the fundamental concepts, hypotheses, and prior investigations on false memory and the relationship between space and memory. The perspectives of space, autobiographical memory, collective memory, and false memory theorists are incorporated into the study's theoretical framework. In the theoretical perspective, concepts from various disciplines such as the relationship between space and memory, false memories, remembering and forgetting, source monitoring paradigm and screen memories were utilised. The composition and content analyses of the artworks included in the scope of the study were made and, in these analyses, the use of space in the artworks was examined in the context of false memory. As a result of the thematic analysis, the study has focused on how the concept of false memory is visualised in the works included in the research, which techniques are used and their effects on the audience.

2. A Historical Perspective on The Relationship Between Space and Memory

In the notes of the ancient philosopher Cicero, it told that the famous poet Simonides, the only survivor of a collapsed building, identified the deceased people based on their location. In parallel with this story, the technique of recollection, called *Ars Memoria*, which began in Ancient Greece and continued until the 17th century, is a recall method used extensively by rhetoricians. According to this method, the mind is a space and rhetorical artists place what they want to remember in the rooms of that space respectively. Thus, during the oratory, the speakers dominate the texts they would convey by travelling through the rooms in the imagined space respectively.

Cicero refers to the fact that we assign a certain image and form to things that have not been seen before, and that these forms need a dwelling place: 'For it is impossible to think of a material object without a place' (Cicero, 2017, p. 48). Referring to the ancient relationship between space, memory and rhetoric, Blitfield emphasises the importance of space for the rhetorical audience: 'A rhetor must choose not only the proper moment, but also the proper place' (Wright, 2005, p. 53).

Halbwachs, who mentions that rural-urban migration disrupts social life and leads to the individualisation of societies by putting distance between them and their environment, defines the collective expansion of personal memory as the individual's reliance on their social environment while recalling their memories. According to Halbwachs, who states that memory is a living organism but the individual would not be able to remember his/her own memories if it were not for the collectively held memories, the groups forming the society are successful in reconstructing their past. Halbwachs states that remembering, even if it is highly personal, is realised by the social environment in the following words: "All memories, no matter how personal are linked to ideas, people, groups, places that we share with others, and these memories are reference points in time and space" (Apfelbaum, 2010, p. 83).

In regard of Halbwachs, it is social and cultural memory that creates individual memory. Accordingly, the recollection of social memory emerges as a commitment to time and space and the reconstruction of history. While social memory is based on a physical space and time, collective memory depends on the experienced space, such as the home for the family, the village for the rural dweller... According to Halbwachs, memory is multiple and specific in nature, collective but nevertheless individual (Nora, 1984, p. 277).

In his book *Cultural Memory*, Jan Assmann includes the theories in Halbwachs' doctoral study, *The Mythical Topography of the Sacred Principle*. Such that; Halbwachs mentions in his thesis that the topography of Christianity is completely constructed. According to Halbwachs, while Christian culture was localised in the geography of Galilea in the 100th year AD, with

the arrival of St. Paul, the focus of cultural memories moved from Galilea to Jerusalem (Assmann, 2018, p. 49). Thus, Jerusalem is created in the collective memory as a place of memory where the memories of Jesus and his sufferings can be reconstructed.

Figure 1: Sandro Botticelli, Adoration of the Magi, 111 x 137 cm, 1445-1510, Florence (Sandro-Botticelli, 2023)

The Adoration of the Magi, commissioned by the Medici family, portrays Mary, Joseph and the baby Jesus. Botticelli has constructed the remains of columns and arches typical of ancient Greek architecture, the walls of a newly founded city dedicated to the city of Jerusalem and city to represent both the past and the future. Joseph and Mary have been situated in the centre of the city, while the surrounding crowd symmetrically divides the composition into two pieces. The vibrant red, blue and yellow colours of the figures' costumes, delicately painted, contrast with the dark ruined walls in the background. As Halbwachs has pointed out, the city of Jerusalem is reflected in Botticelli's painting as a space where ideal memories of Christianity could be placed and reconstructed.

The fiction in cultural memory has a structure in which what is remembered is important rather than what the reality is. For this reason, it has a didactic characteristic and continuity in order to fulfil the future expectations of the society. Memories placed in a fictionalised memory space, as Botticelli depicted in the birth scene of Jesus, can be remembered even by social groups that did not witness that moment.

Another example of the idea of social memory creating space in the history of painting is Poussin's Arcadia. Poussin, as a symbol of the Enlightenment, as Lachman puts it, always uses images that are isolated from the real while re-representing a myth of cultural origins (Lachman, 2003, p. 294). In order to build a new civilisation, he directs his audience to follow the traces of an ideal and imagined cultural past. Poussin creates the spaces in his paintings with structures specific to Ancient Greek and Roman architecture, utilising the reminding power of space in the construction of cultural memory, as in Blumenberg's proposition that 'remembering has no absolute reality'. The construction of space in Poussin's compositions is like a compass given to the audience to trace an ideal memory.

In the composition of his work Adoration of the Magi, Botticelli uses the principle of two-point perspective for the first time, creating a dramatic focal point. Architectural elements and arches direct the viewer's gaze in a circular motion, concentrating it on the central area of the composition. The viewer is invited to enter the scene from the perspective of the oldest

figure in the center, transforming the moment of Christ's birth into a personal experience (Lake, 1986, s. 34). With this conscious arrangement, Botticelli aims to emphasize the most important moment of the scene, while at the same time creating a spatial arrangement that will allow individuals who have not experienced this experience to say, "I was there".

Figure 2: Nicolas Poussin, *Et in Arcadia Ego*, 87 x 120 cm, 1638, Louvre, Paris (Nicolas-Poussin, 2022)

Poussin's "Et in Arcadia Ego" can be considered as an object of nostalgia in the reconstruction of the past. In this work, which portrays a past time and place, the idealised image of Arcadia turns into poignant verses like an idyll spreading through the space. Arcadia, a mountainous region with rugged peaks and deep gorges in the Peloponnese region of Ancient Greece, appears as a cultural myth transformed by the narrators' re-presentation. Arcadia, the home of Pan, the god of savages, shepherds and herdsmen in ancient Greek mythology, later comes to represent a simple and tranquil life in Roman poetry, nearly a paradise. The Roman poets Ovid and Virgil have transformed the harsh reality of Arcadia into a softer and calmer resting place. Such that Virgil, in his *Eclogues*, idealises Arcadia as a place with cool springs, soft honey and lush vegetation where lovers can live in happiness without being affected by the violence of the real world (Jones C. P., 2022). In a sense, Virgil reconstructs the space and its memory, transforming Arcadia and giving it a new identity.

We witness this transformation in his painting "Et in Arcadia Ego". According to Andre Felibien, the phrase "Et in Arcadia Ego" means 'he once lived in Arcadia (on earth)' (he tasted the pleasures of life), referring to the person buried in the tomb. Erwin Panofsky interprets this Latin phrase as 'I too was born in Arcadia' (Rivett, 2023). Poussin creates an ideal atmosphere in which even viewers who have not experienced being in Arcadia within the cultural narrative can say 'I was there!'. Halbwachs, in the example of the Mythical Topography of the Sacred Principle, mentions that the group and the space establish a symbiosis together, and that even if groups are separated from their own spaces, they keep this unity alive by symbolically reproducing sacred spaces (Assmann, 2018, p. 47). In his connection with the distant past, Poussin makes the memory of the space visible by reconstructing the topography of Arcadia.

In his book *The Discovery of Everyday Life*, De Certeau utilises the example of the pedestrian for the reproduction of memory. He mentions that the pedestrian is constantly in action and reproduces the space with what he/she experiences and perceives. According to De Certeau, since the experience of each body will be different, each pedestrian would produce his/her own space in a different way.

While describing the 18th century in his book *The Invention of Freedom*, Starobinski mentions that everyone talked about nature randomly in the Age of Enlightenment, but each of them understood nature differently. According to him, the image of nature in Hogarth's mind is not the same as Chardin's (Starobinski, 2012, p. 17). This remark is similar to De Certau's pedestrian example. The nature in Hogarth's or Chardin's paintings is constructed with the essence filtered through their personal memories. Just like Poussin's ancient landscapes, which he idealised by creating a false memory of the space, giving the audience the feeling of "I was there".

3. Working Mechanism of The Concept of False Memory and Its Reflection In Visual Arts

According to Huyssen, memory is the whole of perception, experience and imagination. Huyssen, who thinks that memory is more like a living and variable language than a storage, also says that memory is a cultural construction made in the present (Huyssen, 1995, p. 13). "False memory", a concept belonging to the psychology literature, can be summarised as believing in the reality of unexperienced memories.

Bridge, a postdoctoral researcher in Cognitive Neuroscience at Northwestern University, notes that during recall, environmental information in the current spatio-temporal context is associated with information stored in the mind, and information received in response to a cue is integrated into stored memory representations. According to Bridge, recollection often involves both accurate and inaccurate information, and she states that the repetition of parts of memory often leads to false memories (Bridge and Paller, 2012, pp. 12-14).

The British psychologist Sir Frederic Bartlett, in his 1932 monograph *Remembering*, conducts an experiment on the concept of false memory. Participants are told an old Indian legend called 'The War of the Ghosts' and then ask to retell the story. At the end of the experiment, Bartlett has observed that the participants rarely remembered all the events accurately, and that memories that are plausible or conformed to expectations of what should have happened, but are not part of the story, are usually incorporated into the story by the participants. Bartlett concludes that memories are 'creative reconstructions of past events (experiences)'. According to this experiment, Bartlett argues that the experience of remembering is shaped by the expectations of the rememberer (what should have happened and what could have happened), the content or general knowledge of specific past events (Løkken, 2005, p. 5).

Memory, which has the characteristic of reconstructing all the memories of the individual, appears in Bartlett's theory with its vivid structure. The reconstructive feature of memory allows the gaps in memory to be filled with new memories and to idealise the present and the future. Therefore, negative memories are replaced by carefully selected and constructed ideal memories.

It might be said that the reconstruction of memory often works in the individual's favour. Elizabeth Loftus, a professor of psychology and social behaviour at the University of California and one of the pioneers of the concept of 'false memory', argues that memory has a superiority complex, and that remembering that we got better grades than we actually did, or that our children spoke earlier than they actually did, does not mean we are lying, it is just a natural thing that makes us feel a little better about ourselves (Hilpern, 2022). Loftus, a professor of psychology, summarises the working mechanism of the false memory concept as follows:

"Most people think that memories are something we store in our brain, like a tape recorder, and we can go back and look at them whenever we want. But in fact, they are

recreated whenever we remember them. In most cases, there are some traces of the original experience. However, with the addition of post-event information and cultural beliefs, false memories settle in the memory” (Loftus, 2010, p. 187).

Reconstruction, which is one of the basic cognitive features of personal memory, has the ability to transform autobiographical memories. Draaisma includes the following sentences while defining autobiographical memory:

“We remember something only now, so in a memory we not only carry our past selves into the present, but we also include some of our feelings and thoughts of the moment we are living in. Memories are not folders that we take out, look at and then put back into memory, they change as they are used. They can evoke different feelings according to the mood of the moment when we remember the memory of the same situation” (Draaisma, 2016, p. 95).

This definition, as well as explaining the natural working mechanism of memory, brings us closer to the concept of “false memory”. Nicolaas Matsier mentions that memory is like a cook who makes a dish with the ingredients at hand and puts it on the table, saying that he/she cannot cook the same dish again (Draaisma, 2016, p. 95). Matsier's point of view parallels Bridge has. According to Donna Bridge, “A memory is not like a flawless photograph that we create by going back to the original moment. It is a distorted copy of that moment. Your memories weaken as you remember them. The most interesting aspect of the irony of memory is that when we try to remember a memory over and over again, what we do is to remember the last time we remember that memory” (Bakırcı, 2021).

So that memories will create their own gaps every time we try to remember them, and will include false memories in those gaps.

Luis Bunuel underlines the necessity of memory to cope not only with forgetfulness but also with imagined or fictionalised memories. In his book *My Last Breath*, when he talks about the wedding ceremony of his close friend Paul Nizan, he says that he remembers well the church where the ceremony took place, the priest and Jean Paul Sartre, the best man of the groom, but later he realises that it is impossible for this memory to be real. Because it is impossible for his friend, who is a hard-line Marxist, to get married in the church. Bunuel is not sure how much of this memory is real and how much is fiction, but he underlines that the residues of memory, more or less, constitute the identity of the individual with the following words: ‘What makes me who I am are my doubts as well as the truths I believe in... With my determination, my indecision, my repetitions, my forgetfulness and lies, my portrait... In a word, my memory’ (Bunuel, 2000, p. 12). What Bunuel does here is precisely to place his memory in a fictional space, because memories need a space, even if it is a fiction.

In Benjamin's words, memory is not only a compass that we use to remember the past, but also a stage on which the past is exhibited, a performance space where the subject feels itself as an audience watching its own life story in the process of remembering (Sayın, 2006, p. 40).

In this context, it would be appropriate to examine the controversial plane crash of Beuys, one of the 20th century conceptual artists who meticulously constructed the demonstration spaces of his autobiographical memory, from the perspective of false memory.

Von Ulrike Knöfel says that the source of the Beuys mythos was the plane crash in March 1944, and that he subsequently recounted the experience many times, remodelling it each time. She describes how he was rescued by Tatar shamans, who nursed him back to health by rubbing him with animal fat in a tent made of felt (Knöfel, 2022). During World War II, Beuys volunteered for the Luftwaffe, the Nazi Air Force, and even though his real role in the war was as a radio operator, he transformed himself into a fighter pilot and fictionalised the

story that he was the victim of enemy fire, even though it was actually bad weather conditions that brought down the plane. After the plane crashed in 1944, he wrote in a letter to the family of his crewmate that it was Russian labourers who saved him, but in Beuys' personal mythology, these labourers eventually turned into Tatar shamans.

The art historian Benjamin H. D. Buchloh clearly questions whether Beuys's story was fabricated or not, pointing out the motivation and strength with which someone whose plane had crashed and who was mortally wounded could pose for a photograph. In an article dated 1980, Buchloh voices the following question: 'So who took the photographs and how? With Tatar cameras made of oil and felt?' (Buchloh, 1980, p. 47).

Figure 3: Photograph of Joseph Beuys taken after the Crimean accident
(Artun, 2021)

In one of his articles, Ali Artun questions whether Beuys was a 'shaman or a charlatan' and underlines that the photographs of the aeroplane published in the artist's 1973 monograph and the photographs of the aeroplane shown in his 1976 exhibition at the Guggenheim Museum in New York are very different from each other (Artun, 2021). Beuys, who narrated his story by reconstructing it each time, mythologised his persona and had made patches to his personal history over the years. In some stories, the plane was shot down by Russian soldiers; in others, it crashed due to a snowstorm. From this point of view, it is even a matter of debate whether the plane actually crashed or not. It is possible to say that Beuys' success in fictionalising his autobiographical memories made him not a war hero as he described, but one of the art authorities of his time.

Figure 4: Joseph Beuys, *Me Before Leaving the Camp*, 1970/80, Münih (Vkovalev, 2022)

Beuys' use of objects and space, which can be seen in his artwork “Me Before Leaving the Camp” and in all his other artistic practices, is the artist's trademark. Beuys re-creates the space while representing the camp where the Tatars hosted him until he recovered, by organising the materials such as oil and felt that they used for therapeutic purposes.

Beuys, who aims to capture a meta-reality by placing the objects he extracted from his autobiographical memory in the space, presents the audience with a representation of his false memories. The way he arranges the space and the distribution of objects persuade the audience and Beuys' unreal memories are accepted by the audience. In Beuys' “playground”, space gains a new context when he narrates his fictional stories. Because even if it is false, every memory needs a space. In parallel with this idea, Beuys attempts to reconstruct all the conditions that constitute that moment while reviving his memories.

Memory = Space (experienced)

False memory= False Space (imagined, designed, reconstructed)

As Bridge describes the weakness of memories, what we do every time we try to recall memories is to remember the last time we remember that memory. In parallel with this idea, Halbwachs states that memories that have not been thought about for a long time are reproduced without change, but when we try to reconstruct it, what we do to increase the coherence of memories is to falsify the past. He says that when we select memories from memory, we eliminate some of them and organise the rest with our thoughts about the ‘now’ (Halbwachs, 2017, p. 219).

In 1969 Boltanski published an artist's book entitled ‘Reconstitution D'un Accident Qui ne M'est Pas Encore Arrivé et où J'ai Trouvé la Mort’. This work, which can be translated as ‘Reconstitution of an Accident that has not yet happened to me and in which I was found dead’, can be considered as a fake autobiographical memoir created by Boltanski. Using various photographs, drawings and cards to document a fake accident, Boltanski announces his own death in this book. The book contains all the information that should be present at the scene of an accident. It includes details such as an emergency contact number, a passport photograph and the his address. Boltanski drew in chalk where the car supposedly hit him, and added photos of wheel marks on the road to the book. By creating a false memory of an accident, the artist also manipulated the space to enhance the realism of the event. All these photographs and writings are intended to evoke a thought in the reader's mind: "Christian Boltanski has died in a car accident".

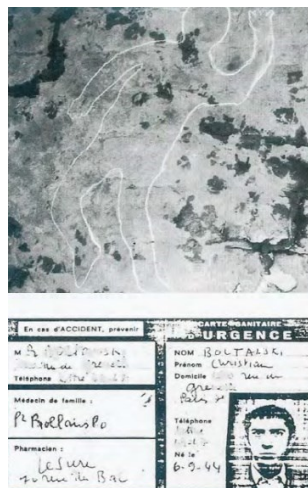

Figure 5: Christian Boltanski, *Reconstitution of an Accident That Has Not Yet Happened to Me and in Which I was Found Dead* 1969 (Demelo, 2011)

The fictional elements and false memories in Boltanski's autobiographical artwork aim to activate collective consciousness. Keeping with Halbwachs's idea that personal memory is shaped by collective memory, an autobiographical memory may belong not only to one individual, but to many. In his artistic practice, Boltanski seeks to implant unexperienced dreams in the audience by presenting memories and sufferings that he has not fully experienced through the lens of fictional reality.

4. Remembering Dreams That Were Not Experienced

In defining memories, Freud uses the analogy of a dream or a work of fiction in which fragments from different sources are assembled, regardless of whether the memories are real or false. According to him, it is quite likely that the memories we recall in the present contain scenes that were later created (Mollon, 2001, p. 72).

Freud, in relating the concept of "screen memories" to dreams, suggests that while there may be a perception that all previously recorded experiences can be recalled as archetypal memory fragments, dreams often consist only of fragments of reproductions. He also mentions that details of one experience are often mixed with those of another.

The relationship between dreams and false memories, which has parallels with the Surrealist Manifesto, can be explained using Freud's notion of screen memories. Surrealist artists, like Freud, thought that the unconscious was an essential component of art and poetry in their quest of unrealized visions and false memories. This belief was driven by the imagination, which is crucial to both artistic disciplines. André Breton, a student of Freud and author of the Surrealist Manifesto, describes the artist's canvas as a tabula rasa upon which visual associations from the unconscious are inscribed. Breton suggests that phenomena such as slips of the tongue, chance, randomness, coincidence and dreams are pathways to the unconscious and are among the methods employed in Surrealist practice (Rose, 1983, p. 350).

In explaining how dreams are constructed, Freud often refers to pictorial and symbolic representations as examples. In his work *The Interpretation of Dreams*, Freud likens dreams to picture puzzles and argues that dreams are absurd as long as they are regarded as real or realistic representations. He claims that the manifest content of a dream is a kind of "pictorial script" which indirectly represents what he calls the "implicit dream thoughts". Freud's view that dreams have dual meanings (implicit and explicit) is reflected in the way images and symbols work. This relationship also points to the simultaneity of dreams, where all the images converge into a single scene. Freud exemplifies this idea with Raphael's painting *The School of Athens*, where a group of philosophers who were not historically together are depicted in a single space (Walker, 1983, p. 112). It is possible to evaluate Surrealist painting in the context of simultaneous logical relationships. If, as Freud pointed out, "a dream is the fulfilment of a wish", then the imagination is boundless, and the artist has the right to compose dream images on the canvas as they wish, creating their dreams in the most ideal way.

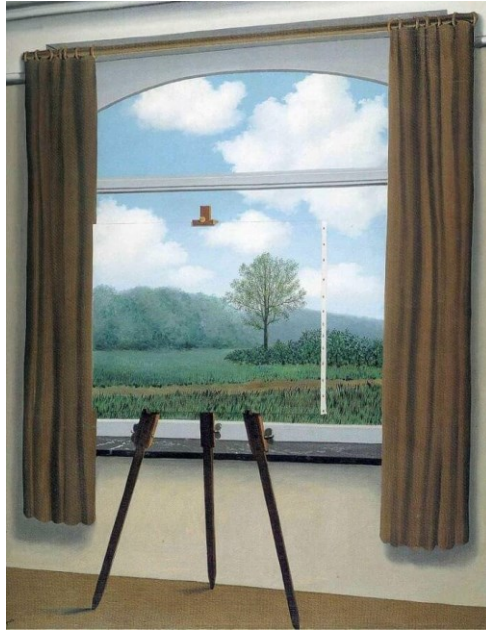

Figure 6: Rene Magritte, *Human Condition*, 100 x 81 cm, 1933, National Gallery (Renemagritte.org, 2023)

In his *Poetics of Space*, Bachelard expresses the relationship between space, dream and the body in action as follows: "Space calls for action, while imagination begins to work before action" (Bachelard, 2017, p. 42). Surrealism is essentially concerned with the uncanny created by unrealised dreams and desires, where reality becomes ambiguous, where no perspective is considered in a hierarchical order, and this ambiguity. The way in which Surrealist artists perceive and represent space in their paintings lies in the simultaneous organisation of all elements of space, in the same boundlessness and coverage of all possibilities. Images in which a window becomes a person or creates a space within a space present the viewer with a compelling choice as to whether what they are seeing is a dream or reality.

Magritte's *La Condition Humaine* deals with the paradox between the visible and the hidden. It deceives the viewer by setting up a perception trap that alternates between transparency and opacity. The scene on the canvas perfectly overlaps with the landscape in the background, creating a "Gestalt trick" (Hamer, 2024, s. 205). Magritte questions how we perceive the world by emphasizing that reality is actually a mental representation. In this way, the artist suggests that what we see always hides something else.

Figure 7: Paul Delvaux, *Retreat*, 1973, Private Collection (Paul Delvaux, 2023)

Paul Delvaux's artwork "Retreat" divides the painting into two parts in terms of composition. The spatial relationship between the naked figure on the left side and the figure in the foreground is exaggerated. In the atectonic composition, the space contains both current and ancient elements. While the building on the left has a structure similar to Roman columns, the building on the right has a modern appearance. In the painting, which contains multiple dualities and disturbing contradictions, the figure on the right is depicted in a dress against the naked body of the figure on the left. The image passing through the mirror carries multiple meanings, reflecting reality and dreams at the same time. It is difficult to predict whether the image in the mirrors facing the audience is a reflection of reality or a window into space. The sense of eeriness at this point is heightened by the addition of the vivid red of the figure at the front to the sterile harmony of colour that dominates the whole composition. Two worn mirrors and two figures from the present also bring to mind a question mark, leaving the audience in a dilemma. Is this dream or reality? Is the image reflected in the mirror the real one or false?

An installation that places the audience in a dilemma and can be evaluated in terms of the relationship between false memory and space, *A Tribute to Safiye Behar* was created by Michael Blum as part of the 2005 Istanbul Biennial. Set in Istanbul's Pera district during the early years of the Republic, the work centres on the intimate and intellectual correspondence between Safiye Behar (1890-1965), a translator, teacher and feminist who lived through the early years of the Republic, and Atatürk. After their friendship ended with Atatürk's death in 1938, Behar emigrated to Chicago, where she worked for many years as a Turkish translator (Lambert-Beatty, 2009, p. 52).

Figure 8: Michael Blum, *A Tribute to Safiye Behar*, Deniz Palas, 2005 (Blum, 2022)

Blum carefully designed every detail of the rooms in the house, creating a lived-in, authentic home, complete with letters from Atatürk to Behar, numerous documents and hundreds of objects. In the museum of personal mythology that Blum has constructed through Behar, the audience is confronted with meticulously placed false memories. Through the house and objects that Blum has implanted in the audience's minds, the false memories of Safiye Behar -a character who never really existed- transform the apartment in Deniz Palas into a real/experienced space. A fictional character, who has never inhabited this space before, is placed at the centre of it through Blum's fabricated documents, opening a door full of questions for the viewer. Critically exploring the idea that historical narratives may not be as truthful as assumed, *A Tribute to Safiye Behar* is a compelling installation that sheds light on the relationship between false memory and space.

According to Blum's fantasy, Behar is portrayed as if she were "there" in a house she had never been before. The credibility of the fiction is linked to Blum's success in organising the chosen space and its interior with various objects.

Memories cannot be considered apart from space. In fact, collective and autobiographical memory are inextricably linked to space. De Certeau states that what is memorable is what can be imagined in space. This statement combines two related concepts that fulfill the same aim. The first is that every memory requires space, and the second is about the imaginability of space. That is, the imagination's ability to construct space and hence shape memory is directly proportional. Memory's reconstructive tendency begins to change its surroundings with the aid of the imagination.

5. Conclusion

This research focuses on the reproduction of space through false memories, drawing on the link between space and memory. The link between space and memory dates back to antiquity. The example of Simonides in Cicero's narratives, as well as the mnemonic techniques utilized by rhetoricians who saw memory as a physical location, demonstrate the importance of the relationship between space and memory.

In the context of Pierre Nora's memory space, Poussin's work "Et in Arcadia Ego" represents idealised memories in a reconstructed space. Arcadia, a region of rugged peaks and deep gorges in the central Peloponnese of ancient Greece, was transformed into a more peaceful and tranquil place by the Roman poets Ovid and Virgil. Ovid and Virgil idealise Arcadia by reconstructing the memory of the place. It is possible to understand Poussin's depiction of Arcadia as a reflection of the place on the individual and as a new culturally produced memory.

The concept of false memories, which is at the centre of the study, can be summarised as the belief in the reality of memories that have not been experienced. Considering the relationship between memories and space, it can be said that false memories are also constructed together with space. In addition, the effect of dreams on the formation of false memories, which indicates an autobiographical definition, is that memories attributed to a false source appear in dreams, and these unexperienced memories are perceived by the mind as experienced after a while through recurring dreams. This situation, defined in the psychological literature as the source monitoring paradigm, draws attention to the role of dreams in the formation of false memories. It can be said that the effect of dreams on the formation of false memories is similar to that of the Surrealist Manifesto. Inspired by Freud's concept of screen memories, Surrealist artists trace unexperienced dreams and a fictional memory in their artworks.

Parallel to Cicero's statement that "memories need a location", in the concept of false memories, the individual reconstructs his autobiographical memories and allocates a place to these memories. In this context, Beuys emerges as an artist who constructs the performance space of his autobiographical memory. The fact that Beuys created a personal mythology after the plane crash, which most art historians agree never happened, makes it possible to associate his work and his entire artistic practice with the concept of false memory. In his installation 'Me Before Leaving the Camp', Beuys creates a fictional reality by transferring the camp environment where the Tatars put him up to heal himself into the gallery space, creating a space where his false memories will live, bringing Beuys closer to the concept of false memory in autobiographical narrative. Beuys designs the gallery space according to his story in order to implant false memories in the audience.

Another artwork that can be associated with the concept of false memory is Boltanski's artist book "Reconstruction of an accident that has not yet happened to me and in which I was found dead". It is possible to read this work as an unreal obituary of Boltanski. The artist, who created a fake car accident, designed the spatial elements with great precision in order to increase the credibility of the story.

The credibility of the fiction in Blum's installation, entitled A Tribute to Safiye Behar, which aims to place an unreal memory in the viewer's mind through the creation of a fictional character, is ensured by the realistic arrangement of the space Blum has chosen and the various documents within it.

In the light of these artistic examples associated with the concept of false memory, it is possible to say that false memories, like experienced memories, must be located in a space, and that they idealise and transform the space at the point of reproduction of these memories. Concepts such as imagination, fantasy, dreams, cultural beliefs, expectations and idealisation pave the way for false memories that are remembered in an autobiographical sense, and this situation is parallel to the fiction of cultural memory. In Huyssen's words, "memory, which is a cultural fiction made in the present", is based on the constant transformation and reconstruction of the space to which it is attached.

Conflict of Interest/ Çıkar Çatışması:

The author (Zeynep Abacı) declares that no conflict of interest.

Yazar (Zeynep Abacı) herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethics Committee Permit/ Etik Kurul İzni:

The article does not require ethics committee approval.

Makale etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

References

- Amstutz, N. (2015). Caspar David Friedrich and the Aesthetics of Community. *Studies in Romanticism*, pp. 447-475.
- Apfelbaum, E. (2010). Halbwachs and the Social Properties of Memory. In S. R. Schwarz, *Memory: Histories, Theories, Debates* (p. 85). New York: Fordham University Press.
- Artsy. (2023, 02 02). Retrieved from Artsy: <https://www.artsy.net/artwork/caspar-david-friedrich-wanderer-above-the-sea-of-fog>
- Artun, A. (2021, 09 08). *e-skop sanat tarihi eleştiri*. Retrieved from e-skop.com: <https://www.e-skop.com/skopbulten/joseph-beuys-saman-mi-sarlantan-mi/2677>
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek (Ayşe Tekin Çev.)*. Ayrıntı Yayınları.
- Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası (Alp Tümertekin Çev.)*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bakırcı, Ç. M. (2021, 10 06). *Anı Ironisi: Bir Anıyı Hatırlamak, Onu Unutmanıza Neden Oluyor!* evrimağacı: <https://evrimagaci.org/ani-ironisi-bir-aniyi-hatirlamak-onu-unutmaniza-neden-oluyor-2948>.
- Baudelaire, C. (2021). *Modern Hayatın Ressamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bergson, H. (2015). *Madde ve Bellek (Işık Ergüden Çev.)*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Blum, M. (2022, 08 10). *A Tribute To Safiye Behar*. Retrieved from A Tribute To Safiye Behar: <http://blumology.net/safiyebehar.html>
- Bridge, D. J., and Paller, K. A. (2012, 08). Neural Correlates of Reactivation and Retrieval-Induced Distortion. *n The Journal of Neuroscience*, pp. 12144-12151.
- Buchloh, B. H. (1980, Ocak). Beuys: The Twilight of the Idol. *Artforum*, pp. 35-43.
- Bunuel, L. (2000). *Son Nefesim (İlkay Kursak Çev.)*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Certeau, M. d. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi - I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları (L. Arslan Özcan, Çev.)*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Cicero, M. T. (2017). Bellek İmgeleri, Bellek Mekanları. In D. U. Fleckner, *Mnemosyne'in Hazine Sandıkları, Platon'dan Derida'ya Bellek Kuramı Üzerine Metinler* (p. 48). İstanbul: Umur Yayınları.
- Conway, M. A., and Williams, H. L. (2008). Autobiographical Memory. *Oxford: Elsevier Ltd.*, pp. 893-906.
- Demelo, S. (2011). *Autobiography and Self-Portraiture in the works of Christian Boltanski and Sophie Calle*. Colchester / Essex: University of Essex .
- Direk, Z. (2003). *Dünyanın Teni Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Draaisma, D. (2016). *Sıla Hasreti Fabrikası – Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler?* İstanbul: YKY.

- Halbwachs, M. (2017). Zamanın Nehir Yatağında Yüzen Tahtalar. In U. Fleckner, *Mnemosyne'in Hazine Sandıkları Platon'dan Derrida'ya Bellek Kuramı Üzerine Metinler* (pp. 210-223). İstanbul: Umur Yayınları.
- Hamer, R. D. (2024). *The Surreal Art of Rene Magritte and Visual Processing: Analysis of Two Iconic Paintings*. Springfield, USA: Society for Imaging Science and Technology.
- Hilpern, K. (2022, Aralık 4). *Independent*. Retrieved from Independent.co.uk: <https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/features/the-false-memory-archive-did-that-really-happen-9105226.html>
- Hopwood, A. (2022, Kasım 8). *AR Hopwood's False Memory Archive*. Retrieved from falsememoryarchive.com: <https://www.falsememoryarchive.com/about>
- Huyssen, A. (1995). *Alacakaranlık Anıları Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jones, A. (2006, 1 1). *Self/Image: Technology, Representation, and the Contemporary Subject*. New York: Routledge.
- Jones, C. P. (2022, Kasım 20). *Medium*. Retrieved from medium.com: <https://medium.com/thinksheet/how-to-read-paintings-et-in-arcadia-ego-by-nicolas-poussin-14023bc7b1b>
- Knöfel, U. (2022, 11 24). *Spiegel International*. Retrieved from spiegel.de: <https://www.spiegel.de/international/germany/new-letter-debunks-myths-about-german-artist-joseph-beuys-a-910642.html>
- Lachman, L. (2003). Time, Space, and Illusion: Between Keats and Poussin. *Comparative Literature*, pp. 293-319.
- Lake, G. T. (1986). *The Five Paintings of The Adoration of the Magi by Sandro Botticelli*. Montreal, Quebec: Mc Gill University.
- Lambert-Beatty, C. (2009). Make-Believe: Parafiction and Plausibility. *October Magazine*, pp. 51-84.
- Loftus, C. L. (2010, 06 06). False Memory. *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology*, pp. 187-194.
- Løkken, A. C. (2005). *False Memories in the Real World An Autobiographical Memory Study Amongst Reality-TV Participants*. Oslo: University of Oslo.
- Merleau-Ponty, M. (2014). *Algılanan Dünya/Sohbetler* (Ö. Aygün, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Mollon, P. (2001). *Freud ve Sahte Anı Sendromu* (Gürol Koca Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Nicolas-Poussin. (2022, 10 10). Retrieved from Nicolas Poussin 17th Century Classical Painter: <https://www.nicolas-poussin.com/en/works/arcadian-shepherds/>
- Nora, P. (1984). Bellek Tarihin Gözünde Daima Şüphelidir. In U. Fleckner, *Mnemosyne'in Hazine Sandıkları Platon'dan Derrida'ya Bellek Kuramı Üzerine Metinler* (pp. 274-279). İstanbul: Umur Yayınları.

- Paul Delvaux. (2023, 10 16). Retrieved from Meer: <https://www.meer.com/en/13121-paul-delvaux>
- Renemagritte.org. (2023, 01 02). Retrieved from Rene Magritte: <https://www.renemagritte.org/the-human-condition.jsp>
- Rivett, P. (2023, 03 16). *History's mysteries & other thoughts*. Pilarrivett.com: <https://pilarrivett.wordpress.com/2010/07/28/et-in-arcadia-ego/>.
- Rose, G. J. (1983). Sigmund Freud and Salvador Dali: Cultural and Historical Processes. *American Imago*, pp. 349-353.
- Sayın, Ş. (2006). Edebiyat ve Anımsama. In M. K. (Hazırlayan), *Bellek, Mekan, İmge* (pp. 37-41). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Schick, I. C. (2002). *Batının Cinsel Kıyısı Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık (Gamze Sarı and Savaş Kılıç Çev.)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sharr, A. (2017). *Mimarlar İçin Heidegger (V. Atmaca, Çev.)*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Starobinski, J. (2012). *Özgürlüğün İcadı ve Aklın Amblemleri (H. Bayrı, Çev.)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Vkovalev. (2022, 11 11). *Vkovalev Live Journal*. Retrieved from Vkovalev Live Journal: <https://vkvalev.livejournal.com/174292.html?view=comments>
- Walker, J. A. (1983). Dream- Work and Art-Work. *Leonardo*, pp. 109-114.
- Wright, E. A. (2005, 11 28). Rhetorical Spaces in Memorial Places: The Cemetery as a Rhetorical Memory Place/Space. *Rhetoric Society Quarterly*, Vol. 35, No. 4 , p. 53.

Determinants of Non-Performing Loans in Turkish Deposit Banks

Türk Mevduat Bankalarında Sorunlu Kredilerin Belirleyicileri

Serpil TOMAK¹

Abstract

The main purpose of this research is to reveal the determinants of non-performing loans (NPLs) of Turkish deposit banks on banking operations. This study applies panel data analysis using annual data to examine the determinants of non-performing loans (NPLs) in Turkish private deposit banks from 2012 to 2023. A panel regression model, incorporating both bank-specific (size, capital, profitability, lending activity, credit quality, revenue diversification) and macroeconomic factors (inflation, unemployment, GDP growth), is employed. Analysis results reveal that the effect of bank size (BS), return on assets (ROA), lending level (LTA) and credit quality (PLLTA) on NPLs are statistically significant. The empirical findings indicate that larger banks (BS) and higher provisions for loan losses (PLLTA) are positively associated with increased NPL ratios, suggesting that larger banks may face greater credit risk. Conversely, higher profitability (ROA) and lending activity (LTA) contribute to lower NPL levels, highlighting the importance of efficient asset management in mitigating credit risk. This study highlights that bank-specific factors -especially bank size, provisions for loan losses, profitability, and lending activity- are more critical in determining NPL levels than macroeconomic indicators. These findings provide valuable insights for bank managers, policymakers, and investors in managing credit risk and maintaining financial stability in Türkiye.

Keywords: Non-performing loans, Bank credits, Panel data analysis, Deposit banks, Credit risk

Öz

Bu araştırmanın temel amacı Türk mevduat bankalarının bankacılık faaliyetleri üzerinde batık kredilerin (NPL) belirleyicilerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada 2012-2023 yılları arasında Türk özel mevduat bankalarında sorunlu kredilerin (NPL) belirleyicilerini incelemek amacıyla yıllık veriler kullanarak bankaya özgü (büyüklük, sermaye, kârlılık, kredi faaliyeti, kredi kalitesi, gelir çeşitlendirmesi) ve makroekonomik faktörleri (enflasyon, işsizlik, GSYİH büyümesi) içeren bir panel regresyon modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçları banka büyüklüğünün (BS), varlık kârlılığının (ROA), kredi düzeyinin (LTA) ve kredi kalitesinin (PLLTA) sorunlu krediler (NPL) üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ampirik bulgular, banka büyüklüğü (BS) ve kredi zararları karşılıklarının (PLLTA) sorunlu krediler (NPL) ile pozitif ilişkili olduğunu ve bu durumun büyük bankaların daha fazla kredi riskiyle karşı karşıya kalabileceğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık daha yüksek kârlılık (ROA) ve kredi faaliyeti (LTA) ise daha düşük sorunlu krediler (NPL) düzeyine katkıda bulunarak kredi riskinin azaltılmasında etkili varlık yönetiminin önemini vurgulamaktadır. Bu çalışma banka özelindeki faktörlerin -özellikle banka büyüklüğü, kredi kayıpları için ayrılan karşılıklar, kârlılık ve kredi faaliyeti- NPL seviyelerini belirlemede makroekonomik göstergelerden daha kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular Türkiye'de kredi riskinin yönetilmesi ve finansal istikrarın korunması konusunda banka yöneticileri, politika yapıcılar ve yatırımcılar için değerli öngörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sorunlu krediler, Banka kredileri, Panel veri analizi, Mevduat bankaları, Kredi riski

¹ Assoc. Prof. Dr., Mersin University, Social Sciences Vocational School, Department of Management and Organization serpild@mersin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2092-1582>, <https://ror.org/04nqdw39>

Introduction

The level of non-performing loans (NPLs) is important not only for financial stability but also well-functioning of the loan financing. In developing economies like Türkiye, solving the non-performing loans problem as a proxy of credit management failure is one of the priority issues. Non-performing loans and insufficient capital are among the biggest challenges facing the banking system in Türkiye. High levels of non-performing loans directly affect the overall financial performance of banks in the system (Berger & DeYoung, 1997: 850). The final repayment risk of the loan remains on the commercial banks whose main function is financial intermediation. Their distorting effects on lending behavior are also a significant problem. The deterioration in the asset quality of banks because of NPLs, in addition to disrupting the financial stability for the banking system, reduces economic efficiency, negatively affects social welfare and economic activities. Owing to these negative effects on all markets, Ghosh (2015) defines non-performing loans as “financial pollution”. Therefore, it is important to know these variables as the factors explaining bad loans comprise very important information for the banking system.

There have been an extensive studies and debates on credit losses and their primary motives in banking sector. Understanding the subject of NPLs have received considerable attention in banking literature. Bank-related causes of high nonperforming loans are generally listed as poor loan standarts, low skilled bank professionals, high profit margins, lack of monitoring policy, and low credit policies. Studies indicates that the non-performing loan problem of banks are justified by bank-specific, sectoral, macroeconomic, and other factors like feedback effects (Nkusu, 2011; Belgrave et al., 2012; Klein, 2013; Beaton et al., 2016; Us, 2020) and health crises like COVID-19 (Kryzanowski, 2023; OECD, 2021; Žunić et al., 2021; Hardiyanti & Aziz, 2021; Park & Shin, 2012).

The impact of COVID-19 to the non-performing loans (NPLs) depends on the country-specific conditions. The strictness of the quarantine measures generally prevents from repaying their loans and increases their outstanding debts. However, financial support policies or moratorium on loans measures positively affected or deferred effect on the NPLs. In addition, profitable and well-capitalized financial instutions are generally in better condition.

Most academic studies reveal that macroeconomic conditions have more explanatory power than bank-specific factors in explaining the non-performing loans level. That is, the dramatic increase in non-performing loans is largely due to macroeconomic imbalances. Therefore, the impact of non-performing loans (NPLs) on banking performance and lending behavior is an important issue in the banking sector especially on times of economic crisis. It shows that macroeconomic stability and economic growth are related to the decreasing level of non-performing loans. On the contrary, adverse macroeconomic shocks coupled with higher cost of capital and lower interest margins are associated with the increased scope of NPLs (Fofack, 2005: 1).

The relation between the macroeconomic environment and the quality of loans has been studied in the context of linking banking stability and the phases of the business cycle (Messai & Joini, 2013; Rajan & Dhal, 2003). The level of NPLs is low since those who use loans during economic expansion periods have sufficient income to pay their debts on time. If the expansion phase continues, banks apply more flexible loan terms regardless of the quality of the receivables. However, tighter credit policy is followed due to the increase in bad debts during recessions.

The most commonly used indicators among macroeconomic determinants are listed as unemployment rate, real exchange rate, real interest rate, annual inflation rate, the degree of

global risk aversion, annual GDP growth, Money supply (M2) and credit growth. Bank-specific factors that is commonly listed as equity-to-asset ratio, income-to-total assets (ROA), solvency ratio, return on equity (ROE), expected loss provisions (the loans reserves) and the change of the loans granted.

While high unemployment rate, depreciation of exchange rate, high inflation figures, high degree of global risk aversion generally exacerbate the problem of non-performing loans; the increase in GDP (growth) generally leads to a lower level of non-performing loans. Of the bank-specific factors, the equity-to-asset ratio, income-to-total assets (ROA) and return on equity (ROE) are negatively associated with NPLs, while a high rate of lending results in higher non-performing loans in literature. Although bank-level factors have a significant impact on NPLs, the overall explanatory power of these factors has been found to be low as compared to macroeconomic variables (Klein, 2013: 4). In conclusion, besides these commonly used macroeconomic and bank specific variables indicators, other estimators can also be used. The main purpose of this study is to analyze the effect of economic and financial factors on non-performing loans of banks for Turkish private deposit banks. Distinct countries may also produce different results in terms of various estimation procedures and bank sub-samples that is used.

The paper is organized as follows: following the introduction provided above, Section 2 presents the concept of NPL and an overview of the Turkish banking system. Section 3 reviews the relevant literature. Section 4 outlines the data and methodological framework. Section 5 presents the empirical findings. The final section, Section 6, provides the conclusion and recommendations.

1. NPL Concept And The Turkish Banking System

Lending and the quality of the loan portfolio are the main functions and sources of income and well-functioning of the banking system. The non-performing loans (NPLs) problem (known as bad loans) is explained in the literature by information asymmetry, adverse selection, and moral hazard theories. These theories explain how inefficiencies and risks in the lending process can lead to an increase in loans that are not repaid on time or at all, ultimately harming the financial stability of banks and lenders. Akerlof (1970) states that distinguishing between good and bad debtors can be complex, and inequality of information between parties can lead to adverse selection and moral hazard problems. The moral hazard theory is based on the assumption that the probability of borrowers repaying the bank loan given to them cannot be predetermined by the banks.

As the cost of borrowing (interest rates) increases, the quality of borrowers also decreases. In times of tight credit policies, high-risk borrowers who are not worried about strict lending conditions and are prone to credit default are more likely to make loan. A borrower may apply for a loan by overstating their ability to repay or underreporting their financial difficulties. The lender, having limited insight into the borrower's actual financial condition, may approve the loan based on incorrect assumptions, leading to an NPL if the borrower is unable to meet repayment terms. This informational gap can make it difficult for lenders to accurately assess the risks associated with lending to specific individuals or businesses, increasing the likelihood of defaults and NPLs. However, information sharing between banks is known to reduce adverse selection problems by increasing knowledge about loan applicants.

Adverse selection occurs when high-risk borrowers, who are more likely to default, are more inclined to apply for loans. If the lender is unable to accurately identify these high-risk borrowers, they may inadvertently lend to individuals who are less likely to repay, leading to an increase in the volume of non-performing loans (NPLs). Moral hazard arises when

borrowers, aware that they have limited financial responsibility, assume excessive risk after receiving a loan. This risk-taking behavior increases the probability of default, further contributing to the problem of non-performing loans. The literature suggests that moral hazard may be further exacerbated in state-owned banks, as the government's perceived willingness and capacity to provide support are often considered greater than those of privately-owned banks. The literature suggests that moral hazard may be further exacerbated in state-owned banks, as the government's perceived willingness and capacity to provide support are often considered greater than those of privately-owned banks (Das et al., 2024; Maseke & Swartz, 2021). To mitigate issues related to information asymmetry, adverse selection, and moral hazard issues, the literature recommends various policy interventions, including strengthening market discipline, increasing capital requirements, and limiting the range of activities permitted for banks (Goyal et al, 2023; Wang, 2019).

A loan is considered non-performing if payments due (principal and/or interest) are not paid within at least 90 days, in accordance with the definition of international institutions such as the IMF, The Basel Committee on Banking Supervision, and the European Central Bank (ECB). NPL is a regulatory concept that primarily reflects nonperforming loans that are more than 90 days past due. According to the Law of the Banking Regulation and Supervision Board (BRSA) No. 9644 dated 07/29/2021, compatible with international definitions, receivables overdue up to 90 days are defined as problematic even in Türkiye.

In times of economic recession or crisis, the rate of financial failure of firms also deepens. The increase in unemployment rates, volatility in exchange rates, tight money and credit policies aggravate the problem of non-performing loans. There is a widespread view that banks' lending policy can have significant effects on bad loans (Reddy, 2004). In banking crises experienced both in Türkiye and the other countries, especially in systemic crisis periods, the failure of the banking sector is generally associated with the huge accumulation of non-performing loans. Non-performing loans prevent interest income and are reflected in the provisions account. Increasing reserves lowers bank profits as it erodes existing profits and the capital base of banks. Exceeding manageable figures exacerbates financial distress in the banking sector.

The 2001 financial crisis in Türkiye was one of the most severe economic events in the country's history. The 2001 banking crisis in Türkiye clearly demonstrated the destructive impact of excessive NPLs on financial stability. The lessons learned from the crisis led to substantial reforms in the Turkish banking sector, particularly in NPL management. These reforms include improved regulations, better loan classification practices, enhanced NPL resolution frameworks, and the development of tools to monitor and mitigate credit risk. As a result, the banking sector has become more resilient to future shocks.

The Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA, 2003) was given greater authority to oversee banks' risk management practices and capital adequacy. More stringent requirements for loan classification and provisioning were introduced, ensuring banks are better prepared for potential defaults. The management of NPLs became a central focus. Banks were required to adopt more proactive measures for identifying, monitoring, and dealing with bad loans, including the establishment of dedicated restructuring units to manage distressed assets.

In Türkiye, a total of 22 banks were transferred to the TMSF (Saving Deposit Insurance Fund) in the period of 1997-2003. Some of them were sold by being combined, while others were liquidated with the cancellation of banking licenses. The most important reason for the seizure of these institutions by the BDDK (Banking Regulation and Supervision Agency) is generally bank losses arising from uncollectible receivables by providing benefits to group companies or making illegal loans to group companies. Information asymmetry problem and

moral hazard problem have a decisive role in banking supervision principles. The measures taken after the 2001 banking crisis and the introduction of a risk management approach enabled the banking system to become stronger.

The recent increase in global (economic problems experienced after the Russia-Ukraine war and the Covid-19 epidemic) and national risks (especially the Kahramanmaraş-centered earthquake and others), the structural transformations brought about by digitalization and the associated increased risks have negatively affected the banking sector and the credit market. Developing countries like Türkiye have various structural or institutional bottlenecks. Banks with weak senior management may have problems monitoring both their costs and their loan customers. Identifying the constraints that impair the credit provision mechanism or affect the credit flow and how to balance. In such a case, what precautions should be taken is critical.

The banking sector dominates the financial system in Türkiye. According to the data of the BRSA (Banking Regulation and Supervision Agency), it is seen that the Turkish banking sector still has the largest share in the financial system with 82.6% of total assets. Although the Turkish financial system is largely bank-oriented, the evolution of the elements of financial deepening needs to be understood. The economic crisis and the banking structure dominated by a few large banks may further increase the risks arising from non-performing loans.

Since banking crises are linked to the growth of non-performing loans, it is necessary to understand the leading motives for the increase in these loans. The soundness of banks and other financial institutions is also critical in improving private investment and economic growth. However, in times of crisis, banks cannot fulfill their main function of transferring resources efficiently to the real sector. The critical issue for banks is to confirm NPLs problems in a timely manner and to take necessary measures.

2. Literature Review

Numerous studies have been conducted in the literature on the main determinants of non-performing loans in developing and developed economies. The most important factor in lending and the important determinants in lending decisions may display variability by countries. However, there is a heavily consensus of the negative and significant impact of NPLs on the loan growth and economic performance.

The body of literature focuses on non-performing loans (NPLs), a critical issue in banking, and analyzes various factors affecting loan quality, efficiency, and bank capital across different countries and time periods. These studies consistently reveal the significance of both macroeconomic and bank-specific determinants in influencing NPLs, as well as the relationships between NPLs and other banking factors like profitability, capital adequacy, and operating efficiency.

Several studies focus on the effects of macroeconomic variables like GDP growth, unemployment, inflation, and real interest rates on NPLs. For example, Messai & Joini (2013) highlight that high NPLs are typically linked to financial crises and banking bankruptcies, while Klein (2013) and Skarica (2014) similarly confirm that GDP growth, unemployment, and inflation contribute to NPL variations.

Bank-specific factors also play a crucial role. Studies by Ghosh (2015), Khan et al. (2020), and Chaibi & Ftiti (2015) suggest that factors like capitalization, liquidity risks, profitability, and operating efficiency influence NPL levels. Ghosh, for instance, finds that capitalization, liquidity risks, and poor credit quality lead to higher NPLs, while profitability tends to decrease NPLs. On the other hand, Khan et al. (2020) show that profitability and operating efficiency have a significant negative impact on NPLs for banks in Pakistan.

The studies also touch on various hypotheses to explain NPL behavior. For example, the “bad management” hypothesis, highlighted by Berger & DeYoung (1997) and Mamonov (2013), suggests that inefficient management practices contribute to high NPLs. In contrast, the “bad luck” hypothesis, which is also discussed by Mamonov and others, implies that external, uncontrollable factors play a major role. This is particularly relevant in the context of economic crises or sudden macroeconomic shocks. Similarly, the “skimping” hypothesis, which posits that banks with lower capital ratios tend to take on higher portfolio risks, is examined by Berger & DeYoung and others, but generally finds weaker support in comparison to the bad management and bad luck explanations.

Moreover, the studies highlight feedback effects, where high NPLs negatively impact economic recovery. As Messai & Joini (2013) and Klein (2013) point out, rising NPLs create a vicious cycle, undermining bank operations and destabilizing the broader economy.

Bekereci et al. (2024) investigate the relationship between problem loans and their determinants across 59 countries with varying development levels, using 20 years of data (2001-2020) for high, upper-middle, and lower-middle income nations. Applying the Generalized Method of Moments (GMM) estimator, the study finds that macroeconomic factors, rather than sector-specific ones, play a more significant role in deteriorating asset quality. GDP, global crises, and the persistence of problem loans are identified as key predictors. The study highlights that problem loan rates are higher in low-income countries, and crises exacerbate problem loans in these nations. Conversely, growth is a primary factor in reducing problem loans in high-income countries. Overall, macroeconomic and sector-specific influences on credit risk vary depending on a country's welfare level.

Toksoy (2024) empirically analyzes the impact of macroeconomic indicators on non-performing loans (NPL) for 30 European countries over the period 2008-2022. The results indicate that both the real interest rate and inflation have a significant positive effect on NPL, while economic growth has a significant negative effect. Additionally, political stability and the real effective exchange rate are found to have no significant impact on NPL.

In summary, these studies collectively emphasize the multifaceted nature of NPLs. They demonstrate that NPLs are driven not only by macroeconomic factors, such as economic downturns and inflation, but also by bank-specific variables, including capital adequacy, profitability, and management efficiency. The interplay between these factors can have significant implications for financial stability, and understanding these dynamics is essential for developing effective banking policies and regulations.

The literature on the determinants of non-performing loans (NPLs) in the Turkish banking sector reflects a nuanced understanding of both macroeconomic and bank-specific factors. While numerous studies explore these determinants, a common theme emerges, highlighting the complex interaction between macroeconomic conditions, individual bank behaviors, and financial stability. However, these studies reveal differing perspectives, particularly in terms of causality and the nature of relationships, demonstrating both long-term patterns and bidirectional effects between NPLs and various determinants.

Several studies emphasize the significant influence of macroeconomic variables on NPL dynamics. For instance, Vardar and Özgüler (2015) identify a robust long-term relationship between macroeconomic factors—such as overnight lending rates, unemployment, inflation, GDP per capita, and current account deficits—and NPLs. Their findings suggest that fluctuations in macroeconomic conditions have substantial implications for the performance of loans. Similarly, Sahbaz and Inkaya (2010) investigate a broader time span (1998-2012) and conclude that the relationship between macroeconomic variables and NPLs is bidirectional. This highlights the notion that not only do macroeconomic factors influence NPLs, but the state

of NPLs may, in turn, impact macroeconomic conditions. This bidirectional causality aligns with broader literature on the interdependence of financial stability and economic performance, signaling the importance of maintaining macroeconomic stability to reduce NPL risks.

Bank-specific factors have also been found to play a pivotal role in NPL dynamics, with various studies pointing to the role of financial health and management practices. For example, Isik and Bolat (2016) introduce an important layer of analysis by highlighting the influence of bank-specific determinants, such as solvency, profitability, credit quality, and diversification, on NPL levels. Their study underscores that better capital structures and diversified revenue sources can mitigate NPLs, while the reverse is true for institutions with weaker financial health and higher loan loss provisions. These findings resonate with those of Ersoy (2021), who examines a larger sample of Turkish banks from 2010 to 2019. Ersoy's analysis reveals that factors such as capital adequacy and GDP growth have a negative impact on NPLs, whereas elements like operating efficiency and income diversification exacerbate NPL levels. Furthermore, Ersoy introduces the moral hazard hypothesis, suggesting that poor management practices may contribute significantly to the accumulation of NPLs.

Recent studies, such as those by Us (2020) and Altınbaş and Hanifoğlu (2023), reinforce the importance of macroeconomic stability in influencing NPL levels. Us (2020) finds that economic growth reduces NPLs, while inflation, unemployment, and debt stock tend to increase them, reiterating the sensitivity of NPLs to these macroeconomic factors. Altınbaş and Hanifoğlu (2023), on the other hand, uncover a positive relationship between inflation, interest rates, and capital adequacy ratios with NPLs, while a negative relationship emerges with the credit-to-GDP ratio. This underscores the multifaceted nature of NPL dynamics, where both macroeconomic policies and financial health of banks are key drivers.

Kartal (2023) expands the discussion by examining the impact of problematic loans on key financial indicators such as profitability, equity, capital adequacy, and the ability to extend new credit. His findings suggest that even a small increase in problematic loans can have far-reaching consequences, including a significant reduction in equity and a deterioration of capital adequacy ratios. This highlights the cascading effects that NPLs can have on the broader financial ecosystem, suggesting that improving credit quality and enhancing capital buffers are crucial to mitigate the risks posed by NPLs.

In a more recent contribution, İlhan and Gökçe (2024) investigate the relationship between NPL rates and credit extension willingness, demonstrating a negative correlation between rising NPLs and the growth rate of credit in Turkey. Their study reveals that the accumulation of NPLs discourages banks from extending new credit, exacerbating the problem of credit contraction in the banking sector. This feedback loop suggests that rising NPLs not only have a direct financial impact but also hinder economic growth by restricting access to credit.

Erdoğan (2024) also contributes to the literature by focusing on commercial banks listed on Borsa İstanbul (BİST). Through panel data analysis, Erdoğan identifies a positive and significant relationship between NPLs and loan provisions to total assets, as well as the capital adequacy ratio. These findings reinforce earlier conclusions that effective provisioning and maintaining robust capital buffers are essential for mitigating NPL risks.

Overall, the literature reveals a complex interplay between macroeconomic conditions and bank-specific characteristics in determining NPL levels. While there is consensus on the importance of macroeconomic stability and sound bank management in reducing NPLs, studies also highlight the bidirectional nature of these relationships, emphasizing that the dynamics of NPLs can feedback into broader economic trends. Moreover, the varying focus across studies—ranging from macroeconomic trends to bank-specific factors and institutional behavior—

demonstrates the multifaceted nature of NPL determinants, pointing to the need for integrated approaches in managing banking sector stability and financial health. Additionally, while much attention has been paid to general banking conditions, further research could delve deeper into the NPL challenges faced by SMEs, which represent a significant portion of Turkish economic activity.

To sum up, a well-rounded approach to managing NPLs in Türkiye would require not only monitoring macroeconomic conditions but also ensuring that banks maintain strong governance, efficient management practices, and appropriate levels of diversification to reduce the likelihood of loan defaults. Policymakers and financial institutions need to consider these factors when designing strategies to reduce NPLs and enhance the stability of the banking sector.

As Alnabuski et al. (2023) state that different econometric methods are used as a research method, from simple regressions to vector autoregression model, in the literature review covering 76 studies in 58 peer-reviewed journals as the determinants of NPLs. In this context, 64.47% of the sample studied used panel models. This is because GMM estimates have the advantage of avoiding biases by generating p-values and accurate standard errors. However, it is recommended to apply more advanced econometric models. Using these methods leads to the detection of an additional break that cannot be detected when using the time series dataset.

3. Empirical Analysis

This section outlines the methodology adopted in this research, including data source, variables used and the types of analysis adopted.

3.1. Data and Methodology

The sample consists of 20 private deposit banks in Türkiye, using annual data from 2012 to 2023. Information on the banks included in the analysis is presented in Table 2. A total of 20 banks, comprising 8 private and 12 foreign banks, with available data for the analyzed period, were included in the study. Public banks were excluded from the analysis due to their distinct operational motivations, which prioritize public interest over profit maximization. This research used secondary data. The source of data was the annual reports of commercial banks taken from the The Banks Associations of Türkiye's (TBB) website which includes financial reports: Balance sheet, Income statement. Key financial indicators data are sourced from the Central Bank of Türkiye (TCMB) and the Turkish Statistical Institute (TUIK). The number of bank observations in this study is 240.

Panel data analysis is selected for this study as it facilitates the examination of both cross-sectional and time-series dimensions, offering a more comprehensive analysis of the determinants of non-performing loans (NPLs) in Turkish private deposit banks. By analyzing data from 20 banks over a 12-year period (2012-2023), panel data models can account for individual heterogeneity, capturing both time-invariant characteristics of each bank and the dynamic effects of macroeconomic and bank-specific factors over time. This approach enhances the statistical efficiency of the analysis and controls for unobserved factors that may vary across banks. A key advantage of using panel data is its ability to provide more informative data, thereby reducing collinearity and improving the generalizability of the results. However, panel data analysis also has certain limitations, such as the risk of omitted variable bias if significant time-varying factors are not adequately included, and the potential for model misspecification (whether fixed or random effects) despite the use of the Hausman test for model selection.

As one of the indicators of financial health, the ratio of non-performing loans is calculated by the ratio of non-performing loans to total gross loans (before deducting NPLs and certain loan loss provisions). As an indicator of asset quality, it is intended to identify problems related to asset quality in the credit portfolio with the NPLs ratio. This study use macro-economic and bank-specific financial variables for determining the non-performing loans indicators which are widely used in finance literature (Toksoy, 2024; İlhan & Gökçe, 2024; Bekereci et al., 2023; Alnabulsi et al, 2023; Us, 2020; Isik & Bolat, 2016).

The variables included in the regression model below represent a combination of bank-specific factors and macroeconomic conditions that may influence the Non-Performing Loans (NPLs) ratio of banks. The selection of each variable is grounded in both theoretical and empirical frameworks, as outlined in the literature on banking, economics, and finance. These variables encompass internal bank characteristics (such as size, capital, and profitability) as well as external economic conditions (including inflation, unemployment, and economic growth). Together, they offer a comprehensive understanding of the factors influencing NPLs within the banking sector. The relationships among these variables provide insights into how effectively a bank manages its loan portfolio, its exposure to economic fluctuations, and the impact of its operational characteristics on its susceptibility to defaults.

$$NPLS_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 BS_t + \beta_2 EQ_t + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LTA_{i,t} + \beta_5 PLLTA_{i,t} + \beta_6 NII + \beta_7 INF + \beta_8 UNEMP + \beta_9 \Delta GDP_t + \varepsilon_{i,t}$$

$NPLS_{i,t}$: is the ratio of non-performing loans to total loans for bank i in year t .

BS_t : is natural log of total assets for bank i in year t .

EQ : is shareholders' equity over total assets for bank i in year t .

$ROA_{i,t}$: is the return on assets for bank i in year t .

LTA : is total loans and receivables over total assets

$PLLTA$: is provision for loan losses over total assets for bank i in year t .

NII : is the non-interest income over total assets for bank i in year t .

INF : is the annual inflation rate at period t .

UNE : is the rate of unemployment at period t .

ΔGDP_t : is the annual growth in real GDP at period t .

The study's data sources and descriptive information are given in Table 1.

Table 1. Definition of the variables

Name of Variables	Notation	Description
Dependent variable	NPLs	Non-performing loans over total loans
Non-performing loans		
Bank-specific variables		
Bank size	BS	Natural log of total assets
Bank capital	EQ	Shareholders' equity over total assets
Profitability	ROA	Net income over total assets
Lending activity	LTA	Total loans and receivables over total assets
Credit quality	PLLTA	Provision for loan losses over total assets
Revenue diversification	NII	Non-interest income over total assets
Macroeconomic variables		
Inflation	INF	Annual inflation rate (CPI, year by year % change)
Unemployment	UNE	Annual unemployment rate
Economic growth	GDP	Annual growth rate of real GDP per capita

The selection of variables in this study is informed by both theoretical foundations and empirical findings in the literature. The following section outlines the independent variables, which are presented in Table 1 and utilized in the analysis:

Bank-specific variables:

1. **Bank size (BS):** This variable is measured as the natural logarithm of total assets. Studies such as Ghosh (2015), Isik & Bolat (2016) and Gjeçi et al. (2023) suggest that larger banks tend to exhibit better management practices and more diversified portfolios, thereby reducing their non-performing loan (NPL) ratios. However, the "too big to fail" hypothesis also posits that larger banks may be riskier due to their complex operations (Tölö et al, 2021; Li & Lai, 2024).
2. **Bank capital (EQ):** This ratio assesses the financial stability of a bank by comparing shareholders' equity to total assets. A higher equity ratio indicates a more capitalized bank, providing a buffer against potential loan losses. Higher capital ratios are generally associated with lower NPLs, as shown by Ghosh (2015), Ersoy (2021) and Gjeçi et al. (2023) who demonstrate that capital buffers help banks absorb shocks, including loan defaults.
3. **Profitability (ROA):** Research by Khan et al. (2020) and Ghosh (2015) has found that banks with higher profitability tend to have lower NPL ratios. Such banks are more likely to make adequate provisions for loan losses and exhibit superior risk management practices.
4. **Lending activity (LTA):** This is a key indicator of lending activity and reflects the bank's exposure to credit risk. The LTA ratio is commonly used in banking literature (e.g., Ghosh, 2015; Us, 2020) as a measure of credit risk. A higher LTA ratio indicates that a larger portion of assets is tied up in loans, thereby increasing the bank's exposure to defaults.
5. **Credit Quality (PLLTA):** As demonstrated by Erdoğan (2024), provisioning is a significant determinant of NPLs. Banks with higher provisions are better prepared for loan defaults and typically face fewer liquidity issues, which reduces the risk of higher NPLs.
6. **Revenue diversification (NII):** Diversifying income sources is essential for mitigating reliance on interest income from loans. Studies by Isik & Bolat (2016), Us (2020) and Ersoy (2021) suggest that income diversification reduces NPLs because banks are less dependent on loan income. Banks with more diversified revenue streams tend to experience lower NPLs.

Macroeconomic variables:

1. **Inflation (INF):** High inflation can diminish borrowers' ability to repay loans, leading to an increase in NPLs. Studies by Messai & Joini (2013), Us (2020) and Toksoy (2024) demonstrate that high inflation is associated with higher NPL ratios as borrowers struggle to meet repayment obligations.
2. **Unemployment Rate (UNE):** High unemployment is a significant factor contributing to the rise in NPLs, as shown in studies by Klein (2013) and Skarica (2014), which find a correlation between higher unemployment rates and elevated NPL ratios. Higher unemployment is expected to lead to an increase in NPLs, as unemployed borrowers are more likely to default on their loans.
3. **Economic growth (GDP):** The relationship between GDP growth and NPLs is well-documented. Studies such as Us (2020), Toksoy (2024) and Bekereci et al. (2024) show that economic growth reduces NPLs, whereas recessions exacerbate them. A higher

GDP growth rate is expected to lower NPLs, as economic expansion enhances borrowers' ability to repay loans.

Table 2. Banks in the study

Akbank T.A.Ş.	Burgan Bank A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Citibank A.Ş.
Fibabanka A.Ş.	Denizbank A.Ş.
Şekerbank T.A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.
Turkish Bank A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	ING Bank A.Ş.
Türkiye İş Bankası A.Ş.	Odea Bank A.Ş.
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	QNB Finansbank A.Ş.
Alternatifbank A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Arap Türk Bankası A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.

To ensure the robustness of the model's findings, several sensitivity analysis were conducted. These included testing alternative model specifications, such as varying the definitions of key variables and including or excluding specific bank types (private vs. foreign banks). Additionally, the impact of potential outliers was examined by rerunning the model with trimmed datasets, excluding extreme values from the NPL and macroeconomic variables. The results remained consistent across these variations, thereby reinforcing the reliability of the primary findings. Furthermore, different subsamples based on bank size and capital adequacy were analyzed, with similar outcomes observed, which supports the generalizability of the conclusions. Finally, the Hausman test confirmed the suitability of the random effects model, further validating the robustness of the estimated relationships between both bank-specific and macroeconomic variables and NPLs.

3.2. Empirical Findings

Table 3 presents descriptive statistics of variables used in the model. NPLs mean is 0.053 ± 0.073 with 0.000-649 range. BS mean is 17.434 ± 1.792 , and range is 13.470-21.621. EQ range is 0.029-0.397, and EQ mean is 0.116 ± 0.042 , ROA mean is 0.015 ± 0.020 , LTA mean is 0.524 ± 0.199 , PLLTA mean is 0.0019 ± 0.020 , and NII mean is 0.007 ± 0.013 with 0.000-0.167 range. The highest inflation rate is 64.770% and lowest rate is 6.160% with 21.904 ± 20.633 mean. Unemployment range is 9.20-13.70 and annual real GDP growth range is 0.000-10.500.

The econometric quality of the model is assessed using several statistical measures. R-squared (R^2) indicates the proportion of variation in non-performing loans (NPLs) explained by the model, with a value of 33.16% suggesting a moderate explanatory power. The F-statistic of 9.63 ($p < 0.05$) confirms that the model is statistically significant, meaning the independent variables collectively explain a significant portion of the variation in NPLs. The Hausman test ($p = 0.9138$) supports the validity of the random effects model for the data, suggesting that random effects are more appropriate than fixed effects. These measures collectively show that the model is a good fit, providing significant insights into the factors influencing NPLs (Table 5).

Table 3. Descriptive statistics

	Mean	Standard Deviation	Minimum	Maximum
NPLs	0.053	0.073	0.000	0.649
BS	17.434	1.792	13.470	21.621
EQ	0.116	0.042	0.029	0.397
ROA	0.015	0.020	-0.115	0.137
LTA	0.524	0.199	0.000	0.826
PLLTA	0.019	0.020	0.000	0.162
NII	0.007	0.013	0.000	0.167
INF	21.904	20.633	6.160	64.770
UNE	10.875	1.359	9.200	13.700
GDP	3.850	2.795	1.100	10.500

Correlation matrix for the explanatory variables is reported in Table 3. Correlation analysis provides an information on the direction and size of the relationship between variables. Correlation analysis results show that NPLs is significantly correlated with BS ($r=0.153$; $p<0.01$), EQ ($r=-0.195$; $p<0.01$), ROA, ($r=-0.300$; $p<0.01$), PLLTA ($r=0.443$; $p<0.01$) and UNE ($r=0.250$; $p<0.01$) (Tablo 4).

The correlation direction is positive for BS, PLLTA, and UNE, whereas it is negative for EQ and ROA series (Table 3). This means that key variables such as bank size (BS), credit quality (PLLTA), and unemployment rate (UNE) have a significant positive impact on non-performing loans. However, bank capital (EQ) and return on assets (ROA) affect bad loans in a significant negative way. In summary, bank size, provisions for loan losses over total assets, and unemployment rate change in the same direction. In contrast, bank capital (EQ) and return on assets (ROA) move in the opposite direction. An increase in bank size (BS) and return on assets will contribute to the reduction of non-performing loans in deposit banks. This implies that the default risk is higher in larger deposit banks.

Table 4. Correlation matrix

	NPLs	BS	EQ	ROA	LTA	PLLTA	NII	INF	UNE	GDP
NPLs	1	0.153*	-0.195**	-0.300**	-0.017	0.443**	-0.042	0.091	0.250**	0.005
BS	0.153*	1	-0.297**	0.180**	-0.103	0.047	-0.114	0.304**	0.063	0.040
EQ	-0.195**	-0.297**	1	0.531**	-0.233**	-0.191**	0.350**	-0.082	-0.040	-0.148*
ROA	-0.300**	0.180**	0.531**	1	-0.439**	-0.315**	0.193**	0.451**	-0.177**	0.024
LTA	-0.017	-0.103	-0.233**	-0.439**	1	0.343**	-0.115	-0.641**	0.259**	0.041
PLLTA	0.443**	0.047	-0.191**	-0.315**	0.343**	1	-0.017	-0.067	0.468**	-0.073
NII	-0.042	-0.114	0.350**	0.193**	-0.115	-0.017	1	0.019	-0.080	0.015
INF	0.091	0.304**	-0.082	0.451**	-0.641**	-0.067	0.019	1	-0.145*	0.217**
UNE	0.250**	0.063	-0.040	-0.177**	0.259**	0.468**	-0.080	-0.145*	1	-0.222**
GDP	0.005	0.040	-0.148*	0.024	0.041	-0.073	0.015	0.217**	-0.222**	1

*p<0.05, **p<0.01.

The regression results are given in Table 5. According to Hausman test, the random model is valid for NPLs. The validity of the random model for NPLs based on the Hausman test, which resulted in a χ^2 value of 3.31 and a p-value of 0.9138. Since the p-value is greater than 0.05, the random model was deemed appropriate for this analysis. Analysis results show that the effect of BS ($B=0.0072$; $p<0.05$), ROA ($B=-1.4926$; $p<0.01$), LTA ($B=-0.0787$; $p<0.05$) and PLLTA ($B=1.4305$; $p<0.01$) on NPLs are significant. Explanatory value of the model was 33.16%, and significant ($p<0.05$). Direction of effect of ROA and LTA are negative, whereas effects of BS and PLLTA are positive (Table 5).

The relationship between the variable bank size (BS) and the provision for loan losses ratio (PLLTA) with non-performing loans (NPLs) is positive and significant. However, the relationship between profitability, measured as return on assets (ROA), and the lending activity level (LTA) is negative and significant in the Random model. A one-unit increase in bank size (BS) leads to an average increase of 0.0072 units in the NPL ratio, holding other factors constant. This effect is statistically significant, suggesting that larger banks may have slightly higher NPL ratios.

A one-unit increase in the bank's return on assets (ROA) results in a decrease of 1.4926 units in the NPL ratio on average in the Random model. This relationship is statistically significant, indicating that higher profitability (measured by ROA) reduces the NPL ratio, which is a positive sign for the bank's asset quality.

A one-unit increase in the loan-to-asset ratio (LTA) decreases the NPL ratio by 0.0787 units on average. This effect is statistically significant at the 5% level, suggesting that banks with a higher proportion of loans relative to their total assets tend to have lower NPL ratios. This could reflect a more efficient or profitable lending strategy, or it may indicate that these banks have better control over the quality of their loan portfolios.

A one-unit increase in the provision for loan losses to total assets ratio (PLLTA) leads to an average increase of 1.4305 units in the NPL ratio. This effect is statistically significant at the 1% level. The positive relationship suggests that higher provisions for loan losses (likely in response to anticipated loan defaults) are associated with higher NPLs, as these provisions are often set aside to cover expected losses from non-performing loans.

As mentioned earlier, non-performing loans are one of the biggest challenges facing the banking system in Türkiye (Ersoy, 2021; Us, 2020; Isik & Bolat, 2016). In general, non-performing loans are considered bad debts because the likelihood of recovering the defaulted loan repayment is minimal. Having more non-performing loans on a bank's balance sheet can significantly affect the bank's cash flow. Therefore, understanding the impact of independent bank-specific and macroeconomic variables on non-performing loans is crucial.

The findings indicate that for effective management of non-performing loans increase in return on assets (ROA) and lending level (LTA) will lowering the bad loan problems in the system. On the other hand, high level bank size (BS) and provision for loan losses (PLLTA) will also increase the non-performing loans level. That is, high level of bank size (BS) and provision for loan losses (PLLTA) will exacerbate the risk of the non-performing loans level.

Table 5. Factors affecting Turkish deposit banks' NPLs

Regressions	Fixed model	Random model
Constant	-0.1220	-0.1166
Bank characteristics		
BS	0.0074	0.0072*
EQ	0.2194	0.2095
ROA	-1.5121*	-1.4926**
LTA	-0.0545	-0.0787*
PLLTA	1.5164*	1.4305**
NII	-0.0326	-0.0197
Economic and Market Conditions		
INF	0.0006	0.0004
UNE	0.0024	0.0038
GDP	0.0009	0.0014
R ²	0.3265	0.3316
F-statistic	9.63	
Wald χ^2		106.45
χ^2		0.000
No. of observations	240	
Hausman Test	X ² : 3.31; p: 0.9138 (Random)	

*p<0.05, **p<0.01

Robustness analysis were conducted using different model specifications, including fixed and random effects models, to test the reliability of the results. The findings consistently highlight that an increase in return on assets (ROA) and lending levels (LTA) leads to a reduction in non-performing loans (NPLs), suggesting effective management practices. However, higher bank size (BS) and provisions for loan losses (PLLTA) are associated with an

increase in NPLs, indicating that larger banks with higher provisions may face greater risks in managing bad loans. Additionally, the robustness tests, such as the Hausman test, support the choice of the random effects model, as indicated by the p-value of 0.9138.

4. Conclusion

As we mention before, non-performing loans are not only problematic for banking system. It also leads to serious problems in the economy itself. NPLs disrupt the bank's asset-liability balance and bring to a decrease in the liquidity structure. The increase in non-performing loans prevents banks from using their resources in productive and profitable investments by increasing the provisions set aside for bad loans. Banks with low incomes are failed to fulfill their responsibilities. Their reliability and reputation are damaged. Occasionally, this situation can even lead to bankruptcy depending on the size of bad loans.

Non-performing loans are considered to be one of the main causes of economic recession. Therefore, it is very important for banks to keep non-performing loans at a manageable level. Especially in times of crisis, banks cannot fulfill their main function of transferring resources to the real sector efficiently. Understanding the drivers of non-performing loans maintains the soundness and stability of the banking system. Determining macro-economic and bank-specific factors allows banks and policy makers to monitor effective credit applications by reducing the level of NPLs.

There have been an extensive research on the determinants of non-performing loans in the literature. This situation does not reduce the importance of the issue. Because, bad loans identifiers may change depending on the data set, method, and the time period that is used. Besides that, economic conditions and implemented policies may change periodically. That's why determinants of the non-performing loans may change even in the same country analysis.

The results of this study align with some of the key findings from the existing literature on non-performing loans (NPLs) but also introduce new insights that expand the understanding of NPL dynamics in the Turkish banking sector. The examination of both macroeconomic and bank-specific factors affecting NPL levels offers important contributions to the ongoing debate about the determinants of NPLs.

Bank-specific factors, particularly bank size and provisions for loan losses, exhibit a strong positive relationship with non-performing loans (NPLs) in this study. Larger banks tend to have higher levels of NPLs, which is consistent with findings from Ghosh (2015) and Khan et al. (2020). These studies suggest that larger banks often have higher exposure to credit risk due to the nature of their operations and a greater tendency to offer loans in larger volumes. Additionally, the positive relationship between loan loss provisions (PLLTA) and NPLs aligns with previous research, such as Ghosh (2015), which emphasizes that banks with higher loan loss provisions tend to manage a larger number of non-performing loans. This could suggest that large banks in Turkey may have more challenging credit portfolios or a greater emphasis on managing risk through provisions, rather than directly addressing underlying loan quality.

On the other hand, the negative and significant relationship between profitability (ROA) and lending activity (LTA) with NPLs provides an interesting contrast. This suggests that banks with higher profitability and more active lending may be better positioned to manage or reduce NPLs. This finding is in line with studies such as those by Ghosh (2015) and Chaibi & Ftiti (2015), which highlight that profitable and well-capitalized banks tend to have lower NPL levels because they are better able to absorb potential losses and focus on higher-quality lending. This result further reinforces the importance of strong financial health in mitigating the risk of non-performing loans.

The finding that macroeconomic variables such as inflation, unemployment, and GDP growth do not have a significant relationship with NPLs in Turkey contradicts much of the existing literature that identifies a clear link between these factors and NPLs. For instance, Messai & Joini (2013), Klein (2013), and Skarica (2014) consistently find that economic downturns, high unemployment, and inflation rates contribute to higher NPLs. This discrepancy may be attributed to the specific context of the Turkish economy during the analyzed period. Turkey has undergone significant economic transformations, and perhaps certain macroeconomic conditions were less impactful in the short term than in other countries. Alternatively, their effects may have been absorbed by other factors, such as bank-specific variables.

Moreover, studies like those by Toksoy (2024) and Bekereci et al. (2024) show a significant impact of macroeconomic variables like inflation and GDP growth on NPLs in other regions, emphasizing the importance of considering the unique economic and institutional context when analyzing NPL dynamics. The non-significance of macroeconomic factors in this study suggests that, during periods of stability or when other financial buffers are in place, the effects of inflation and unemployment may not immediately manifest in NPL levels. This could also indicate that other institutional and banking practices play a more dominant role in the Turkish context.

This paper intends to contribute the literature by examining the existence and direction of causality among non-performing loans for 20 private deposit banks in Türkiye. The non-performing loans (NPLs) is used as dependent bad loan measures. Besides, there are five internal (bank size, bank capital, profitability, lending activity, credit quality and revenue diversification), and three external (inflation rate, unemployment and the economic growth) independent variables are used in the analysis.

It is generally known as the high inflationary conditions and unemployment rates increase the NPLs level. High inflationary conditions and unemployment rates often cause NPLs rates to rise. However, there is no significant relationship between inflation, unemployment and GDP rates with NPLs. Surprisingly, there is no significant relation with macroeconomic variables. This could imply that other factors, such as banking practices, regulatory environment, or specific domestic conditions, might be more influential in determining NPL levels, rather than the broader economic indicators typically associated with credit risk.

The relation between the variable bank size and provision for loan losses ratio (PLLTA) with NPLs is positive and significant level. But the relation between profitability named as return on assets (ROA) and lending activity level (LTA) is negative and significant. The results suggest that the primary cause of high levels of NPLs is the bank size, provision for loan losses ratio. This means that the problem loans increase when bank size and provision for loan losses ratio (LTA) increases, and decrease when the return on assets (ROA) and total loans and receivables over total assets (PLLTA) increase in Turkish deposit banks for the period analyzed.

The limitations of this paper should be considered when interpreting our empirical findings. In this study, we exclude public deposit banks in the analysis. Although public banking has strategic role in the Turkish banking system, they work with different motives. Politically public benefit motive is more important than profitability in public banks (Das et al., 2024; Ranjan & Dhal, 2023). Further research could explore additional variables, such as the specific characteristics of SMEs, to provide a more comprehensive understanding of NPL determinants in the Turkish context.

In summary, the banking sector as a dominant in the Turkish financial system is of critical importance in terms of meeting financing requests and ensuring economic growth and

financial stability by mediating investment financing. Therefore, we can conclude that this study makes contribution to the literature by exploring the effects of bank-specific and macroeconomic variables impact on non-performing loans in Türkiye for the analyzed period, which is important in terms of providing information and guidance for stakeholders as bank managements, policy makers, credit users, investors, and the public.

Conflict of Interest Statement/ Çıkar Çatışması Beyanı:

No potential conflict of interest was reported by the author.

Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

References

- Alnabulsi, K., Kozarević, E., & Hakimi, A. (2023). Non-performing loans as a driver of banking distress: A systematic literature review. *Commodities*, 111-130. <https://doi.org/10.3390/commodities2020007>
- Altınbaş, H., & Hanişoğlu, G.S. (2023). Forecasting and evaluation of non-performing loans in the Turkish banking sector. *Istanbul Business Research*, 52(2), 381-406. <https://doi.org/10.26650/ibr.2023.52.994354>
- Beaton, K., Myrvoda, A., & Thompson, S. (2016). Non-performing loans in the ECCU: Determinants and macroeconomic impact. *IMF Working Paper*, No. 16/229, 1-33.
- Bekereci, N.E., Kısakürek, M., Ayriçay, Y. (2023). Sorunlu kredilere etki eden faktörler: Farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler üzerine bir araştırma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 17(2), 131-152.
- Belgrave, A., Kester, G., & Jackman, M. (2012). Industry specific shocks and non-performing loans in Barbados. *The Review of Finance and Banking*, 4(2): 123-133.
- Berger, A., & DeYoung, R. (1997). Problem loans and cost efficiency in commercial banks. *Journal of Banking & Finance*, 21, 849–870. [https://doi.org/10.1016/S0378-4266\(97\)00003-4](https://doi.org/10.1016/S0378-4266(97)00003-4)
- BRSA Report. (2023). <https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/EkGetir/5?ekId=262>
- Chaibi, H., & Ftiti, Z. (2015). Credit risk determinants: Evidence from a cross-country study. *Research in International Business and Finance*, 33, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2014.06.001>
- Cucinelli, D. (2015). The impact of non-performing loans on bank lending behavior: Evidence from the Italian banking sector. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 8(16), 59-71. <http://dx.doi.org/10.17015/ejbe.2015.016.04>
- Das, D., Rath, M., & Suresh, K. (2024). Moral Hazard in Lending Decisions of Indian Public Sector Banks. *Journal of Financial Risk Management*, 13, 605-617. <https://doi.org/10.4236/jfrm.2024.134028>
- Erdoğan, B. (2024). Bankaların takipteki kredilerini etkileyen faktörlerin panel veri modelleri ile analizi. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(3), 141-152.
- Ersoy, E. (2021). The determinants of the non-performing loans: The case of Turkish banking sector. *International Journal of Insurance and Finance*, 1-11. <https://doi.org/10.52898/ijif.2021.6>
- Fofack, H. (2005). Non-performing loans in Sub-saharan Africa: Causal analysis and macroeconomic implications. *World Bank Policy Research Working Paper*, No. WP 3769:1-36.
- Gjeçi, A., Marinč, M., Rant, V. (2023). Non-performing loans and bank lending behaviour. *Risk Management*, 25(7), 1-26.

- Ghosh, A. (2015). Banking-industry specific and regional economic determinants of non-performing loans: evidence from US states. *Journal of Financial Stability*, 20, 93-104. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2015.08.004>
- Goyal, S., Singhal, N., Mishra, N., & Verma, S.K. (2023). The impact of macroeconomic and institutional environment on NPL of developing and developed countries. *Future Business Journal*, 9(45), 1-15.
- İlhan, S.T., & Gökçe, A. (2024). Türkiye’de takipteki kredilerin banka kredi verme davranışına etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(1): 120-134. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2024.10.1.008>
- Hardiyanti, S.E., & Aziz, L.H. (2021). The case of COVID-19 impact on the level of non-performing loans of conventional commercial banks in Indonesia. *Banks and Bank Systems*, 16(1), 62-68. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16\(1\).2021.06](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16(1).2021.06)
- Isik, O., & Bolat, S. (2016). Determinants of non-performing loans of deposit banks in Turkey. *Journal of Business, Economics and Finance*, 5(4), 341-350. <http://doi.org/10.17261/pressacademia.2017.356>
- Kartal, F. (2023). Sorunlu kredilerdeki değişimin kârlılık ve sermaye yeterliliğine etkisi. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 25-42. <https://doi.org/10.38009/ekimad.1210493>
- Khan, M.A., Siddique, A., & Sarwar, Z. (2020). Determinants of non-performing loans in the banking sector in developing state. *Asian Journal of Accounting Research*, 5 (1),135-145. <https://doi.org/10.1108/AJAR-10-2019-0080>
- Klein, N. (2013). Non-performing loans in CESEE: Determinants and macroeconomic Performance. *IMF Working Paper*, WP/13/72, 1-26.
- Li, Z., & Lai, R.N. (2024). Are “too big to fail” banks just different in size? – A study on systemic risk and stand-alone risk. *International Review of Financial Analysis*, 93, 1-23.
- Mamonov, M.E. (2013). Bad management, skimping, or both? The relationship between cost efficiency and loan quality in Russian banks. *Basic Research Program Working Paper*, Series: Financial Economics WP BRP 19/FE/2013, 1-43.
- Maseke, B. F., & Swartz, E. M. (2021). Risk Management Impact on Non-Performing Loans and Profitability in the Namibian Banking Sector. *Open Access Library Journal*, 8, e6943. <https://doi.org/10.4236/oalib.1106943>
- Kryzanowski, L. Liu, J., & Zhang, J. (2023). Effect of COVID-19 on non-performing loans in China. *Finance Research Letters*, 52, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103372>
- Messai, A.S., & Jouini, F. (2013). Micro and Macro Determinants of Non-performing Loans. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(4), 852-860.
- Nkusu, M. (2011). Nonperforming loans and macrofinancial vulnerabilities in advanced economies. *IMF Working Paper*, No 11/161.
- OECD Report. (2021). The COVID-19 crisis and banking system resilience: Simulation of losses on non-performing loans and policy implications, 1-52.

- Park, C.Y., & Shin, K. (2021). COVID-19, nonperforming loans, and cross-border bank lending. *Journal of Banking & Finance*, 133, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2021.106233>
- Plikas, J.H., Kenourgios, D., & Savvakis, G.A. (2024). COVID-19 and non-performing loans in Europe. *Risk Financial Management*, 17(7), 1-38. <https://doi.org/10.3390/jrfm17070271>
- Ranjan, R., & Dhal, S.C. (2003). Non-performing loans and terms of credit of public sector banks in India: An empirical assessment. *Reserve Bank of India Occasional Papers*, 24(3), 81-121. <https://doi.org/10.4236/ajibm.2016.64042>
- Reddy, Y.V. (2004). Credit policy, systems, and culture. *Reserve Bank of India Bulletin*, 303-311. <https://doi.org/10.33203/mfy.843836>
- Sahbaz, N., & Inkaya, I. (2010). Türk bankacılık sektöründe sorunlu krediler ve makroekonomik etkileri. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 1(1), 69-82.
- Skarica, B. (2014). Determinants of non-performing loans in Central and Eastern European countries. *Financial Theory and Practice*, 38(1), 37-59. <https://doi.org/10.3326/fintp.38.1.2>
- Toksoy, T. (2024). Makroekonomik göstergelerin takipteki banka kredileri üzerindeki etkisi: Avrupa bölgesi ülkeleri için ampirik bir inceleme. *Scientific Journal of Innovation and Social Sciences Research*, 4(2), 130-140.
- Tölö, E., Jokivuolle, E., & Viren, M. (2021). Have too-big-to-fail expectations diminished? Evidence from the European overnight interbank market. *Journal of Financial Services Research*, 60, 25-54. <https://doi.org/10.1007/s10693-021-00351-2>
- Us, V. (2020). A panel VAR approach on analyzing non-performing loans in the Turkish banking sector. 14(1), *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 1-38. <https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.789935>
- Vardar, G., & Özgüler, İ.C. (2015). Short term and long term linkages among nonperforming loans, macroeconomic and bank specific factors: An empirical analysis for Turkey. *Ege Academic Review*, 15 (3), 313-325.
- Wang, K. (2019). Comparative analysis of business management of Chinese and foreign commercial banks—Based on the perspective of non-performing loans of commercial banks. *Modern Economy*, 10, 108-119. <https://doi.org/10.4236/me.2019.101008>
- Žunić, A., Kozarić, K., & Dželihodžić, E.Z. (2021). Non-performing loan determinants and impact of COVID-19: Case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 3, 5-22. <https://doi.org/10.2478/jcbtp-2021-0021>

Türkiye ve Dünya’da Kentsel Gelişime Yönelik Yönetişimde Katılım İlkesinin İrdelenmesi

Examining the Principle of Participation in Governance for Urban Development in Türkiye and the World

Varol KOÇ¹

Öz

Bu makale, kentsel gelişim süreçlerinde katılımın önemini ve yönetim bağlamındaki rolünü ele alırken, Türkiye’de katılımcı yönetişimin mevcut durumunu incelemekte ve katılımın güçlendirilmesine yönelik gelecekte izlenmesi gereken stratejilere dair öneriler sunmaktadır. Bu çalışmada literatür taraması ve teorik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Kentsel yönetişimde katılımın tarihsel gelişimi, kentsel katılımın etkileri ve engelleri, bu engellerin aşılmasına yönelik stratejiler üzerinde çözümlemeler yapılmıştır. Bulgular, katılımın toplulukların ihtiyaç ve tercihlerinin anlaşılmasına ve karar alma süreçlerine entegrasyonuna katkıda bulunduğunu, bu durumun politika ve uygulamaların daha kapsayıcı ve sürdürülebilir olmasına yardımcı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, yasal ve kurumsal düzenlemelerin yanı sıra kültürel ve kurumsal değişikliklerin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Makalede, gelişmekte olan ülkelerde, katılım süreçlerinin daha iyi oturtulması ve kentsel yönetişimdeki sorunların giderilmesi için kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesinin önemli olduğu, Türkiye’de katılımı teşvik eden yasal düzenlemelerin etkinliğini artırmak için mevzuatın güncellenerek iyileştirilmesi ve katılım süreçlerinin yürütülmesinden sorumlu olan kurumsal yapıların daha etkin olması gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel gelişim, Gelişmekte olan ülkeler, Planlama, Yönetişim, Katılım

Abstract

This article examines the significance of participation in urban development processes and its role within the context of governance while also analysing the current state of participatory governance in Türkiye and offering recommendations for future strategies aimed at strengthening participation. Through a literature review and theoretical analysis methods, an analysis was conducted on the historical development of participation in urban governance, the effects and obstacles of urban participation, and strategies to overcome these obstacles. It has been determined that participation helps to understand the needs and preferences of communities and include them in decision-making processes, and that such involvement contributes to making policies and practices more inclusive and sustainable, and that cultural and institutional changes as well as legal and institutional regulations should be encouraged in this direction. The article states that in developing countries, it is important to adopt a comprehensive approach to better establish the participation processes and eliminate the problems in urban governance, and in Türkiye, in order to increase the effectiveness of the legal regulations that encourage participation, the legislation should be updated and improved, and that institutional structures responsible for carrying out participation processes should be more effective.

Keywords: Urban development, Developing countries, Planning, Governance, Participation

¹ Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, kvarol@omu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-4810-3845>, <https://ror.org/028k5qw24>

Giriş

Katılım, kişi ya da gruplar için karar alma mekanizmalarında, politikalarda ve sosyal hizmetlerde yer alma kapasite ve fırsatlarını artırmaya yönelik süreçleri kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Bu kavramda her bir boyut, bireyin veya topluluğun söz hakkını güçlendirmeyi amaçlayan farklı teorik yaklaşımlar ve uygulama stratejileri ile desteklenir. Bu bağlamda, katılım mekanizmalarının etkinliği, sürecin şeffaflığına, kapsayıcılığına ve katılımcıların karar alma süreçlerine gerçek anlamda etki edebilmesine bağlıdır. Karar alma mekanizmalarında katılımın teorik çerçevesi, karar alıcıların halkı göstermelik olarak süreçlere dahil ettiği manipülasyon basamağından, tam ortaklığa kadar uzanan sekiz basamaklı katılım düzeylerini içeren Katılım Merdiveni (Arnstein, 1969) kavramıyla ele alınır. Birey ve grupların yönetime etki etme çabalarını içeren politik katılım ise, oy kullanma, protestolara katılma veya sivil toplum kuruluşlarında yer alma şeklinde olabilir (Verba ve Nie, 1972). Bu süreçte seçimlere katılım oranlarının artırılması ve sivil toplum örgütlerinin temsili, Agonistik Demokrasinin uygulama örnekleri olarak verilebilir (Mouffe, 2000). Sosyal hizmetlerde katılım da, tasarım, uygulanma ve değerlendirilmelere dahil olmayı içerir. Sosyal hizmetlerde, güçlendirme yaklaşımı ile, bireylerin aktif katılımı ile kendi yaşamlarını kontrol etme kapasitelerini artırmaları hedeflenir (Erbay, 2019). Hizmet alan bireylerin ihtiyaçlarının doğrudan planlama süreçlerine yansıtıldığı model de, Katılımcı planlama olarak adlandırılır (Özdemir, 2019). Sosyal hizmetlerin bireyler yerine topluluk düzeyinde tasarlanmasına yönelik geliştirilen Toplum merkezli yaklaşımlar da mevcuttur (Buz ve Ayyıldız, 2019). Sosyal yardım projelerinde hedef kitlenin görüşlerini alarak projelerin şekillendirilmesi, yerel kalkınma projelerinde topluluk üyelerinin aktif katılımının sağlanması, bu konulardaki bazı uygulama örnekleri olarak verilebilir.

Son yıllarda, kentsel yönetim anlayışı giderek daha fazla katılımı teşvik etmektedir (Fung, 2006; Healey, 2010; Koç, 2023a). Katılım, kentsel gelişim süreçlerinde toplulukların etkili bir şekilde dahil edilmesini sağlar. Bu, kent sakinlerinin ihtiyaçlarının ve tercihlerinin daha iyi anlaşılmasını ve bu doğrultuda politika ve uygulamaların şekillendirilmesini mümkün kılar. Ayrıca, katılım süreci, toplulukların kentsel gelişim kararlarına sahip olma duygusunu güçlendirir ve böylelikle toplulukların bu kararlara daha fazla sahiplenmesini sağlar. Kentsel gelişimde katılımı teşvik etmek için etkili bir yönetim çerçevesi gereklidir. Bu çerçeve, karar alma süreçlerinin şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı olmasını sağlar (Innes ve Booher, 2010; Svava ve Denhardt, 2010; Koç, 2024a). Ek olarak, farklı paydaşların çeşitli katılım mekanizmalarına erişimini kolaylaştırır ve böylelikle katılımın kapsayıcılığını artırır. Bununla birlikte, yönetimde katılımı güçlendirmek için sadece yapısal düzenlemeler yeterli değildir; aynı zamanda kültürel ve kurumsal değişimleri teşvik etmek de önemlidir (Gaventa ve Barrett, 2012; Sennett, 2012).

Konut ve kentsel gelişim alanlarında yaptığı çalışmalarla tanınan bir mimar ve düşünür olan John Turner'ın yönetim sistemlerinde karar alma mekanizmaları üzerine yaptığı çalışmalardan (Turner, 1968; Turner ve Fichter, 1972) ve 1976 yılında toplanan ilk Habitat konferansından beri, yasal kentsel alanların dönüştürülmesinde karar alma mekanizmalarında katılımcıların desteğini etkin kılmaya yönelik yönetim stratejileri geliştirilmeye çalışılmaktadır (Berner 2001, Pugh 2001). Bu doğrultuda, arazi- gecekondü sahibi gruplarla büyükşehir yönetim birimlerinin karar alma birimleri arasında ilişkiler kurulmalı, ancak bu ilişkiler idari iradenin karar alma sürecinde baskın rol olarak hakimiyet kurması doğrultusunda kullanılmamalıdır. İdari iradeye bağlı karar alma gruplarının, hak sahibi grupların karar sürecini etkileme yönündeki çabalarıyla tezat olacak şekilde giriştikleri mücadeleler kentsel sürekliliği olumsuz etkileyen sonuçlar doğurabilmektedir (Türker-Deveciğil 2006; Koç, 2024b). Bundan dolayı 1996 yılındaki Habitat konferansında ise insanca ve eşit yaşama hakkının, sürdürülebilirliğin önemli bir bileşeni olması gerekliliği ve

karar almada vatandaş katılımının önemi resmi olarak vurgulanmıştır (UN, 1996). Phillips ve İlcan (2004), katılımcı teknikleri, neoliberal yönetişimin önemli bir unsuru olarak görür. Politikacılar kentsel dönüşüm ve yapılandırmada yönetişimin önemini görmüşler ve kentsel yönetişimi, elden gelen en verimli süreçler yoluyla kentlerin rekabet gücünü artırmada kullanmak istemişlerdir (Gross ve Hambleton 2007; Stren, 2007). Bu nedenle Freire (2001), şehirde rekabet edebilirlik hatta yaşanabilirlik için şehir yönetiminin ve yönetişimin önemi üzerinde durmuştur.

Katılımcı teknikler vatandaşları sürece dahil ederek onları güçlendirmekle kalmaz; aynı zamanda kentsel dönüşümü de hızlandırır (Gün vd., 2021). Ancak kentsel tasarımda katılımcılarla elde edilebilecek çözümlerin başarısı, kent sakinlerinin özel ihtiyaç ve isteklerinin belirlenebilerek tasarım süreçlerine dahil edilebilmesiyle mümkündür (Thinyane vd., 2018). Katılımcıların tasarım süreçlerine dahil edilmesi, geliştirme, konsept ve uygulama olarak, öncelikle gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmiştir (Winschiers 2006). Gelişmekte olan ve yeni gelişmiş ülkelerde ise ancak sınırlı araştırma ve uygulamalar vardır. Dolayısıyla gelişmiş ülke sistemlerinde oturmuş ve yerleşmiş katılımcıların entegre olma durumunun, geliştirmekte olan ve yeni gelişmiş ülkelerde aynen kopyalanıp uygulanmasında güçlükler vardır (Messeter vd., 2012). Çünkü bu ülkelerde kentsel yönetim tam olarak içselleştirilemediğinden iyi oturtulamamış durumdadır. Bu nedenle gayri resmi alanlar iyileştirilip dönüştürülürken sorunlar çıkar. Bunun sonucu olarak da sürdürülebilir şehirler kurulamaz. Bu sorunların çözümünde kentsel grupların katılım süreçlerine dahil edilerek yönetim ortakları haline getirilmesi önem kazanır. Ancak katılım mekanizmasını popülist ekonomik- politik yaklaşımlar yani taviz ve çıkarlar ekseninde değil, çevresel hassasiyetler ve sürdürülebilir şehirler bağlamında bir uzlaş kültürüne dayandırarak oluşturmak gerekir (Türker-Deveciğil 2006; Koç, 2023b).

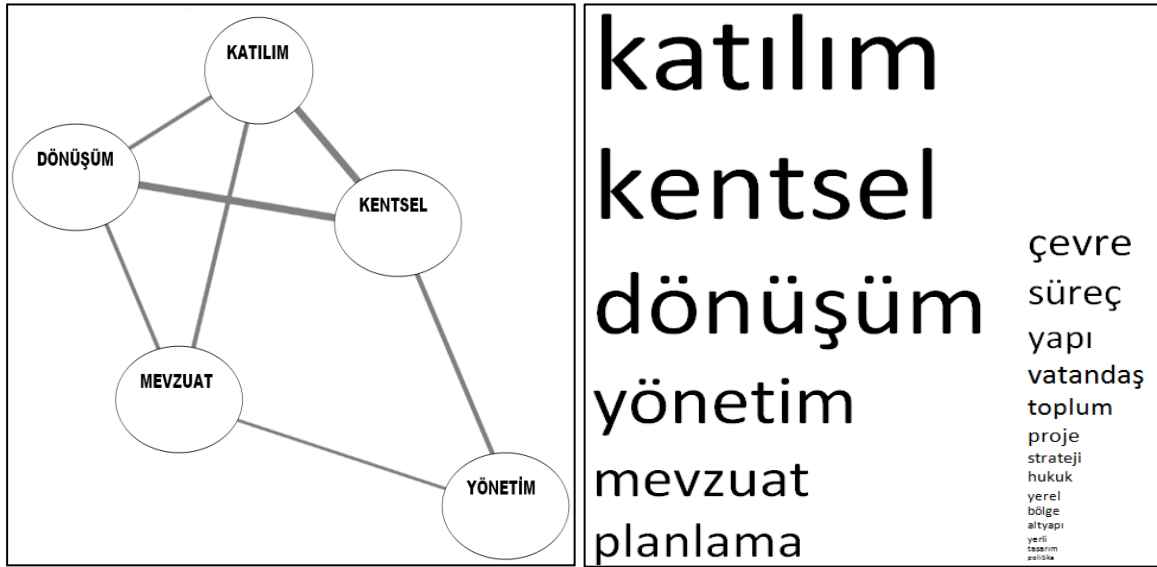
Türkiye’de, Yerel Gündem 21 Süreçleri bağlamında, kentlerde sürdürülebilir kalkınma ve yerel halkın katılımını artırmak hedeflemiştir. Bu uygulamalar özellikle kadınlar ve gençlerin katılımını güçlendiren mekanizmalar sunmuştur (Emrealp, 2005; Güneş ve Beyazıt, 2012). Daha sonraları, kent konseyleri arasında iş birliği, deneyim ve paylaşımı sağlamak amacıyla Kent Konseyleri Birliği, 2011 yılında Kocaeli’de yapılan II. Kent Konseyleri Buluşması sırasında duyurulmuş ve 2012’de kurumsal statü kazanmıştır (Karasu vd., 2020; Atılğan ve Yıldırım, 2022). Balıkesir III. Kent Konseyleri Sempozyumu “Geleceğin Kentlerinde İşbirliği ve Dayanışma” temasıyla düzenlenmiş, kent konseylerinin rolü ve işlevlerini geliştirmek için deneyim paylaşımı yapılmıştır (Kent Konseyleri Birliği, 2021). Bursa ve Yalova’daki uygulamalar, yerel yönetimde katılımı artırmayı başarmış ve özellikle sosyal dayanışmayı güçlendirmiştir (Küçükşen ve Yaman, 2018). Adana’da uygulanan kent konseyi modeli de, katılımı artırarak kadınların, gençlerin ve engellilerin kentsel karar alma süreçlerine dahil edilmesine öncülük etmiştir (Arslan, 2017) .

1. Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak literal verilerin ilişkisel analiz ve yorumlamalarına dayalı öneri geliştirme metodu kullanılmıştır. Literal verilerin ilişkisel analizi, metin temelli verilerin belirli temalar veya kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamak için incelenmesini ifade etmektedir (Manning ve Schutze, 1999). İlk aşamada, metinlerden elde edilen anahtar kavramlar ve temalar belirlenir, ardından bu temalar arasındaki ilişkiler tanımlanır (Gibbs, 2007). Verilerin ilk incelemesinde, kelime frekansları analiz edilerek metinde tekrar eden kavramlar tespit edilir. Daha sonra, bu kavramlar arasındaki bağlar ve eşleşmeler belirlenir (Baxter ve Jack, 2008). Metnin ana fikirleri özetlenip tematik ilişkileri incelenerek, metindeki temaların görselleştirilmiş bir ilişkisel haritası oluşturulur (Miles ve Huberman, 1994). Ancak, bu

çalışma özelinde bir metodolojik sınırlama olarak belirtilmelidir ki, bu çalışmada, çalışmanın yöntem bölümünde verilen metin analiz edilmiştir. Yöntem bölümü metni, literatürden yararlanılarak hazırlanmış bir sentezdir ve dolayısıyla analizlerin temel aldığı bir tür ikincil veri kaynağı olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla analizler, doğrudan orijinal kaynaklara dayanmamaktadır. İdeal olan, orijinal literatürü doğrudan analiz etmek ve ilişkisel haritalama ile kelime frekansı analizlerini bu orijinal kaynaklar üzerinden yapmaktır. Bu çalışmada yapılan analizler, mevcut yöntem metni üzerinden literatürdeki temalar arasında ilişkiler kurmayı amaçlayan bir *ön çalışma* olarak görülebilir. İleride, daha derinlemesine bir analiz yapmak için orijinal kaynakların metinlerinin analiz edilmesi planlanmaktadır.

Literatürden yararlanılarak yazılan bu yöntem bölümünün metni analiz edildiğinde, "katılım" ve "kentsel" kelimeleri arasında güçlü bir bağlantı olduğu görülmektedir. Bu durum, analiz edilen literatürde halk katılımının kentsel planlama süreçlerinde ne denli merkezi bir tema olduğunu işaret etmektedir. **"Kentsel" ve "dönüşüm"** arasındaki bağ da güçlüdür. Bu da kentsel dönüşümün, çalışmalarda sıklıkla vurgulanan bir diğer anahtar tema olduğunu göstermektedir. Bu analiz, araştırmanın odaklandığı temaları netleştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu temaların birbirleriyle olan ilişkilerini de görsel ve sayısal bir şekilde ifade etmiştir. Şekil 1.'de temalar arasındaki ilişkiler ağ grafiği ile gösterilmiştir. Çizgilerin kalınlığı, iki tema arasındaki bağın gücünü temsil etmektedir. Bu bağlar, metin içinde kaç kez birlikte geçtiği gibi sayısal bir temel üzerinden belirlenmiştir. Şekil 1.'de, metin içinde en sık kullanılan ve frekansları 80'den 10'a doğru azalan 20 kelimenin sıralaması da verilmiştir. Bu kelimeler sırasıyla, katılım, kentsel, dönüşüm, yönetim, mevzuat, planlama, çevre, süreç, yapı, vatandaş, toplum, proje, strateji, hukuk, yerel, bölge, altyapı, yerli, tasarım, politika kelimeleridir. Bu analiz, belirli kelimelerin öncelikli temalar olarak öne çıktığını ve araştırmanın odak noktalarını yansıttığını göstermektedir.

Şekil 1. Ağ grafiği ve kelime frekans boyutları

1.1. Dünyada Kentsel Katılımın Çeşitleri, Etkileri, Engelleri ve Çözümleri

Yönetim sistemlerinin bir dalı olarak kentsel yönetim uygulamaları, tüm yönetim sistemlerinde olduğu gibi, kaynak- hizmet girdi- çıktısı arasındaki süreçleri, proses yaklaşımıyla en verimli hale getirmeye çalışır. Yönetim sistemlerindeki öğrenen organizasyon prensibi, kentsel yönetişimde eğitici ve öğrenen şehir ilkesi olarak kendini gösterir. Bu ilke,

sadece iyi eğitimli insanlardan oluşan bir şehir anlayışı değildir. Kentsel yaratıcılığın yaygınlaşıp eleştirel ve dönüştürücü bir güç haline gelmesi istenir. Dönüşüm için kollektif bir şekilde başka ve daha iyi bir geleceğe odaklanmış ve bu yönde teşvik edilmiş bir kent halkı gerekir (Salomone & Messina 2011). Bu süreçte insanlar karşılığın unsurları değil, Dünya içinde Dünyayla birlikte olan bir biraradalığın ve dayanışmanın parçaları olmalıdır (Montuori 2003). Kent halkı gerçekliği okumanın yanında onu değiştirmeye başlamayı da öğrenmelidir. Zira bireyler bir değişime neden olabilecekleri oranda kendilerini değiştirmeye hevesli ve muktedirler (Freire 2001). Yani bireylere, bireyliklerinin ötesinde daha büyük yapıcı idealler peşinde koşabilme özgürlüğü sağlandığında ancak bireyler olumlu değişimler geçirebilir. Böylece birey hem büyük resimde kritik bir konumda olur hem de kendini iyileştirici gücün direk faili konumuna yükselir. Öyleyse aslında sıradan bir vatandaş, mevcut düzende değişiklik yapma potansiyelini vatandaşlığında barındırmaktadır. Her birey, daha iyi bir yaşam kalitesini toplum ve kendisi için arzulayıp bu doğrultuda hareket edebilecek potansiyeldedir. Dolayısıyla bu potansiyelleri yapıcı bir kinetiğe dönüştürebilecek bir yönetişimsel sistem önem kazanır. Kemmis (1982)’in dediği gibi, olumluluğa yönelik yansıma sadece kişiye yönelik psikolojik bir süreç değil, eylem odaklı bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Bu noktada katılım, kapsayıcı kentin kilit noktasıdır. Kapsayıcı kentin sakinleri günlük ve politik hayatta karar alma süreçlerine etkin olarak dahil olurlar. Böylece katılım, kent halkına bir kimlik ve aidiyet duygusu vererek kentsel gelişimin hem önemli aktörleri hem de faydalanıcıları olmalarını sağlar (UN–Habitat 2011; Koç, 2023b).

Aslında kentsel akışta etkileşim ve değiş tokuş üretebilecek esnek ve yumuşak yaratıcı güç, tüm insanların içinde olan bir güdüdür. Ancak yönetişimsel sistemlerle, hali hazırda mevcut olan bu potansiyel ve beceri yeteneği, disiplinler arası bilimsel bir süzgeçle yeniden incelenip yapılandırılarak uygulanmalıdır (Salomone & Messina 2011). Yaratıcı şehir, senaryoya dayalı bir tiyatro oyunu yerine, katılımcıların doğaçlama yaptığı bir sahne performansı gibidir. Demokratik biçimde katılımcılar tarafından şekillendirilen oyunun olay örgüsü, doğaçlama yapan herhangi bir katılımcı tarafından bir yöne götürülürken, konular diğer katılımcılar tarafından karmaşık, iç içe ağlar şeklinde tekrar tekrar türetilir. “Yaratıcı şehir, olmasını istediğimiz gibi, tek bir mozaikte birleşen on binlerce yaratıcı eyleme de ihtiyaç duyar.” (Salomone & Messina 2011).

Çoğu faydalar, sadece teknolojik yenilikler ve yöneticilerin yaptıracağı akıllı planlamalarla sağlanamaz. Kent sakinlerini kentsel yönetime yönelik operasyonel ve stratejik karar alma mekanizmalarına dahil etmek, şeffaflığı ve hesap verilebilirliği artırdığı gibi konutlar ve kurslar- ana okulları gibi ortak alanlar için toplum yararına başarılı sonuçlar almayı sağlar. Bu doğrultuda kurulabilecek kooperatiflerde üyeler arası etkileşim sosyal yardımlaşma ve eğitim hizmetleriyle daha zengin bir sosyal hayat oluşturmada etkili olabilecek sosyo-ekonomik faydalar sağlayabilir. Vatandaş katılımının önünün açılması, bölgede hem sürdürülebilirliği hem de yaşam kalitesini artırır. Bu bağlamda Aksu ve Taştekin (2020), kent konseylerinin yerel demokrasiye katkısını incelemektedir. Kent konseyleri, yerelde demokratik katılımın sağlanması, kentsel bilincin geliştirilmesi ve kentin temel sorunlarının çözülmesinde ortak aklın oluşturulması amacıyla kurulmuş gönüllülük esasına dayanan yerel meclislerdir. Bu yapılar, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını teşvik ederek, yönetimlerin daha şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlar. Ayrıca, sosyal inovasyon ve yerel kalkınma projelerinin geliştirilmesine katkıda bulunur. Aksu ve Taştekin (2020), kent konseylerinin yerel demokrasiyi güçlendirdiğini, ancak alınan kararların belediyelerce dikkate alınmadığı durumların da olduğunu belirtmektedirler. Bu durum, vatandaş katılımının etkinliği ve yerel yönetimlerin bu katılıma verdiği önemin artırılması gerektiğini göstermektedir.

Katılım, kentsel gelişim süreçlerinde farklı şekillerde gerçekleşebilir. Bunlar arasında bilgilendirme, danışma, işbirliği, ortak karar alma ve topluluk tabanlı girişimler gibi çeşitli düzeyler bulunmaktadır. Farklı katılım düzeyleri, karar alma süreçlerine toplulukların katılımını artırabilir ve böylelikle kentsel projelerin toplumun ihtiyaçlarına daha uygun hale gelmesini sağlayabilir. Ancak, katılımın etkileri ve sonuçları konusunda bazı tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin, bazı eleştirmenler, katılımın sadece sembolik bir rol oynadığını ve gerçek karar alma süreçlerine etkisi olmadığını iddia etmektedir. Örneğin Saylam (2020), Türkiye'deki bakanlıkların web siteleri üzerinden sağlanan e-katılım düzeylerini incelediği araştırmasında, bakanlıkların web sitelerinde vatandaşlara yönelik bilgilendirme faaliyetlerinin üst düzeyde olduğu, ancak vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayacak işleyen mekanizmaların bulunmadığı tespitini yapmıştır. Bu durum, katılımın sembolik düzeyde kaldığı ve gerçek karar alma süreçlerine etkisinin sınırlı olduğu eleştirilerini desteklemektedir. Aslında kentsel gelişimde de katılımı zorlaştıran birçok engel bulunmaktadır. Bunlar arasında bilgi eksikliği, kaynak kısıtlamaları, toplumsal eşitsizlikler, dil ve kültürel engeller gibi faktörler yer almaktadır. Bu engelleri aşmak için çeşitli stratejiler ve çözümler geliştirilebilir. Örneğin, katılımcı eğitim programları düzenlemek, çeşitli topluluk gruplarını temsil etmek için çeşitlilik ve kapsayıcılığı teşvik etmek ve iletişim araçlarını çeşitlendirmek gibi yöntemler kullanılabilir. Bu konuyu ele alan Neslihan ve Aykut (2020), kentsel dönüşüm projelerinin akıllı büyüme ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesini inceleyerek, kentsel dönüşüm uygulamalarının sürdürülebilir bir proje olup olmadığının değerlendirilmesine yönelik bir model oluşturma çabasını ele almaktadırlar. Bu bağlamda çalışmada, katılımın farklı düzeyleri ve karşılaşılan engeller üzerinde durulmaktadır.

Topluluk üyelerinin, kentsel gelişim projeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları katılımın önünde bir engeldir. Bu engeli aşmak için, bilgilendirme kampanyaları düzenlemek ve proje belgelerini topluluğa açık bir şekilde sunmak önemlidir. Bilgilendirme, topluluk üyelerinin kentsel gelişim projeleri hakkında bilgi edinmelerini sağlayarak topluluğun projeye ilişkin farkındalığını artırabilir ve karar alma süreçlerine daha fazla katılımı teşvik edebilir. Bilgisel problem olmasa bile topluluklar, katılım süreçlerine katılmak için yeterli kaynağa sahip olmayabilirler. Bu sorunu çözmek için ve katılımı teşvik etmek için bütçeden ayrılmış kaynaklar ve finansal destekler sağlanabilir. Ancak yine de topluluk üyeleri arasındaki kaynakların eşitsiz dağılımı veya yetersizliği, katılımcıların sürece eşit şekilde katılmasını zorlaştırabilir. Dolayısıyla Bazı topluluk grupları, kentsel gelişim karar alma süreçlerine eşit erişime sahip olmayabilirler. Bu sorunu aşmak için, çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik eden politikalar ve programlar geliştirilebilir. Örneğin farklı dil ve kültürlere sahip topluluklar arasında iletişim zorlukları ortaya çıkabilir. Bu engeli aşmak için, çok dilli ve kültürel olarak duyarlı katılım süreçleri geliştirilmelidir. Zira toplum içindeki farklı gruplar arasındaki eşitsizlikler, bazı grupların sesinin diğerlerine göre daha az duyulmasına veya dikkate alınmasına neden olabilir. Yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm uygulamaları sürecine halkın katılımını inceleyen Doğan (2015), kentsel dönüşüm projelerinin başarısı için halkın katılımının önemini vurgulamakta ve katılımın önündeki engelleri tartışmaktadır. Ayrıca, halkın katılımını artırmak için bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Dilsel hatta kültürel farklar olmasa bile, topluluk üyeleri arasındaki iletişim eksikliği veya eksik anlaşılma, etkili bir işbirliği ve ortak karar alma sürecini engelleyebilir. Zira farklı siyasi veya ideolojik görüşlere sahip gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, ortak karar alma sürecini etkileyebilir ve sürecin ilerlemesini engelleyebilir. Ayrıca topluluk üyelerinin eğitim seviyeleri veya bilinç düzeyleri, katılımcıların sürece etkin bir şekilde katılmasını veya karar almalarını etkileyebilir. Benzer şekilde, farklı kültürel arka planlara sahip topluluk üyeleri arasındaki anlayış eksikliği veya farklı beklentiler, işbirliği ve ortak karar alma sürecini

karmaşık hale getirebilir. Ekşi ve Şahin (2024), Türkiye’de yaşayan yerliler ve Suriyeli sığınmacıların sosyokültürel uyumunu etkileyen faktörleri incelemektedir. Özellikle kültürlerarası iletişim engelleri, gruplar arası statü algısı ve kültürleşme tutumlarının sosyokültürel uyum üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, kültürlerarası iletişim kaygısı ve etnik merkezcilik gibi faktörlerin sosyokültürel uyumu olumsuz etkilediği, gruplar arası statü algısının ise sosyokültürel uyum üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Ayrıca, kültürleşme tutumları arasında ayrışma tutumunun sosyokültürel uyumu olumsuz etkilediği, entegrasyon tutumunun ise olumlu etkilediği belirlenmiştir. Bu bulgular, farklı kültürel arka planlara sahip topluluklar arasındaki iletişim engellerinin ve kültürel tutumların, ortak karar alma süreçlerinde işbirliği ve uyumu nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Ek olarak topluluk liderleri arasındaki güven eksikliği veya liderlikteki tutarsızlık, karar alma sürecinin etkinliğini azaltabilir. Tüm bunların ötesinde mevcut yasal düzenlemeler veya yönetmelikler, topluluk katılımını veya karar alma sürecini sınırlandırabilir. Bu engelleri aşmak için şeffaf iletişim, eşitlik ve adalet prensiplerine dayalı süreçler, eğitim ve farkındalık çalışmaları gibi çeşitli stratejiler kullanılabilir. Farklı grupların temsil edildiği ve herkesin görüşlerinin dikkate alındığı bir platform oluşturmak da önemlidir. Zira kentsel politikalar geliştirilirken kent sakinlerine danışılması, topluluk üyelerinin fikirlerini ve görüşlerini belirtmelerine, kurumlarla ve birbirleriyle iş birliği geliştirerek ortak kararlar alabilmelerine olanak tanır. Çünkü danışma süreci, toplulukların kentsel projeler üzerinde etkili bir şekilde fikir beyan etmelerini sağlar. Bu sürecin olgunlaştırılması işbirliği kapılarının açılmasıyla mümkündür. Böylece topluluk üyelerinin ve diğer paydaşların birlikte çalışarak ortak kararlar alması, iş birliği ile projenin tüm paydaşlar için daha kabul edilebilir hale gelmesi sağlanabilir. Topluluk üyelerinin tam olarak eşit bir şekilde karar alma sürecine katılmalarını sağlayan bir ortak karar alma süreci, toplulukların kentsel projeler üzerinde tam yetkiye sahip olmalarını da sağlayabilir. Bu sayede topluluk üyelerine kendi ihtiyaçlarına yönelik kentsel gelişim projelerini başlatma ve yönetme fırsatı verilmiş olur. Bu tür girişimler, toplulukların kendi kendine yeterliliklerini artırıp yerel sorunlara çözüm bulmalarını sağlayabilir. Çakır, E. (2023), kentsel dönüşüm projelerinde topluluk katılımının önündeki engeller ve çözüm önerileri üzerine geliştirdiği çalışmada, kentsel dönüşüm uygulamalarının tarihsel gelişimini inceleyerek, 21. yüzyılda karşılaşılan kentsel sorunlarla başa çıkmak için nasıl bir dönüşüm geçirmesi gerektiğini ele almaktadır. Çalışma, sürdürülebilir ve akıllı kent yaklaşımlarının kentsel dönüşüm süreçlerine entegrasyonunun önemini vurgulayarak, gelecekteki kent ihtiyaçlarına uygun yeni eğilimleri tartışmaktadır. Bu makale, kentsel dönüşüm projelerinde topluluk katılımının artırılması ve sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanması konularında bilgiler sunmaktadır.

Son yıllarda, dijital teknolojilerin kentsel katılım süreçlerinde önemli bir rol oynamaya başladığı gözlemlenmektedir. Web tabanlı ve/veya çevrimiçi platformlar, sosyal medya platformları, mobil uygulamalar ve diğer dijital araçlar, topluluk üyelerinin bir araya gelmelerini, kentsel gelişim projeleri hakkında bilgi edinip görüşlerini paylaşmalarını, böylece kentsel gelişim kararlarına daha kolay katılmalarını sağlayarak karar alma süreçlerine katılımlarını teşvik edip artırabilir. Günümüz teknoloji çağında halk katılımını sağlayan telefon uygulamaları ve internet formları, şehirdeki birçok grubun ortak paydaşlar olarak kent yapılandırma süreçlerine katılımını mümkün kılmaktadır. İnternet ağları üzerinden gerçekleştirilebilen bu etkileşimli bağlantılar sayesinde halk katılımı yaygınlaştırılıp birçok farklı grupların erişiminin sağlanması ve sonuçta anlamlı katılımların olması sağlanmaktadır. Böyle geniş tabanlı bir katılım yoğunluğu şüphesiz kentsel tasarım ve planlamada süreçlerin daha katılımcı gerçekleşmesini sağlayarak demokratik bir ortamda kent halkının kent yapılanması üzerinde söz hakkı olması idealini gerçekleştirmeye bu zamana kadar hiç olamadığı şekilde yaklaşmıştır (Evans- Cowley ve Hollander 2010). Son yirmi yılda,

vatandaşların ve diğer paydaşların katılımını kolaylaştırmak için web tabanlı platformlar, mobil katılım uygulamaları ve dijital katılım oyunları gibi çok sayıda teknoloji etkin katılım araçları, teknikleri ve uygulamaları geliştirilmiştir (Poplin 2012; Desouza ve Bhagwatwar 2014; Ertiö 2015; Falco ve Kleinhans 2018). Ancak tüm bunlarla birlikte dijital katılımın dezavantajları da bulunmaktadır. Özellikle dijital uçurum ve dijital okuryazarlık eksikliği gibi sorunlar, bazı topluluk üyelerinin dijital katılım süreçlerinden dışlanmasına neden olabilir.

Kentsel gelişimde katılım sadece yerel değil, aynı zamanda küresel bir boyuta da sahiptir. Özellikle küresel iklim değişikliği, sürdürülebilir kentsel gelişim hedefleri ve uluslararası kentsel politikalar gibi konularda toplulukların katılımı önemlidir. Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri, kentsel gelişimde katılımı teşvik etmek için küresel düzeyde çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca günümüz küreselleşme çağında kentler, ekonomik olarak birbirleriyle mücadele halindedirler. Bazen bu mücadeleler kentsel aktörlerin agresif hale gelmelerine neden olabilir de, akranlarla iş birliği yapmak ve en iyi kentsel uygulamaların geliştirilmesi için ortaklaşa çabaya girişmek öne çıkabilir (UN-Habitat, 2011). Ulus ötesi belediye ağları, kentsel aktörler arasındaki işbirliği, çabalarının sonucu olarak oluşmaktadır (Fünfgeld, 2015). Küresel yönetim düzenlemeleri, gün geçtikçe daha da çok, merkezi bir formdan uzaklaşarak çok merkezli bir yapıya bürünmektedir (Ostrom, 2009). Bu yapılaşmaların tek merkezden yönetilmeyen eylemler üretme potansiyelleri büyümekte ve bu durum uygun çözümler için umut vadetmektedir (Keohane and Victor, 2011). 1996 yılında İstanbul’da düzenlenen BM Habitat’ının ikincisinde, küresel yönetişimde çok merkezliliğin önemi üzerinde sıkça durulmuştur (UN-Habitat 1996). Bu bağlamda uluslararası kentsel politikalar geliştiren uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri, kentsel gelişimde katılımı teşvik etmek için küresel düzeyde çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimler de, yerel toplulukların uluslararası kentsel politika süreçlerine katılmasını sağlar. Ayrıca sürdürülebilir kentsel gelişim hedeflerine yönelik olarak BM’nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri, küresel düzeyde toplulukların kentsel gelişim süreçlerine katılımını teşvik etmektedir. Ek olarak küresel iklim değişikliği ile mücadele, kentsel gelişim kararlarında toplulukların katılımını gerektirir. Bu, yerel toplulukların iklim değişikliğiyle ilgili politika ve projeleri belirleme süreçlerine katılmasını sağlar.

1.2. Gelişmekte Olan ve Yeni Gelişmiş Ülkelerde Kentsel Yönetişimde Katılımın Güçlendirilmesi İçin Yapılabilecekler

1.2.1. Teknoloji odaklı çözümler

Gelişmekte olan ve yeni gelişmiş ülkelerde kentsel yönetişimde karar alma- hizmet verme arasındaki kopukluklar, merkezi otoriteden yerel otoritelere, yerel otoritelerden de yerel otoritelerin kendi alt birimlerine yetki- kaynak devrindeki sıkıntılar, yönetsel kapasitenin zayıflığı, kentsel hizmetlerde hesap verilebilirliğe yönelik bir şeffaflığın oluşturulamaması gibi temel zayıflıklar belirlenmektedir (Vira ve Vira 2005, Savage ve Dasgupta 2006, Paul 2010). Tüm bunlarla birlikte teknoloji odaklı çözümler, gelişmiş ülkelerde şehirle ilgili sorunları çözmek veya şehirlerin vizyonlarını geliştirmek için yaygın olarak kullanılırken, gelişmekte olan ülkelerin şehirlerinde nispeten temel kentsel sorunlar için kullanılmıştır (Gün ve ark. 2021). Bu temel zayıflıklar, gelişmekte olan ve yeni gelişmiş ülkelerde kentsel yönetimin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Yönetsel kapasitenin artırılması, yetki ve kaynak devrinin daha düzgün bir şekilde gerçekleştirilmesi, hesap verilebilirlik ve şeffaflık mekanizmalarının güçlendirilmesi için çeşitli reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Teknoloji odaklı çözümler, gelişmekte olan ve yeni gelişmiş ülkelerde kentsel reformların başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli bir rol oynayabilir. Özellikle akıllı şehir teknolojileri, veri analitiği ve dijital platformlar, kentsel yönetim süreçlerinde daha

etkili ve şeffaf bir yönetim modeli oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Akıllı şehir teknolojileri, bilgi teknolojileri ve internetin sunduğu imkanları kullanarak şehirlerin altyapılarını, kaynaklarını ve hizmetlerini daha verimli bir şekilde yönetmek amacıyla geliştirilen teknolojik sistemlerdir. Bu teknolojiler, genellikle sensörler, IoT (Nesnelerin İnterneti), yapay zeka, büyük veri ve iletişim ağlarını içerir. Akıllı şehirler, bu araçlarla trafik, enerji, atık yönetimi, güvenlik ve çevre gibi alanlarda verimliliği artırmayı hedefler. (Örselli ve Akbay, 2019; Şen, 2023). Veri analitiği ise, büyük veri kümelerinden anlamlı bilgiler çıkarmak için kullanılan çeşitli tekniklerdir. Bu, geçmiş verileri analiz ederek gelecekteki eğilimleri tahmin etmek, performans izlemek ve daha bilinçli kararlar almak için kullanılır. Kentsel alanlarda veri analitiği, şehirlerin çeşitli süreçlerini optimize etmek ve sürdürülebilir bir şekilde yönetmek için kritik bir araçtır. Veri analitiği, büyük veri kaynaklarını işleyerek şehirlere dair içgörüler ve anlamlı çıkarımlar sağlar (Bozkurt, 2023). Dijital platformlar da, kullanıcıların çeşitli hizmetlere erişebildiği, bilgi paylaştığı ve etkileşimde bulunduğu dijital sistemlerdir. Bu platformlar, genellikle internet üzerinden erişilen yazılım çözümleri olarak işler ve akıllı telefon uygulamaları, web tabanlı hizmetler veya IoT platformları gibi unsurları içerir. Kentsel yönetim bağlamında dijital platformlar, halkla etkileşimi sağlamak, kamu hizmetlerini dijital ortamda sunmak ve katılımcı yönetim süreçlerini desteklemek amacıyla kullanılır (Islam ve Sufian, 2022).

Bozkurt (2023) çalışmasında, akıllı kentlerin dijital yönetim süreçlerini ve e-belediyeçilik uygulamalarını incelemektedir. Akıllı kent yaklaşımının temel araçları arasında veri, bilgi ve bilgi teknolojileri (BİT) bulunmaktadır. Bu yaklaşım, veri yönetimi kapasitesinin artırılmasını, bilgi işleme ve BİT kullanımının yoluyla bilgi paylaşımının gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki kentlerde ortaklıklar ve kuruluşlar arası iletişimi teşvik etmektedir. Akıllı kent yaklaşımı, günümüzde giderek daha fazla kabul gören bir konsepttir ve bu yaklaşımın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için kent yönetiminin de dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Kentlerin hızla büyüdüğü, nüfusun arttığı ve kaynakların daha iyi kullanılması gerektiği bir dönemde, akıllı teknolojiler kentlerin daha verimli, sürdürülebilir ve yaşanabilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Islam ve Sufian (2022), akıllı şehirlerde veri analitiği ve liderlik için gösterge panellerinin rolünü ele almaktadır. Şehirler, giderek daha fazla evrilen insan yerleşimleri olup, planlamacılar, karar vericiler ve toplulukların uyum sağlaması gerekmektedir. Veri, belediye yönetimi için önemli bir kaynaktır. Bazı teknolojiler, kentsel verilerin toplanması, işlenmesi ve görselleştirilmesine, kentsel sistemlerin nasıl çalıştığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Veri analitiği, akıllı şehirler bağlamında, veri odaklı karar alma süreçlerini destekleyebilir. Islam ve Sufian (2022), şehir panellerinin, kentsel hizmetlerin anahtar göstergeleri hakkında doğru ve temsilci bilgiler edinmek için nasıl kullanılabileceğini incelemektedir. Benzer şekilde Örselli ve Akbay (2019), akıllı kentlerin temel unsurlarını ve teknolojilerini incelemektedir. Çalışmalarında veri analiz merkezleri, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), trafik kontrol merkezleri, GPS ile araç takip sistemleri, atık yönetimi, Wi-Fi, merkezi haberleşme, navigasyon, güvenlik kameraları ve yenilenebilir enerji projeleri gibi bileşenlerin akıllı kentlerde nasıl entegre edildiği ve bu entegrasyonun bilgiye dayalı yönetim anlayışı ve katılımcı belediyeçilik hedeflerine nasıl katkı sağladığı tartışılmaktadır.

Bu teknolojilerin entegrasyonu, şehirlerdeki hizmet kalitesinin artırılması, kaynakların daha verimli kullanılması ve vatandaşların karar alma süreçlerine daha aktif katılımını teşvik edebilir. Bu bağlamda Batty ve ark. (2012), akıllı şehir teknolojilerinin geleceğini ve bu teknolojilerin kentsel yönetişimde nasıl bir rol oynayabileceğini tartışmış, veri analitiği, dijital platformlar ve akıllı şehir uygulamalarının entegrasyonunun, şehirlerde hizmet kalitesini nasıl artırabileceği ve kaynakların daha verimli kullanılmasını nasıl sağlayabileceği üzerine

odaklanmışlardır. Kitchin (2014), büyük veri ve akıllı şehir teknolojilerinin kentsel yönetim süreçlerinde nasıl kullanılabileceğini ve bu teknolojilerin karar alma süreçlerinde şeffaflık ve etkinliği nasıl artırabileceğini inceleyerek veri analitiği ve gerçek zamanlı veri kullanımı konuları üzerinde durmuştur. Meijer ve ark. (2016), akıllı şehir araştırmalarının farklı yönlerini ve kentsel yönetişimde bu teknolojilerin rolünü değerlendirerek, yönetim modelleri, kamusal değer ve teknolojik entegrasyon konularını ele alıp, akıllı şehir teknolojilerinin şehirlerde nasıl uygulanabileceği üzerine önerilerde bulunmuşlardır. Nam ve Pardo (2011), akıllı şehir kavramını teknoloji, insanlar ve kurumlar boyutlarıyla ele almış, akıllı şehir teknolojilerinin kentsel yönetişim süreçlerinde nasıl bir dönüşüm sağlayabileceği ve vatandaş katılımını nasıl artırabileceği üzerine analizler sunmuşlardır.

1.2.2. Yerel yönetim kapasitesinin artırılması

Gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlerin kapasitesinin artırılması için eğitim ve teknik destek programlarının yaygınlaştırılması önemlidir. Bu programlar, yerel yönetim personelinin bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik olmalı ve modern yönetim teknikleri ile teknolojilerin etkin kullanımını içermelidir. Bu konularda Grindle (2007), gelişmekte olan ülkelerde yönetişim kapasitesinin artırılmasının önemini ve bunun için gerekli stratejileri tartışmış; eğitim ve teknik destek programlarının yerel yönetimlerin etkinliğini nasıl artırabileceği üzerine öneriler sunmuştur. Haque (2003), yerel yönetimlerin kapasitesinin artırılması için vatandaş katılımının ve eğitim programlarının önemini inceleyerek, modern yönetim tekniklerinin ve teknolojilerin etkin kullanımının yerel yönetimlerde nasıl uygulanabileceğini tartışmıştır. Cheema ve Rondinelli (2007), yerel yönetimlerin kapasitesinin artırılması için merkezîyetçilikten uzaklaşmanın ve yerel yönetimlere yetki devrinin önemini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda eğitim ve teknik destek programlarının yaygınlaştırılması için gerekli stratejileri ve modern yönetim tekniklerinin uygulanmasını ele almışlardır. Farazmand (2009) ise, küreselleşme çağında yerel yönetimlerin yönetim kapasitesinin artırılması için öneriler sunmuştur.

Yerel yönetim kapasitelerinin artırılmasında yalnızca teknik destek ve eğitim programları değil, aynı zamanda şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi de önemlidir. Örneğin, Fox (2007), şeffaflık politikalarının ve hesap verebilirlik uygulamalarının, yerel yönetimlerin vatandaşlarla olan güven ilişkisini nasıl artırabileceğini incelemiştir. Şeffaf veri paylaşımı, bütçe harcamalarının düzenli olarak kamuya açıklanması ve katılımcı denetim mekanizmaları gibi yöntemlerin yerel yönetimlerin etkinliğini artırabileceğini tartışmıştır. Ayrıca, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, kötü yönetim ve yolsuzluğun önlenmesine katkıda bulunarak, yerel yönetimlerde güven ve etkinliği artırabilir. Yerel yönetimlerin kapasitelerini artırmak için dijitalleşme ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi de önemli bir araçtır. Örneğin, Rodriguez- Bolivar (2015), dijital platformların ve akıllı şehir teknolojilerinin yerel yönetim süreçlerinde nasıl kullanılabileceğini ele almıştır. Özellikle coğrafi bilgi sistemleri (GIS), kamu hizmetlerinin dağıtımında etkinliği artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Bolivar, dijital teknolojilerin kullanımıyla vatandaş katılımının teşvik edilmesi ve yerel yönetim süreçlerinin daha şeffaf hale getirilmesi konusunda örnekler sunmuştur.

Vatandaşların yönetime aktif katılımını sağlamak da, yerel yönetimlerin etkinliğini artırmada kritik bir unsurdur. Cornwall (2002), katılımcı planlama süreçlerinin yerel yönetimlere olan güveni artırmada ve daha kapsayıcı politikalar üretmede nasıl etkili olabileceğini incelemiştir. Yerel yönetimlerin vatandaşlarla iş birliğini güçlendirmek için düzenleyeceği çalıştaylar, kamu toplantıları ve anketler, toplulukların ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını ve çözüm odaklı politikaların geliştirilmesini sağlayabilir. Yerel yönetimlerin kapasitelerini artırmada uluslararası işbirlikleri ve bilgi paylaşımı da önemli bir role sahiptir.

Örneğin, Varsanyi (2011), uluslararası işbirliklerinin ve şehirler arası bilgi ağlarının yerel yönetimlerde inovasyonu teşvik etme potansiyelini ele almıştır. Bu bağlamda, kardeş şehir anlaşmaları, uluslararası kalkınma projeleri ve global ağlar üzerinden yapılan bilgi paylaşımı, yerel yönetimlerin modern yöntemleri ve teknolojileri benimsemelerine olanak tanıyabilir. Yerel yönetimlerin kapasitesini artırmanın bir başka yolu, liderlik geliştirme ve profesyonel eğitim programlarının uygulanmasıdır. Rainey ve Bozeman (2000), kamu sektöründe liderlik ve yenilikçi düşüncenin geliştirilmesinin önemini vurgulamışlardır. Özellikle liderlik eğitim programları, yerel yönetimlerdeki yöneticilerin stratejik karar alma becerilerini geliştirmelerine ve organizasyonel değişiklikleri daha etkili bir şekilde yönetmelerine olanak tanır.

1.2.3. Katılımcı bütçeleme

Katılımcı bütçeleme ile, kentsel hizmetlerde toplumsal ihtiyaçlar ve öncelikler daha iyi anlaşılabilir ve karşılanabilir. Arnstein (1969), vatandaş katılımını artırmak için geliştirilen katılım merdiveni modeli ile vatandaşların karar alma süreçlerine dahil edilme derecelerini tartışarak, katılımcı bütçeleme ve topluluk toplantıları gibi stratejilerin önemine vurgu yapmıştır. Fung (2006), vatandaş katılımını artırmak için farklı katılım biçimlerini ve stratejilerini incelemiş, katılımcı bütçeleme, topluluk toplantıları ve dijital platformlar aracılığıyla vatandaşların görüş ve önerilerini ifade edebileceği mekanizmaları ele almışlardır. Wampler (2012), katılımcı bütçelemenin temel ilkelerini ve kentsel hizmetlerde toplumsal ihtiyaçlar ve önceliklerin anlaşılmasına yönelik etkilerini tartışarak bu yöntemin vatandaş katılımını nasıl artırabileceğine dair örnekler sunmuştur. Macintosh (2004). dijital platformların politika oluşturma süreçlerindeki rolünü ve vatandaş katılımını artırmadaki etkisini, e-katılımın, vatandaşların görüş ve önerilerini ifade edebileceği mekanizmaların geliştirilmesindeki önemini irdelemiştir. Nabatchi (2012), kamu değerleri araştırmasında halkın rolünü ve vatandaş katılımını artırmak için geliştirilen katılım stratejilerinden katılımcı bütçeleme, topluluk toplantıları ve dijital platformların kullanımı üzerine öneriler sunmuştur.

1.2.4. Uluslararası işbirliği

Gelişmekte olan ülkelerde kentsel sorunların çözümünde uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımının teşvik edilmesi de önemlidir. Gelişmiş ülkelere edinilen deneyimler ve en iyi uygulamalar, yerel koşullara uyarlanarak kentsel yönetim kapasitelerinin artırılmasında kullanılabilir. Bu sayede, şehirlerin sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde gelişmesi mümkün olacaktır. Örneğin Pieterse (2008), gelişmekte olan ülkelerde kentsel gelişim krizini ve bu krizle başa çıkmak için uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımının önemini ele almıştır. Gelişmiş ülkelere edinilen deneyimlerin yerel koşullara uyarlanarak nasıl kullanılabileceğine dair örnekler sunmuştur. Campbell (2012), şehirlerin ağ kurma, öğrenme ve yenilik yapma süreçlerini incelemiş, Uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımının, gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerin kentsel yönetim kapasitelerini artırmada nasıl kullanılabileceğine odaklanmıştır. Evans (2002), kentsel sürdürülebilirlik ve yaşanabilirlik mücadelelerinde Uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımını irdelemiştir. Satterthwaite (2007), küresel kentleşme sürecini, gelişmiş ülkelere edinilen en iyi uygulamaların, gelişmekte olan ülkelere nasıl uygulanabileceğini tartışmıştır. UN-Habitat (2016) raporu, dünya şehirlerinin karşı karşıya olduğu zorlukları ve uluslararası işbirliği ile bilgi paylaşımının kentsel gelişime nasıl katkı sağlayabileceğini incelemiş, sürdürülebilir ve kapsayıcı şehirlerin oluşturulmasında en iyi uygulamalara dair küresel örnekleri sunmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel sorunların çözümü için uluslararası iş birliği, sadece teknik bilgi ve kaynak aktarımını değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimleri de içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu iş birliği, sürdürülebilir kalkınma

hedeflerine ulaşmada önemli bir araçtır. Örneğin, Gleeson ve Low (2000), şehirlerin karşılaştığı çevresel ve ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için bölgesel ve küresel iş birliğinin gerekliliğini vurgulamıştır. Yazarlar, özellikle karbon salınımını azaltma, yeşil altyapı geliştirme ve yenilikçi finansman mekanizmalarının oluşturulmasında uluslararası ortaklıkların nasıl etkili olabileceğini tartışmışlardır. Bunun yanı sıra, uluslararası iş birliği sadece gelişmekte olan ülkelere bilgi transferi olarak görülmemeli, aynı zamanda bu ülkelerin kendi yerel bilgilerini ve yenilikçi uygulamalarını da küresel düzeye taşıması için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Robinson (2006), “kentsel öğrenme” kavramını ele alarak, gelişmekte olan ülkelerdeki yenilikçi çözümlerin küresel kentsel gelişim söylemine nasıl katkıda bulunabileceğini analiz etmiştir. Bu bağlamda, iki yönlü bilgi akışı ve karşılıklı öğrenme süreçlerinin hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için kazan-kazan bir durum yaratabileceği belirtilmiştir. Robinson bu kitabında, şehirlerin "sıradan" olarak anlaşılması gerektiğini ve kentsel teorinin sadece birkaç zengin şehrin deneyimlerine dayanmak yerine, tüm şehirleri kapsamaması gerektiğini savunur.

Ayrıca, uluslararası iş birliği kapsamında finansal destek ve kapasite geliştirme projelerinin de önemi büyüktür. World Bank (2018) raporunda, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı altyapı finansmanı açıklarını kapatmak için kamu-özel sektör ortaklıklarının teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Raporda, uluslararası fonların etkin bir şekilde kullanılması ve finansal sürdürülebilirliğin sağlanması için şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmiştir. Bir diğer önemli boyut ise toplumsal kapsayıcılıktır. Sassen (2011), uluslararası iş birliğinin yalnızca teknik veya ekonomik düzeyde değil, aynı zamanda sosyal adalet ve toplumsal eşitlik perspektifinden ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, özellikle dezavantajlı grupların (kadınlar, göçmenler, düşük gelirli bireyler) kentsel gelişim projelerine dahil edilmesi için uluslararası normlar ve standartların yerel uygulamalara entegre edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Son olarak, dijitalleşme ve veri paylaşımı, uluslararası iş birliğinin yeni bir boyutunu oluşturmaktadır. Batty (2013), “akıllı şehir” teknolojilerinin geliştirilmesinde uluslararası bilgi paylaşımının rolünü analiz etmiş ve bu teknolojilerin, kentsel sorunlara yenilikçi çözümler sunmak için nasıl kullanılabileceğini açıklamıştır. Özellikle veri analitiği ve dijital altyapının geliştirilmesi, şehirlerin kentsel planlama süreçlerinde daha etkin ve esnek bir şekilde hareket etmelerini sağlamaktadır.

1.3. Türkiye’de Yönetişimde Katılımın Mevcut Durumu ve Güçlendirilmesi İçin Yapılabilecekler

Türkiye'deki kentsel büyümenin dinamiklerini ve karşılaşılan zorlukları inceleyen Erkip (2003), hızlı nüfus artışı ve göçün kentsel gelişimi nasıl etkilediğini analiz edip kentsel yönetim ve planlamada karşılaşılan sorunlara değinerek, toplumsal katılımın önemine vurgu yapmıştır. Göçmen ve Toprak (2017), Türkiye'deki kentsel planlama süreçlerinde halk katılımının yasal çerçevesini ve son dönemlerdeki sorunları incelemişlerdir. Katılım süreçlerinin yasal düzenlemelerdeki yeri ve uygulamada karşılaşılan eksikliklere dikkat çekerek, halkın daha etkin katılımını sağlamak için önerilerde bulunmuşlardır. Yücekök (2015), Türkiye'deki yerel yönetimlerde halk katılımının durumunu değerlendirip, yasal düzenlemelerin halk katılımını nasıl teşvik edebileceğini ve uygulamada karşılaşılan engelleri inceleyerek yerel yönetimlerin katılım süreçlerinde daha etkin olabilmesi için öneriler sunmuştur. Coşkun (2020), Türkiye'de çevresel karar alma süreçlerinde halk katılımının yasal çerçevesini ele almış, mevcut yasal düzenlemelerin halk katılımını nasıl etkilediğini ve bu düzenlemelerin etkinliğini artırmak için yapılması gereken değişiklikleri tartışmış, çevresel adalet ve katılım arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kaya ve Çetin (2018), Türkiye'deki kentsel planlama süreçlerinde sosyal eşitlik konusunu ele almışlardır. Farklı toplumsal kesimlerin kentsel planlama süreçlerine nasıl katıldığını ve bu süreçlerdeki eşitsizlikleri incelemişler,

sosyal eşitliği sağlamak için politika önerileri sunmuşlardır. Tanyeli ve Ertan (2019), Türkiye'deki kentsel yenileme projelerinin sosyal dışlanma üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Kentsel yenileme projelerinin farklı toplumsal kesimlerde nasıl algılandığını ve bu projelerin sosyal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini tartışarak, daha kapsayıcı kentsel yenileme politikaları için önerilerde bulunmuşlardır. Balaban ve Sarı (2010), Türkiye'de sürdürülebilir kentsel gelişim için kurumsal kapasitenin artırılması konusunu ele almış, mevcut kurumsal yapıları ve kapasiteleri değerlendirerek, sürdürülebilir kentsel gelişimi teşvik etmek için yapılması gerekenler hakkında öneriler geliştirmişlerdir. Öztürk (2016), Türkiye'deki katılımcı kentsel yönetim için kapasite geliştirme konusunu incelemiş, yerel yönetimlerin ve diğer ilgili kurumların katılımcı süreçlerde daha etkin olabilmesi için gerekli kapasite geliştirme stratejilerini tartışarak başarılı katılımcı yönetim örneklerine de değinmiştir.

Gün vd. (2021)'ne göre Türkiye kentsel dönüşüm süreçleri istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Yasalar katılımcı faaliyet olarak vatandaş sadece tek taraflı bilgi alışverişiyle sınırlamakta, vatandaşa sorumlu makamlarla müzakere hakkı verilmesi yeterli görülmektedir. Katılımcıların mahalleleri için yenilenmeye dair ihtiyaç istek ve önerilerini anlatabilecekleri mekanizmalar yoktur. Mahalle halkının yenilenmeye yönelik faaliyetlerini yürütebilecekleri, eylemlere aracılık edebilecek ve farklı çıkar gruplarını uzlaştırabilecek kolaylaştırıcı kurumlar yoktur. Elicin (2014)'e göre önemli eleştirilere maruz kalan mevcut mevzuat ve uygulamalar, vatandaşların otoriter, hegamonik, üstten verilen kararları dayatan, sivil toplum muhalefeti baskılayan kentsel dönüşüm süreçlerine maruz kalmalarına neden olmuştur. Tansel (2019)'e göre resmi süreçler kritik uzmanların rollerini ve projelerin tasarım- uygulamasında halkın katılımını azaltmaktadır. Balaban (2019)'a göre merkezi otorite, üniversiteler ve kamuoyuyla hatta diğer devlet kurumlarıyla koordinasyonu ve veri paylaşımını önemsememektedir. Kentel dönüşümde gerçekleşen olumsuzluklar nedeniyle mahalle derneklerinin protesto ve imza kampanyaları, medya ve sosyal medya faaliyetleri hatta güvenlik güçleriyle çatışmalar meydana gelmiştir. Gün vd. (2021), bir çok mahallelinin ve derneklerinin bölgeleri riskli alan olarak belirleyen kararlara karşı dava açtıklarını ve çok sayıda afet riski taşıyan yer olarak belirlenen alanın riskli alan belirlenmesinin iptal edildiğini, bu nedenlerle kentsel dönüşüm süreçlerinin aksadığını belirtir. Gün vd. (2021)'e göre ayrıca, iş akış yönetiminde uzman gruplarla doğrudan iş birliği fırsatı sağlayabilecek, kolektif zekayı önemseyen bir organizasyonun eksikliği vardır. Zira devlet kurumları, belediye yetkilileri ve tasarım ekipleri gibi farklı meslek grupları, toplanan tüm verileri ortak bir alanda görüntüleyebilmelidir. Böylece ortaklaşa olarak proje konuları üzerinde düşünebilecekleri, verileri yorumlayabilecekleri ve bunlara dayalı kararlar verebilecekleri bir ortam oluşturulmuş olur. Bu eksiklik, ele alınması gereken bir diğer sorundur.

Kent ve kentsel dönüşüm planlamalarında Türkiye’de uzman odaklı hiyerarşik bir karar alma mekanizması yürütülmektedir. Mevzuatlar, yapılmış planlara vatandaşların katılımını sağlamaya yönelik düzenlenmekte ve uygulanmaktadır (Günay, 1992). Örneğin 2012 yılında başlayan İstanbul kentsel dönüşüm sürecinde sınırlı bir halk katılımı söz konusudur. Yasal düzenlemeler ve uygulamalar kentsel dönüşümü üç temel fiziksel yapım aşaması olarak belirler. Önceki bazı çalışmalar bu sürecin kentsel siyaseti merkezileştirdiğini, vatandaşların çoğunu karar alma mekanizmalarının dışında bıraktığını ve farklı paydaş gruplarının katılımını ortadan kaldırdığını iddia etmiştir (Türkün 2011; Adanalı 2013; Elicin 2014; Balaban 2019; Tansel 2019). Bu noltada Türkiye’de teknoloji ve internetin vatandaş katılımını sağlama yolunda kullanılması büyük bir gerekliliktir. Zira Türkiye’de, nüfusun %70’ine tekabül eden 56 milyon internet kullanıcısı vardır (Statista, 2019). Bilgi İletişim Teknolojilerine (BİT) aşına olan bu nüfus (Gün ve diğ., 2021), günlük ortalama 3 saat

mobil internet ve %60 penetrasyon oranı ile 3 saat sosyal ağ kullanımı gerçekleştirir (Kemp, 2017). Sosyal medya platformlarını genelde çok etkin ve sürekli olarak kullanır. Ayrıca kentsel dönüşüm alanlarına ilişkin isteklerini web tabanlı platformlarda ve sosyal medya kanallarında dile getirme eğilimindedirler. Bu gerçekler ve rakamlar, Türk vatandaşlarının kentsel dönüşüm sürecinde BİT destekli katılım araç ve tekniklerini kullanma konusunda motive edilebileceğini göstermektedir (Gün ve diğ., 2021).

Tüm bunlarla birlikte, kentsel planlamanın her şeyden önce o kentte yaşayacak vatandaşlar için yapılması gerektiği hep göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda vatandaşların fiziksel- biyolojik ve sosyal- ruhsal sağlığına olumlu katkıları yapmak, özellikle gelecek kuşaklar için çevresel hassasiyetleri ön planda tutmak en temel hedeflerden olmalıdır. Türkiye gibi büyük deprem riski altında bulunan bir ülke özelinde vatandaşların depreme dayanıklı yapılardan oluşmuş kentsel alanlarda yaşamasını sağlamak birinci öncelik olmalıdır (Yamamoto ve Murota, 2009; Koç, 2021; Karancı ve diğ. 2021). Bir diğer öncelik de, kentsel alan ve mekanların kent yaşayanlarındaki psikolojik ve sosyolojik etkilerinin dikkate alınmasına verilmelidir. Bu bağlamda örneğin zemin kat mimarisinin kentsel planlama ve kentsel dönüşüm süreçleri ile nasıl ilişkilendirildiği, zemin katların şehirlerin kamusal alanları ve toplumsal dinamikleri üzerindeki etkileri, modern şehirlerdeki mimari yapılar ve bunların kentsel planlama süreçlerindeki rolleri, kent mimarisinin şehirlerin dönüşümü ve planlamasına etki ve katkıları kapsamıca değerlendirilmelidir (Gehl, 2010; Ponzini ve Nastasi, 2016; Koç, 2022). Kentsel planlamanın çevresel hassasiyetleri dikkate alınarak yapılması gerektiği ise günümüzde artık çok açık bir gerçekliktir (Özlüer, 2022; Koç, 2023b). Bu hususların önem kazanabilmesi, ancak bilinç seviyesi yükselmiş ve bu konularda talepkar olabilecek bir halkın varlığı ile gerçekleşebilir. Dolayısıyla kent halkının fiziksel- biyolojik ve psikolojik- sosyolojik gereksinimlerinin farkında olan, bu gereksinimleri ısrarla talep eden bir halk olması önemlidir. Bu yönde bir kültürel gelişme ancak kentsel konularda sürekli vatandaş eğitimi ve katılımının sürdürülebilmesiyle mümkündür. Ayrıca kadınlar, yaşlılar veya engelliler için özel katılım mekanizmaları geliştirilebilir.

2. Bulgular

1. Katılım mekanizmaları ekonomik- politik tavizler ve çıkarlar bağlamında değil de çevresel hassasiyetler merkezinde bir uzlaşma kültürüne dayanarak oluşturulabilirse, sürdürülebilirlikte içkin bir güçtür (Dryzek, 2005).

2. Kentsel aktörlerin katılım süreçlerine dahil edilerek yönetim ortakları haline getirilmesi, illegal kentsel bölgelerin iyileştirilip dönüştürülebilmesinde ve kentsel alanlarda sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli unsurlar olarak görünmektedir (Parnell ve Robinson, 2006; Berner, 2001).

3. Bazı eleştirmenler, katılımın sadece sembolik bir rol oynadığını ve gerçek karar alma süreçlerine etkisi olmadığını iddia etmektedir (Arnstein, 1969; Cornwall ve Coelho, 2006).

4. Toplum içindeki farklı gruplar arasındaki eşitsizlikler, katılım sürecinde bazı grupların sesinin diğerlerine göre daha az duyulmasına veya dikkate alınmasına neden olabilir (Cornwall, 2004; Gaventa ve Cornwall, 2006).

5. Kentsel alanların giderek artan nüfus ve ekonomik faaliyetlerle birlikte karmaşık bir yapıya sahip olması, kentsel gelişim süreçlerinin yönetişimini daha zorlu hale getirir. Kentsel alanlarda artan nüfus ve ekonomik faaliyetlerin neden olduğu karmaşıklığın kentsel yönetim üzerinde oluşturduğu baskının da etkisiyle, yönetimde zaman kaybı ya da hedef sapmaları oluşturabileceği düşünülen topluluk katılımı ihmal edilir. Bu nedenle geleneksel kentsel gelişim kararları genellikle doğrudan üst düzey yöneticiler tarafından alınır (Healey, 1992).

3. Sonuç

Türkiye’de katılımın etkin bir şekilde gerçekleşmesi için katılımcı eğitim programları düzenlemek, katılımın önündeki engelleri aşmada etkili olabilir. Çeşitlilik ve kapsayıcılığı teşvik etmek ve iletişim araçlarını çeşitlendirmek gibi stratejiler izlenebilir. Gerçekleştirilmiş bazı çalışmalardan örneklerle, bu konularda yapılabilecekler hakkında bir iç görü sağlanabilir. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanan “Kadın Kooperatifleri Projesi” gibi yerel yönetimler, kadınların ekonomik ve toplumsal hayata daha aktif katılmalarını sağlamak amacıyla çeşitli katılım programları başlatmıştır (İBB,ty.). Bu projede, kadınlara yönelik katılımcı eğitimler, girişimcilik kursları ve kooperatif yönetim seminerleri düzenlenmiş, kadınların ekonomik olarak güçlenmeleri ve karar alma süreçlerinde aktif rol almaları teşvik edilmiştir. Çankaya Belediyesi tarafından yürütülen “Katılımcı Planlama ve Yönetişim” projesi, yerel yönetimlerin ve vatandaşların etkileşimini artırarak toplumsal katılımı teşvik etmiştir (ÇB, ty.). Belediyenin internet sitesi üzerinden yapılan anketler ve dijital platformlarda gerçekleştirilen halk oylamaları sayesinde vatandaşların kentsel projelerde daha fazla söz sahibi olmaları sağlanmıştır. Bu tür platformlar, yerel yönetimlerin vatandaşların görüş ve önerilerini hızlı bir şekilde almasına olanak tanır. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen "Kentsel Dönüşüm Eğitim Programı", özellikle düşük gelirli mahallelerde yaşayan vatandaşlara yönelik düzenlenmiş ve onların kentsel dönüşüm süreçlerine katılımı teşvik edilmiştir (Ç.K.K., ty.). Bu programda, katılımcılara kentsel dönüşüm yasaları, haklar ve süreçler hakkında bilgi verilmiş ve pratikte nasıl daha etkili rol alabilecekleri üzerine eğitimler sunulmuştur. Eğitimler, çeşitli medya kanallarında (TV, internet, broşürler) yapılan duyurularla desteklenmiştir. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Kentsel Yönetişim Atölyeleri" düzenleyerek katılım süreçlerinde karşılaşılan engelleri aşmaya yönelik çözümler geliştirmiştir (MBB, ty.). Bu atölyelerde, katılımcılara kentsel dönüşüm süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar anlatılmış ve bu zorluklarla başa çıkabilmek için toplumsal dayanışma ve kolektif çözümler üretmeleri teşvik edilmiştir. Atölyeler, yerel halktan katılımcılar ve uzmanlar arasında diyalog ortamı oluşturmuş, karşılıklı anlayışı artırmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan “Engelli Bireyler İçin Katılımcı Yönetişim Projesi” ile engelli bireylerin toplumsal karar alma süreçlerine katılımı artırılmıştır. (İZBB, ty.). Proje kapsamında, engelli bireylerin erişebilirlik sorunlarına çözüm üreten dijital platformlar kurulmuş ve özel eğitim programları ile engelli vatandaşların katılım süreçlerine dahil olmaları sağlanmıştır. Bu tür projeler, toplumsal çeşitliliği artırırken, katılımcı süreçlerin daha kapsayıcı hale gelmesini sağlar. Son yıllarda, dijital teknolojilerin kentsel katılım süreçlerindeki artan etkisinden faydalanmak, toplumdaki dijital uçurum ve dijital okuryazarlık eksikliği gibi sorunların üstesinden gelmeye yönelik çalışmalar yapmak da önem kazanmaktadır. Türkiye'deki kentsel gelişim süreçlerinde katılımın rolü ve mevcut durumu literatürde detaylı şekilde ele alınmalıdır. Bu konuda şu öneriler sunulabilir:

1-) Katılımın etkinliğinin değerlendirilmesi konusunda araştırma alanı olarak katılımcı süreçlerin etkinliğini ölçmek ve değerlendirmek, veri seti olarak katılımcıların görüşleri, katılım türleri (online, yüz yüze, anket, vs.), karar alma süreçlerinde elde edilen çıktılar dikkate alınabilir. Katılım süreçlerine dair deneyimleri, avantajları ve zorlukları belirlemek için geniş çaplı anketler ve derinlemesine mülakatlar yapılabilir. Katılımcıların motivasyonları, katılım düzeyleri ve karar alma süreçlerine katkıları değerlendirilebilir.

2-) Katılımcı yönetim modellerinin kentsel gelişimde nasıl daha etkili kullanılabileceği konusu araştırma alanı olarak seçilip, katılımcı yönetim uygulamaları, yerel yönetimler, kentsel gelişim projeleri veri setleri olarak kullanılabilir. Katılımcı yönetiminin nasıl daha verimli hale getirilebileceğine dair vaka analizleri yapılabilir. Ayrıca,

yerel yönetimlerin katılımcı yönetim süreçlerinde karşılaştıkları engeller ve bu engellerin nasıl aşılabileceğine dair çözüm önerileri geliştirilebilir.

3-) Toplumsal eşitsizliklerin kentsel gelişimde katılım süreçlerine nasıl yansıdığını belirlemek için, demografik bilgiler (yaş, cinsiyet, gelir seviyesi), katılımcı davranışlar, kentsel gelişim projelerindeki katılım oranları, veri seti olarak değerlendirilebilir. Farklı sosyo-ekonomik grupların katılım oranlarının incelenmesi ve eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi için, toplumsal cinsiyet, engellilik durumu gibi faktörlerin katılım üzerindeki etkileri üzerine derinlemesine çalışmalar yapılabilir.

4-) Akıllı şehir uygulamaları ve dijital platformların kentsel gelişimde katılımı nasıl artırabileceği ve daha kapsamlı hale getirebileceği üzerine, dijital platformlar üzerinden toplanan katılım verileri, kullanıcı geri bildirimleri, etkileşim oranları dikkate alınarak, çalışmalar yapılabilir.

5-) Sosyal medyanın kentsel gelişim kararlarında nasıl bir rol oynadığını araştırmak için, sosyal medya etkileşimleri, halkın geri bildirimleri, belediye duyuruları ve sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar incelenerek, sosyal medyanın katılımı artırma ve yönetim süreçlerinde şeffaflığı sağlama potansiyeli araştırılabilir.

6-) Eğitim seviyesinin katılıma etkisini anlamak için, eğitim düzeyine göre katılım oranları, demografik veriler, eğitimle ilgili anket sonuçları üzerinden değerlendirilerek yapılabilir. Katılımcı eğitim programları geliştirilerek daha geniş bir kitleye hitap edilmesi üzerine çalışmalar yapılabilir.

7-) Katılım süreçlerini izlemek ve veriyi sistematik bir şekilde toplamak için yeni yöntemler geliştirmek için katılım verileri, izleme araçları, süreç raporları dikkate alınarak, teknolojik sistemlerin kullanılması (örneğin; uygulama bazlı izleme, anket platformları vb.) üzerine araştırmalar yapılabilir.

8-) Katılımın teşvik edilmesi için politika geliştirme stratejileri geliştirmek amacıyla, katılım politikaları, yerel yönetimlerin uyguladığı teşvikler, halkın geri bildirimleri kullanılarak, katılımcı yönetimi teşvik eden, katılım oranlarını artırmaya yönelik somut politika önerilerinin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılabilir.

9-) Katılımcı demokrasinin ve yönetim eğitimlerinin kentsel gelişim süreçlerinde nasıl daha etkili kullanılabileceği üzerine, eğitim programları, katılımcı geri bildirimleri, yerel halkla yapılan seminer sonuçları incelenerek, katılımcı yönetim eğitimleri geliştirilebilir. Halkın bilinçlendirilmesini sağlayabilecek eğitimlerin farklı yaş grupları ve toplumsal kesimler için özelleştirilmesi üzerine araştırmalar yapılabilir.

Çatışma Beyanı/ Conflict Declaration:

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest in this study.

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Permission:

Bu çalışma Etik Kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasındadır. Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

This study is among the studies that do not require Ethics Committee authorisation. In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Adanalı Y. 2013. Urban transformation and law on disaster prevention: a pretext for lucrative investment, perspective. *Pol Anal Commentary Turkey*. 3:37–39.
- Aksu, H., ve Taştekin, A. (2020). Kent konseylerinin yerel demokrasiye katkısı: Kent konseyleri üzerine bir araştırma. *Afyon Koc. Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM’nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 190-203.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Arslan, Ş. (2017). Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri: Adana Örneği, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Atılğan, Z., & Yıldırım, K. (2022). Türkiye’de Yerel Yönetişim Modeli Olarak Kent Konseyleri: Gerekliliği ve Karşılaşılan Temel Açmazları Üzerine Bir Değerlendirme. *Takvim-i Vekayi*, 10(2), 178-213.
- Balaban M.Ş. (2019) Hazard-prone cities and recent challenges in the case of urban transformation experience of Turkey. In: Ozdemir Sarı OB, Ozdemir S, Uzun N, editors. *Urban and regional planning in Turkey*. Cham: Springer; p. 235–259.
- Balaban, O. ve Sarı, S. (2010). Enhancing institutional capacity for sustainable urban development in Turkey. *Public Administration and Development*, 30(2), 117-130.
- Batty, M. (2013). *The new science of cities*. MIT press.
- Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., ... & Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future. *European Physical Journal Special Topics*, 214(1), 481-518. doi:10.1140/epjst/e2012-01703-3
- Baxter, P., & Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The Qualitative Report*, 13(4), 544-559. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2008.1573>
- Berner, E. (2001). Learning from informal markets: Innovative approaches to land and housing provision. *Development in Practice*, 11(2-3), 292-307.
- Bozkurt, A. (2023). Akıllı Kentlerde Dijital Yönetişim: E-Belediyecilik Uygulamaları. *Urban 21 Journal*, 1(1), 69-80.
- Buz, S., ve Ayyıldız, A. A. (2019). Sosyal hizmette toplum merkezleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 187-212.
- Campbell, T. (2012). *Beyond smart cities: How cities network, learn and innovate*. London: Routledge.
- Cheema, G. S., & Rondinelli, D. A. (Eds.). (2007). *Decentralizing governance: Emerging concepts and practices*. Brookings Institution Press.
- Cornwall, A. (2002). Making spaces, changing places: situating participation in development. *IDS Working Paper*, 170.
- Cornwall, A. (2004). Spaces for transformation? Reflections on issues of power and difference in participation in development. *Institute of Development Studies Bulletin*, 35(2), 75-81.

- Cornwall, A., & Coelho, V. S. (2006). Spaces for change? The politics of citizen participation in new democratic arenas. *Environment and Planning A*, 38(5), 849-866.
- Coşkun, A. (2020). Legal framework for public participation in environmental decision-making in Turkey. *Journal of Environmental Law*, 32(2), 233-251.
- Ç.K.K. (nd) Kent koyseyl. kent yaşam., <https://www.cankayakentkonseyi.org.tr/karsilama>, erişim tarihi: 05.01.2025
- Çakır, E. (2023). 21. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm ve Yeni Eğilimler. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 118-144.
- ÇB (ty.) stratejik plan, erişim linki: <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/tl9Me+CankayaBelediyesiSP0610.pdf>, erişim tarihi: 05.01.2025
- Desouza KC, Bhagwatwar A . 2014. Technology-enabled participatory platforms for civic engagement: the case of US cities. *J Urban Technol.* 21(4):25–50.
- Doğan, H. H. (2015). Yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm uygulamaları sürecine halkın katılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 505-544.
- Dryzek, J. S. (2005). *The politics of the earth: Environmental discourses* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Ekşi, R., & Şahin, E. (2024). Yerliler ve Suriyeli sığınmacılarda kültürlerarası iletişim engelleri, gruplar arası statü algısı ve kültürleşme tutumunun sosyokültürel uyuma etkisi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 67, 32-55. <https://doi.org/10.47998/ikad.1425026>
- Elicin Y . 2014. Neoliberal transformation of the Turkish city through the urban transformation act. *Habitat Int.* 41:150–155.
- Emrealp, S. (2005). *Yerel gündem 21 uygulamalarına yönelik kolaylaştırıcı bilgiler el kitabı*. Iula-Emme Yayını, 2-6.
- Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64.
- Erkip, F. (2003). The dynamics of urban growth and its challenges in Turkey. *Cities*, 20(2), 85-94.
- Ertiö TP . 2015. Participatory apps for urban planning—space for improvement. *Plann Pract Res.* 30(3):303–321.
- Evans, P. (2002). *Livable cities? Urban struggles for livelihood and sustainability*. Berkeley: University of California Press.
- Evans-Cowley J, Hollander J . 2010. The new generation of public participation: internet based participation tools. *Plann Pract Res.* 25(3):397–408.
- Falco E, Kleinhans R . 2018. Digital participatory platforms for co-production in urban development: A systematic review. *Int J E-Plann Res.* 7(3):1–21.
- Farazmand, A. (2009). Building administrative capacity for the age of rapid globalization: A modest prescription for the twenty-first century. *Public Administration Review*, 69(6), 1007-1020. doi:10.1111/j.1540-6210.2009.02054.x
- Fox, J. (2007). The uncer. Relation. between transpar. and accountability. *Development in practice*, 17(4-5), 663-671.

- Freire , M. 2001 . “ Kent Yönetiminin Zorlukları. ” The Challenge of Urban Government: Policies and Practices , M. Freire ve R. Stren tarafından düzenlendi , xvii – xli . Washington, DC : Dünya Bankası
- Fung, A. (2006). Varieties of participation in complex governance. *Public Administration Review*, 66(s1), 66-75. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00667.x>
- Fünfgeld, H. (2015). Facilitating local climate change adaptation through transnational municipal networks. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 12, 67-73.
- Gaventa, J., & Barrett, G. (2012). Mapping the outcomes of citizen engagement. *World Development*, 40(12), 2399-2410.
- Gaventa, J., & Cornwall, A. (2006). Challenging the boundaries of the possible: Participation, knowledge and power. *IDS Working Papers*, 264, 1-24.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island Press.
- Gibbs, G. R. (2007). *Analyzing qualitative data*. SAGE Publications.
- Gleeson, B., & Low, N. (2000). *Australian Urban Planning: New Challenges, new agendas*. (No Title).
- Göçmen, Z., & Toprak, M. (2017). Public participation in urban planning in Turkey: Legal framework and recent issues. *Land Use Policy*, 61, 249-258.
- Grindle, M. S. (2007). Good enough governance revisited. *Development Policy Review*, 25(5), 533-574. doi:10.1111/j.1467-7679.2007.00385.x
- Gross, JS ve R. Hambleton . 2007 . “ Küresel Eğilimler, Çeşitlilik ve Yerel Demokrasi. ” In *Governing Cities in a Global Era: Urban Innovation, Rekabet ve Demokratik Reform* , R. Hambleton ve JS Gross tarafından düzenlendi , 1 – 12 . New York : Palgrave Macmillan .
- Gün A., Pak B. & Demir Y. (2021) Responding to the urban transformation challenges in Turkey: a participatory design model for Istanbul, *International Journal of Urban Sustainable Development*, 13:1, 32-55.
- Günay, B. 1992 . *Mekan Planlamasında Temel Yaklaşımlar ve Temel Sorunlar: Türkiye Gerçektende Bir Değerlendirme* , Ankara : Yayınlanmamış Araştırma Makalesi .
- Güneş, M., ve Beyazıt, E. (2012). *Yerel gündem 21'den kent konseylerine*. Detay Yayıncılık.
- Haque, M. S. (2003). Citizen participation in governance through representation: Issue of gender in East Asia. *International Journal of Public Administration*, 26(5), 569-590.
- Healey, P. (1992). Planning through debate: The communicative turn in planning theory. *Town Planning Review*, 63(2), 143-162.
- Healey, P. (2010). *Making better places: The planning project in the twenty-first century*. Palgrave Macmillan.
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (2010). *Planning with complexity: An introduction to collaborative rationality for public policy*. Routledge.
- Islam, M. A., & Sufian, M. A. (2022). Data analytics on key indicators for the city's urban services and dashboards for leadership and decision-making. *arXiv preprint arXiv:2212.03081*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2212.03081>

- İBB (nd.) Kadın yoksulluğu ile mücadelede kadın kooperatifleri, erişim linki: https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/dosyalar/kadin_kooperatifleri_destegi.pdf, erişim tarihi: 05.01.2025
- İZBB (nd) Hedef engelsiz İzmir, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/hedef-engelsiz-izmir/1400/4>, 05.01.2025
- Karancı, A. N., Akşit, B., & Dirik, G. (2021). İzmir Deprem Afetinden Etkilenenler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Depremle İlgili Toplumsal Bilinci Etkileyen Faktörlerin Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(2), 185-204.
- Karasu, M. A., Çelik, L. ve C., Altıparmak (2020), 101 Soruda Kent Konseyi, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Kaya, Y., & Çetin, F. (2018). Social equity in urban planning: A case study from Turkey. European Planning Studies, 26(6), 1234-1251.
- Kemmis, S. (1982) Action research planner, New York : Deaking University Press .
- Kemp S (2017). Digital in 2017: global overview we are social. We are Soc. Hootsuite . <https://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2017-global-overview>
- Kent Konseyler Birliği (2021). II. Kent Konseyleri Sempozyumu, <http://kentkonseylerisempozyumu.com/sayfa/sempozyum-hakkinda.html>. (E.T. 25.12.2024).
- Keohane, R.O., and Victor, D.G. (2011) “The Regime Complex for Climate Change.” Perspectives on Politics 9: 7–23.
- Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. GeoJournal, 79(1), 1-14. doi:10.1007/s10708-013-9516-8
- Koç, V. (2021). Mevcut binalarda taşıyıcı sistem düzensizliklerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (33), 32-39. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1008230>
- Koç, V. (2022). İkonik Mimarının Zemin Kat Mimarisi ve Mimarının Stres Gidermedeki Rolü ile Birlikte Ele Alınması. In C. Özalp & E. Hürdoğan (Eds.), Mühendislik Alanında Ulusal Araştırmalar III (pp. 191- 212). İzmir: Serüven Yayınevi.
- Koç, V. (2023a). Investigation of Some Real Estate Valuation Problems in Turkey. Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences, 9(4), 854-870.
- Koç, V. (2023b). Küresel Kentsel Gelişimin Çevresel Etkileri Üzerine bir İnceleme. Journal of Emerging Economies & Policy, 8(1).
- Koç, V. (2024a) A Look at the Problem of Slumps and Urban Transformation Studies In the World Through the Analysis of Some Examples In Ankara. Kent Akademisi, 17(1), 43-59. <https://doi.org/10.35674/kent.1369441>
- Koç, V. (2024b) Suggestions for Urban Transformation through Two Applications in Ankara, the Capital of Türkiye. Black Sea Journal of Engineering and Science, 9-10.
- Küçükşen, M. ve Yaman, M. (2018). Yerel demokrasinin gelişimi sürecinde kent konseylerinin rolü ve işlevselliği: Bursa ve Yalova kent konseyi örneği. İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1 (1) , 64-85.
- Macintosh, A. (2004). Characterizing e-participation in policy-making. Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (pp. 1-10). doi:10.1109/HICSS.2004.1265300

- Manning, C., & Schutze, H. (1999). Foundations of statistical natural language processing. MIT press.
- MBB (ty) Kadın kooperatifleri ağ geliştirme etkinliği, erişim linki: <https://www.marmara.gov.tr/tr/kadin-kooperatifleri-ag-gelistirme-etkinligi-8-aralikta-istanbulda-duzenleniyor>, erişim tarihi: 05.01.2025
- Meijer, A., Gil-Garcia, J. R., & Bolívar, M. P. R. (2016). Smart city research: Contextual conditions, governance models, and public value assessment. *Social Science Computer Review*, 34(6), 647-656. doi:10.1177/0894439315618890
- Messeter J, Claassen H, Finnan C . 2012. Participatory design in the developing world: issues and opportunities from case studies of adapting Nordic participatory approaches to a South African context. In SANORD international symposium 2012 (South African-Nordic Centre); Aarhus University, Denmark.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Quali. data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Montuori, A. (2003). La complessità della creatività e la creatività della complessità. *Élites*, 3, 42-48.
- Mouffe, C. (2000). *Wittgenstein, political theory and democracy. The democratic paradox*, Verso, London, 154p.
- Nabatchi, T. (2012). Putting the “public” back in public values research: Designing participation to identify and respond to values. *Public Administration Review*, 72(5), 699-708. doi:10.1111/j.1540-6210.2012.02544.x
- Nam, T., & Pardo, T. A. (2011). Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. *Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times* (pp. 282-291). doi:10.1145/2037556.2037602
- Neslihan, S. S., ve Aykut, K. (2020). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Akıllı Büyüme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilebilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. *Ege Mimarlık.Ekim sayısı*, s. 94- 101.
- Ostrom, E. (2009). “A Polycentric Approach for Coping With Climate Change.” *World Bank Policy Research Working Paper* 5095
- Örselli, E.,ve Akbay, C. (2019). Teknoloji ve kent yaşamında dönüşüm: akıllı kentler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 228-241.
- Özdemir, A. (2019). Katılımcı Planlama İçin Yöntem Yaklaşımı: Sakarya Mahallesi Parkı Örneği, *Denizli-Türkiye. Journal of the Institute of Science and Technology*, 9(1), 233-243.
- Özlüer, I. Ö. (2022). "İklim Krizi ve Afet Planlaması: Türkiye’nin Kalkınma Planlarına Yansıyan Afet Stratejisi." *Memleket Siyaset Yönetim*, 17(37), 397-420.
- Öztürk, M. (2016). Capacity building for participatory urban governance in Turkey. *International Journal of Public Administration*, 39(6), 431-442.
- Parnell, S., & Robinson, J. (2006). Development and urban policy: Johannesburg’s City Development Strategy. *Urban Studies*, 43(2), 337-355.

- Paul , S. 2010 . “ Hindistan'da Kentsel Büyüme ve Yönetişim - Genel Bir Bakış. ” In Urban Infrastructure and Governance , editör: G. Ramesh , V. Nagadevara , G. Naik ve AB Suraj , 1 – 10 . Yeni Delhi : Routledge .
- Phillips, L. ve S. Ilcan . 2004 . “ Kapasite Geliştirme: Kalkınmanın Neoliberal Yönetişimi .” Kanada Kalkınma Araştırmaları Dergisi 25 (3): 393 – 409 .
- Pieterse, E. (2008). City futures: Confronting the crisis of urban development. London: Zed Books.
- Ponzini, D., & Nastasi, M. (2016). Starchitecture: Scenes, Actors, and Spectacles in Contemporary Cities. Monacelli Press.
- Poplin A . 2012. Playful public participation in urban planning: A case study for online serious games. Comput Environ Urban Syst. 36(3):195–206.
- Pugh, C. 2001 . Gelişmekte olan ülkeler için konut sektörü geliştirme teorisi ve uygulaması, 1950–99 . Konut Çalışmaları , 16(4): 399 – 423 .
- Rainey, H. G., & Bozeman, B. (2000). Comparing public and private organizations: Empirical research and the power of the a priori. Journal of public administration research and theory, 10(2), 447-470.
- Robinson, J. (2006). Ordinary Cities: Between Modernity and Development, Routledge, 204 p.
- Rodríguez-Bolívar, M. P. (2015). Transforming city governments for successful smart cities. Springer.
- Salomone M. & Messina M. (2011) Complex, Ecological, Creative: The Modern City and Social Change, World Futures, 67:2, 79-92.
- Sassen, S. (2018). Cities in a world economy. Sage Publications.
- Satterthwaite, D. (2007). The transition to a predominantly urban world and its underpinnings. Human Settlements Discussion Paper Series, Urban Change-4. London: International Institute for Environment and Development.
- Savage, D. ve S. Dasgupta . 2006 . “ Kentsel Hizmetlerin Sunumu için Yönetişim Çerçevesi. ” In India Infrastructure Report 2006 – Urban Infrastructure , RB Lall tarafından düzenlendi , 42 – 58 . Yeni Delhi : Oxford University Press .
- Saylam, A. (2020). Türkiye'de Bakanlıkların Web Siteleri Üzerinden E-Katılım Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 41, 20-36.
- Sennett, R. (2012). Together: The rituals, pleasures, and politics of cooperation. Yale University Press.
- Statista (2019) Number of internet users in Turkey from 2013 to 2019. <https://www.statista.com/statistics/369725/internet-users-turkey/>
- Stren , R. (2007) Gelişmekte Olan Ülkelerde Kentsel Yönetişim: Deneyimler ve Zorluklar. ” In Governing Cities in a Global Era: Urban Innovation, Rekabet ve Demokratik Reform , Düzenleyen R. Hambleton ve JS Gross , 57 – 69 . New York : Palgrave Macmillan
- Svara, J. H., & Denhardt, J. (2010). The connected community: Local governments as partners in citizen engagement and community building. ICMA Press.

- Şen, E. (2023). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm ve Akıllı Kent Uygulamaları: Çeşitli Tartışmalar. *Journal of Econo., Business, Politics, & Int. Relat. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişk. Dergisi (JEBPIR)*, 9.
- Tansel CB . 2019. Reproducing authoritarian neoliberalism in Turkey: urban governance and state restructuring in the shadow of executive centralization. *Globalizations*. 16(3):320–335.
- Tanyeli, G., & Ertan, S. (2019). Urban regeneration and social exclusion: Case studies from Turkey. *Housing Studies*, 34(7), 1135-1152.
- Thinyane M, Bhat K, Goldkind L, Cannanure VK (2018, August). Critical participatory design: reflections on engagement and empowerment in a case of a community based organization. In *Proceedings of the 15th participatory design conference; Hessel & Genk, Belgium: full papers-volume 1; ACM*. p. 2
- Turner, J. F. C. (1968). Housing priorities, settlement patterns, and urban development in modernizing countries. *Journal of the American Institute of Planners*, 34(6), 354-363.
- Turner, J. F. C., & Fichter, R. (Eds.). (1972). *Freedom to build: Dweller control of the housing process*. Macmillan.
- Türker-Deveciğil P. (2006) The Role of Local Actors in Transforming Informal Settlements in Turkey for Sustainable Urban Development: The Ankara–Dikmen Valley Case, *International Planning Studies*, 11:3-4, 167-186.
- Türkün A . 2011. Urban regeneration and hegemonic power relationships. *Int Plann Stud*. 16(1):61–72.
- UN -Habitat. (2011). *Kentsel alanlarda iklim değişikliği azaltım tepkileri. İnsan yerleşimleri 2011 Küresel raporunda: Şehirler ve iklim değişikliği* (s. 91–129). Londra, Birleşik Krallık: Earthscan.
- UNCHS (Habitat). 2000 . “ UNCHS (Habitat) - İyi Kentsel Yönetim için Küresel Kampanya .” *Çevre ve Şehircilik* 12 (1): 197 – 202 .
- UN-Habitat (1996). *The Istanbul Declaration on Human Settlements*.
- UN-Habitat. (2016). *World cities report 2016: Urbanization and development – Emerging futures*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme
- Varsanyi, M. W. (2011). Neoliberalism and nativism: Local anti-immigrant policy activism and an emerging politics of scale. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(2), 295-311.
- Verba, S. and Nie, N. (1972). *Partic. In America: Social Equality and Political Democracy*. New York: Harper & Row.
- Vira, B. ve S. Vira . 2005 . Hindistan'ın Kentsel Çevresini Yönetmek: Sorunlar, Politikalar ve Politika . ” In *Urbanization and Governance in India* , E. Hust ve M. Mann tarafından düzenlendi , 29 – 60 . Yeni Delhi : CSH-Manohar .
- Wampler, B. (2012). Participatory budgeting: Core principles and key impacts. *Journal of Public Deliberation*, 8(2), Article 12. doi:10.16997/jdd.142
- Winschiers H . 2006. The challenges of participatory design in an intercultural context: designing for usability in Namibia. *PDC 2006*. Trento, Italy; p. 73–76.

World Bank (2018) Financing for Development: Enhancing the Financial Safety Net for Developing Countries. erişim adresi: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2b6a55d9-7b80-58fb-a9b3-d1a047ed045f> erişim tarihi: 06.01.2025

Yamamoto, S., & Murota, M. (Eds.). (2009). Urban Seismic Risk: The Kobe Earthquake. Springer.

Sessiz İstifa Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Adaptation of the Quiet Quitting Scale into Turkish: The Study of Validity and Reliability

Abidin DAĞLI¹

Nigah BAYSAL²

Nurhan TEKLER ERTAŞ³

Öz

Sessiz istifa düşük iş katılımı, iş tatminsizliği ve tatmin edici olmayan işgören-işveren ilişkileri nedeniyle asgari iş gereksinimlerini aşma konusundaki isteksizliği yansıtır. İşgören, zorunlu görevlerini yerine getirirken örgütsel vatandaşlık davranışlarından olan mesaiye kalma, işe erkenden başlama veya zorunlu olmayan toplantılara katılma davranışlarını sergilemekten kaçınır. Bu araştırmanın amacı, Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin (2023) tarafından geliştirilen “*Sessiz İstifa Ölçeği*”nin (SİÖ) Türkiye bağlamında geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır. Orijinal ölçek İngilizce olup tek boyut 10 maddeden oluşmaktadır. Öncelikle orijinal ölçeğin Türkçeye çevirisi yapılmış, iki ölçekten alınan puanlar arasındaki tutarlığı test etmek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplanmış ve 0,97 ($p = 0,000$) olarak belirlenmiştir. Dil eşdeğerliği sağlanan ölçek, örneklem alınarak Diyarbakır İl merkezindeki resmi Anadolu liselerinde görevli öğretmenlere uygulanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık kat sayısı 0,87 ve test-tekrar test güvenirliliği ise 0,95 ($p = 0,000$) olarak hesaplanmıştır. Yapılan faktör analizi sonuçları, SİÖ'nin tek boyutlu ve 8 maddeden oluştuğunu ortaya koymuştur. Öte yandan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçeğin Türkiye'de başta eğitim örgütleri dediğimiz okullar ve okullar dışındaki örgütlerde çalışan işgörenlerin sessiz istifa algılarının ortaya çıkartılmasında kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğu belirlenmiştir. Uyarlanan bu ölçek ile örgütler işgören davranışının göz ardı edilen yönünü aydınlatarak sessiz istifanın olumsuz etkilerini ele alma ve azaltma konusunda fikir edinebilir, daha şeffaf ve daha olumlu bir çalışma ortamı yaratabilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Büyük İstifa, Sessiz İstifa, İşyeri, Başa Çıkma Stratejileri.

Abstract

Quiet quitting reflects a reluctance to exceed minimum job requirements due to low job engagement, job dissatisfaction, and unsatisfactory employee-employer relationships. The employee refrains from performing organizational citizenship behaviors such as working overtime, starting work early, or attending non-essential meetings while performing his/her obligatory duties. The aim of this study is to conduct a validity and reliability study of the “Quiet Quitting Scale” (QQS) developed by Karrani, Bani-Melhem, and Mohd-Shamsudin (2023) in Turkey. The original scale is in English and consists of a single dimension and 10 items. Firstly, the original scale was translated into Turkish, and the Pearson Product Moment Correlation Coefficient was calculated to test the consistency between the scores obtained from the two scales, and it was determined as 0.97 ($p = 0.000$). The scale, which provided language equivalence, was applied to teachers working in official Anatolian high schools in the city center of Diyarbakır by taking a sample. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was 0.87, and test-retest reliability was calculated as 0.95 ($p = 0.000$). The results of the factor analysis revealed that the QQS was unidimensional and consisted of 8 items. As a result of the validity and reliability analyses, it was determined that the scale is a valid and reliable tool that can be used to reveal the perceptions of quiet quitting of employees working in schools and non-school organizations in Turkey. With this adapted scale, organizations can gain insight into addressing and reducing the negative effects of silent resignation by illuminating the overlooked aspect of employee behavior and creating a more transparent and more positive working environment.

Keywords: Teacher, Great Resignation, Quiet Quitting, Workplace, Coping Strategies.

¹ Prof. Dr., Dicle Üniversitesi. dagli@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3072-8997>, <https://ror.org/0257dtg16>

² Doktora Öğrencisi (Öğr. Gör.) Dicle Üniversitesi. nigah@dicle.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1432-7210>, <https://ror.org/0257dtg16>

³ Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, ertasnurhan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0009-0005-0610-8826>, <https://ror.org/0257dtg16>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 03.10.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.02.2025

Atıf İçin/For Cite: DAĞLI A., BAYSAL N. ve TEKLER ERTAŞ N., “Sessiz İstifa Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması:

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2):703-723

<https://doi.org/10.17755/esosder.1560398>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Covid-19 pandemisi hayatın her alanını etkilediği gibi çalışma hayatını da etkiledi. Pandemi sürecinde uzun süre ofiste kalınarak işlerin yürütüldüğü klasik çalışma modeli, yerini büyük ölçüde uzaktan çalışma modeline bıraktı. Covid-19 pandemisi ile birlikte, salgının yayılmasını ve yıkıcı etkisini azaltmak için evde çalışma modeli zorunlu bir uygulama olarak görüldü (Atalay ve Dağıstan, 2024). Bu değişen uygulamalar arasında işgörenlerde işe odaklanamama, çalışmış oldukları kuruma aidiyet hissiyatında azalma gibi durumlar meydana geldi. Bu durum ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ve pek çok ülkede kendisini “büyük istifa” olarak gösterdi. Büyük istifada, işgörenlerin işlerinden toplu halde istifa etme eyleminde bulunmaları söz konusudur. Bunun olabilmesi için, işgörenlerin kendilerine başka bir iş bulmaları gerekmektedir (Karaşin ve Öztürk, 2023). "Büyük İstifa", önemli sayıda çalışanın genellikle daha iyi çalışma koşulları veya daha iyi bir iş-yaşam dengesi arayarak işlerinden gönüllü olarak ayrıldığı daha geniş bir toplumsal eğilimi ifade eder (Ng ve Stanton, 2023). İş dünyasında pandemi sonrası ilk büyük şok işgörenlerin işlerine geri dönmeleri sırasında yaşandı. Özellikle Amerika'da 47 milyon işgören işlerine geri dönmedi (Fuller ve Kerr, 2022). “Büyük İstifa” ve “sessiz istifa”, çağdaş istihdam manzarasını yeniden şekillendiren farklı, ancak birbiriyle bağlantılı olgulardır (Ng ve Stanton, 2023). Büyük istifadan kısa bir süre sonra, “sessiz istifa” kavramı gündeme geldi.

Sessiz istifa kavramı, ilk önce 2009 yılında Mark Boldger tarafından işgörenlerin işlerine olan asgari bağlılığını ifade etmek için uzun zamandır var olan bir davranış için yeni bir kavram olarak ortaya atılmıştır (Mahand ve Caldwell, 2023). Sessiz istifa kavramı yeni olsa da ardındaki fikirler yeni olmayıp onlarca yıl öncesine dayanır (Serenko, 2024). Atalay ve Dağıstan (2024) bu görüşleri destekleyerek "sessiz istifa" olgusunun yeni bir olgu olmadığını, uzun yıllardır devam etmekte olduğunu ve bağlılık, motivasyon, katılım, sosyal değişim teorisi gibi çeşitli teorilerle iç içe geçmiş olduğunu ifade etmektedir. Lord (2022) ileri sürülen tüm bu görüşlerin aksine “bazıları bunun eski bir fenomen olduğunu iddia etse de yakın zamana kadar sorunun boyutu, buna neden olan faktörler ve etkisi hakkında hiçbir literatür yoktur” görüşünü ileri sürmektedir. Sessiz istifa kavramı, 2022 yılında ana akım medya ve sosyal medyada ortaya çıktı ve “birçok sektördeki işgörenlerin düzenli olarak aşmaları istenen hedeflerin sürdürülebilir olmadığını veya buna değmediğini ve ek üretkenlik veya verimlilik çabalarının kendileri için ödüllendirici olmadığını fark etmelerinden kaynaklanan bir fenomen” olarak tanımlandı (Atalay ve Dağıstan, 2024). Bu fenomen video oluşturma ve paylaşım platformu TikTok'ta sunuldu (Scheyett, 2022). "Sessiz istifa" olgusu, çeşitli platformlar aracılığıyla küresel olarak önemli bir ilgi gördü, işyeri stresinin bireylerin kişisel yaşamları üzerindeki etkisine ilişkin endişeleri artırdı ve sosyal hareketleri ve araştırmaları tetikledi (Taufik, Rosyadi ve Aliyuddin, 2024). Sessiz istifa, Amerikan işgücünün üç engeline (ekonomik türbülans, ezici çalışma standartları ve azalan zihinsel sağlık) direnmek için popüler bir çağdaş yöntem haline geldi: Ücretler de yaşam maliyetinin gerisinde kaldığından, işyerinde bir ilgisizlik dalgası ortaya çıktı. "Sessiz istifa" gibi eğilimlerin gelişmesi, iş-yaşam dengesine artan odaklanmanın doğrudan bir sonucu olmuştur (Cashion, 2024).

“Sessiz bırakma”, “sessiz vazgeçme”, “sessiz çıkma” anlamlarına da gelen “Quiet Quitting” kavramı, literatürde daha çok “sessiz istifa” olarak ifade edilmektedir (Çimen ve Yılmaz, 2023). Sessiz istifa, işgörenlerin iş yerinde asgari düzeyde çaba harcaması şeklindeki yükselen bir trendi ifade etmekte ve işin bireyin hayatında her şey olmadığı düşüncesine dayanmaktadır (Madell ve Ortiz, 2022). İşgören, zaruri görevlerini yerine getirirken örgütsel vatandaşlık davranışlarından olan mesaiye kalma, işe erkenden başlama veya zorunlu olmayan toplantılara katılma davranışlarını sergilemekten kaçınır (Klotz ve Bolino, 2022; Ak. Anand, Doll ve Ray, 2024). Sessiz istifa, işgörenlerin iş faaliyetlerini kasıtlı olarak iş tanımlarıyla sınırladıkları, önceden belirlenmiş beklentileri karşıladıkları ancak aşmadıkları, asla ek görevler

için gönüllü olmadıkları ve tüm bunları yalnızca mevcut istihdam durumlarını korumak için yaptıkları ve kurumsal hedeflerden çok kendi refahlarını önceliklendirdikleri bir düşüncedir (Serenko, 2024).

Sessiz istifada işgörenler aslında iş pozisyonlarını terk etmiyorlar, yalnızca işte gereken asgari işi yapıyorlar, zorunlu iş görevlerinin ötesine geçip ek görevler üstlenmeye çalışmıyorlar. İşin ana yaşam odağı olmaması gerektiği felsefesini benimsiyorlar ve zorunlu iş tanımlarının ötesinde faaliyetlerde bulunmayı reddediyorlar (Zenger ve Folkman, 2022). Öte yandan sessiz istifa, çalışanların resmen istifa etmeden işlerinden kademeli olarak uzaklaştıkları bir olgudur. Üretkenlikte azalma, toplantılara katılım eksikliği, üstler ve meslektaşlarla iletişimden kaçınma ile karakterize edilebilir (Buchanan, 2022; Kiewitz, 2022; Akt. Amelia, 2024). Sessiz istifayı seçerek, işgören tamamen gerekli görevleri yerine getirerek, yeni görüş bildirmeyerek veya önerilerde bulunmayarak ve erken gelmekten veya fazla mesai yapmaktan kaçınarak performansını önemli ölçüde azaltır (Pearce, 2022; Zuzelo, 2023). Sessiz istifa, işgörenlerin iş bağlılığını ifade eder. "Sessiz istifada" işgörenler, bir isyan duygusuyla işlerinde gereken en az çabayı kasıtlı olarak gösterirler (Galanis, vd., 2023a). Ayrıca bu olgu, özellikle Covid-19 sonrası dönemde yaşanan değişimlerin ardından işgörenlerin iş ortamında ortaya çıkan sorunlara karşı bir isyanı olarak da yorumlanabilir. Çünkü mevcut koşullara ve memnuniyetsizliğe katlanmaktansa 'sessiz istifa etmek' onlar için daha iyidir (Zahn, 2023). Sessiz istifada bulunanlar, her türlü fazla mesai ve özellikle ücretsiz çalışmayı reddederler (Cohen, 2022). Sessiz istifa eden işgörenler, iş tanımlarının ötesine geçme beklentilerine karşı gelir, ücretsiz görevleri reddeder (Anand, Doll ve Ray, 2024). Sessiz istifa ekip moralini, kurumsal kültürü ve nihayetinde kurumun genel performansını olumsuz etkileyebilir (Amelia, 2024). Sessiz istifa kavramı, işgörenlerin işte hayatta kalmasını sağlayacak kadar çalışması, ancak aşırı adanmışlık kavramına bağlı kalmaktan kaçınması fikrini içerir. Sessiz istifanın tanımlarından biri, işgörenlerin görevlerinin en azını yerine getirmesi, bunun ötesinde veya üstünde hiçbir şey yapmamasıdır (Formica ve Sfodera, 2022). Özellikle yüksek baskı altındaki çalışma ortamlarında, iş performansından çok iş-yaşam dengesi ve refaha öncelik verirler (Mahand ve Caldwell, 2023). Bazı araştırmacılar (Formica ve Sfodera, 2022; Hamouche, Koritos ve Papastathopoulos, 2023) sessiz istifa etmenin iş üretkenliğini olumsuz etkileyebileceğini ve toksik bir işyeri kültürüne yol açabileceğini öne sürüyorlar. Diğerleri ise sessiz istifa etmenin hem avantajlarını hem de dezavantajlarını vurgulayarak, asgari düzeyde çalışmanın işgören tükenmişliğini azaltabileceğini, ancak aynı zamanda üretkenliği ve işten kişisel tatmin bulmayı da azaltabileceğini belirtiyorlar (Alliger ve McEachern, 2023). Sessiz istifa tipik işten ayrılmaya benzer, ancak gizli bir yapıya sahiptir ve örgütsel sağlık üzerinde uzun süreli olumsuz bir etki yaratabilir. Daha az çaba, daha düşük bağlılık, sosyal bağlantılardan kopma ve yükümlülükleri göz ardı etme gibi çeşitli şekillerde yorumlanabilir (Formica ve Sfodera, 2022). İşyerinde ve sosyal medyada sessiz söyleminin son zamanlarda yaygınlaşması nedeniyle, sessiz istifa birden fazla anlam kazanmıştır. Sessiz istifa'nın çeşitli yorumları olmasına rağmen kelimenin tam anlamıyla işi bırakmak anlamına gelmez (Nseir ve Logue, 2023). "Sessiz istifa" kavramı, işgörenin endişelerini açıkça dile getiremediği, iş tatminsizliği hakkındaki tartışmalara veya durumunu iyileştirme çabalarına aktif olarak katılmadığı davranışların pasif doğasını vurgular. Gerçek niyetlerini işverenlerinden veya meslektaşlarından gizlerken ilgisizlik, geri çekilme ve düşük üretkenlik belirtileri gösterebilirler (Aboramadan, Türkmenoğlu, Dahleer ve Çiçek, 2020).

Sessiz istifa'ya katılan işgörenler işten erken ayrılabilir veya işe geç gelebilir, meslektaşlarına yardım etme konusunda isteksizlik gösterebilir. Rollerini daha az oynayabilir ve asgari iş görevlerinin ötesine geçmeye karşı direnç gösterebilir (Christian, 2022). Sessiz istifa, işgörenlerin işlerinin asgari gereksinimlerini yerine getirmeleri, kesinlikle gerekli olanın ötesinde asgari çaba, zaman veya coşku göstermemeleriyle karakterize edilir. Bu fenomen

çeşitli platformlarda dikkat çekmiş ve toplumsal hareketlerin ve araştırmaların konusu haline gelmiştir. Sessiz istifa, düşük iş katılımı, iş tatminsizliği ve tatmin edici olmayan işgören-işveren ilişkileri nedeniyle asgari iş gereksinimlerini aşma konusundaki isteksizliği yansıtır (Bhatt, Tevatia ve Joshi, 2024). Sessiz istifa etmeyi tercih eden işgörenler işlerinden veya mesleklerinden istifa etmiyorlar, ancak performanslarını düşürüyorlar. Özellikle, işten kovulmayacak kadar işlerinin asgari gereksinimlerini yerine getiriyorlar. Yeni fikirler ifade etmiyorlar, fazla mesai yapmıyorlar ve belirlenen varış saatinden daha erken işe gelmiyorlar (Scheyett, 2022; Zuzelo, 2023). Sessiz istifa edenler işyerine katkıda bulunanlar olarak görülmezler (Kachhap ve Singh, 2024). Sessiz istifa, bir işgörenin işte hayatta kalmasını sağlayacak kadar çalışması, ancak aşırı adanmışlık kavramına bağlı kalmaktan kaçınması fikrini içerir. İşgörenin görevlerinin en azını yerine getirmesi, bunun ötesinde veya üstünde hiçbir şey yapmamasıdır (Formica ve Sfodera, 2022). Sessiz istifa davranışında bulunan birey, örgütün hedeflerine ve amaçlarına yönelik herhangi bir eğilimden yoksundur. Birey, profesyonel ortamda baskın olarak pasif bir tavır sergiler (Schmitz, Gayler ve Jehle, 2002). Lawless (2023) sessiz istifada işgörenin örgütten ayrılma niyetinin olmadığını belirtmenin önemli olduğunu, işgörenin dikkat çekmeden veya işi kesintiye uğratmadan katkısını azalttığını ileri sürmektedir.

Sessiz istifa ilk bakışta olumsuz bir çağrışım yapmakla birlikte içerisinde olumlu anlamlar barındırdığı da ifade edilmektedir. Lord (2022) sessiz istifanın olumlu yönlerini; tükenmişliğin bertaraf edilmesi, iş ve özel hayat arasında belirgin sınırlar koyabilme, kontrol duygusu geliştirme, gerçekten önemli olan şeylere önem verme olarak sıralarken, Ahmed (2022) sessiz istifanın işgören ve işveren açısından korkulması gereken bir durum olmadığını, iş-yaşam dengesini sağlayarak ruh sağlığına etki ettiğini, başarısızlık ve terfi edememe kaygısını azalttığını belirtmektedir. Diğer taraftan Tapper (2022) sessiz istifanın “işgörenleri iş tükenmişliğinden ve ilgili süreçlerden koruduğunu öne sürmekte ve işgörenler, işlerinin gerektirdiği asgari üretkenliği koruyarak ve ek çaba harcamayarak refahlarını önceliklendiriyor ve daha iyi bir iş-yaşam dengesi kuruyorlar” görüşünü ileri sürmektedir. Sessiz istifa davranışı gösteren işgörenler, çabalarını ve katılımlarını sınırlandırdıkları için düşük performans göstermeleri nedeniyle örgütsel etkililiğe zarar verebilir ve fiziksel olarak çalışmayı bırakmaya yol açabileceğine dair ampirik kanıtlar henüz ortaya çıkmamış olsa da işgörenlerin işlerini tamamen bırakma olasılıkları yüksektir (Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin, 2023).

İşgörenlerin sessiz bir şekilde işten istifa eğiliminin artmasına çok sayıda temel bazı faktörler neden olmaktadır. Bu faktörler; düşük ücret ve takdir görmeme hissi, toksik çalışma kültürü, fırsat eksikliği, örgütün normlarıyla çatışma ve örgütün hedeflerinden kopmadır. Ayrıca, birçok örgüt yeterli tazminat sağlamadan performans için yüksek standartlar belirleyerek sessiz bir şekilde işten ayrılma niyetlerine yol açmaktadır. Uzaktan işgörenler söz konusu olduğunda, güven eksikliği, kısıtlı iletişim, mikro yönetim ve adaletsizlik kopukluğa yol açabilir ve sessiz bir şekilde işten ayrılma davranışını teşvik edebilir (Formica ve Sfodera, 2022). Bu nedenle, uzaktan çalışan işgörenlerin sessiz istifaya katılma olasılıkları daha yüksek olabilir. Çünkü ofisteki meslektaşlarına göre örgütten kopuk/yabancılaşma olarak kendilerini hissetme olasılıkları daha fazla olabilir (Baltan, 2022). Sessiz istifanın önemli bir olgu olan ilgisizlikle ilişkili olduğu söz konusudur (Johnson, 2023). Mahand ve Caldwell'e (2023) göre, sessiz istifa etmenin nedenleri; "bir örgütün kariyer gelişimine bağlılık eksikliği, işgörelere değer vermeme, işgörenlerin artan kopukluğu, işgören özerkliğinin önemi ve kurumsal güvendedeki genel düşüş" olabilir. Sessiz istifa genellikle Y kuşağı ve Z kuşağıyla ilişkilendirilirken, üst yönetimden memnun olmayan ve ilişkilerinde güven eksikliği hisseden önceki nesil işgörenleri de cezbetmiştir (Damron, 2018). Sessiz istifada nesiller arası farklılıklar söz konusudur. Z kuşağı sessiz istifaya daha yatkın. Bu nesiller arası farklılıkları anlamak, stratejilerini ve müdahalelerini farklı yaş gruplarının belirli ihtiyaç ve beklentilerine göre

uyarlamak isteyen örgütler için çok önemlidir (Jelača ve Golubović, 2024). İşgörenler zayıf dışsal motivasyon, tükenmişlik ve yöneticilerine veya örgütlerine karşı kin nedeniyle sessiz istifa ederler. Sessiz istifa etme, iki ucu keskin bir kılıçtır. İşgörenlerin tükenmişlikten kaçınmasına yardımcı olurken, bu davranışa girmek profesyonel kariyerlerini tehlikeye atabilir (Serenko, 2024). Çoğu işgörenin, tükenmişlik seviyesini veya tazminat ve beklentilerle orantılı olmayan iş yükü nedeniyle stresi azaltmak için iş-yaşam dengesi çabaları gibi çeşitli nedenlerle sessiz istifa ettiği saptanmıştır. Bu da işten tatmin seviyesinin düşmesine neden olmaktadır (Hapsari ve Dwianto, 2024). İşgörenler, fedakârlık yaptıklarında maddi ve manevi ödüller görmediklerinde sessiz istifa sürecine girerler. İşgörenler, değer verilmediğini ve takdir edilmediğini hissettikleri zaman, çalıştıkları örgüte olan bağlılıkları azalır, iş tanımlarındaki görevleri asgari düzeyde yapar, sorumluluk almaktan kaçınır ve bir anlamda yalnızca fiziksel olarak işte olur ve yaptıkları işten zihinsel olarak koparlar (Atalay ve Dağıstan, 2024). Benzer şekilde, işgörenler işlerinin bir değeri veya anlamı olduğuna inanmazlarsa örgütlerine olan ilgilerini ve bağlılıklarını kaybedebilirler (Masterson, 2022). Bazı işgörenler, örgütsel destek düşükse sessiz istifa davranışı gösterebilirler. Çünkü kendilerini tükenmiş hissederek ve yeterince tazmin ve takdir edilmediklerine inanırlar. Ayrıca son pandemi, devam eden savaşlar, artan yaşam maliyetleri, gelecekteki istihdam ve işveren karlarının belirsizliği gibi durumlar da işgörenleri sessiz istifaya itebilir (Jones, 1997). Sessiz istifa, işgörenler mesleki olarak ilerlemek veya görevlerini verimli bir şekilde yapmak için gerekli kaynaklara (örneğin zihinsel ve fiziksel) sahip olmadıklarına inandıklarında da ortaya çıkabilir. İş talepleri yüksek ve kaynaklar düşük olduğunda işgörenlerin tükenmişliği ve kopukluğu daha olasıdır (Bakker ve de Vries, 2021). Sessiz istifa, düşük iş katılımı ve işyeri sorunlarından rahatsızlık (stres, kaygı, iş yükü, destek eksikliği, öfke vb.) ile karakterize edilir. Bu da refahı azaltır, iş-aile çatışmasına ve tükenmişliğe neden olur ve işsizlikle ilişkili sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açar (Yıkılmaz, 2022). Sessiz istifa, sağlıklı bir çalışma ortamına karşı kasıtlı bir tepkidir ve genellikle düşük tazminat ve sınırlı gelişim fırsatları gibi faktörlerden kaynaklanır. Ani bir karar değil, daha ziyade kademeli bir memnuniyetsizlik birikimidir (Bhatt, Tevatia ve Joshi, 2024). Sessiz istifa olgusu, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık da dahil olmak üzere çeşitli küresel iş güçlerini etkiledi (Schweyer, 2022). Bu olgu, Japonya, Güney Kore, Singapur, Çin ve Hindistan gibi kurumsal sektörlerde yaygınlığı kabul edilerek Asya iş manzaralarında da tanınmaktadır (Bhatt, Tevatia ve Joshi, 2024). Amerika Birleşik Devletleri'nde, işletme işgörenlerinin %50'sinin sessiz istifa etmeyi seçtiği tahmin edilmektedir (Harter, 2023). Sessiz istifa işgörenlerin katılımını, iş birliğini ve işe bağlılığını azaltarak performansını olumsuz yönde etkiler. Sessiz istifa davranışında bulunan işgörenlerin performanslarında %15'lik bir düşüş yaşandığı, diğer taraftan işlerinden memnun olan işgörenlerin performanslarında ise %20'lik bir artış yaşandığı saptanmıştır (Amelia, 2024).

Sessiz istifa düzeyini azaltmak için tükenmişliği azaltmak ve memnuniyeti artırmak esastır. Çalışmalar tükenmişliğin sessiz istifanın bir göstergesi olduğunu ortaya koymuştur (Galanis, vd., 2023b). İşverenler, işgörenlerle bire bir görüşmeler yaparak, taleplerini ele alarak ve daha fazla etkileşime girme ihtiyacı hissettikleri bir çalışma ortamı sağlayarak bu tür protestoları ele alabilirler (Lord, 2022). Sessiz istifa davranışını gösteren işgörenler, daha verimli olmalı, tükenmişlikten kaçınmalı, işten çıkarılmaya veya istifa etmeye hazırlanmalı ve gelecekteki kariyer zorluklarını yönetmelidir. Diğer taraftan sessiz istifaya yanıt olarak, insan sermayesi yöneticileri bilgi paylaşımına yatırım yapmalı, potansiyel sessiz ayrılanların bilgisini ele geçirmeli, onları işten çıkarmadan önce çok düşünmeli, bilgi denetimi yapmalı, yüksek performans gösterenlere odaklanmalı, tükenmişlik yönetimi programları sunmalı, yöneticiler ve astlar arasında etkileşimsel adaleti teşvik etmelidir. Politika yapıcılar ulusal insan sermayesi tükenmesini önlemeli, iş-yaşam dengesini ulusal bir temel değer olarak teşvik etmeli, işgörenlerin ruh sağlığı desteğini finanse etmeli ve işgören verimliliği inovasyonuna yatırım yapılmalıdır (Serenko, 2024). İşgören davranışının göz ardı edilen yönünü aydınlatarak, örgütler

sessiz istifanın olumsuz etkilerini ele alma ve azaltma konusunda fikir edinebilir ve daha şeffaf ve dayanıklı bir çalışma ortamı yaratabilir (Bhatt, Tevatia ve Joshi, 2024). İşverenler/yöneticiler sessiz istifanın önüne geçebilmek için şu faaliyetlerde bulunabilirler (Bhatt, Tevatia ve Joshi, 2024): (1) İş-yaşam dengesine saygı göstermelidir. (2) Çalışmayı daha eğlenceli hale getirmelidir. (3) İşgörenlerin refah ve iyi olma programlarını uygulamalıdır. (4) İşgörenleri yeniden motive etmelidir. (5) Örgüt kültürünü yeniden inşa etmelidir.

Liderler, sessiz istifaya yol açan sorunları ortaya çıkartarak acil önlemler almalıdır. Sessiz istifa sorunu, kötü bir işgören sorunu olmaktan ziyade kötü bir yönetim sorunudur (Nordgren ve Björs, 2023). Sessiz istifanın örgütsel bağlılık, iş tatmini, tükenmişlik, örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik gibi bir dizi davranışla ilişkisi vardır. Sessiz istifa davranışının olumsuz sonuçları olarak hem işgörenler hem de yöneticiler için azalan performans ve bağlılık, ekonomik kayıplar ve işyeri çatışması gibi durumlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle, bu olgunun kapsamlı bir şekilde araştırılması ve değerlendirilmesi gerekir (Formica ve Sfedora, 2022; Scheyett, 2022). Klotz ve Bolino (2022) araştırmalarında, sessiz istifanın önüne geçmek için şu hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Akt. Boz, Duran, Karayaman ve Deniz, 2023): (1) İşgörenlerin iş dışında çalışma hayatından uzak kalmalarına izin verilmelidir. (2) Ücretli tatil ve izin hakkının kullanılması teşvik edilmelidir. (3) Maaş veya yan özlük haklarında değişiklik olacağı bildirilmelidir. (4) İşgörenlerle açık iletişim kurulmalı ve konu hakkında onlarla konuşulmalıdır, (5) Çalışma yöntemleri yeniden düzenlenmelidir. (6) İşgörenlerin görevleri açıkça tanımlanmalıdır. (7) İşgörenleri ilgilendiren kararlarda, işgörenler karar alma süreçlerine dahil edilmelidir. (8) İşgörenlerin yaratıcılıklarının gösterilebilmesinde fırsatlar yaratılmalıdır. İş koşullarının iyileştirilmesi, işgörenlerin katılımının teşvik edilmesi, takdirin artırılması ve iş-yaşam dengesine önem verilmesi gibi adımlar, kurumsal bağlılığı artırabilir ve sessiz istifa eylemlerinin önüne geçebilir. Bu yönde yapılan iyileştirmeler hem işgörenlerin hem de işverenlerin uzun vadeli başarısını destekleyebilir. İşverenler, işgörenlerin motivasyonunu yüksek tutmak için aktif bir rol üstlenmelidir (Kobak, 2023). Harter (2023)'in dediği gibi, sessiz istifa kötü yönetimin bir belirtisidir. Bunun için de yöneticiler işine bağlı olmalı, üst düzeyde liderlik davranışını gösterebilmeleri için eğitilmeli ve hesap verebilir durumda olmalıdır. Yöneticiler örgütlerinde çalışan işgörenlerle sağlıklı bir iletişim kurarak, onlara sürekli güven vererek, iş ortamında adaleti sağlayarak, yapıcı eleştirilerde bulunarak, özlük haklarında iyileştirmelere giderek ve üstün performanslarını takdir ederek örgüt içindeki sessiz istifanın önüne geçebilirler.

Öte yandan Oluyemisi (2024) eğitim örgütleri dediğimiz okullarda “öğretmenlerin öğrencilerin gelişiminde önemli bir rol oynadığını, sessiz istifanın özellikle eğitim sektörü için zararlı olduğunu, öğrencilerin akademik ve sosyal refahını etkilediğini ileri sürmektedir”. Bununla birlikte araştırmacılar, öğretmenlerin okul ortamında sevgi, yakınlık, okşama, güvenilirlik, onaylama, açıklık, öğrencilere karşı kişilerarası dostluk, neşe ve iltifat gibi örnek olumlu iletişim davranışları göstermesi gerektiğini (Frisby, 2019), eğitim sürecinin bir parçası olarak, öğrenci ve öğretmenlerin sürecin başarısını tanımlamada eşit bir role sahip olduğunu (Delos Reyes ve Torio, 2020), öğretmenlerin kişilerarası davranışlarının öğrenci motivasyonunu, eğitimsel başarı ve mutluluğunu da etkilediğini (Hill ve Epps, 2010), öğretmenlerin öğrencilere karşı davranış şeklinin öğrencilerin birbirlerine olan davranış şeklini etkilediğini (Dietrich ve Cohen, 2019) ileri sürmektedir. Bu nedenle bu vb. rolleri üstlenen öğretmenler ve bu öğretmenlerin görev yaptığı okullar sessiz istifayla kısa vadede, toplum ise orta ve uzun vadede beklenenlerin çok ötesinde geri döndürülemez zararlı deneyimler yaşayabilir. Bu bağlamda hem uygulayıcılar hem de akademisyenler, sessiz istifa kavramının çalışanların tutum ve davranışlarını analiz etmek için yararlı bir ölçme aracının olması konusunda hemfikirdir (Anand, Doll ve Ray, 2024), ancak bu yapıyı değerlendirmek için acilen iyi psikometrik özelliklere sahip ölçeklere ihtiyaç duyulmaktadır. Sessiz istifanın daha iyi

anlaşılması ve ölçümünün iyileştirilmesi işgörenlere, örgütlere ve toplumlara fayda sağlayabilir (Talukder ve Prieto, 2024). Bu araştırma böyle bir sürecin parçası olarak düşünülebilir.

Diğer taraftan sessiz istifa örgütsel etkililiğe ve işleyişe zarar vereceğinden, örgütlerde çalışan işgörenlerin sessiz istifa davranışlarının ortaya çıkartılması ve bunlarla etkili mücadele edilmesi önemlidir. Bu nedenle, *sessiz istifa ölçeği*, örgütlerde çalışan işgörenlerin sessiz istifa düzeylerinin belirlenmesinde, elverişli bir çalışma ortamının teşvik edilmesinde ve geliştirilmesinde, yöneticilerin etkili müdahale stratejilerini geliştirmesinde, sessiz istifaya katkıda bulunan faktörlerin anlaşılmasında ve sorunun etkili bir şekilde ele alınabilmesinde oldukça önemlidir (Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin, 2023). Bu bağlamda, sessiz istifa ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanıp örgütlerde sessiz istifanın ortaya çıkartılması hem örgütlere hem de örgütlerde istihdam edilen işgörenlere katkı sağlayacağından önem arz etmektedir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin (2023) tarafından geliştirilen "*Sessiz İstifa Ölçeği*"nin (SİÖ) Türkiye bağlamında geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmaktır.

2. Yöntem

Bu araştırma bir ölçek uyarlama çalışması olup, hali hazırdaki durumu ortaya çıkartmaya çalıştığından betimsel bir araştırmadır. Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin (2023) tarafından geliştirilen "*Sessiz İstifa Ölçeği*"nin (SİÖ) Türkçe'ye uyarlanması sürecini içermektedir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Diyarbakır İl merkezindeki 27 resmi Anadolu lisesinden random yöntemi ile seçilen öğretmenler oluşturmuştur. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri iki farklı örneklem grubundan ($n_1= 243$, $n_2= 243$) edinilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin kişisel durumları ile ilgili bilgiler aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Kişisel Durumları İle İlgili Bilgiler

Değişken	n	%
Öğrenim Durumu	Lisans	67,9
	Lisansüstü	32,1
	Toplam	100
Cinsiyet	Kadın	54,3
	Erkek	45,7
	Toplam	100
Medeni Durum	Evli	73,3
	Bekâr	26,7
	Toplam	100
Kıdem	1-5 yıl	11,1
	6-10 yıl	16,5
	11-15 yıl	26,3
	16 - 20 yıl	13,6
	21yıl ve üzeri	32,5
	Toplam	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, sırasıyla öğrenim durumuna göre öğretmenlerin % 67,9’u lisans, %32.1’i lisansüstü mezundur. Cinsiyete göre %54,3’ü kadın, %45.7’si erkektir. Medeni duruma göre % 73,3’ü evli, % 26.7’si bekârdır. Mesleki kıdeme göre % 32,5’i 21 yıl ve üzeri kıdeme, %26,3’ü 11-15 yıl kıdeme, %16.5’i 6-10 yıl kıdeme ve %11.1’i ise 1-5 yıl kıdeme sahiptir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin (2023) *sessiz istifayı* incelemek amacıyla geçerli ve güvenilir bir *Sessiz İstifa Ölçeği (SİÖ)* geliştirmiştir. Ölçeğin orijinal formu tek boyut toplam 10 maddeden (örneğin, “Sadece benden bekleneni yaparım, fazlasını yapmam” ve “İş arkadaşlarımla veya yöneticilerimle işle ilgili konuşmalarına aktif olarak katılmam”) ve Likert tipi 5’li derecelendirmeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadelerin puanlanması; “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklindedir. Ölçekten alınan toplam puan ne kadar yüksekse örgütte o derece sessiz istifanın olduğu söylenebilir. Ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır.

Bu çalışmada kullanılan ölçme aracı iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgileri, ikinci bölümde ise “*Sessiz İstifa Ölçeği*” ile ilgili sorular yer almaktadır. İşte bu çalışmada, Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin (2023) tarafından geliştirilen tek boyut ve 10 maddeden oluşan SİÖ’nin Türkiye bağlamında geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek uygulanmadan önce, Dicle Üniversitesi Etik Kurulu’ndan (Evrak Tarih ve Sayı: 15/03/2024-676222) ve Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden (Evrak Tarih ve Sayı: 05/04/2024-100259912) gerekli izinler alınmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 21.0 ve Lisrel 8.51 paket programları kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal dilden Türkçeye çevrilmesi için geri çevirme yöntemi kullanılmıştır. Çevirisi yapılan Türkçe form ve orijinal formun aynı anlama gelip gelmediğini görmek için her iki ölçek arasındaki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapı geçerliğini için faktör analizi yapılmış olup, güvenilirlik için de Cronbach Alpha ve test-tekrar test yöntemlerine başvurulmuştur.

3. Bulgular

Çalışmada SİÖ’nin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Geçerlik ve güvenilirliği incelemek amacıyla ilkönce elde edilen verilerin dil geçerliği ortaya çıkartılmış, ardından faktör analizi ile test-tekrar test ve Cronbach Alpha güvenilirlik hesaplamaları yapılmıştır.

3.1. Geçerlik

Burada ilkönce dil geçerliği, daha sonra da yapı geçerliği üzerinde durulmuştur.

3.1.1. Dil Geçerliği

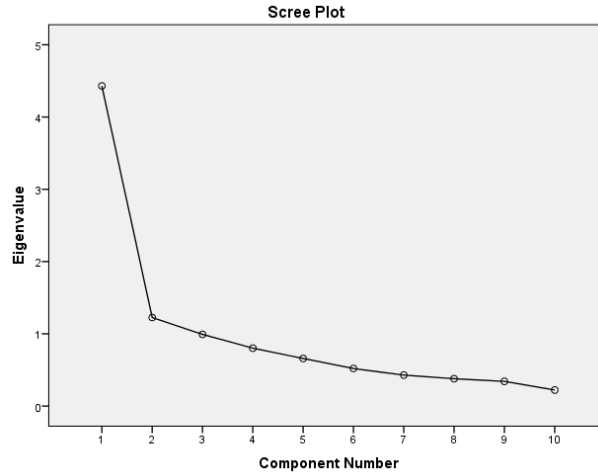
Sessiz İstifa Ölçeği’nin uyarlama çalışmasını yapmak için önce ölçeği geliştiren yazarlardan Shaker Bani-Melhem’den izin alınmıştır. Orijinal formu İngilizce olan Sessiz İstifa Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması için ilk önce İngilizceden Türkçeye çevirisi, uzmanlık alanları İngiliz Dili Eğitimi olan üç öğretim üyesi ve iki öğretim görevlisi tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Bu işlemden sonra dil, içerik, ölçme ve değerlendirme gibi alanlarda farklı uzmanların görüşlerine sunulmuştur. Daha sonra uzman ve araştırmacıların görüşleri doğrultusunda ölçek üzerinde küçük bazı değişikliklere gidildikten sonra Türkçe metin oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkçeye çevrilen metin Geri-Çeviri Yöntemiyle tekrar İngilizceye dört farklı İngiliz Dili uzmanı (Uzmanlardan biri anadili İngilizce olan ve Türkçeye ileri

düzeyde hakim olan bir öğretim üyesi) tarafından çevrilerek çeviriden kaynaklanabilecek anlam kaymalarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Tekrar İngilizceye çevrilen form ile orijinal form karşılaştırılmış ve birkaç kelime seçimi tercihlerinden başka anlamsal bir fark oluşmamıştır. Daha sonra dil eşdeğerlik çalışması yapılmıştır (Hambleton ve Bollwark, 1991). Dil eşdeğerliği çalışması kapsamında 24 İngilizce öğretmenine 14 gün arayla ilk önce ölçeğin İngilizce özgün formu, daha sonra ise Türkçe form uygulanmış ve her iki ölçek arasındaki puanların tutarlığı tespit edilmiştir. Katılımcıların her iki dildeki ölçeklerden elde ettikleri puanlar arasındaki tutarlılığı test etmek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon katsayısı saptanmıştır. Çalışmada her iki ölçek arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($r=0,97$; $p=0,000$).

3.1.2. Yapı Geçerliği

Yapı geçerliği için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Analizlere geçmeden önce uç değerler incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi öncesi Z puanı 3 ve üzeri olan üç katılımcının anket formları analizden çıkarılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 211). Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespiti için basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmış ve sırası ile 0,311 ve 0,156 arasında değerler almıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1,5 ile +1,5 arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiği varsayılmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 1996).

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri için iki farklı çalışma grubu ($n_1=243$, $n_2=243$) belirlenmiştir. Bu sayıların faktör analizleri için uygun olduğuna karar verilmiştir (Kline, 1979; Akt. MacCallum, Widaman, Zhang ve Hong, 1999). Çalışmada açımlayıcı faktör analizinin yansira doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu için KMO 0,60'dan yüksek ve Barlett testinin $p<0,001$ önem düzeyinde anlamlı çıkması gerekir (Tabachnick ve Fidell, 1996). Yapılan ilk analizde KMO değeri 0,847 olarak hesaplanmıştır. Bartlett testi χ^2 değeri ise 952,474 ($p<0,001$, $Sd=45$) olarak hesaplanmıştır. Bu analizde orijinal ölçeğin aksine ölçek iki boyutlu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak öz değerlere, açıklanan varyansa bakıldığında ölçeğin tek boyutlu olarak kabul edilmesine ve analizin tek boyut üzerinden tekrar edilmesine karar verilmiştir. Bunun nedeni ise; ilk olarak analize dahil edilen maddelerle ilgili toplam varyansın 2/3'ü kadar miktarının ilk olarak kapsandığı faktör sayısı, önemli faktör sayısı olarak değerlendirilir (Büyüköztürk, 2002). Bu çalışmada ilk faktörün açıkladığı varyans %44,304, iki faktörün birlikte açıkladığı varyans ise toplam %56,564 olarak belirlenmiştir. Bu durumda ilk faktör toplam varyansın 2/3'ünü kapsamaktadır (%44,304 > %37,709). İkinci olarak ilk faktöre ilişkin öz değerin ikinci faktörün öz değerinden 3 kat fazla olması ölçeğin tek boyutlu olarak değerlendirilebilmesine imkân tanımaktadır (Büyüköztürk, 2002: 137; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 227). Yapılan analizde ilk faktörün öz değerinin 4,430 ikinci faktörün öz değerinin 1,226 olduğu belirlenmiştir. Yani ilk faktörün öz değeri ikinci faktörün öz değerinden 3,6 kat daha fazladır ($4,430/1,226=3,613$). Son olarak da yamaç birikinti grafiğindeki düşüşe bakılmıştır (Şekil 1). Yamaç birikinti grafiğinde ise sert düşüş bir boyutta olduğu için ve ilgili literatür de göz önünde bulundurularak (Büyüköztürk, 2002; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 227) ölçeğin tek boyutlu olduğu varsayılmıştır. Analiz tek boyut üzerinden tekrar edilmiştir. Aşağıda şekil 1'de sessiz istifa ölçeğinin faktör yapısına ait yamaç birikinti grafiği verilmiştir.

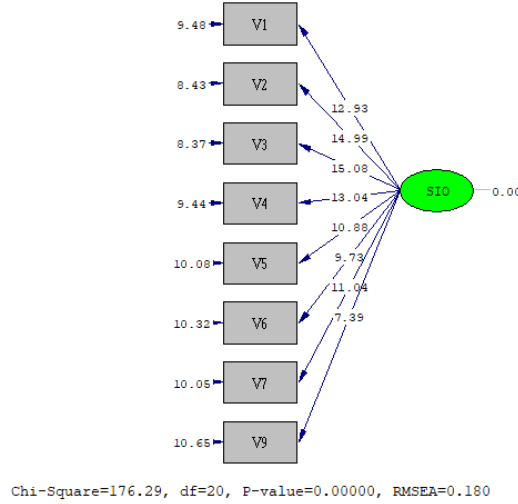
Şekil 1: Sessiz İstifa Ölçeğinin Faktör Yapısına Ait Yamaç Birikinti Grafiği

Tek boyut üzerinden yapılan ikinci analizde ortak faktör varyansı (communalities) değeri 0,176 olarak belirlenen 10. madde (Aktif olarak geri bildirim beklemem veya becerilerimi geliştirmeye çalışmam) analizden çıkartılmıştır. Bunun nedeni, ortak faktör varyansı (communalities) değeri 0,30'dan küçük olan maddelerin ölçekteki diğer maddelerle iyi uyum göstermediği (Pallant, 2001: 198) görüşü dikkate alınmıştır ve analiz tekrar edilmiştir. Üçüncü analizde de 8. maddenin (Kurumumda /İşyerinde sadece gerektiğinde iletişim kurarım) ortak faktör varyansı (communalities) 0,294 olarak tespit edilmiş ve analizden çıkartılmıştır. Ölçek 8 madde olarak tekrar analiz edilmiştir. Üçüncü analiz sonucunda maddelerin ortak faktör varyansları (communalities) 0,330 ile 0,665 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı toplam varyans %50,614 olarak belirlenmiştir. Analize ait faktör yükleri aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sessiz İstifa Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

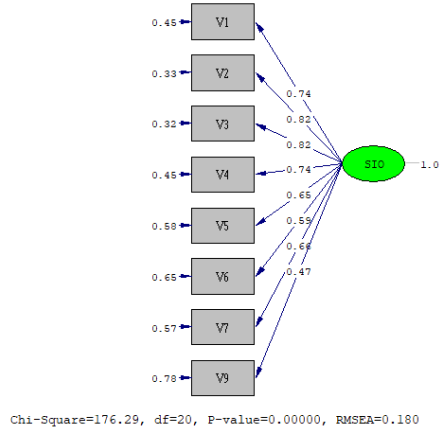
Madde	Faktör Yükleri	
1. Sadece benden bekleneni yaparım, fazlasını yapmam.	0,633	
2. İşimi/Görevimi tamamlarım ancak ekstra çaba veya zaman harcamam.	0,796	
3. Ek sorumluluklar için gönüllü olmam.	0,741	
4. İş/Görev tanımımın dışında ek proje veya görevlerde yer almam.	0,731	
5. Süreçleri veya prosedürleri geliştirmek için yeni fikirler veya öneriler sunmam.	0,703	
6. Kurumumda/İşyerinde inisiyatif almaktan veya liderlik rolleri üstlenmekten kaçınırım	0,665	
7. Mevcut görevlerim dışında herhangi bir gönüllü faaliyete veya projeye katılmam.	0,815	
8. İş arkadaşlarımla veya yöneticilerimle işle ilgili konuşmalarına aktif olarak katılmam.	0,574	
Toplam Varyans	% 50,614	
KMO	0,847	
Bartlett	Ki-Kare	812,786
	p	0,000

Ölçeğin önceden saptanmış olan bir faktörlü yapısını sınamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Bu analiz 243 öğretmenden oluşan ikinci farklı örneklem grubundan elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Bu analiz açıklayıcı faktör analizinde ölçekten çıkartılan iki maddeden (8. ve 10. maddeler) ötürü 8 madde ile gerçekleştirilmiştir. Aşağıda şekil 2'de gizil değişkenin gözlenen değişkenleri açıklama durumlarına ilişkin t değerleri oklar üzerinde gösterilmiştir. t-değerleri incelendiğinde tüm maddelerin manidar düzeyde t değeri sunduğu görülmektedir. Aşağıda şekil 2'de t- değerleri diyagramı verilmiştir.

Şekil 2. T-Değerleri Diyagramı

Aşağıda şekil 3'de hata varyanslarına ilişkin diyagram verilmiştir.

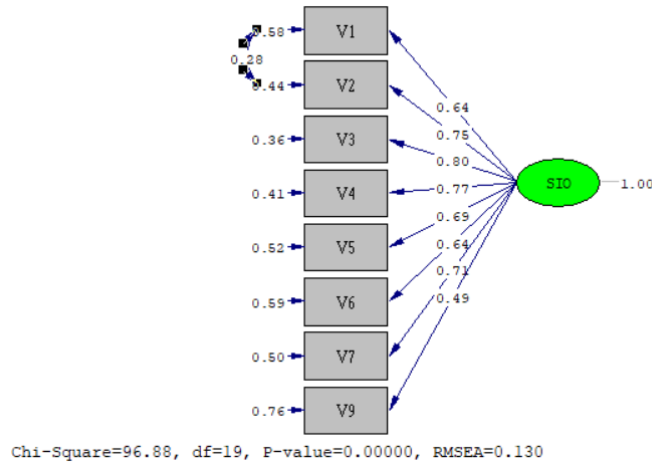
Şekil 3. Hata Varyansı Diyagramı

Hata varyanslarıyla ilgili neticelerin düşük çıkması beklenmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 305). Şekil 3'e bakıldığında hata varyanslarına ilişkin sonuçlar 0,32 ile 0,78 arasında değişmektedir. Ortaya çıkan bu değerler arzu edilen seviyededir.

DFA'da sınanan modelin uyum yeterliğini tespit etmek için çok sayıda uyum indeksi kullanılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanlar χ^2 , GFI, AGFI, CFI, NFI, NNFI, SRMR ve RMSEA'dır (Dağlı ve Baysal, 2016:1257,1258). Bunlardan χ^2/sd 'nin değeri 8,81, RMSEA ise

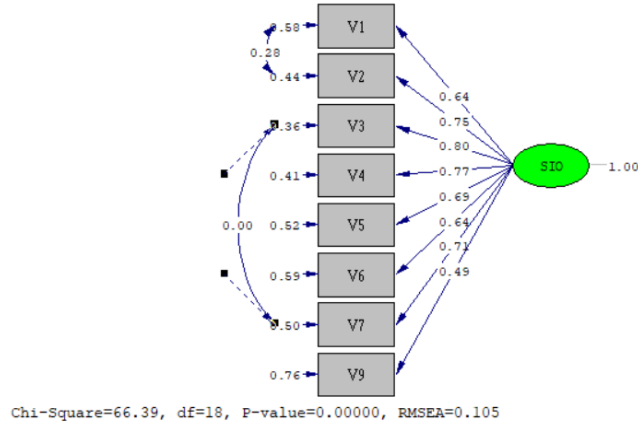
0,180 olarak saptanmıştır. χ^2/sd oranının 3'ün altında olması iyi uyuma, 5'in altında olması ise yeterli uyuma karşılık gelmektedir (Kline, 2005; Sümer, 2000; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 307). RMSEA değerinin ne düzeyde olması gerektiği ile ilgili literatürde şu bilgiler yer almaktadır; RMSEA için ise 1990'ların başlarında 0,05-0,10 arasında değerler ortalama bir uygunluğu ifade ederken 0,10 üzeri değerler modelin kötü biçimde uyarlandığı şeklinde yorumlanmıştır. Daha sonraları 0,08 ile 0,10 arası orta ve 0,08 altı değerler iyi olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Yaşlıoğlu, 2017: 81). RMSEA 0,05'e eşit veya daha küçükse çok iyi, 0,05 ile 0,08 arasında iyi, 0,08 ile 0,10 arasında orta ve 0,10'dan yüksek ise kabul edilemez olarak değerlendirilir (Portela, 2012; Akt. Costa ve Sarmento, 2019). RMSEA değerinin 0,05'ten küçük olması iyi uyuma, 0,1'den küçük olması ise kabul edilebilir bir uyuma işaret eder (Yılmaz ve Çelik, 2009). Değerler 0,08-0,10 arasında ise orta dereceli uyum sergilemekte iken 0,10'un altında yer alan değerler ise kabul edilebilir değer olarak görülmemektedir (Kline, 2005; Akt. Evci ve Aylar, 2017: 400). Bu sonuçlar istenen düzeyde olmadığı için LISREL programının modifikasyon önerileri dikkate alınmış ve düzeltmeler yapılmıştır.

İlk düzeltmede χ^2 'de en yüksek düşüşü sağlayacak modifikasyonun V1 (madde 1) ve V2 (madde 2) arasında olduğu görülmüştür. İki madde arasında modifikasyon yapılmıştır. Aşağıda şekil 4'de ilk modifikasyon diyagramı verilmiştir.

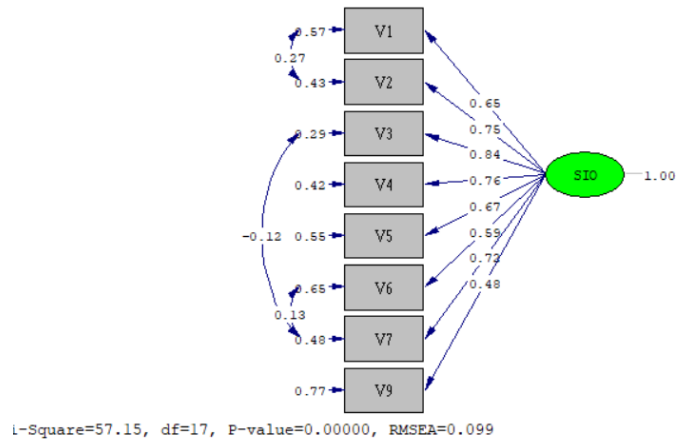
Şekil 4. İlk Modifikasyon Diyagramı

Şekil 4'de de görüldüğü gibi, yapılan modifikasyon sonucunda belirli düzeyde bir düşüş sağlanmıştır ancak istenen düzeyde değildir. Bu nedenle ikinci bir modifikasyon yapılmıştır. Aşağıda şekil 5'de ikinci modifikasyon diyagramı verilmiştir.

Şekil 5. İkinci Modifikasyon Diyagramı

İkinci modifikasyon önerisinde χ^2 'de en yüksek düşüşü sağlayacak modifikasyonun V7 ve V3 arasında olduğu görülmüştür ve bu şekilde modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyon sonucunda RMSEA 0,10'un altına inmemiştir. Bu nedenle üçüncü ve son defa olmak üzere tekrar modifikasyon yapılmıştır. Aşağıda şekil 6'da üçüncü modifikasyon diyagramı verilmiştir.

Şekil 6. Üçüncü Modifikasyon Diyagramı

Son modifikasyon ise V7 ve V6 maddeleri arasında yapılmış ve bunun sonucunda χ^2/sd oranı 3,36 olarak belirlenmiştir. RMSEA düzeyi ise 0,10'un altına inmiştir. Diğer taraftan uyum indekslerinden olan GFI değeri 0,94; AGFI değeri 0,88; CFI değeri 0,98; NFI değeri 0,97; NNFI değeri 0,96; SRMR değeri 0,050 olarak saptanmıştır. Bu da, doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin bir faktör yapısının iyi uyum gösterdiğini ifade etmektedir (Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003).

3.2. Güvenirlik

Bu araştırmada, “Sessiz İstifa Ölçeği”nin güvenirliliği, iç tutarlık katsayısı ve test-tekrar test yöntemi ile hesaplanmıştır. Ölçeği meydana getiren maddelerin iç tutarlığını veren

Cronbach Alpha Katsayısı 0,87 olarak tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu değer, mükemmel olarak yorumlanabilir (Pallant, 2001; Field, 2005). Diğer taraftan ölçeğin test-tekrar test korelasyonuna bakılmıştır. Bu nedenle ölçek, 41 öğretmene 14 gün ara ile iki kez uygulanmış ve ölçümler arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile tespit edilmiştir. İki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı $r=0,95$ ($p=0,000$) olarak hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısı 0,00-0,30 arası düşük; 0,30-0,70 arası orta; 0,70-1,00 arası yüksek düzeyde olacak şekilde yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2013: 32). Bir ölçek için bu değer en az 0,70 olması gerekmektedir (Tavşancıl, 2014:25). Bu durumda bu değer yüksek olduğu söylenebilir.

4. Tartışma

Bu çalışmada, Karrani, Bani-Melhem ve Mohd-Shamsudin (2023) tarafından geliştirilen “Sessiz İstifa Ölçeği”nin (SİÖ) Anadolu Liselerinde görevli öğretmenlerden oluşan 243 katılımcı üzerinde geçerlik ve güvenilirliği incelenmiştir. Ölçek, Anadolu Liselerinde görevli öğretmenlerin sessiz istifalarına ilişkin algılarını ölçmeyi amaçlamıştır. Çeviri yapılan Türkçe form ile özgün ölçek uygulamalarından elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayısı yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır ($r= 0,97$; $p= 0,000$). Bu bağlamda ölçeğin Türkçe formunun özgün ölçek ile dilsel eşdeğerliğini sağlandığı varsayılmıştır.

SİÖ’nin güvenilirliği, Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ve test-tekrar test tekniği ile ortaya çıkartılmıştır. Tüm ölçek için tutarlık katsayısı 0,87 olarak ortaya çıkmıştır. Bu değer de ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlığa sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğini sınamak için Türkçe formlar 14 gün ara ile 41 öğretmene uygulanmış ve iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı $r=0,95$ ($p=0,000$) olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan güvenilirlik katsayısının yüksek olduğu ifade edilebilir.

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Araştırma neticesinde, okullar ve okullar dışındaki örgütlerde sessiz istifayı ortaya çıkartmak için kullanılabilecek tek boyutlu toplam 8 maddeden ve Likert tipi 5’li derecelendirmeden meydana gelen geçerli ve güvenilir bir ölçek elde edilmiştir.

Covid-19 pandemisi öncesinde emek sistemini etkileyen birçok ilke ve paradigma değişti. Covid-19 pandemisi sonrasında vurgulanan örgütsel olgulardan biri de “sessiz istifa”, yani çalışanların işten çıkarılmamak için meslekleri için gerekli olan asgari görevleri yapma eğilimidir. Bu olgu hem örgütleri hem de çalışanları önemli ölçüde etkileyebilir (Talukder ve Prieto, 2024). Sessiz istifa, bir işgörenin işini bıraktığı anlamına gelmez, daha fazla çalışmaktan kaçınmak için görevlerini kesinlikle iş tanımı içindekilerle sınırladığı anlamına gelir. Sessiz istifada bulunanlar, iş tanımlarında yazılanlara bağlı kalıp eve gittiklerinde işi geride bırakıp iş dışı görevlere ve faaliyetlere odaklanırlar. Sessiz istifa, bir işgörenin pozisyonundan mutlu olmadığını veya tükenmişlik yaşadığının bir işareti olabilir. Ayrıca pozisyon değiştirmeye hazır oldukları veya şu anda başka bir iş arıyor olabilecekleri anlamına da gelebilir. İşverenler/yöneticiler, işgörenlerle bire bir görüşmeler yaparak, taleplerini ele alarak ve daha fazla etkileşime girme ihtiyacı hissettikleri bir çalışma ortamı sağlayarak bu olumsuz durumların önüne geçebilirler (Lord, 2022). Liderler, sessiz istifaya yol açan durumları ortaya çıkartarak bu konuda önlem almalıdır. Sessiz istifa sorunu kötü bir işgören sorunu olmaktan ziyade kötü bir yönetim sorunudur (Nordgren ve Björs, 2023). Bunun için de çalışanların iş memnuniyetini artıran girişimlere öncelik verilmelidir. Örgütlerdeki yöneticiler işgörenlerinin performansını iyileştirerek, işgören sadakatini arttırarak stratejik hedeflerine ulaşabilirler (Amelia, 2024). Bunlara ek olarak yöneticiler kendi işgörenlerini dinlemeli, onlarla ilgili konularda onları karara katmalı, onları motive etme ve beklentilerini karşılama yoluna

gitmelidir. “Karşılanmayan beklentiler olumsuz bir iş tutumuna, olumsuz duyguların sergilenmesine, işten uzaklaşmaya ve sonunda ayrılma planlarına yol açar” (Taris, van Beek ve Schaufeli, 2020).

Diğer taraftan eğitim örgütleri dediğimiz okullar, insan kaynaklarının kalitesini artırmada önemli rol oynar. Öğretmen performansı, okullardaki öğretim ve öğrenme sürecinin etkililiğini belirleyen temel bir faktördür. Dijital çağda sessiz istifa olgusunun ortaya çıkması öğretmen performansını olumsuz etkileyebilir (Amelia, 2024). Günümüzde, eğitim sistemleri yeniden yapılanma çağına girerken, öğretmenler rekabetçi ve karmaşık bir ortamda çalışmak zorunda kalırken (Miller, 2002), okulların başarısı temelde okul hedeflerine ve değerlerine bağlı (Somech ve Ron, 2007) ve başarılı değişime katkıda bulunmak için görev çağrısının ötesine geçmeye istekli olan öğretmenlere bağlıdır. Yani örgütsel davranış göstermeleri çok önemlidir. Çünkü okullar hedeflere ulaşmak için gereken tüm davranışları resmi olarak belirlenmiş rol içi iş tanımları aracılığıyla öngöremezler (George ve Brief, 1992) Öğretmenlerin okulda aynı zamanda görevleri meslektaşlarına, yöneticilerine ve öğrencilerine yönelik yardım davranışlarıyla (farklı seviyelerdeki öğrenciler için özel hazırlıklar dahil) ve okulun geneline katkıda bulunmayla (örneğin, değişiklikler ve iyileştirmeler önermek ve okulu savunmak) ilgili geniş bir yelpazedeki faaliyetleri içerir (Somech ve Drach-Zahavy, 2000). Bu davranışların çoğu günlük olarak gerçekleşir ve okulun işleyişi için hayati önem taşır. Oluyemisi (2024) “öğretmenlerin öğrencilerin gelişiminde önemli bir rol oynadığını, sessiz istifanın özellikle eğitim sektörü için zararlı olduğunu, öğrencilerin akademik ve sosyal refahını etkilediğini ileri sürmektedir”.

İşgören, yönetici öncelikleri ve deneyimleri pandemi sonrası dünyada gelişmeye devam edeceğinden, sessiz istifayı izleyip, değerlendirmek faydalı olacaktır. Bu uyarlanan ölçek ile çağdaş işyerlerinde sessiz istifanın yaygınlığı ve altında yatan nedenler araştırılabilir. Bhatt, Tevatia ve Joshi (2024)'nin de diği gibi, “örgütler, işgören davranışının genellikle göz ardı edilen yönünü aydınlatarak, sessiz istifanın olumsuz etkilerini ele alma ve azaltma konusunda fikir edinebilir, daha şeffaf ve daha olumlu bir çalışma ortamı yaratabilir”. Sessiz istifa konusunda literatür incelendiğinde, yurt içinde okullarda sessiz istifayı tespit etmek için uyarlanmış 5'li Likert tipi türünden sınırlı sayıda ölçeğe rastlanmıştır. Bu bağlamda, Türkçeye uyarlanan bu ölçeğin alanda önemli bir boşluğu dolduracağı beklenmektedir. Tek boyut, 8 maddeden oluşan ve Ek 1'de verilmiş olan “Sessiz İstifa Ölçeği”nin Türkiye’de başta eğitim örgütleri dediğimiz okullar ve okullar dışındaki örgütlerde çalışan işgörenlerin sessiz istifaya ilişkin algılarının ortaya çıkartılmasında kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğu saptanmıştır.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest:

“Sessiz İstifa Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” isimli makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

"Adaptation of the Silent Resignation Scale into Turkish: Validity and Reliability Study", there is no financial conflict of interest with any institution, organisation, person and there is no conflict of interest between the authors.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates:

1.yazar %40, 2.yazar %30, 3.yazar %30
1st author 40%, 2nd author 30%, 3rd author 30%

Etik Kurul İzin Belgesi/ Ethics Committee Permission:

Dicle Üniversitesi Etik Kurulu 15/03/2024 tarihi ve 676222 sayı numarası ile etik açıdan uygun görülmüştür. Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

Dicle University Ethics Committee approved as ethically appropriate with the date of 15/03/2024 and number 676222. In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography

Kaynakça

- Aboramadan, M., Türkmenoğlu, M. A., Dahleez, K. A., ve Çiçek, B. (2020). Narcissistic leadership and behavioral cynicism in the hotel industry: The role of employee silence and negative workplace gossiping. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(2), 428–447.
- Ahmed, N. (2022). “Quiet Quitting: Why Doing Less at Work Could Be Good for You and Your Employer, The Conversation”. (<https://www.fastcompany.com/90780011/quiet-quitting-why-doing-less-at-work-could-be-good-for-you-and-your-employer>). Erişim Tarihi: 10. 04. 2024.
- Alliger, G. M. ve McEachern, P. J. (2023). Anti-work offers many opportunities for I/O psychologists. *Industrial and Organizational Psychology*, 17 (1),1–30.
- Amelia, R. (2024). Analyzing the influences of cyber-loafing, quiet quitting, and job satisfaction on teacher performance in non-formal educational institutions. *IJAM*, 3 (1), 74-82.
- Anand, A., Doll, J. L ve Ray, P. (2024). Drowning in silence: A scale development and validation of quiet quitting and quiet firing. *The International Journal of Organizational Analysis*, 32 (4),721-743.
- Atalay, M. ve Dağıstan, U. (2024). Quiet quitting: A new wine in an old bottle? *Personnel Review*, 53 (4), 1059-1074.
- Bakker, A. B. ve de Vries, J. D. (2021). Job demands–resources theory and self-regulation: New explanations and remedies for job burnout. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, 34 (1), 1–21.
- Baltan, G.A. (2022), “What is quiet quitting and what it isn’t?”. (https://villagepipol.com/what-is-quiet-quitting-and-what-it-isnt/#google_vignette). Erişim Tarihi. 14. 04. 2024
- Bhatt, M., Tevatia, R. ve Joshi, C. (2024). The whispered farewell: Understanding The Phenomenon of quiet quitting and its organizational implication. *International Journal of Innovation Studies*, 8, 239-249.
- Boz, D., Duran, C., Karayaman, S. ve Deniz, A. (2023). *Sessiz İstifa*. C. Duran (Editör). Konya:EğitimYayınları.(<https://books.google.com.tr/books?id=QzbyEAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>). Erişim Tarihi. 20. 05. 2024
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cashion, H. (2024). *The Struggle for Work-Life Balance: Quiet Quitting as a Hyper-Individualized Tool of Neoliberal Resistance* (Master’s thesis). University of Arkansas, Fayetteville. (<https://scholarworks.uark.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6879&context=etd>). Erişim Tarihi: 30.09. 2024.
- Christian, A. (2022), “Why quitting is nothing new”. (<https://www.bbc.com/worklife/article/20220825-why-quiet-quitting-is-nothing-new>). Erişim Tarihi. 25. 05. 2024

- Cohen, P. (2022). Quiet quitting: Our favorite reads. *Harvard Business Review*. (<https://hbr.org/2022/09/quiet-quitting-our-favorite-reads>). Erişim Tarihi. 17. 06. 2024
- Costa, V. ve Sarmento, R. (2019). “Confirmatory Factor Analysis - a Case Study”. (<https://arxiv.org/pdf/1905.05598>). Erişim Tarihi. 20. 08. 2024.
- Çimen, A. İ. ve Yılmaz, T. (2023). Sessiz istifa ne kadar sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 27-33.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 1250-1262.
- Damron, S. (2018). “Workplace trust - 58% of people would rather trust strangers more than their own boss”. OneModel. (<https://www.onemodel.co/blog/workplace-trust>). Erişim Tarihi: 11. 07. 2024.
- Delos Reyes, R. D. G. ve Torio, V. A. G. (2020). The relationship of expert teacher-learner rapport and learner autonomy in the CVIF-dynamic learning program. *Asia Pac. Educ. Res.* 30 (5), 471–481. doi: 10.1007/ s40299-020-00532-y
- Dietrich, L. ve Cohen, J. (2019). Understanding classroom bullying climates: The role of student body composition, relationships, and teaching quality. *International Journal of Bullying Prevention*, 3, 34–47.
- Evci, N ve Aylar, F. (2017). Derleme: Ölçek geliştirme çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 389-412
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS for Windows*. London. Sage Publications.
- Formica, S. ve Sfodera, F. (2022). The Great resignation and quiet quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31(8), 899–907.
- Frisby, B. N. (2019). The influence of emotional contagion on student perceptions of instructor rapport, emotional support, emotion work, valence, and cognitive learning. *Communication Studies*, 70 (4), 492–506
- Fuller, J. ve Kerr, W. (2022). The great resignation didn't start with the pandemic. *Harvard Business Review*. (<https://hbr.org/2022/03/the-great-resignation-didnt-start-with-the-pandemic>). Erişim Tarihi: 09.04. 2024.
- Galanis, P., Katsiroumpa, A., Vraka, I., Siskou, O., Konstantakopoulou, O., Moisoglou, I., Gallos, P. ve Kaitelidou, D. (2023a). The Quiet Quitting Scale: Development and initial validation. *AIMS Public Health*, 10(4), 828-848
- Galanis, P., Katsiroumpa, A., Vraka, I., Siskou, O., Konstantakopoulou, O., Katsoulas, T., Moisoglou, I., Gallos, P. ve Kaitelidou, D. (2023b). “The Influence of Job Burnout on Quiet Quitting among Nurses: The Mediating Effect of Job Satisfaction”. (<https://assets-eu.researchsquare.com/files/rs-3128881/v1/560808cb-e8ea-4c27-ae17-13d845eae6e8.pdf?c=1688397212>). Erişim Tarihi: 26. 07. 2024.
- George, J. M. ve Brief, A. P. (1992). Feeling good doing good: A conceptual analysis of the mood at work organizational spontaneity relationship. *Psychological Bulletin*, 112 (2), 310-329.

- Hambleton, R.K. ve Bollwark, J. (1991). Adapting tests for use in different cultures: Technical issues and methods. *Bulletin of the International Testing Commission*, 18, 1-43
- Hamouche, S., Koritos, C. ve Papastathopoulos, A. (2023). Quiet quitting: relationship with other concepts and implications for tourism and hospitality, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35 (12), 4297-4312
- Hapsari, R. N. ve Dwianto, A. S. (2024). Quiet quitting phenomenon at smp the indonesia natural school teachers as a formal educational institution that carries an Merdeka Belajar System. *Journal Bina Bangsa Ekonomika*, 17 (1), 171-183.
- Harter, J. (2023). "Is Quiet Quitting Real". (<https://www.gallup.com/workplace/398306/quiet-quitting-real.aspx>). Erişim Tarihi: 03. 08. 2024.
- Hetler, A. (2024, 1 Eylül). "Quiet quitting explained: Everything you need to know". (<https://www.techtarget.com/whatis/feature/Quiet-quitting-explained-Everything-you-need-to-know>). Erişim Tarihi: 14.08.2024.
- Hill, M. ve Epps, K. (2010). The impact of physical classroom environment on student satisfaction and student evaluation of teaching in the university environment. *Academy of Educational Leadership Journal*, 14 (4), 65–79.
- Jelača, S. ve Golubović, M. (2024). The impact of the quiet quitting phenomenon on employees in Serbia. *EJAE*, 21(1): 60 – 80. DOI: 10.5937/EJAE21-47933
- Johnson, J. R. (2023). What's new about quiet quitting (and what's not). *The Transdisciplinary Journal of Management*. (<https://tjm.scholasticahq.com/article/72079-what-s-new-about-quiet-quitting-and-what-s-not>). Erişim Tarihi: 16. 07. 2024
- Jones, R.E. (1997). Teacher participation in decision making its relationship to staff morale and students achievement. *Education*, 118 (1), 76-83.
- Kachhap, V. ve Singh, T. (2024), Quiet quitting: a comprehensive exploration of hidden problems, *Development and Learning in Organizations*, 38 (5), 23-26.
- Karaşın, Y. ve Öztürk, M. (2023). Sessiz istifa tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (4), 1443-1460.
- Karrani, M. A., Bani-Melhem, S. ve Mohd-Shamsudin, F. (2023): Employee quiet quitting behaviours: conceptualization, measure development and validation, *The Service Industries Journal*, DOI: 10.1080/02642069.2023.2286604
- Kobak, Ö. (2023). *Sessiz İstifa Kavramına İlişkin Bir Model Önerisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lawless, B. (2023). Performative enactments of resistance to academic neoliberalization: quiet quitting as educational transgression and sustainability. *Communication Education*, 72, (3), 316–319.
- Lord, J. (2022). "Quiet Quitting is A New Name For An old Method of Industrial Action, The Conversation". (<https://salford-repository.worktribe.com/output/1562610>). Erişim Tarihi: 15. 05. 2024.
- MacCallum, R.C., Widaman, K. F., Zhang, S. ve Hong, S. (1999). Sample size in factor analysis, *Psychological Methods*, 4(1), 84-99.

- Madell, R. ve Ortiz, J. (2022). Can quiet quitting hurt your career? U.S. News ve World Report.(https://www.realeclearmarkets.com/2022/09/23/can_quiet_quitting_hurt_your_career_it_can_855148.html#google_vignette). Erişim Tarihi: 05. 05. 2024.
- Mahand, T. ve Caldwell, C. (2023). Quiet quitting causes and opportunities. *Business and Management Researches*, 12 (1), 9-18.
- Masterson, V. (2022), “What is quiet quitting?” (<https://www.weforum.org/agenda/2022/09/tiktok-quiet-quitting-explained/>). Erişim Tarihi: 20. 05. 2024.
- Miller, N. (2002). Insider Change Leadership in Schools. *International Journal of Leadership in Education*, 5(4), 343-360.
- Ng, E. ve Stanton, P. (2023). Editorial: The great resignation: Managing people in a post Covid-19 pandemic world. *Personnel Review*, 52 (2), 401–407.
- Nordgren, H. ve Bjors, A. (2023). *Quiet Quitting, Loud Consequences - The Role of Management in Employee Engagement* (Master's thesis). Foretagsekonomiska institutionen, Uppsala University. (<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1744351/FULLTEXT01.pdf>). Erişim Tarihi: 09. 07. 2024.
- Nseir, S. ve Logue, M. (2023). Post-pandemic disengagement: What is quiet quitting? *Arizona Nurse*, 76 (1), 8-9.
- Oluyemisi, E. (2024). *Please, Don't Quiet Quit: A Quantitative Study Examining Educators' Intent to Leave* (Doctoral thesis). University of the Cumberland. United States (<https://www.proquest.com/docview/3095324578?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>). Erişim Tarihi: 29. 09. 2024.
- Pallant, J. (2001). *SPSS Survival Manuel*. Maidenhead, Open University Press.
- Pearce, K. (2022). “What Is Quiet Quitting”? (<https://hub.jhu.edu/2022/09/12/what-is-quiet-quitting/>). Erişim Tarihi: 06. 05. 2024.
- Schermelleh-Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.
- Scheyett, A. (2022). Quiet quitting. *Soc. Work*. 68 (1), 5–7.
- Schmitz, E., Gayler, B. ve Jehle, P. (2002). Gütekriterien und strukturanalyse zur inneren kündigung. *German Journal of Human Resource Management: Zeitschrift Für Personalforschung*, 16 (1). (<https://doi.org/10.1177/239700220201600102>). Erişim Tarihi: 10.08. 2024
- Schweyer, A. (2022). “The Role of Incentives, Rewards and Recognition in Addressing Quiet Quitting. Academic Research in Action”. (https://theirf.org/research_post/academic-research-in-action-the-role-of-incentives-rewards-and-recognition-in-addressing-quiet-quitting/). Erişim Tarihi: 06. 06. 2024.
- Serenko, A. (2024). The human capital management perspective on quiet quitting: recommendations for employees, managers, and national policymakers. *Journal of Knowledge Management*, 28 (1), 27-43.

- Somech, A. ve Drach-Zahavy, A. (2000). Understanding extra-role behavior in schools: the relationships between job satisfaction, sense of efficacy, and teachers' extra-role behavior. *Teaching and Teacher Education*, 16 (5-6), 649–659.
- Somech, A. ve Ron, I. (2007). Promoting organizational citizenship behavior in schools: The impact of individual and organizational characteristics. *Educational Administration Quarterly*, 43 (1), 38-66.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (1996). *Using Multivariate Statistics*. New York: Harper Collins College.
- Talukder, M. F. ve Prieto, L.(2024). A “quiet quitting” scale: *Development and validation. International Journal of Organizational Analysis*. DOI 10.1108/IJOA-01-2024-4182
- Tapper, J. (2022), “Quiet Quitting: Why Doing The Bare Minimum At Work Has Gone Global”. (<https://www.inkl.com/news/quiet-quitting-why-doing-the-bare-minimum-at-work-has-gone-global>). Erişim Tarihi: 15.08. 2024
- Taris, T. W., van Beek, I., ve Schaufeli, W. B. (2020). The motivational make-up of workaholism and work engagement: A longitudinal study on need satisfaction, motivation, and heavy work investment. *Frontiers in Psychology*, 11, 1419. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01419>
- Taufik, N., Rosyadi, A. ve Aliyuddin, M. (2024). Why millennials and gen Z are silently leaving their jobs? Unraveling the ‘quiet quitting’ trend. *Asian Management and Business Review*, 4 (2), 276-292
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve Spss İle Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yaşlıoğlu, M. Murat. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46 (Özel Sayı), 74-85.
- Yıkılmaz, İ. (2022, October, 15-16). Quiet quitting: A conceptual investigation [Conference presentation]. *Anadolu 10th International Conference on Social Science*, Diyarbakır, Türkiye.
- Yılmaz, V. ve Çelik, H. E. (2009), *Lisrel İle Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Zahn, M. (2023). 'Bare minimum monday' marks the latest quiet quitting trend”. *ABC NEWS*. (<https://abcnews.go.com/Business/bare-minimum-monday-marks-latest-quiet-quitting-trend/story?id=97493760>). Erişim Tarihi: 15. 08. 2024.
- Zenger, J. ve Folkman, J. (2022). Quiet quitting is about bad bosses, not bad employees. *Harvard Business Review*. (<https://hbr.org/2022/08/quiet-quitting-is-about-bad-bosses-not-bad-employees>). Erişim Tarihi: 15. 07. 2024.
- Zuzelo, P.R. (2023). Discouraging quiet quitting: Potential strategies for nurses. *Holist Nurs Pract*, 37(3),174–175

Ek 1: Sessiz İstifa Ölçeği

Madde No	Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)
1	Sadece benden bekleneni yaparım, fazlasını yapmam	1	2	3	4	5
2	İşimi/Görevimi tamamlarım ancak ekstra çaba veya zaman harcamam.	1	2	3	4	5
3	Ek sorumluluklar için gönüllü olmam.	1	2	3	4	5
4	İş/Görev tanımımın dışında ek proje veya görevlerde yer almam.	1	2	3	4	5
5	Süreçleri veya prosedürleri geliştirmek için yeni fikirler veya öneriler sunmam.	1	2	3	4	5
6	Kurumumda/İşyerinde inisiyatif almaktan veya liderlik rolleri üstlenmekten kaçınırım.	1	2	3	4	5
7	Mevcut görevlerim dışında herhangi bir gönüllü faaliyete veya projeye katılmam.	1	2	3	4	5
8	İş arkadaşlarımdan veya yöneticilerimin işle ilgili konuşmalarına aktif olarak katılmam.	1	2	3	4	5

The Role of Instagram Trends in Shaping Social Media Strategy: An Executive Level Review

Instagram Trendlerinin Sosyal Medya Stratejisini Şekillendirmedeki Rolü:
Yönetici Düzeyinde Bir İnceleme

Gözdem ÜLİÇ GÖRECI¹
Nihal TOROS NTAPIAPIS²
Özgül DAĞLI³

Abstract

Marketers need to consider various parameters when formulating strategies, including but not limited to consumer research, target audience identification, product positioning and segmentation, and competitor analysis. Instagram has become a focus for content and influencer marketing to reach target audiences, ensure brand loyalty, promote products and services, and create engagement between brands' target audiences and consumers. But to what extent? This research aimed to understand whether Instagram trends are influencing companies' short, medium, and long-term marketing strategies. The study was based on qualitative research using semi-structured in-depth interviews with 11 marketing professionals from the travel, e-commerce, cosmetics, glassware, retail, nutritional supplements, technology, FMCG, consumer durables and textile industries. The results of the study show that companies embrace short-term trends that are consistent with their brand identity. The impact of trends on consumer behaviour was an important factor for brands. In the glassware and retail sectors, trends were found to encourage new product launches. The study is important in terms of capturing the perspective of brands and the parameters they consider.

Keywords: Instagram trends, marketing strategy, consumer behaviour, social media, digital marketing.

Öz

Pazarlama profesyonelleri stratejilerini oluştururken tüketici araştırması, hedef kitle belirleme, ürün konumlandırma ve segmentasyon ve rakip analizi gibi çeşitli parametreleri göz önünde bulundurmalıdır. Instagram, hedef kitlelere ulaşmak, marka sadakati sağlamak, ürün ve hizmetleri tanıtmak ve markaların hedef kitleleri ile tüketiciler arasında etkileşim yaratmak gibi çeşitli amaçlara hizmet ederek içerik ve influencer pazarlaması için bir odak noktası haline geldi. Peki ama ne ölçüde? Bu araştırmanın amacı, Instagram trendlerinin şirketlerin kısa, orta veya uzun vadeli pazarlama stratejileri üzerinde bir etkisi olup olmadığını anlamaktır. Araştırma, seyahat, e-ticaret, kozmetik, züccaciye, perakende, gıda, teknoloji, hızlı tüketim malları, dayanıklı tüketim malları ve tekstil sektörlerinden 11 pazarlama profesyoneliyle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar kullanılarak yapılan nitel araştırmaya dayanmaktadır. Çalışma bulguları, şirketlerin marka kimlikleriyle tutarlı olan kısa vadeli trendleri benimsediğini göstermektedir. Trendlerin tüketici davranışları üzerindeki etkisi markalar için öne çıkan bir faktör olmuştur. Züccaciye ve perakende sektörlerinde trendlerin yeni ürün lansmanlarını teşvik ettiği görülmüştür. Çalışma, markaların bakış açısını ve dikkate aldıkları parametreleri yansıtmaları açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Instagram akımları, pazarlama stratejisi, tüketici, sosyal medya, dijital pazarlama.

¹ Master's degree in Neuromarketing, Istanbul Üsküdar University, gozdemulic@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-9459-5590>, <https://ror.org/02dzjmc73>

² Assistant Professor Istanbul Üsküdar University, Faculty of Communication, ntoros@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7533-9629>, <https://ror.org/02dzjmc73>

³ Prof. Dr., Istanbul Üsküdar University, Faculty of Communication, ozgul.dagli@uskudar.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3173-9196>, <https://ror.org/02dzjmc73>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 07.10.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.02.2025

Atıf İçin/For Cite: ÜLİÇ GÖRECI G., TOROS NTAPIAPIS N. and DAĞLI Ö., "The Role of Instagram Trends in Shaping Social Media Strategy: An Executive Level Review", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025; 24(2): 724-744

<https://doi.org/10.17755/esosder.1561315>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Introduction

The relationship between consumers and brands has shifted to a more interactive model with the increasing use of smartphones and the internet. This has led to social media becoming a key platform for brands to market to. As traditional and digital marketing methods continue to evolve, brands' integrated marketing communications and strategies have changed irreversibly. These changes have led to the addition of new marketing methods to existing ones. Marketing professionals are now required to engage with consumers in an environment that is constantly changing and being updated. Brands must consider and evaluate multiple parameters simultaneously when developing their marketing strategies. These strategies are regularly updated to adapt to the rapidly changing nature of social media. The challenge lies in the changing parameters for brands and their ability to keep up, which has a significant impact on their marketing success. This study aims to address the issue of these evolving parameters and their impact on brands' marketing strategies.

Social media trends have been found to positively influence purchasing behaviour in some of the studies that focus on consumer purchasing behaviour. For instance, Tan (2020:52) found that social media engagement promotes trust and makes it easier to make decisions. Aragoncillo and Orús (2018:55) highlighted that Instagram triggers immediate purchases, while Bozyiğit and Metin (2022:189) found that Instagram encourages hedonic consumption rather than utilitarian consumption. Other studies (for example, Korotina, 2016; Gürel and Alay, 2017; Özcan and Akıncı, 2017; Şahin et al., 2017; Aragoncillo and Orús, 2018) confirm the positive impact of Instagram on purchasing behaviour. As a result, brands, especially in the B2C sector, need to integrate Instagram trends into their marketing strategies. The present research aims to address a gap in the literature, focusing on the perspective of companies instead of customers, and to examine how brands interpret such research and leverage social media flows to increase sales.

The aim of this research is to understand how companies predict the impact of social media trends on consumer behaviour and translate this into sales. Many previous studies have focused on the company's point of view. However, this study aims to cover several sectors. The research will explore how companies are managing and evaluating social media-based buying trends and the factors that influence their investment decisions. Ultimately, the study seeks to answer the following questions: What strategies do companies use to predict and respond to social media trends? How do they translate these trends into sales? What factors influence their decision-making process? By providing insights into these aspects, the research aims to shed light on the relationship between social media trends and consumer behaviour from a business perspective.

1. Literature Review

1.1. How do we define social media?

Marketing recognizes social media platforms as places where individuals connect and share information (Kaplan and Haenlein, 2010:61). In 2010, Michael L. Kent defined social media as "any interaction-enabling channel that facilitates two-way communication and response". He noted that contemporary social media is characterized by "the likelihood of real-time engagement, less anonymity, a degree of intimacy, rapid response, and the potential for individual users to 'time-shift' or participate in the social network at their convenience" (Kent, 2010:645).

In addition to the structural definitions above, Howard and Parks (2012:359) offered a more complex definition as:

- (a) content creation information,
- (b) digitized versions of personal information,
- (c) and the individuals, institutions, and organizations to which this content is presented (Howard and Parks, 2012:359).

This 3-part definition is meant to refer to the 3 main parts of communicating. Assuming that the three key elements of basic communication are the originator, the message and the recipient, then the creator of social media content is the originator, the content created is the message and the recipients of the content are the recipients. In this case, social media becomes a communication channel.

By facilitating communication and the sharing of ideas and feelings between people, social media platforms have created a revolution in marketing. These platforms help people form social networks around shared interests and values, including content hubs like YouTube, microblogging sites like Twitter and social networks like Facebook. The depth and strength of these connections has important implications for how customers refer others.

Social media has drastically changed the way in which customers and companies engage with one another and have an impact on each other's purchasing decisions and habits. The terms 'contagion effects' or 'word-of-mouth (WOM) effects' are often used to describe this phenomenon. These interactions provide companies with a quantifiable asset known as "social equity". However, it is also highly dependent on the structure of social networks.

According to recent studies, the social connections that people have, and the patterns of those connections can reveal information about the intensity of their interactions with one another. The dramatic growth of social media data has made it easier to cultivate CRM and make smarter business decisions more effectively. According to Alharthi et al. (2017:672), the three Vs - velocity, volume and variety - are often used to characterize social media data. The aforementioned terms refer to the volume of data, the variety of data sources, and the rapid production of real-time data. According to Moe and Schweidel (2017:699), using modern IT, a significant amount of social media data originating from different platforms (e.g., blogs, social networks, and forums) and presented in different formats (e.g., video, text and images) can now be easily retrieved and effectively processed.

In light of the above, social media data collected in various ways holds great potential as an effective tool for market research, customer analysis and crowdsourcing of ideas. According to Gnizy (2019), the process of collecting and creating outputs from data collected from social media suggests the appearance of a new strategic asset with the potential to improve marketing results. Therefore, the human element continues to be crucial in addition to the application of technological tools.

1.2. Theories in Relation to the Social Media

1.2.1. The Frontstage of the Digital Era

Goffman Erving's book "The Presentation of Self in Everyday Life" defines every interaction between people in everyday life as a theatre play. This method is called dramaturgical analysis. Goffman claims that the traits we want to project are activated on the "front stage" or when we interact with other people. People are in the "backstage" by themselves, but since self-realization can only take place in a social environment, the

"frontstage" is where it all begins. "Backstage is where people get ready for 'frontstage', but it's also where they can act, gesture and mimic in a way that truly represents who they are. In this context, social media users form behavioural norms about what constitutes acceptable behaviour in society through their "front stage" performances. These norms are reflected in the gestures and behaviours they consider appropriate and then post on their accounts (Goffman, 2016).

1.2.2. Instagram profiles as Social Capital

Bourdieu's 1986 study described the different forms of capital, noting that besides economic capital, there is also social and cultural capital (Qi et al., 2018:99). Social capital can only be acquired by individuals who are able to differentiate themselves from their peers and establish a position in their communities through the application of cultural elements, which differ according to the habitus conditions to which each individual belongs. For example, among applicants for a job vacancy where knowledge of German is required and knowledge of French is considered an advantage, an individual who has mastered French as a result of his or her upbringing will have an advantage over other applicants due to his or her social capital.

Social capital is the name given to the modern world's concept of networking, based on recognition and acknowledgement. Bourdieu defines social capital as

"The reconstruction of social capital requires a constant investment in sociability... This work ... is not worthwhile or even feasible if one does not invest in it a certain ability ... and an acquired disposition to acquire and maintain this ability, which are essential components of this capital". (Bourdieu, 2010:54). If we evaluate social media platforms from the standpoint of social capital:

1. According to Ellison et al. (2010), social media profiles' contents can break down communication barriers that might arise during a person's first encounter and help people find common ground (Ellison et al., 2010:29).

2. People can obtain different levels of social support from various social capital layers on social media platforms. Information also flows to them from these sources due to mutual monitoring. These can originate from people in one's field of study or workplace, as well as from close friends and family (Steinfeld et al., 2013:122).

3. Since social networks are just another place where social activities take place, a person's presence ought to be viewed as a component of their overall social communication rather than as a space apart from offline spaces (Steinfeld et al., 2013:125). The relationships that people make on social media allow them to add to their social capital.

1.2.3. Social media as a part of Social Learning

Social media sites provide tools for observing the behaviour of others and receiving comments and ratings (Chen et al., 2010:29-49). Social learning theory explains how these features of social media platforms affect user engagement. Social learning theory is based on the idea that cognitive, behavioural and environmental factors constantly interact to shape human behaviour. Bandura (1997) proposes two categories of social learning processes: reinforcement learning and observational learning. People can avoid making costly and unnecessary mistakes if they observe how others behave and gain an understanding of how certain behaviours are carried out before engaging in a particular behaviour. This is called observation-based learning. Reinforcement emphasizes that people experience and learn from the results of their own actions. They are likely to engage more (less) often in behaviours that lead to positive (negative) outcomes.

1.2.4. Media as a Tool of Fulfilling Social Needs

Social media is linked to the uses and gratifications theory by many researchers. According to this theory, consumers choose channels that both meet their needs and satisfy them (Whiting, 2013:362). According to the theory, the television viewer (in this case, the social media user can also be included) is active (Erdoğan and Alemdar, 2002:187-188). The channel watched or the account followed is a choice made consciously by the consumer. The consumer is aware of what he/she needs and makes conscious choices to meet this need. Although this theorem was developed from the perspective of television and radio, it is still valid for social media, which has become the mainstream new media channel today. Social media users spend time on the platforms they prefer because they want to fulfil social needs, entertainment, status, and information on a particular topic (Gaallion, 2014:3). These intangible needs can be met quickly through the channels of social media.

1.3. Why does social media marketing matter?

The dimension of one-way communication from companies to consumers has been completely changed by all existing social media channels. Companies have radically changed their marketing strategies due to the fact that consumers can easily reach companies through social media channels and express their opinions about products/services.

In his book “Marketing Management - A Relationship Approach”, Hollensen explains how brand communication has changed with the inclusion of social media marketing in the integrated marketing strategy of brands with the example of “bowling” - “pinball”. Before social media marketing was included in the integrated marketing strategy of firms, firms had a one-way communication with their consumers. In the old paradigm, the firm's marketing department would create the message and communicate it to potential consumers through traditional media channels. In other words, the firm had full control over the traditional elements of the promotion mix. In this way, firms tried to reach as many potential customers (pins) as possible through these traditional one-way marketing methods. The more customers the marketing message brought in (the more pins the ball knocked over), the more successful the message was considered. In this sense, measurement metrics were more one-dimensional than in the post-social media era. Hollensen likens this to the game of “bowling” (Hollensen and Raman, 2014:10).

However, the ability to follow the old paradigm has disappeared with the introduction of social media. The main reason for this is that the consumer is now able to express opinions outside the company's control and organically has a weight that can have a say in the decision-making mechanism that can shape the company's processes. As a result, the relationship between the consumer and the company has become much more complex, like a spider's web. With the addition of the term customer-to-customer (C2C) to the old business-to-business (B2B) and business-to-customer (B2C) business models, the digital version of word-of-mouth (WoM) marketing has spontaneously entered the marketing world. The role and importance of word of mouth in traditional marketing is well known, but its mirror image in the digital world means that information and consumer experiences can be spread much more quickly and are much more difficult to control. Hollensen likens this web of relationships to a game of “pinball” (Hollensen and Raman, 2014:10-11).

Companies are sending out messages to consumers in an environment that is dynamic and chaotic. These messages are then picked up and often accelerated by social media 'routers'. This changes the course of the ball. Once the ball is in play, marketers can use 'flippers' to steer the ball in an agile way, but the ball does not always go where it should. As a result, you cannot predict the consequences in this challenging landscape. When played well, the game of pinball

can reward you with massive points bonuses. Ideally, this will involve influencers and consumers who can maintain and promote positive brand dialogue through multiple channels. Sometimes the marketing message comes back to the company. This is where the company needs to engage with palettes and then pass the ball back into the social media realm. If the company does not nurture the social marketing space by refusing to engage, the ball will eventually fall between the palettes and, in the long run, the two-way relationship between consumers and the company will be destroyed (Hollensen and Raman, 2014:11).

Companies have been forced to make radical changes to their marketing strategies due to the complexity of the relationship between consumers and companies. The freedom of consumers to express their positive or negative opinions about a company's products/services through any channel they choose can contribute organically to a company's reputation. However, it can also put the company in a completely negative situation in an instant. For this reason, public relations (PR), one of the most important elements of marketing, has become much more important. In order to prevent potential crises and, if possible, turn them into opportunities, it is essential for companies to monitor and respond immediately to consumer comments.

1.4. One of the most famous social media channels: Instagram

Instagram is a social networking application that allows users to share photos and videos (Monreau, 2018:1). With the introduction of filters to encourage people to upload and share photos (the filter shown in Figure 4 was Instagram's first filter and is still used today), the number of Instagram users began to grow rapidly.

In 2012, Instagram, now acquired by Meta, is one of the top 5 most used apps in the world according to We are Social October 2023 data. (We Are Social, 2023)

Instagram Trends

In particular, with the introduction of the "Discover" (Reels) feature on the platform in 2020, global or local trends have begun to emerge, created or accelerated by influencers of funny content, called memes, which usually refer to humorous images, videos, texts, etc. that spread rapidly as a result of users copying an agenda item, product, service or behaviour, usually with minor modifications or in the same way. Some of these trends originate on the TikTok social media platform and are transferred to Instagram by users and influencers who are members of both platforms. Trends shared by opinion leaders, influencers and celebrity accounts then spread among users who share videos with the same concept. These trends can be related to the theme or storyline of the video, as well as the background music used in the videos. For example, the "talking cats" meme that went viral was shared by Instagram users around the world. Brands also share posts using these viral trends to increase their engagement.

Because this content quickly becomes trending and is shared by many accounts, it becomes remarkable. Brands that move quickly and keep up with these trends can increase their interactions by riding the wind of these trends.

Another trend that went viral globally and received a lot of shares was the trend of organizing the fridge. Many posts with related content were shared by accounts with large followings. Based on this trend, advertisements for organizers, such as organizers and containers, also gained momentum. As of December 2023, there were 2,700,000 posts on Instagram using the hashtag #organizer, 1,800,000 posts using #organized, and 1,600,000 posts using #organize (Instagram, 2023).

Kietzmann et al. identified seven main elements that characterize social media platforms in a complex ecological system where many social media platforms exist in their 2011 study "Understanding the functional building blocks of social media". These elements are:

1. Visibility	2. Sharing	3. Relationships	4. Identity
5. Dialogues	6. Groups	7. Reputation	

These characteristics are combined to form a pattern. Each honeycomb allows us to unravel and explore (1) a particular aspect of the social media user experience and (2) its impact on organizations. These components are not necessarily interchangeable, nor do they all need to be present for social media engagement to be effective. They are constructs that allow us to understand how different levels of social media benefits can be structured (Kietzmann et al., 2011:243).

2. Method

2.1. Sampling

Approval for the interviews conducted in this study was obtained from Üsküdar University Ethics Committee with the number and date 61351342/OCAK 2024-23. Sectors represented by the participants: Travel, E-commerce, cosmetics, glassware, retail, food supplements, technology, food, consumer durables and textiles. These sectors have been identified as the sectors that use social media most effectively in Türkiye in 2023 (Social Brands, 2023).

The research sought to answer the following questions:

Q1: What tools do the companies use to identify and follow the Instagram trends?

Q2: Do Instagram trends have a direct impact on the short-term digital marketing strategies of companies with production and retail sales?

Q3: Do Instagram trends have a direct impact on the medium- and long-term digital marketing strategies of companies with production and retail sales?

Q4: Do trends on Instagram, one of the social media channels, influence the diversity of production in the sector?

Q5: Will Instagram trends be one of the factors that would reshape consumer behavior?

2.2. Research Method

As a result of the literature review, in line with the purpose and topic of the research, it was decided that the most appropriate method for the research was qualitative research. In this study the semi-structured in-depth interview method, one of the qualitative research methods, was used. In this type of interview, the interviewer determines a general path regarding the questions to be addressed in the interview but tries to reveal the details of the subject by changing the questions from time to time (changing some parameters of the questions, adding, or removing questions) without deviating from the subject according to the characteristics of the interviewees (Dömbekçi and Erişen, 2022:144).

In this study, semi-structured open-ended interviews from these categories were conducted online. The interviews were recorded with the consent of the participant and then transcribed.

2.3. Data Collection Process

Invitations to participate were sent to the marketing managers (decision makers) at the level of Marketing Manager and above of the companies selected from the relevant sectors, informing them that the sharing of name, surname, and company name within the scope of the study would not be included in the study within the scope of the privacy policy of the companies. Invitations to participate were sent via e-mail, LinkedIn, and telephone calls. In-depth interviews were conducted with 11 participants who volunteered to participate in the study and the questions in Appendix-1 were asked. Before the interviews started, video consent was obtained from the participants within the scope of the Law on the Protection of Personal Data (KVKK), and the interviews were recorded for the sole purpose of transcribing the interviews into text and then destroyed. During the interviews, if the answers given to the questions were not fully understood or if the answer made the respondent feel that the question was not fully understood, additional questions were directed without any comment and the answer was clarified. On the other hand, only in the case of question 4, the keywords were modified according to the sector in order to get clear answers regarding the equivalents of the concepts in the sector. For example, when the question was directed to the respondent from the textile sector, the keyword was: product, but when it was directed to the respondent from the travel sector, it was changed to location.

2.4. Data Analysis Process

Thematic coding was adopted to analyze the data. Thematic coding is the process of identifying and clustering similar and different interpretations among the discourses by evaluating the participants' discourses as they are as a result of the interviews (Baltacı, 2019: 378). The parts that are considered to be meaningful in themselves are collected and named under a single heading by the researcher (Neuman, 2012:668). The superordinate themes that show parallelism between different responses to the same question constitute the main theme, and the sub-items or components of this theme constitute the sub-themes. Based on these themes, codes were created from repeated discourses and the findings were supported by quotations from the participants' statements. The quotations coincide with the discourses and no corrections were made.

2.5. Limitations

There are some limitations to the study which are listed below:

- Sectors in which in-depth interviews were conducted as part of the research: Technology, e-commerce, cosmetics, textiles, food supplements, retail, food, small household appliances, tourism and household goods. These sectors were identified as the most effective in using social media in Türkiye in 2023 (Social Brands, 2023). Analyses of sectors other than these sectors are not evaluated within the scope of the study.
- Other social media platforms were not included in the research. The research was conducted on 'Instagram' among social media platforms.
- The digital marketing strategies of brands were the subject of the research interviews.
- The results of the research are based on the datasets of the subjective responses of the people who participated in the research.

3. Findings

Question 1:

The study explores the tools and methods individuals use to track Instagram trends, highlighting the strategic importance of staying current in social media management. Participants shared that they rely on tools like Hootsuite, Sprout Social, and Boomsonar to analyze popular content, hashtags, and user engagement. Participant 4 noted, "*Hootsuite and Sprout Social allow us to track user interactions, analyze content performance, and monitor hashtag trends in detail.*" Influencer collaborations and partnerships with media agencies were also highlighted as key strategies, with Participant 5 stating, "*We frequently work with influencer marketing hubs and agencies to monitor trends and manage collaborations.*" In addition, consumer research played an important role in shaping strategies, as participant 8 explained, "*To achieve organic growth, we rely on consumer insights to help us not only achieve our goals but sustain them over time.*" Despite the benefits, challenges such as delayed data and tool complexity were noted, as exemplified by Interviewee 1's comment, "*Boomsonar and Semrush provide data, but it doesn't flow in real time, which makes it difficult to adapt quickly*". Overall, the findings highlight the integration of technology, influencer partnerships, and consumer feedback as essential to Instagram trend tracking. Main theme, sub-teams and codes are summarized in Figure 1.

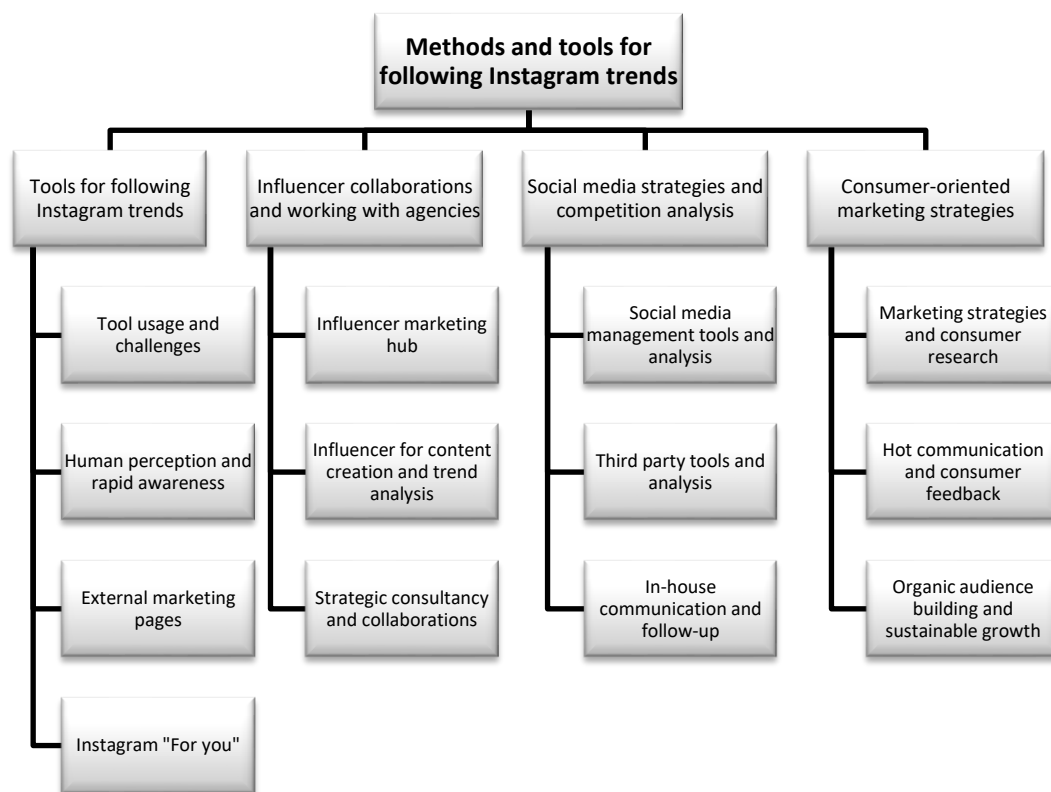

Figure 1: Sub-themes and codes derived from the answers to Question 1.

Question 2:

The study examines the role of social media trends in shaping marketing decisions and strategies in the short, medium, and long term. Participants emphasized that while social media trends have a significant impact on short-term strategic positioning, particularly through

increased brand visibility and consumer engagement, their long-term impact is often limited due to the transient nature of trends. Strategic positioning emerged as a key theme, with participants highlighting the need to align marketing efforts with rapidly changing consumer expectations and competitive dynamics. Content management and understanding social media algorithms were seen as critical to optimizing campaigns and maximizing reach. Some participants noted challenges, such as lag time in data processing and organizational complexity, that make it difficult to adapt quickly to trends. For example, participant 10 discussed the need for rapid response, emphasizing the short-lived nature of many trends. In addition, collaborative strategies and crisis management were frequently mentioned as critical to effectively managing both positive and negative trends. Ultimately, the findings highlight the need for companies to strike a balance between capitalizing on short-term trends and maintaining consistency in long-term strategic planning, as articulated by participant 4 and others. Main theme, sub-teams and codes are summarized in Figure 2.

Figure 2: Sub-themes and codes derived from the answers to Question 2.

Question 3:

The answers to the third question reveal that companies are taking a strategic, multi-faceted approach to adapting to emerging Instagram trends. Participants emphasized the importance of rapid awareness of trends, often facilitated by dedicated social media teams. For example, participant 1 noted, *"It depends on the trend. I think trends are picked up quickly. The reason for that is that we have people in the company who spend all day managing both our posts and monitoring social media."* However, this speed is complemented by strategic planning to ensure alignment with brand identity and long-term goals. As Participant 3 noted, *"The first reaction is to determine if it aligns with the brand identity."*

Content and budget management emerged as critical issues, with a focus on balancing creative output with financial sustainability. In addition, participants acknowledged the importance of market analysis and understanding target audiences, with societal and cultural factors influencing trend adoption. Participant 9 illustrated this with metrics such as, *"For example, color trends, the use of visuals, or the fact that a video has an average view time of three seconds are some of the metrics that are shared with us."* Finally, media and technology strategies were seen as critical to maintaining competitive advantage, ensuring adaptability, and optimizing digital interactions. Main theme, sub-teams and codes are summarized in Figure 3.

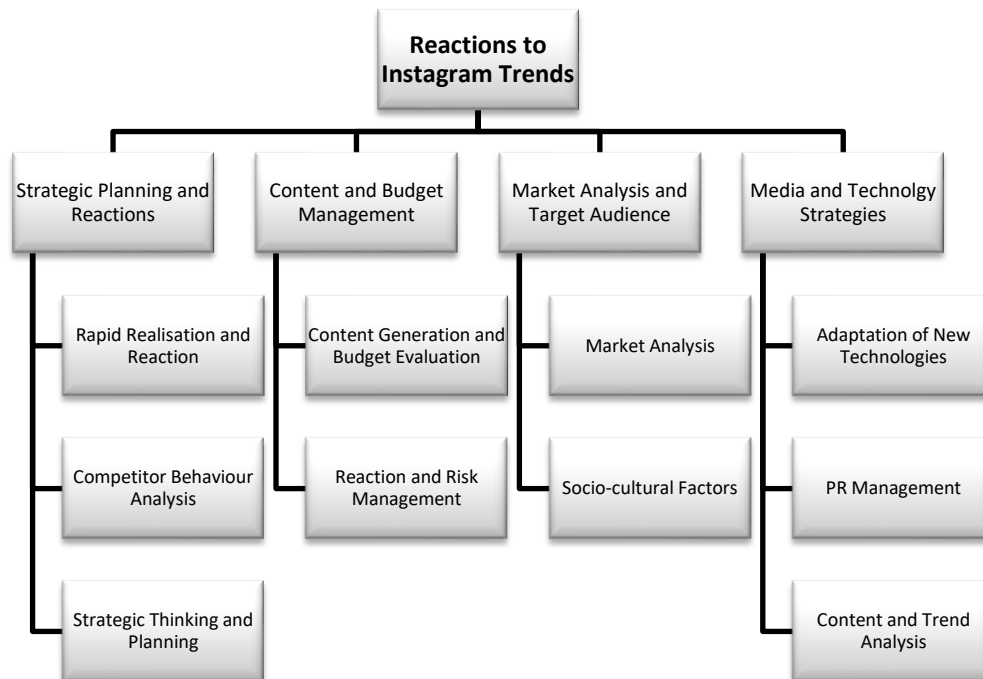

Figure 3: Sub-themes and codes derived from the answers to Question 3

Question 4:

Social media trends also allow companies to maintain relevance and foster relationships with consumers. As Participant 4 explained, *"Following social media trends helps us keep our products up to date and respond quickly to customer demands"*. In addition, the creative content creation capabilities of TikTok were highlighted, with Participant 3 stating, *"Creating fun content on TikTok has increased our engagement and views, making it a fantastic tool to introduce our products to a young and dynamic audience."*

The findings also suggest that adopting trends requires both short-term responsiveness and long-term strategic planning. Respondent 5 emphasized, *"Adapting to long-term trends plays a critical role in building brand loyalty."* In industries as diverse as cosmetics and food, trends drive product innovation and marketing strategies. For example, participant 8 noted, *"Following trends in the cosmetics industry allows us to update our product portfolio and meet customer demands quickly."* Main theme, sub-teams and codes are summarized in Figure 4.

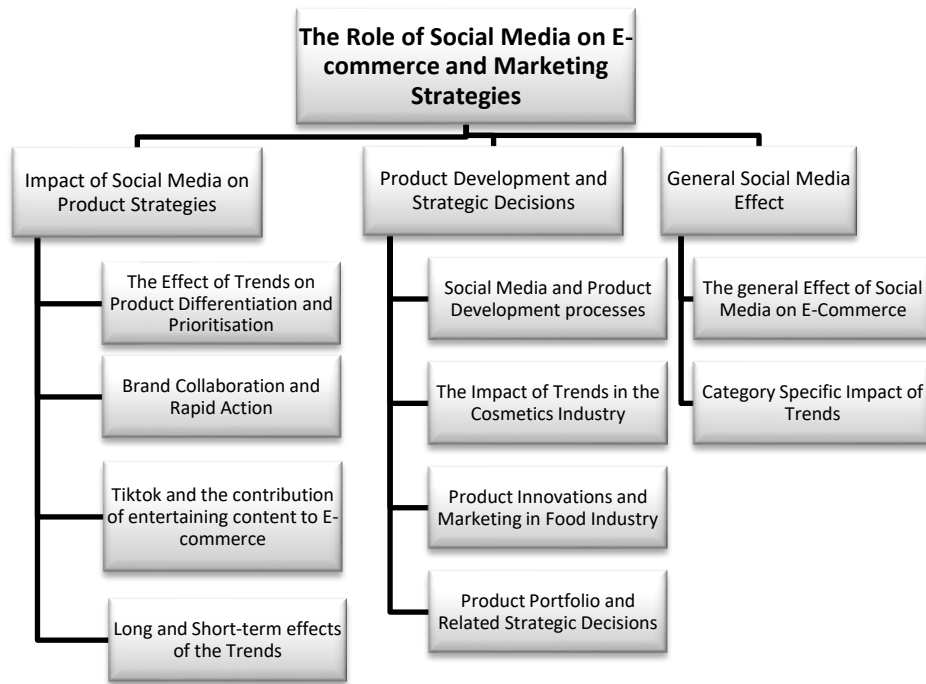

Figure 4: Sub-themes and codes derived from the answers to Question 4

Question 5:

The results of this question reveal a complex relationship between marketing strategies, social media trends and changing consumer behaviour. Companies are increasingly adjusting their marketing tactics to keep pace with evolving social media dynamics and changing consumer preferences. Participants shared insights on how marketing strategies are adapting to these changes. For example, participant 2 emphasized, *"Marketing campaigns help us effectively reach potential customers during product launches"*, while participant 4 highlighted the importance of special discounts and promotional periods to drive strategy success. The shift in consumer behaviour is also evident as companies respond to trends such as influencer marketing and viral content strategies. As participant 2 explained, *"Influencer marketing is an effective strategy to reach a younger target audience."* In addition, online shopping habits and the rise of the conscious consumer are reshaping the market. Participant 1 noted, *"Online shopping allows customers to more easily compare products and make informed purchasing decisions."* This trend of increasing consumer awareness is prompting companies to adopt more transparent practices, as noted by Participant 5, who said, *"Consumers are now more conscious in their choices, and this guides our strategies to be more transparent and honest."* Overall, the findings highlight the growing importance of adapting marketing approaches to the rapidly changing digital environment in order to maintain customer loyalty and brand relevance. Main theme, sub-teams and codes are summarized in Figure 5.

Figure 5: Sub-themes and codes derived from the answers to Question 5

4. Discussion

Question 1

The respondents can be described as effective users of various tools for monitoring Instagram trends. User comments, product criticism, suggestions, and similar insights from competitors on social media platforms are compiled and processed through these tools and play a role in the formation of social media strategies of companies (Topbaş and Yılmaz, 2019:134). Tools like Hyperaizer, Hootsuite, Sprout Social, Buffer, Later, Coschedule, Social Bee, Zoho Social, Boomsonar, Semrush, we are social, Influencer Marketing Hub, Somera, and Brandwatch are crucial for tracking hashtags, observing data flows, analysing trends, and creating collaborative relationships with influencers. These tools also give brands an important advantage to interact more effectively with their target audience.

According to the analysis, respondents generally adopted a strategy of following Instagram feeds through influencers and original content. This is an effective approach that allows brands to follow trends organically and build deeper connections with their target audiences. Respondents use social media analytics tools to support their strategies. Various Instagram and influencer account monitoring tools, such as Hype Editor, help brands evaluate content performance, analyse trends and focus on strategic planning. This analytical approach allows brands to optimise their strategies in a data-driven way. Participants are active not only in the monitoring of current trends, but also in the definition of future strategies. In their strategic planning processes, they strive to develop sustainable and effective strategies by combining elements such as consumer research, influencer collaboration and trend analysis. In addition, their approach is flexible to adapt quickly to changing circumstances.

Question 2

Regarding the impact of Instagram trends on marketing strategies, participants offered different perspectives. Firstly, the need to react quickly to short-term strategies is important. However, it was emphasized that these quick reactions can be fraught with difficulties such as workload, inter-departmental coordination, and the impact on long-term planning. Participants recognized that trends often have a short-term impact but a limited contribution to long-term strategies. This suggests that trends, which fade quickly, pose a challenge in creating a sustainable marketing strategy. However, influencers and Instagram trends were reported to have a positive impact on brand awareness and engagement. However, it was emphasized that not every trend can be adapted to every sector and that sector-specific strategies should be identified. The interviews revealed that social media data analysis plays a crucial role in shaping marketing strategies and, if used correctly, can help manage budgets and create audience-focused content. This finding is in line with previous research, which revealed that audience planning and targeting in social media is relatively easier than traditional marketing methods (Arda, 2017:33). Conversely, respondents cited the proliferation of agencies and communication tools used in brand communication, as well as coordination and workload difficulties.

In conclusion, the impact of social media trends on marketing strategies is a complex dynamic. A balanced combination of adapting to rapidly changing trends, accurate data analysis and long-term strategies can form the basis of a successful marketing approach.

Question 3:

This analysis emphasizes the importance of companies' ability to not only follow new Instagram trends, but also to strategically adapt and react to them. Content production and budget management processes are interdependent for companies to effectively manage their digital presence. Market analysis and target audience assessment play a fundamental role in companies' strategic planning processes. The sub-theme of strategic planning and reaction, which emerged based on analysis, highlights the process of companies adapting to new Instagram trends by creating a rapid awareness and analyzing competitor behaviour in a competitive manner. Furthermore, strategic planning should include the capacity to adapt not only to short-term goals but also to long-term visions. The processes of content production, budget assessment, response and risk management are interconnected. When formulating content strategies, companies should also consider budget constraints and potential risks. Market analyses, target audiences and the evaluation of social/cultural factors are critical to understanding the environment in which the company operates. These analyses provide important insights for strategic planning processes. Media and technology strategies determine the company's ability to interact with its target audience and adapt to new trends. These strategies, combined with content and trend analysis, create a strong digital presence.

In summary, this analysis identifies the key elements that companies should focus on to strengthen their digital marketing strategies and maintain their competitive advantage. Strategic planning, content creation, budget management, market analysis and the integration of media/technology strategies are key factors that determine a company's digital success. Understanding and effectively implementing these key elements will enable companies to stand out in a competitive digital marketing landscape. As a result, it is critical for companies to develop their strategic planning processes and manage their digital assets effectively, taking into account the key issues discussed in this analysis, in order to maintain their competitive advantage.

Question 4:

The purpose of this content analysis was to have an understanding of the impact of social media on e-commerce and marketing strategies. The analysis, which was shaped by the information obtained from the participants, explored the contributions of social media to business strategies through various sub-themes. The analysis emphasizes the use of social media as a strategic tool. In this respect, it is consistent with previous studies that show that brands' social media posts have a positive impact on their interactions (Knibbs, 2013; Gearhart and Skarda-Mitchell, 2018:246). The participants emphasized the strategic importance of social media for brand collaboration, product differentiation and rapid adaptation to trends. The fact that the participants came from different industries adds depth to the analysis. Experiences from different sectors show how social media interacts with industry-specific dynamics. The analysis highlights the importance of customer centricity and content creation in social media strategies. The findings are in line with 2022's research, which previously highlighted that content marketing is the second most important criterion for consumers, just after product quality (Saçan and Eren, 2022:1419). Participants stated that consumer feedback drives product development processes and that entertaining content increases brand awareness. This encourages companies to develop strategies that are sensitive to customer needs. The analysis highlights how respondents are adapting to social media trends and preparing for future trends. Respondents emphasized the importance of developing business strategies in line with trends when assessing the long-term impact. This determines the ability of companies to adapt to changing market conditions. The analysis highlights the need to monitor strategic decisions made in the formulation and implementation of business strategies. It shows how companies create value through social media by making decisions about product portfolio management, brand collaboration and content creation strategies. As a result, this content analysis provides strategic insights to help companies develop and optimize their social media strategies.

Question 5:

Exploring the impact of marketing strategies on social media trends and consumer behaviour can help companies build their strategies for the future more effectively. In this context, this analysis, based on the experiences and opinions of the participants, provides an in-depth analysis of dynamic interactions in the marketing world. The findings present how marketers can follow social media trends, adapt to changing consumer behaviour and integrate these factors into their marketing strategies through the experiences of the participants. At the same time, it also evaluates how this dynamic relationship can affect the competitive advantage of companies and includes views on how business strategies can be adapted to these variables. In summary, the sub-themes identified under each main theme offer a wide range of perspectives and knowledge among the participants. In the "marketing strategies" theme, "marketing campaigns," "target audience identification," and "competitive analysis" are among the prominent sub-themes. In the "social media trends" theme, topics such as "influencer marketing," "viral content strategies," and "comparison of social media platforms" stand out. In the theme of "changes in consumer behaviour", the sub-themes of "online shopping habits," "brand loyalty," and "access to information and conscious consumer" stand out. As a result, understanding the interactions between marketing strategies, social media trends and consumer behaviour is critical for achieving sustainable competitive advantages in the business world. In this context, the analysis provides an in-depth perspective to help business professionals, researchers and marketers understand the complexity between marketing strategies, social media trends and consumer behaviour and integrate these factors into their strategic planning. In addition, the findings provide a valuable resource for improving marketing strategies,

creating content in line with social media trends and better responding to changing consumer behaviour.

5. Conclusion

Social media has changed consumer behaviour and habits by becoming an integral part of our lives. Consumers are heavily influenced by opinions on social media when making purchasing decisions, in addition to the factors they have been influenced by in the past. Before making a purchase decision about a product or service, they are influenced by search engines, comments from people who have bought the same product on e-commerce sites, forums where user comments about the product or service are posted, and people whose opinions they value, and they make their decisions based on these parameters. Before social media became a part of our lives, consumers' purchasing decisions were influenced by environmental factors such as opinion leaders, social circles and family, but this environment has expanded. Despite the fact that the comments about the product come from people they do not know, a product with predominantly bad user reviews may even cause them to turn to a substitute or abandon their purchase behaviour altogether. In this environment, the opinions and suggestions, lifestyles and products used and recommended by influencers, the new generation of consumer opinion leaders, create a positive perception in the eyes of consumers. This perception management is well known to brands, which is why these parameters are primarily taken into account when planning social media strategies within digital marketing strategies. This is why working with influencers is now a key part of brand strategies.

In the in-depth interviews conducted as part of this study, in the evaluations of the marketing manager and senior managers of 11 different brands, with regard to the first question, the managers mostly expressed the difficulties they experienced in monitoring the tools they used to follow Instagram trends in real time. Collaboration with influencers was one of the most used methods. The other most emphasized issues are the importance of competitive analysis in strengthening the social media presence of brands, and the need to direct the content produced by paying attention to these parameters. Participants from the e-commerce, cosmetics, and textiles sectors, who are mainly involved in developing consumer-facing strategies, answered in the affirmative to one of the study's questions: "Do periodic prominent trends on 'Instagram', one of the social media platforms, have an impact on sectoral production diversity? The examples they gave to support this idea were that the products that go viral through a trend can be included in the range of brands in the sector, if they are suitable for the existing production infrastructure in line with the increasing demand. Other brands in the cosmetics sector have reported to their R&D departments that they are adding these ingredients to their existing products, for example, products containing vitamin C and collagen are shared by many influential people who share beauty and care content on Instagram. However, the lengthy production processes are a barrier to adding these ingredients to existing products or launching a new product. For this reason, these developments are mostly reflected in product planning. In the textile sector, for example, products that are noticed by a famous actor in a TV series and spread through an influential person and the content in the category belonging to that product are noticed by brands and included in their content, thus increasing sales. In the e-commerce sector, it was shared that viral products are quickly included in categories such as highlights and bestsellers. However, most participants agreed that the answer to this question is yes for brands that can be more flexible in their production processes.

Instagram has also helped many products gain a significant share of sales. For example, the air fryer, a kitchen product that aims to reduce the cooking time, had an outburst of sales in 2023. Despite being launched in Türkiye more than 10 years ago; the product's launch did not

generate as much buzz as expected due to the wrong positioning of the product. This is partly due to the fact that it was only launched as a deep fryer, and customers did not see the point in buying it just for the 'fried food with less oil' selling point. After it was relaunched in 2021, the air fryer went viral on Instagram. Pandemia has one of the reasons for the increase in sales of kitchen products. The brands positioned the product better than before, highlighting the benefit of spending less time in the kitchen as the cooking times are shorter than traditional ovens. In this way, the target audience became clear: employees and working mothers, who need to cook in a practical way first and foremost because they don't have the time. Instagram influencers - especially the cooking channels that working people follow - started doing brand collaborations. It became so viral that people started to feel deprived if they didn't have an air fryer. This sentiment strategy has always worked well as a marketing strategy. Same applies to robot and upright cleaners.

All participants stated that Instagram trends, by their very nature, have a short-term effect and tend to rise quickly and then disappear. Therefore, the answer to the second question of the study is that they do have an impact. Variables such as whether the trend is compatible with the industry, the brand's identity and message, and the product portfolio directly influence a brand's decision to share content related to the trend. When a new trend emerges, brands generally want to be the first in their industry to share content related to the trend. If competitors are sharing content related to the trend, they are relatively more hesitant to share in order to avoid the perception of being an afterthought or being copied. To make their short-term digital marketing strategies more flexible and adaptable to the rapidly changing structure of social media, brands are allocating a separate line item in their budgets, called a 'buffer', to be spent as needed. This allows them to make sudden choices.

Regarding the last question of the research, "Do Instagram trends have a direct impact on the medium and long-term digital marketing strategies of companies with production and retail sales?", it can be stated that there is a partial indirect impact. Evaluating the main and sub-themes that emerged from the interviews with brand managers, it can be observed that the strategic positioning of brands has a direct impact on the management of social media content. It was stated that the most critical point in the inclusion of Instagram trends in strategies is whether the trend is compatible with the nature of the brand strategy. Another parameter is social media algorithms, which change and are updated from time to time. Brands develop their strategic planning by adapting it to the changing algorithms. The disappearance of trends after saturation makes it difficult to incorporate them into medium and long-term strategies. However, collaborations formed through trends can be long term. On the other hand, some movements may have the ability to shape future trends and thus customer behavior. One of these rare trends was short food videos. One of the participants stated that they changed the content of their recipe videos as a result of this trend and have continued with this strategy for a long time. The fact that the reaction to these video posts has been positive is an indication that the trend is still resonating with consumers. This leads the brand to continue in this direction in its content planning. In all this planning, public relations and crisis management remain important for brands. To ensure customer loyalty and enhance the customer experience, brands are closely monitoring social media comments and tend to respond quickly to negative comments as part of their brand policy.

The interviews also revealed that some brands use neuromarketing techniques in content measurement. In focus group studies in particular, eye-tracking is used to check that the placement of content is planned correctly. On the other hand, it was observed that neuromarketing methods are also used to measure the attention-grabbing factors of shelf layouts in stores. The development and diffusion of neuromarketing in Türkiye is noticeable.

Due to the reliability measurement of qualitative research methods, the study can be extended and repeated. On the other hand, a similar study conducted by brands can increase the diversity of the sector in the sample. As the study is specific to Instagram trends, future research can be conducted on the TikTok platform, another medium where social media trends are widely felt.

ANNEX – INTERVIEW QUESTIONS

- 1.** Do you follow Instagram trends personally? What are the tools and methods that you use to keep track of the trends? Does the data analysis resulting from this tracking play a direct role in shaping your marketing decisions?
- 2.** As [position name], how do you think social media trends will affect or shape your company's marketing strategy in the short, medium, and long term?
- 3.** What is your first reaction to a new Instagram trend? Do you have an instant understanding of these trends? If so, do you immediately adapt your content strategy to the sector variation, or do you prefer to wait and get involved in the process later (by analyzing your competitors' behaviour first, for example)?
- 4.** Do you come across situations where the trends you see on Instagram and incorporate into your strategy lead you to expand your product range? If so, what parameters do you use to decide to produce and launch new products based on these trends? And how do you ensure that consumer interest in a particular trend translates into real purchase behaviour? What research methods do you use?
- 5.** In the long term, how will you adapt your marketing strategies in line with new social media trends and changes in consumer behaviour?

Çatışma Beyanı/ Conflict Declaration:

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in this study.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Declaration of Contribution Rate of the Researchers:

Birinci yazar %50, ikinci yazar %25, üçüncü yazar ise %25 oranında katkı sağlamıştır.

The first author contributed 50%, the second author contributed 25%, and the third author contributed 25%.

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Permission: Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığının 31.01.2024 tarih ve 61351342 sayılı yazısı ile etik açıdan uygun görülmüştür. Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

It was deemed ethically appropriate with the letter dated 31.01.2024 and numbered 61351342 of Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Committee. In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

References

- Alharthi A., Atlam, H. F., Alenezi, A., Walters, R. J. and Wills, G. B. (2017). Integration of cloud computing with internet of things: challenges and open issues. In 2017 IEEE international conference on Internet of things (iThings). 670-675.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. and Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (6. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
- Aragoncillo, L. and Orus, C. (2018). Impulse buying behaviour: an online-offline comparative and the impact of social media. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 22(1), 42-62.
- Arda, S. (2017). Sosyal medyanın geleneksel reklam araçlarına göre hedef kitle belirlemedeki avantajları. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(28), 21-44.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman
- Bourdieu, P. (2010), "Sermaye Biçimleri", der M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, Sosyal Sermaye, Değişim, İstanbul, s. 45-75.
- Bozyiğit, B. and Metin, İ. (2022). Sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışlarına etkisi: Instagram kullanıcıları üzerinde bir araştırma. *Journal of Business in The Digital Age*, 5(2), 180-193.
- Chen, Y. P., Li, Q., Wang, J. and Lin, Z. (2010). User comments for news recommendation in forum-based social media. *Information Sciences*, 180(24), 4929-4939.
- Creswell, J.W. (2021). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni [Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches]. S. B. Demir ve M. Bütün, Trans. (Eds.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dömbekçi, H. A. and Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.
- Ellison, N., Vitak, J. and Steinfield, C. (2010). With a little help from my friends: How social network sites affect social capital processes. in Zizi Papacharissi (Ed.) (124-145) *The Networked Self: Identity, Community and Culture on Social Network Sites*. Routledge
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2002). *Öteki kuram: kitle iletişiminde yaklaşımların tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*, Pozitif Matbaacılık.
- Gaallion, A.J. (2014). Applying the uses and gratifications theory to social networking sites: a review of related literature. https://www.academia.edu/1077670/Applying_the_Uses_and_Gratifications_Theory_to_Social_Networking_Sites_A_Review_of_Related_Literature.
- Gearhart A.O., and Skarda-Mitchell, J. (2018). Using Instagram to engage with (potential) consumers: A study of Forbes Most Valuable Brands' use of Instagram. *The journal of social media in society*, 7(2), 232-251.
- Gnizy, I. (2019). The role of inter-firm dispersion of international marketing capabilities in marketing strategy and business outcomes. *Journal of Business Research*, 105, 214-226.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.) İstanbul, Beyoğlu, Türkiye: Metis Yayınları. (s-107-136)

- Gürel, P. and Alay, H. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımının satın alma davranışlarına etkisi. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal*, 7, 49-76.
- Hollensen, S. and Raman, A. (2014) 'Social media marketing- From 'Bowling' to 'Pinball'', *Journal of the Canadian Institute of Marketing*, 10(2), 8-12
- Howard P. N., Parks M. R. (2012). Social Media and Political Change: Capacity, Constraint and Consequence, *Journal of Communication*, 62 (2), 359–362.
- Kaplan, A. M. and Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68.
- Kent M. L. (2010) *Directions in social media for professionals and scholars*. The SAGE Handbook of Public Relations 2, p 643–656.
- Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P. and Silvestre, B. S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business horizons*, 54(3), 241-251.
- Knibbs, K. (2013). Want to make money? Study says Instagram beats Twitter, Facebook in brand engagement. <https://www.digitaltrends.com/social-media/brands-instagram-beats-twitter-facebook/>. Erişim Tarihi: 10.01.2024
- Korotina, A. and Jargalsaikhan, T. (2016). Attitude towards Instagram micro-celebrities and their influence on consumers' purchasing decisions. [Master Thesis in Business Administration, Jököping University International Business School].
- Moe, W. W. and Schweidel, D. A. (2017). Opportunities for innovation in social media analytics. *Journal of Product Innovation Management*, 34(5), 697–702.
- Monreau, E. (2018). What is Instagram, anyway. Here's what Instagram is all about and how people are using it. *Lifewire*, https://www.caeducatorstogether.org/cabinet/file/df703dbd-0a56-4b5f-8909-8d850180a7dd/What_is_Instagram.pdf.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II*. Cilt (5. Basım). İstanbul: Yayın Odası.
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (Evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 45,1, 27-55.
- Özcan, B. and Akıncı, Z. (2017). Sosyal Medyanın Üniversite Öğrencilerinin Tüketici Davranışları Üzerinde Etkisi: Turizm Fakültesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 141-154.
- Qi, J., Monod, E., Fang, B. and Deng, S. (2018). Theories of social media: Philosophical foundations. *Engineering*, 4(1), 94-102.
- Rose, P., Beeby, J. and Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129.
- Saçan, B. and Eren, T. (2022). Dijital Pazarlama Strateji Seçimi: SWOT Analizi ve Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri. *Politeknik Dergisi*, 25(4), 1411-1421.
- Steinfeld, C., Ellison, N. B., Lampe, C. and Vitak, J. (2013). Online social network sites and the concept of social capital. in *Frontiers in new media research*, 115-131.

- Şahin, E., Çağlıyan, V. and Başer, H. H. (2017). Sosyal medya pazarlamasının tüketici satın alma davranışına etkisi: Selçuk üniversitesi İİ BF örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 67-86.
- Tan, E. (2020). *Sosyal medya akımlarının tüketici tutumuna etkisi* [Yüksek lisans tezi Yeni Yüzyıl Üniversitesi].
- Topbaş, H. and Yılmaz, A. (2019). *Dijital çağda iletişim okumaları-I*, 116.
- We Are Social, 2023 October, Global Digital Report <https://datareportal.com/reports/digital-2023-october-global-statshot>
- Whiting, A. and Williams, D. (2013). Why people use social media: a uses and gratifications approach. *Qualitative market research: an international journal*, 16(4), 362-369.
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İl Özel İdaresinin Mali Denetimi Hakkında Bir Değerlendirme

An Evaluation On the Financial Audit of Special Provincial Administration

Adil BUCAKTEPE¹

Nilüfer COŞKUN MERT²

Öz

Kamu hizmet ve faaliyetlerinin yürütülmesinde asıl sorumluluk devlete aittir. Fakat bu hizmet ve faaliyetlerin hepsinin bizzat devlet tarafından yapılması mecburiyeti bulunmamaktadır. Devlet, kamu hizmet ve faaliyetlerinin bir kısmını bizzat yerine getirmekte bir kısmını ise kendi dışında örgütlediği birimlere tevdi etmektedir. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin bir kısmı devlet tarafından bir kısmı da yerinden yönetim kuruluşları tarafından ifa edilmektedir. Fakat kamu hizmet ve faaliyetlerinin yürütülmesinde asıl sorumluluk devlete ait olduğu için devletin yerinden yönetim kuruluşlarını denetleme yetkisi bulunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, mahalli idarelerden olan il özel idaresi teşkilatını ele almak ve mali denetimini inceleyerek bu denetimde Sayıştay'ın dış denetim görevinin teorik ve pratik düzlemde önemini ortaya koymaktır. Denetim, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre iç ve dış denetimden oluşmaktadır. Başka deyişle il özel idarelerinin mali yönetimi, 5018 sayılı Kanun kapsamındadır. Bu anlamda Sayıştay tek dış denetim organıdır. Sayıştay hukuka uygunluk ve performans denetimi yapar, fakat yerindelik denetimi yapamaz. Bu yolla hesap denetimi ile mali işlemler üzerinde bir hukuka uygunluk incelemesi yapılması sistemi, keyfiliğe karşı korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: İl Özel İdaresi, Mali Denetim, Kamu Hizmeti, Sayıştay, 5018 Sayılı Kanun.

Abstract

The main responsibility for the execution of public services and public activities belongs to the state. However, it is not mandatory for all of these public services and activities to be carried out by the state itself. The state carries out some of its public services and activities itself and entrusts some of them to the state units it organizes outside itself. Therefore, some of the public services are provided by the state itself and some by local government organizations. However, since the main responsibility for the execution of public services and activities belongs to the state, the state has the authority to supervise decentralized institutions. The main purpose of the study is to examine the special provincial administration organization, which is one of the local governments, and to examine its financial audit and to reveal the importance of the external audit role of the Court of Accounts in this audit on a theoretical and practical level. The audit consists of internal and external audit in accordance with the Public Financial Management and Control Law No. 5018. In other words, the financial management of special provincial administrations is within the scope of Law No. 5018. In this sense, the Court of Accounts is the only external audit institution. The Court of Accounts carries out legality and performance audits, but can't review of expediency. The system is protected against arbitrariness by accounting auditing and a legality review of financial transactions.

Keywords: Special Provincial Administration, Financial Audit, Public Service, Court of Accounts, Law No. 5018.

¹ Doçent, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ana Bilim Dalı, adilbucaktepe@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4154-7032>, <https://ror.org/0257dtg16>

² Doktor Öğretim Üyesi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalı, nlfrcskn2179@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9717-0131>, <https://ror.org/0257dtg16>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 30.09.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.12.2024

Atıf İçin/For Cite: BUCAKTEPE A. ve COŞKUN MERT N., “İl Özel İdaresinin Mali Denetimi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2):745-763

<https://doi.org/10.17755/esosder.1558604>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Mahalli idareler yerel halkın seçtiği ve oluşturduğu kuruluşlardır. Devletlerin idari yapılanmasında mahalli idarelere yer verilmesi dünyada yaygın uygulamalardan biridir. Fakat mahalli idarelerin teşkilatlanmaları ve merkezi idare (genel idare) karşısındaki statüleri ülkelerin özel koşullarına göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu anlamda mahalli idarelerin özerkliklerinin sınırı da ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

Bir yerinden yönetim kuruluşu olan mahalli idareler esas olarak özerkliğe sahip olmakla birlikte bu özerklikleri mutlak ve sınırsız değildir. Anayasa Mahkemesi özerkliği “*Genel anlamdaki tanımıyla özerklik, sosyal bir topluluğun ya da tüzelkişiliğin kendilerini yöneten kuralların tümünü ya da bir bölümünü bizzat saptayabilmeleri veya anayasa ve yasaların çizdiği sınırlar içinde hareket edebilme özgürlüğü ve yetkisidir. Yerel yönetimler açısından özerklik ise, anayasa ve yasaların belirlediği kamu hizmetlerinin önemli bir bölümünün yurttaşların yararına olarak, yerel yönetimlerin sorumluluğu altında yerine getirilmesi yetkisidir.*” şeklinde tanımlamıştır [Anayasa Mahkemesi Kararı 8/23 (1988), Resmi Gazete (20001, 26.11.1988, 15)]. Mahalli idareler parlamento, yargı ve merkezi idare gibi çeşitli organlar tarafından denetlenebilmektedirler (Arslan, 1978: 7).

Mahalli idareler, Anayasa’nın 127’nci maddesinin birinci fıkrasında “*il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileri...*” şeklinde tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere Anayasa’da “*il, belediye ve köy*” olmak üzere üç tür mahalli idare birimi öngörülmüştür. Buradaki “*il*” kavramıyla kastedilen kurum “*il özel idaresi*”dir. Anayasa’nın 126’ncı maddesinin birinci fıkrasında geçen “*il*” ise merkezi idarenin ya da genel idarenin taşra birimi olan “*il*”dir. Bir kamu idaresi olan “*il*”e, merkezi idarenin esas taşra teşkilatı birimi olan “*il*”den yani “*il genel idaresi*”nden ayırmak için “*il özel idaresi*” denilmektedir (Gözler ve Kaplan, 2022: 182). Kamu idaresi ise, belirli bir yerde beraber yaşayan insan topluluklarının müşterek ihtiyaçlarını karşılayabilmek için oluşturdukları teşkilat olarak tanımlanmaktadır (Duran, 1982: 76). Bu çalışmada önce genel olarak il özel idaresi teşkilatı ele alınacak daha sonra il özel idaresinin mali denetimi irdelenecektir.

Sayıştay il özel idareleri için mali yönetim sürecinde dış denetim organı olarak görev yapar. Sayıştay’ın görevleri Anayasa’nın 160’ıncı maddesinde düzenlenmiş olup üçüncü fıkrasında “*Mahallî idarelerin hesap ve işlemlerinin denetimi ve kesin hükme bağlanması Sayıştay tarafından yapılır.*” şeklinde mahalli idarelerin denetimine ilişkin düzenleme de yer almaktadır. İl özel idarelerinin denetimi 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 37’nci ile 41’inci arasında düzenlenmektedir. İl özel idaresinin dış denetimi, mali denetim veya Sayıştay denetimi olarak da anılmaktadır. 10 Aralık 2003 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 68’inci maddesinde dış denetim düzenlenmektedir. Sayıştay’ın idari görevinin kapsamı, inceleme ve denetlemedir. Sayıştay’ın yargısal görevi ise sorumluların hesap ve işlemlerinden kamu zararına yol açanları kesin hükme bağlamaktır. Sayıştay, adına denetim yaptığı TBMM’ye sunduğu raporlar arasında dış denetim genel değerlendirme raporu (Sayıştay raporu) yanında genel uygunluk bildirimi, faaliyet genel değerlendirme raporu, mali istatistikleri değerlendirme raporu (mali denetim raporu) bulunmaktadır.

Denetim, yönetim sürecinin vazgeçilmez süreçlerinden birisidir. Denetim, kamusal eylem ve işlemlerde yönetim sürecini keyfilığe karşı korumaktadır. Denetimin kalitesi, kamu yönetiminin kalitesi veya etkililiği yönetim sürecinin bileşenleridir. Bu iki unsur birbiriyle doğrudan ilişki içindedir. Başka deyişle denetim ile amaçlanan kamu yönetiminin kalitesinin artırılmasıdır. Belli görevlerin mevzuatta öngörülen sürede ve şekilde yapılması denetimin

kalitesi ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kamu mali yönetiminin işleyişinin ve yönetim sürecinin en önemli unsurlarından biri dış denetimdir. Sayıştay'ın yaptığı denetimde, hukukilik ve performans ilkelerini sağlayan geliştirici raporlar olmalıdır.

1. Araştırma Yöntemi

İdare hukukunun üç temel kaynağı vardır. Bunlar “mevzuat”, “mahkeme kararları” ve “doktrin”dir. Anılan kaynaklara “hukukun genel ilkeleri” ve “örf ve adet” de eklenebilir. Bu araştırma makalesinde öncelikle mevzuat hükümleri taranmıştır. Anayasa'nın çalışma konusu ile ilgili hükümleri gözden geçirilmiştir. Ayrıca 6085 sayılı Sayıştay Kanunu, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 3194 sayılı İmar Kanunu, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu, 176 Yeraltı Suları Hakkında Kanun, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi gibi kanun ve kararnameler incelenmiştir. Konumuzla ilgili olarak yargı kararları ve bilimsel eserler de gözden geçirilmiştir. Bu çalışmada denetimin verimliliği ve etkililiği ile mali yönü irdelenmiştir.

2. İl Özel İdaresi

İl özel idaresinin kuruluşu, organları, görevleri, yetkileri ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esasları 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'yla düzenlemiştir (İl özel idaresi kurumunun ortaya çıkışı hakkında bkz. Derbil, Cilt I, 1940: 268; Onar, Cilt II, 1966: 819 vd.). Anılan kanunun 3'ncü maddesinde il özel idaresi “*İl halkının mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi*” şeklinde tanımlanmıştır. Gerek Anayasa'da gerekse anılan kanunda “*mahalli müşterek nitelikte ihtiyaç*” kavramı konusunda herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Fakat Anayasa Mahkemesi tarafından anılan kavram (Anayasa Mahkemesi Kararı, 22.06.1988, 18/23, s. 17) “*herhangi bir yerel yönetim biriminin sınırları içinde yaşayan kişi, aile, zümre ya da sınıfın özel çıkarlarını değil, aynı yörede birlikte yaşamaktan doğan eylemli durumların yarattığı, yoğunlaştırdığı ve güncelleştirdiği, özünde yerel ve kamusal hizmet karakterinin ağır bastığı ortak beklentiler*” olarak tanımlanmıştır.

İl özel idaresinin kurulması için mevzuatta özel ya da ayrı bir yöntem öngörülmemiştir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun ikinci maddesinde illerin kurulmalarının ve kaldırılmalarının kanunla yapılacağı hüküm altına alınmıştır. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun dördüncü maddesinde de “*İl özel idaresi, ilin kurulmasına dair kanunla kurulur ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona erer.*” hükmüne yer verilmiştir. Dolayısıyla il özel idaresi de, merkezi idarenin bir taşra teşkilatı birimi olan il genel idaresinin kurulmasına dair kanunla kurulmakta ve il genel idaresinin kaldırılmasıyla da il özel idaresi de kaldırılmış olmaktadır.

İl özel idaresinin görev alanı diğer mahalli idare birim olan belediyeden farklı olarak belirlenmiştir (Duran, 1982: 144-145). Zira 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 3'ncü maddesinin (a) bendinde belediyenin “*Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki*

ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisini” (c) bendinde ise “belde”nin “Belediyesi bulunan yerleşim yerini” ifade ettiği hüküm altına alınmıştır. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 5’nci maddesinde ise il özel idaresinin görev alanının il sınırlarını kapsayacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla belediye sadece insanların bir arada yaşadıkları yerleşim yerlerinde görevli iken il özel idaresi, yerleşimin olmadığı kırsal alanlar da dâhil olmak üzere il mülki sınırlarının tamamında görevli ve yetkilidir. Belediyeden farklı olarak büyükşehir belediyesi ise 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 5’inci maddesinin birinci fıkrası gereği il mülki sınırlarının tamamında görevli ve yetkilidir.

Yukarıda ifade edildiği üzere bir yerleşim birimi, yasa koyucunun iradesiyle il (taşra teşkilatı birimi olarak il) yapıldığı takdirde, başka bir işlem yapılmasına gerek kalmaksızın o yerleşim biriminde bir mahalli idare birimi olan il özel idaresi de kurulmuş olmaktadır. Dolayısıyla il genel idaresi sayısı kadar il özel idaresinin olması esastır. Fakat 6360 sayılı kanunla³ büyükşehir belediyesi idaresinin olduğu toplam otuz ilde il özel idarelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış ve netice itibarıyla mevcut il özel idaresi sayısı elli bire düşmüştür. Büyükşehir belediyelerinin olduğu illerde il özel idarelerinin kaldırılmasının Anayasa’ya uygun olup olmadığı tartışmaya açık bir husustur. Bu hususla alakalı olarak Anayasa Mahkemesi mahalli müşterek nitelikte ihtiyaçların hangi tür mahalli idare birimlerince karşılanacağı konusunda yasama organının takdir yetkisinin olduğunu ifade ederek Anayasa’ya aykırılık görmemiştir. Anayasa Mahkemesi anılan yetkiyi “*Anayasal ilkeler çerçevesinde kanun koyucu, mahallî müşterek ihtiyaç olarak nitelediği bir hizmetin hangi tür mahallî idare birimince yerine getirileceği konusunda takdir yetkisine sahiptir. Genel bir kamu hizmetinin mahallî müşterek ihtiyaç niteliği taşıyan bölümü, Anayasa’da yerel yönetimlerin görev alanı olarak belirlenen coğrafyayla sınırlıdır. Bu nedenle, dava konusu kurallarla büyükşehir belediyelerinin sınırlarının il mülki sınırlarıyla özdeşleştirilmesi sonucunda, ildeki mahallî müşterek ihtiyaçların da yine bir mahallî idare birimi olan büyükşehir belediyelerince yerine getirilecek olması karşısında kuralların, Anayasa’nın 127. maddesine aykırı bir yönü bulunmamaktadır. Öte yandan, dava dilekçesinde il mülki sınırlarının mahalli hizmetler için ‘optimal ölçek’ sayılmasının olanaksız olduğu ileri sürülmüş ise de söz konusu sorun kanun koyucunun takdirindedir. Bir başka ifadeyle, hangi sınırların mahalli hizmetler için ‘optimal ölçek’ sayılacağı hususu yerindelik denetimine ilişkin olup anayasallık denetiminin kapsamı dışındadır. Açıklanan nedenlerle, dava konusu kurallar Anayasa’nın 127. maddesine aykırı değildir.”* şeklinde gerekçelendirmiştir. [Anayasa Mahkemesi Kararı 19/100 (2013) Resmi Gazete (29123, 18.09.2013)].

Anayasa’nın 127’nci maddesinin birinci fıkrasında mahalli idare birimleri olarak “*il, belediye ve köy*”den bahsetmekte fakat aynı maddenin üçüncü fıkrasının son cümlesinde ise büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimlerinin getirebileceği ifade edilmektedir. Kanaatimizce büyükşehir belediyelerinin sınırlarının il mülki sınırlarına genişletilerek il özel idarelerinin kaldırılması yukarıda anılan üçüncü fıkra çerçevesinde yapılan bir düzenleme olduğundan Anayasa’ya uygundur. (Aynı yönde görüşler için bkz. Ulusoy, 2023: 236-237; Çağlayan, 2018: 158; aksi yönde görüş için bkz. Gözler ve Kaplan, 2022:182). Hatta büyükşehir belediyelerinin görev ve yetki alanlarını il mülki sınırlarına genişleten modelin ülke genelinde uygulanmaya konulmasının sunulan kamu hizmetlerine olumlu olarak yansıtacağı ifade edilebilir.

³ 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun geçici 2’nci maddesinde İstanbul ve Kocaeli ilinde büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırı olduğu hüküm altına alınmıştır. 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la, yeni büyükşehir belediyeleri de kurulmuş, İstanbul ve Kocaeli örneklerinde olduğu gibi, büyükşehir belediyelerinin sınırlarının il mülki sınırı olduğu hüküm altına alınmış ve büyükşehir belediyesi olan illerdeki il özel idarelerinin kaldırılması öngörülmüştür.

İl özel idaresi kaldırılan otuz büyükşehirde anılan birimin görevlerini yapmak üzere Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları⁴ kurulmuştur (Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, 2023: 307).

2.1. İl Özel İdaresinin Görev ve Yetkileri

İl özel idaresinin görev ve yetkileri 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6'ncı ve 7'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Ayrıca başka kanunlarda da il özel idarelerine çeşitli görev ve yetkiler verilmiştir. Anılan kanunun 6'ncı maddesinde il özel idaresinin mahalli müşterek nitelikteki hizmetlerden il sınırları içinde ve belediye sınırları dışında yapabileceği hizmetler sayılmıştır. İl özel idaresi, il sınırları içinde *“gençlik ve spor sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri”* yapmaya görevli ve yetkili kılınmıştır. Belediye sınırları dışında ise *“imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri”* yapmak görev ve yetkisi il özel idarelerine verilmiştir. Aynı maddede il özel idarelerinin, il sınırları dâhilindeki ibadethaneler, kültür ve tabiat varlıkları, tarihsel yapı ve kentin tarihsel geçmişi açısından önemli olan mekânlarla cem evlerinin yapımını, bakımını ve onarımını yapabilecekleri de ifade edilmektedir. İl çevre düzeni planının il valisinin koordinasyonunda, illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılacağı da yine aynı maddede hüküm altına alınmıştır. Mezkûr kanunun 7'nci maddesinde il özel idaresine verilen yetkilerin bazıları da şu şekilde sayılabilir: Yapmakla yükümlü olduğu görev ve hizmetleri ifa edebilmek için her türlü faaliyette bulunmak, mevzuatta belirtilen izinleri ve ruhsatları vermek ve denetlemek, mevzuatta verilen görevleri kapsamında düzenleyici işlemler yapmak ve uygulamak, kanunlarda öngörülen cezaları vermek, yükümlü olduğu hizmetleri yürütebilmek maksadıyla, menkul ve gayrimenkul malları almak, satmak, kiralamak veya kiraya vermek vb. işlemler yapmak, borç almak ve bağış kabul etmek, il özel idaresine ait vergi, resim ve harçların tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak, belediye sınırları dışındaki gayri sıhhi işletmeler ile kamuya açık dinlenme ve eğlence mekânlarına ruhsat vermek ve denetlemek.

İl özel idaresinin görev ve yetkileri 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6'ncı ve 7'nci maddelerinde sayılanlardan ibaret değildir. Başka kanunlarda da il özel idarelerine birçok görev verilmiştir. Mesela 3194 sayılı İmar Kanunu'nda⁵, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda⁶, 3213 sayılı Maden Kanunu'nda⁷, 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun'da⁸,

⁴ 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m. 273/1: “Büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım ve hizmetlerinin etkin olarak yapılması, izlenmesi ve koordinasyonu, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin koordinasyonu ve yürütülmesi, ilin tanıtımı, gerektiğinde merkezi idarenin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordine edilmesi, temsil, tören, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik edilmesi ve bunların denetlenmesini gerçekleştirmek üzere valiye bağlı olarak kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçeli Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur.”

⁵ m. 28/7: “27 nci madde kapsamındaki yapılar ile entegre tesis niteliğinde olmayan ruhsata tabi tarım ve hayvancılık yapılarına ait 22 nci maddede yer alan etüt ve projeler, il özel idarelerince veya Bakanlığın taşra teşkilatınca hazırlanabilir. Bu tarım ve hayvancılık yapılarına dair fenni mesuliyet, il özel idaresinin veya Bakanlığın taşra teşkilatının mimar ve mühendisleri tarafından üstlenilebilir.”

⁶ Ek madde 4: “Bu Kanunun 76 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine göre elde edilen gelirler, il özel idarelerince, ortaöğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanması için de kullanılır.”

⁷ m. 7/9: “Maden üretim faaliyetleri ile bu faaliyetlere dayalı ruhsat sahasındaki tesisler için işyeri açma ve çalışma ruhsatları il özel idareleri veya yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı tarafından verilir.”

⁸ m. 4/3: “...Bu miktarı aşan sular ile sulama, kullanma ve işlenerek veya doğal haliyle içme suyu olarak satılmak üzere çıkarılan yeraltı suları, Hazinesinin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdeki kaynak suları (mazbut vakıflara ait sular hariç), 2886 sayılı Kanun hükümlerine uyularak il özel idarelerince kiraya verilir...”

2872 sayılı Çevre Kanunu'nda⁹, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda¹⁰, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda¹¹ il özel idarelerine çeşitli görev ve yetkiler verilmektedir.

2.2. İl Özel İdaresinin Organları

İl özel idaresinin organlarının neler olduğu 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 3'ncü maddesinde belirlenmiştir. Anılan maddeye göre il özel idaresinin “*il genel meclisi*”, “*il encümeni*” ve “*vali*” olmak üzere üç organı vardır.

İl genel meclisi, il özel idaresinin karar organı olup 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'da belirlenen esas ve usullere göre ildeki seçmenler tarafından, beş yıllığına, seçilmiş üyelerden oluşur. İl genel meclisi üyesi seçilebilmek için milletvekili seçilebilme şartlarını taşıyor olmak gerekmektedir. İl genel meclisinde atanmış üye bulunmamaktadır. İl genel meclisinin görev ve yetkileri 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 10'ncü maddesinde sayılmıştır. Bu görev ve yetkilerin bazıları şunlardır: “*Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç İl çevre düzeni plânı ile belediye sınırları dışındaki alanların imar plânlarını görüşmek ve karara bağlamak, Borçlanmaya karar vermek, Bütçe içi işletmeler ile Türk Ticaret Kanununa tâbi ortaklıklar kurulmasına veya bu ortaklıklardan ayrılmaya, sermaye artışına ve gayrimenkul yatırım ortaklığı kurulmasına karar vermek, Encümen üyeleri ile ihtisas komisyonları üyelerini seçmek, İl özel idaresi tarafından çıkarılacak yönetmelikleri kabul etmek, İl özel idaresine kanunlarla verilen görev ve hizmetler dışında kalan ve ilgililerin isteğine bağlı hizmetler için uygulanacak ücret tarifelerini belirlemek.*” İl genel meclisi, meclisçe belirlenecek bir ay hariç, her ayın ilk haftası toplantı yapar. Toplantılar kamuya açıktır.

İl özel idaresinin bir diğer organı il encümenidir. İfade etmek gerekir ki “encümen”, “kurul; heyet” manasına gelmektedir (Yılmaz, 1992: 249). İl encümeni bir başkan ve altı üyeden oluşmaktadır. Üyelerin bir kısmı atamayla bir kısmı da seçimle göreve gelmektedir. Fakat hatırlatmak gerekir ki il encümeni üyeleri için seçim günü seçmenlerce ayrıca oy kullanılması söz konusu değildir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 25'nci maddesinin birinci fıkrasına göre valinin başkanlığında, genel sekreter ile il genel meclisince her sene kendi üyeleri içinden seçilen üç üye ve vali tarafından her sene birim amirleri arasından seçilen iki üyeden oluşmaktadır. İl encümeninin, il genel meclisinden farklı olarak, haftada en az bir defa toplanması gerekmektedir. Encümenin görev ve yetkileri 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 26'ncı maddesinde sayılmıştır. Anılan görev ve yetkilerin bazıları şunlardır: “*Yıllık çalışma programına alınan işlerle ilgili kamulaştırma kararlarını almak ve uygulamak. Kanunlarda öngörülen cezaları vermek. Belediye sınırları dışındaki umuma açık yerlerin açılış ve kapanış saatlerini belirlemek. Vali tarafından havale edilen konularda görüş bildirmek. Stratejik plân ve yıllık çalışma programı ile bütçe ve kesin hesabı inceleyip il genel meclisine görüş bildirmek.*” İl encümenine başka kanunlarda da görev ve yetkiler verilmiştir. Mesela 6111

⁹ m. 12/1: “Bu Kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi Bakanlığa aittir. Gerektiğinde bu yetki, Bakanlıkça; il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına, Denizcilik Müsteşarlığına, Türkiye Çevre Ajansına, Emniyet Genel Müdürlüğüne, Jandarma Genel Komutanlığına ve Sahil Güvenlik Komutanlığına devredilir. Denetimler, Bakanlığın belirlediği denetim usul ve esasları çerçevesinde yapılır.”

¹⁰ m. 11/H: “...Vali; kamu düzeni ve güvenliği ile kişilerin can ve mal emniyetinin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, trafik güvenliği ve kontrolünün sağlanması amacıyla meydan, karayolları, cadde, sokak ve park gibi kamuya açık alanlarda kurulacak sistemlerin yerlerinin tespiti, kuruluşu ve altyapı faaliyetlerini koordine eder. Bu sistemlerin altyapı, kuruluşu ve işletilmesi ile ilgili olarak il özel idaresi, belediye, köy ve diğer kamu tüzelkişilikleri valiliğin talebini yedi gün içinde sonuçlandırır...”

¹¹ m. 11/2: “Nüfusu 2.000'in altına düşen belediyeler, Cumhurbaşkanlığı kararı ile köye dönüştürülür. Tüzel kişiliği kaldırılan belediyenin tasfiyesi il özel idaresi tarafından yapılır. Bu belediyenin taşınır ve taşınmaz malları ile hak, alacak ve borçları ilgili köy tüzel kişiliğine intikal eder. İntikal eden borçların karşılanamayan kısımları il özel idaresi tarafından üstlenilir ve vali tarafından İller Bankasına bildirilir...”

sayılı kanunda¹², 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nda¹³, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nda¹⁴ çeşitli görev ve yetkiler verilmiştir.

İl özel idaresi teşkilatının en üst amiri ve tüzel kişiliğinin temsilcisi olan vali, aynı zamanda merkezi idarenin esas taşra teşkilatı birimi olan il genel idaresinin de en üst amiridir. Vali, 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin (Yayınlandığı Resmi Gazete'nin Tarihi-Sayısı: 10.07.2018-30474) 2'nci maddesi gereği doğrudan Cumhurbaşkanı kararıyla atanmaktadır. Valinin İl encümenine başkanlık yapmak, il özel idaresinin menkul ve gayrimenkul mallarını idare etmek, il genel meclisi ve il encümenin kararlarını uygulamak, personel atamak, bağlı kuruluş ve işletmeleri denetlemek, şartsız bağışları kabul etmek, halkın huzur ve esenliğini temin için gerekli önlemleri almak, il özel idaresini temsil etmek gibi görev ve yetkileri bulunmaktadır.

Vali merkezi idare memurudur. Valinin il özel idaresinin (*yürütme*) organı olması, mahalli idare esasları ile çelişki yarattığı düşünülebilir. Nitekim vali, seçimle değil atamayla göreve gelmektedir. Bununla birlikte valinin mesleki tecrübesi, yönetim anlayışı ve istikrarı ile uzun dönemli program ve planları koordine etmeye dönük bilgi birikimi ile yetkinliği, halkın valinin vizyonuna olan güveni düşünüldüğünde valinin il özel idaresinin başı olması, yönetim sistemimize olumlu etkisi bulunmaktadır.

3. İl Özel İdarelerinin Maliyesi

Devlet üstlendiği geleneksel, ekonomik ve sosyal görevlerini kamu kurumları ve kuruluşları aracılığıyla yerine getirmektedir. Devletin mali bakımdan sınıflandırmada mahalli idareler kapsamındaki kuruluşu olan il özel idaresi veya il özel yönetimi, siyasi ve mali bazı yetkileri içermektedir. Bu amaçla, il düzeyinde yerel nitelikli ortak ihtiyaçları karşılayan il özel idarelerinin gelir kaynağının bulunması gerekmektedir. Belediyeler doğal yerleşim birimleri olmasına karşın, il özel idareleri bölgesel yönetim biçimleri olmakla birlikte, iki kurumun da en önemli gelir kaynağı genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paydır (Batirel, 2003: 107). Bunun yanında, yerel idarelerin gelir kaynaklarına yakınlıkları, yerel düzeyde bir sıkıntı yaşanmadan denemeler yoluyla yeni gelir kaynağı arayışına girebileceği anlamına gelmektedir. Dolaylı vergilerden katma değer vergisinin ilk hayata geçirilişi 1920'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde yerel düzeyde olmuştur (Ulutam: 2001: 55).

İl özel idareleri kendilerine verilmiş görevleri yaparken harcama yapmaları gerekmektedir. Personel giderleri gibi sürekli ve belirli giderler yanında, bina inşası, bakım ve onarım masrafların yapılabilmesi gerekli işlemlerin belirli bir süreçten geçmesine bağlıdır. Bu anlamda il özel idarelerinin mali yönetimi 5018 sayılı Kanun kapsamında olup, bu durum anılan kanunun 2'nci maddesinde *"Bu kanun, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahallî idarelerden oluşan genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin malî yönetim ve kontrolünü kapsar."* şeklinde ifade edilmiştir.

3.1. İl Özel İdaresi Gelirleri

İl özel idaresi gelirleri ülkemizde çeşitlidir. İl özel idaresinin kendi kaynakları yoluyla sağladığı gelirler yanında kendisine ayrılan paylar da bulunmakta olup, genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan pay en önemli gelir kalemine sahiptir (Genel bütçeden ayrılan pay ve bu

¹² 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun m. 17/25-f: *"...Bu bendin uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye ilgisine göre il encümeninin, belediye encümeninin ya da bağlı kuruluşun ve şirketin, yönetim organları yetkilidir."*

¹³ m. 5/a-4: *"İl özel idaresi yararına kamulaştırmalarda il daimi encümeni,"* kamu yararı kararı vermeye yetkilidir.

¹⁴ m. 13/5: *"İl özel idarelerine ait ihaleler, il daimi encümenince, ... bu Kanun hükümlerine göre yürütülür."*

payın oranının değişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Gözler, 2018: 316-318). İl özel idaresinin öz gelirleri son derece kısıtlı bir gelir kaynağıdır. İl özel idarelerinin öz gelirleri ve genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar yanında bağışlar ile borçlanma gelirleri de gelirler sınıflandırmasına dâhildir (Batirel, 2003:107). İl özel idaresi gelirleri, öz kaynak gelirleri, genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar, devlet yardımları ve diğer gelirler (borçlanmalar, cezalar, faizler gibi) şeklinde de sınıflandırılabilir (İnal, 2008: 108). İl özel idaresinin bu gelirleri, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 42'inci maddesinde *“İl özel idaresinin gelirleri şunlardır: a) Kanunlarla gösterilen il özel idaresi vergi, resim, harç ve katılma payları. b) Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar. c) Genel ve özel bütçeli idarelerden yapılacak ödemeler. d) Taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka suretle değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler. e) İl genel meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler. f) Faiz ve ceza gelirleri. g) Bağışlar. h) Her türlü girişim, iştirak ve faaliyetler karşılığı sağlanacak gelirler. i) Diğer gelirler.”* şeklinde düzenlenmiştir. İl özel idareleri ve belediyelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden ayrılacak paylara ilişkin esas ve usuller ise, 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.

İl özel idarelerinin demokratik ve özerk bir yapıya sahip olmasının ve bu özelliğin yarattığı bir sonuç olarak etkinliğin sağlanması il özel idaresinin gelirleri yoluyla olabilmektedir. Bu gelirler kaynağını, yerel yönetimleri hem coğrafi hem konu açısından örgütlenmelerini sınırlayan yine aynı hükümde yer alan Anayasa'nın 127'nci maddesinin altıncı fıkrasında *“mahalli idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynaklarının sağlanacağı”* şeklindeki düzenlemeyi almaktadır. Bu anlamda Anayasa'dan alınan yetkiyle yapılan il özel idarelerinin 5302 sayılı Kanunla gelir kalemleri daha sade yazılmış ve önemli gelir kalemleri açısından da 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı'ndan esas itibarıyla farklı bir özellik arz etmemektedir.

Anayasa'nın 127'nci maddesinin ikinci fıkrası *“Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir”* şeklindedir. Bu amaçla yerinden yönetim ilkesi ön şartına uygun olması şartıyla Anayasa'da ismine yer verilmese dahi maliye sistemimizde mali tevzin kurumunun (mali uyuşma) geçerli olduğu söylenebilir (Hakyemez, 1998: 171). Bu anlamda il özel idaresinin mali imkânlarının artırılması, hem il özel idaresinin hizmet çeşitliliği göz önüne alındığında hem de özerklik ve demokratiklik, mali tevzin ve yerinden yönetim ilkeleri bakımından gerekliliktir.

3.2. İl Özel İdaresi Harcamaları

İl özel idaresine müşterek ihtiyaçları karşılaması için çeşitli kanunlarla görevler yüklenmiştir. İlin sınırları içinde kendisine tanımlanmış konularda hizmet sağlayıcısı olabilmesi, il özel idaresinin harcama yapması yoluyla olmaktadır. İl özel idaresinin giderleri 5302 sayılı Kanun'un 43'ncü maddesinde kapsamlı şekilde sayılmış, 7'nci maddesiyle birtakım yetki ve imtiyazlar sağlanmıştır. Bu harcamaları maliye teorisi bakımından *“cari harcamalar, yatırım (verimli) harcamalar ve transfer harcamalar”* olarak sınıflandırmak mümkündür (Bilici, Kamu Ekonomisi, 2021: 118-119).

İl özel idaresinin gelirleri ve harcamaları artarak 2023 yılında en yüksek miktara ulaşmıştır. 2019 yılında bütçe gelirleri bütçe giderlerinin %95,02'sini, 2020 yılında bütçe gelirleri bütçe giderlerinin %105,66'sını, 2021 yılında bütçe gelirleri bütçe giderlerinin %119,28'ini, 2022 yılında bütçe gelirleri bütçe giderlerinin %106,37'sini, 2023 yılında bütçe gelirlerinin bütçe giderlerinin %100,26'sını karşıladığı, 2019'da bütçe açığı olmasına karşın, takip eden yıllarda bütçe gelirlerinin bütçe giderlerinden fazla olduğu anlaşılmaktadır (2022 ve önceki yıllara ilişkin mahalli idareler genel faaliyet raporları için bkz. Çevre, Şehircilik ve İklim

Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü
<https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari> Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün mahalli idarelerin 2023 gelir verilerine göre il özel idarelerinin 2023 yılında elde ettiği 35.702.916 TL'nin 103.978 TL vergi geliri, 810.431 TL teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, 19.678.515 TL alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, 14.968.686 TL faizler, paylar ve cezalar, 140.882 TL sermaye gelirleri, 425 TL alacaklardan tahsilatlar kalemlerinden elde edilmiştir.

Tablo 1: İl Özel İdarelerinin Bütçe İstatistikleri (2019-2023) (1000 TL)

Yılı	Bütçe Gideri (Harcamalar)	Bütçe Geliri	Bütçe Dengesi
2019	11.256.954	10.696.680	-560.274
2020	10.154.404	10.729.248	574.844
2021	13.259.122	15.816.745	2.557.623
2022	27.975.436	29.759.115	1.783.679
2023	35.608.313	35.702.916	94.604
2024 (Ocak-Haziran)	39.827.520	40.229.069	401.548

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasibat.hmb.gov.tr>

3.3. İl Özel İdaresi Bütçesi

İl özel idaresi bütçesi, bir takvim yılı başından sonuna kadar il özel idarelerinin gelir ve gider tahminlerini göstermektedir. 5018 sayılı Kanun'un 3'ncü maddesi bütçeyi "*Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge*" şeklinde tanımlamaktadır. Bu itibarla bütçenin; tahmin, tahdit (bir yıl ile sınırlı), tevzin ve tasdik (parlamento onayı) olmak üzere dört özelliği barındırdığı söylenebilir (Bilici, *Kamu Maliyesi*, 2019:132; İl özel idaresinin bütçesi hakkında bilgi için bkz. Ulusoy ve Akdemir, 2004: 186-189).

5302 sayılı Kanun'un 10'ncü ve 44'ncü ile 45'nci maddesine göre bütçeyi ve kesin hesabı kabul etme il genel meclisinin görevleri arasında sayılmaktadır. İl özel idaresi bütçe tasarısını vali hazırlamaktadır. Bu anlamda 5302 sayılı Kanun'un 47'nci maddesi, "*Her yıl bütçesinin kesin hesabı, vali tarafından hesap döneminin bitiminden sonra gelen mart ayı içinde encümene sunulur. Kesin hesap il genel meclisinin mayıs ayı toplantısında görüşülerek karara bağlanır. Kesin hesabın görüşülmesi ve kesinleşmesinde, bütçeye ilişkin hükümler uygulanır.*" şeklindedir. Dolayısıyla harcamaların yapılmasına, gelirlerin toplanmasına il genel meclisi karar vermektedir. İl meclisinin onayı üzerine kesinleşen bütçe vali tarafından İçişleri Bakanlığı'na bilgi verme amacıyla, İçişleri Bakanlığı ise il özel idarelerinin bütçelerini toplu şekilde Cumhurbaşkanı'na göndermektedir. Bu kapsamda il özel idareleri, belediyeler gibi 5018 sayılı Kanun kapsamında yer almaktadır. Hatırlatmak gerekir ki köyler ise 5018 sayılı Kanun kapsamında değildir ve Sayıştay denetimi köyler üzerinde bulunmamaktadır.

4. İl Özel İdaresinin Mali Denetimi

Denetim "*işitmek, incelemek, anlamak*" anlamına gelen Latince'de "*audire*", İngilizce "*audit*" kelimesi ile ifade edilmektedir (<https://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Denetim, “bir işin doğru ve uygun olarak yapılıp yapılamadığını incelemek, teftiş etmek, kontrol etmek” anlamında tanımlanmıştır (<https://tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Denetimi, terminolojik anlamı yanında yönetim süreci bağlamında terimsel düzeyde ele almakta fayda vardır. Bu anlamda denetim veya denetimin etkililiği, denetimin yarattığı yaptırım gücünü işaret etmektedir. Bu anlamda denetsel etkinin, yönlendirici etki ve düzeltici etki olmak üzere iki pratik sonucu bulunmaktadır. Denetimin yönlendirici etkisinde, denetimin edilgen özelliği, düzeltici etkisinde ise etken özelliği söz konusudur. Yönlendirici etki, çalışanların görevlerini tam ve eksiksiz yapmalarına dönük itici (fili, tetikleyici) güç anlamına gelirken, düzeltici etki kaynakların öngörülen sürede belirlenmiş amaçlara uygun kullanılması anlamına gelmektedir (Uluğ, 2003: 122).

Denetim, il özel idarelerinde çeşitli açılardan yapılmaktadır. “İl özel idarelerinde vesayet denetimi, yargı denetimi, kamuoyu denetimi, il genel meclisi denetimi ile iç ve dış denetim olmak üzere altı denetim türü bulunmakla birlikte, 5302 sayılı Kanun il özel idareleri için asıl denetim türü iç ve dış denetimden oluşmaktadır” (Yaman Koçak ve Kavsara, 2012: 77). İl özel idarelerinin denetimi, 5302 sayılı Kanun’un 37’nci ile 41’nci maddeleri arasında düzenlenmektedir.

Denetim, idarenin mali yönetimin işlevinin yerine getirilmesinde önemlidir. Denetimin amacı 5302 sayılı Kanun’un 37’nci maddesinde, “faaliyet ve işlemlerinde hataların önlenmesine yardımcı olmak, çalışanların ve il özel idaresi teşkilâtının gelişmesine, yönetim ve kontrol sistemlerinin geçerli, güvenilir ve tutarlı duruma gelmesine rehberlik etmek” şeklinde düzenlenmiştir. Bu amaçlar ışığında denetim kapsamı anılan maddede “hizmetlerin süreç ve sonuçlarını mevzuata, önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere, performans ölçütlerine ve kalite standartlarına göre tarafsız olarak analiz etmek, karşılaştırmak ve ölçmek; kanıtlara dayalı olarak değerlendirmek, elde edilen sonuçları rapor hâline getirerek ilgililere duyurmaktır” şeklinde ifade edilmiştir.

İç denetim, kurumun iç işleyiş sürecinde kendini denetlemesidir. Dış denetim ise Sayıştay tarafından yapılmakta ve mahiyeti itibarıyla mali bir denetim türüdür. Dış denetimde denetleyen kuruluş ile denetlenen kuruluş arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Çalışma konusu itibarıyla, daha çok il özel idarelerinin dış denetimi üzerinde durulacaktır.

4.1. İl Özel İdaresinin Dış Denetimi

4.1.a. Genel Bilgi

İl özel idaresinin dış denetimi, mali denetim veya Sayıştay denetimi olarak da anılmaktadır. 5018 sayılı Kanun’un 68’inci maddesinde dış denetim düzenlenmektedir. İç ve dış denetim terimleri 5018 sayılı Kanun’la birlikte 2005 yılında girmiştir. İl özel idarelerinin denetimi 5302 sayılı Kanun’un 37’nci ile 41’nci arasında düzenlenmektedir. Aynı Kanunun 38. maddesinin beşinci fıkrası gereğince “Denetime ilişkin sonuçlar kamuoyuna açıklanır ve meclisin bilgisine sunulur.”¹⁵

Sayıştay’ın görevleri Anayasa’nın 160’ıncı maddesinde düzenlenmiş olup üçüncü fıkrasında “Mahallî idarelerin hesap ve işlemlerinin denetimi ve kesin hükme bağlanması Sayıştay tarafından yapılır.” şeklinde mahalli idarelerin denetimine ilişkin düzenleme de yer almaktadır. Bu denetimin amacı, 5018 sayılı Kanun’un 68’nci maddesinin birinci fıkrası gereğince “genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu

¹⁵ 2022 yılı dış denetim genel değerlendirme raporunda il özel idareleri bütçelerinden köylere hizmet götürme birliklerine mevzuatta bulunmayan ve projeye dayanmayan işler için aktarmalar yapılması önemli görülen konulardan olmuştur. Ayrıca Raporla mahalli idareler itibarıyla mali raporlara ilişkin en fazla tespit edilen on konuya yer verilmiştir. Bu bulgu on konu içinde sayılmamıştır.

çerçevesinde, yönetimin malî faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanması” şeklinde ifade edilmiştir. Bu anlamda Sayıştay tarafından yapılan denetim, harcama sonrası denetim mahiyetindedir. Diğer yandan dış denetim, 5018 sayılı Kanun’un 68’nci maddesinin ikinci fıkrası gereğince “genel kabul görmüş uluslararası denetim standartları dikkate alınarak; kamu idaresi hesapları ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, malî tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin malî denetimi ile kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin malî işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespiti ile kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi” şeklinde tanımlanmıştır.

Sayıştay, doğrudan kişilerin çıkarına hizmet eden ve kişilerin başvurusu üzerine yapılan bir denetim yolu olmayıp, kendiliğinden hareket geçen, Anayasa’nın yargı bölümünde düzenlenmesine rağmen yüksek mahkeme olmayan, idari ve yargısal yönü olan anayasal bir kuruluştur (Kaplan, 2024: 86, 90; yüksek hesap mahkemesi olduğu görüş için bkz. Günday, 2004: 383; hesap mahkemesi olduğu hakkında bkz. Gözübüyük, 2010: 58). Bu itibarla Sayıştay yönetim sistemi içinde ayrı bir yerde konumlanmış durumdadır.

Sayıştay’ın görevleri 3 Aralık 2010 tarihinde kabul edilen 6085 sayılı Sayıştay Kanununda düzenlenmiştir. Sayıştay’ın idari görevi, Anayasa’nın 160’ıncı maddesinin birinci fıkrasında ve 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’nun 4’üncü maddesinde sayılan kurum ve kuruluşlarının gelir ve giderlerini TBMM adına incelemek ve denetlemektir. Bir başka deyişle Sayıştay’ın idari görevinin kapsamı, inceleme ve denetlemedir. Sayıştay’ın yargısal görevi ise sorumluların hesap ve işlemlerinden kamu zararına yol açanları kesin hükme bağlamaktır. Daireler tarafından yapılan hesap yargılaması sonucunda hesap ve işlemlerin yasal düzenlemelere uygunluğuna veya kamu zararının sorumlularda tazminine hükmedilir veya gerekli hususların ilgili mercilere bildirilmesine karar verilir. Kamu zararı, 5018 sayılı Kanun’un 61’inci maddesinde “Kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanan mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri sonucunda kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunmasıdır.” şeklinde tanımlanmıştır.

Sayıştay ilamları kesinleştikten sonra yerine getirilir. 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’nun 53’üncü maddesi gereğince hüküm tarihinden itibaren kanuni faize tabi tutularak 2004 sayılı İcra İflas Kanunu hükümlerine göre tahsil edilir. Sayıştay kararlarına karşı, Sayıştay temyiz kuruluna ilamın ilgiliye tebliğinden itibaren altmış gün içinde başvurulabilir. Aynı kanunun 55’inci maddesi gereğince temyiz kurulu kararları kesindir. Aynı kanunun 54’üncü maddesi gereğince yargılamanın iadesi ve karar düzeltilmesi yollarına da aynı kanunda düzenlenen şartlarla başvurulabilir.

4.1.b. 5018 Sayılı Kanun Gereğince “Sorumlular”

Çalışmada sorumluların kim olduğuna değinerek Sayıştay’ın yargısal denetiminden bahsetmek Sayıştay’ın mali denetleme vasfı yanında yargısal vasfına ilişkin birkaç önemli noktanın göz ardı edilmemesi amacı taşımaktadır. Sayıştay hukuki vasfı birtakım tartışmalı durumları içinde barındırmaktadır.¹⁶ Yargı yeri veya mahkeme sayılıp sayılmayacağı tartışılmalıdır. Son zamanlarda Anayasa Mahkeme kararlarında Sayıştay’ın yargı yeri olarak

¹⁶ Anayasa Mahkemesinin, Sayıştay kararını (tazmin kararı) yargısal anlamda kesin hüküm niteliğine vurgu yaptığı ve gerçekleştirme görevlisi başvuruçunun (büyükşehir belediyesi bağlı kuruluş çalışanının) Sayıştay tarafından tespit edilen kamu zararını tazmin etmeye mahkûm edilmesi nedeniyle mülkiyet hakkının açıkça dayanaktan yoksun olması ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair iddiasının başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez olduğuna dair kararına bakınız: Anayasa Mahkemesi Kararı Başvuru Numarası: 2019/6074 (2024) Resmi Gazete Sayısı-Tarihi: 32716-8.11.2024.

nitelendirildiği ifade edilebilir. [Anayasa Mahkemesi Kararı 172/170 (2014) Resmi Gazete (29232, 10.01.2015)].

Sayıştay ile diğer yargı yerleri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını giderme konusunda herhangi bir merci görevlendirilmemiştir. Uyuşmazlık Mahkemesine söz konusu görev ve hüküm uyuşmazlıklarını çözme görevinin verilmesi ancak uyuşmazlık mahkemesine ilişkin düzenlemeyi içeren Anayasa'nın 158'inci maddesinde yer alan hükmün bu yönde değiştirilmesi ile mümkün hale gelebilir (Kaplan, 2024: 87). Bu görüşe Sayıştay'ın maliye alanındaki görevlerinin yanında yargısal yetkisinin etkinliğine hizmet edebileceğinden katılmaktayız.

Anayasa'nın "Sayıştay" başlıklı 160'ıncı maddesinin 3'üncü fıkrası "*Vergi, benzeri mali yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyuşmazlıklarda Danıştay kararları esas alınır.*" şeklindedir. Bu düzenleme sınırlı konuları çözme amacını taşımakta ve tüm merciler açısından da sorunları çözecek hüküm içermemektedir (Kaplan, 2024:87). 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 23'üncü maddesinde Sayıştay daireleri için "mahkeme" ifadesinin yer alması, Sayıştay'ın hukuki vasfı (bir mahkeme veya yüksek mahkeme sayılması) açısından yeterli değilse de (Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, 20023: 277) Sayıştay'ın yargısal görevlerinin etkinliği açısından Anayasal düzenlemede açıkça "mahkeme" ibaresine yer verilebilir.

Sorumlular 5018 sayılı Kanun ile belirlenmiştir. 5018 sayılı Kanun'un 31'inci maddesi gereğince harcama yetkilisi, "*bütçeyle ödenek tahsis edilen harcama biriminin en üst yöneticisi*", aynı kanunun 33'üncü maddesi gereğince gerçekleştirme görevlisi, "*harcama talimatı üzerine gerekli işlemlerin yapılması, belgelendirilmesi ve ödeme için gerekli belgelerin hazırlanması görevlerini yürüten görevli*", aynı kanunun 61'inci maddesi gereğince muhasebe yetkilisi, "*ödeme emri ve eki belgeleri incelemek ve denetlemekle görevli kişi*", kanunların veya Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin verdiği yetkiye dayanarak yönetim kurulu, icra komitesi, komisyon ve benzeri kurul veya komite kararıyla yapılan harcamalarda harcama yetkisinden doğan sorumluluk kurul, komite veya komisyona ait olur. Üst yönetici bakanlıklarda Cumhurbaşkanı tarafından, diğer kurumlarda ise ilgili genel tebliğ uyarınca tespit edilmiştir (Maliye Bakanlığı 1 Seri No'lu Harcama Yetkilileri Hakkında Genel Tebliğ Yayınlandığı Resmi Gazete'nin Tarihi-Sayısı: 31.12.2005-26040). Üst yöneticilerin kural olarak mali sorumlulukları yoktur. İl özel idarelerinde vali üst yöneticidir.

Doktrinde Sayıştay'ın, yüksek hesap mahkemesi olduğu savunulmaktadır. (Günday, 2004: 383; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya: 2023, 278). Diğer yandan yargısal görevleri bağlamında "*özel yönetsel yargı kuruluşu*" olduğu savunulmaktadır (Gözübüyük, 2010: 58). Hesap yargılaması sonucunda hesap ve işlemlerin yasal düzenlemelere uygunluğuna veya kamu zararının sorumlulardan tazminine hükmedilir. Sayıştay ilamları kesinleştikten sonra doksan gün içinde yerine getirilir. 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 53'üncü maddesinin ikinci fıkrası gereğince ilamlarda gösterilen tazmin miktarı hüküm tarihinden itibaren kanuni faize tabi tutularak 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu hükümlerine göre tahsil olunur. Görüldüğü üzere tazmin, 6183 sayılı Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun yerine 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu hükümleri doğrultusunda yapılmaktadır. Sayıştay kararlarına karşı 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 54'üncü maddesi gereğince temyiz, yargılamanın iadesi ve karar düzeltme yollarına başvurulabilir.

4.1.c. Sayıştay Organları

Sayıştay'ın organları ve kuruluşu 6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile düzenlenmiştir. Sayıştay'ın idari ve yargısal görevleri aynı daireleri tarafından yerine getirilmektedir. Sayıştay'ın kuruluşuna dâhil organlar aynı kanunun 11'nci maddesinde "*a) Başkanlık, b) Daireler, c) Genel Kurul, ç) Temyiz Kurulu, d) Daireler Kurulu, e) Rapor Değerlendirme*

Kurulu, f) Yüksek Disiplin Kurulu, g) Meslek Mensupları Yükseltme ve Disiplin Kurulu, ğ) Denetim, Planlama ve Koordinasyon Kurulu, h) Başsavcılık.” şeklinde sayılmıştır. Sayıştay Kanun’un 23’üncü maddesinin birinci fıkrasına göre daireler, bir başkan ve altı üyeden oluşmaktadır. Anılan maddenin ikinci fıkrasının (b) bendine göre daireler, denetim raporları hakkında görüş bildirir. Sayıştay Kanun’un 31’nci maddesi gereğince Denetim, Planlama ve Koordinasyon Kurulu’nun başlıca görevi, kurum stratejik planı ve yıllık performans programını hazırlamaktır. Sayılan organların oluşumu, üyeleri ve görevleri aynı kanunda ayrıntılı düzenlendiğinden kısa bilgi vermekle yetinilmiştir.

4.1.d. Sayıştay Denetim İlkeleri

Sayıştay denetiminin genel ilkeleri 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’nun 35’inci maddesinde düzenlenmiştir. Denetimin genel esasları şunlardır: “a) Denetim; kamu idarelerinin hesap, mali işlem ve faaliyetleri ile iç kontrol sistemlerinin incelenmesi ve kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak kullanılmasının değerlendirilmesidir. Sayıştay tarafından yerindelik denetimi yapılamaz, idarenin takdir yetkisini sınırlandıracak ve ortadan kaldıracak karar alınmaz. b) Denetim genel kabul görmüş uluslararası denetim standartlarına uygun olarak yürütülür) Sayıştay ve denetçiler denetim faaliyetini bağımsız ve tarafsız olarak yürütür. Sayıştay’a denetim görevinin planlanması, programlanması ve yürütülmesinde talimat verilemez...”

Sayıştay denetimin verimliliğinin de geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’nun 35’nci maddesi gereğince “...ç) Denetimler, güncel denetim metodolojilerinin uygulanmasında gerekli özen gösterilerek gerçekleştirilir. d) Denetim görevinin etkin bir biçimde yerine getirilmesi için Kurum mensuplarının teknik ve mesleki yeterlikleri geliştirilir. e) Kalite güvencesinin sağlanması için, denetimin her aşaması denetim standartlarına, stratejik planlara, denetim programlarına ve mesleki etik kurallarına uygunluğu açısından sürekli gözden geçirilir.” Nitekim kamu yönetiminde bir taraftan kaynak kısıtlılığı bulunmakta diğer taraftan kaynak savurganlığı olduğu ortadadır. Bu durumun önlenmesi, kamu yönetimi ile kaliteyi bir araya getirecek etkili bir denetim ile iletişim kurabilen ve katılıma açık yapılanma ile mümkün olabilecektir (Widdicombe komitesi tarafında ortaya konan özellikler için bkz. Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, 2023: 301).

4.1.e. Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporlarına Kısa Bir Bakış

Türkiye Büyük Millet Meclisi kamu gelirlerini toplama ve harcama noktasında yürütme organına yetki verdiğinden uygulama sonuçlarını Sayıştay yoluyla denetlemektedir. Sayıştay, adına denetim yaptığı TBMM’ye sunduğu raporlar arasında dış denetim genel değerlendirme raporu (Sayıştay raporu) yanında genel uygunluk bildirim, faaliyet genel değerlendirme raporu, mali istatistikleri değerlendirme raporu (mali denetim raporu) bulunmaktadır (Yıllar itibarıyla raporlar için bkz. www.sayistay.gov.tr). TBMM’nin denetleme faaliyetinin etkililiğinde Sayıştay denetim raporlarının payı önemli derecede bulunmaktadır. Bütçe denetiminde hukukilik (hukuka uygunluk) denetiminin ağırlığı görülmekle, performans denetimi ise henüz istenen seviyeye ulaşmamıştır. 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’nun 7’nci maddesinin altıncı fıkrasında “performans denetimleri mali ve hukuki sorumluluk doğurmaz” şeklinde düzenleme bulunmaktadır.

Dış denetimle ilgili temel rapor dış denetim genel değerlendirme raporu olup, bu raporu Sayıştay hazırlamaktadır. Bu raporun hazırlanmasında merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, mahalli idareler ve Sayıştay denetimine tabi diğer kurumlar yer almaktadır. Bu rapor ile denetim bulgularının tespiti ve ilgili idarelere sunulması yanında belirli ölçütlerin saptanması ve gelişimin izlenmesi sağlanmaktadır. Raporlarda kamu zararına ilişkin noktalara yer verilmemiş olup denetçilerin yargılamaya esas raporlarında konu edilerek daireler tarafından karar verilmektedir.

Sayıştay denetim raporunda rapor kapsamına 2022 yılı için 11 il özel idaresi alınmış, rapor gereğince bütçe/bilanço büyüklüğü itibariyle denetlenme oranı %24, 2023 yılı için rapor kapsamına 20 il özel idaresi alınmış 2023 yılı itibariyle denetlenme oranı % 35,83 olmuştur. Hata ve bütçe türü itibariyle bulgu sayıları örneğin 2022 yılı için, mahalli idarelerde alt ayrıma gidilmemiş, mahalli idare bütçelerinde malî rapor ve tabloları etkileyen hataları içeren bulgu sayısı 1375, mevzuata uygunluğa ilişkin hataları içeren bulgu sayısı 3728, malî yönetim ve iç kontrol sistemine ilişkin hataları içeren bulgu sayısı 85, toplam mahalli idare bütçe bulgu sayısı 5188, denetime giren idarelerin bulgu sayıları 7836 olup, toplam bulgu sayısının %66,20'sini oluşturmaktadır.

Tablo 2: Yıllar İtibarıyla Sayıştay Denetim Raporu Sayıları

İlgili Kamu İdaresine Sunulan Rapor Sayısı	2018	2019	2020	2021	2022	2023
İl Özel İdaresi	25	8	9	9	11	20

Kaynak: Sayıştay, www.sayıstay.gov.tr (Erişim Tarihi: Ekim 31, 2024)

Karşılaştırmalı malî rapor ve tablolara ilişkin en fazla tespit edilen on konu ve tespitin yapıldığı kamu idaresi sayısı, mahalli idare sayısı ve genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri sayısına ilişkin tablo şöyledir:

Tablo 3: Karşılaştırmalı Malî Rapor ve Tablolara İlişkin En Fazla Tespit Edilen On Konu

Bulgu Konusu (2023 yılı)	Kamu İdaresi Sayısı	Mahalli İdareler	Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri
Tahsis Edilen ve Tahsisli Kullanılan Taşınmazların Muhasebe Kayıtlarının Yapılmaması/Hatalı Yapılması	98	81	5
Yazılım/Lisans/Patent/Telif Hakkı/Harita Plan, Proje Alımları Niteliğindeki Gayrimaddi Hak Alımlarının Haklar Hesabında Muhasebeleştirilmemesi	87	44	10
Maddi Duran Varlıklar İçin Amortisman Ayrılmaması veya Amortismanların Hatalı Hesaplanması	79	67	5
Tapu Kayıtlarında İdare Adına Kayıtlı Olan Taşınmazların Kurum Mali Tablolarında Yer Almaması (Fiili Envanter İşlemlerinin Tamamlanmaması)	67	57	2
Kıdem Tazminatı Karşılıklarının Ayrılmaması	59	29	-
Maddi Duran Varlıklara İlişkin Değer Artırıcı Harcamaların İlgili Maddi Duran Varlık Hesaplarında İzlenmeyerek Doğrudan Giderleştirilmesi	48	30	7
Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında Kayıtlı Olan Tutarlardan Tamamlanan/Geçici Kabulü Yapılanların İlgili Varlık Hesabına Aktarılmaması	33	23	4
Faaliyet Konusu Olmayan Giderlere İlişkin Katma Değer Vergisinin İndirim Konusu Yapılması	28	27	-

Tablo 3. (devam)

Hurdaya Ayrılan Maddi Duran Varlıkların Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar ve Birikmiş Amortismanlar Hesabında Muhasebeleştirilmemesi	27	-	-
Peşin Tahsil Edilen Gelecek Dönemlere İlişkin Gelirlerin Gelecek Aylara/Yıllara Ait Gelirler Hesaplarında Muhasebeleştirilmemesi	25	19	-
Kamu İdaresinin Ortağı Olduğu Kuruluşlarda Bulunan Sermayesi ile Mal ve Hizmet Üreten Kuruluşlara Yatırılan Sermayeler Hesabının Borç Bakıyesinin Uyumsuz Olması	-	23	-
Peşin Ödenen Giderlerin Gelecek Aylara/Yıllara Ait Giderler Hesaplarında Muhasebeleştirilmemesi	-	-	3
Yapımı Süren Maddi Duran Varlıklar İçin Yapılan Ödemelerin Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında Muhasebeleştirilmemesi	-	-	3
İşlemin Gelirler Hesabının İlgili Ekonomik Kodunda Muhasebeleştirilmemesi			3
Tahakkuk Ettirilen Alacaklardan Takibe Alınanların Gelirlerden Takipli Alacaklar Hesabında Muhasebeleştirilmemesi			2

Kaynak: Sayıştay, www.sayistay.gov.tr (Erişim Tarihi: Ekim 31, 2024)

2023 yılı dış denetim genel değerlendirme raporunda tahsis edilen ve tahsisli kullanılan taşınmazların muhasebe kayıtlarının yapılmaması/hatalı yapılması, kamu idareleri ve mahalli idareler bakımından en fazla tespit edilen konulardan birinci sırada gelmektedir. Beş genel bütçe kapsamındaki kamu idaresinde bu konunun tespit edildiği raporda ortaya konmuştur. Yazılım/lisans/patent/telif hakkı/harita plan, proje alımları niteliğindeki gayri maddi hak alımlarının haklar hesabında muhasebeleştirilmemesi kamu idarelerinin, mahalli idarelerin ve genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri bakımından en çok tespiti yapılan ortak konudur. Kamu idareleri, mahalli idareler ve genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri karşılaştırmalı malî rapor ve tablolara ilişkin en fazla tespit edilen altı konu içermektedir (Yükseköğretim kurulu, üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri itibarıyla malî rapor ve tablolara ilişkin en fazla tespit edilen on konu için bakınız: <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/peYMqOjYd9-2023-yili-dis-denetim-genel-degerlendirme-raporu>, s. 11, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2024).

4.2. İl Özel İdaresinde Diğer Denetimler

Denetim, yönetsel veya kamusal denetim yerleri yoluyla denetlenebilmektedir. Kamusal denetimde, yönetimin siyasal denetimi (yasama denetimi), yargısal denetimi veya kamuoyu denetimi söz konusu iken, yönetsel denetimde kurumsal yapı içinde kalarak gerçekleştirilen hiyerarşik denetim, yönetsel vesayet denetimi veya kurul denetimi, kurumsal yapı dışında denetleme yerleri ise Sayıştay ve Devlet Denetleme Kurulu göze çarpmaktadır (Yerel yönetimlerin idari denetimi için bkz. Kalabalık, 2005: 753-778).

Hiyerarşik denetim bilindiği anlamıyla üstün astı kontrol etmesi anlamına gelmektedir. Vesayet denetimi, idari bir özellik taşımakta olup, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde idarenin bütünlüğü ilkesinden yola çıkarak yönetim birliği amacına dönük yapılan denetimdir.

Kalkınma planları veya yıllık planlara uyum bu denetimin en önemli örnekleridir. “*Bu denetimin örtük amacı ise, yerel yönetimlerde işbaşına gelenlerin yetkilerini aşma ve kötüye kullanmalarından halkı korumaktır.*” (Uluğ, 2003: 124). Yerleşik denetim birimleri veya diğer adıyla kurul da kurumsal yönetim yapısı içinde organize edilmiş bir denetim birimidir.

5018 sayılı Kanun’da denetim iç denetim ve dış denetim şeklinde düzenlendiğini ve çalışma konusu itibarıyla dış denetimin ele alınacağını yukarıda belirtmiştik. İdari denetim olarak iç kontrol, aynı kanunun 55’inci maddesinde “*İç kontrol; idarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, malî bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan malî ve diğer kontroller bütünü*” olarak tanımlanmıştır. İç kontrolün yapısı ise aynı kanunun 57’nci maddesinde “*Kamu idarelerinin malî yönetim ve kontrol sistemleri; harcama birimleri, muhasebe ve malî hizmetler ile ön malî kontrol ve iç denetimden oluşur*” şeklindedir. Bu anlamda iç kontrol harcama yetkilisi, gerçekleştirme görevlisi gibi bütçe kalemleri bakımından harcamaların yapılmasında rol alan görevlilerin birbirleri üzerindeki kontrolü anlamına gelmektedir. İdari denetim olarak iç denetim ise iç kontrolden farklı olarak bütçenin uygulanması veya sonrasında da yapılmaktadır.

5018 sayılı Kanun’un 63’üncü maddesinde iç denetim faaliyeti ilkeleri belirlenmiştir. Bu bağlamda Hazine ve Maliye Bakanlığı İç Denetim Koordinasyon Kurulu iç denetime ilişkin ilke ve standartlar belirlemektedir (Örnek için bkz. İç Kontrol Sistemi İzleme ve Değerlendirme Rehberi ve Eki İç Kontrol Olgunluk Modeli, www.hmb.gov.tr). Aynı Kanunun 63’üncü maddesinde iç denetim “bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyeti” olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte iç denetçilerin üst yöneticiye bağlı olarak çalışacağını da düzenlenmesi iç denetim açısından verimlilik ve etkililiği kısıtlayan durumlardandır. İç denetçilerin görevleri aynı kanunun 64’üncü maddesinde düzenlenmiş olup hukuka uygunluk ve performans denetimini içermektedir.

5. Sonuç

Klasik özellikleri olarak temsil, etkinlik ve özerklik yanında aslında uzun yıllardır çoğulculuk, duyarlılık ve katılım gibi temel özellikleri barındırması gerekliliği vurgulanan yerel idarelerin güdüsü, idare ile bireyin yakın ilişkiye girmesini sağlamaktır. Bu anlamda il özel idareleri de ülkemizde mahalli idarelerdendir. İl özel idareleri günümüzde büyükşehir belediyesi olmayan illerde bulunmakta olup, mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak için kurulmaktadır. İl özel idaresinin karar organları seçmenler tarafından seçilmektedir. İl özel idaresinin idari ve mali özerkliği bulunmaktadır. İl özel idarelerinin görevleri ve bu görevlere ilişkin ilkeler görevlerinin belirtildiği kanunlar yanında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunun 6’ncı maddesinde düzenlenmiştir. İl özel idaresinin il halkının mahalli müşterek ihtiyaçları karşılaması görevleri arasında iken, tüm bu nitelikteki ihtiyaçları karşılaması görevi bulunmamaktadır. Organları, karar organı il genel meclisi, kanunda niteliği düzenlenmemekle birlikte karar organı sayılan il encümeni ve il özel idaresinin yürütme organı vali bulunmaktadır.

İl özel idaresinin gelirleri ve harcamaları belirli bir plan içindedir. İl özel idaresinin bütçe tasarısını kanun gereğince vali hazırlar. Merkezi idare memuru olan valinin il özel idaresinin organı olmasının valinin nitelikleri ve yetkinliği düşünüldüğünde mahalli idarelerin özerkliği ve diğer ilkeler ile çelişmediğini ortaya koymaktadır. İl genel meclisi ise valinin hazırladığı ve il encümenin incelemesi ile il genel meclisinin önüne gelen bütçe tasarısı il genele meclis tarafından aynen veya değiştirerek kabul edilir.

Denetim, yönetim süreçlerinin kalitesi ve etkililiği açısından önemlidir. Denetimde amaç kamusal görevlerde hukuka ve belirlenen amaçlara bağlılığı sağlamaktır. İl özel idaresinin mali denetiminde Sayıştay denetimi 5018 sayılı Kanun gereğince dış denetim kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu denetim teknik özellik taşır. 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 2'nci maddesinde mali denetim “*Kamu idarelerinin hesap ve işlemleri ile mali faaliyet, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin değerlendirme sonuçları esas alınarak, mali rapor ve tablolarının güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin denetimi*” şeklinde tanımlanmıştır. Sayıştay hukukilik denetimine haizken yerindelik denetimine haiz değildir. Bu açıdan denetim ikincil niteliktedir. Sayıştay denetleme görevini idare nezdinde yapmaktadır. Hukukilik denetimi ve performans denetimi, Sayıştay'ın bütçeye ilişkin denetimlerinde söz konusu olup, hukukilik denetimi ön planda iken performans denetiminin etkililiği tartışmaya açıktır.

Etik/ Ethical

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Çatışma Beyanı/ Conflict Statement:

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

The authors declare no conflict of interest.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates:

Birinci yazar %50, İkinci Yazar %50

First author 50%, Second author 50%

Kaynakça

- Akyılmaz, Bahtiyar, Sezginer, Murat ve Kaya, Cemil (2023). *Türk İdare Hukuku*. Genişletilmiş ve Güncellenmiş 17. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Arslan, Süleyman (1978). *Türkiye ve İngiltere’de Merkezi İdarenin Mahalli İdareler Üzerindeki Denetimi*. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No: 109, Ankara: Kalite Matbaası.
- Batirel, Ömer Faruk (2003). *Devlet Bütçesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- Bilici, Nurettin (2019). *Kamu Maliyesi*, 10. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Bilici, Nurettin (2021). *Kamu Ekonomisi*. 11. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çağlayan, Ramazan (2018). *İdare Hukuku Dersleri*. Yeni Sisteme Göre Güncellenmiş 6. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Derbil, Süheyp (1940). *İdare Hukuku*. Cilt I, Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- Duran, Lütfi (1982). *İdare Hukuku Ders Notları*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Gözler Kemal (2018) . *Mahalli İdareler Hukuku*. 1. Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözler, Kemal ve Kaplan, Gürsel (2022). *İdare Hukuku Dersleri*. Güncellenmiş 24. Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, Şeref (2010). *Yönetmelik Yargı*. 30. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Günday, Metin (2004). *İdare Hukuku*. 9. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Hakyemez, Yusuf Şevki (1998). İl Özel İdarelerinin İşlevi, Organları ve Roller. *Sayıştay Dergisi* (No:31), 169-183.
- İnal, Mustafa (2008). *Açıklamalı 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu El Kitabı*. 1. Baskı, Ankara: Muhasebat Kontrolörleri Derneği.
- Kalabalık Halil (2005). *Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku Teori-Uygulama*. 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kaplan, Gürsel (2024). *İdari Yargılama Hukuku*. 10. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Koçak, Süleyman Yaman ve Kavsara, Veli (2012). 5302 sayılı Kanun sonrasında İl Özel İdarelerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (20), 61-92.
- Onar, Sıddık Sami Onar (1966). *İdare Hukukunun Umumi Esasları*. Cilt II, 3. Bası, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Uluğ, Fevzi (2003). *Kamu Yönetimi ve Denetim*. Kamu Yönetimi Paneli. Düzenleyen: Türkiye Barolar Birliği, Ankara: Şen Matbaa, 119-134.
- Ulusoy Ahmet ve Akdemir Tekin (2004). *Mahalli İdareler*. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ulusoy, Ali D. (2023). *Türk İdare Hukuku*. Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ulutam, Özhan (2001). *Kamu Maliyesi*. 7. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yılmaz, Ejder (1992). *Hukuk Sözlüğü*. Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.

İnternet Kaynakları

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü.. “Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporları”. Erişim Tarihi: Mart 31, 2024. <https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Hazine ve Maliye Bakanlığı “İç kontrol Sistemi İzleme ve Değerlendirme Rehberi ve Eki İç Kontrol Olgunluk Modeli”. Onay Sayısı: 3036727 Tarih: 4.4.2024. www.hmb.gov.tr (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024)

<https://tdk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

<https://tr.wikipedia.org>, (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Maliye Bakanlığı 1 Seri No’lu Harcama Yetkilileri Hakkında Genel Tebliğ. Resmi Gazete (26040, 31.12.2005).

Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasibat.hmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: Kasım 30, 2024).

www.hmb.gov.tr, (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

www.sayistay.gov.tr, (Erişim Tarihi: Ekim 31, 2024).

Yargı Kararları

Anayasa Mahkemesi Kararı 18/23 (1988) Resmi Gazete (20001, 26.11.1988, 17). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20001.pdf> (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı 18/23 (1988) Resmi Gazete (20001, 26.11.1988, 15). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20001.pdf> (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı 19/100 (2013) Resmi Gazete (29123, 18.09.2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140918-22.pdf> (Erişim Tarihi: Mart 31, 2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı 172/170 (2014) Resmi Gazete (29232, 10.01.2015).

Anayasa Mahkemesi Kararı Başvuru Numarası: 2019/6074 (2024) Resmi Gazete (32716, 8.11.2024).

Sağlık Hizmetlerinde Hasta Güvenliği ve Yapay Zekâ: Bibliyometrik Bir Analiz

Patient Safety and Artificial Intelligence in Healthcare: A Bibliometric Analysis

Dilek ŞAHİN¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, sağlık hizmetlerinde hasta güvenliği ile ilgili yapay zeka içerikli yayınların bibliyometrik analizini gerçekleştirmektir. Web of Science’da, 24/09/2024 tarihinde 1991-2024 yılları arasındaki hasta güvenliğinde yapay zeka konularını kapsayan İngilizce olarak yayınlanmış sağlık hizmetlerine yönelik araştırma ve derleme makaleler taranmıştır. Analizler açık kaynak kodlu R tabanlı bibliometrix aracı ve Biblioshiny web kullanıcı ara yüzü kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Taramalar sonucu, hasta güvenliği ve yapay zeka konularına ilişkin 1273 yayına ulaşılmıştır. Araştırmaya dahil edilen makalelere 61 ülkeden 2267 kurumun dahil olduğu, bu yayınların 692 dergide yayınlandığı ve 7908 yazar tarafından yazıldığı saptanmıştır. Yayınların 2019 yılından sonra hızlı bir ivme kazandığı ve tüm yayınların %85,46’sının son beş yıldaki çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu konuda en fazla yayına sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri ve en çok yayın yapılan dergi Cureus Journal of Medical Science’dır. Konuya ilişkin en fazla yayını olan yazar Bates D. W.’dir. Anahtar kelimeler ile eş-oluşum ağ analizi yapılmış ve 6 küme ortaya çıkmıştır. Hasta güvenliği ve yapay zeka konusunda yönergeler, etkililik, bilgisayar-destekli tespit konuları trend konular olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma kapsamında gelecekteki hasta güvenliğinde yapay zeka araştırmalarını ilerletmek için özellikle uluslararası iş birliğine odaklanılması ve hasta güvenliğinde yapay zekanın kullanımına ilişkin sınıflandırmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hasta güvenliği, yapay zeka, bibliyometrik analiz

Abstract

The objective of this study is to conduct a bibliometric analysis of publications on the use of artificial intelligence in healthcare and its impact on patient safety. A search of the Web of Science was conducted on 24/09/2024 for research and comprehensive articles on healthcare published in English covering the topic of artificial intelligence in patient safety from 1991 to 2024. The analyses were performed using the open-source R-based bibliometrix tool and Biblioshiny web user interface. A total of 1273 publications on patient safety and artificial intelligence were identified between 1991 and 2024. The articles included in the study were published in 692 journals from 2267 institutions in 61 countries and were authored by 7908 individuals. The number of publications increased rapidly after 2019, representing 85.46% of all publications. The United States of America is the country with the highest number of publications on this subject, while the Cureus Journal of Medical Science is the journal with the highest number of publications. The author with the highest number of publications on the subject is Bates D. W. A co-occurrence network analysis with keywords revealed six clusters. Guidelines on patient safety and artificial intelligence, effectiveness, and computer-aided detection emerged as trending topics. In the context of this research, it is recommended that international collaboration be prioritised in order to facilitate future research on the application of artificial intelligence in patient safety and to establish a framework for the utilisation of artificial intelligence in this field.

Keywords: Patient Safety, artificial intelligence, bibliometric analysis

¹ Doç.Dr., Düzce Üniversitesi, dileksahin@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0865-7763>, <https://ror.org/04175wc52>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 07.10.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.12.2024

Atıf İçin/For Cite: ŞAHİN D., “Sağlık Hizmetlerinde Hasta Güvenliği ve Yapay Zekâ: Bibliyometrik Bir Analiz”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2):764-782

<https://doi.org/10.17755/esosder.1563082>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Dijitalleşme veya dijital dönüşüm dünya genelindeki her ülkede farklı düzeylerde devam etmekte, sağlık çalışanlarının iş yükünü, maliyetleri ve hataları azaltma kapasitesi nedeniyle sağlıkta politika yapıcılar tarafından farklı politikalarla desteklenmektedir. Dijitalleşme, bireyler tarafından da bir ihtiyaç olarak görülmekte, sürekli yenilikçi teknolojiler ile birlikte yeni ürünler ortaya çıkmaktadır (Jabali vd., 2022; Palojoki vd., 2017). Dijital alandaki yeniliklere bağlı olarak sağlık hizmetleri sunumu değişmekte ve yeniden şekillenmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) (2011) göre gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerinin stratejik ve yenilikçi kullanımı ile daha fazla kişinin sağlık güvencesine ulaşacağı, acil sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanacağı ve daha iyi sağlık ve refaha sahip olacağı öngörülmektedir. Ayrıca bu alandaki gelişmeler sağlık hizmetlerini desteklemek için profesyonellere yönelik kanıta dayalı bilgi, beceri ve yeterlilik de sağlayabilmektedir (DSÖ, 2021). Yeni teknolojilerin sağlık sektöründe daha iyi prosedürlere, tesislerin daha verimli kullanılmasına ve hasta memnuniyetinin artmasına da yol açabileceği öngörülmektedir (Durfee ve Iazzo, 2018).

Bu araştırmada sağlık hizmetlerinde yeni teknolojilerden olan yapay zeka ve onun hasta güvenliği üzerindeki etkisi incelenecektir, bu kapsamda konuya ilişkin yayınların bibliyometrik analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

1. Literatür

1.1. Sağlık Hizmetlerinde Hasta Güvenliği

Sağlık hizmetleri, birden fazla birbirine bağlı faktörün (fiziksel çevre, insan, teknolojik cihazlar, bakım kalitesi) bir arada bulunduğu, bu faktörlerin yoğun bir ilişki içinde olduğu ve herhangi bir olumsuzluğun hasta güvenliğini tehlikeye atma potansiyelinin yüksek olduğu, karmaşık organizasyonlardır (Ferrara vd., 2024). Hastanın önlenabilir zararlar karşışlaşmaması ve sağlık hizmeti sunumuna bağlı hastanın zarar görme riskinin kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesi sağlık hizmetinin temel bir ilkesidir ve aynı zamanda hasta haklarının bir parçasıdır. DSÖ'ne (2019) göre, klinik süreçte bir hastaya zarar verme olasılığı üç yüzde birdir. Bu nedenle hasta güvenliğini tehdit edebilecek problemlerin ortadan kaldırılması önemli bir çalışma alanı olarak önem kazanmış ve hasta güvenliğini iyileştirmek için hasta güvenliğine yönelik ölçüm yaklaşımları her zaman sağlık kuruluşlarında yer almıştır (Kurutkan vd., 2015). Hasta güvenliğine ilişkin endişeler genel olarak hastaya ulaşan advers olaylar, hastaya ulaşmayan ramak kala olaylar veya bir güvenlik olayı olasılığını artıran güvenli olmayan koşullar olarak tanımlanmaktadır (Clancy, 2010).

DSÖ hasta güvenliğine etki eden etmenleri klinik süreçler, dokümantasyon, sağlık hizmetiyle ilişkili enfeksiyonlar, ilaç, kan, beslenme, oksijen, tıbbi cihaz, davranış, hasta kazaları, altyapı ve kaynaklar olarak sınıflandırmaktadır (Ferrara vd., 2024). Ancak bu klasik sınıflandırma yaklaşımı yanısıra, yeni teknolojilerin ve dijitalleşmenin sağlık hizmetlerinin diğer alanlarında olduğu gibi hasta güvenliği alanında da etkili olabileceği kabul edilmektedir (Ratwani vd., 2024). Yeni teknolojilerin hasta güvenliği üzerindeki etkisi önemli bir araştırma alanıdır. En önemli yeni teknolojilerin birisi de yapay zeka destekli uygulamalardır. Yapay zeka ve hasta güvenliği ilişkisinden önce sağlık hizmetlerinde yapay zekanın anlaşılması önemlidir.

1.2. Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zeka

Geçmiş 1950'li yıllara dayanan yapay zekâ son zamanlarda çok hızlı bir gelişim göstererek sağlık hizmetlerini geliştirmek için kritik bir itici güç olarak görülmektedir (Alonso ve Siracuse, 2023; Choi vd., 2015). Elektronik sağlık kayıtları dijital dönüşümün ilk adımı olarak görülmektedir (Walsh ve Rumsfeld, 2017). Bugün gelinen noktada ise sağlık

hizmetlerinde elektronik sağlık kayıtlarının çok ötesinde teknolojiler kullanılmaktadır. Sağlık hizmetlerinde elde edilen veriler yapay zeka modellerinin oluşturulması, eğitilmesi ve ayarlanmasında kullanılmakta, iş akışları otomatikleşmekte ve uygulamalara yapay zeka eklenmektedir, yapay zekalar ise sürekli olarak öğrenme becerisine sahip olabilmektedir (Alonso ve Siracuse, 2023; Choi vd., 2015). Gün geçtikçe hacmi büyüyen elektronik veri ve bilgileri etkili bir şekilde yönetmek yoğun iş yükü içindeki sağlık çalışanının bilişsel kapasitesini aşabilmekte, yapay zeka bu zorluğun üstesinden gelmek için sağlık hizmeti sunumunu destekleyerek insan bilişini tamamlayıcı bir rol üstlenebilmektedir (Matheny vd., 2020).

Yapay zeka teknolojileri hastalıkların tahmininde, teşhisinde ve tedavisinde kullanılmaktadır (Choi vd., 2015; Guo vd., 2020; Ratwani vd., 2024). Bunun yanı sıra karmaşık semptomların takip edilmesine yardımcı olabilmekte, hastaların yaşam kalitesini iyileştirebilmekte, maliyetleri azaltmakta, ilaç tedavisine uyumu ve ilaç güvenliğini arttırabilmektedir (Krebs ve Neuhauser, 2013; Matheny vd., 2020; Salas vd., 2022; Zhao vd., 2024). Son yıllarda yapay zeka hemşirelik hizmetlerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Sensörler, giyilebilir cihazlar, kameralı cihazlar ve insansı robotlar yapay zeka ile birlikte hemşirelik bakımının bir bölümünü üstlenebilmektedir (Johnson vd., 2024). Sağlık hizmetlerinde yapay zekaya ilişkin çalışma alanları yapılan bir derlemede kişiselleştirilmiş tıp, tahmin, ameliyat, hastane kabulleri/ıdari görevler, erken teşhis ve tanı, sağlıktaki gizlilik sorunları, elektronik sağlık kaydı etiği ve sorunları, dijital sağlık yönetim modelleri, hastaların refahını iyileştirilmesi ve dijital sağlık sistemlerinin benimsenmesine ilişkin engeller olarak ele alınmıştır (Fosso Wamba ve Queiroz, 2023). Özetle, yapay zeka sağlık hizmetlerinde geniş bir alanda kullanılmaktadır. Sağlık hizmetlerinin odağında ise hastalar yer almaktadır. Yapay zekanın hasta güvenliğine etkisi ise araştırılması gereken yenilikçi bir alandır.

1.3. Sağlık Hizmetlerinde Hasta Güvenliği ve Yapay Zeka

Sağlık hizmetlerinin hemen hemen her alanında araştırma konusu olan yapay zeka artık hasta güvenliğini iyileştirmek için kullanılabilecek değerli bir araç olarak görülmektedir (Ferrara vd., 2024; Tubaishat, 2019). Yapay zekanın hasta güvenliğindeki rolünü ele alan sistematik bir derlemede yapay zeka destekli karar destek sistemlerinin doğru şekilde uygulandığında hata tespitini, hasta sınıflandırmasını ve ilaç yönetimini iyileştirerek hasta güvenliğini arttırmaya yardımcı olabileceği belirtilmiştir (Choudhury ve Asan, 2020). Konuya ilişkin kapsamlı bir ampirik çalışmada da yapay zeka ile sağlık çalışanlarının iş yükünün azaltılabildiği, tanı hatalarının düşürülebildiği, gecikmelerin önüne geçilebildiği, kurumsal iletişimi iyileştirdiği, kurumsal sağlık okuryazarlığının arttırılabildiği ve bütün bunların hasta güvenliğinin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynadığı saptanmıştır (Howell, 2024). Benzer bir araştırmada da hastanede hayati belirtilerin izlenmesinde kullanılan yapay zekanın, gereksiz olan uyarıları azalttığı ve böylelikle ihtiyaç duyan hastaların daha iyi belirlenmesine yardımcı olduğu, iş yükünü hafiflettiği ve hastanede %10-30 oranında ciddi ameliyat/ cerrahi işlem sonrası komplikasyon riskini azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir (Aasvang ve Meyhoff, 2023). Yılmaz Muluk (2024) ise kas-iskelet sistemi enjeksiyonları için hasta güvenliği kontrol listelerini oluşturmada etkili olduğunu raporlamıştır. Çayırtepe ve Şenel (2022) çalışmasında ise elektronik hasta kayıtları kullanarak gerçekleştirilen tahmin modellerinin iyi bir risk yönetimi ve karar destek aracı olduğu ve bu tür modellerin yoğun bakım ünitelerinde benimsenmesinin olumsuz durumların yaygınlığını azaltabileceğini bulmuştur.

Bir grup araştırma yapay zekanın hasta güvenliğini geliştirmede belli başlıca kullanım alanlarını gruplandırmıştır. Bu konudaki öncü çalışmalardan biri Bates vd. (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmacılar, hasta güvenliğinin iyileştirilmesine yönelik yapay zeka uygulamalarını sağlık hizmetleri ile ilişkili enfeksiyonlar, olumsuz ilaç olayları,

venöz tromboembolizm, cerrahi komplikasyonlar, bası ülserleri, düşmeler, yetersiz dekompanzasyon tespiti ve tanı hataları olarak sınıflandırmıştır. Ferrara vd. (2024) ise hasta güvenliğini geliştirmede yapay zekaya yönelik araştırmaları klinik süreçler, sağlık hizmetiyle ilişkili enfeksiyonlar, ilaç ve güvenlik raporlama sistemleri ile ilgili olarak gruplamıştır. Choudhury ve Asan (2020) ise araştırmalarında çalışmalarını üç grup altında olumsuz ilaç olayları/ ilaç güvenliği, klinik raporlar ve klinik alarmlar ve uyarılar olarak gruplandırmıştır.

Yapay zeka sunduğu fırsatların yanında endişe kaynağı da olabilmektedir. Hasta güvenliğindeki güvenlik, etkinlik, hasta merkezlilik, zamanlılık, verimlilik ve eşitlik hedeflerinin hepsinde etkili olması beklenmektedir (Howell, 2024). Yapay zekaya hızlı geçiş onun hasta güvenliği üzerindeki etkisinin değerlendirmesinin tam olarak yapılamaması ile de sonuçlanabilmektedir, bu da hasta güvenliği ile ilgili endişelere neden olmaktadır (Sonmez vd., 2024). Yapay zeka ile ilgili ön planda olan konular arasında hasta mahremiyeti ve gizliliği, veri ihlalleri, hasta özerkliğinin ve bilgilendirilmiş onamının korunamaması, bu teknolojinin doğruluğu ve uygulanabilirliği, uygunsuz veya yanlış hasta risk değerlendirmesi ve tedavi önerileri, tanı hatası ve sağlık hizmeti eşitsizliklerinin yayılması yer almaktadır (Alonso ve Siracuse, 2023; Matheny vd., 2020). Tıbbi uygulamalarda yanlış tahminler hasta sağlığını bozabileceği için doğru tahminlerden daha fazla önemsenmektedir (Choi vd., 2015). Yapay zekanın klinik hata riskini ve güvenlik sorunlarını etkilediğinde ortaya çıkacak yasal ve politik sorunlar da tartışılmaya devam edilmektedir (Johnson vd., 2024; Matheny vd., 2020). Araştırmalarda yapay zekanın hasta güvenliğinde olumlu sonuçlar ortaya çıkartabileceği ileri sürülse de konuya ilişkin geniş ölçekli randomize çalışmaların halen eksikliğinden bahsedilmektedir. Diğer dikkat çeken bir konu ise yapay zekânın çalışanlar tarafından benimsenip benimsenmediğinin araştırılması gerekliliğidir (Aasvang ve Meyhoff, 2023). Yapay zeka sağlık çalışanları tarafından benimsenmemesi durumunda hasta güvenliği ile ilgili endişe kaynağı olabilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi yapay zeka kullanımının hasta güvenliğine olumlu-olumsuz yansımalarına ve genel sınıflamaların bulunmasına rağmen, hasta güvenliğinde yapay zeka çalışmalarına ilişkin standartlaştırılmış bir kıyaslama ölçütünün olmaması ve yapay zeka raporlamasındaki farklılıklar alanın geliştirilmesi gereken yönünü işaret etmektedir (Choudhury ve Asan, 2020). Bu öneri konunun oldukça yeni bir çalışma alanı olduğunu göstermesi açısından manidardır. Potansiyel faydalarını gerçekleştirmek ve riski azaltmak için yapay zeka kullanımına yönelik hasta güvenliği önlemlerinin daha fazla geliştirilmesi ve uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Riskleri azaltmak için yapay zekanın hasta güvenliği açısından okuryazarlığını artırmak, katılımcı bir yönetim stratejisi uygulamak ve sürekli eğitim ve denetim sistemleri oluşturmak yapılabilecek uygulamalar arasında yer almaktadır (Habli vd., 2020; Uygun İlikhan vd., 2024).

1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsan odaklı bir hizmet olan sağlık sektöründe sunulan hizmetin kalitesi kadar hasta güvenliğinin de yüksek düzeyde göz önünde bulundurulması olmazsa olmazlardandır. Yapay zeka tabanlı uygulamalar hasta güvenliğini koruma ve geliştirmede sağlık hizmetlerinin bir çok alanında kullanılabilir. Ancak, çalışma alanının yeni olması konunun sistematik bir bakış açısıyla henüz yeterince ele alınamamasına neden olmaktadır (Choudhury ve Asan, 2020). Bu çalışmanın genel amacı, 24/09/2024 tarihine kadar sağlık hizmetlerinde hasta güvenliği ve yapay zeka içerikli yayınlar üzerinde bibliyometrik teknikler kullanarak genel eğilimleri incelemektir. Bu çalışmada ulaşılabilecek sonuçlar, sağlık hizmetlerinde hasta güvenliği ve yapay zeka alanında çalışan araştırmacılara, politika yapıcılara ve sağlık hizmeti sunucularına konuya ilişkin yönelimleri bütünsel bir bakış açısı ile görebilmesini destekleyecektir.

Sağlık hizmetlerinde yapay zekanın kullanımıyla ilgili genel bir bakış açısı sunmayı amaçlayan bibliyometrik çalışmalar (Guo vd., 2020; Jimma, 2023; Shaikh vd., 2023) bulunmaktadır. Bununla beraber yapay zekanın sağlıkta özellikli kullanım alanları ile ilgili örneğin yoğun bakımda yapay zeka kullanımı (Tang vd., 2022), yaşlı bakımında yapay zeka kullanımı (Wang vd., 2023) gibi araştırmalara da rastlanmaktadır. Hasta güvenliği açısından ise hasta güvenliğinin genel literatürü (Kurutkan vd., 2017), hasta güvenliği eğitimi (Zhou vd., 2024), hemşirelik araştırmalarında hasta güvenliği (Doyon ve Raymond, 2024), tıbbi hatalar (Huang vd., 2019), güvenlik davranışı (Abdullah, 2022) gibi konularda bibliyometrik analizler bulunmaktadır. Hasta güvenliği ve yeni teknolojilere ilişkin en yakın tarihli araştırma sağlık bilgi teknolojisinin hasta güvenliği ile ilişkisi (Whipple vd., 2013) üzerinedir. Ancak bahsi geçen çalışmanın yapıldığı tarihten bu yana 11 yıllık bir literatür birikimi olmuştur ve yine söz konusu çalışma yapay zeka konusuna odaklanmamakta genel sağlık bilgi teknolojileri ile sınırlı bir tartışma sunmaktadır. Sonuç olarak sağlıkta hasta güvenliğinde yapay zekanın kullanımına ilişkin bibliyometrik analize rastlanılmamıştır. Bu araştırma ile bu alandaki boşluğun giderilmesi hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışma oldukça özgündür.

Aşağıdaki araştırma soruları ile sağlık hizmetlerinde hasta güvenliği ile ilgili yapay zeka araştırmalarının farklı boyutlarıyla mevcut durumu ve gelişim terendi daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu araştırma konuya ilişkin yayın sayıları, en çok atıf alan araştırmalar, araştırmacılar, dergiler, ülkeler, bunlar arasındaki ilişkiler ağı, incelenen konuların mevcut dinamikleri bütünsel olarak incelenme fırsatı sunmaktadır.

Bu araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin yayınların ve atıfların yıllara göre değişimi nasıl bir seyir izlemektedir?
2. Hasta güvenliğinde yapay zeka ile ilgili yayınlarda en üretken ülkeler hangileridir ve uluslararası işbirlikleri nasıldır?
3. Hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin en çok yayın yapan dergiler hangileridir?
4. Hasta güvenliğinde yapay zeka ile ilgili en çok atıf alan yayınlar, atıf sayıları ve yıllık ortalama atıf durumları nedir?
5. Hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin en baskın araştırma konuları, eş-oluşum ağ analizi ve trendler nelerdir?

2. Araştırma Metodolojisi

Bibliyometrik analiz, sistematik literatür taramada sıklıkla kullanılan analitik bir tekniktir ve bilimsel çalışmaların niceliksel analizini içermektedir (Lim ve Kumar, 2024). Bibliyometrik analiz, makalelerin performansındaki eğilimleri keşfetmek, araştırmadaki herhangi bir konuyla ilgili ilerlemeyi belirlemek, literatürdeki belirli bir konunun entelektüel yapısına ışık tutmak ve yazarlar arasındaki işbirlikleri hakkında fikir vermek için yapılmaktadır (Donthu vd., 2021).

Bu araştırmada analizler açık kaynak kodlu R tabanlı bibliometrix aracı (Aria ve Cuccurullo, 2017) ve biblioshiny (Moral-Muñoz vd., 2020) web kullanıcı arayüzü kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Biblioshiny web kullanıcı yüzü daha kapsamlı teknikler setini içerdiği için tercih edilmiştir (Moral-Muñoz vd., 2020). Bu kapsamda işbirliği analizi ve anahtar kelime analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan ham veriler yüksek araştırma standartlarına sahip Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilmiştir. Arama, WoS'un "Konu(Topic)" sekmesinde arama terimleriyle 24/09/2024 tarihinde yapılmıştır. Araştırmada herhangi bir zaman sınırlaması bulunmamaktadır, arama tarihinde tüm zamanlardaki yayınlar kapsam içine alınmıştır. Bu kapsamda toplam 1434 yayına ulaşılmıştır. Bununla birlikte, bazı hariç tutma kriterleri kullanılmıştır. Doküman türü olarak "makaleler (artical)" ve "derleme makaleler

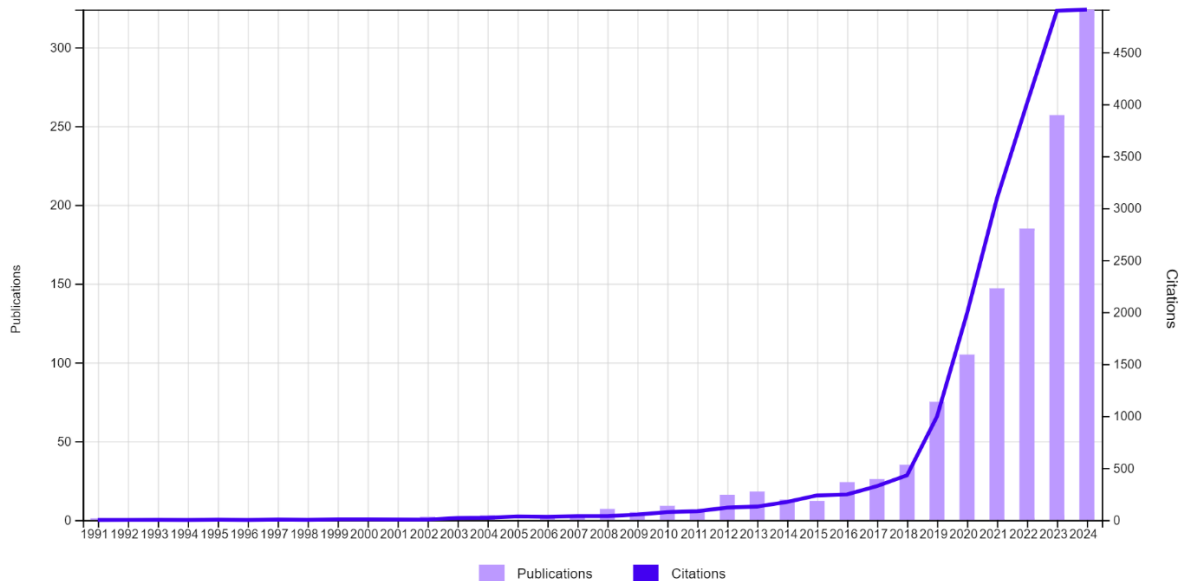
(review article)” seçilmiştir bunun sonucunda 1288 araştırmaya ulaşılmıştır ve dil olarak da “İngilizce” yayınlanmış tam metin makaleler araştırmaya dahil edilmiş ve sonuç olarak hariç tutma kriterleri sonucu 1273 yayın elde edilmiştir. Arama sonuçlarında tekrar eden yayın kontrolü gerçekleştirilmiştir. Arama stratejisi sağlık alanını, hasta güvenliğini ve yapay zekayı tanımlamak üzere seçilen arama kelimeleri kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmaya ait arama stratejisi aşağıda verilmiştir:

Refine results for “health” OR “healthcare*” OR “medicine” OR “hospital*” (Topic) AND “patient safety” OR “adverse event*” OR “potential event*” OR “near miss*” OR “adverse outcome*” OR “medical error*” OR “sentinel event*” OR “adverse drug event*” OR “unanticipated outcome*” OR “patient safety event report*” (Topic) AND “artificial intelligence” OR “AI” OR “deep learn*” OR “data learn*” OR “deep learn*” “machine learning” OR “intelligent system” OR “rainforcement learnign” OR “expert systems” OR “fuzzy expert system*” OR “fuzzy logic” OR “computer vision” OR “autonomous robot*” OR “automatic program*” OR “speech understand*” OR “intelligent tutor*” OR “intelligent agents” OR “neural network” OR “voice recognition” OR “text min*” OR “text-min*” OR “thinking computer system” OR “gpt*” OR “ai robotic*” (Topic) and Article or Review Article (Document Types) and English (Languages) in Web of Science Core Collection | Session: September 24, 2024.

3. Bulgular

3.1. Yayınların Büyüme Eğilimi

Çalışmada ilk incelenen araştırma sorusu yayın ve atıfların yıllara göre değişimidir. Hasta güvenliğinde yapay zeka üzerine 1991-2024 yılları arasında yapılan yayınların sıklığı Şekil 1’de gösterilmiştir. Yayın sayısı yıllar içinde artmıştır, yayınların yıllık ortalama büyüme oranı %19,32 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı Eylül ayı itibariyle yapılan çalışmaların sayısı tüm yılların üzerinde gerçekleşmiştir. Özellikle 2019 yılından sonra yayın sayıları çok hızlı bir artış göstermiştir ve bu tarihten sonraki yayınlar toplam yayınların %85,46’sını oluşturmaktadır. Araştırma konusu oldukça günceldir ve yayın sayısı hızla artmaktadır. Atıflar da yıllarla birlikte artış gösterdiği görülmektedir.

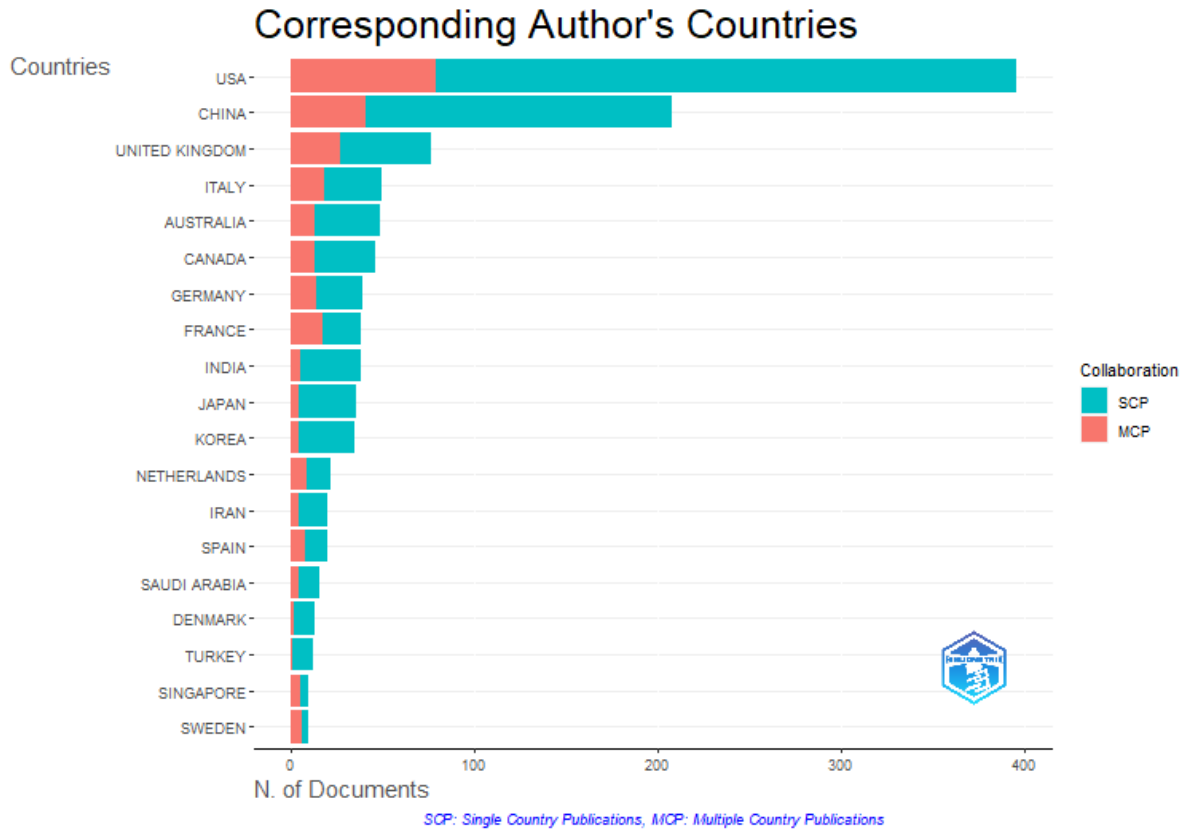

(Publications=Yayınlar, Citations=Atıflar)

Şekil 1. Bibliyografik kayıtların ve atıfların yıllara göre dağılımı

3.2. Ülkelere Göre Yayınlar

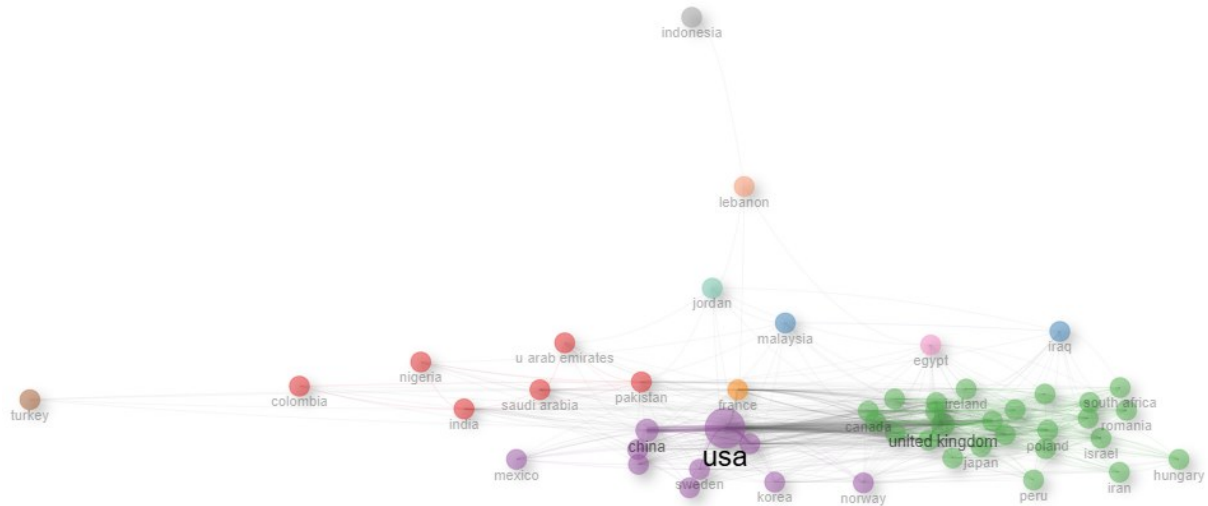
Çalışmada, hasta güvenliğinde yapay zeka konusunun incelendiği ülkeler ve uluslararası işbirlikleri de incelenmiştir. Toplamda 61 ülke, 7908 yazar ve 2267 kurum, 1273 makalenin yayımlanmasına katkı sağlamıştır. Ülkelerin yayın sayıları ve ortak yazarlıklar Şekil 2'de gösterilmiştir. Konuya ilişkin en fazla yayın Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) (n=396, %31) gerçekleşmiş olup bunu Çin (n=208, %16) ve İngiltere (n=77, %6) takip etmiştir. Yayımlanan makale sayısı açısından ilk 3 ülke tüm makalelerin %53'üne sahiptir. ABD'deki yayınların 317'si, Çin'deki yayınların 167'si ve İngiltere'deki yayınların 50'si sadece o ülkedeki araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş olup, çok ülkeli yayın kategorisinde değildir. Türkiye en çok yayın yapan 17. ülkedir, konuya ilişkin 12 yayın bulunmaktadır ve bunun 11'i sadece ülkedeki araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 2).

(SCP=Tek bir ülkenin yazarlarının yayınladığı yayınlar, MCP=Diğer ülkelerin yazarları ile yapılan ortak yayınlar)

Şekil 2. Yayın sayısına göre ülkeler ve ülkeler arasında ortak yazarlık

Şekil 3 ülkelerin hasta güvenliğinde yapay zeka ile ilgili çalışma ağlarını ve iş birliği yapma biçimleri gösterilmektedir. Bir ülkenin diğerine yakınlığı, aralarındaki ilişkinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. İki ülke arasındaki bağ ne kadar güçlüyse, aralarındaki çizgi o kadar kalın olmaktadır. Ortak yazarlık sonuçları değerlendirildiğinde, ABD'nin ortak yazarlık ile diğer ülke veya bölgelerle en fazla bağlantısı olan ülke olduğu görülmektedir. Listede ikinci sırada Fransa ve üçüncü sırada İngiltere ve daha sonra diğer ülkeler gelmektedir. Türkiye ve Endonezya ise ortak yazarlıkta ve diğer ülkelerle işbirliği açısından uzakta görünmektedir.

Şekil 3. Ülkeler arası bilimsel işbirliğinin ağ haritası

3.3. Yayınlarla İlişkili Dergiler

Çalışmada, yayınların dergilere göre dağılımları da analiz edilmiştir (Tablo 1). Dergi analizi listesinde yayın sayısı açısından en fazla yayın yapılan ilk 10 dergi listelenmiştir. Dergi analizi alandaki temel dergileri bulmaya yardımcı olabilmektedir. Giderek daha fazla araştırmacı ve bilim insanı bu temayla ilgilenmeye başlamıştır (Wang vd., 2023). Araştırmada hasta güvenliği ve yapay zekaya ilişkin yayınların olduğu 692 dergi bulunmaktadır. Cureus Journal of Medical Science konu hakkında en fazla yayın yapılan dergidir (n=26). Bu dergiyi yakından Journal of Medical Internet Research (n=23), Journal of The American Medical Informatics Association (n=22), JMIR Medical Informatics (n=19) ve Scientific Reports (n=19) takip etmektedir. Dergilerin öncelikli uzmanlaştıkları yayın alanları tıp, çok disiplinli bilimler, bilgisayar bilimleri, yapay zeka, bilgi sistemleri, tıbbi bilişim ve farmokoloji olduğu görülmektedir.

Table 1. Hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin en çok yayın yapan dergiler

Sıra	Dergiler	Makale Sayıları
1	Cureus Journal of Medical Science	26
2	Journal of Medical Internet Research	23
3	Journal of The American Medical Informatics Association	22
4	JMIR Medical Informatics	19
4	Scientific Reports	19
5	Journal of Biomedical Informatics	17
5	PLOS One	17
6	BMJ Open	15
7	Drug Safety	14
8	International Journal of Medical Informatics	13
9	Diagnostics	11
9	Medicine	11
10	Artificial Intelligence in Medicine	10
10	Frontiers In Pharmacology	10
10	Journal of Clinical Medicine	10
10	NPJ Digital Medicine	10

3.4. En Çok Atıf Alan Yayınlar

Çalışmada, yayınların atıf sayılarına ve yıllık ortalama atıf durumlarına da göz atılmıştır. En çok atıf alan ilk 10 yayına ait yazarlar, makalenin başlığı, makalelerin yayınlandığı dergiler, atıf sayıları ve yıllık ortalama atıflar Tablo 2’de verilmiştir. Bu anlamda, ilk üçüncü sırada yer alan iki makalenin nispeten yeni makaleler olduğunu, bunların 2019 ve 2020 yılında yayınlanmış olduğu görülmektedir. İlk sıradaki makale toplam 2515 atıf ve yıllık ortalama 419,16 atıf ile Topol (2019) tarafından hazırlanmıştır. Bu makale yapay zekanın ve özellikle derin öğrenme alt türünün kullanımını hızlı ve doğru görüntü yorumlama, iş akışını iyileştirme ve tıbbi hataları azaltma potansiyelini ve hastaların sağlıklarını destekleme işlevini ele almaktadır. İkinci sırada toplam 904 atıf ve yıllık ortalama 150,66 atıf ile He vd. (2020) bulunmaktadır. Yazarlar klinik iş akışlarında yapay zeka tabanlı teknolojilerin, veri paylaşımı ve gizliliği, algoritmaların şeffaflığı, veri standardizasyonu ve birden fazla platformda birlikte çalışabilirlik ve hasta güvenliği endişelerini tartışmaktadır. Üçüncü sırada yer alan 547 atıf bulunan ve yıllık ortalama 91,16 atıf bulunan Tomaşev vd. (2020) ise elektronik hasta kayıtlarının artan boyutu ve kapsamı ile klinik olarak risk tahminlerinin sunulma olasılığı ve makine öğreniminin klinik bakımdaki rolünü incelemiştir. Son olarak, ilk 10 makalede hiçbir yazar tekrar eden ilk yazar olarak görünmemektedir.

Tablo 2. Küresel düzeyde en çok atıf alan yayınlar

Sıra	Yazar (Yıl)	Yayının Başlığı	Yayınlandığı Dergi	Toplam Atıf Sayısı	Yıllık Ortalama Atıf
1	Topol, (2019)	High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence	Nature Medicine	2515	419,16
2	He vd. (2020)	The practical implementation of artificial intelligence technologies in medicine	Nature Medicine	904	150,66
3	Tomaşev vd. (2020)	A clinically applicable approach to continuous prediction of future acute kidney injury	Nature	547	91,16
4	Laranjo vd. (2018)	Conversational agents in healthcare: a systematic review	Journal of The American Medical Informatics Association	510	72,85
5	Miller vd. (2018)	Artificial Intelligence in Medical Practice: The Question to the Answer?	American Journal of Medicine	342	48,85
6	Ryu vd. (2018)	Deep learning improves prediction of drug drug and drug–food interactions	Proceedings of The National Academy of Sciences of The United States of America	297	42,42
7	Ehrmann vd. (2020)	Awake prone positioning for COVID-19 acute hypoxaemic respiratory failure: a randomised, controlled, multinational, open-label meta-trial	Lancet Respiratory Medicine	236	59
8	Wahl vd. (2018)	Artificial intelligence (AI) and global health: how can AI contribute to health in resource-poor settings?	BMJ Global Health	236	33,71

Tablo 2 (devam)

Sıra	Yazar (Yıl)	Yayının Başlığı	Yayınlandığı Dergi	Toplam Atıf Sayısı	Yıllık Ortalama Atıf
9	Kaplan (2001)	Evaluating informatics applications - clinical decision support systems literature review	International Journal of Medical Informatics	231	9,625
10	Begoli vd. (2019)	The need for uncertainty quantification in machine-assisted medical decision making	Nature Machine Intelligence	199	33,16

3.5. Yazarların Analizi

Araştırmada, en baskın araştırma konuları, eş-oluşum ağ analizi ve trendlerinin belirlenmesi de amaçlanmıştır. Bu kapsamda konu incelendiğinde konuya ilişkin yayınlanan makale sayısı bakımından ilk 10 yazarı ve zaman içerisindeki yayınlarının sayısı göz önünde bulundurulmuştur (Şekil 4). İlk 3 yazar Bates D. W. (ABD), Liu Y. (Çin Halk Cumhuriyeti) ve Li F. 'dir (ABD). Bates D. W.'in konuya ilişkin 9 yayını bulunmaktadır ve bu yayınların toplam atıf sayısı 174'tür. İkinci sırada olan Liu Y.'in konuya ilişkin yayın sayısı 8'dir ve bu yayınlara yapılan toplam atıf sayısı 95'tir. Li F.'nin ise 7 yayını bulunmaktadır ve bu yayınlara yapılan toplam atıf sayısı 175'dir ve atıf sayısı ilk iki yazardan daha yüksektir.

Authors' Production over Time

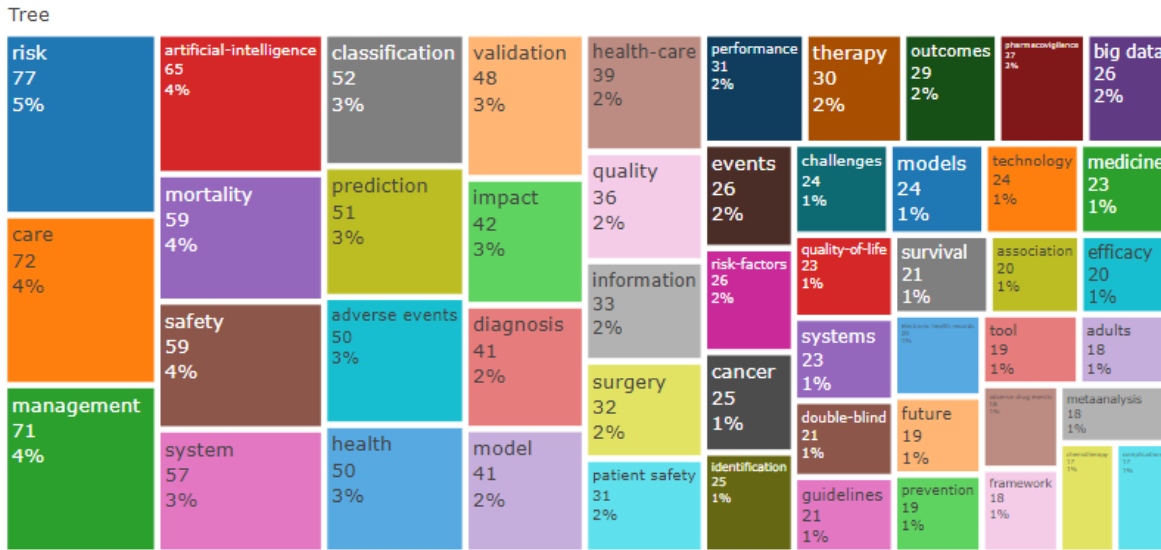

(Articles= Yayınlar, TC per year=Her yıl için yapılan toplam atıf sayıları)

Şekil 4. Hasta güvenliğinde yapay zekayla ilişkili en çok yayın yapan 10 yazar ve yazarların zaman içindeki yayın sayıları

3.6. Anahtar Kelimelerin Dinamikleri

Anahtar kelimelerin dinamikleri göz önünde bulundurularak en popüler olan kelimelerle ağaç haritası elde edilmiştir (Şekil 5). Dikdörtgenlerin boyutu, kelimenin sıklığına göre büyümektedir. Buna göre, sol tarafta en popüler olan kelimeler bulunmaktadır bunlar “risk”, “bakım”, “yönetim”, “yapay zeka”, “ölüm oranı”, “güvenlik”, “sistem”, “sınıflandırma”, “tahmin” ve “advers olaylar” gibi hasta güvenliği ve yapay zeka ile ilgili önemli kelimelerden oluşmaktadır. Bir yandan, hasta güvenliğinde yapay zeka ile ilgili yaklaşımların büyük bir yayılımı varken, diğer yandan hasta güvenliğinde “meta analiz”, “kemoterapi” ve “komplikasyonlar” gibi konulara ilişkin anahtar kelime kullanımı ise nadirdir.

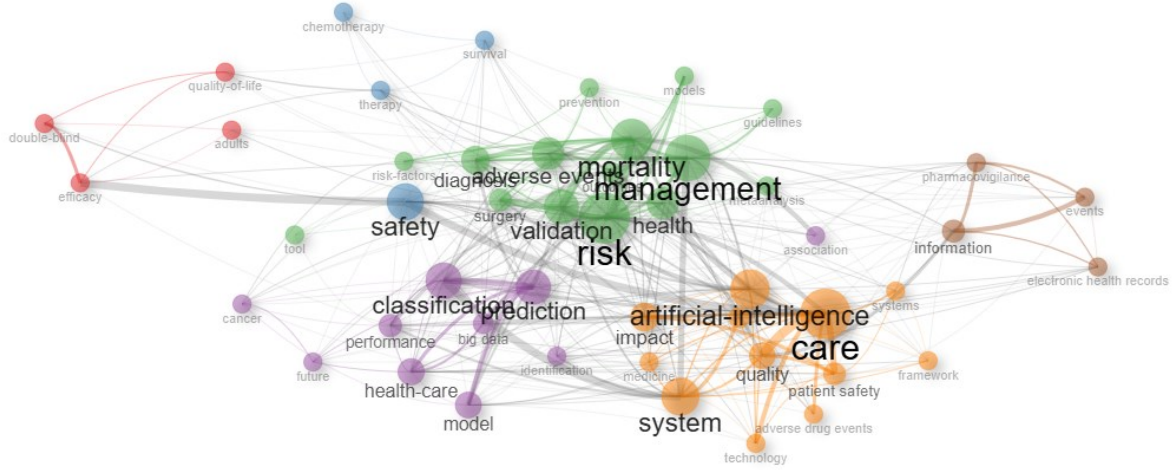

Şekil 5. Anahtar kelimelere dayalı ağaç haritası

Bibliyometrik analiz sonuçları ile hasta güvenliğinde yapay zekanın rolü göz önünde bulundurularak anahtar kelimelerden bazı yararlı bilgiler çıkarılmaktadır. Anahtar kelimelerin birlikte ortaya çıkması ile gerçekleştirilen eş oluşum ağ analizi, çok sayıda makaledeki anahtar kelimelerin eş anlı varlığını bulmak için kullanılan bir yöntemdir (Fosso Wamba ve Queiroz, 2023). Anahtar kelimeler, bir akademik alanın bilgi yapısını bibliyometrik bir bakış açısıyla analiz etmede etkilidir ve bu da potansiyel araştırma alanlarını belirlemeye yardımcı olabilmektedir. Görselde esas olarak 6 küme (yeşil, turuncu, mavi, mor, kırmızı ve kahverengi) belirginleşmiştir (Şekil 6). Halkalar anahtar kelimeleri temsil etmektedir. Daha büyük bir halka boyutu daha fazla sayıda o anahtar kelimenin yayınlarda geçtiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, bağlantının kalınlığı ve yakınlığı anahtar kelimelerin birlikte bulunma yoğunluğunu temsil etmektedir.

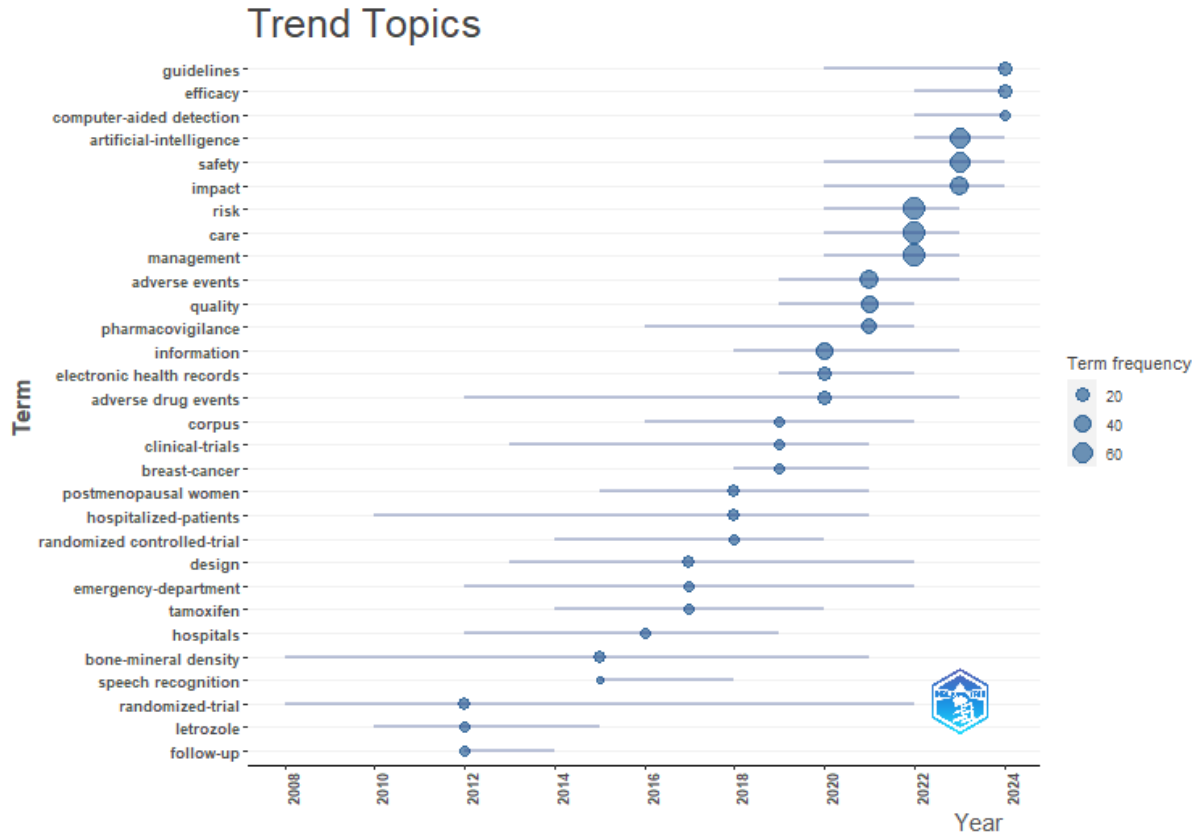
Yeşil küme risk, yönetim, ölüm oranı, olumsuz (advers) olaylar, sağlık, doğrulama (validation), tanı, ameliyat, çıktılar, risk faktörleri, modeller, kılavuzlar, önleme, araç, meta-analiz kelimelerden oluşmaktadır. Bu anahtar kelime grubunun, klinikte risk yönetimi ile ilgili konuları ve bunlara ilişkin meta analizleri kapsadığı düşünülmektedir. Klinikte risk yönetimi risklerin değerlendirilmesi, tedavi sonuçlarının analizi, ölüm oranlarının analizi, kılavuzların kullanımı ve takibi gibi konuları içermektedir. Bu süreçlerde yapay zeka klinik riskleri tahmin etmek, risk faktörlerini belirlemek ve hastaların tedavi sonuçlarını öngörmek için kullanılmaktadır. Turuncu küme bakım, yapay zeka, sistem, etki, kalite, hasta güvenliği, zorluklar, teknoloji, ilaç sistemleri, olumsuz ilaç olayları, çerçeve kelimelerini içermektedir. Bu küme daha çok yapay zeka, sağlık kuruluşlarının yönetimi, özellikle hizmetleri optimize etmek

ve ilaç yönetimi konularını kapsamaktadır. Mavi küme ise güvenlik, terapi, hayatta kalma ve kemoterapi kelimelerinden oluşmaktadır. Bu kümenin hasta güvenliğinde yapay zekanın ciddi tedavilerde hayatta kalma ile ilişkili olarak kullanılmasıyla bağlantılı olduğu düşünülmüştür. Mor küme ise sınıflandırma, tahmin, model, sağlık bakımı, performans, büyük veri, kanser, tanımlama, birlik ve gelecek terimlerini kapsamaktadır. Sağlık hizmetlerinde teknoloji, büyük veri ve bilgi yönetimi ile ilgili konular bu kümede yer almıştır. Yapay zeka diğer teknolojilerle birlikte kullanılarak sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve verilerin analizini sağlayabilmektedir. Büyük veri ve yapay zeka kullanarak hastalıkların sınıflandırılması, tahmin edilmesi ve sağlık sistemlerinin performansının artırılması ve gelecekteki tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesi sağlanabilir. Kırmızı küme ise yaşam kalitesi, çift kör, etkinlik ve yetişkinler kelimelerinden oluşmaktadır. Bu küme, klinik araştırmalarda tedavi sonuçlarının, yaşam kalitesinin ve tedavi sonrası durumların yapay zeka ile takip edilebilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Kahverengi küme bilgi, farmakovijilans, olaylar ve elektronik sağlık kayıtları kelimelerinden oluşmaktadır. Bu küme bilgi yönetimi ve ilaç güvenliği, hastaların elektronik sağlık kayıtlarının yönetimi, ilaçların yan etkilerinin izlenmesi ile ilgili olayların raporlanması gibi konuları kapsamıştır ve veri analitiği ve izleme sistemleri üzerine odaklanmaktadır.

Şekil 6. Anahtar kelimeler ile eş-oluşum ağ analizi

Şekil 7’de yapay zeka ve hasta güvenliği ile ilgili konuların eğilimi gösterilmektedir. Trend konular araştırmacıların ilgi alanları ve gelecekteki araştırma konuları hakkında genel bir bakış sağlamaktadır (Shaikh vd., 2023). Yazılım tarafından trend konular 2008’den 2024’e kadar ele alınmıştır. Yayın sayısı 2008 yılından önce oldukça sınırlıdır. Yapay zeka ve dijitalleşme gibi kavramlar 2008-2014 yılları arasında henüz fazla gündemde değilken, sağlık araştırmalarında daha temel klinik çalışmalar ve kanser tedavisinde kullanılan Letrozolün kullanımı gibi konulara odaklanıldığı görülmektedir. Kemik-mineral yoğunluğu, konuşmayı tanıma, hastaneler, tasarım, acil-servis, tamoksifen, menopoz sonrası kadınlar, hastaneye yatırılan-hastalara ilişkin konuların 2015-2018 yılları arasında yapay zeka ve hasta güvenliği açısından ele alındığı görülmektedir. Bu dönemde de kontrollü randomize çalışmalara devam edilmiştir. Meme-kanseri, klinik-denemeler, corpus, bilgi, elektronik sağlık kayıtları, olumsuz ilaç olayları, advers olaylar, kalite, farmakovijilans konuları 2019-2021 yılları arasında sıklıkla ele alınmıştır. Bu konular yapay zeka ve doğrudan hasta güvenliğinin ele alındığı araştırmaların daha fazla gün yüzüne çıktığını göstermektedir. Risk, bakım, yönetim, yapay-zeka, güvenlik ve etki konuları ise 2022-2023 yılları arasındaki araştırmalarda ön plana çıkmıştır. Hasta güvenliğinde yapay zeka konusunda yönergeler, etkililik ve bilgisayar-destekli tespit konuları son trend 2024 yılındaki konular arasında yer almaktadır.

Şekil 7. Trend konular

4. Tartışma

Bu araştırma ile sağlık hizmetlerinde hasta güvenliğinde yapay zeka kullanımına ilişkin bilimsel çalışmaların bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında WOS'da 1991-2024 yılları arasında yayınlanmış çalışmalara ulaşılmıştır. Söz konusu kapsamda yer alan 1273 yayının tamamı araştırma ve derleme makalelerden oluşmaktadır. Yapay zeka ile ilgili araştırmalar son yıllarda önemli bir artış göstermiştir (Jimma, 2023), benzer şekilde hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin çalışmalar da 2019 sonrasında önemli bir sıçrama göstermektedir. Bu tarihten sonra üretilen makaleler toplam yayınların %85,46'sını oluşturmaktadır. Bu veriler yapay zekanın hasta güvenliği üzerindeki etkisini anlamak için gün geçtikçe daha fazla araştırma yapıldığını göstermektedir.

Bibliyometrik analiz kapsamındaki yayınların gelişimi ve dağılımı ülkeler arasında eşitsiz olmuştur ve daha az gelişmiş olan ülkeler arasındaki iş birliği daha sınırlı kalmıştır veya bu ülkelerde konuya ilişkin araştırmalara rastlanılamamıştır. Yapay zeka ve genel sağlık konularının incelendiği daha önceki bibliyometrik araştırmalarda da bu araştırma sonuçlarına benzer şekilde; ABD, Çin ve İngiltere'nin bu alanda en fazla yayını olan ülke olduğu raporlanmıştır (Guo vd., 2020; Jimma, 2023; Shaikh vd., 2023; Tang vd., 2022). Bu durum ülkelerin konuya ilişkin politik yaklaşımlarından kaynaklanıyor olabilir. Örneğin ABD, 11 Şubat 2019'da tüm federal hükümet kurumlarına yapay zeka araştırma ve geliştirmesini hızlandırmayı amaçlayan stratejik hedefleri uygulama talimatını veren "Yapay Zeka Alanında Amerikan Liderliğini Sürdürmek" başlıklı yürütme emrini yayınlamıştır (Wang vd., 2023). Ayrıca hasta güvenliğinde yapay zeka ile ilgili araştırmaların gerçekleştirilebilmesi için konunun uzmanlarına, kaynağa ve çok disiplinli çalışma ortamına gereksinim vardır bunun sağlanmasında ülkelerin ekonomik kalkınmışlık derecelerindeki farklılıklar etkili olabilir. Türkiye en çok yayını olan 20 ülke arasındadır, ancak uluslararası işbirliği alanında uzak

kalmaktadır, konuya ilişkin çalışmalarda işbirliklerinin artırılması yönünde bir ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye’de sağlık, veri araştırmaları ve yapay zeka uygulamaları çerçevesinde yurt içi ve yurt dışı yenilikçi araştırma-geliştirme faaliyetlerini yürütmek üzere Sağlık Bakanlığı’na bağlı Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı bünyesinde 12.12.2019 tarihinde “Türkiye Sağlık Veri Araştırmaları ve Yapay Zeka Uygulamaları Enstitüsü” kurulmuştur ve bu faaliyetlerine devam etmektedir (TÜYZE, 2024). Enstitünün misyonuna uygun faaliyetlerinin bir yansıması olarak gelecekte işbirliklerinin artması beklenebilir.

Araştırmada hasta güvenliğinde yapay zeka kullanımıyla ilişkili 692 dergide yayın yapıldığı belirlenmiştir. Bu dergiler tıp, çok disiplinli bilimler, bilgisayar bilimleri, yapay zeka, bilgi sistemleri, tıbbi bilişim ve farmakoloji gibi bir çok farklı uzmanlık alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir. Farklı disiplinlerdeki dergilerde yayın çalışmalarının olması, konunun birçok farklı bilim alanı veya çoklu disiplinli olarak çalışıldığını göstermektedir. Konuya ilişkin en çok yayını bulunan ilk üç yazar ise Bates D. W., Liu Y. ve Li F.’dir. En çok konu hakkında yayını olan yazarlar en çok yayın yapan ülkeler olan ABD ve Çin’deki araştırmacılarıdır. Bu durum ise ülkelerin bu konudaki imkanları ve yaklaşımlarının araştırmacıları desteklediğini yönünde yorumlanabilir.

Anahtar kelimelerin analizinde hasta güvenliği ve yapay zeka ile ilgili önemli kelimeler geniş bir yayılım ile ortaya çıkmıştır. Anahtar kelimelerin eş anlamlı ağ analizinde hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin kümeler oluşmuştur. Yeşil, turuncu, mavi, mor, kırmızı ve kahverengi kümeler sırasıyla; (i) klinikte risk yönetimi, (ii) hizmetlerin optimizasyonu ve ilaç yönetimi, (iii) ciddi tedavilerde hasta güvenliği ve hayatta kalma, (iv) sağlık hizmetlerinde büyük veri, sınıflama, model, sağlık bakımı, performans (v) klinik araştırmalarda tedavi sonuçları, yaşam kalitesi ve tedavi sonrası durumları, (vi) bilgi yönetimi ve ilaç güvenliği konularını kapsamaktadır. Önceki araştırmalarda hasta güvenliğinde yapay zekanın etkisine dair olaylar DSÖ’nün öngördüğü şekliyle ele alınmıştır. Buna göre sınıflar klinik süreçler, dokümantasyon, sağlık hizmetiyle ilişkili enfeksiyonlar, ilaç, kan, beslenme, oksijen, tıbbi cihaz, davranış, hasta kazaları, altyapı, kaynaklar şeklinde incelenmiştir. Bu sınıflama içerisinde hasta güvenliğinde yapay zeka konusunun daha çok klinik süreçler, sağlık hizmetiyle ilişkili enfeksiyonlar ve ilaca yönelik araştırmaları kapsadığı bulunmuştur, bu ayrıma ek olarak araştırmaların güvenlik raporlama sistemi çerçevesinde de çalışıldığı tespit edilmiştir (Ferrara vd., 2024). Başka bir araştırmada ise enfeksiyonlar, olumsuz ilaç olayları, venöz tromboembolizm, cerrahi komplikasyonlar, bası ülserleri, düşmeler, yetersiz dekompanzasyon tespiti ve tanı hataları olarak ele alınmıştır (Bates vd., 2021). Choudhury ve Asan (2020) ise araştırmalarında olumsuz ilaç olayları/ilacın güvenliği, klinik raporlar ve klinik alarmlar ve uyarılar olarak çalışma alanını ayırmıştır. Bu araştırmada ise daha önceki araştırmalara benzer şekilde hasta güvenliğinde risk yönetimi, ilaç yönetimi, ilaç güvenliği gibi klasik konulara ilişkin kümeler yanında büyük veri, sınıflama, model, elektronik sağlık kayıtları, tedavi sonrası izleme gibi yeni alanların oluştuğu görülmektedir. Özellikle hastane dışındaki güvenlik sorunları bugüne kadar hasta güvenliğinde daha az ilgi görmüştür (Bates vd., 2021), ancak bu alanın yapay zeka ile birlikte daha fazla ele alınabildiği görülmüştür. Sonuç olarak daha önceki araştırmalarda da tespit edildiği gibi (Ferrara vd., 2024) hasta güvenliği ve yapay zekaya ilişkin çalışma alanlarının sınıflandırılma çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Kelime analizi ile ortaya çıkan son trend konular ise yönergeler, etkililik, bilgisayar-destekli tespit konuları olduğu bulunmuştur. Sağlık hizmetlerinde yapay zekaya ilişkin yönetim, normlar ve yasal yönler, hükümet kuralları konuları daha önceki araştırmalarda da yapay zekanın sınırlılıkları olarak ön plana çıkmıştır (Fosso Wamba ve Queiroz, 2023). Avrupa Birliği gibi kuruluşlar, yapay zeka modellerinin tehlike seviyesinin kategorize edildiği ve buna karşılık gelen bir dizi yönergenin belirtildiği 'Yapay Zeka Yasası' gibi belirli çerçevelerle ilerlemektedir (Sonmez vd., 2024).

Bu araştırmaya ilişkin bir takım sınırlılıklar mevcuttur. İlk olarak, yayınlara ait veri analizinin uygulanabilirliği nedeniyle, araştırma yalnızca WOS veri tabanında gerçekleştirilmiştir. Diğer veri tabanlarındaki konuya ilişkin yayınlar bu araştırmanın kapsamı dışında kalmıştır. Diğer bir sınırlılık araştırmanın araştırmacı tarafından hazırlanmış olan araştırma kelimeleri ile sınırlı olmasıdır. Bir başka temel sınırlılık ise konunun çok hızlı bir yayın artışına sahip olması ve belli bir süre sonra tekrarlanması gereğidir. Bu kapsamda araştırma veri tabanları artırılarak gelecekte tekrar konunun ele alınması ve sistematik derleme gibi ek yöntemlerle konuya ilişkin sınıflandırılmaların gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin alandaki mevcut durumu, iş birliği ağlarını ve ana araştırma merkezlerini anlamak için başlangıç seviyesindeki gerekli bilgileri sunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre hasta güvenliğinde yapay zeka çalışmalarını ilerletmek için özellikle uluslararası iş birliğine odaklanılması gereği önerilebilir. Diğer bir öneri ise konuya ilişkin sınıflama çalışmalarına yönelik araştırmaların yapılmasıdır. Bu çerçevede gelecekteki araştırmalarda tematik analiz ve konu modellemesini de içerecek şekilde bu araştırmanın genişletilmesi düşünülebilir. Bu çalışma bibliyometrik analize dayalı olarak önemli çıkarımlar ortaya koymuştur. Bunlardan biri alandaki son trendlerdir, bunlar yönergeler, etkililik, bilgisayar-destekli tespit konularıdır. Hasta güvenliğinde yapay zekaya ilişkin çalışılması önerilen en güncel konular arasında yapay zeka kullanımında etkililik, yönergeler, yasalar ve güvenlik kontrolleri daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu alandaki araştırmaların geliştirilebilmesi için bir sonraki araştırmacılara yönelik yapay zekanın hasta güvenliği üzerindeki etkisini ölçen uzun dönemli, çok merkezli çalışmaların yapılması, yapay zeka sistemlerinin etik yönergelerle uyumunun nitel olarak araştırılması ve etik yönergelerin hazırlanmasına dair projelerin geliştirilmesi ve sağlık çalışanlarının yapay zeka ile nasıl uyumlu bir şekilde çalışacağını araştırılması önerilebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Conflict of Interest Statement:*

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in this study.

Etik/ *Ethic:*

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Aasvang, E. K., ve Meyhoff, C. S. (2023). The future of postoperative vital sign monitoring in general wards: Improving patient safety through continuous artificial intelligence-enabled alert formation and reduction. *Current Opinion in Anaesthesiology*, 36(6), 683–690. <https://doi.org/10.1097/ACO.0000000000001319>
- Abdullah, K. H. (2022). Bibliometric analysis of safety behaviour research. *Asian Journal of Behavioural Sciences*, 4(2), 19–33. <https://doi.org/10.55057/ajbs.2022.4.2.2>
- Alonso, A., ve Siracuse, J. J. (2023). Protecting patient safety and privacy in the era of artificial intelligence. *Seminars in Vascular Surgery*, 36(3), 426–429. <https://doi.org/10.1053/j.semvascsurg.2023.06.002>
- Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix : An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- Bates, D. W., Levine, D., Syrowatka, A., Kuznetsova, M., Craig, K. J. T., Rui, A., Jackson, G. P., ve Rhee, K. (2021). The potential of artificial intelligence to improve patient safety: a scoping review. *NPJ Digital Medicine*, 4(1), 54. <https://doi.org/10.1038/s41746-021-00423-6>
- Begoli, E., Bhattacharya, T., ve Kusnezov, D. (2019). The need for uncertainty quantification in machine-assisted medical decision making. *Nature Machine Intelligence*, 1(1), 20–23. <https://doi.org/10.1038/s42256-018-0004-1>
- Çayırtepe, Z., ve Şenel, A. C. (2022). Risk management in intensive care units with artificial intelligence technologies: Systematic review of prediction models using electronic health records. *Journal of Basic and Clinical Health Sciences*, 6(3), 958–976. <https://doi.org/10.30621/jbachs.993798>
- Choi, E., Bahadori, M. T., Schuetz, A., Stewart, W. F., ve Sun, J. (2015). Doctor AI: Predicting clinical events via recurrent neural networks. *JMLR workshop and conference proceedings*, 56, 301–318. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28286600> <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=PMC5341604>
- Choudhury, A., ve Asan, O. (2020). Role of artificial intelligence in patient safety outcomes: Systematic literature review. *JMIR Medical Informatics*, 8(7), 1–30. <https://doi.org/10.2196/18599>
- Clancy, C. M. (2010). Common formats allow uniform collection and reporting of patient safety data by patient safety organizations. *American Journal of Medical Quality*, 25(1), 73–75. <https://doi.org/10.1177/1062860609352438>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., ve Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285–296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Doyon, O., ve Raymond, L. (2024). Surveillance and patient safety in nursing research: A bibliometric analysis from 1993 to 2023. *Journal of Advanced Nursing*, 80(2), 777–788. <https://doi.org/10.1111/jan.15793>
- DSÖ. (2019). *Patient safety*. <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/patient-safety>, Erişim Tarihi: 20.09.2024.

- DSÖ. (2021). Global strategy on digital health 2020-2025. İçinde *World Health Organization*. <https://www.who.int/docs/default-source/documents/g4dhdaa2a9f352b0445bafbc79ca799dce4d.pdf>
- Durfee, W., ve Iaizzo, P. (2018). *Medical device innovation handbook* (Edition 9). Institute for Engineering in Medicine and Earl E. Bakken Medical Devices Center, University of Minnesota, Minneapolis, USA. z.umn.edu/mdih
- Ehrmann, S., Ibarra-Estrada, M., Perez, Y., Pavlov, I., McNicholas, B., Roca, O., Mirza, S., Vines, D., Garcia-Salcido, R., Aguirre-Avalos, G., Trump, M. W., Nay, M., ve Dellamonica, J. (2020). Awake prone positioning for COVID-19 acute hypoxaemic respiratory failure: a randomised, controlled, multinational, open-label meta-trial. *Lancet Respiratory Medicine*, 9(January), 1387–1395. [https://doi.org/10.1016/S2213-2600\(21\)00356-8](https://doi.org/10.1016/S2213-2600(21)00356-8)
- Ferrara, M., Bertozzi, G., Fazio, N. Di, Aquila, I., Fazio, A. Di, Maiese, A., Volonnino, G., Frati, P., ve Russa, R. La. (2024). Risk management and patient safety in the artificial intelligence era : A Systematic Review. *Healthcare*, 12, 1–15. <https://doi.org/10.3390/healthcare12050549>
- Fosso Wamba, S., ve Queiroz, M. M. (2023). Responsible artificial intelligence as a secret ingredient for digital health: Bibliometric analysis, insights, and research directions. *Information Systems Frontiers*, 25(6), 2123–2138. <https://doi.org/10.1007/s10796-021-10142-8>
- Guo, Y., Hao, Z., Zhao, S., Gong, J., ve Yang, F. (2020). Artificial intelligence in health care: Bibliometric analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 22(7), e18228. <https://doi.org/10.2196/18228>
- Habli, I., Lawton, T., ve Porter, Z. (2020). Artificial intelligence in health care: accountability and safety. *Bulletin of the World Health Organization*, 98(4), 251–256. <https://doi.org/10.2471/BLT.19.237487>
- He, J., Baxter, S. L., Xu, J., Xu, J., Zhou, X., Jolla, L., Jolla, L., Jolla, L., Tongren, B., Hospital, B. T., Ophthalmology, B., ve Science, V. (2020). The practical implementation of artificial intelligence technologies in medicine. *Nat Med*, 25(1), 30–36. <https://doi.org/10.1038/s41591-018-0307-0>
- Howell, M. D. (2024). Generative artificial intelligence, patient safety and healthcare quality: A review. *BMJ Quality ve Safety*, 1, bmjqs-2023-016690. <https://doi.org/10.1136/bmjqs-2023-016690>
- Huang, H. C., Wang, C. H., Chen, P. C., ve Lee, Y. Der. (2019). Bibliometric analysis of medication errors and adverse drug events studies. *Journal of Patient Safety*, 15(2), 128–134. <https://doi.org/10.1097/PTS.0000000000000205>
- Jabali, A. K., Waris, A., Khan, D. I., Ahmed, S., ve Hourani, R. J. (2022). Electronic health records: Three decades of bibliometric research productivity analysis and some insights. *Informatics in Medicine Unlocked*, 29(February), 100872. <https://doi.org/10.1016/j.imu.2022.100872>
- Jimma, B. L. (2023). Artificial intelligence in healthcare: A bibliometric analysis. *Telematics and Informatics Reports*, 9(June 2022). <https://doi.org/10.1016/j.teler.2023.100041>
- Johnson, E. A., Dudding, K. M., ve Carrington, J. M. (2024). When to err is inhuman: An examination of the influence of artificial intelligence-driven nursing care on patient safety. *Nursing Inquiry*, 31(1), 1–8. <https://doi.org/10.1111/nin.12583>
- Kaplan, B. (2001). Evaluating informatics applications - Clinical decision support systems literature review. *International Journal of Medical Informatics*, 64(1), 15–37. [https://doi.org/10.1016/S1386-5056\(01\)00183-6](https://doi.org/10.1016/S1386-5056(01)00183-6)
- Kreps, G. L., ve Neuhauser, L. (2013). Artificial intelligence and immediacy: Designing health communication to personally engage consumers and providers. *Patient Education and Counseling*, 92(2), 205–210. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.04.014>
- Kurutkan, M. N., Orhan, F., ve Kaygısız, P. (2017). Bibliometric analysis of patient safety literature example of thesis and articles in Turkish. *Health Care Academician Journal*, 4(4), 253.

- <https://doi.org/10.5455/sad.13-1513948006>
- Kurutkan, M. N., Usta, E., Orhan, F., ve Simsekler, M. C. E. (2015). Application of the IHI Global Trigger Tool in measuring the adverse event rate in a Turkish healthcare setting. *International Journal of Risk ve Safety in Medicine*, 27(1), 11–21. <https://doi.org/10.3233/JRS-150639>
- Laranjo, L., Dunn, A. G., Tong, H. L., Kocaballi, A. B., Chen, J., Bashir, R., Surian, D., Gallego, B., Magrabi, F., Lau, A. Y. S., ve Coiera, E. (2018). Conversational agents in healthcare: A systematic review. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 25(July), 1248–1258. <https://doi.org/10.1093/jamia/ocy072>
- Lim, W. M., ve Kumar, S. (2024). Guidelines for interpreting the results of bibliometric analysis: A sensemaking approach. *Global Business and Organizational Excellence*, 43(2), 17–26. <https://doi.org/10.1002/joe.22229>
- Matheny, M. E., Whicher, D., ve Thadaney Israni, S. (2020). Artificial intelligence in health care: A report from the national academy of medicine. *JAMA*, 323(6), 509–510. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.21579>
- Miller, D. D., Facp, C. M., ve Brown, E. W. (2018). Artificial intelligence in medical practice: The question to the answer? *The American Journal of Medicine*, 131(2), 129–133. <https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2017.10.035>
- Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A., ve Cobo, M. J. (2020). Software tools for conducting bibliometric analysis in science: An up-to-date review. *El Profesional de la Información*, 29(1), 1–20. <https://doi.org/10.3145/epi.2020.ene.03>
- Palojoki, S., Mäkelä, M., Lehtonen, L., ve Saranto, K. (2017). An analysis of electronic health record–related patient safety incidents. *Health Informatics Journal*, 23(2), 134–145. <https://doi.org/10.1177/1460458216631072>
- Ratwani, R. M., Bates, D. W., ve Classen, D. C. (2024). Patient safety and artificial intelligence in clinical care. *JAMA Health Forum*, 5(2), e235514. <https://doi.org/10.1001/jamahealthforum.2023.5514>
- Ryu, J. Y., Kim, H. U., ve Lee, S. Y. (2018). Deep learning improves prediction of drug – drug and drug–food interactions. *PNAS*, 115(18), E4304–E4311. <https://doi.org/10.1073/pnas.1803294115>
- Salas, M., Petracek, J., Yalamanchili, P., Aimer, O., ve Kasthuril, D. (2022). The use of artificial intelligence in pharmacovigilance: A systematic review of the literature. *Pharmaceutical Medicine*, 36(5), 295–306. <https://doi.org/10.1007/s40290-022-00441-z>
- Shaikh, A. K., Alhashmi, S. M., Khalique, N., Khedr, A. M., Raahemifar, K., ve Bukhari, S. (2023). Bibliometric analysis on the adoption of artificial intelligence applications in the e-health sector. *Digital Health*, 9. <https://doi.org/10.1177/20552076221149296>
- Sonmez, S. C., Sevgi, M., Antaki, F., Huemer, J., ve Keane, P. A. (2024). Generative artificial intelligence in ophthalmology: Current innovations, future applications and challenges. *British Journal of Ophthalmology*, 1–6. <https://doi.org/10.1136/bjo-2024-325458>
- Tang, R., Zhang, S., Ding, C., Zhu, M., ve Gao, Y. (2022). Artificial intelligence in intensive care medicine: Bibliometric analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 24(11), 1–16. <https://doi.org/10.2196/42185>
- Tomašev, N., Glorot, X., Rae, J. W., Zielinski, M., Askham, H., Mottram, A., Meyer, C., Ravuri, S., Protsyuk, I., Hughes, C. O., Karthikesalingam, A., Cornebise, J., Rees, G., Laing, C., Baker, C. R., Peterson, K., Hassabis, D., King, D., Suleyman, M., ... Mohamed, S. (2020). A clinically applicable approach to continuous prediction of future acute kidney injury. *Nature*, 572(7767), 116–119. <https://doi.org/10.1038/s41586-019-1390-1>
- Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: The convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*, 25(January), 44–56. <https://doi.org/10.1038/s41591-018-0300-7>

- Tubaishat, A. (2019). The effect of electronic health records on patient safety: A qualitative exploratory study. *Informatics for Health and Social Care*, 44(1), 79–91. <https://doi.org/10.1080/17538157.2017.1398753>
- TÜYZE. (2024). Erişim Adresi: <https://tuyze.tuseb.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, Erişim tarihi: 24.09.2024
- Uygun İlikhan, S., Özer, M., Tanberkan, H., ve Bozkurt, V. (2024). How to mitigate the risks of deployment of artificial intelligence in medicine? *Turkish Journal of Medical Sciences*, 54(3), 483–492. <https://doi.org/10.55730/1300-0144.5814>
- Wahl, B., Cossy-gantner, A., Germann, S., ve Schwalbe, N. R. (2018). Artificial intelligence (AI) and global health : How can AI contribute to health in resource-poor settings ?, *BMJ Glob Health*, 1–7. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2018-000798>
- Walsh, M. N., ve Rumsfeld, J. S. (2017). Leading the digital transformation of healthcare. *Journal of the American College of Cardiology*, 70(21), 2719–2722. <https://doi.org/10.1016/j.jacc.2017.10.020>
- Wang, J., Liang, Y., Cao, S., Cai, P., ve Fan, Y. (2023). Application of artificial intelligence in geriatric care: Bibliometric analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 25, 1–16. <https://doi.org/10.2196/46014>
- Whipple, E. C., E. Dixon, B., ve J. McGowan, J. (2013). Linking health information technology to patient safety and quality outcomes: a bibliometric analysis and review. *Informatics for Health and Social Care*, 38(1), 1–14. <https://doi.org/10.3109/17538157.2012.678451>
- Yilmaz Muluk, S. (2024). Enhancing musculoskeletal injection safety: Evaluating checklists generated by artificial intelligence and revising the performed checklist. *Cureus*, 16(5). <https://doi.org/10.7759/cureus.59708>
- Zhao, D., Zhang, W., Liu, Y., ve Yan, Z. (2024). Post-marketing safety concerns with lumateperone: a pharmacovigilance analysis based on the FDA adverse event reporting system (FAERS) database. *Frontiers in Pharmacology*, 15(May), 1–11. <https://doi.org/10.3389/fphar.2024.1389814>
- Zhou, L., Sun, Y., Wang, J., Huang, H., Luo, J., Zhao, Q., ve Xiao, M. (2024). Trends in patient safety education research for healthcare professional students over the past two decades: a bibliometric and content analysis. *Medical Education Online*, 29(1). <https://doi.org/10.1080/10872981.2024.2358610>

Bilgi Transferinin Çevik Üretim Yetenekleri Üzerinde Etkisi

The Impact of Knowledge Transfer on Agile Manufacturing Capabilities

Hasan GÜNDOĞDU¹
Zeynep ÖZGÜNER²

Öz

Bu araştırmanın amacı işletmelerin her bir sürecinde önemli bir yere sahip olan bilgi transferinin tedarik zincirinin işleyişi ve ürün akışı açısından önem arz eden çevik üretim yeteneklerine etkisini incelemektir. Çalışmanın evrenini Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 1157 firma oluşturmaktadır. Örneklemi ise evrende yer alan 314 firma oluşturmaktadır. Araştırma bilgi transferinin çevik üretim yetenekleri alt boyutlarına etkisi, yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler literatürde hazır bulunan anketlerden yararlanarak anket yöntemiyle toplanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde çalışmanın hipotezlerinin desteklendiği tespit edilmiştir. Bilgi transferinin, çevik üretim yeteneklerinin alt boyutları olan cevap verme, yetkinlik, esneklik ve hız etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirme yapılmış ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Transferi, Çevik Üretim Yetenekleri, Yapısal Eşitlik Modellemesi

Abstract

The purpose of this research is to examine the effect of information transfer, which has an important place in every process of businesses, on agile production capabilities, which are important for the functioning of the supply chain and product flow. The population of the study consists of 1157 companies operating in various sectors in the Gaziantep Organized Industrial Zone. The sample consists of 314 companies in the universe. The research examined the effect of knowledge transfer on agile production capabilities sub-dimensions using structural equation modeling (SEM). The data used in the research were collected by survey method using surveys available in the literature. As a result of the findings obtained in the study, it was determined that the hypotheses of the study were supported. It has been determined that knowledge transfer has an impact on responsiveness, competence, flexibility and speed, which are the sub-dimensions of agile production capabilities. An evaluation was made in line with the information obtained as a result of the research and suggestions were made.

Keywords: Knowledge Transfer, Agile Production Capabilities, Structural Equation Modeling

¹Dr., hasangundogdu.hgab@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0812-1790>

² Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, zeynep.ozguner@hku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8694-7275>, <https://ror.org/054g2pw49>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 08.10.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.12.2024

Atf İçin/For Cite: GÜNDOĞDU H. ve ÖZGÜNER Z., “Bilgi Transferinin Çevik Üretim Yetenekleri Üzerinde Etkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2):783-799

<https://doi.org/10.17755/esosder.1563374>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Günümüzde pazarın küreselleşmesi sonucunda rekabetin artması ve ürünlerin karmaşılaşması ile birlikte organizasyonlar için bilgi daha da önemli bir unsur olmuştur (Garavelli vd., 2002:269). Bilgi stratejik olarak önemli bir kaynak olmakla birlikte rekabette avantaj sağlamanın da önemli bir kaynağıdır (Sangari vd., 2014: 604). Bilginin etkin olduğu ekonominin önem kazanması, bilgiyi yaratan ve yayan kuruluşların öncü olmasını sağlamaktadır (Geuna ve Muscio, 2009: 84). Küreselleşme ile birlikte artan ürün çeşitliliği, teknolojinin hızlı değişimi ve ürün yaşam döngülerinin kısalması; firmaları iş birliği yapmaya ve bir bütün olarak hareket etmeye sevk etmiştir. İşbirliği içindeki firmaların ürünlerinin kalitesini arttırmaları, doğru zamanda üretip müşterilerine ulaştırmaları açısından aralarındaki bilgi akışı oldukça önemlidir (Li, 2012: 5396). Yoğun rekabet hızlı değişen Pazar koşulları ve teknoloji zorlukların yanında fırsatlarda sunmaktadır. İşletmelerin bu zorlukların üstesinden gelip koşulları fırsata çevirebilmeleri için uyumlu çevik bir sisteme sahip olmaları gerekmektedir (Çekildin, 2022: 39).

Organizasyonların çevik olabilmeleri için ürünün elde edildiği ilk birim olan üretici birim esnek ve hızlı olup çevik üretim yapabilme yeteneğini barındırmalıdır. İşletmeler müşterilerine artı değer katan kişiselleştirilmiş ürünleri çevik üretim yetenekleri ile hızlı bir şekilde üreterek, ürünü müşterilerinin istedikleri zamanda teslim edebilmeleri müşterinin memnuniyetini ve sadakatini artırarak rekabette önemli bir avantaj sağlayacaktır (Kasap ve Peker, 2009: 64).

Literatür incelendiğinde bilgi transferi ve çevik üretim yetenekleri ile ilişkisini inceleyen çok az çalışmanın olduğu; genellikle bu kavramlarla ilgili çalışmaların tedarik zinciri ve işletme performansları, bilgi akışı ve dâhil olma gibi kavramlarla ilişkisi incelenmiştir. Basri ve Zorlu (2020), Sangari vd. (2015), Eyitmiş (2016), Sağır ve Oraç (2020), Akpınarlı (2022), Li (2012), yaptığı çalışmada bilgi tutarlılığının üretim yetenekleri ile ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmada bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerinin alt boyutları olan cevap verme, yetkinlik, esneklik ve hız üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, araştırmanın evrenini oluşturan Gaziantep Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyette bulunan firmalardan sağlanan veriler ve kurulan yapısal eşitlik modellemesi (YEM) ile bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerine etkisinin olup olmadığını tespit edip, bilgi transferi ve çevik üretim yetenekleri literatürüne katkıda bulunmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1.Bilgi transferi

İşletmeler hızlı değişimin olduğu ortamda rekabet avantajı sağlamak için yeni bilgiler üretmek zorunda olduklarından bilgi işletmeler için önemli bir kaynaktır. Öte yandan bilgi üretmek tamamıyla yeni bilgi üreten bir süreç olmayıp, mevcuttaki bilgileri yeniden birleştirerek organize eden işlemlerdir. Bilgi kaynağından alınan bilgiler, alıcı işletme açısından bilgi üretimi için hammadde. Bilgi transferi bilgi üretiminde kritik bir itici güç olmaktadır (Kang vd. 2010:8155). Bilgi transferi, bilginin bir grup, insan veya kuruluştan diğerlerine aktarmayı ya da yaymayı kapsayan faaliyetlerin tamamı şeklinde ifade edilebilmektedir (Akgün, vd. 2005:236). Bilgi transferi tedarik zincirinin birbirine entegrasyonunu sağlayarak bir bütün şeklinde hareket etmesini sağlamaktadır (Özdemir ve Doğan, 2010: 22). İşletmeler arasındaki işbirliği anlaşmaları, bilgi transferi ve bilgi erişimini sağlamaktadır (Khamseh and Jolly, 2008: 37). Bilginin transferi, taraflar arasında iletişim güçlenmesini sağlayarak zamanla bir anlayış geliştirir ve bir güven oluşmasını sağlar. Bunun sonucunda süreçlerin sağlıklı ve başarılı yürütülmesine katkıda bulunur (Foos vd. 2006:8). Kuruluşlar ve çalışanları, kritik bilgiyi belirleyerek, bilgiyi elde etmek için bilgi aktarım

mekanizmalarını kullanırlar. Daha sonra o bilgiyi geliştirebilir ve ihtiyacı olan diğer kişiler için en etkili şekilde kullanılabilir hale getirebilirler. Bunun yanında kuruluşlar bilgiyi yaratıcı ve yenilikçi bir şekilde kullanarak katma değerli ürünler elde edebilirler (Liyanage vd., 2009:122). Bilgi işletmelerin faaliyetlerini sürdürdükleri süreçlerin tamamında ürün veri ve finansal akışların sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayarak zaman maliyet ve hızlı teslimat gibi konularda fayda sağlamaktadır. Aynı şekilde tedarik zincirindeki üye işletmeler arası da akışların sağlıklı olmasını sağlayarak başarılarına katkı sağlamaktadır (Özdemir ve Doğan, 2010:21).

1.2.Çevik Üretim Yetenekleri

İşletmeler, devamlılıklarını sağlayabilmek için sürekli değişime ve gelişime ayak uydurarak rekabet etmek zorundadırlar. Dolayısıyla işletmelerin ürettiklerinden daha çok tüketicilerin ne istediğini önem taşımaktadır. Bu doğrultuda İşletmeler açısından müşteri isteklerini karşılayabilme ve yeni ürünlerin tasarlanması önemli olup; üretimde, pazarlamada ve satışta müşteri istekleri ön planda yer almaktadır (Kaymaz ve Özgüner, 2021: 47).

Müşteri isteklerinin hızla değişmesi ve kişileştirilmiş ürünlerin talep edilmesi ürün yaşam sürelerinin kısalmasına ve belirsizliğin artmasına neden olarak rekabet etmeyi güçleştirmektedir. İşletmeler değişken ve belirsizliğin olduğu koşullarda sürekliliklerini devam ettirebilmek için yenilikler yaparak bu değişimi fırsata çevirerek avantaj sağlamalıdır. Bunu gerçekleştirmek için çevik olmaları gerekmektedir (Kasap ve Peker, 2009: 62).

Çeviklik, beklenmedik değişim ve yoğun rekabet koşullarını avantaja çevirerek karlı bir şekilde çalışabilme kabiliyetidir. Bir işten bir diğer işe kısa sürede geçebilme yeteneğini ifade eden esnekliğin ötesinde, beklenmeyen ve değişken müşteri isteklerini, ürün miktarlarını, zamanında ve istenilen kalitede düşük maliyet ile cevaplayabilmektir (Ustasüleyman, 2008: 162-163). İşletmeler çevik üretimle belirsizlik ve değişimleri doğru ve koordineli bir şekilde yönetmeyi amaçlamaktadırlar (Gunasekaran vd., 2002:406).

Beklenmeyen değişiklikleri doğru yöneterek fırsat ve avantaja çevirebilme yeteneği olarak ifade edilen çeviklik veya çevik üretim kavramının iki ana unsuru bulunmaktadır (Akman ve Keskin, 2012: 54).

- Öngörülen ve öngörülmeven değişikliklere uyum sağlama
- Değişikliklerden faydalanarak fırsata çevirme ve avantaja çevirebilmek

Çeviklik, değişimleri anlayarak ve tahmin ederek müşterilerin talep ettiği ürünleri tasarlayıp doğru zamanda üretmesini sağlamaktadır. Kuruluşların faaliyetlerinde çevik stratejileri benimseyerek uygulamaları, rekabet avantajı sağlayarak sürdürülebilirliklerine önemli derecede katkı sağlamaktadır (Çetinkaya ve Akkoca, 2021: 69).

2. Yöntem

Bu çalışmanın hazırlanmasında nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Veriler, literatürde hazırda bulunan ölçekler kullanılarak anket yöntemi ile elde edilmiştir. Çalışma Hasan Kalyoncu Üniversitesi etik kurulunca 28.12.2023 tarihinde 2023/44 toplantıda alınan etik kurulu izni doğrultusunda yürütülmüştür.

Evrende toplanan verilerle veri seti oluşturulmuş, SPSS istatistik programı ile Cronbach's Alpha testi yapılarak güvenilirlik testi uygulanmıştır. Araştırmanın değişkenleri olan, bilgi transferi (BT) ve çevik üretim yetenekleri (ÇÜY), ölçekleri için önce keşfedici sonrasında doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve çalışmanın hipotezlerini ölçmek için yapısal eşitlik modeli (YEM) kurulmuştur.

Araştırmada hipotezlerin test edilmesi amacıyla bağımsız değişken bilgi transferi (BT) bağımlı değişken çevik üretim yetenekleri olacak şekilde ölçülmüştür. AMOS programı kullanılarak hipotezler test edilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı firmaların faaliyetlerini sürdürdükleri her aşamada etkili olan bilgi transferinin ve işletmelerin üyesi oldukları tedarik zincirinin işleyişi, ürün akışı dolayısıyla zincirdeki sorumluluğunu zamanında ve doğru maliyetlerle yürütebilmesi açısından önem önemli olan çevik üretim yeteneklerine etkisini incelemektir.

Araştırma Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde çeşitli sektörlerde faaliyetlerini sürdüren firmalar ile yapılmıştır (gaosb.org.tr).

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

Literatür incelendiğinde bilgi transferi ve bilginin kullanımı ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Karabay, 2011; Nas ve Tönel, 2023; Kurt ve Şehitoğlu, 2021; Michailova ve Zhan 2014; Akgün vd., 2005; Garavelli vd., 2002; Vries vd., 2018; Yalçınkaya vd., 2014).

Delibaş (2023), Türkiye’de yerli ve yabancı ortaklı işletmeler ile yaptığı ve 407 anket uyguladığı çalışmasında bilgi alışveriş iklimi ve güvenin bilgi transferi üzerinde etkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Kang vd. (2010), yaptıkları çalışmada bilginin algılanan önemi yüksek olduğunda, kuruluşların bilgi kaynakları ile daha sıklıkla iletişim kurma eğiliminde olduklarını tespit etmişlerdir.

Diğer taraftan literatürde ilgili çalışmalar incelendiğinde genellikle çevikliğin işletme performansı, yeni ürün performansı gibi çeşitli performanslar ile ilişkisi ve işletmelerin çeviklik durumları incelenmiştir (Bustelo vd., 2007; Tseng ve Lin, 2011; Zerenler, 2007; Kumar vd., 2020; Nabass ve Abdallah 2018; Ustasüleyman, 2008; Güzel, 2013; Kaymaz ve Özgüner, 2021; Özgüner, 2021; Sánchez, vd., 2019; Zhang ve Sharif, 2007). Konu ile ilgili bazı çalışmalar ve elde ettikleri sonuçlar aşağıda yer aldığı şekildedir.

Balcı ve Erbay (2021), çalışmalarında İstanbul ilinde perakende alanda faaliyette bulunan orta ve büyük ölçekli işletmelerde çalışan 407 kişi ile gerçekleştirdiği çalışmada dönüştürücü liderliğin örgütsel çeviklik üzerinde etkisini tespit etmiştir.

Basri ve Zorlu (2020), Özel sektörde 415 kişi ile yaptıkları çalışmada, Örgüt kültürünün bilgi akışı ve dâhil olma boyutunun örgütsel çevikliğin algılama, karar verme ve harekete geçme alt boyutlarını etkilediğini bulgulamışlardır.

Li (2012), çalışmada; bilgi tutarlılığının üretim yetenekleri ile ters U şeklinde bir ilişki gösterdiğini, öğrenme yeteneğinin de bilgi kalıcılığı ile tedarikçi üretim yetenekleri arasındaki ilişkide olumlu düzenleyici etkisini tespit etmiştir. Ayrıca tedarikçinin alıcıyla sosyal bütünleşmesinin, bilgi tutarlılığı ile tedarikçi üretim yetenekleri arasındaki ilişkide olumlu düzenleyici etkisinin olduğunu bulgulamıştır.

Çankaya ve Sağlam (2021), İmalat sektöründen 83 işletme ile gerçekleştirdikleri çalışmada tedarik zinciri entegrasyonunun alt boyutları olan müşteri ve tedarikçi entegrasyonlarının çevikliği etkilemediğini; iç entegrasyonun ise çevikliği pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Sangari vd. (2015), yaptıkları çalışmada bilgi yönetimi süreçleri olan; Bilgi yaratma, Bilgi yakalama, Bilgi organizasyonu, Bilgi depolama, Bilginin yayılması, Bilgi uygulamasının SCOR süreç unsurları açısından tedarik zinciri performansı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Sağır ve Oraç (2020), Konya ilinde sağlık sektöründe 208 kişiye ulaşarak yaptıkları çalışmada yapısal bilgi süreçlerinin örgütsel çevikliğe etkisinin incelemiş ve pozitif ve anlamlı bir sonuç olduğu bilgisini elde etmişlerdir.

Iqbal vd. (2020), Pakistan’da hazır giyim imalatçısı ve ihracatçısı 248 firma ile yaptıkları çalışmada yalın üretim ve yönetim ve altyapı uygulamalarının tamamlayıcılığının; operasyonel performans, Pazar performansı, finansal performans ve toplam performans üzerinde olumlu etkisini tespit etmişlerdir.

Eyitmiş (2016), tekstil sektöründe yaptığı çalışmada bilgi transferi ve bilgi paylaşımının işletme performansına etkisinin olup olmadığını ele almış ve bilgi transferinin ve bilgi paylaşımının işletme performansını pozitif etkilediğini tespit etmiştir.

Delibaş (2023), Türkiye genelinde 407 işletme üzerinde yaptığı çalışmada bilgi alışveriş ikliminin bilgi transferi üzerindeki etkisinde güvenin aracılık rolünün bulunduğunu bulgulamıştır.

Konu ile ilgili literatür incelendikten sonra aşağıda yer alan hipotezler hazırlanmıştır.

H1: Bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerinin alt boyutu olan cevap verme boyutuna pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

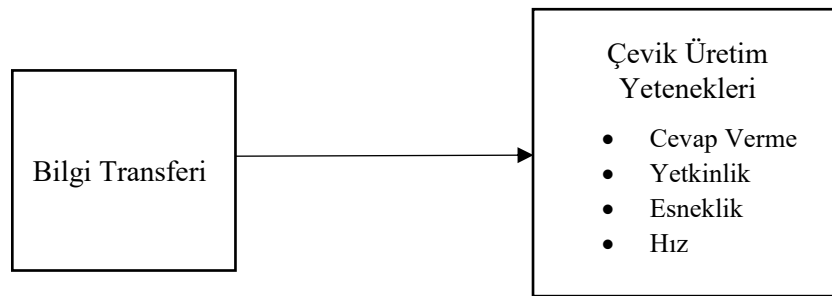
H2: Bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerinin alt boyutu olan yetkinlik boyutuna pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

H3: Bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerinin alt boyutu olan esneklik boyutuna pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

H4: Bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerinin alt boyutu olan hız boyutuna pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

2.3. Araştırma Modeli ve Değişkenleri

Çalışmanın bağımsız değişkeni *bilgi transferi* ve bağımlı değişkeni ise *çevik üretim yetenekleridir*. Çalışma modelinin oluşturulması aşamasında literatür incelenerek, Bustelo vd. (2007), Eyitmiş (2016), Akpınarlı (2022), Sangari, vd. (2015), Nabass ve Abdallah (2018), Zerenler (2007), Çankaya ve Sağlam (2021), Garavelli vd. (2002)’in yaptıkları araştırmalarından faydalanılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan ölçeklere (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) formatında olan 5’li likert ölçeği ile cevaplanan ölçekten faydalanılmıştır. Araştırmada bağımsız değişken olarak Eyitmiş (2016) çalışmasında yararlandığı beş ifadeli ve tek boyutlu olan bilgi transferi ölçeğinden faydalanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise

Akpınarlı (2022) çalışmasında kullandığı 24 maddeli çevik üretim yetenekleri Ölçeği kullanılmıştır.

2.4. Örneklem Süreci

Bu araştırmanın evrenini Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde çeşitli sektörlerde faaliyetlerini sürdüren firmalar oluşturmaktadır. Çalışmanın evreni olan Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde 1157 firma yer almaktadır (gaosb.org.tr).

Ana kütleden % 95 Güven Aralığında ve %5 hata payına (Sekaran, 1992) göre minimum örneklem büyüklüğünün 294 olduğu belirlenmiştir. (Gürbüz ve Şahin,2018:130). Bu çalışmada 325 anket uygulanarak bu anketlerin 11 tanesi eksik ve yanlış doldurulduğu için 314 tanesi kullanılarak analizler yapılmıştır. Araştırmada olasılıklı örneklem yöntemlerinden basit tesadüfi örneklem yönteminde kullanılan örneklem belirlenmiştir. Basit tesadüfi örneklem, belirlenen evrende bulunan birimlerin listelenmesini içermektedir. Bu listede yer alan birimlerin hangilerinin örneklem alınacağı tesadüfi olarak belirlenmektedir. Evrendeki birimler, örneklem girmede eşit şansa sahip olup birinin örneklem girmesi diğer birimlerin seçilme şansını etkilememektedir (Koçak ve Arun, 2006: 25).

3. Verilerin Analizi

Bu bölümde çalışmada kullanılan ölçeklerin KMO ve Bartlett değerlerine, ölçeklerin ifadelerine ait faktör yüklerine, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) verilerine ve son olarak hipotez testleri ve bu testlerin neticesinde sağlanan verilere yer verilmiştir.

3.1.Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılım sağlayan işletmelerin faaliyet alanları, faaliyet yılları ve çalışan sayılarını içeren demografik veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Katılım Sağlayan İşletmelerin Demografik Bilgileri

Faaliyet Sektörü	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Gıda	98	31,2	31,2
Tekstil	108	34,4	65,6
Plastik –Ambalaj	44	14,0	79,6
Makine –Metal	16	5,1	84,7
Mobilya	3	1,0	85,7
Kimya-İlaç	17	5,4	91,1
Tıbbi araç-gereç	3	1,0	92,0
Elektrik-Elektronik	4	1,3	93,3
Diğer	21	6,7	100
Toplam	314	100	
Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-10	55	17,5	17,5
11-20	81	25,8	43,3
21-30	79	25,2	68,5
31-40	47	15,0	83,4
41-50	47	15,0	98,4
51ve üzeri	5	1,6	100
Toplam	314	100	
Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
10-50	24	7,6	7,6
51-100	44	14,0	21,7

101-150	50	15,9	37,6
151-200	54	17,2	54,8
201-250	41	13,1	67,8
251-300	29	9,2	77,1
301-350	23	7,3	84,4
351-400	21	6,7	91,1
401-500	17	5,4	96,5
501 ve üzeri	11	3,5	100
Toplam	505	100	

Tablo 1’de örnekleme yer alan işletmelerin demografik bilgilerine yer verilmiştir. Faaliyet alanları olarak gıda alanında 98, tekstil alanında 108, plastik-ambalaj alanında 44, makine – metal 16, mobilya 3, Kimya-İlaç 17, tıbbi araç - gereç 3, elektrik – elektronik 4, diğer alanlarda ise 21 işletmenin yer aldığı görülmektedir. İşletmelerin faaliyet süresi olarak ise 0-10 yıl arası 55, 11-20 yıl arası 81, 21-30 yıl arası 79, 31-40 yıl arası 47, 41-50 yıl arası 47, 51 ve üzeri yıl faaliyet gösteren 5 işletmenin yer aldığı görülmüştür. Son olarak; 10-50 arası çalışan olan 55, 51-100 arası çalışan olan 44, 101-150 arası çalışan olan 50, 151-200 arası çalışan olan 54, 201-250 arası çalışan olan 41, 251-300 arası çalışan olan 29, 301-350 arası çalışan olan 23, 351-400 arası çalışan olan 21, 401-500 arası çalışan olan 17, 501 ve üzeri çalışanı bulunan 11 işletmenin olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri

3.2.1. Bilgi transferi ölçeğine ilişkin bulgular

Bilgi transferi ölçeğinin güvenilirliğinin ölçülmesi için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach alfa güvenilirlik değerinin 0,894 olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla yapılan analizler neticesinde Akyüz (2018)’e göre güvenilir olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Bilgi Transferi Ölçeğinin KMO ve Bartlett Değerleri

KMO ve Bartlett Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		0,888
Bartlett’in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	852,835
	Df	10
	Sig.	0,000

Tablo 2’de yer alan bilgiler değerlendirildiğinde KMO değeri olarak 0,888 elde edildiği ve faktör analizinin yapılabilmesi için bu sonucun yeterli olduğu görülmüştür. Ölçekte bulunan ifadelerin korelasyonlarının faktör analizi için uygunluğunu ölçmek için yapılan Bartlett küresellik testinin sonucunda [$\chi^2 (10) = 852,835$, $p=0.00$] elde edilerek bu analiz için uygun olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tablo 3. Bilgi Transferi Ölçeğinin Toplam Açıklanan Varyans Oranları

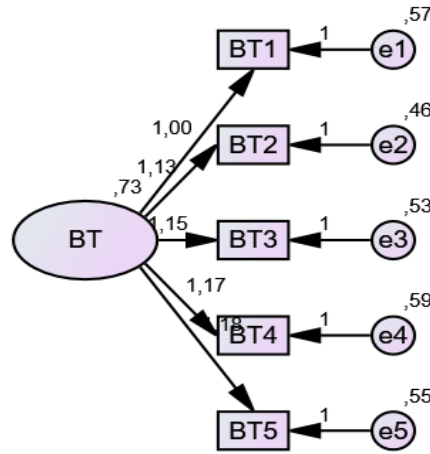
Toplam Açıklanan Varyans Oranları							
Bileşen	Başlangıç	Özdeğerleri	Karesi Alınmış		Karesi Alınmış		
			Toplamların Çıkarımı		Toplamların Rotasyonu		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam
1	3,519	70,377	70,377	3,519	70,377	70,377	70,377

Tablo 3'te yer alan veriler ele alındığında uygulanan analiz sonucunda, toplam varyansın %70,377'ni açıklayabilen tek boyutlu bir yapının elde edildiği görülmektedir.

Tablo 4. Bilgi Transferi Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Maddeler	Faktörler
BT.1	0,810
BT.2	0,854
BT.3	0,845
BT.4	0,840
BT.5	0,845

Dört maddeden ve bir faktörden oluşan ölçeğin madde yüklerinin 0,810 ile 0,854 aralıklarında değerlere sahip olduğu görülmüştür.

Şekil 2. Bilgi Transferi ölçeği DFA

Bilgi Transferi ölçeğinin doğrulanması amacı ile yapılan DFA sonucunda sağlanan uyum iyiliği verileri Tablo 8'de yer almaktadır.

3.2.2. Çevik üretim yetenekleri ölçeğine ilişkin bulgular

Çevik üretim yetenekleri ölçeğinin güvenilirlik analiz neticesi Cronbach alfa güvenilirlik değeri 0,932 şeklinde elde edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla yapılan analizler neticesinde Akyüz (2018)'e göre güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Çevik Üretim Yetenekleri Ölçeğinin KMO ve Bartlett Değerleri

KMO ve Bartlett Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		0,933
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	4112,943
	Df	276
	Sig.	0,000

Tablo 5 incelendiğinde KMO değeri olarak 0,933 elde edildiği ve faktör analizinin yapılabilmesi için bu sonucun yeterli olduğu görülmüştür. Ölçekte bulunan ifadelerin korelasyonlarının faktör analizi için uygunluğunu ölçmek amacıyla yapılan Bartlett küresellik testinin sonucunda [χ^2 (276) =4112,943, $p=0.00$] elde edilerek bu analiz için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6. Çevik Üretim Yetenekleri Ölçeğinin Toplam Açıklanan Varyans Oranları

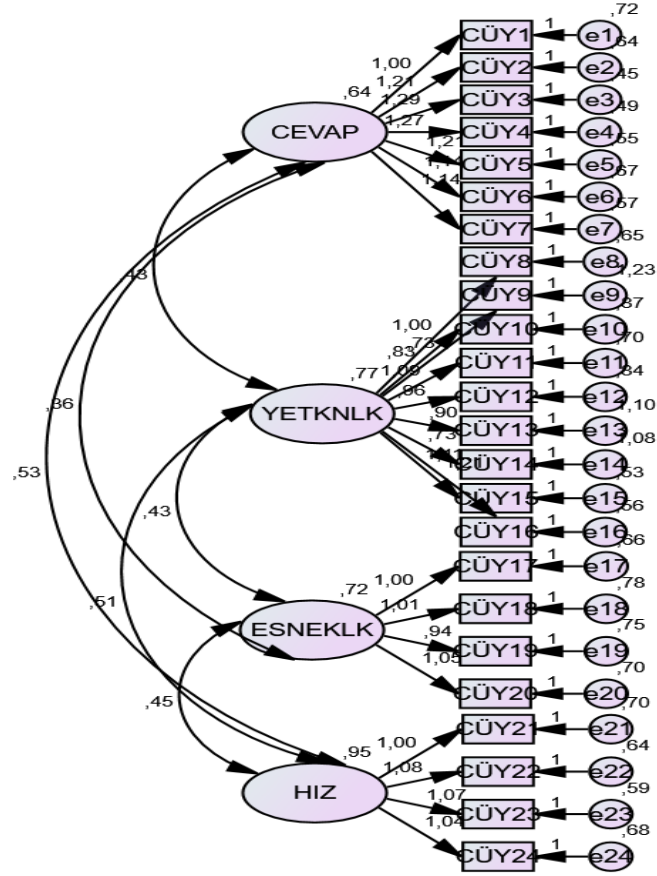
Toplam Açıklanan Varyans Oranları							
Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Karesi Alınmış Toplamların Çıkarımı		Karesi Alınmış Toplamların Rotasyonu	
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam
1	9,559	39,827	39,827	9,559	39,827	39,827	7,057
2	2,212	9,218	49,045	2,212	9,218	49,045	6,153
3	1,731	7,212	56,257	1,731	7,212	56,257	4,806
4	1,462	6,090	62,347	1,462	6,090	62,347	5,472

Tablo 6' da bulunan bilgiler, toplam varyansın %62,347'sini açıklayabilen dört boyuttan oluşan yapının elde edildiğini göstermektedir.

Tablo 7. Çevik Üretim Yetenekleri Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Maddeler	Faktörler		
	Cevap	Yetkinlik	Esneklik
Hız			
CVP.1	0,684		
CVP.2	0,711		
CVP.3	0,761		
CVP.4	0,821		
CVP.5	0,822		
CVP.6	0,795		
CVP.7	0,706		
YTKLK.1		0,731	
YTKLK.2		0,680	
YTKLK.3		0,552	
YTKLK.4		0,734	
YTKLK.5		0,603	
YTKLK.6		0,652	
YTKLK.7		0,435	
YTKLK.8		0,696	
YTKLK.9		0,632	
ESNK.1			0,820
ESNK.2			0,804
ESNK.3			0,743
ESNK.4			0,705
HIZ.1			0,638
HIZ.2			0,888
HIZ.3			0,685
HIZ.4			0,787

Uygulanan keşfedici faktör analizinde ölçeğin Cevap verme, Yetkinlik, Esneklik ve Hız olarak 4 ayrı boyuttan oluştuğu görülmüştür. Ölçek; cevap verme yedi madde, yetkinlik dokuz madde, esneklik dört madde ve Hız dört madde olmak üzere toplamda 24 madden oluşmuştur. Cevap verme boyutunun madde yüklerinin 0,684-0,822 yetkinlik boyutunun madde yüklerinin 0,435-0,734 esneklik boyutunun madde yüklerinin 0,705-0,820 ve son olarak hız boyutu maddelerinin yüklerinin 0,638-0,888 aralıklarında değerler aldıkları görülmüştür.

Şekil 3. Çevik Üretim Yetenekleri Ölçeği DFA

Ölçeği doğrulamak amacıyla uygulanan DFA sonucunda edilen uyum iyiliği değerlerine Tablo 8’de yer verilmektedir.

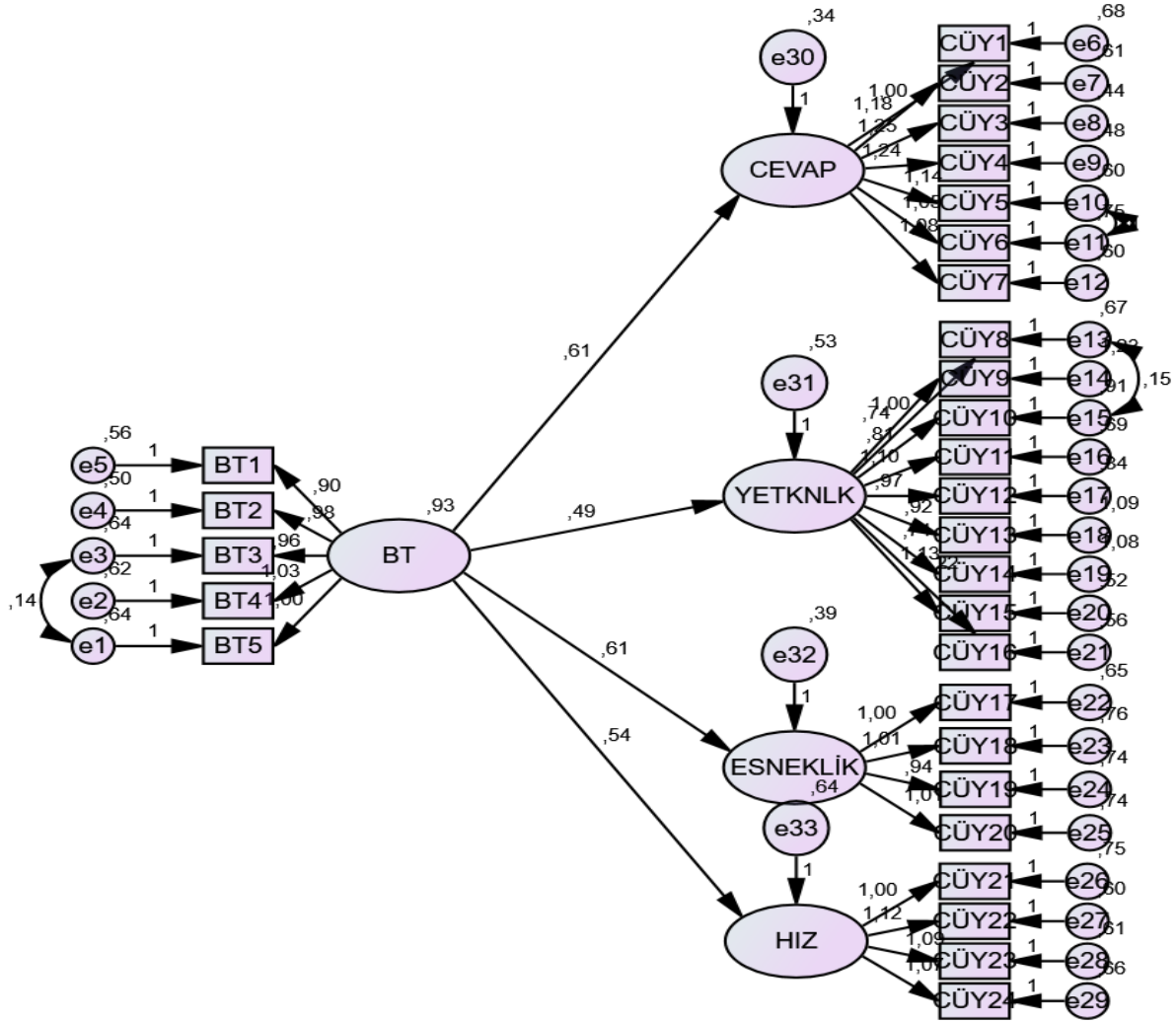
Tablo 8. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek	X2	df	CMIN/ DF≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA ≤.08
BT	5,114	5	1,023	0,993	0,980	1,000	0,994	1,000	0,009
ÇÜY	497,174	246	2,021	0,884	0,859	0,937	0,883	0,929	0,057

Araştırmada kullanılan ölçekler için uygulanan DFA ile elde edilen uyum iyilikleri değerlerini gösteren Tablo 8’de yer alan bulgular Meydan ve Şeşen (2015)’e göre uyum iyiliği verilerinin kabul görebilir değerler olduğunu göstermektedir.

3.3. Yapısal Eşitlik Modeli

Çalışmanın hipotezleri olan H1 H2 ve H3 H4 hipotezlerinin incelenmesi için yapısal eşitlik modeli kurulmuştur. Modelde kabul gören uyum iyiliği değerlerini elde etmek için modifikasyonlar yapılmıştır.

Şekil 4. BT'nin ÇÜY'nin Alt Boyutlarına Etkisine Ait YEM

Hipotezleri test etmek amacıyla kurulan YEM' e ait uyum iyilikleri değerlerini gösteren veriler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. BT'nin ÇÜY'nin Alt Boyutlarına Etkisine Ait YEM Uyum İyiliği Değerleri

X2	df	CMIN/ DF≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA≤.08
Model 797,884 370	2,156	0,845	0,817	0,915	0,853	0,906	0,061	

Meydan ve Şeşen, (2015) göre BT'un ÇÜY' ün alt boyutları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yapılan yapısal eşitlik modelinin NFI (Normed Fit Index) dışındaki uyum iyiliği değerlerini sağladığı gözlemlenmiştir. NFI'nın serbestlik derecesi göz önünde bulundurularak hesaplanan TLI değeri ile diğer bütün değerlerin kabul edilebilir değerlere sahip olması ve NFI değerinin kabul gören değerlere yakın olması sebebiyle, bu değer kabul edilmiştir (Çetindaş ve Çelik, 2017: 139; Meydan ve Şeşen, 2015: 33).

Çalışmada uygulanan analizler sonucunda elde edilen verilerle düzenlenen regresyon tablosunda standardize değer β_0 standardize olmayan değer ise β_1 şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 10. BT'nin ÇÜY'nin Alt Boyutlarına Etkisine Ait Regresyon Ağırlıkları

Test Yolu	β_0	β_1	Stndrt. Hata.	Kritik oran	P
CEVAP<--- BT	0,714	0,614	0,063	3,595	***
YETKNLİK<--- BT	0,546	0,491	0,062	2,891	***
ESNEKLİK<--- BT	0,688	0,614	0,065	2,436	***
HIZ<--- BT	0,545	0,540	0,069	2,206	***

Regresyon değerlerinin içeren Tablo 10'da yer alan veriler incelendiğinde bilgi transferinin çevik üretim yetenekleri alt boyutları olan cevap verme, yetkinlik, esneklik ve hız boyutlarını anlamlı ve pozitif yönlü etkilediği gözlemlenmiştir. Bu sonuç, araştırmanın hipotezlerini oluşturan H1, H2, H3 ve H4 hipotezlerinin desteklendiğini göstermektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerden toplanan veriler analiz edilerek elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. OSB'de faaliyette bulunan işletmelerden sağlanan veriler incelenerek bilgi transferinin çevik üretim yeteneklerinin alt boyutları olan cevap verme, yetkinlik, esneklik ve hız üzerindeki etkisine dair önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmada önce kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için gerekli analizler yapılmış ve ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra faktör analizi uygulanmıştır. Son olarak çalışmanın hipotezlerinin ölçülmesi için yapısal eşitlik modeli oluşturularak hipotezler test edilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde çalışmanın H1 hipotezi olan bilgi transferinin, çevik üretim yeteneklerinin alt boyutları olan cevap vermeye etkisinin, H2 hipotezi olan yetkinliğe etkisinin, H3 hipotezi olan esnekliğe etkisinin ve H4 hipotezi olan hıza etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bu sonuçlar bilgi transferi kavramının farklı kavramlar ile ilişkisinin incelendiği ve daha önce yapılmış olan çalışmaların sonuçları ile aynı doğrultuda olduğu görülmüştür. Balcı ve Erbay (2021), Basri ve Zorlu (2020), Li (2012), Çankaya ve Sağlam (2021), Sağır ve Oraç (2020), Iqbal vd. (2020), Eyitmiş (2016), Delibaş (2023), Sangari vd. (2015).

İşletmelerin müşteri memnuniyetini sağlayarak rakipleri ile rekabet edebilmeleri açısından çevik üretim yetenekleri önemli bir husustur. İşletmelerin siparişlere cevap verebilme yeteneği, esnek ve hızlı olmaları, günümüz koşullarında önemli bir gereklilik olmuştur. Ayrıca çevik üretim yetenekleri işletmelerin üyesi oldukları tedarik zinciri içinde önemlidir. Ürünün tedarik zincirinin ilk birimlerinden olan üreticiden nihai tüketiciye ulaştırılınca kadar olan bütün süreçlerden zamanında akması için bilgi transferinin sağlıklı yapılması ve üretim sürecinin esnek ve hızlı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda işletmeler ve tedarik zincirleri müşterilerini memnuniyetinin ve sadakatini sağlayarak uzun vadeli ilişkilerini sürdürebilmeleri için bilgi akışı, üretim yetenekleri ve süreçlerine gerekli önemi vermeleri çıkarları açısından fayda sağlayacaktır. Sonuç olarak işletmelerin bilgi transferi ve çevik üretim yetenekleri kavramlarını gerekli önemi vermeleri faaliyetlerindeki süreçlerin etkili ve verimli yönetilmesini sağlayarak başarılarını olumlu yönde etkileyecektir.

Son olarak bu çalışmanın yalnızca Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmeler ile yapılmış olması bu araştırmanın kısıtı olarak kabul edilmektedir. Çalışma değişkenleri arasındaki ilişkiyi genelleştirmek için farklı evrenlerde de çalışılması gerekmektedir. Ayrıca araştırmada ele alınan bilgi transferinin çevik üretim yetenekleri

üzerindeki etkisinde farklı ölçeklerin aracılık rolü inceleyen veya çevik üretim yetenekleri ve alt boyutlarına farklı değişkenlerin etkisi ölçülerek literatüre önemli katkı sağlayabilecek çalışmalar yapılabilir. Farklı sektörlerin çevik üretim yeteneklerinin düzeyleri ölçülerek karşılaştırılan çalışmalarda yapılabilir. Öte yandan bilgi transferinin ve teknolojilerinin çeşitli performanslar ile ilişkisi çalışılacak bir diğer çalışmadır.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Declaration of Conflict of Interest:*

Yazarlar bu çalışmada çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederler.

The authors declare that there is no conflict of interest in this study.

Katkı Oranları/ *Contribution Rates:*

1.yazar %60, 2.yazar %40

1st author 60%, 2nd author 40

Etik Kurul İzin Belgesi/ *Ethics Committee Permission:*

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Kararları 28.12.2023 Tarihli 2023-44 toplantı nolu karar ile etik açıdan uygun görülmüştür.

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

Hasan Kalyoncu University Scientific Research and Publication Ethics Board Decisions were deemed ethically appropriate with the decision dated 28.12.2023, meeting number 2023-44.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Akgün, A. E., Keskin, H. Ve Günsel, A. (2005). Bilgi ekonomisi kapsamında teknoloji transferinin bilgi transferine dönüşümüne dair bir literatür taraması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (1) 227-242.
- Akman, G. ve Aydın, Keskin, G. (2012). İmalat Firmalarında Çevik Üretimin Algılanma Seviyesinin Değerlendirilmesi. DPÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, (2012) 28, 53-66.
- Akpınarlı, S. (2022). Çevik üretim yaklaşımının işletme performansına etkileri-otomotiz sektörü analizi. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Akyüz, H. E. (2018). Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör Analizi: uygulamalı bir çalışma. Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 7 (2), 186-198.
- Balcı, B. E., ve Erbay, E. Ö. (2021). Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Çeviklik Üzerine Etkisi. International Journal of Management and Administration, 5(10), 91-102.
- Basri, S., Zorlu, K. (2020). Örgüt kültürü algısının örgütsel çeviklik üzerindeki etkisinin incelenmesi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20 (39). 147-164.
- Bustelo, D. V., Avella, L. and Fernandez (2007). Agility drivers, enablers and outcomes. International Journal of Operations & Production Management, 27 (12) 1303-1332.
- Claudio, Garavelli, A., Gorgoglione, M. and Scozzi, B. (2002). Managing knowledge transfer by knowledge technologies. Technovation 22 (2002) 269–279.
- Çekildin, A. E. (2022). Endüstriyel çevik işletme için dengelenmiş başarı göstergeleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31 (1) 38-50.
- Çetinkaya, F. ve Akkoca, Y. (2021) Stratejik Liderlik İle Örgütsel Çeviklik Arasındaki İlişkide Örgütsel İletişimin Aracı Rolü. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1). 66-84.
- Çetindaş, A., ve Çelik, M. (2017). İmalat işletmelerinin tedarikçi entegrasyonları ile lojistik performansları arasındaki ilişki üzerine çevresel belirsizliğin düzenleyici rolü. Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7), 132-146.
- Dellibaş, M., B. (2023). Bilgi alışveriş ikliminin bilgi transferine olan etkisinde güven ve bağlılığın aracılık etkisi. Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (1).81-112.
- Erdilek, Karabay, M. (2011).Türk Bankacılık Sektöründe Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Stratejik Yönetim Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Amprik Bir Çalışma. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2 (4) 17-28.
- Eyitmiş, A.M. (2016) Değer zincirinde bilgi transferinin işletme performansına etkisi Kahramanmaraş tekstil sanayinde bir araştırma. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Foos, T., Schum, G. and Rothenberg, S. (2006). Tacit knowledge transfer and the knowledge disconnect. Journal of Knowledge Management, 10 (1) 6 – 18.
- Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi Resmi Sitesi: [https:// gaosb.org/tr/osb-firmalari.html](https://gaosb.org/tr/osb-firmalari.html)
Erişim tarihi:07.11.2023

- Guneseakaran, A., Tirtiroglu, E. and Wolstencroft, W. (2002). An investigation into the application of agile manufacturing in an aerospace company. *Technovation* 22 (2002) 405–415.
- Geuna, A ve Muscio, A. (2009). The Governance of University Knowledge Transfer: A Critical Review of the Literature. *Minerva* 47:93–114 DOI 10.1007/s11024-009-9118-2
- Gürbüz, Ş. ve Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. (5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güzel, D. (2013). İmalatçı KOBİ’lerin çeviklik açısından incelenmesi: Erzurum ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi XV (I)* 183-197.
- Iqbal, T, Jajja, M.S.S., Bhutta, M.K. and Qureshi, S.N. (2020) Lean and agile manufacturing: complementary or competing capabilities? *Journal of Manufacturing Technology Management*. 31 (4), 749-774.
- İlhan, Nas, T. Ve Tönel Ş. (2023). Türk çok uluslu şirketlerin uluslararasılaşma süreçleri ve DYY kaynaklıters bilgi transferi: Bir vaka analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 19 (3). 471-500.
- Kang, J., Rhee, M. and Kang, K., H. (2010). Revisiting knowledge transfer: Effects of knowledge characteristics on organizational effort for knowledge transfer. *Expert Systems with Applications*, 37 (2010) 8155–8160
- Kasap, G. C. ve Peker, D. (2009). Çevik üretim otomotiv sanayide faaliyet gösteren bir işletemenin çevikliğinin ortaya konmasına yönelik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (27) 57-78.
- Kaymaz, S. ve Özgüner Z. (2021). Çevik üretim modelinin yeni ürün performansına etkisi: Gaziantep ilinde bir uygulama. *Business, Economics and Management Research Journal* 4(2) 47-56.
- Khamseh, H. M. and Jolly, D.R. (2008). Knowledge transfer in alliances: determinant factors. *Journal of Knowledge Management*, 12 (1) 37 – 50.
- Koçak, A. ve Aarun, Ö. (2006) İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4 (3), 21-28.
- Kumar, R. and Singh, K. Jain, S. K. (2020). An empirical investigation and prioritization of barriers toward implementation of agile manufacturing in the manufacturing industry. *The TQM Journal*. DOI 10.1108/TQM-04-2020-0073
- Kurt, E. ve Şehitoğlu, Y. (2021). Türk yönetim bilimine tarihe dönüş kavramı çerçevesinde bir bakış: sınıflar, iş dünyası ve bilgi transferi. *Mehmet Akif Ersoy İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 1699-1722.
- Li, C. Y. (2012). Knowledge stickiness in the buyer–supplier knowledge transfer process: The moderating effects of learning capability and social embeddedness. *Expert Systems with Applications* 39 (2012) 5396–5408
- Liyanage, C., Elhag, T., Ballal, T. and Li, Q. (2009). Knowledge communication and translation – a knowledge transfer model, *Journal of Knowledge Management*, 13 (3) 118 – 131.
- Meydan, C. H., ve Şeşen, H. (2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları, (2.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Michailova, S. and Zhan, W. (2014). Dynamic capabilities and innovation in MNC subsidiaries. *Journal of World Business*, 1-8. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jwb.2014.10.001>

- Nabass, E.H. and Abdallah, A. B. (2018). Agile manufacturing and business performance. *Business Process Management Journal*, <https://doi.org/10.1108/BPMJ-07-2017-0202>
- Özdemir, A.İ. ve Doğan, Ö. (2010). Tedarik zinciri entegrasyonu ve bilgi teknolojileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010 (1) (19-41).
- Özdemir, A. İ. ve Doğan, Ö. (2010). Tedarik zinciri entegrasyonu bilgi teknolojileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010 (1)19-41.
- Özgüner, M. (2020). Çevik Üretimin İşletme Performansına Etkisinde İnovasyonun Aracı Rolü. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 82-100.
- Sağır, M. ve Oraç, E. (2020) Yapısal Bilgi Süreçleri, Yapısal Sermaye ve Örgütsel Çeviklik Arasındaki Etkileşim. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*. 1:4 (1), 110-136.
- Sanchez, A. M., Perez, M. and Vicente-Oliva, S. (2019). Agile production, innovation and technological cooperation Overlapping priorities of manufacturing firms. *Baltic Journal of Management*, 14 (4)597-615.
- Sangari, M. S., Hosnavi, R. and Zahedi, M. (R (2015),The impact of knowledge management processes on supply chain performance, *The International Journal of Logistics Management*. 26 (3) 603 – 626.
- Tseng, Y. H. and Lin, C. T. (2011). Enhancing enterprise agility by deploying agile drivers, capabilities and providers. *Information Sciences* 181 (2011) 3693–3708.
- Ustasüleyman, T. (2008). Çevikliğin işletme performansına etkisine yönelik bir model önerisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10 (2). 161-178.
- Vries, E., Dolfsma, W.,A., Wind, H., J. and Gerkema, M.P. (2018). Knowledge transfer in university–industry research partnerships: a review. doi.org/10.1007/s10961-018-9660-x
- Yalçınkaya, M., Öztürk, G. B. ve Aarditi, D. (2014). Yapı İşletmesi ve Bakımı için Bilgi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Yapı Bilgi Modelleme Araçları ile Otomatik Transferi. 3. Proje ve Yapım Yönetimi Kongresi,6-8 Kasım 2014 Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Yıldız, Çankaya, S. ve Can, Sağlam, B. (2021). Tedarik Zinciri Entegrasyonu, Operasyonel Çeviklik ve Kitleli Kişiselleştirme Yeteneği: İmalat Sektöründe Ampirik Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 21 (1) 10-26.
- Zerenler, M. (2007). Information Technology and Business Performance in Agile Manufacturing: An Empirical Study in Textile Industry. *International Conference on Information Technology*. 543-549.
- Zhang, Z., and Sharifi, H.(2007). Towards Theory Building in Agile Manufacturing Strategy—A Taxonomical Approach. *IEEE Transactions on Engineering Management* 54 (2). 351-369.

Öğrenci, Öğretmen ve Velilerin Ev Ödevlerine İlişkin Görüşleri

Opinions of Students, Teachers and Parents on Homework

Uğur EPÇAÇAN¹

Öz

Bu araştırmanın amacı öğrenci, öğretmen ve velilerin ev ödevlerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırmada, ev ödevi denildiğinde katılımcıların aklına gelen ilk kelimeleri ve düşüncelerini kısaca ifade etmeleri istenmiştir. Ayrıca katılımcıların ev ödevlerine ilişkin önerileri dikkate alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile desenlenen araştırmada keşfetmeye dayalı durum çalışması türüne başvurulmuş, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya ilkokuldan 54, ortaokuldan 164 ve liseden 163 olmak üzere toplamda 381 öğrenci, 53 öğretmen ve 51 veli katılımı sağlanmıştır. Araştırma verilerinin çözümlemesi, içerik analizi ile yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda ev ödevleri; bütün kademelerdeki öğrencilerin aklına gelen ilk kelimeler bağlamında genel olarak değerlendirildiğinde ev ödevlerinin dengeli, anlamlı ve öğrenci merkezli olması gerektiğine ilişkin sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ev ödevlerine olumlu yaklaşımların yanısıra olumsuz yaklaşımlar da söz konusu olmuştur. Öğretmenlerin ifade ettiği, ev ödevlerini çağrıştıran ilk kelimelere göre bir durum değerlendirmesi yapıldığında; öğrencilerle benzer bir sonucun olduğu, dolayısıyla ev ödevlerinin öğrenci merkezli olması, öğrencinin gelişimini destekleyecek nitelikte olması gerektiği sonucuna ulaşılabılır. Velilerin ev ödevlerini öğrenciye kazandırılacak davranış ve beceriler açısından ele alarak, en çok “tekrar ve pekiştirme” daha sonra “görev, sorumluluk, disiplin” gibi anlamlar yüklemesi de ortaya çıkan sonuçlar arasındadır.

Anahtar kelimeler: Ev ödevi, öğrenci, öğretmen, veli.

Abstract

The aim of this research is to determine the opinions of students, teachers, and parents regarding homework. In the research, participants were asked to briefly express the first words and thoughts that come to their minds when homework is mentioned. In addition, participants' suggestions regarding homework were taken into consideration. In the research designed with a case study, which is one of the qualitative research methods, the exploratory case study type was used, and the purposeful sampling method was used. A total of 381 students, 54 from primary school, 164 from secondary school, and 163 from high school, 53 teachers and 51 parents participated in the research. The analysis of the research data was done with content analysis. In line with the data obtained from the research, when homework is evaluated in general in the context of the first words that come to the minds of students at all levels, it is possible to say that a result has emerged that homework should be balanced, meaningful, and student-centered. In addition to positive approaches to homework, there were also negative approaches. When a situation assessment is made according to the first words that remind homework of teachers; It can be concluded that there is a similar result with students; therefore, homework should be student-centered and should support the student's development. Parents' evaluation of homework in terms of behaviors and skills to be acquired by the student, and their attribution of meanings such as “repetition and reinforcement,” then “duty, responsibility, and discipline,” are also among the results.

Keywords: Homework, student, teacher, parent.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, ugur.epcacan@siirt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0240-7093>, <https://ror.org/05ptwtz25>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 09.10.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.01.2025

Atıf İçin/For Cite: EPÇAÇAN, U., “Öğrenci, Öğretmen ve Velilerin Ev Ödevlerine İlişkin Görüşleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(2):800-820

<https://doi.org/10.17755/esosder.1564106>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Sürdürülebilir ve bütüncül bir eğitim anlayışı geliştirebilmek adına öğrencinin okul dışındaki zamanlarda ortaya koyduğu eğitsel performansın rolü büyüktür. Öyle ki bunu belli bir bilinç ve sorumluluk düzeyinde gerçekleştirdiğinde söz konusu eylemin katma değeri daha da artmaktadır. Belli bir çabanın ürünü olarak ortaya konulan eğitsel performans, geniş kapsamlı bir ifade olmakla birlikte bu kapsamın önemli bir boyutu olarak ev ödevlerini akla getirmektedir. Ev ödevleri, okuldaki ders içerik ve etkinlikleri destekleyen, pekiştiren bir anlayış üzerine geliştirilmiş eğitsel bir performans biçimidir. Keith ve Keith'e göre (2006) ev ödevleri, öğrencilerin okulda öğrendiklerini daha sonra uygulaması, Cooper'a (2007) göre okulda öğrenilenlerin pekiştirilmesi için evde yapılmak üzere verilen çalışmalar veya görevlerdir.

Aile ile okul arasında bir iletişim kanalı olması (Rinashe, 1997), öğrencilerin üretkenlik ve farklı düşünme becerilerini geliştirmesi gibi durumlar için ev ödevleri bireyin hayatında önemli bir yere sahiptir. Ev ödevlerini genellikle okulda öğrenilenlerin evde uygulanması ve pekiştirilmesi; öğrencilerin derslere hazırlıklı gelmesi; öğretmen, öğrenci ve veli arasındaki iletişimi sağlaması (Van Voorhis, 2004) gibi amaçlarla verilse de ilgililerin bunu ne kadar yerine getirdiği ve buna yükledikleri anlam belirleyici olmaktadır. Bir durumun, olayın veya olgunun bireyin onunla ilgili yaklaşımını ortaya koyabilmesi açısından bireyde çağrıştırdığı ilk kelimelerin etkisi ona yüklediği anlam itibariyle önemlidir.

Ev ödevlerinin, eğitimde tamamlayıcı bir unsur olma görevini yerine getirme işlevselliğine sahip olduğu düşünülse de Ilgar (2005), ev ödevlerinin verilirken verilmemesine ilişkin fazla sayıda tartışmanın olduğunu belirtmekle birlikte bilimsel olarak verilmesinin daha faydalı olduğunu ifade etmektedir. Ancak ödevler verilirken öğrencinin bireysel özellikleri ve aile durumu gibi bazı hususların dikkate alınması, ev ödevinin verilmiş amacı ve beklentinin ne olduğunun öğrenciye açıklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Kohn'a (2006) göre verilen ödevler ile ilgili gerekli açıklamalar yapıldığı taktirde öğrencilerin, ödevin anlamı ve önemine ilişkin farkındalıkları artacak ve bu durum motivasyon düzeylerini yükseltecektir. Arıkan ve Altun'a (2007) göre ödev vermenin amaçları arasında, ödevlerin bireyselleştirilmesi, ödev hazırlama süreçlerinin takip edilmesi, ödevlerin değerlendirilmesi, ilgili paydaşlar arasındaki iletişim ve ödev hazırlama esnasında teknolojik kaynakların kullanımının ele alınması gibi faktörler öne çıkmaktadır.

Ev ödevlerine ilişkin öğretmenlerin beklentilerinin daha çok ders tekrarı şeklinde olması (2020), bu konuda aile desteğinin ise daha çok rehberlik düzeyinde kalması (Susam ve Demir, 2019) yönünde olsa da ev ödevi vermenin genel olarak; etkinlik ve pratikler aracılığıyla öğrenmeyi kolaylaştırması, bireysel öğrenme hızı farklılığı bağlamında bireyin kendi çabasıyla yapma fırsatı tanınması, derslerde eksik kalan çalışmaların tamamlanması, özerk çalışma yeteneği ve becerisinin öğrenilmesi ve okulda yapılan çalışmaların neler olduğuna ilişkin ailenin fikir sahibi olması gibi gerekçelerle verilebileceği belirtilmektedir (Turner, 1984; Akt: Ilgar, 2005). Ev ödevi verilmesine ilişkin bu gerekçeler dikkate alındığında, öğrencinin bireysel çalışması, sorumluluk alması, öğrenme hızına göre zamanı kullanmayı öğrenmesi gibi faydalarının yanında aileyi de belli düzeyde sürece dahil etmek gibi bir ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkide öğrenci çabasının evde bir mentor aracılığıyla desteklenmesi, ev ödevlerinin öğrenci, veli ve öğretmen arasında önemli bir ilişki ağını geliştirmeye yönelik bir fonksiyona sahip olduğunu göstermektedir. Cooper vd. (2006) ödev yapma ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı araştırmalarda ödevin akademik başarıyı etkilediği, ödev yapan öğrencilerin, ödev yapmayan veya evde herhangi bir çalışma yapmayan öğrencilerden belirgin şekilde daha farklı olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca ödevle ayrılan süre ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sonuçlarının pozitif yönde anlamlı ilişki

gösterdiğini belirtmiştir. Ancak ev ödevlerinin paydaşlar açısından her zaman bu şekilde algılanmaması da olası bir durumdur. Nitekim Hoover-Dempsey vd. (1995), öğrencilerin akademik başarıları ile velilerin ev ödevi sürecine katılımı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığını belirtmişlerdir. Yeşilyurt (2006) ve Yolcu'ya (2007) göre verilen ödevler her zaman öğrenmeye katkı sağlamayabilir. Baran vd.'nin (2016) yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre ev ödevlerinin, ekonomik bir eğitim aracı olmamakla birlikte akademik başarıyı artırmada da etkili olmadığına ilişkin olumsuz görüşler ortaya çıkmıştır.

Ev ödevlerinin olumlu etkileri yanında, ödevlerin sık verilmesi, miktar olarak fazla verilmesi ve yeterli düzeyde denetlenememesi gibi olumsuz etkilerinin de olabileceği (Özer ve Öcal, 2013; Turanlı, 2009) fikrinden hareketle günümüzde olumlu ve olumsuz etkilerden hangisinin daha baskın olduğunun, ödevlerle ilgili paydaşların mevcut kanaatlerinin ne olduğunun merak edilmesi ve bunun bir problem durumu olarak incelenmesi araştırmaya değer bulunmuştur. Eğitim dünyasında günümüzde de tartışmaya değer bir olgu olarak varlığını korumayı sürdüren ev ödevlerinin, birer muhatabı olarak öğrenci, öğretmen ve velilerin günümüzde ev ödevlerine ilişkin sahip oldukları algı, düşünce ve önerilerinin neler olduğunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak adına bu araştırmanın yapılması gerekliliği hissedilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın amacı öğrenci, öğretmen ve velilerin ev ödevlerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda katılımcıların ev ödevlerine ilişkin aklına gelen ilk kelimeleri, kısaca ev ödevlerine yönelik düşünceleri ve sunabileceği öneriler birer alt amaç olarak belirlenmiştir. Böylece katılımcıların ev ödevlerine yönelik algılarını belirlemek ve elde edilen bulgular doğrultusunda ev ödevlerinin niteliğini geliştirmek gibi hedefler söz konusudur. Aynı zamanda günümüzde ev ödevleri ile ilgili anlayışın nasıl olduğunu, geçmişten günümüze geliştirilen ev ödevleri ile ilgili yönetmeliklere göre farklı bir durumun olup olmadığını görme fırsatı oluşacaktır.

Baynazoğlu (2021) ev ödevlerine ilişkin yasal mevzuatı, tarihsel olarak geçmişten günümüze incelemiştir. Mevzuatta ev ödevlerine ilk olarak 1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul Yönetmeliğinde rastlanmaktadır. Milli Eğitim yönetmeliklerine göre 1976'dan günümüze doğru, ev ödevleri ile ilgili eğilimin, geleneksel bir anlayışla kesinlikle verilmemesi şeklinde olduğu görülmektedir. Okul hayatının başında ilkokul 1, 2 ve 3. sınıf düzeylerinde bulunan öğrencilere ödevin hiç verilmemesine ilişkin bir yaklaşımın mevzuat içerisinde açıklandığı ve bunun yıllar boyunca değişmediği görülmektedir. Öğretimin üst kademelerinde proje adı altında öğrencilere okul dışında yapabilecekleri aktivitelerin verilebileceği belirtilmektedir. Bu çalışmaların da geleneksel yaklaşımlardan olan fotokopi, alıştırma, kaynak kitap, test vb. şekilde değil de öğrencilerin doğrudan öğrenme sürecine dâhil olacağı üst düzey düşünme becerilerini aktif kullanabileceği, sosyalleşmelerine katkı sağlayacak türden olması gerektiği ifade edilmektedir.

Araştırmada katılımcıların ev ödevlerine ilişkin sahip oldukları görüşlerin dışında ayrıca nasıl bir ödev anlayışının olması gerektiğine ilişkin görüşlerine başvurulması araştırmanın özgün değerini öne çıkarmaktadır. Araştırmanın bu anlamda ilgili literatüre katkı sağlaması ve ev ödevlerine ilişkin öğretmen, veli ve özellikle doğrudan bu durumun muhatabı olan öğrencilerin görüşleri doğrultusunda uygun olan ev ödevi anlayışının geliştirilmesi çabası, anlamlı bir çıktı değer olarak görülmektedir.

1. Yöntem

Yöntem bölümünde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi anlatılmıştır.

1.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel araştırmalardan durum çalışması ile desenlenmiş olup keşfetmeye dayalı durum çalışması türü kullanılmıştır. Durum çalışmalarında, genel olarak belli bir olguya yönelik bireysel algı ve yaklaşımların tespit edilmesi ve bununla ilgili yorumların yapılması amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Durum çalışması, belli bir ortamda gerçek anlamda neler olduğunu araştırma yani duruma bakma, bu durumla ilgili verileri sistematik bir şekilde toplayıp analiz etme ve sonuçları belirlemeye dönük nitel bir araştırma yöntemidir (Davey, 2009).

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu ilkökul, ortaokul, lise öğrencileri, öğretmenler ve veliler oluşturmaktadır. Araştırmaya uygunluğu açısından amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme türü tercih edilmiştir. Toplam 397 öğrenci (ilkokul 56, ortaokul 172 ve lise 169), 54 öğretmen ve 56 veliye ulaşılmıştır. İlkokulda sadece 4. sınıf öğrencileri ile çalışılmış diğer kademelerde ise her sınıfta yaklaşık olarak aynı sayıda öğrenciye ulaşılmaya dikkat edilmiştir. İlkokulda sadece 4. sınıf öğrencileri ile çalışılmasının nedeni, ilkökul kademesini temsil etmek noktasında önceki sınıflara göre ev ödevlerine ilişkin düşünce ve önerilerini daha kapsamlı bir şekilde ifade edecekleri düşünülmüştür. Verileri eksik veya yanlış dolduran 16 öğrenci (ilkokul 2, ortaokul 8, lise 6), 1 öğretmen ve 5 velinin formları elendikten sonra 381 öğrenci, 53 öğretmen (Sınıf öğretmeni 8, Türkçe 8, matematik 9, sosyal bilgiler 7, fen bilimleri 6, İngilizce 3, fizik 2, kimya 2, biyoloji 2, tarih 2, coğrafya 2 ve din kültürü ve ahlak bilgisi 2) ve 51 veliden alınan veriler değerlendirilmiştir.

1.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmacının veri toplama aracı olarak hazırlamış olduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu, eğitim programları alanında üç uzmanın görüşlerinden yararlanarak üç adet açık uçlu soru şeklinde düzenlenmiştir. Form ilkökul, ortaokul ve lisede okuyan öğrencilere, öğretmenlere ve velilere uygulanmıştır. Veri toplama aracındaki sorular aşağıda ifade edildiği gibidir:

1. Ev ödevleri denildiğinde aklınıza gelen ilk kelimeleri yazınız.
2. Ev ödevleri ile ilgili düşüncelerinizi kısaca ifade ediniz.
3. Nasıl bir ödev anlayışı önerirsiniz?

1.4. Veri Toplama Süreci

Verileri toplamak için öncelikle ilgili makamlardan gerekli izinler alınmıştır. Veri toplama süreci öğrencilerle yüz yüze yapılmış olup bir ders saati ayrılmıştır. Ders saati durumu açısından müsait olan öğretmenler ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Müsait olmayan öğretmenler ve velilere formlar verilmiş, sonraki gün öğretmenler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcıların tamamı yanıtlarını yazılı olarak ifade etmişlerdir.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin çözümlenmesi içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, elde edilen veriler üzerinden kavram ve ilişkilere ulaşmaktır. Veriler içerik analizinde ayrıntılı olarak ele alınır. Fark edilemeyen kavram ve temalar içerik analizi ile farkedilebilir. Böylece elde edilen verilerin önce kavramsallaştırılması, sonra bu kavramlara göre mantıklı bir şekilde düzenlenmesi ve veriyi açıklayabilen temaların oluşturulması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmada veri analizi; verilerin hazırlanmasını ve düzenlenmesini, kodlamayı, kodlar üzerinden temaların oluşturulmasını ve son olarak verilerin şekiller, tablolar veya tartışma halinde sunulmasını içermektedir (Creswell, 2016). Araştırmada elde edilen

verilerin analizi için eğitim programları alanında üç uzmanın görüşlerinden yararlanarak güvenilirlik koşulları sağlanmıştır. Oluşturulan kategori ve kodlar uzmanların eleştirileri dikkate alınarak düzeltilmiş ve son hali verilmiştir. Kodlamalar araştırmacı dışında bir uzman tarafından da kodlanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki uyum oranı Miles ve Huberman'ın (2016) güvenilirlik formülü kullanılarak 0. 86 olarak hesaplanmıştır. Alt problemler doğrultusunda kategoriler ile kodlar birbiriyle ilişkili biçimde açıklanarak tablolar düzenlenmiştir.

1.6. Araştırma Etiği

Bu araştırma için Siirt Üniversitesi Etik Kurulundan 13.03.2024-6643 evrak tarih ve sayısıyla izin alınmıştır.

2. Bulgular

Bulgular kısmında öğrenci, öğretmen ve velilerin ortaya koyduğu görüşler tablolastırıldıktan sonra açıklanmıştır.

2.1. Ev ödevleri ile ilgili kullanılan ilk kelimelere ilişkin bulgular

Tablo 1. Ev ödevleri denildiğinde öğrencilerin aklına gelen ilk kelimeler

Kategori	Kod	Frekans
Eğitim ve Akademik Başarı Yolu	Görev, sorumluluk	15
	Çalışmak	11
	Araştırma, etkinlik	11
	Sıkıcı, yorgunluk, zaman alıcı, çok fazla	8
	Türkçe, İngilizce, matematik, sosyal, fen	7
	Sınav, test	5
	Öğretmen, okul	3
	Kontrol	2
	Tekrar	2
	Kitap okumak	1
Akademik Yolculuk ve Zorluklar	Görev, sorumluluk	24
	Tekrar	24
	Çalışmak, başarmak	21
	Araştırma, proje, etkinlik	21
	Stres, zaman kaybı, sıkıcı, ceza, gereksiz, fazla, isteksizlik	18
	Sınav, test	13
	Öğretmen	11
	Türkçe, matematik	10
	Artı, eksi	10
	Eksikleri tamamlamak	10
	İş birliği	9
	Kitap okumak	9
Akademik Yolculuk ve Öğrenme Zorlukları	Sorumluluk	25
	Pekiştirme, tekrar	23
	Çalışmak	23
	Stres, zaman kaybı, ceza, zorluk, zorunluluk, fazlalık, nefret, soğuma, uykusuzluk	21
	Eksi, artı, kontrol, not	21
	Sınav, test, soru bankası	20
	Matematik, fizik, kimya, biyoloji	15
	Yetiştirme telaşı	13
	İş birliği, takım çalışması	13
	Emek	10
	Kitap okumak	6
	Öğretmen	6

Tablo 1’de Eğitim ve akademik başarı yolu kategorisi incelendiğinde ilkökul öğrencilerinin, ev ödevlerini en çok “görev, sorumluluk” ve “çalışmak”, “araştırma, etkinlik” kelimeleri ile özdeşleştirdiği görülmektedir. En az “kontrol”, “tekrar” ve “kitap okumak” kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca ev ödevlerini “sıkıcı, yorgunluk”, “zaman alıcı” gibi kelimelerle kodlayan ve “çok fazla” verildiğini düşünerek olumsuz olarak değerlendiren öğrencilerin de olduğu görülmektedir. Akademik yolculuk ve zorluklar kategorisi incelendiğinde ortaokul öğrencileri, en çok “görev, sorumluluk”, “tekrar”, “çalışmak, başarmak” ve “araştırma, proje, etkinlik” kelimelerini, en az da “artı,eksi”, “eksikleri tamamlamak”, “iş birliği” ve “kitap okumak” kelimelerini kullanmayı tercih etmiştir. Bu olumlu görüşlerin dışında ev ödevlerini “stres, zaman kaybı, sıkıcı, ceza” olarak gören “gereksiz” ve “fazla” verildiğini düşünen dolayısıyla “isteksizlik” uyandıran bir olgu şeklinde gören öğrencilerin de olduğu tespit edilmiştir. Akademik yolculuk ve öğrenme zorlukları kategorisinde ise lise öğrencilerinin görüşlerinde “sorumluluk”, “pekiştirme, tekrar” ve “çalışmak” kelimelerinin daha çok kullanıldığı, “emek”, “kitap okumak” ve “öğretmen” kelimelerinin daha az kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca ev ödevlerine ilişkin olumsuz görüşün, “stres, zaman kaybı, ceza, zorluk, zorunluluk, fazlalık, nefret, soğuma, uykusuzluk” gibi kelimelerle öne çıktığını görmek de mümkündür.

Tablo 2. Ev ödevleri denildiğinde öğretmenlerin aklına gelen ilk kelimeler

Kod	Frekans
Tekrar, pekiştirme	33
Görev, sorumluluk	17
Çalışmak, başarmak	11
Araştırma, proje, etkinlik	10
Hazırlık, eksikleri tamamlamak	5
Emek	5
Öğrenci, öğretmen, veli	5
Soru çözümü, konu anlatımı	4
Artı, eksi	3
Kitap okumak	3
Yorgunluk, can sıkıntısı, baskı, uyku, kaygı, zorlayıcı	2
Ödül	1
Matematik	1
Veliye eziyet, öğrenciye ceza	1

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin ev ödevlerini daha çok “tekrar, pekiştirme” ve “görev, sorumluluk” kelimeleri ile kodladığı görülmektedir. Ev ödevlerini “ödül”, “matematik” ile anımsayan katılımcıların yanında “yorgunluk, can sıkıntısı, baskı, uyku, kaygı, zorlayıcı” ve “veliye eziyet, öğrenciye ceza” gibi kelimeleri kullananların olduğunu görmek, öğretmenler arasında ev ödevlerine ilişkin olumsuz bir kanaatin de olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Ev ödevleri denildiğinde velilerin aklına gelen ilk kelimeler

Kod	Frekans
Tekrar, pekiştirme	11
Görev, sorumluluk, disiplin	9
Çalışmak, başarmak	8
Araştırma, proje, etkinlik	8
Yorgunluk, isteksizlik, zorunluluk, yük, zorluk, öfke, stres, dert	6
Sabır	6
Emek	5
İş birliği	3
Kitap okumak	1
Öğretmen	1
Soru, cevap	1

Tablo 3’te velilerin ev ödevleri ile ilgili aklına gelen ilk kelimeler daha çok “tekrar, pekiştirme, görev, sorumluluk, disiplin, çalışmak, başarmak, araştırma, proje, etkinlik” şeklinde sıralanabilir. Velilerin ev ödevleri ile ilgili “yorgunluk, isteksizlik, zorunluluk, yük, zorluk, öfke, stres, dert” gibi olumsuz ifadeleri olmakla birlikte “sabır, emek ve iş birliği” gibi kavramların da kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca az sayıda da olsa “kitap okumak, öğretmen, soru, cevap” kelimeleri ile de kodlama yapıldığı görülmektedir.

2.2.Ev ödevleri ile ilgili kullanılan düşüncelere ilişkin bulgular

Tablo 4. Öğrencilerin ev ödevleri ile ilgili düşünceleri

Kategori	Kod	Frekans
Eğitimde Görev ve Sorumluluklar	Görev	11
	Çalışarak başarma	11
	Sorumluluk alma	7
	Ders gelişimine fayda	6
	İlerleme ve hazır olma	5
	İşlenen konunun evde tekrarı	4
	Bazen güzel, çoğunlukla zor, fazla ve zevksiz bir şey	4
	Yaparken sıkılma	3
	Ödevi doğru bulmama	3
Ödev ve Eğitim Aktiviteleri	Faydalı ve gerekli	22
	Konuyu daha iyi anlama	18
	Evde tekrar etme	18
	Gelişime katkı sağlayan etkinlikler	17
	Kısa olunca güzel uzun olunca sıkıcı	14
	Bazen ceza bazen eğlenceli	13
	Düzenli yapılması gereken iş	12
	Görev	12
	Saçma	12
	Fazla verilmesi gereksiz	11
	Dinlenme ve eğlenmeye engel	8
	Zor iş	7
Ödev ve Öğrenme Sürecinin İniş Çıkışları	Tekrar ve pekiştirme	20
	Öğrenme sürecine katkı	17
	Motivasyon kaynağı	16
	Fazla verilmesi problem	14
	Bazen gerekli bazen gereksiz	13
	Yarardan çok zarar	13
	Yetiştirememe	13
	Cezalandırma yöntemi	13
	Yapılmadığında cezalandırılmaya sevk aracı	10
	Zorunlu olması saçma	9
	Gereksiz	8
	Zaman kaybı olarak	8
	Stres kaynağı	6
	Nefret	3

Tablo 4’te Eğitimde görev ve sorumluluklar kategorisindeki ilkökul öğrencilerinin ev ödevlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, daha çok “verilen görevin yerine getirilmesi” ve “çalışarak başarılı olmayı sağlayan bir etkinlik” şeklinde görüldüğü dikkat çekmiştir. Ev ödevlerini “yaparken sıkıldığını” ve “okulda işlenen derslere rağmen ev ödevi verilmesini doğru bulmadığını” belirten görüşler de mevcuttur. Ödev ve eğitim aktiviteleri kategorisinde ortaokul öğrencileri baskın bir şekilde ev ödevlerini “faydalı, gerekli bulduğunu”, “konuyu daha iyi anlamayı desteklediğini” ve “öğrenilenlerin evde tekrar edilmesi için iyi bir fırsat olduğunu” ifade etmişlerdir. Bu olumlu görüşlerin yanı sıra ev ödevlerinin “okulda işlenen konulara rağmen verilmesinin saçma olduğu dolayısıyla verilmemesi gerektiği”, “fazla verilmesinin gereksiz olduğu”, “dinlenme ve eğlenmeyi engellediği” ve “yapılması zor bir iş

olduğu” şeklinde olumsuz kanaatlerini dile getiren öğrenciler de olmuştur. Ödev ve öğrenme süreçlerinin iniş çıkışları kategorisindeki lise öğrencileri ise ev ödevleri ile ilgili düşüncelerini daha çok *“tekrar ve pekiştirme için gerekliliğine”, “öğrenme sürecine katkısına”* ve *“hazırlanırken motivasyon kaynağı olmasına”* dikkat çekerek dile getirmişlerdir. Ayrıca lise öğrencilerinde olumsuz düşüncelerin de fazla olduğunu, ev ödevlerinin *“zararlarının daha fazla olduğu”, “bir tür cezalandırma yöntemi olduğu”, “zorunlu olarak verilmesinin saçma”* bulunduğu, *“gereksiz olduğu”, “zaman kaybı”, “stres kaynağı”* olarak görüldüğü ve bazı öğrencilerin *“nefret ettiği”* gibi görüşlerden anlamak mümkündür.

Tablo 5. Öğretmenlerin ev ödevleri ile ilgili düşünceleri

Kod	Frekans
Ebeveynler ile tekrar etme olanağı	8
Sıkımadan pekiştirmeyi sağlama	7
Öğrenci için sorumluluk	6
Yeni konular için ön hazırlık	6
Öğrencinin eksikliklerini giderme	5
Öğrenmede kalıcılığı sağlayan tekrarlar	5
Öğrenciyi yormayacak türden etkinlikler	4
Fazla verilmediğinde faydalı	4
Kesinlikle verilmesi gerekli olan	3
İlkokul öğrencileri için fazla, diğer gelişim alanları için olumsuz	2
Ezberci ve ceza amaçlı verilmesi yanlış	1
Sıkıcı, azar ıslatma kaygısıyla yapılan zorunlu bir iş	1
Verimsiz	1

Tablo 5’te öğretmenlerin ev ödevleri ile ilgili düşünceleri incelendiğinde, *“aileyi sürece dahil eden, öğrenciyi sıkımayacak, tekrar ve pekiştirmeyi sağlayacak, öğrencinin sorumluluk almasını sağlayan, birtakım ön hazırlıklar yapmasını destekleyen”* düşüncelerin daha çok öne çıktığını görmek mümkündür. *“Fazla verilmediği sürece faydalı olduğunu, kesinlikle verilmesi gerektiğini”* dile getiren görüşlerin yanında *“ilkokul öğrencilerine fazla verilerek diğer gelişim alanlarının ihmal edildiği, ezberci ve ceza mantığına dayanmasının yanlış olduğu, sıkıcı ve zorunlu olarak yerine getirilen bir iş olduğu ve verim alınmadığı”* şeklinde düşüncelerini dile getiren öğretmenlerin olduğu da tespit edilmiştir.

Tablo 6. Velilerin ev ödevleri ile ilgili düşünceleri

Kod	Frekans
Evde tekrar etme, pekiştirme	9
Öğrenci için görev ve sorumluluk	9
Oyun ve serbest zamanı kısıtlama, aile içi ilişkileri zedeleme	8
Fazla verilen bir iş	7
Yaptırmanın zorluğu	6
Öğrencinin zorlandığı, velinin uğraştığı bir ilişki	5
Aileye değil çocuğa verilmesi gereken bir görev	3
Sessiz bir ortam ve disiplin gerektiren bir iş	2
Evde aile ile birlikte yapılabilen bir iş	1
İnternet ihtiyacı, erişim imkanı problemi	1

Tablo 6’da velilerin ev ödevlerine ilişkin *“tekrar etme, pekiştirme, görev, sorumluluk”* gibi düşüncelerle birlikte *“fazla verildiği durumlarda çocukların oyun ve serbest zamanlarının kısıtlandığı, aile içi ilişkilerde bazı problemlere neden olduğu”* öne çıkmıştır. Ödevlerle ilgili *“fazla verildiği, yaptırmanın zor olduğu, öğrencinin zorlandığı, velinin uğraştığı”* gibi düşünceler dikkat çekmiştir. Ayrıca ödevin *“aileye değil çocuğa verilmesi gerektiği, evde aile ile birlikte yapılabileceği”*ne ilişkin zıt olduğu görülen görüşler de ortaya çıkmıştır. Ödevlerin günümüzde *“internet ihtiyacı doğurması ve öğrencinin buna erişim imkanının olmaması ciddi bir dezavantaj”* olarak görülmektedir.

2.3. Ev ödevleri önerilerine ilişkin bulgular

Tablo 7. Öğrencilerin ev ödevlerine ilişkin önerileri

Kategori	Kod	Frekans
Eğlenceli ve Yaratıcı Eğitim Aktiviteleri	Oyunla ilgili, eğlenceli	21
	Kısa ve öğrenciyi yormayan	13
	Etkinlik ve araştırmaya yönelik	9
	Kitap okumak ve okuduğunu anlamak üzerine	7
	Müzik ve resimle ilgili	2
	Test çözmeye yönelik	2
Eğlenceli ve Katılımcı Öğrenme Aktiviteleri	Kısa ödevler	24
	Eğlenceli ödevler	23
	Etkinlik ve araştırma ağırlıklı	20
	Ödüllü	19
	Oyun aracılığıyla öğrenmeyi sağlayan	17
	Evde iş birliği ile yapılan	15
	Öğrenci düzeyine uygun olan	13
	Sınıf içinde birlikte yapılan	13
	Test olarak verilen	12
Öğrenci Dostu ve Geliştirici Öğrenme Aktiviteleri	Okuma ve günlük hayat üzerine	8
	Sıkmayacak düzeyde kısa	21
	Pekiştirme ve tekrar amaçlı	20
	Yapmayanın cezalandırılmadığı, yapanın ödüllendirildiği	19
	Ödev verilmemeli	19
	Öğrenciyi sosyal yaşantıdan uzaklaştırmayan	18
	Sorgulayıcı özelliği geliştirecek nitelikte	18
	Araştırma ve deneylere yönelik	17
	Öğrencinin eksikliklerine yönelik	17
	Her hafta sadece bir dersle ilgili	14

Tablo 7’de Eğlenceli ve yaratıcı eğitim aktiviteleri kategorisinde ilkökul öğrencilerinin ağırlıklı olarak “*oyun, eğlence*”, “*kısa, öğrenciyi yormayan*” ve “*etkinlik, araştırma*” temelli ev ödevi önerileri sunduğu görülmektedir. Bunun yanında “*okuduğunu anlama becerileri*”, “*müzik, resimle ilgili*” ve “*test çözerek yapılan ödevler*” önerilmektedir. Eğlenceli ve katılımcı öğrenme aktiviteleri kategorisinde ortaokul öğrencilerinin de benzer şekilde “*kısa*”, “*eğlenceli*”, “*etkinlik, araştırma dayalı*”, “*ödüllü*” ve “*oyun aracılığıyla öğrenmeyi destekleyen*” ödevlerin olması gerektiği yönünde önerileri daha çok sunduğu ayrıca “*test*” ve “*okuma becerilerine yönelik*” ödev önerilerinin de olduğu görülmektedir. Farklı olarak işbirliği içerisinde “*evde*”, “*okulda*” ve “*öğrenci düzeyine uygun*” ödev önerileri olmuştur. Öğrenci dostu ve geliştirici öğrenme aktiviteleri kategorisinde lise öğrencilerinin ev ödevi anlayışı incelendiğinde ise “*kısa*”, “*pekiştirme, tekrar amaçlı*” ve “*yapmayanın cezalandırılmadığı, yapanın ödüllendirildiği*” öneriler öne çıkmıştır. “*Ödev verilmemesi gerektiği*” önerisinin de fazla sayıda olduğu ayrıca dikkat çekmiştir. Ödevlerin “*sosyal yaşantıyı kısıtlamaması gerektiği*”, “*sorgulayıcı nitelikte*”, “*araştırma, deneylere yönelik*”, “*eksikleri tamamlayıcı*” ve “*her hafta sadece bir dersle ilgili*” ödev önerileri olmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin ev ödevlerine ilişkin önerileri

Kod	Frekans
Tekrar amaçlı, etkinlik ağırlıklı	8
Pekiştiren	7
Kısa ve etkili	6
Öğrencinin sorumluluk alabileceği düzeyde	5
Angaryaya dönüşmeyen, yaparak yaşayarak yapılacak türden	5
Okuma ve anlamaya dayalı çalışmalar	4
Eğlenerek yapılan, mutlu eden	3
Öğrencinin merak ettiği ve ilgisini çeken konular	3
Kolay, orta, zor düzeyde ödevler	3
Araştırma ve proje ödevleri	3
Test ağırlıklı ve bol sorulu ödevler	2
Gelişim alanlarını dikkate alan ödevler	2
Okulda yapılan	1
Kişiyi disipline eden, zaman yönetimi ve çalışma düzeni kazandıran	1

Tablo 8’de öğretmenlerin ödev anlayışı, “*tekrar amaçlı, etkinlik ağırlıklı, pekiştirmeyi sağlayan, kısa ve etkili*” olacak şekildeki önerilere dayanmaktadır. Ödevlerin “*öğrencinin sorumluluk alabileceği, yaparak yaşayarak öğrenebileceği, okuma ve anlamaya yönelik olması*” önerilerinin yanında “*eğlenerek yapılması, öğrenciyi mutlu etmesi, onun merakını uyandırması ve ilgisini çekmesi*” gibi anlayışlara dayanması da öğretmenlerin önerileri arasında bulunmaktadır. Ayrıca ödevlerin “*kolay, orta, zor gibi aşamalardan oluşması, araştırma ve projelere dayalı olması, test ağırlıklı, gelişim alanlarını dikkate alan, okulda yapılmasını sağlayan, kişiyi disipline ederek zaman yönetimi ve çalışma düzeni becerilerini kazandıran*” anlayışlara dayanması gerektiğine ilişkin öneriler mevcuttur.

Tablo 9. Velilerin ev ödevlerine ilişkin önerileri

Kod	Frekans
Öğrenci düzeyine uygun, bıkırtmayan	7
Rutin tekrar edilen, öğrenciye çok yüklenilmeyen ödevler	7
Etkinliklere dayalı, eğlenceli ve zeka oyunlarını içeren ödevler	7
Büyük kısmı okulda yapılan, evde rahat edilen ödevler	7
Daha az ödev	7
Aile ile işbirliğini geliştiren nitelikte	3
Üst sınıfa ve hayata hazırlayan görevlerden oluşan	3
Çocukların zamanı doğru yönetebileceği bir anlayışta	2
Her gün bir branşla ilgili	2
Araştırma bilincini geliştirecek ödevler	2
Ceza amacı olmayan	2
Ödev verilmemeli	1
Okulda yapılan pekiştirmeler	1

Tablo 9’da velilerin ev ödevi anlayışı incelendiğinde “*öğrenci düzeyine uygun, onu bıkırtmayacak, etkinlik ve eğlenceye dayalı, evde sorunlara neden olmayacak, daha az ödevlerin verilmesi gerektiği*” öneriler öne çıkmıştır. Bu önerilerin yanında “*aile içinde iş birliğini geliştiren, bireyi hayata hazırlayan, zamanı doğru yönetmeyi öğreten, her gün bir branşla ilgili, araştırma bilincini geliştiren, ceza amacı gütmeyen*” ödev önerileri de dikkat çekmiştir. Ayrıca “*ödev verilmemesi gerektiği, okulda ayrılacak zaman içerisinde pekiştirmelerin yapılması gerektiği*” gibi sınırlı sayıda öneriler de yapılmıştır.

3. Tartışma ve Sonuçlar

Öğrencilerin öğrenme sürecini desteklemesi amacıyla verilen ev ödevlerinin, elde edilen sonuçlar doğrultusunda başta öğrenciler olmak üzere öğretmen ve velilerde çağrıştırdığı anahtar kelimeler üzerinde bir tartışma geliştirip sonuçları tespit etmek katılımcıların ev ödevleri ile ilgili düşünce dünyasını açığa kavuşturmak için faydalı olacaktır. Başta bütün kademelerde

öğrencilerin ev ödevleri ile ilgili ilk anımsadığı kelimelerin “görev”, “sorumluluk” olması öğrencilerin bilinç ve farkındalıklarını dikkate almak açısından önem arz etmektedir. Benzer şekilde yine her kademede öğrencilerin ev ödevlerine ilişkin “sıkıcı”, “stres”, “çok fazla”, “yorgunluk”, “uykusuzluk” ve “isteksizlik” gibi olumsuz yaklaşımlar ortaya koyması, bulundukları eğitim kademesi değişse de konuya dair yaklaşımlarının benzerlik göstermesi düşündürücü ve çözüme kavuşturulması açısından sorgulanması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle araştırmanın birinci alt amacı olarak katılımcıların ev ödevlerine ilişkin aklına gelen ilk kelimelere ilişkin ortaya çıkan sonuçlar üzerinde bir tartışma geliştirilmiştir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin ev ödevlerine kelimeler bazında yaklaşımı, ortaya çıkan *çalışmak ve araştırma* kodları bağlamında yorumlandığında ev ödevlerinin, öğrencilerin derste işlenen konuları pekiştirmesine yardımcı olacağı, araştırma ve etkinliklerle öğrencilerin bilgiyi daha derinlemesine anlamalarını sağlayacağı düşünülmektedir. *Zaman ve yorgunluk* bağlamında ödevlerin çok fazla ve yorucu olmaması önemlidir. Aksi takdirde öğrencilerin motivasyon kaybı yaşayabilmesine neden olabilir. *Dersler ve sınavlar* bağlamında ev ödevleri, sınavlara hazırlık ve bilgiyi test etme amacıyla verilebilir. Test ve sınavlarda başarılı olmak için düzenli tekrar yapmak önemlidir. İfade edilen, *Öğretmen ve okul işbirliği* anahtar kelimelerine göre öğretmenler, öğrencilere uygun ve anlamlı ödevler vermelidir. Aileler de öğrencilerin ödevlerini takip ederek destek olmalıdır. *Kitap okuma ve tekrar* kodları düşünüldüğünde öğrencilerin kitap okuması, genel kültürlerini artırır ve öğrenme zevkini destekler. Tekrar ise bilgilerin kalıcılığını sağlar. Ancak burada dikkat çeken bir durum ilkökul öğrencilerinin diğer kademedeki öğrencilere göre “tekrar” kelimesine çok daha az yer vermiş olmasıdır.

Ortaokul öğrencilerinin ev ödevlerine yaklaşımı kelimeler bazında değerlendirildiğinde, ev ödevlerinin, derste işlenen konuları *tekrar etmek* ve bilgileri pekiştirmek için önemli olduğu görülmektedir. *Çalışmak ve başarmak* kodları için ev ödevlerinin, öğrencilere çalışma alışkanlıklarının kazandırılması ve onların başarıya ulaşmalarını sağlaması amacıyla verilebileceği şeklinde yorumlanabilir. *Araştırma ve proje çalışmalarına* bağlı olarak, öğrencilere araştırma yapma ve projeler üretme fırsatının sunulması öğrenmeyi derinleştirmeye katkıda bulunabilir. Öğrencilere göre ev ödevleri, *zaman yönetimi ve stresle başa çıkmakla* birlikte öğrenmeye yardımcı olabilecek bir işevselliğe sahip olabilir. Ancak fazla ve gereksiz ödevler stres yaratabilir. *Sınav ve test hazırlığı* koduna göre ev ödevleri, sınavlara hazırlık yapmak için önemlidir ve bilgiyi uygulama fırsatı sunar. *Öğretmen ve iş birliği* açısından değerlendirildiğinde öğretmenler, öğrencilere uygun ve anlamlı ödevler vermelidir. Aileler de öğrencilerin ödevlerini takip ederek destek olmalıdır. Öğrencilerin *eksikleri tamamlaması* ve bu çalışmaların *iş birliği* içinde yapılması önemlidir. İlkokul öğrencilerinde olduğu gibi ortaokul öğrencileri de ev ödevlerini *kitap okumak* ile ilişkilendirmiştir.

Lise öğrencilerinin kelimeler düzeyinde ev ödevleri yaklaşımı değerlendirildiğinde, *pekiştirme ve tekrar* ifadelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu, öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Ev ödevleri, öğrencilere çalışma alışkanlıkları kazandırmakla birlikte öğrencilerin emek harcamalarını gerektiren bir durumdur. Bu durum, öğrencilerde sorumluluk bilincini artırabilir. Fazla ödev, *stres yaratabilir* ve *zaman kaybına* neden olabilir. Uygun düzeyde verilen ödevler, öğrencilerin bu anlamda dengeyi sağlaması açısından önemlidir. Öğrencilere göre ev ödevleri, *sınavlara hazırlık yapmaya* ve öğretmenlerin *öğrencileri değerlendirmesine* katkı sağlar. Aynı zamanda *iş birliği ve takım çalışması* becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilir. Genel kültürü arttırması ve öğrenmeyi desteklemesi açısından da *kitap okumak* davranışıyla ilişkilendirilebilir.

Ev ödevleri bütün kademelerdeki öğrencilerin aklına gelen ilk kelimeler bağlamında genel olarak yorumlandığında ev ödevlerinin dengeli, anlamlı ve öğrenci merkezli olması

gerektiğine ilişkin bir sonucun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu durumun birinci dereceden muhatabı olan öğrencilerin görüşlerini dikkate almak, niteliği arttırmak noktasında katkı sağlayacaktır. Ayrıca ev ödevlerine ilişkin öğretimin ilk kademesinde okuyan öğrencilerin akademik başarısını arttırdığına yönelik hiçbir bulgu olmadığı (Kapıkıran ve Kıran, 1999), ortaokul kademesinde düşük bir ilişkinin varlığından söz edilirken, liselerde kısmen fayda sağladığı ancak fazla miktardaki ödevin öğrenciler için zararlı olduğu (Cooper vd., 1998; Cooper vd., 2006) gerçeğini, daha önce literatürde yapılmış olan bu çalışmalardan da yola çıkarak dikkate almak faydalı olacaktır.

Öğretmenlerin ev ödevlerine bakış açıları, ev ödevleri düzleminde diğer paydaşlarla şekillenecek olan ilişkiyi etkilemektedir. Bunun için çağrışım uyandıran ilk kelimelerden yola çıkarak, öğretmenlerin bakış açısına ilişkin yapılacak yorumlar üzerinde bir tartışma geliştirilebilir. Öncelikle öğretmenler de öğrenciler gibi sürecin dinamik bir paydaşı oldukları için benzer kelime veya kodlamaların elde edildiği görülmektedir. Ancak ortaya çıkan kodlar arasında *tekrar ve pekiştirme* ifadesinin öğrencilere göre özellikle de ilkökul öğrencilerine göre çok daha sık vurgulandığı görülmektedir. Bu yaklaşımın öğretmenler nezdinde, okulda yapılan çalışmaların evde mutlaka yeniden gözden geçirilmesine ilişkin ciddi düzeyde dikkate alınması gereken bir durum olarak değerlendirilmesi mümkündür. Öğretmenler, *görev ve sorumluluk* kelimelerini de fazla sayıda kullanarak öğrencilerle benzer şekilde ev ödevlerinin bu anlamda bireye yüklediği misyona dikkat çektikleri görülmektedir. Bunun yanında *çalışmak ve emek harcamak, araştırma ve proje çalışmaları, stres ve zaman yönetimi, soru çözümü ve not değerlendirmesi, öğrenci, öğretmen, veli iş birliği ve kitap okuma* gibi kelimelerle yapılan ilişkilendirmeler öğrencilerin ortaya koyduğu ifadelerle benzerlik göstermektedir. Bunların dışında ev ödevlerinin *ödül* düzleminde ele alınması önemli ancak *veliye eziyet, öğrenciye ceza* şeklinde çağrışımlar uyandırması da düşündürücü bulunmuştur.

Öğretmenlerin ifade ettiği, ev ödevlerini çağrıştıran ilk kelimelere göre bir durum değerlendirmesi yapıldığında öğrencilerle benzer bir sonucun olduğu, dolayısıyla ev ödevlerinin dengeli, anlamlı ve öğrenci merkezli olması gerektiği söylenebilir. Bunun için öğretmenler, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre ödevleri tasarlamalıdır denilebilir. Baynazoğlu (2019), sınıf öğretmenlerinin ev ödevlerine ilişkin görüşlerini incelediği çalışma sonucunda ev ödevi miktarlarının azaltılması, ev ödevlerinin yapılmaması durumunda öğrencilere çağdaş yöntemlerle yaklaşılması, ev ödevine ilişkin görev algısının değiştirilmesi, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve merakları doğrultusunda onları mutlu edecek türde ev ödevlerinin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Velilerin en sık kullandığı ilk kelimelerin *tekrar ve pekiştirme* olması daha sonra *görev, sorumluluk, disiplin* ifadelerine yer vermesi bu konuda öğretmenlerle yaklaşımlarının öğrencilere göre daha çok benzerlik gösterdiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durumu belki de yetişkin bakış açısı ile ilişkilendirmek süreci daha iyi okuyabilmeye katkı sağlayabilir. Kelimeler bazında *çalışmak ve emek harcamak, araştırma ve proje çalışmaları, stres, iş birliği ve takım çalışması, kitap okumak* gibi diğer hususların da yine tüm katılımcılarla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Böylece fazla sayıdaki bu benzer kodlardan yola çıkarak, tüm katılımcıların ev ödevlerine ilişkin ortak tepkiler geliştirme durumunda olduklarına dair bir sonucun söz konusu olduğu ifade edilebilir.

Katılımcıların ev ödevleriyle ilgili aklına gelen ilk kelimeleri ifade etmesi konuya yaklaşımları hakkında bazı ipuçlarını verebilir. Ancak katılımcıların, görüşlerini daha ayrıntılı ifade edebildiği dolayısıyla düşüncelerini paylaşabileceği bir durum, konunun daha sağlıklı anlaşılmasını sağlar. Bundan dolayı tüm katılımcıların araştırmanın ikinci alt amacı olan konu ile ilgili düşüncelerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Başta ilkökul öğrencilerinin ev ödevleri hakkındaki düşüncelerinin oldukça çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır. Bu konuda

öğrencilerin görüşlerinden hareketle ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde değerlendirilebilir: Ev ödevleri, öğrencilere *sorumluluk almayı ve verilen görevi yerine getirmeyi* öğretir. Ev ödevleri, *çalışma alışkanlığı kazandırır ve başarıya ulaşmayı sağlar*. Ev ödevleri, *derslerde işlenen konuların tekrarı ve pekiştirilmesi için* faydalıdır. Ev ödevleri *bazen zorlayıcı ve sıkıcı* olabilir. *Fazla ve zevksiz ödevler*, öğrencileri yorabilir. Öğrenciler, ödevleri yaparken *bazen stres, öfke ve yorgunluk* hissedebilirler. Öğretmenlerin ödevleri dengeli ve anlamlı bir şekilde vermesi önemlidir. Veliler, öğrencilerin ödevlerini takip ederek destek olmalıdır.

Ortaokul öğrencilerinin ev ödevleri konusunda düşünceleri incelendiğinde bazı öğrenciler için bu alıştırmaya, öğrenilen *bilgilerin pekiştirilmesine* yardımcı olurken, bazıları için *zaman kaybı ve stres kaynağı* olabilir. Öğrencilerin yaşına, öğrenme tarzına ve diğer faktörlere bağlı olarak bu fikirler değişebilir. Dolayısıyla ev ödevleri konusunda farklı düşünceler görmek mümkündür. Önemli olan, öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun bir denge bulmaktır. Bazı katılımcılar, ödevlerin *konuyu daha iyi anlama, öğrenilenleri pekiştirme ve gelişime katkı sağlama* açısından önemli olduğunu düşünürler. Bunlara göre düzenli olarak yapılan ev ödevleri öğrencilerin *disiplinli olmasına ve sorumluluk duygusunun gelişmesine* yardımcı olabilir. Ayrıca, bazı öğrenciler için ödevler bir *görev* gibi algılanır ve bu da onların okulda daha motive olmalarına katkı sağlayabilir. Ancak bazı katılımcılar da ev ödevlerini *saçma ve gereksiz* bulduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle *fazla ödev verilmesinin, öğrencilerin dinlenme ve eğlenme zamanlarını engelleyebileceğini* düşünmektedirler. Ayrıca bazı öğrenciler için *ödevlerin sıkıcı olduğu ve motivasyonlarını düşürebileceği* de söylenebilir. Ev ödevlerine dair olumlu görüşlerin çoğunluk olarak öne çıkmasının yanında olumsuz görüşlerin de dile getirilmesi, katılımcıların bu hususta farklı fikirlere sahip olabildiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuçtan hareketle sayıları az olsa da olumsuz beyanda bulunan katılımcıların görüşlerinin dikkate alınması nitelikli bir ödev anlayışının gelişimine katkı sağlayacaktır.

Lise öğrencileri arasında da ev ödevleri konusunda farklı görüşler olduğu görülmektedir. Diğer kademelerdeki öğrencilerle özellikle ortaokul öğrencileri ile benzer şekilde ödevler, bazı öğrenciler için *öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesine* yardımcı olurken, bazıları için de *zaman kaybı ve stres kaynağı* olabilir. Bu hususta bazı görüşler genel olarak verilebilir: Ev ödevleri, sınıf içinde öğrenilen bilgilerin *evde tekrar edilmesini* sağlar. Bu, öğrencilerin konuyu daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Ev ödevleri, *motivasyon kaynağı olarak* öğrencileri çalışmaya ve hazırlanmaya teşvik edebilir. Bu, *disiplin ve sorumluluk duygusu geliştirmelerine* yardımcı olabilir. Bazı öğrenciler, ev ödevlerinin *fazla verilmesinin sağlık sorunlarına, sıkılmaya ve dersten soğumaya neden olduğunu* düşünmektedir. Ayrıca öğrencilerin *dinlenme ve eğlenme zamanını kısıtladığını* düşünenlerin de olduğu görülmektedir. Ev ödevleri, bazı öğrenciler için bir nevi *cezalandırma yöntemi* olarak algılanabilir. Ödev yapılmadığında *cezalandırılmanın doğru olmadığını* düşünenler de bulunmaktadır. Bunun yanında ev ödevlerinin *gereksiz olduğunu düşünenler*, durumu bir *zaman kaybı* olarak görmektedir.

Calp (2011), beşinci sınıf öğrencileri ile Duru ve Çöğmen (2017), ilkokul ve ortaokul öğrencileri ile ev ödevleri üzerine yaptıkları çalışmada hem olumlu hem de olumsuz anlamda, Gedik vd.'nin (2018) ortaokul öğrencileri ile Sarıgöz'ün (2011) ortaöğretim öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarda ise olumlu anlamda bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer sonuçların ortaya çıktığı dikkat çekmiştir. Hem bu çalışmada hem de literatürdeki diğer çalışmalarda görüldüğü üzere öğrencilerin düşünceleri doğrultusunda tespit edilen sonuçlara göre ev ödevleri konusunda bir genellemeye gitmek zor görünmektedir. Ev ödevleri bazı öğrenciler için faydalı olabilirken, diğerleri için sıkıcı veya yorucu olabilir. Dolayısıyla bu konuda dengeli bir yaklaşımın benimsenmesi ve öğrencilerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması önemlidir. Ev ödevlerinin miktarı ve niteliği, öğrencilerin yaşına, yeteneklerine ve kişisel durumlarına

uygun olmalıdır. Ayrıca, ev ödevlerinin amacı ve öğrencilere sağladığı faydalar düşünülerek belirlenmelidir. Verilen ödevler öğrencilerin duygusal ve fiziksel sağlığını olumsuz etkilememelidir.

Öğretmenlerin ev ödevlerine ilişkin ortaya koyduğu düşünceler incelendiğinde genel olarak şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Öğrencilerin *ebeveynlerle tekrar etme olanağı bulması*, bir avantaj olabilir. Bu şekilde, öğrenciler anlamadıkları konuları aileleriyle paylaşarak daha iyi anlayabilirler. Ayrıca, *ödevlerin öğrenciyi sıkmaması ve derste işlenen konuları pekiştirmesi* de önemlidir. *Öğrencilerin sorumluluk almasını sağlayarak*, öğrenme sürecine katılımlarını artırabilirler. Ödevler aynı zamanda yeni öğrenilecek konular için *ön hazırlık yapılmasını sağlar ve öğrencilerin eksikliklerini gidermelerine yardımcı olur*. Ancak ödevlerin miktarı ve niteliği önemlidir. *Öğrenciyi yormayacak ve sadece verim alınmasını sağlayacak nitelikte ödevlerin verilmesi gerektiği* fikrini benimseyen öğretmenler olduğunu görmek mümkündür. *Fazla ödev verilmediği sürece faydalı olabileceğini, ilkökul öğrencilerine çok fazla ödev verilmesinin diğer gelişim alanlarını olumsuz etkileyebileceğini* düşünen katılımcılar da mevcuttur. Ayrıca, *ödevlerin ezberci ve ceza amaçlı verilmesini doğru bulmayan, öğrenciler için sıkıcı olabileceği ve öğrenme zevkini engelleyebileceği* konusunda hemfikir olan, *sadece bir görevi yerine getirmek kaygısıyla yapılan ödevlerin, gerçek anlamda öğrencilerin öğrenmelerini engelleyebileceğini* düşünen öğretmenler de vardır.

Büyüktokatlı (2009), Duban (2016), Baynazoğlu (2019) ve Ok ve Çalışkan'ın (2019), öğretmenler ile ev ödevleri üzerine yaptıkları çalışmalarda öğretmenlerin hem olumlu hem de olumsuz anlamda benzer görüşler ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Hem bu araştırmadan hem de literatürdeki diğer çalışmalardan yola çıkarak öğretmenlerin ev ödevlerine ilişkin düşünceleri değerlendirilerek bazı sonuçlar ortaya koymak mümkündür: Ev ödevlerinin, öğrencilerin öğrenme sürecine katkı sağlaması ve sorumluluk duygularını geliştirmesi önemlidir. Ancak ödevlerin miktarı, niteliği ve amacı öğrencinin yaşına, yeteneklerine ve kişisel durumuna uygun olmalıdır. Ayrıca, ödevlerin sadece verilen görevi yerine getirmek için değil, gerçek anlamda öğrenme ve anlamaya odaklanma üzerine olması önemlidir.

Veliler arasında ev ödevleri konusunda farklı görüşler olduğu görülmektedir. Öncelikle, *evde tekrar etmenin ve pekiştirmenin önemli olduğu* vurgulanmaktadır. *Öğrencilere sorumluluk duygusu kazandırmak* açısından ödevlerin önemi üzerinde durulmaktadır. Ancak *fazla ödevin çocukların serbest zamanlarını kısıtlayabileceği ve aile ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği* de belirtilmiştir. Fazla ödev verilmesi konusunda genel bir fikir birliği olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca *ödevlerin aileye değil, öğrencilere verilmesi ve öğretmenler tarafından kontrol edilmesi gerektiği* de dile getirilmiştir. *Ödevlerin sessiz ve sakin bir ortamda disiplin içinde yapılması gerektiği ve aile desteğinin önemli olduğu* da belirtilen noktalar arasındadır. Ancak *ödevlerin, özellikle internet gereksinimi doğurması ve her öğrencinin buna erişim imkanının olmamasının ciddi bir dezavantaj olduğu* ifade edilmiştir.

Hoover-Dempsey ve Sandler'in (1995, 1997) farklı yıllarda ev ödevleri üzerine birlikte yaptıkları çalışmalarda, ebeveynlerin çocuklarının ödevlerine neden dahil olduklarını, hangi stratejileri kullandıklarını ve katılımın öğrenci öğrenimine nasıl katkıda bulunduğunu anlamaya yönelik bir anlayışın olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda ebeveynlerin ödevlere dahil olma gereğine inandıkları için öğrencilere destek oldukları görülmektedir. Ayrıca katılımlarının çocuklarının öğrenmesinde olumlu bir fark yaratacağına inandıkları ve katılımlarının okul personeli tarafından desteklendiği ve değer verildiği anlaşılmaktadır. Duru ve Çöğmen (2017), Ok ve Çalışkan'ın (2019) veliler ile ev ödevleri üzerine yaptıkları çalışmada hem olumlu hem de olumsuz anlamda bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer sonuçların ortaya çıktığı dikkat çekmiştir. Çalışmalar incelendiğinde velilerin ortaya koyduğu görüşlerden hareketle, ev ödevleri konusunda bir denge sağlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Ödevlerin öğrencilerin

öğrenme sürecine katkı sağlaması ve sorumluluk duygularını geliştirmesi önemli olsa da fazla ödev verilmesinin aileler ve öğrenciler üzerinde olumsuz etkileri olabileceği unutulmamalıdır. Ayrıca ödevlerin yapılması için gerekli olan kaynaklara erişimin sağlanması da önem arz etmektedir.

Bir konu hakkında birtakım öneriler ortaya koymak niteliği arttırmanın önemli bir yolu olarak ifade edilebilir. Ev ödevleri ile ilgili öğrenci, öğretmen ve velilerin aklına gelen kelimeleri ve düşüncelerini kısaca açıklamaları konu hakkında mevcut durum ile ilgili tabloyu ortaya koymaktadır denilebilir. Bu fikirler ışığında olumlu düşünceler olduğu gibi olumsuz düşüncelerin de öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla var olan olumsuzlukları gidermek ve konunun paydaşlarını özellikle de öğrencileri dikkate alarak ev ödevleri niteliğini arttırmak için araştırmanın üçüncü alt amacı olan, katılımcıların ifade ettiği öneriler üzerinde durmak ayrı bir katma değer ortaya koyacaktır.

İlkokul öğrencilerinin, seviyelerine uygun *hem eğlenceli hem de öğretici düzeyde bir deneyim yaşamaları* için çeşitli öneriler sundukları görülmektedir. *Oyunla ilgili ve eğlenceli olmalı* önerisinin ciddi düzeyde öne çıktığı ve durumun çocukların içinde bulunduğu dönemin göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Bununla ilgili bazı matematik oyunları örneğin, toplama ve çıkarma işlemlerini pratik etmek için kart oyunları veya zar oyunları söz konusu öneriyi gerçekleştirmek için oynanabilir. Dil oyunları için de kelime avı, bulmacalar veya hikaye yazma oyunları değerlendirilebilir. *Kısa ve öğrenciyi yormayan ödevler* önerisi ile ilgili kısa öyküler veya şiirler okuyup, ardından ana fikirleri veya karakterleri hakkında basit sorular çözmek, renkli ve ilgi çekici matematik problemleri çözmek gibi aktiviteler yapılabilir. *Etkinlik ve araştırmaya yönelik ödevler* önerisi için bitki veya hayvan yaşam döngüsü hakkında araştırma yapmak ve sunum hazırlamak, basit deneyler yaparak bilimsel yöntemi öğrenmek gibi çalışmalar yapılabilir. *Kitap okuma ve anlama üzerine ödevler* önerisi için de belirli bir kitabı okuyup, ardından favori karakterlerini veya ana olayları tasvir eden resimler çizmek, öneriyi gerçekleştirmeye katkı sağlayabilir. Benzer şekilde hikaye üzerine basit soruları yanıtlamak veya kısa bir özet yazmak gibi çalışmalar yapılabilir. *Müzik ve resimle ilgili ödevler* önerisine ilişkin bir enstrüman çalmayı öğrenmek veya basit ritimlerle müzik yapmak, temel resim teknikleri kullanarak manzara veya favori hayvanlarını çizmek destekleyici olabilir. *Test çözmeye yönelik ödevler* önerisini gerçekleştirmek için basit matematik testleri veya dil bilgisi testleri çözmek, bilimsel kavramları anlamak için görsel testler veya bulmacalar çözmek gibi aktiviteler yapılabilir.

Ortaokul öğrencileri için *kısa, eğlenceli, etkinlik ve araştırmaya yönelik, ödüllendirici, oyun aracılığıyla öğrenmeyi sağlayan, evde iş birliği ile yapılan, öğrenci düzeyine uygun, sınıf içinde birlikte yapılan ve okuma/günlük hayat üzerine odaklanan ödev önerileri* öne çıkan fikirler olmuştur. *Etkinlik ve araştırmaya yönelik ödevler* önerisi, bir tarihî figür veya bilim insanı hakkında araştırma yapmak ve hazırlanan sunumu sınıfta paylaşmak, bir coğrafi bölgeyi veya ülkeyi inceleyerek, kültürü, iklimi ve doğal güzellikleri hakkında bir poster hazırlamak şeklinde yapılabilecek aktivitelerle desteklenebilir. *Ödüllü ve oyun aracılığıyla öğrenmeyi sağlayan ödevler* önerisi, matematik oyunları ile temel hesaplama becerilerini geliştirmek, bilgi yarışması düzenleyerek, öğrencilerin farklı konularda bilgi yarışmalarını sağlamak öğrencileri teşvik etmeye katkı sağlayabilir. *Evde iş birliği ile yapılan ödevler* önerisi, ailenin ödev yapma sürecinin destekleyici bir unsuru olarak sınırlı düzeyde de olsa yer almasına fırsat verecek ödevlerin olmasını sağlamak öğrencinin motivasyonunu arttırarak bu öneriyi gerçekleştirmeye yardımcı olabilir. *Öğrenci düzeyine uygun ve sınıf içinde yapılan ödevler* önerisi, gruplar halinde kısa drama sahneleri hazırlayıp sunmak, belirli bir konuyu tartışmak için sınıf içinde grup çalışmaları düzenlemek gibi aktivitelerle gerçekleştirilebilir. *Test olarak verilen ödevler* önerisi, öğrencilerin ödevleri kısa süreli ve belli bir performans düzeyi içerisinde yapmasını sağlayabilir. Ayrıca sınavlara hazırlanmak için gerekli olan temel

düzeydeki motivasyonu arttırabilir. *Okuma/günlük hayat üzerine ödevler* önerisi dikkate alınarak, belirli bir romanın karakter analizini yaparak sınıfta diğer öğrencilere sunmak, bir günlük tutarak yaşadıkları deneyimleri ve duygularını ifade etmek gibi çalışmalarla öğrencilerin sıkılmadan verilen ödevleri yapmalarını sağlayabilir.

Lise öğrencilerinin ödevlerle ilgili önerilerini dikkate almak, öğrenme deneyimlerini daha etkili ve verimli hale getirebilir. *Kısa ve sıkmayacak düzeyde olmalı* önerisine ilişkin konuyu kısaca özetleyen notlar hazırlanabilir, kısa video dersleri izleyip ardından konuyla ilgili sorular çözülebilir. *Pekiştirme ve tekrar amaçlı olmalı* önerisi için önceki derslerin önemli konularını gözden geçirerek kısa testler çözmek faydalı olabilir. Bir konuyu özetleyen kısa sunumlar hazırlayıp sınıfta paylaşılabilir. *Ödev yapmayanın cezalandırılmadığı, yapanın ödüllendirildiği* anlayışına göre ödevlerin tamamlanması isteğe bağlı olmalı ancak tamamlayan öğrencilerin başarıları ödüllendirilmelidir. Öğrencilerin ödevleri tamamlamaları halinde küçük ödüller veya övgüler verilmelidir. Bu önerinin uygulanması halinde öğrencilerin daha katılımcı bir yaklaşımla ödevlerini yapacağını ve daha iyi motive olabileceklerini söylemek mümkün olabilir. *Ödevler okuldan sonraki zamanlarda sosyal yaşantıyı kısıtlamamalı* önerisine göre hafta sonları veya tatillerde ödev vermek yerine, okul saatleri içinde sınıf ortamında öğrencilerin ödevleri tamamlamaları teşvik edilebilir. Öğrencilere okul sonrası sosyal etkinliklere katılma fırsatı verilebilir. *Sorgulayıcı özelliği geliştirecek nitelikte olmalı* önerisi için tartışma grupları oluşturarak, belirli bir konuyu derinlemesine tartışmak ve sorgulamak, bir konuyla ilgili farklı kaynaklardan bilgi toplayarak kendi görüşlerini oluşturmak gibi durumlar geliştirilebilir. *Araştırma ve deneylere yönelik olmalı* önerisi doğrultusunda belirli bir bilimsel konuyu araştırmak ve bulguları sınıfta sunmak, bilimsel bir deney yaparak sonuçları raporlamak ve sınıfta paylaşmak gibi aktivitelere yer verilebilir. *Öğrencinin eksikliklerine yönelik olmalı* önerisi göre sınav öncesi öğrencilerin zayıf olduğu konuları belirleyerek bu konuları tekrar etmeleri için ödevler verilebilir. Öğrencilere kişisel gelişimleriyle ilgili olarak belirli hedefler belirlemeleri için rehberlik edilebilir. *Aynı hafta içinde sadece bir dersle ilgili ödev verilmeli* öneri öğrencilerin odaklanma ve derinlemesine öğrenme yeteneklerini artırmak için ve haftalık olarak bir dersle ilgili derinlemesine çalışmalarını teşvik etmek için yerinde bir öneri olarak kabul edilebilir.

Araştırma sonucunda tüm kademelerdeki öğrenci önerilerini genel olarak değerlendirirken ilkökul öğrencilerinin ortaya koymuş olduğu önerilerin, öğrencilere farklı alanlarda öğrenme ve eğlenme fırsatı sunabileceği, öğrenme sürecini daha keyifli hale getirebileceği söylenebilir. Ortaokul kademesindeki öğrencilerin önerileri için ortaokul öğrencilerinin farklı yeteneklerini ve ilgi alanlarını dikkate alarak, öğrenme deneyimlerini hem eğlenceli hem de ödüllendirici hale getirebilecek bir anlayışın desteklenebileceği yorumu yapılabilir. Lise öğrencilerinin önerileri için de öğrenme süreçlerini daha etkili hale getirerek, öğrencilerin hem akademik başarılarını artırabilir hem de sosyal yaşantılarından ödün vermeden gelişmelerine olanak tanıyabilen bir yaklaşımın geliştirilmesinin gerektiği yorumu yapılabilir.

Öğretmenlerin ev ödevleri ile ilgili önerilerinin dikkate alınması öğrenciler açısından fayda sağlayacak bir durum olarak nitendirilebilir. *Tekrar amaçlı, etkinlik ağırlıklı ödevler* önerisi için derste işlenen konuları pekiştirmek adına interaktif online testler veya bulmacalar oluşturulabilir. Belli bir konuyu derinlemesine anlamak için öğrencilere kısa sunumlar hazırlatılarak sınıfta sunmaları sağlanabilir. *Kısa ve etkili ödevler* önerisi için haftalık olarak belirli bir konuyu derinlemesine incelemeleri adına öğrencilere küçük araştırma görevleri verilebilir. Öğrencilere kısa makaleler veya videolar izleyerek konular hakkında özetler yazabilir. *Bireysel sorumluluk alabilecek düzeyde ödevler* önerisine ilişkin öğrencilere belli bir konuda derinlemesine araştırma yapmaları ve bulgularını raporlamaları için zaman vermek gerekebilir. Kişisel ilgi alanlarına dayalı olarak öğrencilere kendi projelerini geliştirmeleri için

özgürlük tanınabilir. *Yaparak yaşayarak yapılacak türden ödevler* önerisi için sınıf dışında yapılan saha gezileri veya gözlem çalışmalarıyla ilgili raporlar hazırlanabilir. Belirli bir konuda grup çalışmaları yaparak sınıfta ortak projeler geliştirilebilir. *Okuma ve anlamaya dayalı çalışmalar* önerisinde öğrencilere okudukları bir metinden karakter analizi veya ana fikir çıkarmaları istenebilir. Öğrencileri farklı kaynaklardan bilgi toplamaya teşvik ederek, kendi fikirlerini geliştirmeleri sağlanabilir. *Eğlenceli ve öğrencinin ilgisini çeken konularda ödevler* önerisi doğrultusunda öğrencilerin ilgi duyduğu bir konuda kısa bir hikaye veya senaryo yazmaları istenebilir. Öğrencilerin ilgilendikleri bir sanat veya spor dalında küçük bir proje geliştirmeleri sağlanabilir. *Kolay, orta, zor düzeyde ödevler* önerisine ilişkin öğrencilerin seviyelerine uygun olarak, farklı zorluk seviyelerinde mini proje veya araştırma görevleri verilebilir. *Araştırma ve proje ödevleri* önerisi öğrencilere belirli bir konuda derinlemesine araştırma yaparak, sınıfta sunum yapmaları için zaman tanıyacak şekilde dikkate alınabilir. Öğrencilerin gruplar halinde büyük çaplı projeler geliştirmeleri ve sonuçlarını sınıfta sunmaları sağlanabilir. *Test ağırlıklı ve bol sorulu ödevler* önerisine göre öğrencilere haftalık olarak kısa sınavlar veya testler çözmeleri için zaman verilebilir. Öğrencilerin belirli bir konuda bilgi seviyelerini ölçmek için online testler yapılabilir. *Gelişim alanlarını dikkate alan ödevler* önerisinde öğrencilerin eksikliklerini belirleyerek, buna yönelik ekstra destek ve materyaller sağlanabilir. Öğrencilerin kişisel gelişim alanlarını ve hedeflerini belirlemeleri için rehberlik edilmesi bu önerinin gerçekleştirilmesi için ayrı bir anlam ifade edebilir. *Okul sonrası zamanı konu tekrarına ve hazırlıklara ayırma* önerisi okul sonrası zamanı, öğrencilerin sınıfta öğrenilen konuları tekrar etmeleri ve hazırlık yapmaları için önemli bir fırsat olabilir. Böylece *evde sadece kitap okuma* imkanı oluşturularak okuma alışkanlığını teşvik etmek ve öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmek söz konusu olabilir. *Disiplin becerisi ve zaman yönetimi kazandıran ödevler* önerisi, öğrencilere zaman yönetimi ve çalışma düzeni konusunda rehberlik etmek ve bu becerileri geliştirmelerini sağlamak noktasında katkı sağlayabilir. Öğrencilerin ödevlerini zamanında ve düzenli olarak tamamlamalarını teşvik edebilir.

Velilerin ev ödevleriyle ilgili önerilerini dikkate almak, öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha dengeli ve etkili hale getirebilir. *Öğrenci düzeyine uygun ve ölçülü ödevler* önerisi, öğrencinin yaşına, yeteneklerine ve öğrenme hızına uygun olması gerektiği hususuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla öğrenciye aşırı yüklenmemeli ve öğrenciyi bıktırmamalıdır. *Okulda öğrenilen bilgilerin evde rutin olarak tekrar edilmesi* önerisine göre ödevler öğrencinin okulda öğrendiği konuları pekiştirmesine ve derinlemesine anlamasına yardımcı olmalıdır. Ancak bu pekiştirme işi ölçülü olmalı ve evde çok fazla zaman almayacak şekilde düzenlenmelidir. *Etkinliklere dayalı, eğlenceli ve zeka oyunlarını içeren ödevler* önerisi, öğrencinin ilgisini çekecek etkinliklere ve zeka oyunlarına dayandırılmalıdır. Bu şekilde öğrenci öğrenmeyi daha keyifli bulabilir ve motive olabilir. *Çalışmanın büyük kısmının okulda yapılması ve evde rahat edilebilmesi* önerisi, öğrencinin ödevin büyük çoğunluğunu okulda tamamlaması ve evde rahat edebilmesi şeklinde düzenlenmelidir. Evde sadece ufak tefek tekrarlar veya hazırlıklar yapılmalıdır. *Daha az ödev verilmesi ve aile işbirliğinin geliştirilmesi* önerisine göre ödev miktarı azaltılmalı ve öğrencinin ailesiyle daha fazla vakit geçirebilmesi için fırsatlar yaratılmalıdır. Aileler, öğrencinin öğrenme sürecine daha aktif olarak katılmalıdır. *Üst sınıfa ve hayata hazırlayan görevlerin verilmesi* önerisi, öğrencinin sorumluluk almasını ve bağımsızlık kazanmasını sağlayabilir. *Zaman yönetimini geliştiren anlayış* önerisi, öğrencilere zamanlarını doğru bir şekilde yönetmeyi öğretmelidir. Bu sayede öğrenciler, hayatları boyunca önemli bir beceri olan zaman yönetimini geliştirebilirler. *Her gün bir branşla ilgili ödev verilmesi* önerisine göre ev ödevlerinin her gün farklı bir branşla ilgili olması, öğrencinin farklı alanlarda çalışma alışkanlığı kazanmasına yardımcı olabilir. *Bireysel veya grupla araştırma bilinci oluşturulması* önerisi, öğrencilere bireysel veya grupla araştırma yapma fırsatı vererek, araştırma bilincini geliştirebilir. *Ceza amacı taşıyamaması* önerisi, öğrencilerin öğrenme sürecini daha pozitif bir şekilde deneyimlemelerini sağlayabilir. Ayrıca

ödev verilmemesi ve okulda öğrenilen bilgilerin okulda pekiştirilmesi önerileri de yine öğrencinin öğrenme süreçlerini olumlu düzeyde etkileyecek bir anlayış içerisinde düşünülerek dikkate alınabilir.

Öğretmenlerin ve velilerin ortaya koyduğu önerilerin, öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve gelişimlerine katkıda bulunmak kaygısıyla ifade edilmiş öneriler olduğu, öğrencilerin ev ödevlerine ilişkin kullanabilecekleri çeşitli yaklaşımlar içerdiği söylenebilir. Ayrıca önerilerden hareketle ortaya çıkan duruma göre ev ödevlerinin, öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha olumlu bir şekilde katkıda bulunmasını ve ailelerin bu süreçte daha aktif olmasını sağlayabilecek bir rol içerisinde olduğunu görmek de mümkündür.

Sonuç olarak ödevlere yönelik yaklaşımların geçmişten günümüze hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde yapıldığını Landry-Cuerrier ve Migneault'un (2009) da çalışmalarında olduğu gibi şöyle ifade edilebilir: Olumlu yaklaşımlar: Ödevler sınıfta gerçekleştirilen öğrenmelerin kalıcılığını artırmaktadır, öğrencilerin sorumluluk alma ve kendilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır ve okul ile aile arasında bağ kurmaya yardımcı olmaktadır. Olumsuz yaklaşımlar: Ödevler çatışma ve stres kaynağı olabilmektedir, öğrencilerin hevesini kırmaktadır, her ailenin farklı koşullarından dolayı öğrenciler arasında eşitsizliğe neden olabilmektedir ve okulda belirgin bir başarı sağlamamaktadır. Güneş'e (2014) göre burada ifade edilen olumlu görüşler ışığında öğrencinin birtakım bilgi ve becerilerini geliştirmesi, sorumluluk alması ve hayat boyu öğrenmesi açısından ödevler gerekli görülmektedir. Olumsuz görüşler ise ödevin öğrenci düzeyine uygunsuzluğu, yapılması sırasındaki stres, çatışma, ailenin sahip olduğu imkanlardan dolayı öğrenciler arasında eşitsizlik oluşturması gibi hususlarda yoğunlaşmaktadır. Olumlu görüşler ödev, öğrencinin öğrenmesi ve kendini geliştirmesi misyonunu yüklerken olumsuz görüşler ödevi yapma sürecine ve evdeki koşulların farklılığına dikkat çekmektedir. Olumsuz görüşlerde ileri sürülen bu görüşler sadece ödev yapmayı değil aynı zamanda evde ders çalışma, birtakım bilgi ve becerileri öğrenme, sınava hazırlanma, kendini geliştirme gibi öğrencinin bütün eğitim hayatını etkileyecek durumları da kapsamaktadır.

4. Öneriler

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda birtakım önerilerde bulunmak mümkündür. İlkokulda verilen ödevler, sınırlı düzeyde olmakla birlikte oyun ve eğlence odaklı olabilir. Daha çok kitap okuma, etkinlik-uygulama esaslı ve sanatsal becerilerin gelişimine katkı sağlayacak şekilde ödevlendirmeler yapılabilir. Ortaokul kademesinde verilecek ödevler ilkökul kademesine göre biraz daha geniş tutulsa da benzer şekilde kısa, eğlenmeyi destekleyen, etkinlik ve araştırma ağırlıklı, oyun içerikli, ödülle sonuçlanan günlük hayatın içinden örnekleri karşılayan ödevler verilebilir. Lise kademesinde verilen ödevler öğrencileri sıkımayacak düzeyde, pekiştirme ve tekrar amaçlı olabilir. Ceza yerine ödül anlayışının öne çıkması öğrencinin sosyal yaşantısını kısıtlamaması sağlanabilir. Sorgulayıcı, araştırma ve deneylere yönelik aynı zamanda öğrencinin eksiklerini tamamlayacak bir ödev anlayışı geliştirilebilir. Ayrıca lise öğrencilerinin ev ödevleri ile ilgili öneri ve düşünceleri incelendiğinde "*ödev verilmemesi*" gibi sayı olarak olumsuz görüşlerin çok fazla olması dikkat çekmiştir. Bu durum ayrı bir araştırma konusu olarak incelemeye değer bulunmuştur dolayısıyla üzerinde çalışılabilir. Her kademedeki ders programları düzgün bir şekilde planlanarak öğrenci için bireysel çalışma saatlerinin oluşturulması sağlanabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Conflict of Interest Statement:*

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in this study.

Etik Kurul İzni/Ethics Committee Permission: Bu araştırma için, Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 13/03/2024 tarihli ve 6643 sayılı yazısı ile izin alınmıştır. Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

Permission was obtained for this research from the Siirt University Rectorate Ethics Committee with the letter dated 13/03/2024 and numbered 6643. In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Alpayar, C. (2020). Öğretmen ve öğrenci gözünden bir ev ödevi portresi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 42-60. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2020.20.52925-511016>
- Arıkan, Y. D. ve Altun, E. (2007). Sınıf ve okulöncesi öğretmen adaylarının çevrimiçi ödev sitelerini kullanımına yönelik bir araştırma. *İlköğretim Online*, 6(3), 366-376. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ilkonline/issue/8603/107153>
- Baran, B., Sevindik, H. ve Karademir, Y. (2016, 26-29 Nisan). 6. sınıf bilişim teknolojileri ve yazılım dersinde verilen ev ödevinin öğrencilerin ders başarısına etkisinin incelenmesi. [Konferans sunumu]. 3. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Konferansı, 41-48.
- Baynazoğlu, L. (2019). Sınıf öğretmenlerinin ev ödevleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 51-71. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/43527/532803>
- Baynazoğlu, L. (2021). Milli Eğitim Bakanlığında ev ödevlerinin yeri ve değişimi. *Çaydan-lık Eğitim ve Kültür Dergisi*, sayı 7, 22-26. <https://rize.meb.gov.tr/rista/caydanlik-dergi.asp?d=incele-indir&s=7>
- Büyüktokatlı, N. (2009). *İlköğretimde ev ödevi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi*. (Tez no: 234842). [Yükseklisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Calp, Ş. (2011). İlköğretimde ev ödevi: Beşinci sınıf öğrencilerinin algıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 2(2), 120-136. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/261064>
- Cooper, H. (2007). *The battle over homework: Common ground for administrators, teachers and parents*. Corwin Press.
- Cooper, H., Civey, J. and Patall, E. A. (2006). Does homework improve academic achievement? A synthesis of research. 1987-2003, *Review of Educational Research*, 76, 1-62. <https://doi.org/10.3102/00346543076001001>
- Cooper, H., Lindsay, J. J., Nye, B. and Greathouse, S. (1998). Relationships among attitudes about homework, amount of homework assigned and completed, and student achievement, *Journal of Educational Psychology*, 90, 70-83. <https://psycnet.apa.org/buy/1998-00166-006>
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations. *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3. <https://scholarworks.umass.edu/items/07c0f995-00cb-45e6-aaa8-0701181569ee>

- Duban, N. (2016). Sınıf öğretmenlerinin ev ödevleri hakkındaki görüşleri. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 1(1), 55-67. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/298261>
- Duru, S. ve Çoğmen, S. (2017). İlkokul-ortaokul öğrencileri ve velilerin ev ödevlerine yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 16(1). <https://doi.org/10.17051/io.2017.76577>
- Gedik, N., Altıntaş, E. ve Kaya, H. (2018). Fen ve teknoloji dersinde verilen ev ödevleri hakkındaki öğrenci görüşleri. *Journal of European Education*, 1(1), 6-13. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423906193.pdf>
- Güneş, F. (2014). Eğitimde ödev tartışmaları. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 3(2), 1-25. <https://doi.org/10.14686/BUEFAD.201428169>
- Hoover Dempsey, K. V., Bassler, O. C. and Burow, R. (1995). Parents' reported involvement in students' homework: Strategies and practices, *Elementary School Journal*, 95, 435-450. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/461854>
- Hoover-Dempsey, K. V. and Sandler, H. M. (1995). Parental involvement in children's education: Why does it make a difference? *Teachers College Record*, 97(2), 310-331. <https://doi.org/10.1177/016146819509700202>
- Hoover-Dempsey, K. V. and Sandler, H. M. (1997). Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational Research*, 67(1), 3-42. <https://doi.org/10.3102/00346543067001003>
- İlgar, Ş. (2005). Ev ödevlerinin öğrenci eğitimi açısından önemi. *HAYEF Journal of Education*, 2(1), 119-134. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/93042>
- Kapıkıran, Ş. ve Kıran H. (1999). Ev ödevinin öğrencinin akademik başarısına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5)5, 54-60. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114951>
- Keith, T. Z. and Keith, P.B. (2006). Homework. In G. G. Bear & K. M. Minke (Eds.), *Children's needs III: Development, prevention, and intervention* (pp. 615-629). National Association of School Psychologists.
- Kohn, A. (2006). *The homework myth: Why our kids get too much of a bad thing*. Da Capo Lifelong Books.
- Landry-Cuerrier, J. and Migneault, M. L. (2009). L'école, la famille et les devoirs. *Vie pédagogique*, 151, 97-102. https://periscope-r.quebec/full-text/numero_151.pdf#page=97
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (2016). *Nitel veri analizi*. (Çev. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Pegem Akademi.
- Ok, M. ve Çalışkan, M. (2019). Ev ödevleri: Öğretmen, öğrenci ve veli görüşleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 594-620. <https://doi.org/10.26466/opus.544599>
- Özer, B. ve Öcal, S. (2013). Sınıf öğretmenlerinin ev ödevlerine yönelik uygulamalarının ve görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 133-149. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/136807>
- Rinashe, H. M. (1997). Parental involvement in the education of children with special needs. *Zimbabwe Bulletin of Teacher Education*, 5(2):20-28. https://opendocs.ids.ac.uk/articles/journal_contribution/Parental_Involvement_in_the_Education_of_Children_with_Special_Needs/26457007?file=48106861

- Sarıgöz, O. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin kimya derslerinde verilen ev ödevleri hakkındaki düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 1(1), 80-87. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/62636>
- Susam, B. ve Demir, M. K. (2019). Sınıf öğretmenlerinin ev ödevi verme kriterleri. *Researcher*, 7(2), 1-15. <https://dergipark.org.tr/en/pub/researcher/issue/66634/1042610>
- Turanlı, A. S. (2009). Öğretmenlerin ödevle ilişkin görüşleri: ortamsal etmenlere dair nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 129-143. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/240/makaleler/3/37/arastirmax-ogretmenlerin-odeve-iliskin-gorusleri-ortamsal-etmenlere-dair-nitel-bir-calisma.pdf>
- Van Voorhis, F. L. (2004). Reflecting on the homework ritual: Assignments and designs. *Theory into Practice*, 43(3), 205-12. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4303_6
- Yeşilyurt, S. (2006). Lise öğrencilerinin biyoloji derslerinde verilen ev ödevlerine karşı tutumları üzerine bir çalışma. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 37-53. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/67747>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yolcu, S. (2007). *İnternet ortamında hizmet veren ödev sitelerinin eğitim-öğretim açısından değerlendirilmesi*. (Tez no: 211608). [Yükseklisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].

İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Seviyelerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi

A Comparative Analysis of Digital Literacy Levels of Communication Faculty Students

Merve ERDOĞAN¹

Öz

Dijitalleşmeyle birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler insanların yaşamında köklü değişikliklere yol açmıştır. Küresel bir iletişim ağına oluşturulması toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarının yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Dijitalleşme süreciyle devam eden değişim ve dönüşüm sayesinde insanların bilgiye erişimi kolaylaşmıştır. Fakat doğru bilgiye ulaşmak ise zorlaşmıştır. Bu noktada insanların medya okuryazarlığı becerilerinin artırılması önem taşımaktadır. Ayrıca medya okuryazarlığının bir türü olan dijital okuryazarlık becerilerin öğrenilmesi ve geliştirilmesi insanların dijital dünyayı daha aktif ve bilinçli olarak kullanmaları için gereklidir. Özellikle çocukların ve gençlerin dijital ortamlarda karşılaştıkları bilgilere karşı eleştirel düşünme becerileri artırılmalıdır. Bu doğrultuda nicel desenlerden tarama yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada olasılıklı örnekleme türlerinden basit rastlantısal örnekleme kullanılmış ve 384 öğrenciye ulaşılmıştır. Çevrimiçi şekilde uygulanan ölçek formuyla veriler elde edilmiş ve ileri istatistiksel analizler yapılarak işlenmiştir. Sonuç itibarıyla öğrencilerin çoğu internetten bilgi edinmek amacıyla yaptıkları arama ve değerlendirmelerde kendilerine güvendiklerini belirtmişlerdir. Fakat öğrencilerin çoğunluğu çeşitli teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmadıklarının da farkında olduklarını vurgulamışlardır. Çalışmada öğrencilerin cinsiyetlerine ve okudukları bölümlere göre dijital okuryazarlık seviyelerinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. 25 yaş ve üzerindeki öğrencilerin, yaşları daha küçük öğrencilere göre dijital okuryazarlık seviyelerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerinin birinci sınıfta okuyan öğrencilere göre dijital okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek olduğu araştırmanın önemli bulgularındandır.

Anahtar Kelimeler: Dijital okuryazarlık, Dijitalleşme süreci, Medya okuryazarlığı, Üniversite öğrencileri, Yeni medya

Abstract

Technological developments with digitalization have led to radical changes in people's lives. The creation of a global communication network has enabled the reshaping of the social, economic, and cultural structures of societies. Thanks to the ongoing change and transformation of the digitalization process, people's access to information has become easier. However, accessing accurate information has become difficult. At this point, it is important to increase people's media literacy skills. In addition, learning and developing digital literacy skills, which is a type of media literacy, is necessary for people to use the digital world more actively and consciously. Especially children and young people's critical thinking skills should be increased towards the information they encounter in digital environments. In this direction, in this study, which was carried out by scanning method from quantitative patterns, simple random sampling, one of the probability sampling types, was used, and 384 students were reached. Data was obtained with the scale form applied online and processed by performing advanced statistical analysis. As a result, most of the students stated that they were confident in the searches and evaluations they conducted to obtain information on the internet. However, the majority of the students emphasized that they were aware that they were not knowledgeable about various technologies. The study concluded that students' digital literacy levels did not differ statistically depending on their gender and the departments they studied. It has been revealed that students aged 25 and over have higher digital literacy levels than younger students. In addition, one of the important findings of the research is that fourth-grade students have higher digital literacy levels than first-grade students.

Keywords: Digital literacy, Digitalization process, Media literacy, University students, New media

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, merveerdogan@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2866-9633>, <https://ror.org/05rsv8p09>

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak bilginin üretimini, dağıtımını ve tüketimini değiştirmiştir. Özellikle dijital ve interaktif yöntemler kullanarak bilginin daha kolay üretimini sağlamıştır. Ayrıca bilginin hızlı dağıtımına ve tüketimine yol açmıştır (Üstündağ vd., 2017, s. 21). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı değişimi ve dönüşümü dijitalleşme sürecinin başlamasına neden olmuştur. Fiziki bir varlığın sayısal bir şekilde yeniden şekillendirilmesi dijitalleşmeyle sağlanmaktadır. Dijitalleşme verilerin elektronik araçlar kullanılarak sayısallaştırılması ve biçimlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yani bilgisayarların işleyebileceği veriler, sesler, görüntüler, fotoğraflar ve çeşitli belgelerin sayısal şekilde veriye dönüştürülmesine dijitalleşme denilmektedir (Törenli, 2005, s. 99; Yücel ve Adiloğlu, 2019, s. 52). Dijitalleşme süreciyle toplumlar yeniden şekillenmiştir. Çünkü teknolojik gelişmelerle birlikte mekân ve zaman kavramları ortadan kalkmıştır. Bu sayede insanlar birbirleriyle daha çok etkileşim kurmuşlardır. Dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar uzanan iletişim ağları da dijitalleşme yoluyla gelişmiştir (Ersöz ve Özmen, 2020, s. 171).

Dijital olanaklar arttıkça bilgi ve iletişim teknolojileri alanları daha çok gelişim göstermiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve dijitalleşme süreci medyanın yapısını ve işlevini değiştirmesini sağlamıştır. Medya insanların bilgi edinmesini, olaylardan haberdar olmasını, karşılıklı olarak iletişim kurulmasını, boş zamanların değerlendirilmesini ve eğlenme gibi birçok ihtiyacın karşılanmasını sağlamaktadır. Tek yönlü bilgi akışına olanak tanıyan geleneksel medya araçları yerini interaktif ve katılımcı bir yapıya bırakmıştır. Bu gelişmeleri takiben medya ortamlarında insanların geçirdikleri süreler de artmıştır. Kendi profillerini oluşturup çeşitli medya ortamlarında gezen kişiler fikir ve düşüncelerini dijital ortamlarda sıklıkla paylaşır duruma gelmişlerdir. Kendini ve hayatlarına dair düşünceleri diğer kullanıcılara aktaran kişiler birer dijital anlatıcı durumuna dönüşmüşlerdir (Vural ve Bat, 2010, s. 3372; Karaduman, 2019, s. 685). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler büyük iletişim holdinglerini ve iletişimle ilgili birçok endüstri şirketini ortaya çıkarmıştır. Bu sayede medya endüstrisinde gelişim ve dönüşümler teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamış ve medyanın güç kazanmasına yol açmıştır. İnsanları bilgilendirmeyi sağlayan, yönlendiren, eğiten medya onların yaşam biçimlerini kültürel ve eğlenme anlayışlarını da değiştirmiştir. Güçlü ve baskın bir etkiye sahip olan medya birer medya tüketicisi olan insanların görsel, işitsel ya da yazılı medya ürünlerine maruz kalmalarına sebep olmuştur. Bu durum ise insanların medyayı doğru anlayabilmeleri ve medyadan gelen bilgileri sorgulayabilmelerini zorunlu kılmaktadır (Avşar, 2013, s. 6). Bu noktada medya okuryazarlığı insanların medya metinlerini daha iyi çözümlemeleri için fırsat sunmaktadır. Bilme, farkındalık ve beceri gibi bileşenlerin medya okuryazarı olmak için önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu bileşenlere sahip insanlar ise medya ve medya endüstrisi hakkında bilgi sahibi olmakta ve bu yerlerden gelen çoğu olumsuz durumun farkına varmaktadır. Özellikle medya endüstrilerinin amacının, izleyicileri nasıl gördüğünün ve medyanın olumsuz etkilerinin farkına varılmasına olanak tanımaktadır (Binark vd., 2007, ss. 55-57). Farklı medya türlerinin kullanıldığı günümüzde dijitalleşme süreci insanların değer yargılarını, düşünce yapılarını, dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerini etkilemektedir. Doğru bilgileri yanlış bilgilerden ayırmayı, bilgiye eleştirel gözle bakabilmeyi öğreten ve etik, estetik, bilişsel yetenekleri etkin kullanabilmeyi gerektiren medya

okuryazarlığı aynı zamanda medya içeriklerinin yazılı, görsel ve işitsel şekilde yeniden analiz edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca üretilen yeni bilgilerin ise başka insanlara doğru bir şekilde aktarılmasına imkân tanımaktadır (Aufderheide, 1993, s. 32; Thoman, 1999, ss. 1-2; İnceoğlu, 2006, s. 4; Türkoğlu, 2007, s. 285).

Bilgiye erişimin kolaylaşması insanların dünyanın dört bir yanındaki olaylardan haberdar olmasını sağlamış ve dünyayı küçültmüştür. Fakat bu durum insanları kendi alanlarındaki bilgilerin yanı sıra farklı disiplinler hakkında da bilgi ve yeteneklerini geliştirmek zorunda bırakmıştır. Çünkü bilgisayar teknolojilerini ve dijital ortamları kullanmak insanların belirli yetenek ve yetilerini geliştirmesini gerektirmektedir. Bilginin sınır tanımaz bir şekilde yayılması ise geleneksel okuryazarlık dışında yeni okur yazarlık türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni okuryazarlıklar ise yeni beceriler ve yeni yetenekleri öğrenmeyi zorunlu kılmıştır (Önal, 2010, s. 106; Sur, 2022, s. 446). Dijital sürecin devamlı gelişimi toplumun aile yapısını da değiştirmiştir. Özellikle bu değişimden çocuklar ve gençler çok etkilenmiştir. Sosyal bir alan sunan medya ortamları onların medya mesajlarına maruz kalmalarına sebep olmuştur. Bilgi akışının fazla olduğu bu ortamlarda dezenformasyonlara maruz kalmak kaçınılmaz olmuştur. Genellikle çocuklar ve gençler ise gelen bu mesajlara eleştirel düşünerek bakamamakta ve yanlış bilgileri ayıklayamamaktadırlar. Ayrıca yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte geleneksel sözlü ve yazılı iletişim haricinde internet ve bilgisayarlar öğrencilerin eğitim hayatında yenilikler ve kolaylıklar getirmiştir. Fakat öğrenciler için yeni ufuklar açan tüm bu gelişmeler ise onların okuryazarlık becerilerinin daha fazla artırılmasını gerektirmektedir. Yaşanan bu köklü değişim hem eğitimcilerin hem de öğrencilerin sürekli öğrenen bireyler olmaları için yeni beceriler ve yetenekler kazanmalarını ve var olan mevcut yeteneklerini güçlendirmeleri için önem taşımaktadır (Hasdemir, 2013, s. 463; Holum ve Gahala, 2001, s. 3).

Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler medyanın kökten değişim ve dönüşüm geçirmesini sağlamıştır. Bu değişimler radyo, televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarıyla başlamıştır. Ana akım kitle iletişim araçlarıyla yapılan yayınlar yerini günümüzde dijital yayıncılığa bırakmıştır. İnsanları pasif konumdan aktif konuma getiren günümüz medya ortamlarında kullanıcılar önceden sadece haberleri takip eden, okuyan, dinleyen konumundaydı. Fakat şu an kullanıcılar artık kendi oluşturdukları profillerde üreten, yorum yapan, düşüncelerini ve fikirlerini paylaşan konuma gelmiştir. Bu durum ise kültürel dönüşümde önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla katılımcı kültür dijital medya okuryazarlığı kavramının gerekliliğini öne çıkarmıştır. Çünkü insanların ve toplumların dijital dünyada bilinçli bir şekilde hareket edebilmesi ve dijital okuryazarlık bilgi ve becerilerine sahip olması önem taşımaktadır (Özcan, 2017, s. 60). Bu noktadan yola çıkılarak çocukların ve genç kesimin dijital medya araçlarından gelen mesajlara eleştirel olarak yorum yapabilmesi, bu ortamlarda doğru bilgiyi nasıl arayacağını bilmesi ve kendini dezenformasyonlara karşı nasıl koruyacağını öğrenmesi gerektiği düşünülmektedir (Erdoğan ve Topçu, 2022, s. 255). Bu araştırmanın amacı İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyelerini farklı değişkenler açısından incelemektir. Öğrencilerin internetten bilgi edinmek için arama yaparken kendi bilgilerine güvenip güvenmedikleri, farklı teknolojiler hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, onların cinsiyet, bölüm, sınıf düzeyleri, yaş gibi değişkenlerinin dijital okuryazarlık seviyeleri bağlamında anlamlı bir fark gösterip göstermedikleri gibi sorular araştırmanın alt problemleri

olarak görülmektedir. Bu araştırma günümüzde dijitalleşmenin hızla artması ile iletişim alanında eğitim alan öğrencilerin teknolojinin hızına, dijital dünyaya ne kadar entegre olduklarını ve dijital okuryazarlık becerilerinin ne seviyede olduğunu anlamak açısından önem taşımaktadır. Öğrencilerin doğru bilgiye erişimleri değişen medya ortamına uyum sağlamaları onların mesleki başarıları için gereklidir. Bu sebeple dijital okuryazarlık konusu bağlamında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi özelinde ve İletişim Fakültesi öğrencileri üzerine gerçekleştirilen bu çalışma, öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin farklı değişkenler açısından araştırılması ve farklı üniversitelerdeki öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılabilmesine olanak sunması yönünden özgündür.

1. Dijital Okuryazarlık

Bilgisayar ve çeşitli iletişim araçlarını kullanarak bilgi ve içerik üretme, paylaşma, tüketme ve dağıtma gibi süreçleri kapsayan yeni medya, teknolojinin her geçen gün gelişmesiyle birlikte önemini korumaktadır. Yeni medyada üretilen bilgi ve içerikleri anlamak için ise geleneksel okuryazarlıkların haricinde yeni okuryazarlık türlerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Toplumun bilinçlendirilmesi ise bu konu kapsamında önem taşımaktadır. Çünkü yeni iletişim araçlarından gelen mesajları insanların anlaması ve doğru bir şekilde yorumlaması günümüzün en önemli sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Lin vd., 2013, ss. 160-161).

Son yıllarda dijital medya platformlarının etkisi insanlar ve toplumlar üzerinde artış göstermektedir. İnsanlar artık zamanlarının büyük bir kısmını bu platformlarda geçirmekte ve işlerini bu platformlar üzerinden yapmaktadır. Yani dijital ortamlar insanların yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bireylerin ve toplumların dijital medya ortamlarını kullanabilmeleri için gerekli yeteneklere sahip olması gerekmektedir. Özellikle insanlar kullandıkları dijital medya ortamlarından gelen bilgileri değerlendirebilmek, yorumlayabilmek, yeni kimlikler oluşturabilmek ve dijital medya içerikleri üretebilmek için gerekli becerilere ihtiyaç duymaktadırlar (Balaban-Salı, 2012, s. 292). En önemli geleneksel kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun revaçta olduğu dönemlerde okuryazarlık geleneksel basılı ve yazılı eserlerden ziyade televizyon üzerinden incelenmiştir. Daha sonraları ise dijitalleşme süreciyle birlikte gelişen dijital platformlar medyanın zararlı içeriklerinin farkına varmayı ve gelen mesajların doğru ya da yanlış olduğunu ayırt etmeyi gerektirmiştir. Dolayısıyla bu durum medya okuryazarı olmanın önemini ortaya çıkarmıştır (Aksoy vd., 2021, s. 862).

İnsanların medya okuryazarı olmak için medya okuryazarlığının temel ilkelerini bilmesi gerekmektedir. Ayrıca medya metinlerine eleştirel yaklaşmayı bilmeleri önem taşımaktadır. Medyadan gelen mesajların ve bilgilerin hepsinin doğru olmayabileceğini ve kurgulanmış olabileceğini insanlar göz önünde bulundurmalıdır. Medyanın kazanç sağlama üzerine kurulu olduğu, medyanın kendi kuralları çerçevesinde ve kendi söylemlerini oluşturarak insanları etkileyeceği belirtilmektedir. Bu sebeple medya okuryazarı olabilmek için tüm bunların bilincinde olarak medyayı kullanmak gerekmektedir (Solmaz ve Yılmaz, 2013, s. 57). Özellikle insanların medyadan gelen mesajları doğru bir şekilde değerlendirmeleri, medya metnlerinin analizini doğru olarak yapabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Medya metnlerinin doğru analizleri sayesinde insanların metin mesajlarını ve enformasyonları değerlendirmeleri, yorumlamaları ve diğer insanlarla paylaşımları çoğunlukla doğru bilgiler üzerinden

gerçekleşecektir. Dolayısıyla bu durum medyada gezen dezenformasyonların azalmasını sağlayacaktır (Karatay ve Yıldız, 2020, s. 1115).

Dijital okuryazarlık, teknolojinin sağladığı araçların doğru ve etkili bir şekilde kullanılması yetisi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu araçları eğitim, iş, günlük işler için kullanırken ulaşılan bilgilere güvenme, güvenilen bilgileri ise başkalarıyla paylaşabilme yeteneğidir. Yani dijitalleşmeyle birlikte gelişen teknolojik araçları insanların aktif olarak kullanabilmesi durumu olarak da tanımlanmaktadır. Nitekim dijital kaynaklara erişen insanların bu kaynaklardan gelen bilgileri doğru bir şekilde analiz edebilmesi, yorumlayabilmesi, yeni içerikler üretebilmesi, ürettiği içerikleri farklı dijital ortamlarda paylaşabilmesidir (Martin, 2005, s. 135; Holum ve Gahala, 2001, s. 4).

Dijital okuryazarlık kavramı 2000’li yıllara kadar, bilgisayar kullanma becerileri olarak ele alınmıştır. Fakat Web 2.0 ve mobil teknolojilerin ortaya çıkmasıyla birlikte insanların hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Tüm dünyada kullanımı hızlı bir şekilde yayılan bu araçlar sadece bilgisayar kullanma değil farklı teknolojileri de bilme, tanıma, kullanma anlamına da gelmektedir (Bayrakçı ve Narmanlıoğlu, 2021, s. 62).

İnternet kullanma becerileri dijital okuryazarlık yeteneklerinin bir parçasıdır. Fakat mevcut internet becerileri hızla ilerleyen teknolojiye dolayı insanlar için eksik kalmaktadır (Tinmaz vd., 2022, s. 2). Dijital okuryazarlık ekonomi kültürel ve sosyal alanlar gibi insanların hayatlarının her alanına etki etmektedir. Dijital çağa ayak uydurmaya çalışan bireylerin dijital okuryazarlık becerilerini öğrenmeleri gerekmektedir. Özellikle sık sık kullanılan alışveriş platformları, temassız ödeme süreçleri, online eğitim ve dijital vatandaşlık işlemleri gibi birçok iş, dijital teknolojilerin desteklediği mecralarda gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple bu platformların kullanılmasının bilinmesi özellikle çağa ayak uydurabilmek açısından önem taşımaktadır (Bayrakçı ve Narmanlıoğlu, 2021, s. 49).

Çok kültürlü ve teknolojinin içerisinde olan toplum ve toplumun parçası olan çocukların ve gençlerin dijital medya okuryazarlığı konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca çocukların ve gençlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin tespit edilmesi ve onların bu konu bağlamında eleştirel bakış açısı geliştirmelerinin sağlanması, teknolojik devrimin getirdiği gereklilikleri öğrenmeleri önem taşımaktadır (Kellner, 1998).

Dijital okuryazar olan kişiler dijital ortamlar sayesinde kendi gelişimine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla karşılaştığı herhangi bir sorunun üstesinden gelirken öğrendiği dijital okuryazarlık sayesinde hem toplumsal katılıma hem de üretime yardımcı olabilecek yetenekleri kullanabilmektedir (Duran ve Özen, 2018, s. 34). İnsanların dijital okuryazarı olması, temel bilgisayar tabanlı işlemleri yapabilmeleri ve bilgisayar üzerinden günlük kullanım sağlayıp istediği bilgilere erişebilmeleri anlamına gelmektedir. Ayrıca teknolojik araçlarda elde edilen bilgileri etkin bir şekilde kullanma ise yine dijital okuryazar olmanın gerekliliklerinden biri olarak görülmektedir. Yani teknik, bilişsel ve sosyal temel becerilerin geliştirilmesi dijital okuryazar olmanın en önemli şartlarından biridir. Dolayısıyla öğrencilerin ise eğitim teknolojilerini öğrenmeleri hem akademik hem de kişisel hayatları için önem taşımaktadır (Ng, 2012, s. 1068).

2. Araştırma Yöntemi, Uygulaması ve Örneklemi

Araştırmaya başlamadan önce Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne yapılan 2023-YÖNP-0900 no'lu başvuru, 07.12.2023 tarih ve 15/25 sayılı karar ile kurul etik olarak kabul etmiştir.

Çalışmada araştırma yöntemi olarak nicel desenlerden tarama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada olasılıklı örnekleme türlerinden basit rastlantısal örnekleme kullanılmış ve 384 öğrenciye ulaşılmıştır. Örneklem sayısı belirlenirken ise Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2014) örneklem hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Bu hesaplamada sunulan tabloya göre 2500 kişilik evren için %95 güven aralığında minimum örneklem büyüklüğü 333 olarak belirlenmiştir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğrenimine devam eden toplam öğrenci sayısının 1163 olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla 384 kişiye ulaşılarak istenen sayıdan daha fazla kişiye erişilmiştir. Nitekim öğrencilere çevrimiçi şekilde ölçek ve demografik sorular uygulanarak bilgilerine ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ise ileri istatistiksel analizler yapılarak ve istatistik programı kullanılarak incelenmiştir.

Öğrencilerin demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin demografik özelliklerine göre dağılımı

		N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	183	47,7
	Erkek	201	52,3
	<i>Toplam</i>	<i>384</i>	<i>100</i>
Yaş	18-19	101	26,3
	20-21	118	30,7
	22-23	75	19,5
	24-25	49	12,8
	25 +	41	10,7
	<i>Toplam</i>	<i>384</i>	<i>100</i>
Bölüm	Gazetecilik	99	25,8
	Radyo Televizyon ve Sinema	285	74,2
	<i>Toplam</i>	<i>384</i>	<i>100</i>
Sınıf	1. Sınıf	201	52,3
	3. Sınıf	90	23,4
	4. Sınıf	93	24,2
	<i>Toplam</i>	<i>384</i>	<i>100</i>

Tablo 1 incelendiğinde araştırmada yer alan İletişim Fakültesi öğrencilerinin %47,7'si (N=183 kişi) kadın iken %52,3'ü (N=201 kişi) erkektir. Yaş aralıkları bakımından öğrencilerin %26,3'ü (N=101 kişi) 18-19 yaş, %30,7'si (N=118 kişi) 20-21yaş, %19,5'i (N=75 kişi) 22-23 yaş, %12,8'i (N=49 kişi) 24-25 yaş ve %10,7'si (N=41 kişi) 25 yaş ve üzerindedir. İletişim Fakültesi öğrencilerinin %25,8'i (N=99 kişi) Gazetecilik bölümü öğrencisi iken %74,2'si (N=285 kişi) Radyo Televizyon ve Sinema bölümü öğrencisidir. Öğrencilerin devam ettikleri

sınıflar ise %52,3'ü (N=201 kişi) 1. sınıf, %23,4'ü (N=90 kişi) 3. sınıf ve %24,2'si (N=93 kişi) 4. sınıftır.

3. Ölçüm Araçları ve Kullanılan Testler

Gerçekleştirilen bu çalışmada Ng tarafından (2012) geliştirilen Üstündağ, Güneş ve Bahçıvan (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan likert dereceleme türünde hazırlanmış “Dijital Okuryazarlık Ölçeği'nden” faydalanılmıştır. 5'li likert tipi bir ölçek olan dijital okuryazarlık ölçeğinin orijinal versiyonunda 10 madde bulunmaktadır ve tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçek geçerlik ve güvenirlik açısından incelenmiştir. 979 fen bilgisi öğretmen adayı üzerinde analizler yapılmış açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin faktör yüklerinin sıfır. 46 ile sıfır. 74 arasında değiştiği ortaya çıkmıştır. Sonrasında ise ölçekte bulunan 10 maddenin tek bir faktör altında toplanmış ve toplam varyansın %40'ını açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik analizi için ise ölçeğin Cronbach Alpfa katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda ise ölçeğin Cronbach's Alpfa katsayısı 0.86 olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu sonuca göre ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Araştırma verileri ve araştırma değişkenleri yani öğrencilerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf düzeyleri) ileri istatistiksel analizler ile bulunmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde ve sentezinin yapılmasında tanımlayıcı istatistik metotları kullanılmıştır. Bu metotlar ise frekans, yüzde, minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleridir.

Yapılan çalışmada kullanılan ölçeğin iç güvenirliği Cronbach's Alpha değeri hesaplanarak bulunmuştur. Çalışmada kullanılan dijital okuryazarlık ölçeğinin iç güvenirliğini belirlemek için Cronbach's Alpha değeri 0,945 olarak hesaplanmış ve bu değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu ortaya çıkarmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra ise normal dağılım sınaması elde edilmiştir. Normal dağılım değerlendirmesinde çarpıklık ve basıklık değerinin $\pm 1,5$ değeri arasında olması gerekliliği önem taşımaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Dijital okur yazarlık değişkenine ait çarpıklık değeri -0. 740, basıklık değeri ise -0.199 şeklinde bulunmuştur. Bu sonuç ise dijital okuryazarlık değişkeninin normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan bu işlemleri takiben normal dağılıma uygunluk gösteren değişkenlerin bağımsız ikili grup karşılaştırmalarında -T-test uygulanmıştır. İki den fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında ise ANOVA testleri yapılmıştır. Yapılan ANOVA testi sonrası anlamlı bir farklılığa rastlandığında farklılık gösteren grupların tespiti için post-hoc testlerinden, LSD ve Tamhane testlerinden yararlanılmıştır. İstatistiksel değerlendirmeler 0,05 düzeyi için gerçekleştirilmiştir.

Araştırma değişkenlerine ait minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri ile çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Dijital okuryazarlık değişkenine ait özet istatistikler

	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Dijital Okuryazarlık	384	10,0	50,0	33,52	10,40	-,740	-,199

Tablo 2 incelendiğinde dijital okuryazarlık boyutundan alınan puanlar minimum 10 maksimum 50 puanken alınan ortalama puan $33,52 \pm 10,4$ 'tür. Dijital okuryazarlık değişkenine ait çarpıklık ve basıklık değerinin $\pm 1,5$ değerleri aralığında yer alması sonucunda dijital okuryazarlık değişkeninin normal dağılıma uygunluk gösterdiği kabul edilmiştir. Çalışmaya katılan İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık ölçeğinden aldıkları ortalama toplam puanın 33,52 olduğu görülmektedir. Ölçek toplam puanı 10 ile 50 arasında değişmektedir. Dolayısıyla bu sonuç öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin genel olarak iyi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu sonuca göre birinci araştırma sorusunun yanıtlandığı görülmektedir.

4. Araştırma Soruları

1. İletişim Fakültesi öğrencilerinin genel dijital okuryazarlık düzeyleri nasıldır?
2. Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri yaşlarına göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri bölümlerine göre farklılık göstermekte midir?

5. Bulgular ve Yorum

Bu araştırma İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. 384 üniversite öğrencisine çevrimiçi şekilde uygulanan demografik sorular ve ölçek formunun sonuçlarına ait bulgular sunulurken ilk olarak öğrencilerin demografik ve öğrenim özelliklerine göre dağılımlarına bakılmıştır. Bu noktadan itibaren ise araştırma değişkenlerine ait betimsel analiz sonuçları incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise öğrencilerin demografik özelliklerine göre dijital okuryazarlık seviyelerinin karşılaştırılmasına ilişkin veriler ortaya çıkarılmıştır.

Ölçek ve alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayıları

	N	Cronbach's Alpha
Dijital Okuryazarlık	10	,945

Araştırmada kullanılan Dijital Okuryazarlık Ölçeği tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Herhangi bir alt boyutu bulunmayan bu ölçeğin orijinal geliştiricisi Ng (2012), ölçeği tek faktörlü olarak oluşturmuştur. Üstündağ, Güneş ve Bahçıvan (2017) bu ölçeği Türkçeye uyarlamıştır. Türkçeye uyarlarken bu yapı korunmuştur. Dolayısıyla alt boyutlara ilişkin

Cronbach's Alpfa değerleri bulunmamaktadır. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach's Alpfa değeri 0,945'tir. Nitekim bu sonuçlara göre ölçeğin genel olarak yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Dijital Okuryazarlık Ölçek maddelerine verdikleri puanların minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Dijital okuryazarlık ölçek sorularına verilen yanıtlara dair betimsel analiz sonuçları

	Min.	Maks.	Ort.±Std. Sapma
1. Kullandığım teknolojilerle ilgili karşılaştığım teknik problemleri nasıl çözeceğimi bilirim.	1	5	3,33±1,27
2. Yeni teknolojileri kolayca öğrenebilirim.	1	5	3,45±1,32
3. Önemli yeni teknolojileri takip ederim.	1	5	3,42±1,22
4. Birçok farklı teknoloji hakkında bilgi sahibiyim.	1	5	3,2±1,21
5. Bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenme amaçlı kullanma konusunda ve öğrendiklerimi sergileyebileceğim dijital öğretim materyallerini (Örneğin: Sunumlar, dijital hikayeler, wikiler, bloglar) geliştirmek için gereken teknik becerilere sahibim.	1	5	3,36±1,22
6. Bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda sahip olduğum beceriler yeterlidir.	1	5	3,22±1,19
7. İnternette bilgi edinmek için yaptığım arama ve değerlendirmelerde kendime güvenirim.	1	5	3,47±1,32
8. Siber güvenlik, webde arama ve internette sahtecilik vb. internet etkinlikleri ile ilgili konulara aşinayım.	1	5	3,27±1,28
9. Bilgi ve iletişim teknolojileri, bir projede çalışma ve diğer öğrenme etkinlikleri konusunda akranlarımla daha iyi iş birliği yapmamı sağlar.	1	5	3,43±1,28
10. Üniversitedeki çalışmalarında, arkadaşlarımla internet üzerinden (örn. Skype, Facebook, Bloglar aracılığıyla) sıklıkla yardımlaşırım.	1	5	3,38±1,4

Çalışmada tek bir boyut üzerinden dijital okuryazarlık seviyesini ölçen bir ölçek kullanılmıştır. Yapılan faktör analiziyle ölçekteki maddelerin tek bir ortak faktör altında toplandığı ve ölçeğin tek faktörlü yapısının desteklendiği doğrulanmıştır. Ölçekteki her bir madde 1-5 arasında puanlandırılmıştır. Yani ölçek toplam puanı minimum 10 maksimum 50 puan arasında değişebilmektedir. Ölçek tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu için analizler ölçek toplam puanı üzerinden yapılmıştır. Bu çalışmada ise İletişim Fakültesi öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık ölçeğinden aldıkları ortalama toplam puan 33,52'dir. Ölçek toplam puanının 10 ile 50 arasında değişebildiği için 33,52 ortalama puanı İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin genel olarak iyi olduğunu göstermektedir.

Tablo 3 incelendiğinde araştırmada yer alan İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık ölçek maddelerinden 3,47 ortalama ile verdikleri en yüksek puan "7. İnternette bilgi edinmek için yaptığım arama ve değerlendirmelerde kendime güvenirim." maddesine aittir. Ayrıca ölçek maddelerine 3,2 ortalama ile verilen en düşük puan "4. Birçok farklı teknoloji hakkında bilgi sahibiyim." maddesine aittir.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin cinsiyetlerine göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan -T-test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Cinsiyete göre dijital okuryazarlık düzeyi betimsel analiz sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	t	P
Dijital Okuryazarlık	Kadın	183	32,79	9,64	-1,334	0,183
	Erkek	201	34,19	11,03		

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre dijital okuryazarlık seviyelerinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$). Yani kadın ve erkek öğrencilerin dijital ortamları kullanırken birbirlerine benzer dijital okuryazarlık becerilerine sahip oldukları söylenebilir. Elde edilen bu sonuca göre ise ikinci araştırma sorusunun yanıtlandığı görülmektedir. Çalışmanın bulgularına benzer olarak Hamutoğlu ve arkadaşları (2020) araştırmalarında cinsiyetin dijital okuryazarlığın alt boyutları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı bilgisine erişmişlerdir.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin yaşlarına göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan ANOVA sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin yaşlarına göre dijital okuryazarlık seviyelerinin karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA test sonuçları

	Yaş	N	Ort.	Std. Sapma	F	P	Anlamlı Fark
Dijital Okuryazarlık	18-19 ¹	101	31,54	10,83	4,657	0,001*	1-5
	20-21 ²	118	34,86	11,37			2-4
	22-23 ³	75	33,61	11,25			4-5
	24-25 ⁴	49	30,41	6,02			
	25 + ⁵	41	38,10	6,23			
	Toplam	384	33,52	10,40			

* $p<0,05$

Tablo 5 incelendiğinde dijital okuryazarlık seviyesi öğrencilerin yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F=4,657$, $p<0,05$). Sonuç olarak 25 yaş ve üzerindeki öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyesi ($\bar{X}=38,10$) 18-19 yaş ($\bar{X}=31,54$) ve 24-25 yaş aralığındaki öğrencilere ($\bar{X}=30,41$) göre daha yüksektir. Bunun yanında 20-21 yaş aralığındaki öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyesi ($\bar{X}=34,86$) 24-25 öğrencilere ($\bar{X}=30,41$) göre daha yüksektir. Dolayısıyla elde edilen bu sonuç üçüncü araştırma sorusunun yanıtını ortaya çıkarmıştır.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin okumakta oldukları bölümlere göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan -T-test sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin okumakta oldukları bölümlerine göre dijital okuryazarlık seviyelerinin karşılaştırılmasına ilişkin -T- test sonuçları

	Bölüm	N	Ort.	Std. Sapma	T	p
Dijital Okuryazarlık	Gazetecilik	99	34,79	9,04	1,532	0,127
	Radyo Televizyon ve Sinema	285	33,08	10,82		

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin okumakta oldukları bölümlere göre dijital okuryazarlık seviyelerinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$). Elde edilen bu sonuç hem Gazetecilik hem de Radyo Televizyon ve Sinema bölümünde okuyan öğrencilerin dijital okuryazarlık yetenek ve yetilerinin benzer olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu sonuca göre dördüncü araştırma sorusunun yanıtladığı görülmektedir.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin sınıf düzeylerine göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan ANOVA sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dijital okuryazarlık seviyelerinin karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA test sonuçları

	Sınıf	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Anlamlı Fark
Dijital Okuryazarlık	1. Sınıf ¹	201	32,00	10,82	5,107	0,006*	1-4
	3. Sınıf ²	90	34,43	9,20			
	4. Sınıf ³	93	35,94	10,13			
	Toplam	384	33,52	10,40			

* $p<0,05$

Tablo 7 incelendiğinde dijital okuryazarlık seviyesi öğrencilerin sınıf düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F=5,107$, $p<0,05$). Sonuç olarak 4. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}=35,94$) dijital okuryazarlık seviyeleri 1. sınıf öğrencilerine ($\bar{X}=32$) göre daha yüksektir. Bu sonuçtan farklı olarak ise Jan (2018) üç okulda 9. ve 10. sınıfta okuyan ortaöğretim öğrencileri üzerine dijital okuryazarlık seviyelerini belirlemeye yönelik bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda sınıf düzeyleri ile öğrencilerin dijital okuryazarlıkları arasında fark olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

6. Sonuç ve Öneriler

İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin araştırıldığı bu çalışmada öğrencilerin demografik özellikleri ve okudukları sınıf düzeylerine ilişkin bilgilere erişilmiştir. Daha sonra ise öğrencilerin araştırmada kullanılan ölçek maddelerine dair cevaplarına ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ile öğrencilerin demografik özellikleri ve sınıf seviyelerine göre dijital okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çalışma sonucunda öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin genel olarak iyi olduğu sonucuna varılmıştır. Fakat farklı teknolojiler hakkında öğrencilerin bilgi eksiklikleri bulunduğu da ortaya çıkmıştır. Bu sonucun çıkması öğrencilerin teknik becerilerinde ya da

alana özgü becerilerinde eksiklik olabileceği ya da pratik uygulamaların yetersizliği olabilir. Dolayısıyla dijital okuryazarlık sadece temel internet kullanımıyla sınırlı değildir. Farklı teknolojileri ve araçları da kapsamaktadır. Bu sebeple özellikle iletişim alanında öğrenim gören öğrencilerin değişen ve dönüşen dijital dünyaya ayak uydurabilmeleri, farklı teknolojiler hakkında bilgi sahibi olabilmeleri mesleki başarıları için önem taşımaktadır. Bu durumda ise öğrencilere farklı dijital araçların ve teknolojilerin kullanımı hakkında bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamaya yönelik derslerin verilmesi ve uygulamaların yapılması önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin çoğunun internetten bilgi ararken ve bu bilgileri değerlendirirken kendilerine güvendikleri ortaya çıkmıştır. Bu sonuç ise onların temel dijital okuryazarlık becerilerine sahip olduklarını göstermektedir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre dijital okuryazarlık düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Yani bu durumda hem kadın hem de erkek öğrencilerin dijital ortamları kullanırken benzer dijital okuryazarlık becerilerine sahip oldukları sonucuna erişilmiştir. Bu sonuca benzer olarak, Argelagós ve Pifarré (2016) 18 kız 22 erkekten oluşan ortaöğretim öğrencileri üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, onların dijital okuryazarlık becerilerindeki cinsiyet ve dijital başarıyı ilişkilendirmişlerdir. Fakat gerçekleştirilen çalışmada cinsiyetin dijital başarıdaki farklılıklarla bağlantılı olmadığı sonucuna erişmişlerdir. Dolayısıyla dijital teknolojilerin yaygınlaşması ve erişiminin kolaylaşmasıyla cinsiyetin bu konu bağlamında eşitsizlikleri de azalttığı söylenebilir.

Ayrıca öğrencilerin okumakta oldukları bölümlere göre de dijital okuryazarlık düzeylerinin istatistiksel olarak bir farklılık göstermediği araştırmanın önemli sonuçlarından. Bu durumda hem Gazetecilik bölümünde hem de Radyo Televizyon ve Sinema bölümünde okuyan öğrencilerin dijital okuryazarlık yetenek ve yetilerinin benzer olduğu görülmektedir. Araştırmada bulunan sonuçtan farklı olarak Zan ve arkadaşları (2021) üniversite öğrencilerine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada, farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin dijital okuryazarlık farkındalık ve beceri seviyelerinin okudukları bölümlere göre değiştiği sonucuna varmışlardır. Bu durumda araştırmalarda farklı sonuçların çıkmasının öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin farklı olması, bölümlerde işlenen derslerin farklılığı, öğrencilerin sosyal ve ekonomik durumları gibi çeşitli nedenleri olabilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer önemli sonuç ise 25 yaş ve üzerindeki öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin diğer yaş aralığındaki öğrencilere göre daha yüksek olduğudur. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin yaşları ilerledikçe dijital ortamlara daha iyi ayak uydurdıkları ve dijital becerilerini zaman içerisinde daha da geliştirdiklerini göstermektedir. Eshet-Alkalai ve Chajut (2009) çalışmalarında dijital okuryazarlıkta zaman içindeki değişimler konusunu ele almışlardır. Fakat bu sonuçtan farklı olarak insanların dijital okuryazarlık becerilerinin yaşam boyu değişimleri yani yaş almalarıyla değil, teknolojik olarak çok fazla deneyime sahip olmalarıyla ilgisi olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Dolayısıyla insanların dijital okuryazarlık düzeylerinin sadece yaş faktörüne bağlı olmadığı insanların teknolojiye olan ilgilerine, teknoloji kullanım becerilerine ve deneyimlerine de bağlı olduğu düşünülebilir. Ayrıca dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin birinci sınıfta okuyan öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla üst sınıflara geçen öğrencilerin okulda gördükleri araştırma konusu ile bağdaşan Medya Okuryazarlığı dersinin onlara okuryazarlık becerileri kazandırdığı söylenebilir. Birinci sınıfta okuyan öğrencilerin ise

sınıf düzeyleri arttıkça dijital becerileri kazanmaya devam edecekleri ve bu becerileri geliştirecekleri ifade edilebilir. Öğrencilerin temel internet kullanımı dışında sosyal medya yönetimi, veri analizi, dijital güvenlik gibi çeşitli alanlarda bilgi ve beceri kazanmaları da önem taşımaktadır. Çünkü dijital teknolojilerin her geçen gün gelişmekte ve değişmekte olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla İletişim Fakültesi öğrencilerinin hayatları boyunca dijital becerilerini geliştirmeleri ve bu gelişimlere teşvik edilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple öğrencilere bu konuya ve dijital okuryazarlık seviyelerini artırmaya ve geliştirmeye yönelik eksikliklerini giderecek derslerin ve eğitim programlarının verilmesi önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Conflict of Interest Declaration:*

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

The author declares that he/she has no conflict of interest.

Etik Kurul İzni/ *Ethics Committee Permission:*

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulundan 07/12/2023 tarih ve 15/25 sayılı karar çerçevesinde etik kurul onayı alınmıştır.

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

Ethics committee permission was obtained from Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate Education Institute Ethics Committee within the framework of the decision dated 07/12/2023 and numbered 15/25.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Aksoy, N. C., Karabay, E. ve Aksoy, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 14(2), 859-894. <https://doi.org/10.18094/josc.871290>
- Argelagós, E. ve Pifarré, M. (2017). Unravelling secondary students' challenges in digital literacy: A gender perspective. *Journal of Education and Training Studies*, 5(1), 42-55. <https://doi.org/10.11114/jets.v5i1.1517>
- Aufderheide, P. (1993). *Media literacy: A report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Aspen Institute.
- Avşar, Z. (2013). Medya okuryazarlığı. *İletişim ve Diplomasi*, 2(5), 5-17.
- Balaban-Salı, J. (2012). Yeni medya okuryazarlığı. D. Yengin içinde, *Yeni medya ve...* (s. 291-310). Anahtar Kitaplar.
- Bayrakçı, S., ve Narmanlıoğlu, H. (2021). Türkiye'deki lisans öğrencilerinin ve mezunlarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 12(46), 46-67. <https://doi.org/10.5824/ajite.2021.03.003.x>
- Binark, M. ve Bek, M.G. (2007). *Eleştirel medya okuryazarlığı: Kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalar*. Kalkedon Yayınları.
- Duran, E., ve Özen, N. E. (2018). Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(2), 31-46.
- Erdoğan, M. ve Topçu, Ç. (2022). Yeni medya okuryazarlığı üzerine bir araştırma: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (37), 252-272. <https://doi.org/10.31123/akil.1077886>
- Ersöz, B. ve Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 11(42), 170-179. <https://doi.org/10.5824/ajite.2020.03.007.x>
- Eshet-Alkalai, Y. ve Chajut, E. (2009). Changes over time in digital literacy. *Cyber Psychology & Behavior*, 12(6), 713-715. <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0264>
- Hamutoglu, N. B., Gemikonakli, O., De Raffaele, C., ve Gezgin, D. M. (2020). Comparative cross-cultural study in digital literacy. *Eurasian Journal of Educational Research*, 88, 121-147. <https://doi.org/10.14689/ejer.2020.88.6>
- Hasdemir, T. (2013). Çocukların geleneksel medya ve yeni medya ile ilişkileri üzerine bir çalışma. *Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı*, 1, 445-472.
- Holum, A., ve Gahala, J. (2001). *Critical issue: Using technology to enhance literacy instruction*. <https://eric.ed.gov/?id=ED480229>
- İnceoğlu, Y. (2006). Medyayı doğru okumak. N. Türkoğlu (Ed.) içinde, *Medya okuryazarlığı* (s. 4-7). Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

- Jan, S. (2018). Gender, school and class wise differences in level of digital literacy among secondary school students in Pakistan. *Issues and Trends in Educational Technology*, 6(2). <https://www.learntechlib.org/p/185365/>
- Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 683-700. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.484193>
- Karatay, H. ve Yıldız, İ. (2020). Etkileşimli öğrenme yöntemine uygun medya okuryazarlığı eğitimi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 1112-1134. <https://doi.org/10.21547/jss.734323>
- Kellner, D. (1998). Multiple literacies and critical pedagogy in a multicultural society. *Educational Theory*, 48(1), 103-122. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1998.00103.x>
- Lin, T. B., Li, J. Y., Deng, F. ve Lee, L. (2013). Understanding new media literacy: An explorative theoretical framework. *Journal of Educational Technology & Society*, 16(4), 160-170.
- Martin, A. (2005). DigEuLit – a European frame work for digital literacy: A progress report. *Journal of e-Literacy*, 2(2), 130-136.
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59, 1065–1078.
- Önal, İ. (2010). Tarihsel değişim sürecinde yaşam boyu öğrenme ve okuryazarlık: Türkiye deneyimi. *Bilgi Dünyası*, 11(1), 101-121. <https://doi.org/10.15612/BD.2010.258>
- Özcan, A. (2017). Dijital medya okuryazarlığı: Sorunlar, uygulamalar ve beklentiler. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(28), 55-66. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.3.004.x>
- Solmaz, B. ve Yılmaz, R.A. (2012). Medya okuryazarlığı araştırması ve Selçuk Üniversitesinde bir uygulama. *Selçuk İletişim*, 7(3), 55-61. <https://doi.org/10.18094/si.70802>
- Sur, E. (2022). Okuryazarlık kavramı ve Türkiye’deki okuryazarlık araştırmaları üzerine bir inceleme. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (AKEF) Dergisi*, 4(2), 445-467.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed). Allynand Bacon.
- Thoman, E. (2003). Skills ve Strategiesfor media education. https://www.medialit.org/reading_room/pdf/CMLskillsandstrat.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20.09.2024.
- Tinmaz, H., Lee, Y. T., Fanea-Ivanovici, M., ve Baber, H. (2022). A systematic review on digital literacy. *Smart Learning Environments*, 9(1), 21. <https://doi.org/10.1186/s40561-022-00204-y>
- Törenli, N. (2005). *Yeni medya, yeni iletişim ortamı*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Türkoğlu, N. (2007). *Medya okuryazarlığı*. Kalemus Yayınları.

- Üstündağ, M. T., Güneş, E., ve Bahçivan, E. (2017). Turkish adaptation of digital literacy scale and investigating pre-service science teachers' digital literacy. *Journal of Education and Future*, 12, 19-29.
- Vural, B., Akıncı, B. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3348-3382. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/179294>
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık. <https://www.detayyayin.com.tr/urun/spss-uygulamali-bilimsel-arastirma-yontemleri>
- Yücel, G. ve Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme- yapay zekâ ve muhasebe beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 47-60.
- Zan, B., Çolaklar, H., Altay, A., ve Taşkın, N. (2021). A study on digital literacy skills of faculty of letters students: Use of university library. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 16(1), 152-171.

Siyasi Düşüncelerin Sosyal Medyada Paylaşılmasında Motivasyonların Rolü: Analitik Hiyerarşi Süreci ile Bir İnceleme

The Role of Motivations in Sharing Political Thoughts on Social Media: A
Research with Analytical Hierarchy Process

Dilhan APAK¹

Öz

İnsanoğlu geçmişten bu yana düşüncelerini ifade etmek ve başkalarıyla paylaşmak için çeşitli yolların arayışında olmuştur. Bu süreçte öncelikle yüz yüze iletişim sonrasında da kitle iletişim araçları önemli kolaylıklar sağlamıştır. Bununla birlikte siyasi düşüncelerin de başka kişilerle paylaşılması, fikir birliği ya da görüş ayrılığı olması; öte yandan kitle iletişim araçlarının kullanılması sonucunda kamuoyu oluşumu gibi durumlar söz konusu olmuştur. Ancak tüm bu süreçlerde arada bir eşik bekçisi ve medya olması sebebiyle fikirlerin kolaylıkla dolaşıma girmesi mümkün olmamıştır. Sosyal medya araçlarında ise aracısız iletişim kurma imkanı ortaya çıkmış, geri bildirimde bulunma ve geri bildirim alabilme şansı artmıştır. Bu imkanlar doğrultusunda sosyal medya mecralarında paylaşılan siyasi düşüncelerin artış gösterdiği; bireylerin farklı motivasyonlar sebebiyle siyasi düşüncelerini ve yorumlarını sosyal medya hesaplarında paylaştıkları gözlenmektedir. Çalışma kapsamında, literatür taraması sonucunda belirlenen 6 potansiyel motivasyon, birden fazla kriterin sistematik olarak karşılaştırılarak önceliklendirilmesini sağladığı için Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ile analiz edilmiş ve 318 kişiye uygulanan anket çalışması kapsamında ikili karşılaştırmalar yapılarak önceliklendirilmiştir. Araştırma sonucunda, 6 potansiyel motivasyon arasından “bilgilendirme” ve “karşıt görüşleri eleştirme”, siyasi düşüncelerin paylaşılmasındaki etkili motivasyonlar olarak öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Siyasi Düşünce Paylaşımı, Motivasyonlar

Abstract

Humans have been searching for various ways to express their thoughts and share them with others since ancient times. In this process, firstly face-to-face communication and then mass media provided significant convenience. In addition, sharing political thoughts with other people, consensus or disagreement; on the other hand, there have been situations such as public opinion formation as a result of the use of mass media. However, since there was a gatekeeper and the media in all these processes, it was not easy for ideas to circulate freely. In social media tools, the opportunity to communicate without intermediaries has emerged, and the chance of giving and receiving feedback has increased. In line with these opportunities, political thoughts shared on social media channels have increased; it is observed that individuals share their political thoughts and comments on social media accounts due to different motivations. Within the scope of the study, 6 potential motivations identified as a result of the literature review were analyzed with the Analytical Hierarchy Process (AHP), as it enables prioritization by systematic comparison of multiple criteria and was prioritized by making pairwise comparisons within the scope of the survey study applied to 318 people. As a result of the research, among the 6 potential motivations, “informing” and “criticizing opposing views” stood out as effective motivations in sharing political thoughts.

Keywords: Social Media, Political Thought Sharing, Motivations

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Haliç Üniversitesi, dilhanapak@halic.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7947-0755>, <https://ror.org/022xhck05>

Giriş

Siyasi düşüncelerin tarihsel süreçte paylaşılmasına olanak sağlayan ilk kitle iletişim araçlarından biri olan gazetenin ortaya çıkışı Avrupa’da 17.yy’a denk gelmektedir (Tokgöz, 2013). Fakat kuşkusuz, matbaanın gelişimi zamanla gazetelerin toplumda yaygınlaşmasını mümkün kılmış ve adeta bir siyasal iletişim aracı olarak işlev görmeye başlamasına olanak sağlamıştır. 19.yy ise Endüstri devrimi sebebiyle gazeteciliğin gelişmesini sağlayan önemli bir yüzyıl olma özelliğine sahiptir. Ulaşım araçlarının gelişimi, gazetelerin dağıtımını kolaylaştırmış ve haberleşme hız kazanmıştır. Bununla birlikte, gazetelerin etkili bir kamuoyu oluşturma aracı olduğu fark edilerek, hem gazeteler hem de gazetecilik mesleği toplumda değer kazanmaya başlamıştır. Öte yandan, bilginin elde edilmesi ve dağıtılması yönünden de kapsamlı değişiklikler meydana gelmiştir. Günden güne gelişen teknolojiler ve insanoğlunun bitmeyen merak duygusu, haberin ajanslar aracılığıyla uluslararası dolaşımına imkan tanımış ve habere olan ilgi ve merakı artırmıştır.

20.yy’da, gazetelerin yanı sıra, dergi, radyo ve televizyonun da yaygınlaşması, habercilik pratiklerine yeni bir soluk getirmiştir. Özellikle yaşanan iki büyük dünya savaşı, haberin zamanında ve doğru kaynaklardan iletilmesi açısından gazetecilik mesleğine dikkati çekmiş, öte yandan da haberin bir propaganda aracı haline gelmesinin en önemli örneklerini oluşturmuştur. Kuşkusuz bu durum beraberinde iktidarların ve partilerin basını yönlendirme isteğini harekete geçirmiş; diğer yandan reklam sektörünün gazeteler üzerindeki etkisi artmış ve medyada sahiplik yapısı ile ilgili sorunlar baş göstermeye başlamıştır. 20.yy, kitle iletişim araçlarının yalnızca iletişim kurma ve toplumu gelişen olaylarla ilgili haberdar etme amaçlarıyla kullanılmadığının anlaşıldığı bir yüzyıl olmuştur. Yaşanan dünya savaşlarında kitle iletişim araçlarının propaganda rolünü üstlenmeleri ve birer kamuoyu oluşturma aracı olarak kullanılmaları; yüzyılın ikinci yarısındaki iletişim araştırmaları üzerine yapılan çalışmaları artırmış; iletişim etiği meselesini de tartışmaya açmıştır. Çünkü kitle iletişim araçları aynı zamanda siyasal iletişim aracı olarak da kullanılmıştır.

Teknolojiler sayesinde gelişen ve yaygınlaşan kitle iletişim araçları, kendinden önceki iletişim aracının da gelişmesini sağlamıştır. Böylelikle yalnızca haberleşme amaçlı kullanılmayan aynı zamanda sosyal hayatın önemli bir parçası haline gelen bu araçların yarattığı etkiler, kolaylıkla fark edilmeyecek biçimde adeta sıkı ve şeffaf ağlar örmüştür. Bu araçlar, çalışma konusu itibarıyla odaklanılan siyasi fikirlerin paylaşılması açısından da önemli bir kilometre taşı olmuştur. Hem iktidarların siyasi görüşlerini iletip kamuoyu yaratmaları, hem de toplumun genel siyasi eğilimlerinin çeşitli kamuoyu araştırma firmalarıyla analiz edilip paylaşılması açısından kitle iletişim araçları iki yönlü bir siyasal iletişim sürecinin temelini oluşturmuştur. Bu araçlar, kısıtlı da olsa bir başka iletişim aracının yardımıyla kullanıcılara geri bildirimde bulunabilme şansını sunmuştur. Fakat kitle iletişim araçlarında siyasi fikirlerin paylaşılması; kanaat önderi, köşe yazarı ya da gazetecilerin güdümünde olan bir durum olmuş; bu araçlar çoğunlukla toplumun siyasi eğilimlerinin araştırıldığı kamuoyu araştırma sonuçlarını yayınlayarak kamuoyu oluşumunu yönlendirmişlerdir.

21.yy’da ise, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, hem içerik üretimini, hem de bu içeriğin çevrimiçi ağlar üzerinden paylaşımını kolaylaştırmıştır. İnternet ortamında bulunan enformasyonun görseller ve videolar eklenerek hızlı bir biçimde dolaşıma girmesi; izleyicilerin de içerik üretebilir hale gelmesiyle büyük bir ivme kazanmıştır. Bu durum aynı zamanda, hem geleneksel medyanın (örgütleniş yapısından da kaynaklanan) içerik üretimindeki “yavaşlığı” aşmasına, hem de günümüz insanının daha çok haber, daha hızlı haber ve en yeni haber talebini tatmin etmeye başlamıştır (Özçağlayan ve Uyanık, 2010). Fakat sosyal medya aynı zamanda etkileşim, asenkron olma ve eş zamansızlık özellikleri (Geray, 2003) sayesinde kullanıcılara kitle

iletişim araçlarından farklı bir imkan da sunmuştur. Bu imkan, başka bir iletişim aracına ihtiyaç duymadan kullanılan sosyal medya aracı üzerinden zaman ve mekan fark etmeksizin geri bildirimde bulunabilme, yorum yapabilme ve hatta içerik üretebilme özelliğidir. Dolayısıyla sosyal medya kullanıcıları, tercih ettikleri mecra üzerinden daha önce kitle iletişim araçlarının imkan tanımadığı bir biçimde siyasal iletişim sürecine aktif bir biçimde katılma şansına erişmiş ve kamuoyu oluşumuna direkt ya da dolaylı olarak katkı sunmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, sosyal medya araçlarında, kitle iletişim araçlarından farklı ve daha önce tecrübe edilmemiş bir biçimde sosyal yaşamın ve politik fikirlerin paylaşımı ortaya çıkmıştır. Bu noktada çalışmanın araştırma sorusu biçimlenmektedir. Çünkü zaman içerisinde sosyal medya hesaplarından siyasi görüşünü paylaşan ve bu görüşler üzerinden tartışmalara katılan kişi sayısı azımsanmayacak kadar çok artmıştır. “Siyasi düşünceler sosyal medyada neden paylaşılmaktadır?” sorusu daha önce bazı akademik çalışmalarda açıklanmaya çalışılmıştır. İlgili çalışmalarda siyasi fikirlerin paylaşılması davranışının ardında yer alan motivasyonlar çeşitli yöntemler kullanılarak araştırılmıştır. Siyasi düşüncelerin sosyal medyada paylaşılması, siyasal iletişim açısından önemli bir araştırma konusudur. Buradan yola çıkarak, sosyal medyada siyasi düşünceleri paylaşma davranışının ardından yatan motivasyonların ne olduğu sorusu, araştırmanın temel argümanını oluşturmuştur. Çünkü davranışların ardında yer alan güdülerini bilmek, o davranışı analiz etmek ve anlamak açısından önemli kapılar açmaktadır.

Literatür taraması sonucunda, sosyal medya kullanımının arka planında yer alan motivasyonların farklı çalışmalarda araştırılmış olduğu görülmektedir. 2013 yılında yapılmış olan ilk araştırmalardan birinde (Whiting ve Williams, 2013), Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı açısından sosyal medya kullanımı analiz edilmiş ve derinlemesine görüşme yöntemi uygulanmıştır. Hayes, Smock ve Carr ise sosyal medya hesabındaki arkadaş sayısı ve politik paylaşımlar gibi farklı değişkenler arasındaki korelasyonları ileri sürdükleri hipotezler üzerinden açıklamaya çalışmışlardır (Hayes vd. 2015). Williams, Cioroianu ve Williams (2016), siyasi bilgi paylaşımının, birçok sosyal medya kullanıcısının siyasi haberlerle aktif olarak ilgilenmesine olanak tanıdığı bulgusuna varmış ve kullanıcıların siyasi bilgileri öncelikle sosyalleşmek, başkalarını bilgilendirmek ve karşıt bakış açılarını eleştirmek için paylaştıklarını ön sürmüşlerdir. Kümpel, Karnowski ve Keyling (2015) ile Kim, Jones-Jang ve Kenski (2021)’nin çalışmalarında da sosyal medyada paylaşım yapma davranışının ardında yatan temel motivasyonlar araştırılmıştır. Alfred Hermida’nın (2017) “Herkesi öyle Sosyal Medyada Neden Paylaşımında Bulunuruz?” isimli kitabı, sosyal medya mecralarındaki paylaşımların yarattığı sosyal ve siyasal etkiyi örneklerle analiz etmektedir. Pelletier ve arkadaşlarının (2020) yapmış olduğu çalışmada, kullanım motivasyonlarına yönelik olarak sosyal medya mecralarının kullanım sıklıkları araştırılmıştır. Kim, Jones-Jang ve Kenski’nin (2021) makalesinde ise, sosyal medya kullanıcılarının siyasi bilgi paylaşımı üzerinde etkili olan motivasyonlar incelenmiş ve sosyal medyada siyasi anlaşmazlığa maruz kalmalarının siyasi bilgi paylaşımı üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Tüm bu çalışmalar incelendiğinde sosyal medyada paylaşım yapan kişilerin 6 temel motivasyondan etkilendikleri görüşü ön plana çıkmaktadır. Bu motivasyonlar, (1)Farkındalık yaratmak, (2)başkalarını bilgilendirmek, (3)görünür olmak, (4)karşıt görüşleri eleştirmek, (5)sosyalleşmek ve (6)kendini tanıtmak (ifade etmek) olarak belirlenmiştir. Bahsi geçen motivasyonlar, sosyal medyada siyasi içeriklerin paylaşılmasını anlamlı hale getirmeye çalışmaktadır. Ancak şu da bir gerçek ki, her bireyin farklı motivasyonları olabilmektedir. Dolayısıyla siyasi paylaşımlarda bulunurken bu motivasyonların ağırlıkları da birbirinden farklı olabilmektedir. Bu çalışmada, sosyal medyada siyasi düşüncelerin paylaşılmasının ardında yatan

motivasyonlar, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde alınmıştır. Literatürde yer alan çalışmalarda ortak karara varılan bu motivasyonlar, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemiyle analiz edilmiş ve ardından 318 kişiye uygulanan anket kapsamında ikili karşılaştırmalar yapılarak önceliklendirilmiştir. Araştırma ile amaçlanan, literatür taraması sonucunda karara varılmış olan 6 potansiyel motivasyon arasından hangilerinin siyasi düşüncelerin paylaşılmasında daha etkili olduğunun anlaşılmasıdır. Bu araştırma, sosyal medyada siyasi düşüncelerin paylaşılmasının ardındaki motivasyonları ortaya koyarak, gelecekteki medya ve siyaset çalışmalarına ışık tutmayı amaçlamaktadır.

1. Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyal Medya Kullanımı

Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, medyanın insanlara ne yaptığından ziyade; süregelen tartışmaların dışına çıkarak, insanların medya ile ne yaptıkları sorusunu gündeme taşımıştır. Bu sorudan yola çıkarak yaklaşım, izleyicilerin toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla medya içeriklerini kullandıklarını iddia etmiştir. Öte yandan Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, “izleyicileri pasif konumdan ziyade aktif bir konumda ele alarak, öznelliklerini de ön plana çıkartmıştır” (Yaylagül, 2010: 70-72). İzleyiciyi merkez alan modellerden Kullanım ve Doyum araştırmaları, “klasik dönem (1940’larda New York’ta yapılan çalışmalar) ve modern dönem (1960’lar ve 1970’lerde yapılan çalışmalar) olarak ele alınmaktadır. Klasik dönemde, kitle iletişim araçlarına işlevselci bakış açısı ile ortaya çıkmış ve ilk olarak 1940’larda radyo ortamının etkinliği üzerine yapılan araştırmalarda geliştirilmeye başlanmıştır” (Lim ve Ting, 2012: 49). Her iki dönemde de kitle iletişim araçlarının işlevleri rahatlatma sağlama, hayal gücünü harekete geçirme, başkası adına yapılan etkileşime olanak sağlama ve toplumsal ilişki için ortak zemin sağlama şeklinde sıralanmıştır. Aynı zamanda medya mecralarına katılım ve dürtülerdeki değişiklikler, yapılan etki araştırmalarında değişkenler olarak da ele alınmıştır. Bu model, “izleyici hakkında özellikle de izleyicinin aktif olduğu ve kitle iletişim araçlarıyla daha önceki deneyime dayanarak motive edilmiş seçimler yaptığına ilişkin birtakım sayıltıları içermektedir” (McQuail ve Windahl, 2005: 165-168). Menon’a göre (2022) ise, bir kişinin tatmin güdüsünün bilinmesi, medyayı nasıl kullandığını, medyadan nasıl etkilendiğini ve belirli bir medyayı sürekli kullanmanın nedenlerini tahmin edip ortaya çıkartabilmektedir.

Katz, Blumler ve Gurevitch (1974: 510, 511), 1974 yılında Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının temel varsayımlarını ortaya koymuşlardır. Bu varsayımlardan ilki, izleyicinin aktif olduğu ve kitle iletişim araçlarının hedefe yönelik olarak kullanıldığıdır. İkinci varsayım, izleyicinin medyayla ilgili geçmiş deneyimlerine dayanarak motive edici seçimler yapmasıdır. Üçüncü varsayım, “mecra seçiminin amaçlı ve motive edici olduğu; öte yandan bu araçların kullanıcılar tarafından istek ve ihtiyaçları tatmin etmeye yönelik olarak inisiyatif alınarak seçildiğidir. Dördüncü varsayım, medya diğer ihtiyaç tatmini kaynaklarıyla rekabet halinde olduğudur”. Son varsayım ise, kitle iletişiminin kültürel önemi hakkındaki değer yargılarının bir kenara bırakılması gerektiği ve izleyici yönelimlerinin kendi koşulları içinde araştırılması gerektiğidir (Lim ve Ting, 2012: 49). Rubin (1994), söz konusu varsayımlardan yola çıkarak Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının temel amacının, insanların medyayı kullanma gerekçelerini şekillendiren psikolojik ihtiyaçları ve onları belirli medya kullanım davranışlarına motive eden nedenleri açıklamak ve anlamak olduğunu öne sürmüştür.

Elihu Katz’a göre ise (1987: 37, 38) ilk tatmin araştırmaları ağırlıklı olarak kişisel raporlara dayanmıştır. Öte yandan “izleyicilerin medyaya getirdiği ihtiyaçların sosyal kökeni anlaşılmaya çalışılmıştır. Katz, daha önceki çalışmalarda izleyicilerin, ‘kitle iletişim araçlarıyla ne yaptığıının

anlaşılmasıyla ilgisi olmayan mürekkep lekeleri' olarak göz ardı edildiğini ifade etmiştir". İlerleyen senelerde ise medya çalışmalarında metin çözümlemeleri de kullanılarak, kullanım alışkanlıkları, temel motivasyonlar ve amaçlar da araştırılmaya başlanmıştır.

Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, yalnızca kitle iletişim araçları için değil aynı zamanda sosyal medya mecralarının kullanımı için de ışık tutmaktadır. Bilgisayar aracılı iletişimin ortaya çıkışı, "etkileşim, hipermetinsellik ve eşzamansızlık, kullanım ve doyumlar yaklaşımının önemini yeniden gündeme getirmiştir. Aslında Kullanımlar ve Doyumlar, her yeni kitle iletişim aracının, başlangıç aşamalarında her zaman ileri düzey bir teorik yaklaşım sağlamıştır" (Ruggiero, 2000: 3). Sosyal medya için "Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı", kullanıcıların sosyal medya platformlarını nasıl ve ne amaçla kullandıklarını; öte yandan bu kullanımın onlara nasıl bir tatmin ve doyum sağladığını açıklamaya çalışmaktadır. Buradan yola çıkarak, sosyal medya kullanan kişilerin sadece bilgi edinmeyi veya iletişim kurmayı amaçlamadıkları; aynı zamanda sosyal etkileşim, kişisel tatmin, duygusal bağ kurmak ve eğlenmek gibi birden fazla sebeple bu mecra da yer aldıkları anlaşılmaktadır. Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, sosyal medya araştırmalarına da teorik bir temel oluşturmaktadır. Yapılan birçok araştırmada, sosyal medya kullanan kişilerin psikolojik ve davranışsal eğilimleri bu yaklaşım bağlamında ele alınmıştır. Bu araştırmalarda, sosyal medyanın sunmuş olduğu imkanlar sebebiyle, kullanıcıların söz konusu gereksinimlerinin daha etkin şekilde karşılandığı anlaşılmaktadır (Karakoç ve Gülsünler, 2012).

Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı sosyal medya kullanan kişilerin, bu mecralar aracılığıyla kendilerini ifade ettiklerini ve başka kullanıcılarla etkileşim halinde olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, duygusal bir tatmini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla sosyal medya kullanımı ile kişisel ve duygusal bir tatmin oluştuğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan sosyal medya mecraları üzerinden kurulan bağlantıların sosyal ilişkiler ve topluluk olma fikri üzerinde de olumlu etkileri olabilmektedir. Bilhassa aidiyet duygusu ve ortak ilgi alanlarına sahip kişilerle bir arada olma fikri, kullanıcılara cazip gelmektedir. Aynı zamanda sosyal medyanın eğlence ve zaman geçirme amaçlı da kullanıldığı birçok araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. (Hermida, 2018).

Ray'in (2007), Kullanım ve Doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal ağları inceleyen çalışmasında, sosyal medyanın; eğlence, gözetim, oyalanma ve sosyalleşme amaçlarıyla kullanıldığı bulgusuna varılmıştır. Smock, Ellison, Lampe, ve Wohn (2011) yaptıkları araştırmada Facebook'un kullanımında sosyal etkileşimde bulunmak, vakit geçirmek, enformasyon paylaşımı yapmak, eğlenmek ve rahatlamak gibi motivasyonların kullanım sebebi olarak etkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Whiting ve Williams (2013) tarafından yapılan bir çalışmada sosyal medya kullanıcısı 25 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmede; "sosyal etkileşim, bilgi arama, zaman geçirme, eğlenme, rahatlama, iletişimsel fayda ve kolaylık sağlama" başlıkları üzerinden sosyal medyayı hangi amaçla kullandıkları sorusunun yanıtı aranmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, en yüksek oran sosyal etkileşim ve bilgi arama olarak belirlenmiştir. Ghaisani ve arkadaşlarının (2017) araştırmasında, sosyal medyada bilgi paylaşma motivasyonları analiz edilmiş; incelenen farklı bilgi türlerde elde edilen ortak sonuç; izlenimlerin paylaşılması olmuştur. Pelletier ve arkadaşlarının (2020) yapmış olduğu çalışmada, sosyal medya mecralarının kullanım sıklıkları kullanım motivasyonları bağlamında araştırılmıştır. Yolcu ve Çiftçi'nin (2023), çalışmasında ise, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım motivasyonları incelenmiştir.

2. Sosyal Medyanın Siyasal İletişim Sürecindeki Yeri

Siyasal iletişim kavramı olarak, belli ideolojik amaçları, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörlerin kullandığı iletişim tür ve tekniklerinin tamamı şeklinde tanımlanmaktadır (Aziz, 2003: 3). Siyasal iletişim, “tek yönlü bir iletişim değildir. Topluma aktarılan mesajların ve gerçekleştirilen etkinliklerin nasıl algılandığının bilinmesi önemlidir. Dolayısıyla toplumdan alınan olumsuz tepkiye göre, siyasal iletişim stratejilerinin nasıl olacağının saptanmasında hayati önem taşımaktadır” (Akdağ, 2009: 293). Kingdon’ın klasik tanımına göre siyasi gündem, “siyasi aktörlerin dikkat ettiği konuların listesi” olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle gündem belirleme, bazı konuların siyasi ilgiyi çekerken diğerlerinin çekmediği bir süreçtir. Kitle iletişim araçları ve sosyal medya ise bu sürecin önemli bir parçası haline gelmiştir (Gilardi vd. 2022).

Siyasal iletişim 3 ana dönemde ele alınmaktadır: İlk dönem, 1945 sonrası yirmi yılı kapsayan parti hakim iletişim sistemidir. İkinci dönem, 1960’lardan itibaren televizyonun hakim olduğu dönemdir. Üçüncü dönem ise, dijital çağ olarak tanımlanan dönemdir (Tütünsatar ve Okcu, 2020). Kitle iletişim araçları ile geri bildirim alma imkanı kısıtlı olduğundan, uzunca bir dönem siyasal iletişime dair tepkileri ancak kamuoyu araştırmaları ile öğrenebilmek mümkün olmuştur. Ancak internetin gelişmesi ve yeni medya araçlarının yaygınlaşması sonucunda geri bildirimler anında ve interaktif bir biçimde öğrenilmeye başlanmıştır. Hiç kuşku yok ki bu durum, siyasal iletişim süreçlerini hızlandırmış ve canlandırmıştır. Bu hızlanma neticesinde sosyal medya platformları üzerindeki siyasal katılımın, siyasi görüş ve bilgi paylaşımının artmaya başladığı gözlenmiştir. Bu paylaşımın yaratmış olduğu etkileşim sonucunda bireylerin siyasi tartışmalara olan katılımı da artış göstermeye başlamıştır. Bu durum, çevrimiçi siyasi faaliyetlere yönelik tutum ve davranışların anlaşılması ve tahmin edilmesine de olanak sağlamaktadır. Ancak bu etkileşim, her sosyal medya kullanıcılarında siyasi görüş ve tutumların paylaşılması olarak ortaya çıkmamaktadır. Bazı kullanıcılar için sosyal medya, sadece bilgi arama ve eğlenme ile sınırlı kalmaktadır (Himelboim vd. 2012).

Bununla birlikte, sosyal medyayı haber amaçlı kullanmak ve olgusal siyasi bilgi arasındaki ilişkiye dair mevcut deneysel kanıtlar yetersizdir. Genel olarak, sosyal medyadaki haber tüketiminin bilgilendirici etkilerinin hem çevrimiçi hem de çevrimdışı haber kaynaklarının kalitesine bağlı olduğu düşünülmektedir. Fakat sosyal medya seçimiyle ilgili teorik tartışma ve ampirik kanıtların toplam ağırlığı, aralarındaki olumsuz ilişkiyi kuvvetlendirmektedir (Haugsgjerd vd. 2023). Çevrimiçi iletişimin siyasal iletişim üzerinde yaratmış olduğu etki ile ilgili iki farklı bakış açısı karşımıza çıkmaktadır: Tekno-iyimser yaklaşım ve Tekno-kötümser yaklaşım. Tekno-iyimser yaklaşıma göre, özellikle etkileşim, multimedya, hipermetinsellik, kullanıcı türevli içerik üretimi gibi özellikler uzun vadede siyasal iletişimi ve siyasal katılımı olumlu anlamda geliştirecek özelliklerdir. Tekno-kötümser yaklaşım ise, çevrimiçi iletişimin demokrasinin gelişimine sunması beklenen katkıya şüphe ile bakmakta; çevrimiçi ortama erişimdeki eşitsizliklere, mahremiyet sorununa ve aşırı enformasyon yüklemesi neticesinde oluşan reklam arasındaki sınırın bulanıklaşmasına odaklanmaktadır (Meriç, 2017).

Günlük toplumsal ilişkilerde insanlar siyasal iletişime çeşitli şekillerde maruz kalmaktadır. Bunun nedeni, siyasal iletişim aktörlerinin günlük hayatın her alanında karşımıza çıkmasıdır (Kılıçaslan, 2008: 15). Sosyal medya, bu aktörlerin seçim zamanı dışında da aktif olarak bizimle etkileşime geçmesine olanak sağlamaktadır. Öyle ki, 20.yy boyunca olduğu gibi yalnızca gazete okurken, radyo dinlerken ya da televizyon izlerken değil; günlük rutinlerin içinde akıllı telefonlarda yüklü olan sosyal medya hesaplarındaki akışlarda bir içerik olarak da siyasal iletişim mesajları yer

almaktadır. Bu içerikler, kitle iletişim araçlarında olduğu gibi yalnızca eşik bekçileri tarafından tasarlanmamakta, Alvin Toffler'ın (2022) ünlü üre-tüketici (prosumer) tanımından hareketle, hem üretici, hem tüketici hem de dolaşıma sokan bireyler (ve yapay zeka) tasarlanmaktadır.

Sosyal medya, farklı düşüncelerin özgürce ifade edilebildiği bir mecra olması nedeniyle kamusal alan potansiyeli taşımaktadır. İnternetin sağladığı imkanlar neticesinde sosyal medya, “geleneksel medyanın hiyerarşik iletişim yapısını, çoktan çok’a modeline dönüştürerek, kamusal alanı, tüm yurttaşlara açık, ideal bir biçime dönüştürebilir”. Bunun sebebi, sosyal medyanın, kullanıcılara etkileşim oranı yüksek, esnek, geleneksel sosyal sınıf ve fiziksel mekan sınırlarından kurtulmuş etkileşim olanakları sunmasıdır (Kutlu, 2018: 95). Sosyal medyanın siyasal iletişimdeki yeri de bu sayede her geçen sene daha da önem kazanmaktadır. Sosyal medya, siyasal iletişimde etkili bir rol oynamakta; bu rolü mümkün kılan özellikler arasında ise öncelikle hızlı bilgi akışı gelmektedir. Sosyal medya sayesinde siyasi gelişmeler kısa bir süre içerisinde paylaşılmakta ve dolaşıma girmektedir.

Bu durum, hızlı ve zahmetsiz bir şekilde geri bildirimde bulunabilme şansını da beraberinde getirmektedir. Geribildirimde bulunma, akabinde etkileşimi ortaya çıkartmakta ve kullanıcıların paylaşımında bulunmaları açısından da önemli fırsatlar yaratmaktadır. Öte yandan seçim kampanyaları da sosyal medya sayesinde daha geniş kitlelere ulaşabilmekte ve bu sayede örgütlenme oranları daha da artmaktadır. Sosyal medyanın siyasal iletişim sürecindeki bir diğer önemli işlevi ise kamuoyu oluşturmaktır. Kamuoyu oluşumu önemli bir etmen olmakla birlikte toplumsal mobilizasyon üzerinde kayda değer etkileri bulunmaktadır. Bu durum, erken dönemde Türkiye’deki Gezi Parkı Eylemleri ya da Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Occupy Wall Street eylemlerinde gözlemlenmiştir. Toplumsal hareketler, protestolar ve örgütlenmeler sosyal medya üzerinden yapılmakta; öte yandan bu süreçte sosyal medya üzerinden politik fikirlerin paylaşımı da etkin bir rol oynamaktadır. Çünkü politik fikirlerin mecralar aracılığıyla paylaşılması, aynı fikirde olan kişileri bir araya getirmekte; eyleme geçmelerini hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır.

İnternetin siyasal yaşamda bu kadar etkili bir araç olması sonucunda, iletişim organizasyonlarını kontrol altında tutanlar, politik alanda da siyasi diyalogları sürdürme ve yönlendirme olanağını elde etmektedirler. Bu sebeple siyasetin dışında kalanlar iletişimi, siyasete girmenin ve siyasal kararlarda etkili olmanın bir aracı olarak görmektedirler. Siyasal olarak otoriteye sahip olanlar ise diğerlerinin yeni iletişim teknolojilerine ulaşmasını sınırlayan yada engelleyen kararlar alma peşindedirler (Özçağlayan, 1998: 58).

Sosyal medya, “kullanıcıların sansür uygulamalarını delebilmesini ve çeşitli kararlara tepki verebilmek için bir araya gelebilmesini kitle iletişim araçlarına kıyasla kolaylaştırmaktadır”. Kişilerin tek başına hükümetin veya herhangi bir kurumun kararlarına karşı çıkması oldukça zordur. Sosyal medya aracılığıyla, insanların düşüncelerini ifade etmeleri, kendileriyle aynı düşüncelere sahip kişilerle iletişime geçmeleri ve bir topluluk oluşturmalarını kitle iletişim araçlarına kıyasla daha kolay ve aracısız şekilde gerçekleşmektedir (Güven, 2017:11). Akabinde ise siyasi aktivist grupların güçlendikleri ve kamuoyunu şekillendirmeye çalıştıkları da görülmektedir. Ana akım medya her ne kadar gündem belirleme ve çerçeveleme misyonu devam ediyor olsa da, sosyal medyanın bu politik fikirleri paylaşımı üzerinden yarattığı alternatif bir gündem de ortaya çıkmaktadır. Bu gündem çoğu zaman alternatif medya ya da bağımsız gazeteci ve araştırmacılar tarafından kaleme alınmaktadır. Sosyal medyada politik fikirlerin paylaşımının bir başka etkisi ise gerçek zamanlı analiz imkanı sunmasıdır. Sosyal medya hesaplarında yapılan

yorumlar ve paylaşımlar siyasilerin strateji geliştirmelerine ve toplumun nabzını ölçebilmelerine olanak sağlamaktadır. Ancak öte yandan sahte ve bot hesapların varlığı bu konuda yanıltıcı birer etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyada bırakılan dijital izler neticesinde oluşan büyük veri, etik dışı uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Bu veriler, sahte sosyal medya hesapları ve bu hesaplardan yapılan paylaşımlar aracılığıyla birer algı yönetimi aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle sosyal medyanın, manipülatif bir gündem belirleme aracı olarak siyasal iletişim rolü bulunduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

3. Siyasi Düşüncelerin Sosyal Medyada Paylaşılmasında Motivasyonların Rolü

Bireyin davranışını etkileyen psikolojik etmenlerden biri olan motivasyon (güdü), kişinin iç ya da dış uyarıcı etkisiyle harekete geçmesi, belli bir amaca doğru süreklilik içinde yürümesi olarak tanımlanabilmektedir. Şule Tankut Jobert'e göre (2009:110) “davranışlarımızın gerisindeki güdülenme süresini bilinçli biçimde yönetebilirsek, o davranışları belli amaçlara göre düzenleyerek, dinamik ve sürekli hale getirebiliriz”. Davranışlarımızın arka planında birbirinden çok farklı motivasyonlar yer almaktadır. Bu motivasyonlar da kendi içinde karmaşık bir etkileşim halindedir. Davranışların temelinde yatan motivasyonlar, “insanların bir ihtiyacı veya isteği tatmin etmek için yaptıkları davranışları etkileyen genel eğilimlerdir. Motivasyonlar, aynı zamanda çevrimiçi iletişim çalışmaları için de önemli bir kavramdır” (Al-Menayes, 2015: 45).

Psikoloji sözlüğüne göre (Budak, 2003: 516) motivasyon (güdü), “organizmayı eyleme iten ve eylemi yönlendiren içsel uyarım durumudur. Aynı zamanda, ruhsal ve fiziksel etkinliği başlatan, sürdüren ve yönlendiren süreçtir”. Bazı otoriteler motivasyonu organizmayı eyleme güdüleyen ve eylem için gerekli enerjiyi sağlayan genel bir enerji kaynağı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre, bir davranışın doğasını, gücünü ya da devamını etkileyen motivasyon, ihtiyaç ya da itki düzeyi, ulaşılmak istenen nesnenin veya durumun teşvik değeri gibi bir dizi etkenle şekillenmektedir. James Drever'a göre (1952: 174), motivasyon, “teşviklerin veya dürtülerin işleyişinde yer alan olgular için genel olarak kullanılan bir terimdir”. Yöntembilim terimleri sözlüğüne göre ise (Sencer, 1981: 75), motivasyon, “tepki ve davranışları devindiren iç ve dış etkidir”.

Motivasyonlar, davranışların temelinde bir kaynak olarak ele alındıklarında, doğal ve mantıksal olarak iki ayrı şekilde incelenmektedir: “Doğal güdüler, bedenın temel ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan açlık, susuzluk ve uyku gibi doğal ihtiyaçlardır. Mantıksal güdüler ise, bilişsel açıdan ele alından; mantık yürütme, hafıza ve karar verme gibi yöntemlerle gelişen güdülerdir. Kişinin yaşadığı topluma faydalı olmak adına bir sosyal sorumluluk çalışmasında gönüllü olarak yer alması olarak örneklendirilebilir” (Seker, 2015: 22). Motivasyon teorilerinde kapsam teorileri başlığı altında ele alından ve literatürde en fazla yer alan teoriler, Kapsam ve Süreç başlıkları altında incelenmektedir. Kapsam Teorileri arasında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, Varolma-İlişki Kurma-Gelişme İhtiyaçları Teorisi ve Çift Faktör Teorisi öne çıkmaktadır. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, temel fizyolojik ihtiyaçlardan başlayıp, kendini gerçekleştirilmeye kadar giden bir piramitten oluşmaktadır. Bu piramitte, alt basamaktaki ihtiyacın giderilmesi koşuluyla üst basamağa ilerlemek mümkündür. Alderfer'in Varolma-İlişki Kurma-Gelişme İhtiyaçları Teorisi'nde ise, Maslow'un teorisi geliştirilerek, motivasyonu sağlayan ihtiyaçlara 3'e ayrılmıştır: “Fizyoloji ve güvenliğe yönelik ihtiyaçlar, sosyallığe yönelik ihtiyaçlar ve kişisel gelişime yönelik ihtiyaçlar” (Önen ve Kanayran, 2015: 51). Çift Faktör Teorisi'nde ise Herzberg, “motivasyon kavramını iş hayatında temelinde ele almıştır. İş ile ilgili olan unsurları içeren faktörleri motivasyonel faktörler, işe karşı olumsuzluk tutumuyla ilgili olan faktörleri de

hijyen faktörler olarak tanımlamıştır” (Kayım, 2018: 36). Süreç başlığı altında incelenen teoriler ise değerlik, yararlılık ve beklenti kavramlarını ele alan Vroom'un Beklenti Teorisi; performans ve ödül arasındaki ilişkiyi değerlendiren Lawler ve Porter'in Geliştirilmiş Beklenti Kuramı ve motivasyonu eşitlik veya eşitsizlik algısı üzerinden açıklayan Ödül Adaleti (Eşitlik) Kuramı'dır (Küçüközkan, 2015).

Güdüleyici iletişimde alıcı, “iletişim süreci boyunca birbirini izleyen beş aşamalı bir yol izlemektedir: Dikkat, anlama, benimseme, saklama ve eylem. Bu beş bağımlı değişken, iletişimin her aşamasında aynı oranda etki yaratmamaktadır”. Örneğin kitle iletişim aracı ya da sosyal medya aracı üzerinden gönderilen bir mesaja dikkat edilmeyebilir ya da dikkat edilse de anlaşılmayabilir, kişinin algı eşiği düşük olabilir, kültürel farklılıklar olabilir, mesaj kabul edilmeyebilir, mesaj bir süre sonra hatırlanmayabilir veya hatırlansa bile kişi eyleme geçmeyebilir (İnceoğlu, 2011: 208). Söz konusu bu bağımlı değişkenlerin karşısında yer alan bağımsız değişkenler de güdüleyici iletişimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Öncelikle kaynak, motivasyonun temel sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Öte yandan mesajın kendisi de güdüleyici bir role sahiptir. Dil ve söylemin yaratmış olduğu etki, en bilinen araştırma konularından birini oluşturmaktadır. Tabii mesajın hedeflediği kişi ve kitleler de önemli bir bağımsız değişken olarak kabul edilmektedir.

İnsan davranışının arkasında yer alan motivasyonlar, yalnızca psikolojideki davranışçı yaklaşım tarafından ele alınmamakta; bilhassa sosyal bilimlerdeki hemen tüm disiplinler tarafından araştırılmaktadır. Ancak motivasyonlar çoğu zaman birbiriyle etkileşim halinde olabilmektedir. Çünkü insanoğlu temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama amacı güderken, aynı zamanda çevreyi etkileme, kontrol etme ve güç elde etme amacını da gütmektedir. Öte yandan, insanın sosyal bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle, sosyalleşme ve iletişim de önemli bir motivasyon kaynağı haline gelebilmektedir. Bununla birlikte başarı elde etme ihtiyacı, takdir görme ve rekabet etme isteği de önemli birer motivasyon türü olarak kabul edilmektedir. Son zamanlarda sosyal medya kullanımı ile daha fazla gündeme gelen eğlence, merak ve keşfetme ihtiyacı da motive edici kaynaklardan bazılarıdır.

Toplumsal iletişimi gerekli kılan beş temel motivasyon, aidiyet, anlayış, kontrol, güven ve kendini yükseltme olarak tanımlanmaktadır. Bu motivasyonlar sayesinde kişinin kendini topluma ait hissetmesi mümkün hale gelmektedir. Öte yandan bu aitlik duygusu, başka motivasyonların da kaynağı haline gelmektedir (Fiske ve Fiske, 2010). Bu yaklaşımla birlikte, sosyal medya stratejileri geliştirirken kullanıcıların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını anlamak ve tahmin etmek; aynı zamanda bu ihtiyaçlara karşılık gelen içerikler sunabilmek mümkün hale gelmektedir.

Sosyal medyada siyasi düşüncelerin paylaşılmasında, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında motivasyonların etkisi ve önemi analize değer ölçüde büyüktür. Öncelikle siyasi görüşleri paylaşma motivasyonu önemli bir rol oynamaktadır. Bu motivasyon, dikkat çekmek ve farkındalık yaratmak eğilimini de beraberinde getirmektedir. Siyasi fikirlerin sosyal medyada paylaşımı, toplumsal etki yaratma motivasyonu ile bağlantılı şekilde ele alınmaktadır. Bu fikirlerin paylaşımı ve yarattığı etkileşim, aynı zamanda bir gruba aidiyet hissini de güçlendirdiğinden dolayı, ortak bir amaca yönelik bir araya gelmek ve grup aidiyeti motivasyonu da devreye girmektedir. Hermida'nın (2018) da ifade ettiği üzere, siyasi paylaşımlar, başkalarına faydalı olmak motivasyonu sonucunda da ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyada siyasi paylaşım yapan kişiler, politik konulardaki düşüncelerini paylaşarak, başkalarına yararlı olduklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla sosyal medyada siyasi paylaşım yapan kişilerin motivasyon

kaynakları birbirinden farklı olmakla birlikte çalışma açısından bu motivasyonların paylaşım yapan kişiler açısından önem derecelerini bilmek çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

4. Yöntem ve Uygulama

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), karar verme sürecinde çok kriterli değerlendirme yapmak için kullanılan bir yöntemdir. AHP, karmaşık kararlar alırken birden fazla kriterin ve bunların alt kriterlerinin göreceli önemlerini belirlemek için kullanılmaktadır. Bu yöntem, karar alıcıların farklı kriterler arasındaki ilişkileri ve öncelikleri değerlendirmelerine olanak tanımaktadır. AHP'nin en önemli avantajlarından biri de karar verme sürecini daha yapılandırılmış ve sistematik hale getirerek subjektif etkileri azaltmasıdır (Munier ve Hontoria: 2021). Bu yöntem, işletme, mühendislik, ekonomi, iletişim, sağlık ve çevre gibi alanlarda stratejik planlama, proje seçimi, tedarik zinciri yönetimi, pazar segmentasyonu ve kaynak tahsisi gibi çeşitli karar verme süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. AHP'nin bu geniş kullanım alanı, karar verme sürecinin karmaşıklığını azaltmak ve daha sağlam, mantıklı kararlar almak açısından bu yöntemi değerli kılmaktadır.

Politik fikirlerin etkili bir şekilde yayılması ve yönlendirilmesinde, sosyal medya önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Politik aktörler, sosyal medya platformlarında altı önemli kriteri (1) farkındalık yaratmak, (2) başkalarını bilgilendirmek, (3) görünür olmak, (4) karşıt görüşleri eleştirmek, (5) sosyalleşmek ve (6) kendini tanıtmak (ifade etmek) değerlendirerek stratejilerini belirleyebilmektedirler. Öncelikle, farkındalık yaratmak politik bir aktörün, kendi görüşlerini ve politikalarını geniş kitlelere duyurması açısından temel bir adımdır. Aynı şekilde, başkalarını bilgilendirmek, politik fikirleri desteklemek veya karşıt görüşleri eleştirmek için de sosyal medya kullanılmaktadır. Görünür olmak, politikacının veya politik grubun, sosyal medya platformlarında aktif olarak yer alarak ve düzenli olarak içerik paylaşarak dikkat çekmesine yardımcı olabilmektedir. Karşıt görüşleri eleştirmek ise politik bir aktörün kendi görüşlerini desteklemek için rakip görüşleri tartışma ve çürütme yeteneğini yansıtmaktadır. Sosyalleşmek, politik aktörlerin takipçileriyle etkileşimde bulunması ve topluluklar oluşturması açısından önemlidir. Son olarak, kendini tanıtmak veya ifade etmek, politikacıların veya grupların kendi kimliklerini ve değerlerini vurgulamalarını sağlamaktadır. AHP'nin bu kriterleri kullanarak politik fikirlerin sosyal medya üzerinde etkili bir şekilde yayılması ve yönlendirilmesi, politikacıların ve politik grupların stratejilerini daha bilinçli bir şekilde oluşturmalarına yardımcı olabilmektedir. Bu da demokratik süreçte katılımı arttırmaya, toplumun farkındalığını arttırmaya ve siyasi tartışmaların daha yapıcı bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunabilir. Dolayısıyla, AHP'nin politik fikirlerin sosyal medya üzerinde etkili bir şekilde yönlendirilmesinde kullanılması, siyasal iletişimde daha stratejik ve etkili bir yaklaşım benimsemek için önemli bir araç olarak da düşünülmektedir.

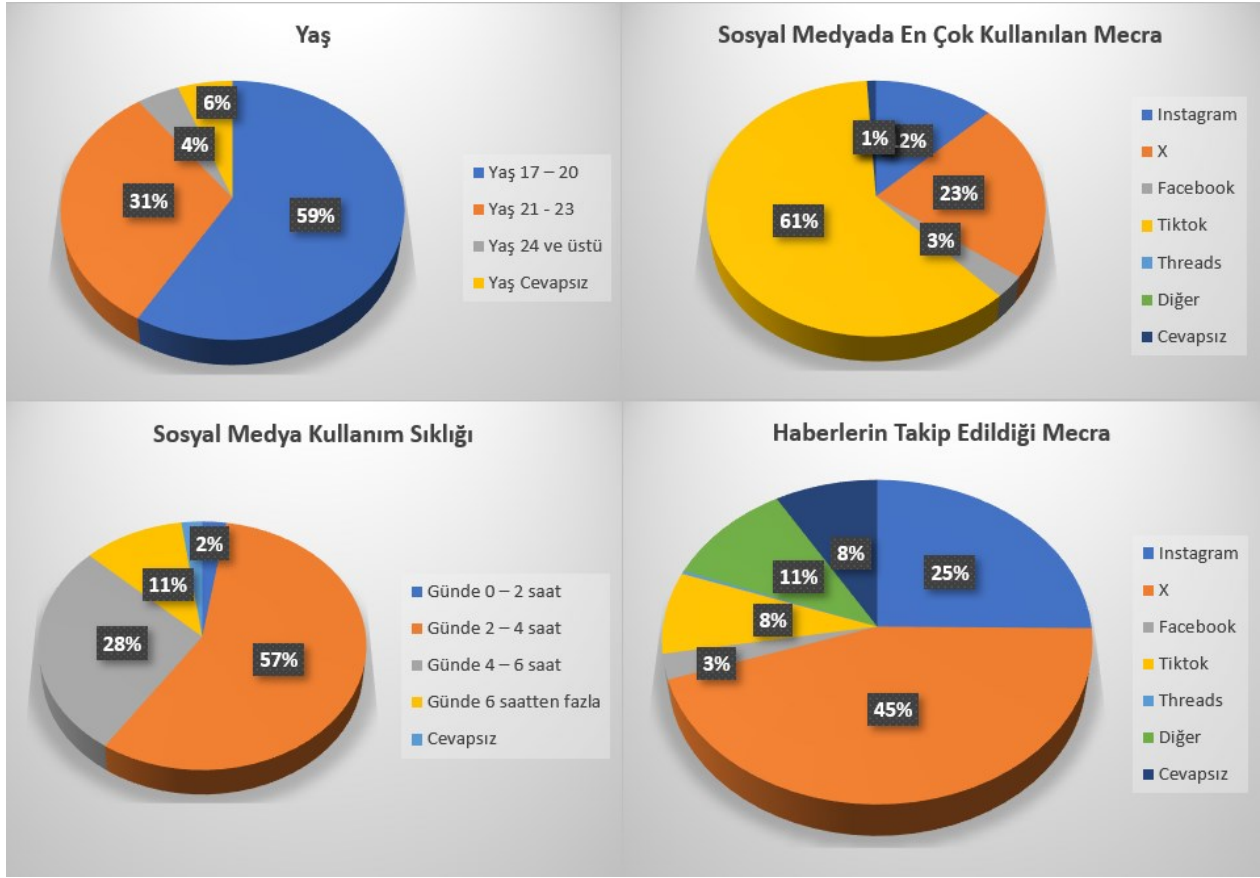
Analitik Hiyerarşi Süreci, çok kriterli karar verme süreçlerini yapılandırmak ve değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir. Çalışmada kullanılan AHP'nin temel adımları ve uygulanışı şu şekildedir: Araştırma, Türkiye'de yaşayan farklı üniversitelerden 364 öğrenciye anket yoluyla ulaşmıştır. Bu öğrencilerden 318'i anketi doldurup teslim etmiştir. Böylece araştırmaya katılanların oranı %87'dir. Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların hepsi lisans öğrencisidir. Çalışmanın örnekleme, amaçlı olarak İstanbul il sınırları içerisindeki bir vakıf üniversitesinin lisans öğrencileri olarak seçilmiştir. Örneklem seçiminin sebepleri, ilgili yaş grubunun sosyal medya kullanım oranlarının yüksekliği, anket çalışmasının yüz yüze yapılacak olması ve anket çalışmasındaki ikili karşılaştırmaların katılımcılara açıklanma gerekliliğidir. Araştırmanın sınırlılığı, çalışmanın İstanbul'daki bir vakıf üniversitesi öğrencilerine uygulanmış

olmasıdır. Bu kişilerin kriterleri önceliklendirmesi AHP yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. AHP uygulamalarında minimum örneklem büyüklüğü için kesin bir gereklilik olmayıp, literatürdeki çalışmalarda çoklu katılımcı uygulamaları bulunmaktadır (Yılmaz ve Özcan, 2019; Dalal vd., 2010). Tablo 1’de çalışmaya veri sağlayan katılımcıların özellikleri verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların özelliklerinin dağılımları.

Kategori	Sınıf	Frekans	Yüzde %
Yaş	17 – 20	186	58
	21 - 23	100	31
	24 ve üstü	14	4
	Cevapsız	18	6
Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	Günde 0 – 2 saat	8	3
	Günde 2 – 4 saat	181	57
	Günde 4 – 6 saat	88	28
	Günde 6 saatten fazla	34	11
	Cevapsız	7	2
Sosyal Medyada En Çok Kullanılan Mecra	Instagram	40	13
	X	72	23
	Facebook	9	3
	Tiktok	194	61
	Threads	0	0
	Diğer	0	0
	Cevapsız	3	1
Haberlerin Takip Edildiği Mecra	Instagram	80	25
	X	142	45
	Facebook	8	3
	Tiktok	26	8
	Threads	1	0
	Diğer	34	11
	Cevapsız	27	8

Uzmanların demografik özelliklerine göre oransal dağılımları **Şekil 1.**'de gösterilmiştir.

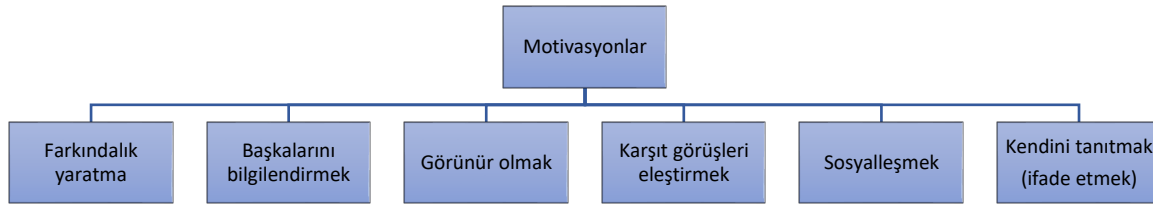

Şekil 1. Demografik değişkenlerin grafiksel gösterimi

Yaklaşım genel olarak hiyerarşik yapılanma, ikili karşılaştırma ve tutarlılık denetimi aşamalarından oluşmaktadır.

Aşama 1. Hiyerarşi Yapısı

Hiyerarşi problemlerinin bileşen etkileşimi ve bu etkileşimlerin nasıl tüm sistemi etkilediği incelenmesi için oluşturulmuş bir yapıdır. Buradaki ana amaç, problemi basite indirgeyerek kavranmasını kolaylaştırmaktır (Saaty, 1980). AHP yönteminde kriterlerin önemleri insan bilgi ve tecrübesine dayalı olarak belirlenir ve her biri bağımsız olarak analiz edilir.

Şekil 2. Siyasi düşüncelerin sosyal medyada paylaşımında rol oynayan motivasyonlar

Aşama 2. İkili Karşılaştırma

Bu aşamada, karar vericinin yargısına dayanarak, kriterler çiftler halinde karşılaştırılarak ana ve alt kriterlerin göreceli önemi belirlenmektedir. Karar verici, kriterleri karşılaştırırken 1 ile 9 arasındaki sayısal değerleri içeren ikili karşılaştırma ölçeği kullanmaktadır (Tablo 2).

(1)Farkındalık yaratmak, (2)başkalarını bilgilendirmek, (3)görünür olmak, (4)karşıt görüşleri eleştirmek, (5)sosyalleşmek ve (6)kendini tanıtmak (ifade etmek).

Tablo 2. İkili karşılaştırma tanımları.

Önem Derecesi	
1	Sosyal medya paylaşımında iki motivasyon da eşit derecede etkili.
3	Sosyal medya paylaşımında motivasyon diğerinden biraz etkilidir.
5	Sosyal medya paylaşımında motivasyon diğerinden etkilidir.
7	Sosyal medya paylaşımında motivasyon diğerinden oldukça etkilidir.
9	Sosyal medya paylaşımında motivasyon diğerinden mutlak etkilidir.
2,4,6,8	İhtiyaç olunduğunda kullanılabilecek ara değerlerdir.

Bu ölçek temel olarak tek sayıları içerir ve çift sayılar uzlaşma değerleri olarak kullanılmaktadır. Örneğin “Bilgilendirme” ve “Fikir Liderliği” motivasyonları arasında seçim yapılırken, her iki motivasyonun sosyal medya paylaşımındaki etkisinin eşit olduğu düşünülürse, bu durumda önem derecesi olarak 1 seçilir. Bir başka örnek ise “Karşıt Görüşleri Eleştirme” motivasyonunun, “Bağlılık ve Aidiyet” motivasyonuna göre biraz daha etkili olduğu düşünülüyorsa, karşılaştırmada önem derecesi olarak 3 verilir. Karar vericilerin kararlarından elde edilen ikili karşılaştırma matrislerinin geometrik ortalaması alınarak, her bir risk kriterinin anlamlılığının hesaplanmasında kullanılmak üzere ikili karşılaştırma matrisi (A) oluşturulmaktadır. Karşılaştırılan kriterlerin matrisin satır ve sütunlarına yerleştirilmesiyle oluşan (n x n) boyutlu matris bir kare matristir (Garson, 1997: 223). Matrisler ayrıca şu şekilde de gösterilebilmektedir:

$$A = \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} & \dots & \alpha_{1n} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} & \dots & \alpha_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \alpha_{n1} & \alpha_{n2} & \dots & \alpha_{nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Bu denklemde A karşılaştırma matrisidir ve n matrisin boyutudur. Birçok karar vericinin görüşlerine göre hazırlanan karşılaştırma matrisinin unsurlarının doğru olduğu kesin olarak kabul edilmeyebilir. Bir elementin diğerlerinden ne kadar daha önemli olduğu, tüm elementlerin ölçümlerinin kombinasyonu ile belirlenebilmektedir (Ossadnik ve Lange, 1999). Hassas ölçüm mümkün olmadığında, ölçümlerin tutarlılığını belirlemek gerekmektedir.

İkili karşılaştırma matrisinin (A) maksimum özdeğeriyle eşleşen özvektörün hesaplanması için A matrisinin karakteristik fonksiyonu şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$f(\lambda) = |A - \lambda I| = \begin{vmatrix} \alpha_{11} - \lambda & \alpha_{12} & \alpha_{1n} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} - \lambda & \alpha_{2n} \\ \alpha_{n1} & \alpha_{n2} & \alpha_{nn} - \lambda \end{vmatrix} \quad (2)$$

A matrisinin (λ_i) özvektörlerinin her biri şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$(A - \lambda_i)w_i = 0 \quad (3)$$

Burada w özvektördür. Böylece, maksimum özdeğere (λ_{max}) karşılık gelen özvektör (w) türetilmektedir.

$$Aw = \lambda_{max}w \quad (4)$$

AHP çalışmalarında özvektör ve özdeğeri bulmak için kullanılan çeşitli yöntemler vardır. Bu çalışmada özvektör ve özdeğer yöntemi uygulanarak hesaplanmıştır. Karşılaştırma matrisindeki çok büyük veya çok küçük değerlerin bu yöntemde sorunlara neden olmasını önlemek için Matris A normalleştirilmektedir. Normalizasyon matrisi, her bir değeri ilgili sütunun toplamına bölerek tüm değerlerin oran olarak ifade edilmesiyle oluşturulur. Karşılaştırma matrisindeki her değer, sütun öğelerinin toplamına bölünmektedir. Normalleştirilmiş ikili karşılaştırma matrisinin elemanları şu şekilde elde edilmektedir (Munier ve Hontoria, 2021):

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (5)$$

Böylece hesaplamalar kolaylaşır ve değerler arasındaki karşılaştırma daha anlaşılır hale gelmektedir. Normalleştirilmiş A matrisinin satır elemanlarının ortalaması alınarak, maksimum özdeğere karşılık gelen özvektörün elemanları şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n} \quad (6)$$

Maksimum özdeğer (λ_{max}) şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\lambda_{max} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{(Aw)_i}{w_i} \quad (7)$$

Bu yöntem, ikili karşılaştırmalarda yüksek tutarlılık olduğunda iyi sonuçlar vermektedir. Sonuç yaklaşık bir değerdir, uzmanların kararları ne kadar tutarlı olursa, sonuç o kadar doğru olmaktadır. Karşılaştırma sonuçlarının kabul edilemez olması durumunda karar vericilerin ikili karşılaştırmayı revize etmeleri gerekmektedir (Munier ve Hontoria, 2021).

Aşama 3. Tutarlılık Oranını Kontrol Etme

İkili karşılaştırmada doğru karar vermek, izin verilen tutarlılık oranı değeri ile ilgilidir. Karşılaştırma matrisi A'nın tutarlılık oranının kabulü için tutarlılık indeksi (CI) olarak hesaplanır. Tutarsızlıkları ortadan kaldırmak için karşılaştırma matrisinin onsistlik oranı (CR) olarak hesaplanmıştır (Alonso ve Lamata, 2006).

$$CR = \frac{CI}{Average\ Random\ Consistency\ Index\ (RI)} \quad (8)$$

Burada; RI rastgele dizini belirtir. CR, uzmanların kararlarının homojenliğini ölçer. CR 0.10'a eşit veya daha küçükse, tutarsızlık kabul edilebilir (Laininen ve Haailainen, 2003).

5. Bulgular

Bu çalışmada siyasi düşüncelerin sosyal medyada paylaşılmasında motivasyonların rolü ve öncelikleri AHP yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma kapsamında 128 katılımcıdan literatür taraması ile belirlenen 6 temel motivasyon arasında öncelik endeksi belirlemeleri istenmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilerin geometrik ortalamaları alınarak ana motivasyon kriterleri için karşılaştırma matrisi (A) Denklem (1)'e göre oluşturulmuştur:

$$A = \begin{bmatrix} 0,152 & 0,182 & 0,294 & 0,250 & 0,169 & 0,142 \\ 0,584 & 1 & 0,499 & 1,161 & 0,626 & 1,229 \\ 0,489 & 0,349 & 1 & 0,859 & 0,691 & 0,808 \\ 1,172 & 1,084 & 1,226 & 1 & 0,809 & 0,610 \\ 1,302 & 2,031 & 1,701 & 0,971 & 1 & 0,846 \\ 1,023 & 1,252 & 1,473 & 1,583 & 1,626 & 1 \end{bmatrix}$$

İkili karşılaştırma matrisi denklem 5 kullanılarak normalize şu şekilde bulunmuştur.

$$A = \begin{bmatrix} 0,233 & 0,198 & 0,126 & 0,102 & 0,130 & 0,156 \\ 0,152 & 0,182 & 0,294 & 0,250 & 0,169 & 0,142 \\ 0,097 & 0,064 & 0,103 & 0,108 & 0,147 & 0,126 \\ 0,116 & 0,091 & 0,120 & 0,126 & 0,213 & 0,253 \\ 0,203 & 0,228 & 0,148 & 0,199 & 0,213 & 0,253 \\ 0,199 & 0,237 & 0,209 & 0,214 & 0,207 & 0,132 \end{bmatrix}$$

Normalize edilmiş A matrisinin satır elemanlarının ortalaması alınarak, Eşitlik (6)'ya göre ağırlık katsayıları ve Eşitlik (9) ile ana kriterlerin tutarlılık oranları hesaplanmıştır. Eşitlik (8)'den hesaplanan maksimum CR değeri sınır değerden ($CR=0.0198 < 0.1$) küçüktür. Bu değer, karşılaştırmaların tutarlı olduğunu ve elde edilen önceliklerin güvenilir şekilde kullanılabileceğini ifade eder. CR'nin düşük olması, katılımcıların karşılaştırma yaparken sezgisel ve mantıklı davrandıklarını, sistematik bir hata olmadığını gösterir.

Başkalarını bilgilendirmek “0,234”, karşıt görüşleri eleştirmek “0,201”, görünür olmak “0,192”, Farkındalık yaratmak “0,136”, kendini tanıtmak (ifade etmek) “0,126”, sosyalleşmek “0,111”.

Şekil 3. AHP yöntemi sonucuna göre motivasyon önem ağırlıklarının yüzdelik dağılımları

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma kapsamında 318 katılımcı ile yapılmış olan anket çalışmasının sonucunda; siyasi düşüncelerin sosyal medyada hangi motivasyon sebebiyle paylaşıldığı AHP yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, katılımcıların %23'ü siyasi düşüncelerin sosyal medyada paylaşılmasının temel motivasyonu olarak başkalarını bilgilendirmeyi seçmiştir. %20'si ise karşıt görüşleri eleştirmeyi tercih etmiştir. Diğer yandan, %19'u görünür olmayı, %13'ü farkındalık yaratmayı, %12'si kendini tanıtmayı ve %11'i ise sosyalleşmeyi bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, çalışmanın literatür taramasında paylaşılmış olan Kim, Jones-Jang ve Kenski'nin (2021)'nin araştırma sonuçları ile benzer bulgular elde edilmiş olduğu görülmektedir. İlgili çalışmada seçim döneminde sosyal medyada siyasi paylaşımların nedeni anket yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre katılımcılar, benzer şekilde daha çok başkalarını bilgilendirmek ve karşıt görüşleri eleştirmek için sosyal medyadan yararlandıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla buradan yola çıkarak, siyasi düşüncelerin paylaşımında örneklem ya da seçilen zaman aralığı farklılık gösterse de benzer motivasyon sonuçlarına ulaşma ihtimalinin olduğunu söylemek mümkündür.

Siyasi düşüncelerini sosyal medya üzerinden paylaşma sebebi olarak başkalarını bilgilendirme motivasyonunu seçen kişi sayısı oransal olarak kadar fazladır. Buradan yola çıkarak, siyasi fikirlerin başkaları ile paylaşılmasının altından yatan temel sebeplerin başında, bilgiyi paylaşmanın yer aldığını ifade etmek mümkündür. Bilgi paylaşım motivasyonu, bilgi paylaşım davranışı olarak kendini göstermektedir. İkinci motivasyon olarak karşıt görüşleri eleştirmenin yer alması da şaşırtıcı değildir. Günümüz dünyasında sosyal medyada paylaşım yapma amaçlarından birisi eleştiri yapmaktır. Karşıt görüşleri eleştirmek, kullanıcılara hem görünür olma imkanını sağlamakta, hem de siyasal iletişim sürecinde önemli bir etmen olan etkileşimi artırmaktadır. Aynı motivasyon, siyasi fikirlerin paylaşılması süreci için de geçerli gözükmemektedir. Bilhassa kitle iletişim araçları vasıtasıyla dolaşıma giremeyen siyasi düşünceler için sosyal medya bulunmaz fırsatlar sunmaktadır.

Potansiyel motivasyonlar arasında yer alan görünür olma motivasyonu da, dikkat çekici bir oranda seçilerek siyasi fikirlerin paylaşımı temelinde yer almaktadır. Çoğu çalışmada sosyal medya kullanma ve sosyal medyada paylaşım yapma sebepleri arasında da gösterilen bu motivasyon; siyasi düşüncelerin paylaşımı mevzu bahis olduğunda da önemini kaybetmemektedir.

Farkındalık yaratmak; siyasi fikirlere dikkat çekmek, kamuoyu oluşturmak ve siyasi mevzulara açıklık getirmek gibi alt motivasyonlara da kaynaklık etmektedir. Görünür olmak ve farkındalık yaratmanın temelinde, paylaşım yapan kaynağın özellikleri ve daha önceki paylaşımları da hiç kuşkusuz önem kazanmaktadır. Kendini tanıtmak; araştırmanın ikili karşılaştırmalarında son sıralarda yer alan bir kriter olsa da, kişilerin bilinçaltında yer alan temel motivasyonlarından birisidir. Her ne kadar anket çalışması neticesinde katılımcılar siyasi paylaşımlarına sebep olarak kendini tanıtmayı çok fazla tercih etmemiş olsalar da, siyasi iletişimin dikkate değer motivasyon kaynaklarından birisidir. Sosyalleşme ise, araştırma sonucuna ve katılımcıların karşılaştırmalarına göre en az tercih edilen motivasyon olarak yer almaktadır. Sosyalleşme, sosyal medyanın temel kullanım motivasyonlarından biri olarak kabul edilse de, siyasi fikirlerin paylaşılması yönünden diğer motivasyonlar kadar etki yaratmadığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak, seçilen örneklem bağlamında yapılan analiz neticesinde, sosyal medyadaki siyasi paylaşımların en çok başkalarını bilgilendirme; en az sosyalleşme motivasyonu sebebiyle yapılmış olduğunu ifade etmek mümkündür. Sosyalleşme motivasyonu, sosyal medya kullanımının temel sebebi olarak kabul edilse de, siyasi bilgi paylaşımı söz konusu olduğunda bireylerin önceliğini oluşturmamıştır. Çünkü ilgili yaş grubunda, sosyalleşmek amacıyla sosyal medyada yapılan paylaşımların daha çok kişisel ağırlıklı paylaşımlar olduğu görülmektedir.

Anket çalışmasına katılanların, sosyal medya araçları arasında en fazla TikTok'u kullandıkları, haber gündemini ise X (Twitter) üzerinde takip ettikleri görülmektedir. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin yüzde 50'den fazlasının 17-20 yaş aralığında oldukları dikkate alındığında, bu mecralardaki içeriklerin, kullanıcıların algı ve motivasyonları açısından ne kadar önemli olduğu dikkat çekmektedir. Çalışma grubundaki katılımcıların büyük çoğunluğunun 17-20 yaş aralığında olması, ilgili yaş grubunun sosyal medya kullanım alışkanlıklarının, siyasi düşünceleri paylaşma motivasyonları üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Bu yaş grubunun daha fazla TikTok kullanması, hızlı ve görsel içerik paylaşımına yönelik artan ilgiyi yansıtmakta, aynı zamanda X (Twitter) gibi platformlarda daha derinlemesine tartışmalar yürütme isteğini de ortaya koymaktadır. Katılımcıların yapmış oldukları ikili karşılaştırmalar sonucunda, kendi kullanım alışkanlıkları ve paylaşım motivasyonları doğrultusunda tercih belirtmiş oldukları görülmektedir. Araştırma sonuçları, Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında, bilgilendirme motivasyonunun en çok tercih edilen motivasyon ve kriter olması literatür çalışmalarıyla paralel bir sonuç ortaya koymaktadır. Bu çalışma, özellikle üniversite öğrencilerinin siyasal iletişim bağlamındaki sosyal medya davranışlarının analizini hedeflemiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, farklı örneklem grupları seçilerek, siyasi düşünce paylaşımı konusunda daha kapsamlı sosyal medya araştırmaları yapmak mümkündür.

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Declaration: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunduğunu beyan etmemiştir.

The author declares no conflict of interest.

Etik Kurul İzni/Ethics Committee Permission: Haliç Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 15.05.2024 tarih ve 04 nolu kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

Haliç University Social and Human Sciences Research Ethics Committee's decision dated 15.05.2024 and numbered 04 has been approved ethically.

Etik/ Ethic: Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir. / *In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.*

Kaynakça

- Alonso, J. A. and Lamata, M. T. (2006). Consistency in the analytic hierarchy process: a new approach. *International journal of uncertainty, fuzziness and knowledge-based systems*, 14(04), 445-459.
- Al-Menayes, J. J. (2015). Motivations for using social media: An exploratory factor analysis. *International Journal of Psychological Studies*, 7(1), 2407-2427.
- Akdağ, M. (2009). *İnternetin Siyasal İletişimdeki Yeri ve Önemi*. A. Özkan içinde, *Siyasetin İletişimi*. İstanbul: Tasam Yayınları, (s. 293-308).
- Haugsgjerd, A., Karlsen, R. and Steen-Johnsen, K. (2023). Uninformed or Misinformed in the Digital News Environment? How Social Media News Use Affects Two Dimensions of Political Knowledge, *Political Communication*, 40(6), 700-718, DOI: [10.1080/10584609.2023.2222070](https://doi.org/10.1080/10584609.2023.2222070)
- Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayınları
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Dalal, J., Mohapatra, P. K. and Chandra, M. G. (2010). Prioritization of rural roads: AHP in group decision. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 17(2), 135-158.
- Drever, J. (1952). *A Dictionary of Psychology*. Great Britain: Penguin Books.
- Fiske, A. P. and Fiske, S. T. (2010) *Handbook of Cultural Psychology*. New York: The Guilford Press.
- Garson, G.D. (1997). Expert choice professional: Decision support software Social Science, *Computer Review*, 15, 221-224.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ghaisani, A. P., Handayani, P. W. and Munajat, Q. (2017). Users' motivation in sharing information on social media. *Procedia Computer Science*, 24(1), 530-535.
- Gilardi, F., Gessler, T., Kubli, M. and Müller, S. (2022). Social media and political agenda setting. *Political communication*, 39(1), 39-60.
- Güven, S. (2017). Siyasal iletişim sürecinin dönüşümü, siyasal katılım ve iletişim teknolojileri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*. 7 (2), 175-191.
- Hermida, A. (2017). *Herkese Söyle: Sosyal Medya'da Neden Paylaşımında Bulunuruz*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Himmelboim, I., Lariscy, R. W., Tinkham, S. F. and Sweetser, K. D. (2012). Social media and online political communication: The role of interpersonal informational trust and openness. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(1), 92-115.
- İnceoğlu, M. (2011). *Tutum algı iletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Jobert, T., Ş. (2009). *Yeni Başlayanlar için Psikoloji*. İstanbul: İyi İnsanlar Yayınevi.

- Karakoç, E. ve Gülsünler, M. E. (2012). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında Facebook: Konya üzerine bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18), 42-57.
- Katz, E., Blumler, J. G. and Gurevitch, M. (1974). Uses and gratifications research. *The Public Opinion Quarterly*, 34(4), 509-523.
- Katz, E. (1987). Communications research since Lazarsfeld. *The Public Opinion Quarterly* (51)2, 25-45.
- Kayım, N. (2018). Herzberg'in çift-faktör teorisi bağlamında motivasyon: Şeytan Marka Giyer filmi. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (1), 31-45.
- Kılıçaslan, Ç. E. (2008). *Siyasal İletişim: İdeoloji ve Medya İlişkisi*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kim, D. H., Jones-Jang, S. M. and Kenski, K. (2021). Why do people share political information on social media?. *Digital Journalism*, 9(8), 1123-1140.
- Kutlu, A. (2018). Dönüşen Medya Çağında Siyasal Katılım: İstanbul'da Yaşayan 18-22 Yaş Seçmen Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 90-106.
- Küçüközkın, Y. (2015). Liderlik ve motivasyon teorileri: Kuramsal bir çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 85-116.
- Kümpel, A. S., Karnowski, V. and Keyling, T. (2015). Political Information Sharing in Social Media: A Review of Current Research on Political Information Sharing Users, Content, and Networks, *Social Media & Society*, 1 (2): 1-14.
- Hayes, R. A., Smock, A. and Caleb T. C. (2015) Face[book] Management: Self- Presentation of Political Views on Social Media, *Communication Studies*, 66:5, 549-568, DOI: 10.1080/10510974.2015.1018447
- Laininen, P. and Haialainen, R. P. (2003). Analyzing AHP-matrices by regression. *European Journal of Operational Research*, 148(3), 514-524.
- Lim, W. M. and Ting, D. H. (2012). E-shopping: An analysis of the uses and gratifications theory, *Modern Applied Science*, 6(5): 48.
- Menon, D. (2022). Uses and gratifications of photo sharing on Instagram. *International Journal of Human-Computer Studies*, 168:102917.
- Meriç, Ö. (2017). Çevrimiçi siyasal iletişim üzerine bir literatür değerlendirmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(4), 25-39.
- Munier, N. and Hontoria, E. (2021). *Uses and Limitations of the AHP Method*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Ossadnik, W. and Lange, O. (1999). AHP-based evaluation of AHP-Software, *European Journal of Operational Research*, 118(3), 578-588. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(98\)00321-X](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(98)00321-X).
- Önen, S. M. ve Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: Kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 43-64.
- Özçağlayan, M. (1998). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Özçağlayan, M. ve Uyanık, F. (2010). Sosyal medya ve gazetecilik. *Yeni iletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı*, 59-67.
- Pelletier, M. J., Krallman, A., Adams, F. G. and Hancock, T. (2020). One size doesn't fit all: a uses and gratifications analysis of social media platforms. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 14(2), 269-284.
- Ray, M. B. (2007). Needs, motives, and behaviors in computer-mediated communication: An inductive exploration of social networking websites. Paper presented at the 57th Annual Conference of the International Communication Association, San Francisco: USA.
- Ruggiero, T. E. (2000). Uses and gratifications theory in the 21st century. *Mass communication & society*, 3(1), 3-37.
- Saaty, T. L. (1980). The analytic hierarchy process (AHP). *The Journal of the Operational Research Society*, 41(11), 1073-1076.
- Sencer, M. (1981). *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seker, S. E. (2015). Motivasyon teorisi (motivation theory). *Ybs Ansiklopedi*, 2(1), 22-26.
- Smock, A.D., Ellison, N.B., Lampe, C. and Wohn, D.Y. (2011). Facebook as a Toolkit: A Uses and Gratification Approach to Unbundling Feature Use, *Computers in Human Behaviour*, (27):6, 2322-2329.
- Toffler, A. (2022). *The third wave: The classic study of tomorrow*. New York: Bantam.
- Tütünsatar, A. ve Okcu, M. (2020). Sosyal medya siyasal katılım ilişkisi: uygulamalar ve olaylar üzerinden değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 66-93.
- Whiting, A. and Williams, D. (2013). Why people use social media: a uses and gratifications approach. *Qualitative market research: an international journal*, 16(4), 362-369.
- Yılmaz, F. and Özcan, M.S. (2019). A risk analysis and ranking application for lifting vehicles used in construction sites with integrated AHP and fine-kinney approach, *Adv. Sci. Technol. Res. J.* 13(3), 152–161.
- Yolcu, P. ve Çiftçi, H. (2023). Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları karşılaştırılması: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (60), 151-173.

A Bibliometric Analysis of Publications on Political Advertising in Web of Science and Scopus Databases

Web of Science ve Scopus Veritabanlarında Siyasal Reklamcılıkla İlgili Yayınların Bibliyometrik Analizi

Aziz UÇAK¹

Abstract

In this article, a bibliometric analysis is conducted by means of VOSviewer software to put forward the bibliometric view of academic works on political advertising in Web of Science and Scopus databases. In this direction, general data regarding the publications in the databases as well as citation, co-authorship, and bibliographic coupling maps of the publications are presented. In this way, the study aims to see the place of political advertising studies in other academic works. The data related to the publications were collected from Web of Science and Scopus databases on 31.07.2024. While the first political advertising publication indexed in Scopus was published in 1972; the first publication on the topic was published in Web of Science in 1976. Hence, whereas the analyses in relation to Scopus database cover the dates between 1972 and 31.07.2024; the analyses related to Web of Science database cover the dates between 1976 and 31.07.2024. There are 868 detected publications in total on the topic in Scopus, whereas there are 739 in Web of Science between those dates. Analyses indicate that the data in both databases considerably put forward consistent results with each other.

Keywords: Political Advertising, Political Communication, Communication Studies, Bibliometrics, Bibliometric Analysis.

Öz

Bu makalede, Web of Science ve Scopus veritabanlarında yer alan siyasal reklamcılık konulu akademik çalışmaların bibliyometrik görünümünü ortaya koymak amacıyla, VOSviewer yazılımı kullanılarak bir bibliyometrik analiz gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, ilgili veritabanlarında yer alan yayımlara ilişkin genel verilerin yanı sıra, bu yayımların atıf, ortak yazarlık ve bibliyografik bağlantı haritaları sunulmaktadır. Bu sayede, siyasal reklamcılığa ilişkin çalışmaların diğer akademik çalışmalar içindeki yerinin görülmesi amaçlanmaktadır. Yayımlara ilişkin veriler, Web of Science ve Scopus veritabanlarından 31.07.2024 tarihinde toplanmıştır. Siyasal reklamcılıkla ilgili Scopus'ta indekslenen ilk çalışma 1972 yılında yayımlanmış olup; Web of Science'ta ise konuya ilişkin ilk çalışma 1976 yılında yayımlanmıştır. Dolayısıyla, Scopus veritabanı ile ilgili analizler 1972 ile 31.07.2024 tarihleri arasında kapsarken; Web of Science veritabanı ile ilgili analizler 1976 ile 31.07.2024 tarihleri arasında kapsamaktadır. Anılan tarihler arasında Scopus'ta konuya ilişkin tespit edilebilen 868 yayım bulunurken; Web of Science'ta 739 yayım bulunmaktadır. Analizler, iki veritabanında yer alan verilerin, büyük oranda birbirleri ile tutarlı sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Reklamcılık, Siyasal İletişim, İletişim Çalışmaları, Bibliyometri, Bibliyometrik Analiz.

¹ Res. Asst. Dr., Department of Public Relations and Advertising at the Faculty of Communication, Yozgat Bozok University, aziz.ucak@yobu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1937-0063>, <https://ror.org/04qvdf239>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 15.10.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.12.2024

Atıf İçin/For Cite: UÇAK A., "A Bibliometric Analysis of Publications on Political Advertising in Web of Science and Scopus Databases", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2): 857-875

<https://doi.org/10.17755/esosder.1567765>

License: CC BY-NC 4.0

Introduction

Political advertising is an area of expertise in both practical and academic in media democracies. It may be dated back to 19th century electoral campaigns, especially in the United States of America, in practice. And, as of the second half of the 20th century, mass media has accelerated practices of political advertising. Furthermore, the Internet and social media secure political advertising's position in today's world. On the other hand, especially as of the 1970s, political advertising has become a field of academic studies. And, as of the 1990s, it has gained importance as a research field.

Bibliometrics, however, is a quantitative field of study to statistically measure the academic performance of authors, institutions, organizations, and so on. According to De Bellis (2009) and Danesh & Mardani-Nejad (2021), the idea of bibliometrics dates back to the second half of the 19th century. Nonetheless, the term of bibliometrics was produced by A. Pritchard in the late 1960s (1969).

The main research problem of this study is to analyze publications on political advertising in Web of Science and Scopus databases to be able to see its place in academic researches. In this framework, firstly, general data related to publications, such as distribution by years of publications as well as the most publishing authors, sources, institutions, and countries, are given. Secondly, citation, co-authorship, and bibliographic coupling maps that are created by using VOSviewer software are presented. In this framework, the research questions of the study are the following:

- How are the maps of citation of authors for Web of Science and Scopus databases?
- How are the maps of citation of documents for Web of Science and Scopus databases?
- How are the maps of citation of sources for Web of Science and Scopus databases?
- How are the maps of co-authorship of authors for Web of Science and Scopus databases?
- How are the maps of bibliographic coupling of authors for Web of Science and Scopus databases?

There are no any detected articles in Turkish and English so far which bibliometrically analyze political advertising publications that are indexed on Web of Science and Scopus databases from 1970s to 2024. Therefore, it is expected that this work may contribute to the related field.

1. Political Advertising: Literature Review

An *advertisement* is a sort of "paid communication". This communication process aims to "inform and/or persuade" people (Fletcher, 2010, p. 2). In this respect, it is possible to mention two different kinds of advertising: one is *dynamic* advertising, which is based on dynamic mass media such as television, radio, and the Internet. The other one is *static* advertising, which is based on static mass media such as newspaper, magazine, billboard and so on. The fundamental difference between these two is change. While dynamic mass media can change, static mass media does not change because of its stable nature (Hughes, 2018, p. 32-33).

Political advertising, on the other hand, is a kind of advertising that aims to "persuade and/or inform" voters. In such sort of advertising, political actors try to persuade people to vote for them. So, it is a part of their struggle for power. It is also paid and political actors make use of dynamic or static advertising channels in this process. McNair summarizes political advertising as purchasing an advertising space to deliver political messages to a target audience (2011, p. 87). According to Lilleker (2006, p. 148) it is possible to mention three different sort of political advertising: *advocacy* advertisement that basically represents an advertiser

candidate in a positive way; *comparative* advertisement that compares an advertiser candidate to other candidates and tries to tell why voters should vote for the advertiser candidate; and *negative* advertisement that attacks political opponents of an advertiser candidate.

Kaid underlines that political advertising is an important tool in terms of election campaigns and policy-making. Also, she emphasizes that it has become a strong way of communication between candidates and voters since it has taken place in political campaigns as of the 1950s (2004, p. 155). In this direction, political advertising can make sense only in competitive conditions where political power is designated by democratic elections (Holtz-Bacha & Kaid, 2006, p. 3). However, Duverger (1982, p. 168) notes that ads and advertising, aim to build a consumption culture, have established a new culture substituted for traditional culture without any conflict more successfully than propaganda.

Over the years, political advertising has been subjected to many academic works. One of the most remarkable works on political advertising are the researches that examine it in terms of marketing and more specifically, political marketing (Newman, 1994; Bowler & Farrell, 1992; Lees-Marshment, Strömbäck, & Rudd, 2010; Cwalina, Falkowski, & Newman, 2011; Hughes, 2018). Basically, political marketing studies adapt marketing concepts to political communication and political advertising. According to political marketing conceptualization, candidates or politicians and their ideas are the "products", and voters are the "consumers".

Other important works on political advertising are the works that deal with political campaign communication (Holtz-Bacha, 2002; O'Cass, 2005; Baker, 2009; Powell & Cowart, 2018; Denton, Judith, & Friedenber, 2019; Granato & Wong, 2004). Fundamentally, those works discuss the strategic roles of political communication and political advertising during election campaigns.

Furthermore, there are studies on media and social media (Klaehn, 2010; Perloff, 2021; Dimitrova & Matthes, 2018; Benoit, 2000; Nott, 2020; Stieglitz & Linh, 2013; Negrine, 2017) that examine the role/place of the media and social media in political communication and/or political campaign processes.

Moreover, there are works that focus on the effects of political communication and political advertising on voter's behaviors (Mijeong, 2009; Andrzej & Cwalina, 2012; O'cass, 2002; Yoon, Pinkleton, & Ko, 2005; Spenkuch & Toniatti, 2018). Those works investigate the role and/or effects of political communication and political advertising on voter's decisions or election results.

Local political advertising samples (Fowler, Franz, & Ridout, 2021; Scammell & Langer, 2006; Alexandre & Dakhli, 2017; Nesbitt-Larking & Rose, 2004) are one of the other significant areas of research in political advertising. Basically, those researches examine the nature and characteristics of political advertising in different countries.

2. Methodology

The data analysis method of this study is bibliometric analysis, which is a quantitative method. Lawani (1981, p. 294) and Broadus (1987, p. 373) note that the term "bibliometrics" was firstly used by A. Pritchard in 1969 to replace the term "statistical bibliography". Pritchard criticizes the term "statistical bibliography", which was firstly used by E.W. Hulme in 1922, and proposes the term "bibliometrics" instead of it. He defines the term bibliometrics as "*the application of mathematics and statistical methods to books and other media of communication*" (1969, p. 348-349). Roemer and Borchardt (2015, p. 28) describe the term as "*a set of quantitative methods used to measure, track, and analyze print-based scholarly literature*".

Narin and Hamilton mention three different types of bibliometric analysis which are linkage, patent, and literature bibliometrics. Literature bibliometrics focuses on scientific publication and citation counts of countries, organizations and agencies etc. to measure their academic performance. And, patent bibliometrics deal with patents generated by organizations, governments and countries etc. Linkage bibliometrics, on the other hand, focuses on links and effects of scientific works of agencies on industrial technology (1996, p. 293, 297, 305). In this sense, this study is included in the scope of literature bibliometrics.

In the study, the VOSviewer software version 1.6.20 for MacOS system is used to perform a bibliometric analysis on the data related to political advertising publications gathered from Web of Science and Scopus databases on 31.07.2024. Within this framework, firstly, general data about the publications obtained from Web of Science and Scopus databases, such as distribution by years of the publications and the most publishing authors, sources, institutions, and countries, are presented. Secondly, citation analysis of the authors, documents, and sources; co-authorship, and bibliographic coupling analysis of the authors for both databases are conducted by using VOSviewer.

In this direction, limitations of the research are the following:

- ◆ The research is limited to publications on political advertising in Web of Science and Scopus databases. Any other databases are not included.
- ◆ The keyword used to reach political advertising publications in Web of Science and Scopus databases searches is "political advertising".
- ◆ All types of academic documents/publications are included in the analyses. There is no document/publication type limitation.
- ◆ The first academic work on political advertising indexed in Scopus database was published in 1972. Therefore, the analyses about Scopus database cover the dates between 1972 and 31.07.2024. There are 868 detected documents in total on political advertising in Scopus database between these dates.
- ◆ The first academic work on political advertising indexed in Web of Science database was published in 1976. Hence, the analyses about Web of Science database cover the dates between 1976 and 31.07.2024. There are 739 detected documents in total on political advertising in Web of Science database between these dates.
- ◆ When conducting citation analyses of authors, the authors who have at least 1 publication and 1 citation are considered.
- ◆ When conducting citation analyses of documents, the documents with at least 1 citation are considered.
- ◆ When conducting citation analyses of sources, the sources with at least 1 document and 1 citation are considered.
- ◆ When conducting co-authorship and bibliographic coupling analyses of authors, the authors who have at least 1 publication and 1 citation are considered.
- ◆ When creating any kind of map on VOSviewer, the largest sets of connected items are considered as far as possible instead of all items (when applicable).
- ◆ The maximum number of authors for each document is determined as 25. Therefore, the documents with more than 25 authors are not included in the analyses.
- ◆ When presenting and evaluating general data and map's data, the top 5 authors, documents, sources, and countries etc. with the highest scores are considered.

3. Research Findings

3.1. Web of Science Database Findings and Analyses

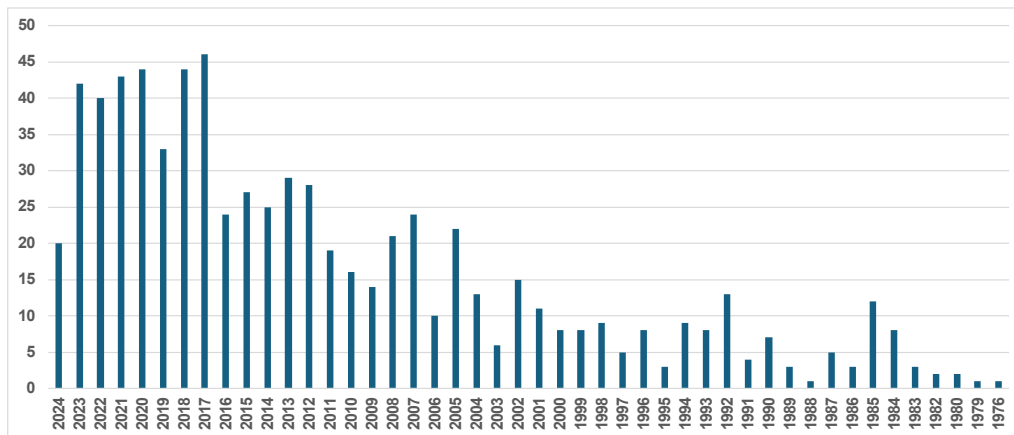

Figure 1. Distribution by Years of Political Advertising Publications (Web of Science, 2024)

Figure 1 indicates the distribution by years of the political advertising works in Web of Science database. The first academic work on the topic in the database was published in 1976 by J. Lelyveld. And, there are 739 detected documents in total on political advertising in the database between 1976 and 31.07.2024.

The year with the most publication on political advertising in Web of Science is 2017 with 46 publications in total. 2018 and 2020 follow it with 44 publications. Also, there are 43 publications in 2021; 42 in 2023, and 33 in 2019. On the other hand, 20 publications were detected in 2024 until July, 31.

However, there are no publications in 1977, 1978, and 1981. There is only 1 publication in 1976, 1979, and 1988.

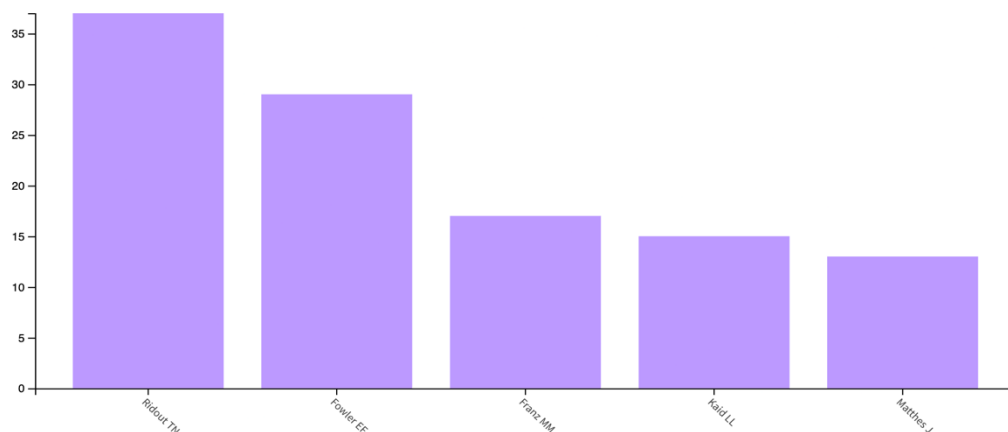

Figure 2. Top 5 Authors Who Have the Most Political Advertising Publications (Web of Science, 2024)

Figure 2 demonstrates the top 5 authors who published the most political advertising works in Web of Science database. In this direction, Travis N. Ridout is the most productive author on this topic with 37 publications in total. On the other hand, Erika F. Fowler is the second with 29; Michael M. Franz is the third with 17; Lynda L. Kaid is the fourth with 15, and Jörg Matthes is the fifth with 13.

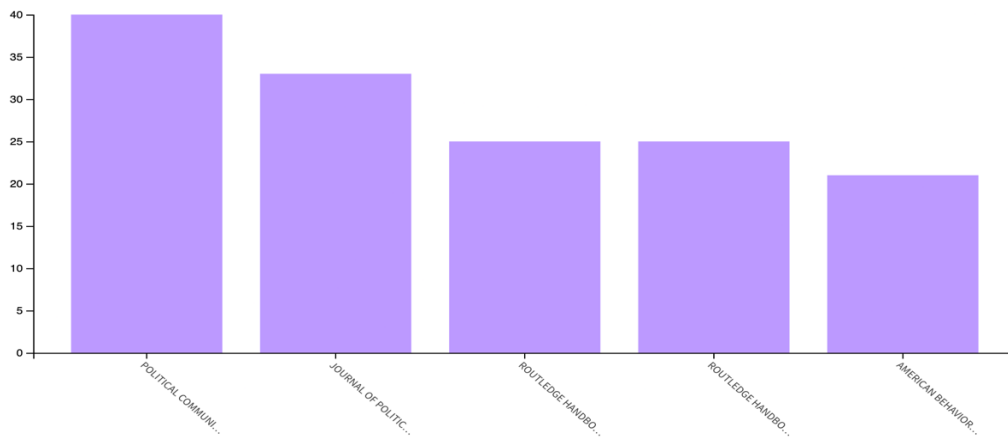

Figure 3. Top 5 Sources with the Most Political Advertising Publications (Web of Science, 2024)

Figure 3 shows the top 5 sources that are published most political advertising works in Web of Science database. Within this scope, the top 5 sources in a row are: *Political Communication* is the first with 40 publications in total; *Journal of Political Marketing* is the second with 33; *Routledge Handbook of Political Advertising* is the third with 25; *Routledge Handbooks* is the fourth with 25, and *American Behavioral Scientist* is the fifth with 21.

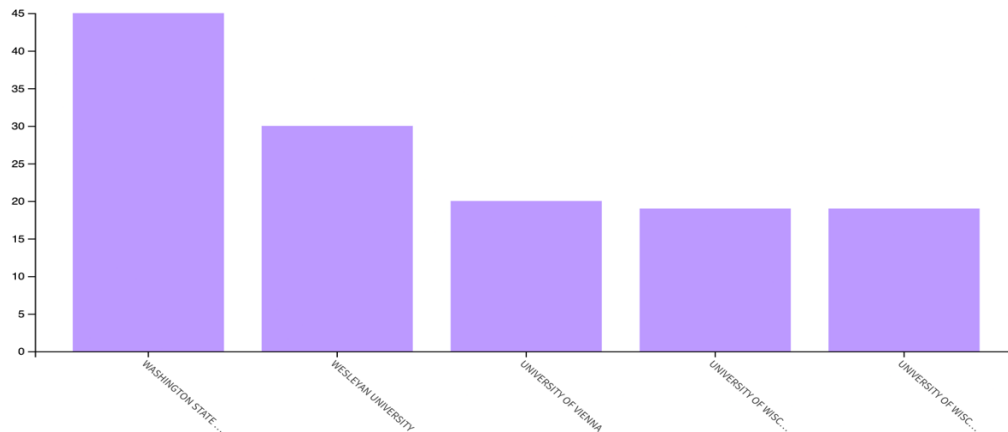

Figure 4. Top 5 Institutions with the Most Political Advertising Publications (Web of Science, 2024)

Figure 4 indicates the top 5 institutions that the most political advertising works published in Web of Science database. The top institutions in a row are: Washington State University is the first with 45 publications in total; Wesleyan University is the second with 30; University of Vienna is the third with 20; University of Winconsin, Madison, and University of Winconsin, System are the fourth & fifth with 19.

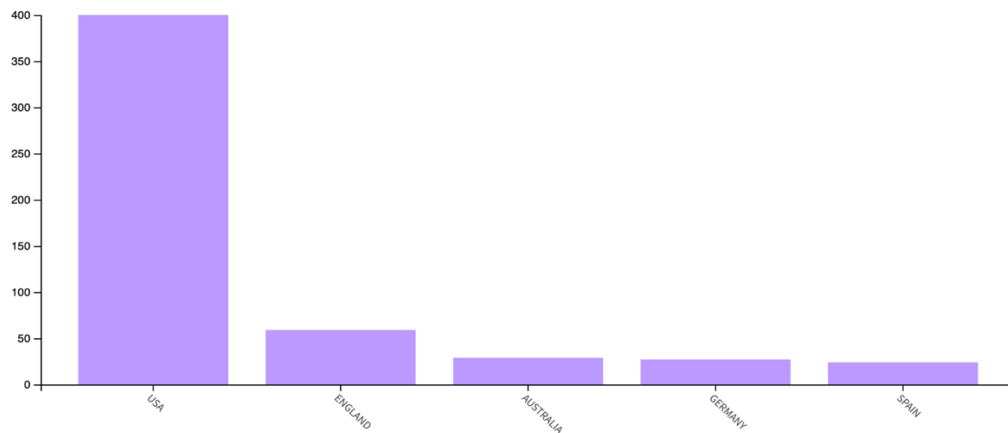

Figure 5. Top 5 Countries with the Most Political Advertising Publications (Web of Science, 2024)

Figure 5 demonstrates the top 5 countries where the most political advertising works published in Web of Science database. United States of America is the first with 400 publications in total; England is the second with 59; Australia is the third with 29; Germany is the fourth with 27, and Spain is the fifth with 24. In other saying, while those 5 countries have nearly %73 of the political advertising publications in Web of Science database; other countries have nearly %27 of the publications.

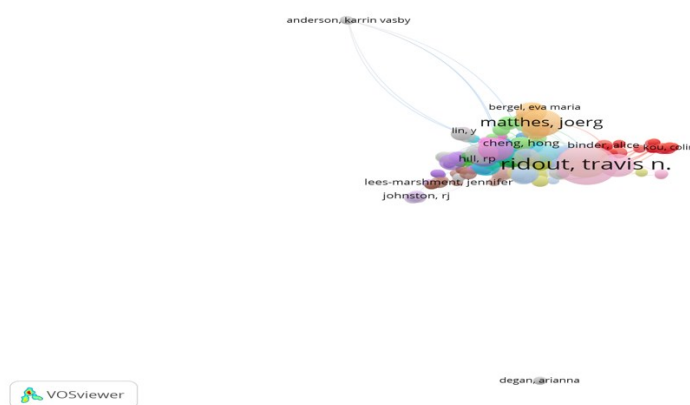

Figure 6. Citation Map of the Authors in Web of Science Database

Figure 6 shows the citation map of the most connected set of authors in Web of Science database. The authors who have at least 1 document and 1 citation are considered here. In this direction, the most cited author is T. N. Ridout with 583 citations in total from 24 publications; K. Goldstein is the second with 519 citations from 5 publications; M. McCombs is the third with 503 citations from 3 publications; P. Freedman is the fourth with 462 citations from 4 publications, and J. Matthes is the fifth with 389 citations from 11 publications. And, total link strength of those authors are; T. N. Ridout has 460 total link strength; K. Goldstein has 260; M. McCombs has 47; P. Freedman has 229; J. Matthes has 93.

Between the top 5 most cited authors, in terms of average citation counts, M. McCombs is the first author with 167.6 citations per publication. P. Freedman is the second with 115.5; K. Goldstein is the third with 103.8; J. Matthes is the fourth with 35.3, and T. N. Ridout is the fifth with 24.2.

However, with their total link strength, T. N. Ridout, K. Goldstein, and P. Freedman are the first, the second, and the fourth in a row of the top 5 authors who have the highest total link strength within the context of this map. On the other hand, G. M. Garramone is the third with

239 total link strength, and E. F. Fowler is the fifth with 224. Moreover, G. M. Garramone has 361 citations from 8 works, and E. F. Fowler has 269 citations from 16 works.

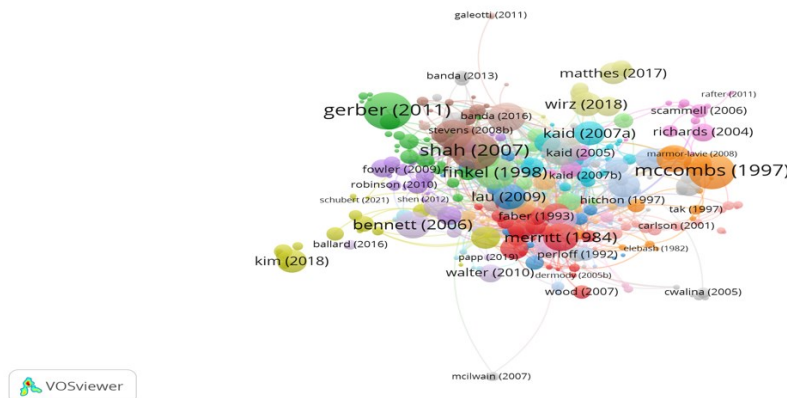

Figure 7. Citation Map of the Documents in Web of Science Database

Figure 7 demonstrates the citation map of the most connected set of documents in Web of Science database. The documents with at least 1 citation are considered here. In this context, the most cited document or publication is Shah's 2007 dated work with 282 citations in total; Gerber's 2011 dated work is the second with 277 citations; McComb's 1997 dated work is the third with 260 citations; Finkel's 1998 dated work is the fourth with 196 citations, and Brian's 1996 dated work is the fifth with 193 citations. Also, Shah's work has 16 links; Gerber's has 21; McCombs' has 3; Finkel's has 44; Brian's has 29.

On the other hand, the top 5 works with the most links within the context of this map are; Merrit's 1984 dated work is the first with 50 links in total; Van Steenburg's 2015 dated work is the second with 46; Finkel's 1998 dated work is the third with 44; Pinkleton's 1997 dated work is the fourth with 42, and Garramone's 1990 dated work is the fifth with 36. Between those works, Merrit's work has 155 citations in total; Van Steenburg's work has 31; Pinkleton's work has 97, and Garramone's work has 99.

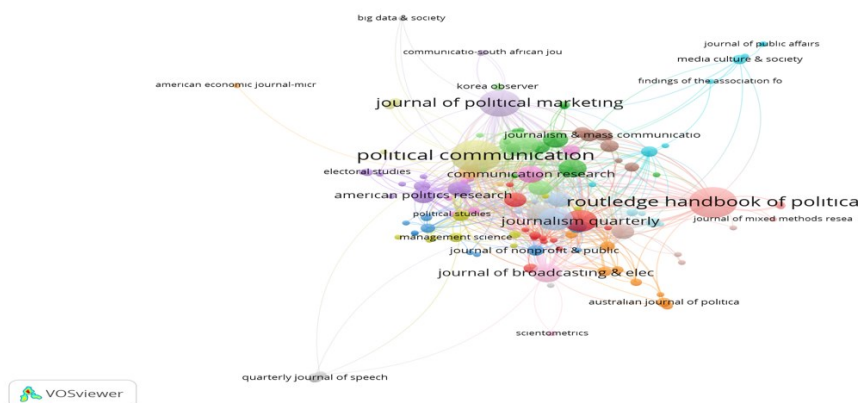

Figure 8. Citation Map of the Sources in Web of Science Database

Figure 8 shows the citation map of the most connected set of sources in Web of Science database. The sources with at least 1 document and 1 citation are considered here. Accordingly, *Political Communication* is the first with 1186 citations in total from 35 publications; *Journal of Advertising* is the second with 819 citations from 17 publications; *American Journal of Political Science* is the third with 562 citations from 4 publications; *Journal of Communication* is the fourth with 500 citations from 11 publications; *Communication Research* is the fifth with 418 publications from 10 publications. In the meantime, *Political Communication* has 166 total

link strength; *Journal of Advertising* has 271; *American Journal of Political Science* has 102; *Journal of Communication* has 80; *Communication Research* has 53.

When it comes to average citation counts, among the top 5 most cited sources, *American Journal of Political Science* is the first with 140.5 citations per publication. *Journal of Advertising* is the second with 48.1; *Journal of Communication* is the third with 45.4; *Communication Research* is the fourth with 41.8, and *Political Communication* is the fifth with 33.8.

Nonetheless, the top 5 sources with the highest total link strength within the frame of this map are; *Journal of Advertising* is the first with 271 total link strength; *Political Communication* is the second with 166; *Journal of Broadcasting & Electronic Media* is the third with 126; *Journal of Political Marketing* is the fourth with 111, and *American Journal of Political Science* is the fifth with 102. Between those sources, *Journal of Broadcasting & Electronic Media* has 415 citations from 12 publications, and *Journal of Political Marketing* has 259 citations from 24 publications.

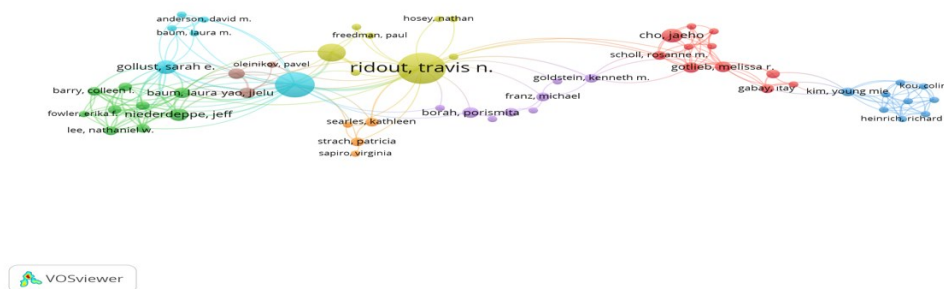

Figure 9. Co-Authorship Map of the Authors in Web of Science Database

Figure 9 indicates the co-authorship map of the most connected set of authors in Web of Science database. The authors who have at least 1 document and 1 citation are considered here. In this context, the top 5 authors with the highest total link strength within the frame of this map are; E. F. Fowler is the first with 49 total link strength; T. N. Ridout is the second with 43; S. E. Gollust is the third with 31; J. Niederdeppe is the fourth with 26, and L. Baum is the fifth with 24. Nevertheless, document and citation counts of those authors are; E. F. Fowler has 16 documents and 269 citations; S. E. Gollust has 5 documents and 16 citations; J. Niederdeppe has 4 documents and 8 citations, and L. Baum has 3 documents and 9 citations. Also, T. N. Ridout's document and citation counts are the same as given in the Figure 6.

However, the top 5 most cited authors within the frame of this map are the same as given in the Figure 6.

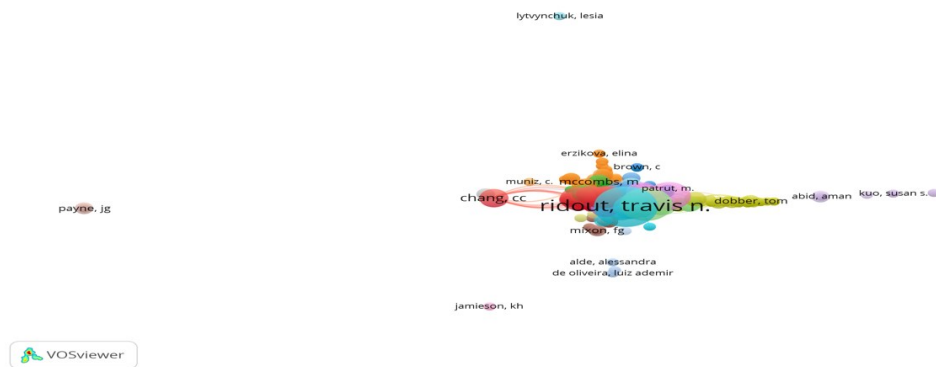

Figure 10. Bibliographic Coupling Map of the Authors in Web of Science Database

Figure 10 demonstrates the bibliographic coupling map of the most connected set of authors in Web of Science Database. The authors who have at least 1 document and 1 citation are considered here. In this direction, the top 5 authors with the highest total link strength in a row are; T. N. Ridout has 12864 total link strength; E. F. Fowler has 7736; L. L. Kaid has 7690; J. Cho has 5398, and K. Goldstein has 4965. Furthermore, document and citation counts of those authors are; L. L. Kaid has 7 documents and 247 citations; J. Cho has 5 documents and 360 citations. T. N. Ridout's and K. Goldstein's document and publication counts are the same as given in the Figure 6. E. F. Fowler's document and publication counts are the same as given in the Figure 9.

On the other hand, the top 5 most cited authors within the frame of this map are the same as given in the Figure 6.

3.2. Scopus Database Findings and Analyses

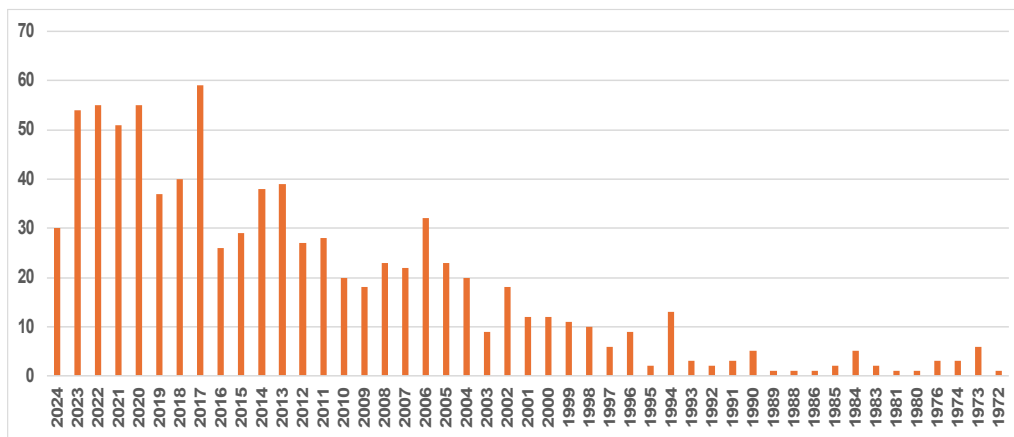

Figure 11. Distribution by Years of Political Advertising Publications (Scopus, 2024)

Figure 11 shows the distribution by years of political advertising publications in Scopus database. The first academic work on the topic in the database was published in 1972 by S. H. Surlin and T. F. Gordon. And, there are 868 detected documents in total on political advertising in the database between 1972 and 31.07.2024.

The year with the most political advertising publications in Scopus is 2017 with 59 publications in total. 2020 and 2022 follow it with 55 publications. Also, there are 54 publications in 2023; 51 in 2021, and 40 in 2018. However, 30 publications were detected in 2024 until July, 31.

On the other hand, there are no publications in 1975, 1977, 1978, 1979, 1982, and 1987. There is only 1 publication in 1972, 1980, 1981, 1986, 1988, and 1989.

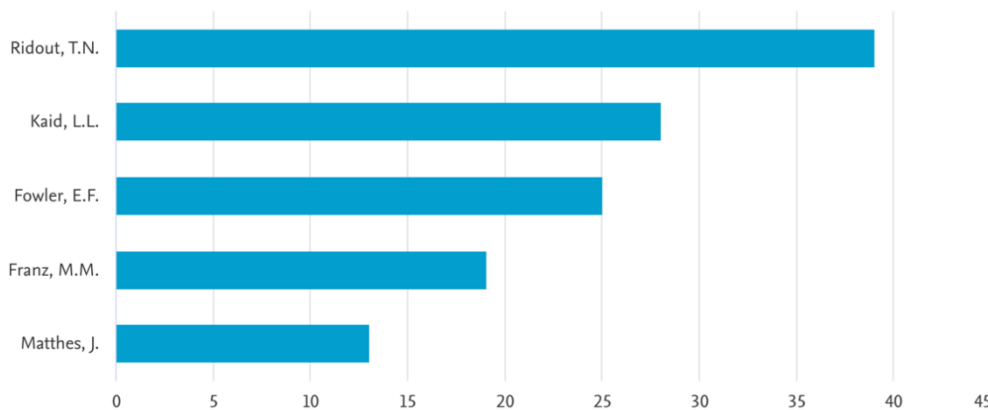

Figure 12. Top 5 Authors Who Have the Most Political Advertising Publications (Scopus, 2024)

Figure 12 indicates the top 5 authors who have the most political advertising documents in Scopus. In this context, Travis N. Ridout is the first author with 39 publications in total; Lynda L. Kaid is the second with 28; Erika F. Fowler is the third with 25; Michael M. Franz is the fourth with 19, and Jörg Matthes is the fifth with 13.

Source Title	Publication Count
<i>Political Communication</i>	45
<i>Journal of Political Marketing</i>	38
<i>Journal of Advertising</i>	21
<i>American Behavioral Scientist</i>	20
<i>Communication Research</i>	14

Figure 13. Top 5 Sources with the Most Political Advertising Publications (Scopus, 2024)

Figure 13 shows the top 5 sources with the most political advertising publications in Scopus. In this direction, *Political Communication* has nearly % 5.2 of the total 868 publications. *Journal of Political Marketing* has %4.4; *Journal of Advertising* has %2.4; *American Behavioral Scientist* has %2.3; *Communication Research* has %1.7. In other words, nearly %16 of total 868 publications have been made in those journals.

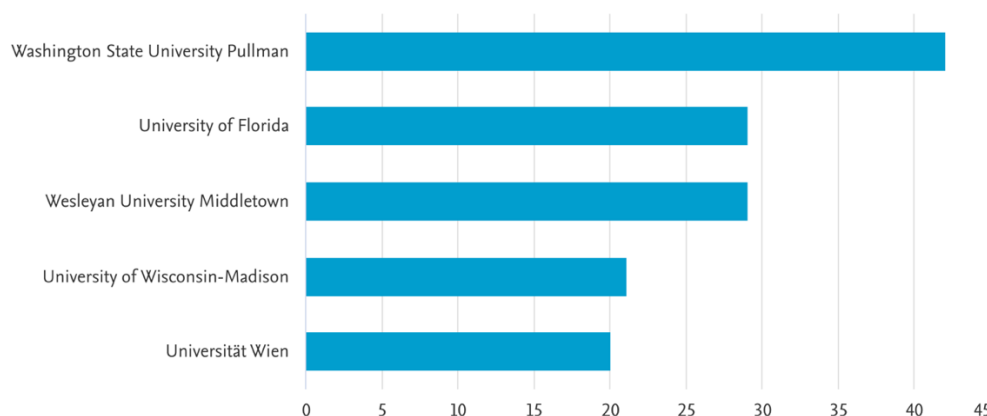

Figure 14. Top 5 Institutions with the Most Political Advertising Publications (Scopus, 2024)

Figure 14 demonstrates the top 5 institutions with the most political advertising publications in Scopus. Accordingly, Washington State University, Pullman is the first with 45 publications in total; the University of Florida and Wesleyan University, Middletown is the third & fourth with 29; the University of Wisconsin-Madison is the fourth with 21; Universität Wien (University of Vienna) is the fifth with 20.

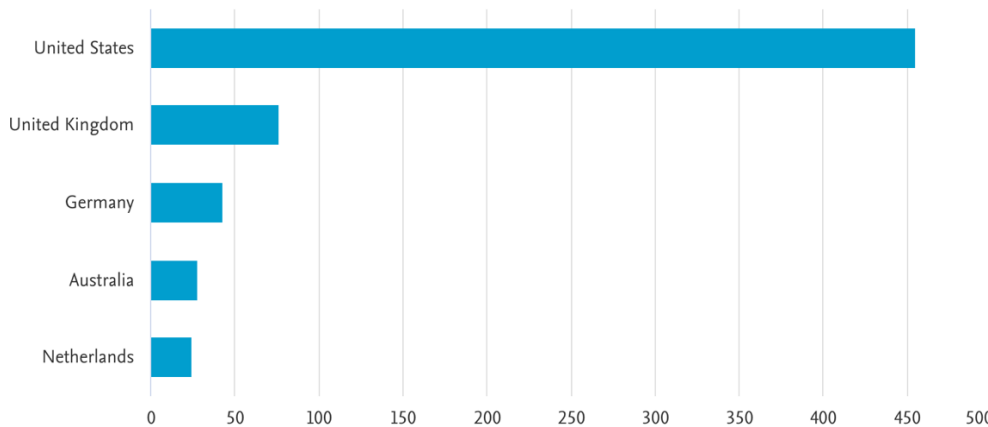

Figure 15. Top 5 Countries with the Most Political Advertising Publications (Scopus, 2024)

Figure 15 shows the top 5 countries with the most political advertising publications in Scopus. Hereof, the United States of America is the first with 454 publications in total; the United Kingdom is the second with 76; Germany is the third with 42; Australia is the fourth with 27, and the Netherlands is the fifth with 24. In other words, while those 5 countries have nearly %71.8 of total 868 political advertising publications in Scopus database; other countries have nearly %28.2 of the publications.

Figure 16. Citation Map of the Authors in Scopus Database

Figure 16 indicates the citation map of the most connected set of authors in Scopus database. The authors who have at least 1 document and 1 citation are considered here. In this sense, the top 5 most cited authors in a row are; T. N. Ridout is the first with 1118 citations in total from 38 publications; L. L. Kaid is the second with 982 citations from 28 publications; M. M. Franz is the third with 581 citations from 19 publications; P. Freedman is the fourth with 549 citations from 5 publications; E. F. Fowler is the fifth with 533 citations from 23 publications. And, total link strengths of those authors are; T. N. Ridout has 464 total link strength; L. L. Kaid has 435; E. F. Fowler has 329; P. Freedman has 324; M. M. Franz has 255. At the same time, those authors are the top 5 authors who have the highest total link strength within the frame of this map.

Nevertheless, among the top 5 most cited authors, P. Freedman is the first author in terms of average citation counts with a score of 109.8 citations per publication. L. L. Kaid is the second with 35; M. M. Franz is the third with 30.5; T. N. Ridout is the fourth with 29.4, and E. F. Fowler is the fifth with 23.1.

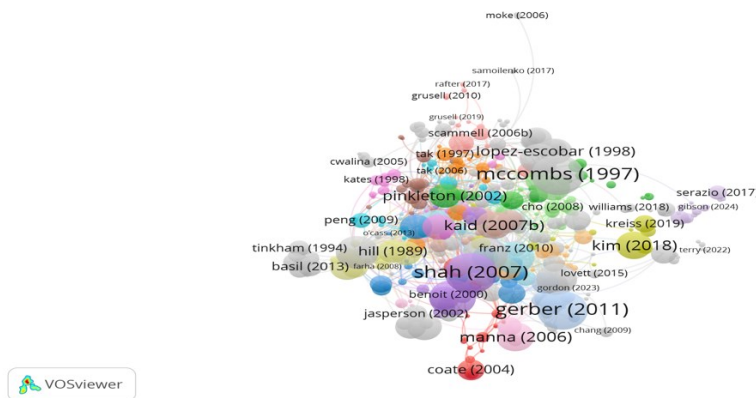

Figure 17. Citation Map of the Documents in Scopus Database

Figure 17 demonstrates the citation map of the most connected set of documents in Scopus database. The documents with at least 1 citation are considered here. In this direction, the top 5 most cited documents in a row are; Conover's 2011 dated work is the first with 407 citations in total; McComb's 1997 dated work is the second with 321; Shah's 2007 dated work is the third with 312; Gerber's 2011 dated work is the fourth with 299; Finkel's 1998 dated work is the fifth with 250. And, the link counts of those works are; Conover's work has 0 link; McComb's work has 3; Shah's work has 3; Gerber's work has 2; Finkel's work has 3.

On the other hand, the top 5 documents with the most links within the frame of this map are; Merrit's 1984 dated work is the first with 63 links in total; Pinkleton's 1997 dated work is the second with 44; Hill's 1989 dated work and Goldstein's 2002 dated work are the third with 39; Kaid's 2004 dated work and Freedman's 2004 dated work are the fourth with 38; Steenburg's 2015 dated work is the fifth with 34. Between those works, Merrit's work has 211 citations in total; Pinkleton's work has 126; Hill's work has 106; Goldstein's work has 192; Kaid's work has 118.

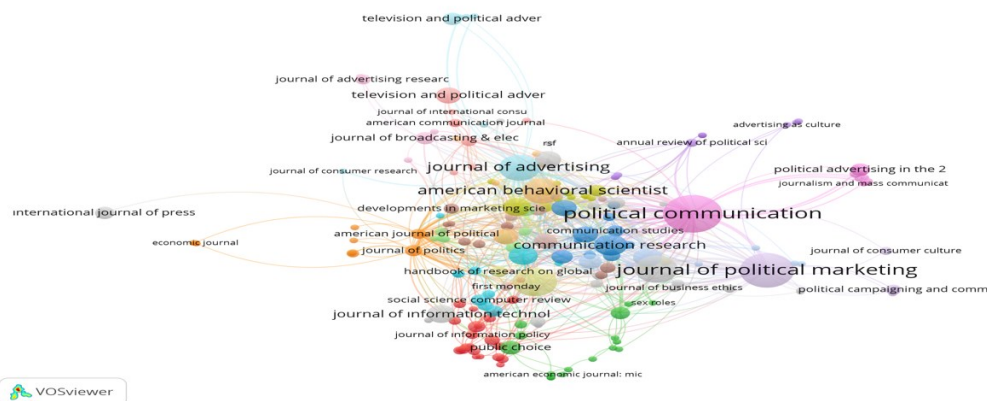

Figure 18. Citation Map of the Sources in Scopus Database

Figure 18 shows the citation map of the most connected set of sources in Scopus database. The sources with at least 1 document and 1 citation are considered here. In this sense, the top 5 most cited sources are; *Political Communication* is the first with 1650 citations in total from 45 publications; *Journal of Advertising* is the second with 1199 citations from 21

publications; *American Journal of Political Science* is the third with 690 citations from 3 publications; *Communication Research* is the fourth with 640 citations from 14 publications, and *Journal of Communication* is the fifth with 593 citations from 8 publications.

Between the top 5 most cited sources, on the other hand, *American Journal of Political Science* is the first source in terms of average citation counts with a score of 230 citations per publication. *Journal of Communication* is the second with 74.1; *Journal of Advertising* is the third with 57; *Communication Research* is the fourth with 45.7, and *Political Communication* is the fifth with 36.6.

Also, the total link strengths of those sources are; *Journal of Advertising* has 227 total link strengths; *Political Communication* has 176; *American Journal of Political Science* has 71; *Communication Research* has 37, and *Journal of Communication* has 23. Furthermore, three of those five sources have the highest total link strengths within the context of this map. Besides, *The Sage Handbook of Political Advertising*, which has 96 total link strength, 269 citations, and 23 documents, and *International Journal of Advertising*, which has 71 total link strength, 151 citations, and 11 documents, are the other two of the top 5 sources with the highest total link strength.

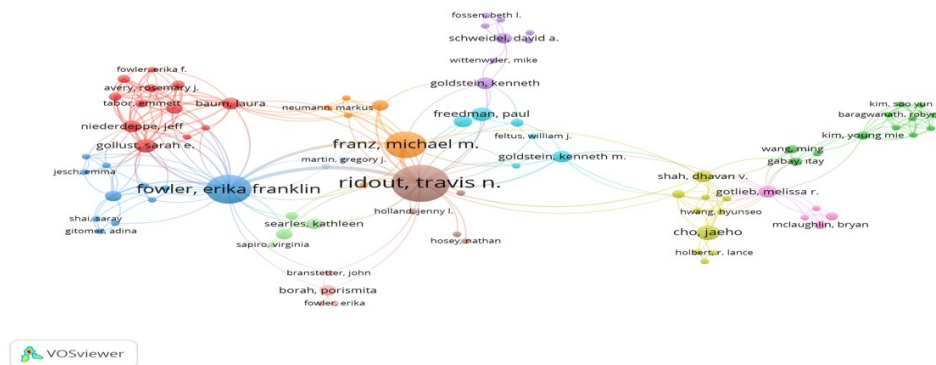

Figure 19. Co-Authorship Map of the Authors in Scopus Database

Figure 19 indicates the co-authorship map of the most connected set of authors in Scopus database. The authors who have at least 1 document and 1 citation are considered here. In this direction, the top 5 authors who have the highest total link strength within the frame of that map are; T. N. Ridout is the first with 75 total link strength; E. F. Fowler is the second with 69; M. M. Franz is the third with 46; L. L. Kaid is the fourth with 44, and S. E. Gollust is the fifth with 35. Between those authors, S. E. Gollust has 38 citations from 5 documents. The remaining authors' citation and document counts are the same as given in the Figure 16.

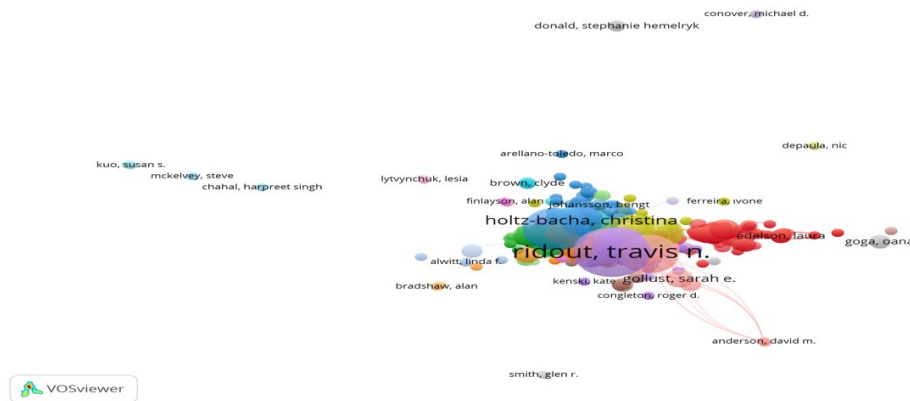

Figure 20. Bibliographic Coupling Map of the Authors in Scopus Database

Figure 20 shows the bibliographic coupling map of the most connected set of authors in Scopus database. The authors who have at least 1 document and 1 citation are considered here. Accordingly, the top 5 authors who have the highest total link strength within the context of this map are; T. N. Ridout is the first with 32837 total link strength; L. L. Kaid is the second with 27654; M. M. Franz is the third with 18810; E. F. Fowler is the fourth with 13824, and J. Cho is the fifth with 7860. Between those authors, J. Cho has 446 citations from 6 documents. The remaining authors' citation and document counts are the same as given in the Figure 16.

4. Discussion and Conclusion

In this study, the bibliometric view of political advertising publications in Web of Science and Scopus databases is dealt with with a bibliometric analysis by using VOSviewer software. Scopus database has more publications on political advertising than Web of Science. However, while the oldest publication in Scopus on the topic was published in 1972; the oldest publication on the topic in Web of Science was published in 1976. Between 1972 and 1976 (these years included), there are 13 publications in total on political advertising in Scopus. However, there are no publications in 1975. The year with the most political advertising publications in both databases is 2017. Nevertheless, while there are 59 publications in Scopus in 2017; Web of Science has 46 publications in the same year.

The United States of America has just over 50% of the political advertising publications in both databases, which makes it the country with the most publications. And, while over 70% of the political advertising publications have been made in the top 5 countries; other countries have less than 30% of the publications. On the other hand, while the USA, England/ the UK, Germany, and Australia are in the top 5 in both databases; the Netherlands' and Spain's places are different. While the Netherlands is in the fifth place with 24 publications in Scopus and Spain is not in the top 5 there; it is vice versa in Web of Science.

The top 5 authors who have the most publications are the same in both databases. However, while T. N. Ridout is the first author in terms of publication counts according to both databases; the other authors except for J. Matthes have different ranks within the top 5 in both databases. The top 5 authors, Ridout, Kaid, Franz, Fowler, and Matthes have over %14 of the total political advertising publications in both Scopus and Web of Science databases.

T. N. Ridout is the first author who has the highest total link strength in both databases. Furthermore, E. F. Fowler is in the top 5 list of both databases in terms of total link strength. K. Goldstein, P. Freedman, M. M. Franz, and L. L. Kaid are the other authors with significant total link strengths.

Four of the top 5 institutions in terms of publication counts in both databases are the same. Washington State University is the first institution with 45 publications in both databases. Also, Wesleyan University, University of Wisconsin, and University of Vienna are in the top 5 according to the both databases. However, while the University of Florida is one of the top 5 institutions with 29 publications in Scopus' list; it is not in the top 5 list of Web of Science. The top 5 institutions of both databases have over 16% of total political advertising publications.

Three of the top 5 sources in terms of publication counts in both databases are the same. In this direction, *Political Communication*, *Journal of Political Marketing*, and *American Behavioral Scientist* are in the top 5 in both databases. Whereas *Routledge Handbook of Political Advertising* and *Routledge Handbooks* are in the top 5 list of Web of Science; they are not in the top 5 in Scopus. On the other hand, while *Communication Research* is in the top 5 list of Scopus, it is not in the top 5 list of Web of Science. The top 5 sources of both databases have over 15% of total political advertising publications.

Journal of Advertising and *Political Communication* are the first two sources in both databases in terms of total link strengths. Also, *American Journal of Political Science* is one of the top 5 sources in both databases with its total link strength.

The most cited author in both databases is T. N. Ridout. And, P. Freedman is one of the top 5 most cited authors according to both databases. On the other hand, when average citation counts are considered between the top 5 most cited authors in both databases, McCombs is the first author in Web of Science in terms of per publication citation average; while P. Freedman is the first in Scopus.

The top 5 most cited sources in both databases are the same. *Political Communication* is the most cited source according to both databases. On the other hand, while *Journal of Communication* is in the fourth place in Web of Science, it is fifth in Scopus. The situation for *Communication Research* is vice versa. However, *American Journal of Political Science* is the first source in both databases in terms of average citation counts per publication.

Four of the top 5 most cited documents in both databases are the same. While Shah's 2007 dated work is the most cited work in Web of Science; Conover's 2011 dated work is the most cited work in Scopus. On the other hand, Merrit's 1984 dated work is the work with most links in both databases.

In view of the data given above, as a result, it may be said that there are no significant differences between Web of Science and Scopus databases in terms of political advertising publications. Both two databases have similar and consistent results.

Further works may focus on the situation of Türkiye in political advertising studies in these databases and/or local databases.

Conflict of Interest Declaration/ Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest in this study.

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik/ Ethic:

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

References

- Alexandre, B., & Dakhli, J. (2017). Political Advertising in France: The Story and Effects of A Slow Liberalization. C. Holtz-Bacha, & M. R. Just (Eds.) in, *Routledge Handbook of Political Advertising*. Routledge.
- Andrzej, F., & Cwalina, W. (2012). Political marketing: structural models of advertising influence and voter behavior. *Journal of Political Marketing*, 11(1-2), 8-26. <https://doi.org/10.1080/15377857.2012.642705>
- Baker, F. W. (2009). *Political Campaigns and Political Advertising: A Media Literacy Guide*. Bloomsbury Publishing USA.
- Benoit, W. L. (2000). A functional analysis of political advertising across media, 1998. *Communication Studies*, 51(3), 274-295. <https://doi.org/10.1080/10510970009388524>
- Bowler, S., & Farrell, D. M. (Eds.). (1992). *Electoral Strategies and Political Marketing*. The Macmillan Press Ltd.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of "bibliometrics". *Scientometrics*, 12(5-6), 373-379. <https://doi.org/10.1007/BF02016680>
- Cwalina, W., Falkowski, A., & Newman, B. I. (2011). *Political Marketing: Theoretical and Strategic Foundations*. Routledge.
- Danesh, F., & Mardani-Nejad, A. (2021). A Historical Overview of Bibliometrics. R. Ball (Eds.) in, *Handbook Bibliometrics* (pp. 7-17). De Gruyter.
- De Bellis, N. (2009). *Bibliometrics and Citation Analysis: From Science Citation Index to Cybermetrics*. Scarecrow Press, Inc.
- Denton, R. E., Judith, T. S., & Friedenber, R. V. (2019). *Political Campaign Communication: Principles and Practices*. Rowman & Littlefield.
- Dimitrova, D. V., & Matthes, J. (2018). Social Media in Political Campaigning Around The World: Theoretical and Methodological Challenges. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 95(2), 333-342. <https://doi.org/10.1177/1077699018770437>
- Duverger, M. (1982). *Siyaset Sosyolojisi*. (Ş. Tekeli, Trans.). Varlık Yayınları.
- Fletcher, W. (2010). *Advertising: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Fowler, E. F., Franz, M., & Ridout, T. (2021). *Political Advertising in the United States*. Routledge.
- Granato, J., & Wong, M. S. (2004). Political campaign advertising dynamics. *Political Research Quarterly*, 57(3), 349-361. <https://doi.org/10.2307/3219846>
- Holtz-Bacha, C. (2002). Political Advertising During Election Campaigns. In G. Wolfsfeld, & P. Maarek (Eds.), *Political Communication in a New Era* (pp. 95-116). Routledge.
- Holtz-Bacha, C., & Kaid, L. L. (2006). Political Advertising in International Comparison. In L. L. Kaid, & C. Holtz-Bacha (Eds.), *The Sage Handbook of Political Advertising* (pp. 3-14). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Hughes, A. (2018). *Market Driven Political Advertising: Social, Digital and Mobile Marketing*. Palgrave Macmillan.
- Kaid, L. L. (2004). Political Advertising. In L. L. Kaid (Ed.), *Handbook of Political Communication Research* (pp. 155-202). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

- Klaehn, J. (Ed.). (2010). *The Political Economy of Media and Power*. Peter Lang.
- Lawani, S. M. (1981). Bibliometrics: its theoretical foundations, methods and applications. *Libri*, 31(4), 294-315. <https://doi.org/10.1515/libr.1981.31.1.294>
- Lees-Marshment, J., Strömbäck, J., & Rudd, C. (Eds.). (2010). *Global Political Marketing*. London and New York: Routledge.
- Lilleker, D. G. (2006). *Key Concepts in Political Communication*. Sage Publications.
- McNair, B. (2011). *An Introduction to Political Communication*. Routledge.
- Mijeong, B. (2009). A comparative analysis of political communication systems and voter turnout. *American Journal of Political Science*, 53(2), 376-393. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00376.x>
- Narin, F., & Hamilton, K. S. (1996). Bibliometric performance measures. *Scientometrics*, 36(3), 293-310. <https://doi.org/10.1007/BF02129596>
- Negrine, R. M. (2017). *The Transformation of Political Communication: Continuities and Changes in Media and Politics*. Bloomsbury Publishing.
- Nesbitt-Larking, P., & Rose, J. (2004). Political Advertising in Canada. In D. A. Schultz (Ed.), *Lights, Camera, Campaign! Media, Politics, and Political Advertising*. Peter Lang Publishing, Inc.
- Newman, B. I. (1994). *The Marketing of the President: Political Marketing as Campaign Strategy*. Sage Publications, Inc.
- Nott, L. (2020). Political advertising on social media platforms. *Human Rights*, 45(3), 6-8.
- O'Cass, A. (2002). Political advertising believability and information source value during elections. *Journal of Advertising*, 31(1), 63-74. <https://doi.org/10.1080/00913367.2002.10673661>
- O'Cass, A. (2005). Political campaign advertising: believe it or not. *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing*, 14(1-2), 205-221. https://doi.org/10.1300/J054v14n01_12
- Perloff, R. M. (2021). *The Dynamics of Political Communication: Media and Politics in A digital Age*. Routledge.
- Powell, L., & Cowart, J. (2018). *Political Campaign Communication: Inside and Out*. Routledge.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Roemer, R. C., & Borchardt, R. (2015). *Meaningful Metrics: A 21-st Century Librarian's Guide to Bibliometrics, Altmetrics, and Research Impact*. The Association of College & Research Libraries.
- Scammell, M., & Langer, A. I. (2006). Political Advertising in the United Kingdom. In L. L. Kaid, & C. Holtz-Bacha (Eds.), *The Sage Handbook of Political Advertising* (pp. 65-82). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

- Scopus. (2024, July 31). "political advertising": Scopus. <https://www.scopus.com/term/analyzer.uri?sort=plf-f&src=s&sid=90ed3646790f242bb82440dd721970cb&sot=a&sdt=a&sl=38&s=TITLE-ABS-KEY%28%22political+advertising%22%29&origin=resultslist&count=10&analyzeResults=Analyze+results>.
- Spenkuch, J. L., & Toniatti, D. (2018). Political advertising and election results. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(4), 1981-2036. <https://doi.org/10.1093/qje/qjy010>
- Stieglitz, S., & Linh, D.-X. (2013). Social media and political communication: a social media analytics framework. *Social Network Analysis and Mining*, 3, 1277-1291. <https://doi.org/10.1007/s13278-012-0079-3>
- Web of Science. (2024, July 31). "political advertising": Web of Science Core Collection. Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/analyze-results/7f1d7e4c-0709-4f20-b729-a40cd3d90a9e-ff47b5b0>
- Yoon, K., Pinkleton, B. E., & Ko, W. (2005). Effects of negative political advertising on voting intention: An exploration of the roles of involvement and source credibility in the development of voter cynicism. *Journal of Marketing Communications*, 11(2), 95-112. <https://doi.org/10.1080/1352726042000315423>

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Kapsamında Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Student Opinions Within the Scope of Sustainable Development Goals

Mustafa TOKLU¹

Nusret KOCA²

Öz

Araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler dersi alan öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma amaçları konusunda görüşlerinin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programı ve ders kitapları incelenerek, sunular, posterler hazırlanarak öğrencilerin görüşlerine başvurulmuştur. 17 sürdürülebilir kalkınma amacı kapsamında 7. Sınıf öğrencileri bilgilendirilmiş ve görüşleri kaydedilmiştir. Öğrenci görüşleri günlük olarak kaydedilmiş ve doküman inceleme yöntemi kullanarak analiz edilmiştir. Ayrıca ortaokul öğrencileri için geri dönüşüm ölçeği de uygulanarak öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma amaçları hakkındaki görüşleri alınmıştır. Çalışmanın sonucunda 7. sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilgili yeterli bilgiye sahip oldukları ve amaçlar ile ilgili çözüm önerilerinde de bulunduklarına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma sonucunda geri dönüşüm ölçeğinden elde edilen verilere göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre; yaşanan yere göre şehir merkezinde yaşayan bireylerin köy ve kasabada yaşayanlara göre; annesi ve babası üniversite mezunu olanların diğer eğitim kademelerinden mezun olanlara göre daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Bilgiler, Sürdürülebilirlik Öğrenci Görüşleri

Abstract

The aim of the study is to obtain the opinions of the students taking the Social Studies course on sustainable development goals. Within this scope, the curriculum and textbooks of the Social Studies course were examined, presentations and posters were prepared, and the opinions of the students were obtained. Within the scope of 17 sustainable development goals, 7th grade students were informed, and their opinions were recorded. Student opinions were recorded daily and analysed using the document review method. In addition, the recycling scale was applied to secondary school students, and the students' opinions on sustainable development goals were obtained. As a result of the study, it was concluded that 7th grade students had sufficient knowledge about sustainable development goals and suggested solutions regarding the goals. In addition, according to the data obtained from the recycling scale as a result of the study, it was observed that female students gave more importance to male students; individuals living in the city centre gave more importance to those living in villages and towns according to where they lived; and those whose mothers and fathers graduated from universities provided more importance to those who graduated from other levels of education.

Keywords: Social Studies, Sustainability, Sustainable Development Goals, Sustainable Development and Social Studies, Sustainability Student Views.

¹ Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, mustafa.toklu@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0001-5740-7360>

² Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, nkoca@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1415-9683>, <https://ror.org/03a1crh56>

Giriş

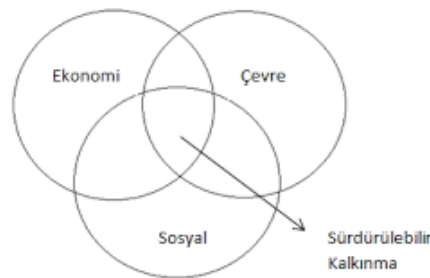
Her geçen gün dünya yaşanmaktadır. Gün geçtikçe dünya nüfusunun sürekli artması ve bu artan nüfusun bilinçsizce doğal kaynakları tüketmesinden dolayı birçok konuda alarm vermeye başlamıştır. Bu konuda modern yaşam ve üretim biçiminin ortaya çıkması ile başlayan oldukça eski bir kavram olan sürdürülebilir kalkınma dikkat çekmektedir (Pezzey ve Toman, 2002). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma kavramı “sustain + able”, “sürdürülebilir + yapılabilir” anlamında uzun yıllar kullanılmış; 1845 yılından sonra da “savunulabilir” anlamında kullanılmış; 1965 yılına kadar da “belirli bir düzeyde devam ettirilebilir” anlamında kullanıldığı görülmektedir (Online Etymology Dictionary, 2022). Asıl olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı, ekolojik sistemlerin kapasitelerini korumak, sosyal sistemlerin kalitesini korumasını ve kalite artışını desteklemek ve gelişime katkı sağlamak anlamına gelmektedir (Sakalasooriya, 2021: 396-414).

İklim değişikliğinin yaşanması, su ve doğal kaynaklarının hızla tükenmesi, demografik değişimlerin olması, sürekli artan yoksulluk düzeyi, doğanın daha fazla bozulması gibi sorunlar, yeni yönetim ve karar alma arayışlarını zorunlu hale getirmektedir (Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi, 2010).

Uzun zamandır dünya için önemli bir yeri olan sürdürülebilir kalkınma kavramı ve amaçları ile ilgili yorum yapabilmemiz için bu kavramının tanımını kavrayabilmemiz gerekmektedir. Azrak (2022)’a göre sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların istek ve ihtiyaçlarını dikkate alma özelliğinden dolayı bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevre ve ekonomi arasında bir uyum yaratarak toplumun refah seviyesini artırmaya çalışması konusunda önemli bir konumdur. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla birtakım hedefler belirlenmekte ve bu hedeflere ulaşmaya çalışılmaktadır. Başka bir tanıma göre sürdürülebilir kalkınma kavramı, ortalama yaşam kalitesini gelecekteki nesiller tarafından paylaşılabilecek şekilde kaynak tabanını yönetmek amacıyla şu an yaşayan insanların bir gerekliliği olarak belirtilmiştir (Asheim, 1994: 9).

2023 yılında yayınlanan Brundtland Raporu’na göre tüm ülkeler için öngörülen kalkınma modeli içinde uzun vadeli ve kalıcı olan bir ekonomik büyüme; kalkınma ile doğa arasındaki dengeyi koruyan ekonomi; doğaya zarar vermeyen ve aşırı tüketmekten kaçınan uygulamalara dayanan ve uzun vadede sürdürülebilir bir ekonomik gelişme yer almaktadır (Yüksel ve Barut , 2023).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının kolay anlaşılması için kullanılan çevresel koruma, ekonomik büyüme ve sosyal eşitlik boyutlarının birleşmesi ile meydana gelen bir model üretilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma genelde bu üç kavram üzerinden modellenir (Keiner, 2005). Daha sürdürülebilir bir yaşam için çevresel, ekonomik ve sosyal yönden gelişme son derece önemli olarak görülmektedir (Büyüksulu, 2021: 61). Şekil 1’de sürdürülebilir kalkınma kavramının üç alt bileşeni gösterilmiştir (Fauzi, Svensson ile Rahman, 2010: 1345-1360).

Şekil 1: Sürdürülebilir kalkınma kavramının üç alt bileşeni

Şekil 1'e bakıldığında sürdürülebilirliğin bu üç bileşeninin dengeli şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Sürdürülebilirliğin üç bileşeninin de birbiri ile son derece ilişkili olduğu ve birbirinden ayrı olarak incelenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Harris, 2010: 1-24). Burada belirtilen ekonomik boyuta bakıldığında kıt olan kaynakların en verimli şekilde kullanılması gerekmektedir. Mal ve hizmetlerin tasarruf ve devamlılık ilkesine göre üretilmesi sağlanmalıdır. Tarımsal üretim ve sanayi üretimine zarar veren sektörel dengesizlikten kaçınılmalıdır. İç ve dış borçların yönetilebilir seviyede sürdürülebilirliği konuları ekonomik boyut ile ilgilidir. Sosyal olan boyut daha çok insan ve toplum odaklı düşünür ve sürdürülebilir bir sistem, eğitim ve sağlık gibi çeşitli sosyal imkanların yeterliliği ve insanlar arasındaki eşit dağılımı, cinsiyet eşitliği, siyasal katılım konularına dikkat çekilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel olan boyutu ise ekosistemlerin değişen durumlara uyum sağlanabilmesi ile ilgilidir. Burada yenilenebilir kaynak sistemlerinin istismar edilmesinden kaçınılması gereklidir. Çevresel sürdürülebilir bir sistem, biyolojik çeşitlilik, atmosferik denge ve diğer ekosistemlerdeki unsurların korunmasını da sağlayabilmelidir. Özellikle çevresel olan sürdürülebilirliği sağlamadan ekonomik ve sosyal boyutu sağlamak oldukça güçtür (Tıraş, 2012: 57-73). Sürdürülebilir kalkınma çevre, toplum ve şimdiki nesillerin gelecekteki nesiller için sorumlulukları arasındaki ilişkileri tamamlayan bir yapıdan oluşur (Özmehmet, 2008: 1853-1876). Burada iç içe geçmiş bir yapı bulunmaktadır.

Sürekli olarak hızlı gelişen sanayileşme, kentleşme, tarımın modern koşullarda yapılması, teknolojiye ve ekonomideki gelişmeler kaynak-ihtiyaç dengesine zarar vermiş, sosyal refah sağlama çabaları da insanlığın geleceğini tehdit etmeye başlamıştır. Turgut (1996)'a göre sürdürülebilir kalkınma, bugün hem ulusal hem de evrensel ölçekteki çevre koruma politikalarının genel olarak kabullenilmiş ana kavramı olarak değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bu zamanın ihtiyaçlarını karşılamayı ifade etmektedir (Weed, 1987). Sürdürülebilir kalkınmanın itici sebeplerinden en önemlisi, bireylerin sürdürülebilir tüketim alışkanlığı olarak görülür. Sürdürülebilir tüketimin, temel insan ve toplum ihtiyaçlarının dikkate alınmasını ve israf etmek ile aşırı tüketimden kaçınılmasını önerdiği bilinmektedir (Abdulrazak ile Quoquab, 2018: 14-28). Çevresel, ekonomik ve sosyal olarak ayrılmış olan sürdürülebilir kalkınma faktörlerini açıklamak doğru olacaktır (Kahn, 1995: 2-13).

Bu bağlamda ekonomik sürdürülebilir kalkınma, çevresel varlıkları korumaya yönelik standartların karşılanması maliyetlerinin en aza indirmeyi planlayan analizleri içermektedir (Morelli, 2011: 1-9). Sosyal sürdürülebilir kalkınma, güçlü olan bir sosyal uyum duygusu ve temel hizmetlere erişimde eşitlik anlayışı olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir deyişle sosyal sürdürülebilir kalkınma topluluklar içinde yaşamı iyileştiren bir koşul ve topluluklar içinde bu koşulu gerçekleştirebilecek süreç olarak görülmektedir (McKenzie, 2004). Çevresel sürdürülebilirliğin ise öncelikle çevrenin olması gereken durumdan daha önceki bir zamanda tükenmesini veya zarar görmesini engellemek amacıyla alınan önlemler olduğu söylenebilir (Buckingham ile Theobald, 2003: 74-92).

2015 yılında BM tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kabul edilmiştir. BM Kalkınma Programı tarafından 17 “Sürdürülebilir Kalkınma Amacı” ve 169 alt amacı belirlenmiştir. Programda gerçekleştirilmek istenilen temel amaç, yoksulluğu ve diğer yoksunlukları sona erdiren, iklim değişikliği ile savaşı, su kaynaklarımızı ve orman varlığımızı korumaya çalışan, sağlık ve eğitimi iyileştiren, eşitsizliği azaltmak için çabalayan, ekonomik olarak büyümeyi destekleyen stratejilerle el ele gitmesi gerektiğinin farkında olmak olarak değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir kalkınmaya her anlamda ihtiyaç vardır. Bu bağlamda en fazla görev bireylere düşmektedir. İnsanlara istenilen davranışların kazandırılmasında ve bilgilerin sonraki kuşaklara aktarılmasında eğitime ihtiyaç vardır. Eğitim, sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin bireylere aktarılmasında en etkili yollarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla eğitim, bireyin deneyimler ile birlikte davranışlarında istendik değişiklik yaratma süreci olarak tanımlanmaktadır (Çalık, 2003: 536-557). Bu konuda bireyin toplumsal yaşam şartlarına hazır olması için gereken bilgi, beceri ve değerleri bireye aktarmada Sosyal Bilgiler dersi önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin en etkili şekilde bireylere aktarılması ve kazandırılması Sosyal Bilgiler dersi ile mümkün olabilir. Sosyal Bilgilerin en kapsamlı tanımını Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi yapmıştır. Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi, “Sosyal Bilgiler, sosyal ve beşerî bilimlerin disiplinlerarası bir yaklaşımla birleştirilmesiyle, vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için oluşturulan bir çalışma alanıdır. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağımlı dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır.” olarak ifade edilebilir.

Gelişen teknoloji ile birlikte dünya üzerinde eğitim alma ve eğitime ulaşma oranları da artmaktadır. Bununla birlikte bireylerin eğitim sayesinde hemen her konuda bilinçlenmeleri kaçınılmazdır. Özellikle bireylerin üzerine düşen sorumlulukları öğrenmeleri ve bunun için çalışmaları da eğitim ile mümkündür. Bu durum özellikle bireylerin gelecek yaşamlarında daha bilinçli ve doğaya saygılı bireyler olmalarına olanak sağlamaktadır.

Sosyal Bilgiler dersi kapsamında sosyal bilimlerden seçilmiş bilgiler bütünleştirilerek disiplinler arası bir anlayış ile bireylere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bireylere yaşam için gerekli olan değer, tutum ve davranışlar da Sosyal Bilgiler dersi kapsamında öğretilmektedir. Sosyal Bilgiler dersi alan bireylerin öğrendikleri bilgi, beceri ve davranışların sonraki yıllarda da etkilerini devam ettirmesi göz önüne alınırsa Sosyal Bilgiler dersinin önemi daha net bir şekilde kavranmış olacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi zamanı geçmiş, bugün ve gelecek boyutlarında değerlendirerek bireylerin farkındalık düzeylerini yükseltilmesi açısından önem taşımaktadır. Bireylerin geçmişini ve bugününü öğrenmesine yardımcı olarak, geçmişten ders çıkartarak gelecek zamanlar için çıkarımlarda bulunmasına yardımcı olmaktadır. Birden fazla sosyal bilimi içine alarak disiplinler arası bir yaklaşım ile bireylere bilgi aktarma ve öğretme amacı güden bir derstir. Sosyal Bilgiler dersi alan bireyler etkin birer vatandaş olarak karşılaştıkları sorunları akılcı yollarla çözüm üretmeye çalışırlar. Etkin vatandaşlık bilincinin oluşturulması konusunda diğer bireyleri de bilinçlendirmeye destek olurlar.

Sosyal Bilgiler dersi temiz çevre, insan-çevre-mekân ilişkisi kurabilen, ulusal ve evrensel değerler konularında da etkin ve çok yönlü bireyler yetiştirmek için önemli bir derstir. Sosyal Bilgiler dersi kendi hak, görev ve sorumluluklarını bilen bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunur. İnsan hakları, hukuk, ulusal egemenlik, vatandaşlık, demokrasi gibi birçok konuda bireylerin bilgi sahibi olmasında ve millî kimlik oluşmasında etkili olur. Bu bağlamda özellikle Sosyal Bilgiler dersine çok büyük görev düşmektedir. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarından eğitim süreçlerinde en fazla söz edilen derslerden birisi olması gerekliliği diğer derslerle olan ilişkisi ve disiplinler arası oldukça fazla bağlantıya sahip olması bu görevi Sosyal Bilgiler dersine yüklemiştir. Bu bakımdan Sosyal Bilgiler dersi alan öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma amaçları kapsamında görüşlerinin alınması, Sosyal Bilgiler öğretim programının ve ders kitaplarının incelenmesi ile yorumlanması yerinde olacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının temel yapısı incelendiğinde öğrenme alanları, kazanımlar, değerler, beceriler ve anahtar yetkinlikler dikkat çekmektedir. Öncelikle programın

başında verilen genel amaçlar incelendiğinde genel amaçların toplumun sosyal, ekonomik, kültürel değişimlerinden etkilendiği görülmektedir. İlgili alanyazınında işaret ettiği gibi Sosyal Bilgiler öğretiminin başladığı zamandan bugüne kadar temel amacı yaşadığı topluma uyum sağlayabilen etkili vatandaş yetiştirmektir. Bu kapsamda Sosyal Bilgiler dersi, öğrencileri hayata hazırlamak amacıyla gerçek deneyimler sunmayı, milli değerlerin yanı sıra evrensel demokratik değerlere sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Özdemir ve Kesten, 2012: 61-75).

Yukarıda da sözü edildiği gibi dünyanın nüfusu sürekli olarak artmaktadır. Hızlı nüfus artışının neden olduğu küresel sorunlar dünyadaki tüm insanlığın ortak sorunu olarak görülmektedir. Bu sorunların tamamı tüm insanları etkilemektedir. Dünya üzerinde çeşitli yerlerde yaşayan insanlardan bazıları bazı imkânlardan daha az faydalanarak hayatlarını sürdürmektedirler. Ayrıca nüfusun artmasına bağlı olarak çevrede görülen olaylar da artmaktadır ve önlem alınmaz ise daha kötü duruma gidebileceği öngörülmektedir.

Fosil yakıtların tüketilmesi; temiz enerjinin hala istenilen düzeyde kullanılamaması; sanayileşmenin artması sonucu havanın, suyun ve toprağın kirlenmesi; yaşanan iklim değişikliklerine bağlı olarak tarımsal üretimde sıkıntılar yaşanması; açlık ve yoksulluğun artması; sağlık koşullarından tüm insanlığın eşit düzeyde yararlanamaması; eğitim konusunda sorunların yaşanması; cinsiyet eşitsizliğinin yaşanması; iklimsel değişimlerin yaşanması; ülkeler arası rekabetin artması; barış ve adalet gibi konularda aksaklıkların yaşanması gibi sorunlar gün geçtikçe artmaktadır.

Birleşmiş Milletler yayınlamış olduğu Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar bildirisinde dünyada yaşanan küresel sorunlarla nasıl baş edebileceğimiz ve bu sorunların nasıl azaltılabileceği açıklanmış; tüm insanlığın ortak amaçlar için bir arada hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yaşanan ve yaşanması beklenen tüm sorunların birlikte hareket ederek çözülebileceğine vurgu yapılmıştır.

Araştırmanın amacı, Dünya’da meydana gelen ve tüm insanlığı ilgilendiren sorunlar kapsamında sürdürülebilir kalkınma amaçları hakkında öğrencilerin görüşlerine başvurarak değerlendirmektir.

Bu bağlamda araştırmanın alt problemleri aşağıda belirtilmiştir;

- Sosyal bilgiler dersi sürdürülebilir kalkınma amaçlarını kapsamakta mıdır?
- Sosyal bilgiler öğrenimi gören öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma hakkında bilgileri var mıdır?
- Sosyal bilgiler dersi öğrenimi alan ortaokul öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarını gerçekleştirebilmek için önerileri var mıdır?

1. Yöntem

Bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Karma yönteme bakıldığında bir çalışmada hem nitel hem de nicel yöntemleri kullanarak elde edilen verilerin toplandığı, analiz edildiği ve bulguların bütünleştirildiği bir araştırma yöntemi olarak bilinmektedir (Tashakkori ve Creswell, 2007: 3-7). Karma yöntem, esas olarak nicel ve nitel olarak verilerin toplanmasını ve bu verilerin birleştirilmesini amaçlayan araştırma türüdür. Karma yöntem, yapılan bir çalışmada sadece nicel ya da sadece nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması durumunun yerine bu yöntemlerin birlikte kullanılmasının araştırma problemine daha fazla yarar sağlayacağını öne sürmektedir (Creswell, 2017: 3-7). Karma yöntem, bir araştırma problemine çözüm getirirken araştırmacıların var olan tüm yöntemlerden yararlanabilmesi bakımından kullanışlı olarak görülmektedir (Creswell ve Plano Clark, 2018: 47). Yapılan bu çalışmada,

araştırma problemini nitel ve nicel yöntemleri bir arada kullanarak açıklamaya olanak sağlaması sebebi ile karma araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Karma yöntem kapsamında yakınsayan paralel, açıklayıcı sıralı, keşfedici sıralı ve iç içe olmak üzere dört deseni vardır (Creswell ve Plano Clark, 2018: 47). Bu çalışmada keşfedici sıralı desen kullanılmıştır. Keşfedici sıralı desende, araştırmacı öncelikle nitel verileri elde eder ve daha sonra da elde edilen bu verileri nicel araştırma bölümünde kullanır. Genel olarak ikinci veri seti, ilk veri setine dayalıdır. Keşfedici sıralı desenin amacı, belli bir evrene yönelik daha nitelikli ölçme yöntemlerini geliştirmek ve bununla birlikte az sayıda katılımcıdan elde edilen verilerin evrene genellenebilirliğini incelemek olarak karşımıza çıkmaktadır (Creswell, 2017). Çalışmada nicel veriler elde edilirken Topaloğlu vd. (2020)'nin geliştirmiş oldukları, 14 sorudan oluşan beşli likert tipi "Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği" kullanılmış olup, öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma ve geri dönüşüm konusuna katılmaları, değer vermeleri ve ekonomik olarak katkı durumuna katılmaları değerlendirilmiştir. Beşli likert tipindeki ölçeğin kullanımı için araştırmacılar ile e-posta yoluyla iletişime geçilmiş ve kullanım izni alınmıştır (Bkz. Ek 1).

Araştırmanın çalışma grubunu Afyonkarahisar il merkezinin orta sosyo-ekonomik bir bölgesinde yer alan üç devlet ortaokulunda, toplamda üç ayrı sınıfta öğrenim görmekte olan 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme göre araştırmanın probleminde belirlenen çeşitli değişkenlere ve araştırmacı tarafından ortaya konulan bazı kriterlere göre belirlenir. Bu kriterler, araştırmanın yapısı doğrultusunda katılımcılarda veya çalışma ortamının fiziksel ortamında bulunan çeşitli özelliklere göre değişiklik gösterebilmektedir (Büyüköztürk, 2010: 74).

Araştırmanın yapısı ve işleyişin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için bazı ölçütler belirlenmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin sosyo-ekonomik açıdan orta seviyede olması, öğrenci, veli ve okul idaresinin araştırmaya katılması için gönüllü olması şartları göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu kriterlerin karşılanması adına Neriman-İbrahim Küçükkurt Ortaokulu, Yunus Emre Ortaokulu, Hoca Ahmet Yesevi Ortaokulu örneklem olarak seçilmiştir. Çalışma yapılan tüm okullarda 7. Sınıfta toplam 3 şubede öğrenim görmekte olan toplam 104 çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu tarafından incelenip uygulanmasına 17.07.2024 tarih, 283646 sayılı, 2024/256 kararı ile onay verilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamındaki diğer kurumlar olan okullardan da gerekli izinler sağlanmıştır. Çalışmanın yürütülmesinden önce tüm katılımcılar bilgilendirilmiş ve tüm katılımcılardan katılım ve bununla ilgili bilgi ve sonuçların yayınlanması için onay alınmıştır.

Araştırmada, katılımcı olan öğrencilere çalışma sürecinin tamamında yani sekiz hafta boyunca sürdürülebilir kalkınma amaçlarının her bir amacı ile ilgili birden fazla bilgilendirici videolar izletilmiş, Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan rapor her hafta ilgili amaç doğrultusunda okutulmuş, sınıf ortamında duyarlılık ve farkındalık oluşturmak amacıyla her amaç doğrultusunda sınıflara posterler asılmıştır. Öğrenciler haftanın belirli gününde yapılan bu etkinlikler doğrultusunda kendilerine dağıtılan günlüklere o haftaki amaç ile ilgili düşüncelerini kaydetmişlerdir. Öğrenciler düşüncelerini açıklarken yönlendirme yapılmamasına dikkat edilmiş, sadece tema açıklanırken örneklendirmeler yapılmış ve temanın daha iyi anlaşılması desteklenmiştir. Öğrencilerin cevapları haftalık olarak toplanmış ve korunmuştur. Öğrencilerin görüşleri değerlendirilirken öğrencilerin düşüncelerine uygun olarak her sürdürülebilir kalkınma amacı için ayrı temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar biriktirilmiş ve görüşleri doküman analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik görüşleri ve geri dönüşüm ölçeğine verdikleri yanıtlar amaçlara uygun olarak incelenmiş ve bu bölümde sunulmuştur.

2. 1. Öğrenci Günlüklerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin süreç boyunca her ders sonrası Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilgili düşünce ve görüşlerini paylaştıkları günlüklerden hareketle oluşturulan öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda öğrenci görüşleri değerlendirilirken öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarını gerçekleştirmek için önerdikleri görüşlere de dikkat edilmiştir.

Öğrenciler, yoksulluğun azaltılması amacıyla yiyeceklerin israf edilmemesi, tüketilebilecek kadar yemek alınması, yiyeceklerin tasarruf ile korunmasının sağlanması ve aç olan insanlara yardımda bulunulması, yeni iş sahalarının açılarak yoksulluğun önlenmeye çalışılması, insanların sosyal olarak dışlanmamasının gerekli olması, insanlara için sağlıklı yaşam alanlarının oluşturulması, yoksulluğu azaltabilmek için tarım alanlarının korunarak tarım faaliyetlerinin artırılması, bireylerin yoksulluk konusunda bilinçlendirilmesi, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için yoksulluk durumu yaşaması konularına vurgu yaparak açıklamalarda bulunmuşlardır. Öğrencilerin yorumlarına bakıldığında sürdürülebilir kalkınma amaçlarından olan “Yoksulluğa son” amacının yeterince anlaşılacak yorumlandığı, dünyadaki Türkiye’deki durumları değerlendirerek örneklere yer verdikleri görülmüştür. Bu şekildeki görüşlerin sonucu olarak öğrencilerin sürdürülebilir kalkınmaya önem verdiklerine ulaşılabilmektedir. Öğrenciler önce kendi çevrelerinde sonra da tüm dünyada yoksulluğun önlenmesi amacıyla neler yapılabileceği önerilerinde de bulunmuşlardır.

Öğrenciler, açlığın azaltılması ve önlenmesi amacıyla gıda tasarrufu yapılması ve gıda israfının önlenmesi, yardıma ihtiyaç duyan bireylere yardım edilmesi, tarım alanlarının korunarak tarımsal üretim ve verimliliğin artırılmasının sağlanması, açlık çeken bireylerin yetersiz ve düzensiz beslenmesi, üretimin artırılmasını sağlayarak tüm bireylerin bu üretilen ürünlere ulaşımının sağlanması, bireyler için yeni iş sahaları oluşturarak açlığın en aza indirilmesi, bireylerin açlık ve kıtlık sorunları konularında bilinçlendirilmesi, zengin ve fakir arasındaki gelir dağılımındaki dengesizliğin azaltılması, yaşadığımız doğanın korunması, bireylerin sağlıklı yaşayabilmesi için ve sağlık hizmetlerinden eşit seviyede faydalanabilmesi için çalışılması, tüm bireylere sunulan hizmetlerin koşullarını denetlenerek eşit hale getirilmesi, tüm bireylere karşı hesap verebilen şeffaf bir politika izlenmesi konularını yorumlamıştır. Öğrenci yorumları incelendiğinde Türkiye’de ve Dünya’da açlığın azaltılması ve tamamen önlenmesi amacıyla önlem alınmasına da yer vermişler ve önerilerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte en temelde tüm insanlık tarafından önlemler alınmasına da dikkat çekmişlerdir. Böylece açlığın önlenmesine öğrencilerin de verdikleri önem açıkça ortaya konulmuştur.

Öğrenciler, sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürmenin temelini düzenli ve sağlıklı beslenmeden geçtiği konusuna vurgulamışlardır. Düzenli ve sağlıklı beslenen bireylerin daha sağlıklı ve kaliteli yaşam sürecekleri yorumunu yapmışlardır. Özellikle çocuk ölümlerinin önüne geçilerek bireylerin daha uzun ve sağlıklı yaşam sürmelerine dikkat çekmişlerdir. Özellikle sağlık koşullarındaki yetersizliklerin giderilmesi ve her bireye eşit sağlık koşullarının sunulması, sağlıklı bir yaşam için spor yapmanın önemli olması, bedensel olduğu kadar ruh sağlığının da oldukça önemli olması, sağlıklı bir yaşam için uyku durumunun önemli olması, bireylerin temiz suya erişimlerinin sağlanması, her bakımdan temiz bir çevrede yaşamın sürdürülmesi, bireylerin sağlıklı ve kaliteli yaşam sürmeleri için zararlı alışkanlıklardan ve bağımlılıklardan uzak durması konuları öğrenciler tarafından yorumlanmıştır. Öğrenci

yorumlarından hareketle öğrencilerin dünyadaki sağlık koşullarına ulaşamayan bireyler için endişelendikleri, dünyadaki tüm bireylerin eşit seviyede sağlıklı ve kaliteli yaşama hakkının olduğunu savundukları ve bunlar için çözüm önerilerinde bulundukları görülmüştür.

Öğrenciler, nitelikli bir eğitimin gerçekleştirilmesi için öncelikle eğitimde uygulanan cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına dikkat çekmişler ve özellikle öğretmenlerin öğrenciler için yeterli niteliksel donanımına sahip olmaları gerekliliğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte eğitimin niceliksel olarak değil nitelik olarak iyi seviyelerde olması, iyi bir eğitim alması gereken yaşlardayken çeşitli işlerde çalıştırılmasının önüne geçilmesi, eğitim kademelerinde karşılaşılan baskı ve zorlamaların azaltılması ve olmaması, ailelerin okul ile sürekli iş birliği ve dayanışma içinde olması, hizmet veren okul sayılarının artırılması ve buralara gelen öğrenci sayılarının artırılması, okullarda verilen tüm hizmetlerin ücretsiz olması, hayata kaliteli devam edebilmek için okuma özellikle okuma yazma bilinmesi ile kültür seviyesinin artırılması, öğrencilere hizmetlerin sunulmasından sonra öğrencilerin verilen görev ve sorumlulukları zamanında ve eksiksiz yerine getirmesi, her gün gelişen teknolojinin eğitim alanında her kademede yeterince kullanılması gerekliliği konuları öğrenciler tarafından yorumlanmıştır. Öğrencilerin yorumlarına bakılarak öğrencilerin dünyada eğitim olanaklarından faydalanamayan bireylerin olmasına bu bireyler için önlem alınması gerektiğine, nitelikli bir eğitim sağlayabilmenin en önemli koşulunun nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi, öğrencilerin bilinçli şekilde çalışmaları olduğunu belirtmişlerdir ve ailenin de eğitim faaliyetlerini yakından takip etmesi gerekliliğini savunmuşlardır.

Öğrenciler, tüm bireylerin eşit haklara sahip olması gerekliliği, tüm bireylerin ekonomik özgürlüklerinin sağlanması, sosyal haklardan yararlanırken kadın ve erkek ayrımının yapılmaması, kadınlara uygulanan şiddetin azaltılması gerekliliğini vurgulayarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki görüşlerini belirtmişlerdir. Ayrıca kadınların istedikleri meslekleri seçebilmeleri, kadınların erken yaşta ve zorla evlendirilmemesi, kadınların eğitim hakkından kısıtlanmadan faydalanabilmeleri, kadınların politika üretmeye ve karar alma organlarında etkin olarak görev almalarının sağlanması, bireylerin cinsiyet eşitsizliğini giderme konusunda bilinçlendirilmesi konuları da öğrenciler tarafından yorumlanmıştır. Öğrenci görüşlerine bakıldığında cinsiyet ayrımı konusunda dünya ve Türkiye’den örnekler vererek cinsiyet ayrımcılığının yapılmaması gerekliliği hakkında çıkarımlarda bulunmuşlardır. Her konuda cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar düzenlenmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Öğrenciler, su tasarrufu yapılması ve su israfının önlenmesi ile tüm bireylerin ihtiyaç duyduğu temiz suya erişimlerinin sağlanması, suyun korunması ile birlikte tüm canlıların da hayatının korunması gerekliliği, sağlıklı bireyler ve daha uzun yaşam süresinin sağlanabilmesi için temiz suya erişimin öneminin bilinmesi, suların kirletilmemesi ve temiz suya önem verilmesi, tarımsal verimliliğin artırılması konusunda temiz suyun önemli olması, temiz suya önem verilmemesi ve suların tasarruf edilmeden kullanılması halinde kuraklık sorunu yaşayacak bir dünya ile karşılaşacağımız konularını yorumlamıştır. Öğrenci yorumlarına bakılarak en fazla vurguladıkları durum dünyadaki tüm bireylerin gerçek anlamdaki temiz suya ve sağlık koşullarına ulaşmakta güçlük çekmeleridir. Burada en fazla canlı hayatını önemseyen öğrenciler suların kirletilmesinin önlenmesi, suyun ve diğer doğal kaynakların israf edilmemesi gibi durumlara önem vermişlerdir.

Öğrenciler, tarafından tükenmeyen, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, enerji kaynaklarını kullanırken tasarruflu kullanılması, doğal kaynakların dünya üzerinde tükenme ve kirlenme gibi tehlikelerle karşı karşıya olduğunu farkında olunması, bireylerin doğal kaynakları kullanırken bilinçli şekilde tüketmesi, bireylerin temiz bir çevrede yaşama isteklerinin olması konuları yorumlanmıştır. Öğrencilerin erişilebilir ve temiz enerji

konusundaki düşüncelerine bakıldığında en fazla doğaya zarar vermekte olan fosil yakıtların daha az ve dikkatli kullanılması konusunda ve fosil yakıtların yerine doğaya ve insan sağlığına daha az zarar veren yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmamız gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle öğrencilerin yenilenebilir enerji kullanımı konusundaki dünyanın geleceğini düşünen görüşleri dikkat çekmektedir.

Öğrenciler, meslek seçerken bireylerin ilgilerinin ve yeteneklerinin olduğu sevdikleri meslekleri seçmesi, seçtikleri mesleklerle ilgili mesleğin gerektirdiği yeterli donanıma sahip olması, bireylerin seçtikleri meslekten bekledikleri her türlü durum ve maaş beklentisini karşılaması, bireylerin çalıştıkları ortamlarda insani koşullarda iş yürütmeleri, bireylerin çalışarak ülke ekonomisine katkı sağlamaları, çalışma hayatındaki cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması, her ne meslek yapılırsa yapılsın o mesleğin gerektirdiği eğitimin meslek öncesinde alınması, yapılan iş ve mesleklerin çevreye zarar vermeden duyarlı şekilde yürütülmesi konularını yorumlamıştır. Öğrenci yorumları incelendiğinde insanların eşitliksiz ortamlarda çalışmasından, çalıştığı ve hak ettiği ücretlerin ödenmemesinden, zor koşullarda çalışmalar yapıldığından söz ettikleri görülmüştür. Bir de bu sorunlara bireylerin yeteneklerinin olduğu ve istedikleri meslekleri yapmamaları eklendiği için bireylerin sürekli mutsuz olarak çalıştığına değinmişlerdir. Bu sorunlar yaşandığı için bireylerin sevdikleri ve yeteneklerinin olduğu işleri yapmalarını önererek ancak bu sayede ekonominin daha hızlı ve istikrarlı büyüyeceğini dile getirmişlerdir.

Öğrenciler, tarafından her türlü altyapı faaliyetlerinin iyileştirilmesi, sanayi tesisi kurarken bulunulan yerin iklim özelliklerine dikkat edilerek çalışmaların yapılması, sanayi tesislerinin bulunulan yeri kirletmemesi için çaba gösterilmesi, sanayi bakımından geri kalmış ülkelere yardımlarda bulunulması, dünya genelinde ekonomik kalkınmanın sağlanmaya çalışılması, bireyler için iş olanaklarının artırılarak işsizliğe çözüm bulunması, tüm dünyadaki ülkelerde bireylerin birlik ve beraberlik içinde olmaları gerekliliği konuları yorumlanmıştır. Öğrencilerin görüşlerine bakıldığında üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetlerinin bilincinde oldukları ve bu faaliyetlerin yapılması için gerekli şartların neler olduğunun farkında oldukları görülmektedir. Öğrenciler en çok tüketim faaliyetlerine dikkat çekmişlerdir. Sanayi faaliyetlerinde üretim yapılırken sanayi atıklarının kontrol altına alınması ve özellikle fabrika bacalarına filtre takılması önerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca gün geçtikçe gelişen teknolojinin uluslararası paylaşılması gerekliliğini ve bu sayede altyapıların da daha iyi olacağını belirtmişlerdir.

Öğrenciler, zengin ve fakir bireyler arasındaki özellikle sosyal imkânların eşitsiz olma durumunun azaltılması ve giderilmesi, özellikle yardıma ihtiyacı olan bireylere her türlü yardımın yapılması, herhangi bir engeli olan bireylerin topluma kazandırılması için çabalanması, cinsiyet eşitliğinin sağlanmaya çalışılması, zengin ve fakir arasındaki dengesiz olan gelir dağılımının ortadan kaldırılması, kadınlara yönelik olan hem duygusal hem de fiziksel şiddetin önlenmesi, bireylerin yaş durumundan ve inançlarından kaynaklanan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, cinsiyet ayrımı gözetmeden eğitim olanaklarının her birey için artırılması konularını yorumlamıştır. Öğrencilerin yorumları değerlendirildiğinde her alanda, ekonomide, sağlıkta, eğitimde, ulaşım, medeni haklar konularında cinsiyet eşitliğini savunduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca eşit durumda olmayan bireyler yani engelli bireyler, çocuk ya da yaşlı bireyler ve yardıma muhtaç bireyler arasında da eşitsiz durumlara değinmişler ve bunların ortadan kaldırılması ve eşitlik sağlanması gerekliliğini savunmuşlardır.

Öğrenciler, nüfusun artması ile birlikte hava kirliliğinin sürekli artması, yapılan göçler ve insan nüfusunun artması sonucu plansız kentleşmelerin ortaya çıkması ve artması, sürdürülebilir şehirlerde yaşamak ve şehirlerin daha yaşanabilir ve temiz olabilmesi için sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımına dikkat edilmesi, şehirlerde en fazla yaşanan

sorunlardan birisi olan trafik sorununun azaltılması, nüfusun artmasından dolayı çevre kirliliğinin de şehirlerde oldukça fazla olması, geri dönüşüme oldukça fazla önem verilmesi, altyapı sorunlarının azaltılması ve ortadan kaldırılması, doğal kaynakların bilinçsiz ve aşırı kullanımının önlenmeye çalışılması, her zaman ve her yerde dayanıklı binaların yapılması, herhangi bir engeli olan bireylerin topluma kazandırılma çalışmalarının yapılması, bireylerin sürdürülebilir şehirler konusunda bilinçlendirilmesi, şehirlerdeki iş olanaklarının artırılması ve bu iş olanaklarının sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesi konularını yorumlamıştır. Öğrencilerin en fazla şehirlerdeki çarpık kentleşmeler ve hava, su, toprak kirliliği dikkatlerini çektiği görülmüştür. Şehirlerin plansız kentleşme sonucu çok fazla kirlendiğini, nüfusun şehirlerde sürekli arttığını ve nüfusla birlikte kirliliğin de giderek arttığını belirtmişlerdir. Şehirlerin daha planlı inşa edilmesi, sağlam binaların yapılması, insanların bu konularda bilinçlendirilmesi üzerinde durmuşlardır.

Öğrenciler, özellikle tüm bakımlardan toprak, deniz, hava ve çevre kirliliğinin azaltılıp önlenmesi, gıda tasarrufu sağlanarak israfın en aza indirilmesi, geri dönüşüme her alanda önem verilmesi, tüm tüketicilerin tüketim esasları bakımından bilinçlendirilmesi, alışveriş yaparken sürdürülebilir kaynaklardan faydalanmak ve bu kaynakların korunması, sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanılması, tarım alanlarının iyileştirerek tarımsal üretimin artırılması, kullanılan tüm enerji çeşitlerinde tasarruflu olunması, ormanların korunması ve ormanlık alanların sayısının artırılması, dayanıklı binaların yapılması konularını yorumlamıştır. Öğrencilerin yaptıkları yorumlara bakıldığında üretim faaliyetlerinin daha çok sürdürülebilir kaynaklardan ve yerli kaynaklardan yapılmasına önem verdikleri görülmüştür. Bununla birlikte tüketim faaliyetlerinin sınırsız olduğunun farkında olduklarını ifade etmişlerdir. Sınırsız kaynaklarımız olmadığı için bu kaynakları tasarruflu ve sürdürülebilir şekilde kullanmamız gerektiği üzerinde durmuşlardır. Dünyada yanlış veya dünyaya zarar verecek şekilde yapılan üretim faaliyetlerinin zararlarından bahsetmişlerdir. Tüketimde ise tamamen israftan kaçınılması, tasarrufa önem verilmesi, yerli kaynakların kullanılması, bilinçli enerji tüketilmesi konuları öğrencilerin en fazla dikkatini çeken ve yorumlanan konular olmuştur ve bireylerin bilinçlendirilmesine özellikle dikkat çekilmiştir.

Öğrenciler, iklim değişikliklerini azaltmak ve önlemek amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, ormanların korunması ve ağaçlandırma çalışmaları ile ormanlık alanların sayısının artırılması, toplu taşımaya ağırlık verilmesi ve motorlu araç kullanımının azaltılması, geri dönüşümün her türlüsüne önem verilmesi, bireylerin iklim değişikliği hakkında bilinçlendirilmesi, enerji tasarrufunun sağlanması, fabrikaların özellikle gerekli önlemleri almadan çalıştırılmamaları, tüm canlıların hayatının iklimle yakından ilişkili olmasından dolayı canlı hayatının korunması, çevre sorunlarının önüne geçilmesi ve engel olunması, iş olanaklarının sürdürülebilir kalkınma kapsamında artırılması ve teknolojik gelişmelerin sürdürülebilir kalkınma kapsamında daha elverişli olarak kullanılması konularını yorumlamıştır. İklim konusundaki öğrenci yorumlarına göre her şeyden önce dünyaya saygı duymamız ve temiz tutmamız gerekliliği üzerinde durulmuştur. Dünyayı gelecek kuşaklara daha yaşanabilir şekilde bırakmamızdan söz edilmiştir. Burada en önemli noktalar olarak su israfı ve enerji israfını önlemek dikkat çekmektedir. Ormanların korunması, canlı hayatının korunması, bireylerin iklim değişikliği konusunda bilinçlendirilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Öğrenciler, artan nüfus ile birlikte canlı yaşamının tehdit altında olması, geri dönüşümün her türlüsüne önem verilmesi, su varlığının korunması ve tasarrufa önem verilmesi, bireylerin su varlığının ve canlı hayatının korunması konusunda bilinçlendirilmesi, sudaki avlanma zamanlarına uyum gösterilmesi, su varlığını korumayarak hem israf edenlerin hem de yasak avlanma yapanların cezalandırılması konularını yorumlamıştır. Öğrencilerin yaptıkları yorumlar değerlendirildiğinde en fazla canlı yaşamına ve su kaynaklarının korunmasına yönelik

görüşleri ile bireylerin bilinçlendirilmesi gerekliliği paylaşılmıştır. Yorumlardan da anlaşılıyor ki öğrenciler, bireylerin bilinçlendirilerek karşılaşılan sorunların çözülebileceği inancına sahiptirler. Su canlılarının yaşamlarının tehlikeye girmesinin insanların da ekonomik hayatının ve yaşamının tehlikeye girmesi anlamına geldiğini vurgulamışlardır.

Öğrenciler, orman varlığının korunması ve ağaçlandırma çalışmalarının artırılması, tüm canlıların yaşamlarının korunması, geri dönüşümün her çeşidine önem verilmesi, tasarrufa önem verilmesi ve israftan kaçınılması, iklimsel değişikliklere önem verilerek kuraklık ve çölleşmenin önlenmesi için çalışılması, çevreye karşı duyarlılık sağlanması, iklim değişikliği konusunda bireysel ve toplum olarak önlemlerin alınması, toprak ve tarım alanlarının korunması, hava kirliliğinin önlenmesi için çalışmalar yapılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına özen gösterilmesi konularını yorumlamıştır. Öğrencilerin yorumları değerlendirildiği zaman ormanların ve yeşil alanların korunmasına oldukça fazla önem verdikleri görülmüştür. Ormanların canlılar için yaşam alanı olduğu ve bu yaşam alanlarının korunmak zorunda olduğunu belirtmişlerdir. İklim değişikliği ve ormanların korunmaması durumunda gerçekleşme ihtimali olan çölleşme ve kuraklık gibi yavaş gerçekleşen doğal afetlere dikkat çekildiği görülmüştür.

Öğrenciler, şiddet ve savaşların önlenmesi için özellikle tüm ülkelerin önlem alması, her türlü kurumlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması için çalışılması, sivil toplum kuruluşlarının birlik ve beraberliği sağlayabilmek amacıyla çalışmalar yapmaları, tüm canlıların haklarının tüm dünya devletleri tarafından korunması ve garantiye alınması konularını yorumlamıştır. Öğrenci yorumlarına bakıldığında genel olarak barışın her millet ve devlet için gerekli olması, dünyanın geleceğinin barış ortamında daha iyi korunabileceği, ayrıca savaşların engellenmesi, kurumların ortak hareket etmesi görüşlerinin savunulduğu görülmektedir.

Öğrenciler, gelişmemiş ve geri kalmış ülkelere yardım edilmesi, özellikle dünyada uluslararası ortaklıkların kurulması yoluyla birlik ve beraberliğin sağlanması, hem kamu sektörü hem de özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının tüm devletlerde etkin şekilde birlikte hareket ederek çalışmalarının sağlanması, dünyada küresel çapta tüm devletlerin her alanda desteklenmesi için çalışmaların yapılması, gelişmemiş ve kendi yatırımını yapamayan devletlerde yatırımlara yardımcı olunması, tüm dünya devletlerinin iş birliği içinde ortaklaşa hareket edebileceği politikalar üretilmesi konularını yorumlamıştır. Öğrenci görüşlerinde en fazla vurgulanan yorumlar ekonomik ve diğer koşulları iyi olmayan ve dünyadaki diğer devletlerden geri kalmış olan geri kalmış ülkelere yardım edilmesi ve dünyadaki devletlerin uluslararası ortaklıklar ile dünyayı korumak için çalışmalar yapmalarıdır. Öğrencilerin neredeyse tamamı hem ülke içindeki hem de dünyadaki tüm kurum ve kuruluşların ortak hareket ederek tüm sorunlara çözüm üretebileceklerini belirtmişlerdir.

2.2. Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeğine İlişkin Bulgular

Çalışmada Topaloğlu, M., Kıyıcı, F., Yiğit, E. (2020)'nin geliştirmiş oldukları, 14 sorudan oluşan beşli likert tipi "Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği" kullanılmış olup, öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma ve geri dönüşüm konusuna katılmaları, değer vermeleri ve ekonomik olarak katkı durumuna katılmaları değerlendirilmiştir. "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Kesinlikle Katılmıyorum" cevaplarını içeren beşli likert tipindeki ölçeğin kullanımı için araştırmacılar ile e-posta yoluyla iletişime geçilmiş ve kullanım izni alınmıştır (Bkz. Ek 1). Çalışmada ortaokul öğrencileri için geri dönüşüm ölçeği ile elde edilen veriler SPSS 26.0 paket programına araştırmacı tarafından işlenmiş ve analiz edilmiştir.

Demografik sorular olan cinsiyet, yaşanan yer, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu değişkenleri için analizlerde parametrik testlerden olan iki grup karşılaştırmaları için T

testi ve ikiden fazla grupların karşılaştırılması amacıyla ANOVA testleri uygulanmıştır. Bu bağlamda iki gruplu olan cinsiyet ve yaşanan yer değişkenlerde bağımsız örneklem T-Testi, ikiden fazla grubu bulunan anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu değişkenlerinde ise ANOVA analizleri uygulanmıştır. İkiden fazla grupların karşılaştırılması sonucu anlamlı farkın neden olduğu gruplar Post-Hoc testlerinden olan Tukey HSD ile belirlenmiştir. Ölçeklerin ve alt boyutlarının güvenirlik değerlerini belirlemek amacıyla için Cronbach Alpha analizi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlarının güvenilir sayılabilmesi için Cronbach Alpha değerinin 0,70'in üzerinde olması beklenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Tüm analizlerde anlamlılık (p) değeri 0,05 olarak kabul edilmiştir. Uygulanan testler sonuçlarında $p < 0,05$ olduğunda farklılık istatistiksel anlamda önemli olarak değerlendirilmiş, $p > 0,05$ olduğunda ise çıkan farklar istatistiksel anlamda önemsiz olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıları Demografik Bilgileri

Cinsiyet		
	Sıklık	%
Kadın	139	47,9
Erkek	151	52,1
Toplam	290	100,0
Yaşanılan Yer		
	Sıklık	%
Şehir Merkezi	249	85,9
Köy/Kasaba	41	14,1
Toplam	290	100,0
Anne Eğitim Durumu		
	Sıklık	%
Ortaokul	66	22,8
Lise	155	53,4
Üniversite	69	23,8
Toplam	290	100,0
Baba Eğitim Durumu		
	Sıklık	%
Ortaokul	23	7,9
Lise	95	32,8
Üniversite	172	59,3
Toplam	290	100,0

Katılımcıların demografik özelliklerinin incelendiği Tablo 1'e bakıldığında; 139 (%47,9) katılımcının kadın, 151 (%52,1) katılımcının erkek; 249 (%85,9) katılımcının şehir merkezinde, 41 (%14,1) katılımcının köy/kasabada yaşadığı; 66 (%22,8) ortaokul mezunu anne, 155 (%53,4) lise mezunu anne, 69 (%23,8) üniversite mezunu anne olduğu; 23 (%7,9) ortaokul mezunu baba, 95 (%32,8) lise mezunu baba, 172 (%59,3) üniversite mezunu baba olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Geri Dönüşüm Ölçeğine Ait Betimleyici İstatistik Bilgileri

Ölçek	Min.	Maks.	$\bar{X}$	s	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alfa
Geri Dönüşüm Ölçeği	41,00	70,00	63,4639	7,05211	-1,169	,372	0,905
Katılım	10,00	25,00	22,6117	3,23298	-1,392	1,458	0,730
Değer Verme	11,00	25,00	22,4777	2,90101	-1,248	,938	0,888
Ekonomik Katkı	12,00	20,00	18,3746	1,96712	-1,135	,423	0,842

Tablo 2'de çalışmada kullanılan Ortaokul Öğrencileri için Geri Dönüşüm Ölçeği ve alt boyutlarına ait ortalama, standart sapma, minimum-maksimum ve çarpıklık-basıklık değerleri verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 arasında olması durumunda normallik varsayımı kabul edilmiştir. Bu bağlamda normallik varsayımı sağlanmış olan ölçek ve alt boyutları için parametrik testler, sağlanmayan ölçek ve alt boyutlar için ise non-parametrik olan testler kullanılacaktır.

Katılımcıların Ortaokul Öğrencileri için Geri Dönüşüm Ölçeğinden aldıkları toplam ortalama puan 63,46 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde en yüksek toplam ortalama puan katılım alt boyutundan, en düşük toplam ortalama puanlar ise ekonomik

katkı alt boyutundan alınmıştır. Ölçeğin kendisi ve alt boyutlarında normallik varsayımı sağlandığından parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Çalışmada ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla uygulanan analizlere göre; ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,905 olarak; katılım alt boyutunda 0,730 olarak; değer verme alt boyutunda 0,888 olarak; ekonomik katkı alt boyutunda 0,842 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanlarının Cinsiyet İle Karşılaştırılması (Bağımsız Örneklem T-Testi)

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	s	t	sd	p
Ölçeğin tümü	Kadın	139	65,0935	6,21696	3,859	289	,000
	Erkek	151	61,9737	7,45045			
Katılım	Kadın	139	23,3453	2,67222	3,786	289	,000
	Erkek	151	21,9408	3,54952			
Değer Verme	Kadın	139	22,9424	2,69667	2,640	289	,000
	Erkek	151	22,0526	3,02263			
Ekonomik Katkı	Kadın	139	18,8058	1,80128	3,651	289	,000
	Erkek	151	17,9803	2,03437			

Katılımcıların Ortaokul Öğrencileri için Geri Dönüşüm Ölçeği ve alt boyut toplam puanlarının cinsiyet gruplarına göre farklılaşmasının incelendiği tablo 3'te gösterilen bağımsız örneklem T-Testi sonuçlarına göre; ölçeğin kendisi ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalara rastlanmaktadır ($p < .05$). Anlamlı farklılaşmalar kadın katılımcıların ölçek ve alt boyutlardan aldıkları yüksek ortalama puanlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre çok büyük fark olmamakla birlikte geri dönüşüm kapsamında katılım, değer verme ve ekonomik katkı alt boyutlarına daha fazla dikkat çektikleri dikkat çekmiştir.

Tablo 4. Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanlarının Yaşanılan Yer İle Karşılaştırılması (Bağımsız Örneklem T-Testi)

	Yer	N	$\bar{X}$	s	t	sd	p
Ölçeğin tümü	Şehir	249	64,6145	5,93071	7,374	289	,000
	Merkezi						
	Köy/Kasaba	41	56,6429	9,12734			
Katılım	Şehir	249	23,0683	2,81545	6,238	289	,000
	Merkezi						
	Köy/Kasaba	41	19,9048	4,14852			
Değer Verme	Şehir	249	22,9237	2,46716	6,877	289	,000
	Merkezi						
	Köy/Kasaba	41	19,8333	3,78648			
Ekonomik Katkı	Şehir	249	18,8058	1,80128	5,492	289	,000
	Merkezi						
	Köy/Kasaba	41	17,9803	2,03437			

Katılımcıların Ortaokul Öğrencileri için Geri Dönüşüm Ölçeği ve alt boyut toplam puanlarının yaşanılan yer gruplarına göre farklılaşmasının incelendiği bağımsız örneklem T-Testi sonuçlarına göre; ölçeğin kendisi ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalara rastlanmaktadır ($p < .05$). Anlamlı farklılaşmalar şehir merkezinde yaşayan katılımcıların ölçek ve alt boyutlardan aldıkları yüksek ortalama puanlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda şehir merkezinde yaşayan katılımcıların geri dönüşüm ile katılım, değer verme ve ekonomik katkı alt boyutlarına daha fazla değer verdikleri ve dikkat çektikleri görülmektedir.

Tablo 5. Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanlarının Anne Eğitim Durumu İle Karşılaştırılması (ANOVA)

	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	s	F	p	Post Hoc (Tukey)
Ölçeğin tümü	Ortaokul ^a	66	57,5152	8,62419	47,006	,000	c>b>a
	Lise ^b	155	64,3097	5,79024			
	Üniversite ^c	69	67,4203	3,35807			
Katılım	Ortaokul ^a	66	20,5909	3,96902	24,290	,000	c>b>a
	Lise ^b	155	22,8258	2,97424			
	Üniversite ^c	69	24,1304	1,66197			
Değer Verme	Ortaokul ^a	66	19,8939	3,62525	54,160	,000	c>b>a
	Lise ^b	155	22,8323	2,25578			
	Üniversite ^c	69	24,2029	1,35668			
Ekonomik Katkı	Ortaokul ^a	66	17,0303	2,44930	25,239	,000	c>b>a
	Lise ^b	155	18,6516	1,65770			
	Üniversite ^c	69	19,0870	1,39050			

Katılımcıların Geri Dönüşüm ölçeği ve alt boyut toplam puanlarının anne eğitim durumuna göre farklılaşmasının incelendiği ANOVA analizlerine göre; ölçeğin kendisi ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalara rastlanmaktadır ($p<.05$). Anlamlı farklılaşmaların hangi seçeneklerden kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Post-Hoc analizlerinden Tukey'e göre tüm seçenekler anlamlıdır. Anlamlı çıkan seçenekler arasında yapılan karşılaştırmaya göre anlamlı farklar, annesi üniversite mezunu olan katılımcıların yüksek puanlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda anne eğitim durumu üniversite olan katılımcıların, anne eğitim durumu ortaokul ve lise olan katılımcılara göre geri dönüşüme daha fazla önem verdikleri ve alt boyutlar bakımından daha fazla önemsedikleri görülmüştür.

Tablo 6. Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanlarının Baba Eğitim Durumu İle Karşılaştırılması (ANOVA)

	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	s	F	p	Post Hoc (Tukey)
Ölçeğin tümü	Ortaokul ^a	23	54,1304	8,73501	53,162	,000	c>b>a
	Lise ^b	95	60,9474	7,45535			
	Üniversite ^c	172	66,1686	4,53970			
Katılım	Ortaokul ^a	23	19,3478	3,89182	31,860	,000	c>b>a
	Lise ^b	95	21,5368	3,70397			
	Üniversite ^c	172	23,6686	2,21651			
Değer Verme	Ortaokul ^a	23	18,3043	3,66103	56,713	,000	c>b>a
	Lise ^b	95	21,5474	2,96708			
	Üniversite ^c	172	23,5698	1,90131			
Ekonomik Katkı	Ortaokul ^a	23	16,4783	2,52027	24,259	,000	c>b>a
	Lise ^b	95	17,8632	2,16161			
	Üniversite ^c	172	18,9302	1,47328			

Katılımcıların Ortaokul Öğrencileri için Geri Dönüşüm Ölçeği ve alt boyut toplam puanlarının baba eğitim durumuna göre farklılaşmasının incelendiği ANOVA analizlerine göre; ölçeğin kendisi ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalara rastlanmaktadır

($p<.05$). Anlamlı farklılaşmaların hangi seçeneklerden kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Post-Hoc analizlerinden olan Tukey'e göre tüm seçenekler anlamlıdır. Anlamlı çıkan seçenekler arasında yapılan karşılaştırmaya göre anlamlı farklar, babası üniversite mezunu olan katılımcıların yüksek puanlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda baba eğitim durumu üniversite olan katılımcıların, baba eğitim durumu ortaokul ve lise olan katılımcılara göre geri dönüşüme daha fazla önem verdikleri ve alt boyutlar bakımından daha fazla önemsedikleri görülmüştür.

3. Sonuç

Çalışmanın amacı değerlendirildiğinde sosyal bilgiler dersinin sürdürülebilir kalkınma amaçları kapsamında öneminin ortaya konması ve öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma hakkında görüşlerinin değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Alkış ve Öztürk (2007: 134-143)'e göre sürdürülebilir kalkınma eğitimi öğrencilerde; çevresel, sosyal ve ekonomik anlamda bir bakış açısı, anlayış ve sorumluluk duygularının geliştirilmesine ayrıca toplumun bir bireyi olarak yapacakları tercihlerin toplumun tamamını etkilediği bilincinin kazandırılmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü eğitim kurumlarının sürdürülebilir kalkınma düşüncesini programlarına yansıtması, insanlığın geleceğine ilişkin endişelerinin paylaşarak, çözüm yollarının bulunmasında ve uygulanmasında çocuk ve gençlerde ortak bilinç oluşturabilmektedir (Yapıcı, 2003: 223230). Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ile çevre duyarlılığına ve sürdürülebilir çevre anlayışına sahip, doğal kaynakları koruyan, sorunlara ilişkin çözüm üreten, güncel konulara duyarlılık gösteren bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın sonuçları 7. Sınıf ortaokul öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma kavramına yabancı olmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Öğrenciler yaşamları boyunca dünyadaki küresel sorunların farkında olduklarını yazdıkları günlüklerde belirtmişler, bunun yanında bu sorunların çözümüne ilişkin önerilerde de bulunmuşlardır. Öğrencilerin en fazla vurguladıkları durum dünyanın daha yaşanılabilir bir yer olabilmesi için bireylerin bilinçlendirilmesi olmuştur. Bu bağlamda dünyada yaşanan sorunların sorumlusu olarak insanı görmüşler ve yine bu sorunları çözecek olanların da insanlar olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Aytar (2016) da yaptığı araştırma sonucunda ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma kavramını doğru tanımladıkları ve sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarıyla ilgili bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşmıştır. Demir ve Atasoy (2021) da yaptıkları araştırma sonucunda ortaokul yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınmayı daha çok doğal dengeyi korumaya çalışmak, çevreye zarar vermekten kaçınmak, atıkları geri dönüşüme önem vermek ve ülkeyi kalkındırmak şeklinde tanımladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kanmaz (2019) da ortaokul yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına dar tutumlarının yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Olayinka (2020: 221-233) da yaptığı araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma kavramına dair bilgi, tutum ve uygulamalarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğrenci günlükleri incelendiğinde doğal kaynaklar tasarruflu kullanılmaz ise gelecek zamanda doğal afetlerin artması, doğal kaynakların tükenmesi, can kaybının artması ve çevre kirliliği problemleri gibi sorunların ortaya çıkabileceği; gelecek kuşakların ihtiyaçlarının dikkate alınmasının gerekli olması; doğal kaynakların bilinçli kullanılması; hakların kullanımı, başkalarının haklarına saygı duyulması gerektiği ve diğer canlıların hakları olduğunun savunulması; özgürlüğün sınırının olması; farklılıklara saygı duyulması gerektiği, herkesin eşit olmasına ve duygudaşlık kurulması gerektiği; çevrenin korunması gerektiği; doğal kaynakların korunması gerekliliği konularında görüş belirttikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ortaokul öğrencileri için geri dönüşüm ölçeği sonuçlarına bakıldığında ise cinsiyet, yaşanan yer ile anne ve babanın eğitim durumları değerlendirilmiştir. Bu bağlamdaki bulgulardan yola çıkarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre geri dönüşüme daha fazla önem verdikleri; şehirde yaşayan bireylerin kırdaki yaşayan bireylere göre geri dönüşüme daha fazla önem verdikleri; anne eğitim ve baba eğitim düzeyleri yüksek olan bireylerin geri dönüşüme daha fazla önem verdikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler eğitimi aracılığıyla; dünyanın doğal kaynaklarının ve güzelliklerinin korunması ile temiz bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasının yanı sıra sağlayacağı kalıcı izli davranış değişikliğinin de dünya barışına katkıda bulunacağı ileri sürülebilir. Sürdürülebilir kalkınma eğitimine her ders kendi bakış açısıyla fayda sağlayacağı için; diğer ders kitaplarına ve öğretim programlarına yönelik çalışmaların da yapılmasının bu konuda olumlu sonuçlar vereceği öngörülmektedir.

Çatışma Beyanı/ Conflict of Interest Statement:

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

The authors declare no conflict of interest.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates:

Birinci yazar %70, ikinci yazar %30 oranında katkıda bulunmuştur.

The first author contributed 70% and the second author contributed 30%.

Ethics Kurul İzni/ Ethics Committee Permission:

Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği

Kurulunun 2023/251 kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

It has been deemed ethically permission with the decision 2023/251 of Kocatepe University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board.

Etik/ Ethic:

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Abdulrazak, S. ve Quoquab, F. (2018). Exploring consumers' motivations for sustainable consumption: a self-deterministic approach. *Journal of International Consumer Marketing*, 30(1), 14-28.
- Alkış, S. (2009). *Sürdürülebilir bir dünya için coğrafya eğitimi*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Alkış, S. ve Öztürk, M. (2007). Sustainable development in opinions of primary student teachers and pre-service teacher education in Turkey. *Geographiedidaktische Forschungen*, 42, 134-143.
- Altınok, G. (2021). *Çevre eğitiminde sıfır atık politikasının Sosyal Bilgiler dersine yansımaları ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Asheim, G. B. (1994). Sustainability: Ethical foundations and economic properties. *Policy Research Working Paper, The World Bank*.
- Atasoy, E. ve Ertürk, H. (2008). İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine bir alan araştırması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 105-122.
- Aytar, A. (2016). *Disiplinlerarası fen öğretiminin 7. sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma konusundaki gelişimlerine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Bağlı, M. T. (2013). Ara-disiplin olarak vatandaşlık ve insan hakları eğitimi: İlköğretim öğrencilerinin insan haklarına ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 298-310.
- Benli Özdemir, E. ve Arık, S. (2018). Çocukların üstbilişsel farkındalıkları ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 3 (1), 1-22.
- Buckingham ve Theobald (2003). Building alliances for local environmental sustainability. In Buckingham, S. and K. Theobald (Edt.), *Local environmental sustainability*, Burlington: Elsevier Science, 74-92.
- Bulut, B. ve Çakmak, Z. (2018). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve öğretim programlarına yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2680-2697.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyükcuslu, A. R. (2021). *Sürdürülebilir kalkınma ve endüstri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. edt: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. and Plano Clark, V. L. (2018). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi* (Çev. edt: Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çalık, T. (2003). Eğitimde değişim yönetimi: kavramsal bir çözümleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 36(36), 536-557.
- Demir, Y. ve Atasoy, E. (2021). Ortaokul öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik algılarının incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1688-1702

- Fauzi, H., Svenssons, G. ile Rahman, A. A. (2010). "Triple bottonm line" as "sustainable corporate performance": a proposition for the future. *Sustainability*, 2(5), 1345-1360.
- Görmez, E. (2019). Sosyal Bilgiler dersini almış ortaokul öğrencilerinin farklılıklara saygı konusundaki görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(5), 2077-2088.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Harris, J. M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute Working Paper, June, USA: Tufts University, 1-24.
- Hassan, A., Noordin, T. A. and Sulaiman, S. (2010). The status on the level of environmental awareness in the concept of sustainable development amongst secondary school students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1276-1280
- Howe, D. C., Kahn, P. H., Jr. and Friedman, B. (1996). Along the Rio Negro: Brazilian children's environmental views and values. *Developmental Psychology*, 32(6), 979-987.
- <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> / Erişim Tarihi: 20.03.2024
- <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> / Erişim Tarihi: 20.03.2024
- Kahn, M. (1995). Concepts, Definitions and Key Issues In Sustainable Development: The Outlook Fort He Future. Proceedings of the 1995. *International Sustainable Development Research Conference*, March 27-28, 1995, Keynote Paper. 2-13. Manchester, England.
- Kanmaz, D. (2019). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları ve tutumlarla ilişkili faktörler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Keiner, M. (2005). Re-Emphasizing sustainable development. The Concept of Evolutionability. *Environment, Development And Sustainability*, 6(4), 379-392.
- Köç, A. ve Duygu, H. (2018). Ortaokul öğrencilerinin farklılıklara saygı değerini edinimleri ve yabancı uyruklu öğrencilerle uyum becerileri. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 1(1), 38-51.
- Mckenzie, S. (2004). Social Sustainability: Towards Some Definitions. *Hawke Research Institute Working Paper*, 27.
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: a definition for environmental professionals. *Journal of Environmental Sustainability*. 1(1), 1-9.
- Morgil, İ., Yılmaz, A. ve Cingör, N. (2002). Fen eğitiminde çevre ve çevre koruma projesi hazırlamasına yönelik çalışma. 5. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi. 16-18 Eylül, Ankara.
- Olayinka, O. T. (2020). Social studies students' knowledge, attitude and practice of concepts of sustainable development in Ondo City, Nigeria. *International Journal of Financial, Accounting, and Management*, 1(4), 221-233.
- Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/search?q=sustainable> / erişim tarihi: 20.03.2024
- Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com> (Erişim tarihi: 05.06.2024).
- Oxford English Dictionary, <https://www.oed.com> / Erişim Tarihi: 20.03.2024

- Özmehmet, D. E. (2008). Dünyada ve Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 3(12), 1853-1876.
- Özdemir, M. ve Gökçe, N. (2019). 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının çevre eğitimi açısından incelenmesi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 61-75.
- Özdemir, N., ve Kesten, A. (2012). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ve bazı demografik değişkenlerle ilişkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 361-377.
- Özgen, N. (2019). *Sürdürülebilirlik kavramı ve kullanım alanları*. N. Özgen ve M. Kahyaoğlu (Eds.), Sürdürülebilir kalkınma içinde (ss. 1-36). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Pezzey, J. ve Toman, M. (2002). The economics of sustainability: a review of journal Articles. *Resources for the Future*.
- Price, C. and Dubé, P. (1997). Sustainable development and health: concepts, principles and framework for European cities and towns. *EUR/ICP/POLC060305a-European Sustainable Development and Health Series: 1*. <http://www.euro.who.int>. İndirme Tarihi: 01.05.2011.
- Sakalasooriya, N. (2021). Conceptual Analysis of Sustainability and Sustainable Development. *Open Journal of Social Sciences*, 9, 396-414.
- Soran, H., Morgil, F. İ., Yücel, S. ve Işık, S. (2000). Biyoloji öğrencilerinin çevre konularına olan ilgilerinin araştırılması ve kimya öğrencileri ile karşılaştırılması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 128-139.
- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi (2010). 2050 The new agenda for business, *World Business Council For Sustainable Development*, Geneva.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34 (151), 89-103.
- Tashakkori, A. and Creswell, J. W. (2007). The new era of mixed methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 1 (1), 3-7.
- Tıraş, H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2(2), 57-73.
- Topaloğlu, M., Kıyıcı, F., Yiğit, E. (2020). *Ortaokul Öğrencileri İçin Geri Dönüşüm Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Güvenirlilik Çalışması*. PESA uluslararası sosyal araştırmalar dergisi.
- Turgut, N. (1996). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında katılımın rolü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1, ss:701-715
- Unesco. <https://www.unesco.org/en>. (erişim tarihi: 03.06.2024).
- Wced (1987). World commission on environment and development, our common future, Chapter 2: Towards Sustainable Developmente. Erişim tarihi: 17.03.2024
- Yapıcı, M. (2003). Sürdürülebilir kalkınma ve eğitim. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 223-230.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yılmaz, A., Morgil, İ., Aktuğ, P. ile Göbekli, İ. (2002). Ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin çevre, çevre kavramları ve sorunları konusundaki bilgileri ve öneriler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 156-162.

Yüksel, A. ve Barut D. (2023). Uluslararası Çevre Hukukunda Sürdürülebilir Kalkınma. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*. 2(3). ss. 32-58.

Ek 1: Araştırmada kullanılan ortaokul öğrencileri için geri dönüşüm ölçeği

Ek: ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN GERİ DÖNÜŞÜM ÖLÇEĞİ

No	İfadeler	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Arkadaşıma geri dönüşümün ne olduğunu anlatırım.					
2	Aileme geri dönüşümün ne olduğunu anlatırım.					
3	Evde oluşan kağıt, plastik, cam gibi atıkları geri dönüşüm için ayrı ayrı toplarım.					
4	Geri dönüşümün önemi ile ilgili çevremdeki insanları bilgilendiririm.					
5	Çevremde gördüğüm kağıt, plastik, cam gibi atıkları alıp geri dönüşüm kutusuna atarım.					
6	Geri dönüştürülmüş ürünleri kullanmak beni mutlu eder.					
7	Kağıt, plastik, cam gibi atıkların geri dönüşümünü sağlayan bir araç tasarlamak isterim.					
8	Geri dönüşüm işareti olan ürünleri almak beni mutlu eder.					
9	Geri dönüştürülen ürünleri satın almayı tercih ederim					
10	Geri dönüşüm faaliyetlerine katkı sağlayamamak beni üzer.					
11	Geri dönüşüm faaliyetlerinin ülkenin ekonomik durumuna katkı sağlaması beni mutlu eder.					
12	Geri dönüşüm tesislerinin güzel ve olumlu çalışmalar yaptığına inanıyorum.					
13	Kağıt, plastik, cam gibi geri dönüştürülen atıkların çöp kutusuna atılması beni mutsuz eder.					
14	Geri dönüşüm tesislerinde yapılan faaliyetleri görmek isterim.					

Not: İlk 5 madde “katılım” faktörüne ikinci beş madde “değer verme” faktörüne ve son dört madde ise “ekonomiye katkı” faktörüne ilişkin maddelerdir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programının Hassas Beceriler Açısından İncelenmesi

Examination of Türkiye Century Maarif Model Preschool Education Program in Terms of Soft Skills

Burcu ERTEK EROĞLU¹

Zeynep EKER²

Cevat EKER³

Öz

Hassas beceriler, kişilik, tutum kişisel gelişim, sosyal katılım, sosyal-duygusal ve davranışla ilgili beceriler, yetenekler ve özellikler olarak tanımlanmaktadır. Hassas beceriler; sosyal veya kişilerarası, bilişsel beceriler ve duygu odaklı başa çıkma becerileri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu becerileri kazanmanın belli bir yöntemi olmamakla birlikte kişinin kendi özelliklerinin farkına varması, yetenekli olduğu alanlara hâkimiyetini arttırması ve zayıf olduğu alanlarda ise kendini geliştirecek hedefler koyması hassas becerilerin edinilmesi için oldukça önemlidir. Bu becerilerin kazanılması için okul öncesi eğitim dönemi güzel bir başlangıç olacaktır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı'nı hassas beceriler açısından incelemektir. Araştırmada eğitim programının alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, Mangrulkar, Whitman & Posner (2001)'in ortaya koyduğu hassas beceriler sınıflamasına göre incelenmiştir. Araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrenme ve alt öğrenme çıktıların; empati, problem çözme ve karar verme ve öz güven becerilerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Okul öncesi öğrencilerin yetkinliklerini geliştirmeleri açısından büyük bir önem taşıyan hassas becerilerine programda yeterince ve dengeli yer verilmediği belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları doğrultusunda hassas becerilerin kazandırılmasına yönelik öğretim programlarında daha fazla yer verilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Okul Öncesi Eğitim Programı, Öğrenme Çıktıları, Hassas Beceriler

Abstract

Soft skills are defined as skills, abilities, and characteristics related to personality, attitude, personal development, social participation, and social-emotional behavior. Soft skills are evaluated within the scope of social or interpersonal, cognitive skills, and emotion-focused coping skills. Although there is no specific method for acquiring these skills, it is very important for a person to become aware of their own characteristics, increase their dominance in the areas they are talented in, and set goals to improve themselves in the areas they are weak in in order to acquire soft skills. The preschool education period will be a beneficial start for acquiring these skills. Therefore, the purpose of the research is to examine the Turkey Century Maarif Model Preschool Education Program in terms of soft skills. In the research, the learning and sub-learning outcomes of the field skills of the education program were examined according to the soft skills classification put forward by Mangrulkar, Whitman, and Posner (2001). The research was conducted based on document review. According to the findings obtained from the research, it was seen that the learning and sub-learning outcomes were concentrated in empathy, problem solving and decision making, and self-confidence skills. It has been determined that the soft skills of preschool students, which are of great importance in terms of developing their competencies, are not given sufficient and balanced place in the program. In line with the findings of the research, suggestions have been made to include the achievements aimed at providing soft skills more in the curriculum.

Keywords: Turkey Century Education Model, Preschool Education Program, Learning Outcomes, Soft Skills

¹ Yüksek lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, burcuertek94@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8002-6077>, <https://ror.org/01dvabv26>

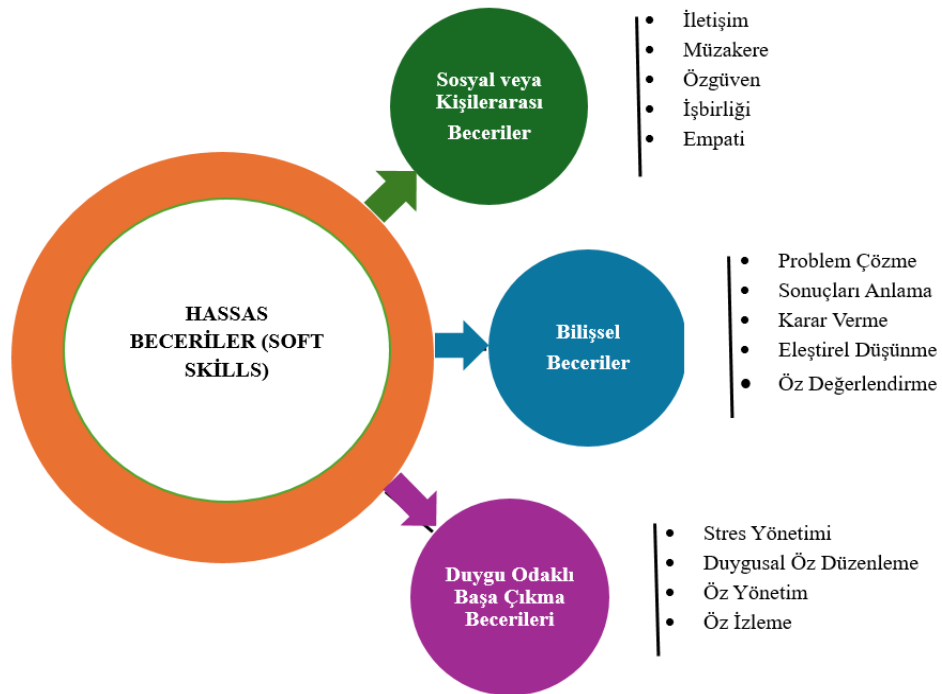
² Yüksek lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, z_eker@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-0790-3826>, <https://ror.org/01dvabv26>

³ Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, cevateker@beun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4215-1854>, <https://ror.org/01dvabv26>

Giriş

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, geçmiş yüzyılların deneyim ve bilgi birikimini kapsayarak birçok gelişim ve değişimlerin sahnesi haline gelmiştir. Bu değişimler, toplumda yer alan kurumlar, işletmeler ve diğer yapılar kadar bireylerin de nitelikli ve yetkin birey anlayışının yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Değişim sürecinin bir parçası olarak, günümüz öğrencilerinin esnek, iletişim becerileri güçlü, öz güvenli, yenilikçi, faydalı ürünler geliştirebilen ve öz değerlendirme yapabilen bireyler olmaları beklenmektedir. Bu çerçevede, okul öncesi eğitim programında hassas becerilerin önemli hale geldiği görülmektedir.

Hassas beceriler, kişilik, tutum kişisel gelişim, sosyal katılım, sosyo-duygusal beceriler ve davranışla ilgili beceriler, yetenekler ve özellikler olarak tanımlanmaktadır. Moss ve Tilly (1996)' a göre hassas beceriler, resmi veya teknik bilgiden ziyade kişilik, tutum ve davranışla ilgili beceriler, yetenekler ve özelliklerdir. Kechagias (2011)' a göre hassas beceriler, kişisel gelişim, sosyal katılım ve akademik başarısı için gerekli olan içsel ve kişilerarası (sosyo-duygusal) becerilerdir. Hassas beceriler; sosyal veya kişilerarası, bilişsel beceriler ve duyu odaklı başa çıkma becerileri kapsamında değerlendirilmektedir. Hiong ve Osman (2013)' a göre, hassas beceriler, sosyal ve kişilerarası iletişimi, başarıyı, inisiyatifi, liderliği, uyum sağlamayı, sosyal bağlantıyı ve zorlukların üstesinden gelme kapasitesini teşvik eder. Hassas beceriler arasında iletişim, problem çözme, müzakere, planlama, zaman yönetimi, ekip çalışması, liderlik ve eleştirel düşünme yer alır. Bunlar, ikna etme yeteneği yüksek ve başkalarıyla ilişkilerde esnek olan bireyler gerektiren işgücü piyasasında önemli beceriler olarak kabul edilir (Matteson, vd., 2016). Ayrıca, eğitim alanında hassas beceriler bir çocuğun yaşadığı çevreyle ilgili bir dizi kişisel yeterlilik olarak tanımlanır (Ouchen, Tifroute ve El Hariri, 2022). Hassas beceriler Mangrulkar, Whitman ve Posner (2001)' e göre üç genel kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar şekil 1' gösterilmektedir.

Şekil 1: Hassas beceriler. (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.) **Kaynak:** Mangrulkar, L., Whitman, C. V., ve Posner, M. (2001). Life skills approach to child and adolescent healthy human development. Washington, DC: PAHO.

Şekil 1.'de yer alan hassas becerilerin üç kategoride ele alındığı görülmektedir. Bunlar;

- Sosyal veya kişilerarası beceriler; iletişim, müzakere, ıddialılık, işbirliği ve empati
- Bilişsel beceriler; problem çözme, sonuçları anlama, karar verme, eleştirel düşünme ve öz değerlendirme
- Duygu odaklı başa çıkma becerileri; stres yönetimi, duygusal öz düzenleme, öz yönetim ve öz izleme)

Patacsil ve Tablatin (2017) yalnızca başarılı profesyonel bir yaşam için değil aynı zamanda kişisel yaşamın kaliteli olması için de hassas becerilere gereksinim olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle bu becerilerin akademik programlara dahil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (2012), hassas becerilerin, özellikle kişilerarası becerilerin, bireylere etkili iletişim ve bilinçli karar verme konusunda yardımcı olmasının yanı sıra, genel refah için gerekli olan öz yönetim ve başa çıkma becerilerini geliştirmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

Hassas beceriler, bir kişinin belirli bir hedefe ulaşmak için düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını nasıl yöneteceğini öğrenmesinin yanı sıra, sosyal ve kültürel bağlamda beklenen öğrenme görevlerini tanımlamasını içerir. Bu beceriler arasında, bir gruba ait olma yetisi, iletişim, empati, iş birliği ve etkili dinleme gibi etkileşim becerilerinin teşvik edilmesi yer alır (Ouchen, Tifroute ve El hariri, 2022). Hassas becerilerin temel amacı, çocuğun çevresine uyum sağlarken yapıcı ve esnek olabilmesi ve eğitimini sistematik ve uygulanabilir bir şekilde devam ettirebilmesidir (Schulz, 2008). Başka bir deyişle, hassas beceriler çocuğun günlük yaşamında yaptığı her şeyi kapsar (Eid, 2020). Bunun yanı sıra, okullarda hassas becerilerin etkili bir şekilde öğrenilmesini sağlamak için öğretimin kalitesi önemli bir etkidir (Ouchen, Tifroute ve El hariri, 2022). Ritter ve Barbara (2018), tüm eğitim aşamalarında hassas becerilere olan talep nedeniyle, bunlara hakim olma ve uygun eğitim programları oluşturma bir ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

2024-2025 eğitim öğretim yılında uygulanmaya başlanan Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği beceri çerçevesine uygun olarak tasarlanmıştır. Bu çerçeveye göre, beceri edinimi okul öncesi dönemden başlayarak 12. sınıfın sonuna kadar sürmektedir. Okul öncesi eğitim programı, çocukların beceri ediniminde ilk adımı oluşturmaktadır. Bireylerin, çağın getirdiği değişimlere uyum sağlamaları, bilimsel ve teknolojik ilerlemelere katkıda bulunmaları ve küresel sorunlarla baş edebilmeleri beklenmektedir. Bu sebeple, erken yaşlardan itibaren çocukların gelişimlerini dikkate alan, beceri temelli programlar planlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu programın amacı, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların, temel beceriler çerçevesinde gelişimi desteklenirken ilgi ve yetenekleri göz önünde bulundurularak ilkökula hazırlanmaları sağlanmalıdır (MEB, 2024). Hassas becerilerin kazanılmasında tek bir yöntem olmasa da kişilerin kendi özelliklerini tanımaları, yetenekli oldukları alanlarda uzmanlıklarını artırmaları ve zayıf yönlerinde kendilerini geliştirecek hedefler belirlemeleri oldukça önemlidir. Bu becerilerin kazanılması için okul öncesi eğitim dönemi ideal bir başlangıç olacaktır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programını hassas beceriler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programının alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının hassas becerilere göre dağılımı nasıldır? sorunu yanıt aranmıştır.

1.Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programının alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, hassas becerilere yer verilme durumu açısından inceleyen bu araştırma, betimsel bir çalışmadır. Araştırmada verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması süreçlerinde nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Tüm nitel çalışmalarda olduğu gibi, doküman analizinde de verilerin anlamlandırılabilmesi için detaylı bir inceleme ve yorumlama süreci gereklidir (Corbin ve Strauss, 2008). Doküman analizinde incelenen belgeler, verinin kaynağını oluşturur. Doküman incelemesi sonucunda, elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Veri Kaynağı

Araştırmanın verileri iki kaynaktan elde edilmiştir. İlk kaynak, MEB 2024' te yayınlanan Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programıdır. İkinci kaynak ise, hassas becerilere ilişkin kaynaklardır. MEB'in sayfasından (<https://tymm.meb.gov.tr/>) ulaşılan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı araştırmanın veri kaynağı olarak seçilmiştir. Araştırmamızda incelenen öğretim programının alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programında Yer Alan Öğrenme ve Alt Öğrenme Çıktılarının Alan Becerilerine Göre Dağılımı

Okul Öncesi Eğitim Programı Alan Becerileri	Öğrenme ve alt öğrenme Çıktıları	
	N	%
Türkçe Alan Becerileri	88	20,6
Matematik Alan Becerileri	63	14,7
Fen Alan Becerileri	58	13,5
Sosyal Alan Becerileri	67	15,6
Hareket Ve Sağlık Alan Becerileri	62	14,5
Sanat Alan Becerileri	29	6,8
Müzik Alan Becerileri	61	14,3
Toplam	428	100

Tablo 1'de Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programında yer alan öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, alan becerilerine göre dağılımı yer almaktadır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler, doküman analizi tekniğine uygun şekilde toplanmıştır. Bu süreçte, Yıldırım ve Şimşek (2020) tarafından önerilen 5 aşamalı sıra takip edilmiştir. Bu aşamalar şunlardır:

1. Dokümanlara ulaşma
2. Özgünlüğü (Orijinalliğin) kontrol edilmesi
3. Dokümanları anlama
4. Veriyi analiz etme
5. Veriyi kullanma aşamalarıdır.

Veri çözümlemesinde doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu araştırmada ilk olarak hassas becerilerin açıklamalarına yer verilmiştir. Araştırmacılar tarafından Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programındaki alan becerilerinde yer alan (Türkçe, matematik, fen, sosyal, hareket ve sağlık, sanat, müzik) öğrenme ve alt öğrenme çıktıları

hangi hassas becerileri içerdiği incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizi tablo 2’ de verilen tanımlar dikkate alınarak yapılmıştır. Öğretim programlarında yer alan hassas beceriler ve tanımları tablo 2’de verilmiştir. (TDK, 2024).

Tablo 2: Veri Analizinde Kullanılan Hassas Becerilerin (Soft Skills) Açıklamaları

Sosyal veya Kişilerarası Beceriler	İletişim	Karşılıklı olarak konuşmak, iki kişinin sohbet etmesi, ilişkileri iyi tutabilme becerisi, söylenenleri anlama ve uygun tepkiler üretebilme yeteneğidir.
	Müzakere	Bir konuyla alakalı fikir alışverişinde bulunma ve danışma.
	Öz Güven	İnsanın kendine güvenme duygusuna denir.
	İş Birliği	Amaçları aynı olan kişilerin oluşturduğu çalışma ortaklığı.
	Empati	Karşısındaki kişinin duygularını anlayabilme, duygudaşlık.
Bilişsel Beceriler	Problem Çözme	Bilimsel konularda net olarak planlanan fakat istenildiği an ulaşılamayan bir hedefe ulaşmak için bilinçli olarak araştırmalar yapmaktır.
	Sonuçları Anlama	Elde edilen sonuçları muhakeme etmeyi, bu sonuçların nedenlerini ve etkilerini anlamayı ve bu bilgileri kullanarak gelecekteki kararları şekillendirmeyi içerir.
	Karar Verme	Çeşitli alternatifler arasından en uygununu seçme becerisidir.
	Eleştirel Düşünme	Analiz etme, yorumda bulunma, kendini düzenleme, çıkarım yapma, açıklama ve değerlendirme olarak ifade edilmektedir.
Duygu Odaklı Başa Çıkma Becerileri	Öz Değerlendirme	Bireylerin kendisi ilgili bir ölçme sonucunu, belirli ölçütler dâhilinde karşılaştırılarak, kendisi hakkında bir yargıya ulaşma süreci olarak ifade edilmektedir.
	Stres Yönetimi	Stresle başa çıkabilmek ve yaşam kalitesini artırmak için, bir durumu ya da duruma verilen tepkiyi değiştirmeye denir.
	Duygusal Öz Düzenleme	Dürtülerin kontrol edilebilmesi, olumsuz duygularla baş edebilmek ve sosyal anlamda kabul edilebilir davranışlarda bulunmak gibi çaba gerektiren kontrolün kazanılmasını içermektedir.
	Öz Yönetim	Öğrenenlerin kendi öğrenme süreçlerine üst bilişsel, güdüsel ve davranışsal olarak aktif bir şekilde katılım gösterebilme derecesidir.
	Öz İzleme	Bireylerin kendi davranışlarını, performanslarını ve duygu durumlarını dikkatlice gözleme ve değerlendirme becerisidir.

Tablo 2’de Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programında hassas beceriler ve tanımları görülmektedir. Öğretim programında yer alan, alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, hassas beceri alanları bu tanımlara uygun olarak ilişkilendirilmiş ve kodlamalar yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan kodlamaların doğruluğunu kanıtlamak için üç alan uzmanı öğretim üyesinin ve alan öğretmeninin bu çalışma üzerine görüşlerine başvurulmuştur. Kodlama güvenilirliğini sağlamak amacıyla uzmanlar arası güvenilirlik değeri hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik değeri Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilmiş olan formül ile hesaplanmıştır. Çünkü, Miles-Huberman modeli nitel veri analizinde kodlama, analizin sonraki aşamalarına yön veren ilk ve en önemli adımdır. Uzmanlar ve araştırmacılar arası kodlayıcı güvenilirlik değerinin (Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) % 92.9 olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu değer güvenilirlik için kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmekte olup, görüş ayrılığı olan kodlamalar tekrar gözden geçirilerek görüş birliğine varılmıştır. Değerlendirme sonucunda öğrenme çıktılarının hangi hassas beceri ile ilgili olduğuna dair ifadelere bulgular kısmında yer verilmiştir.

2.Bulgular

Bu araştırmada, Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programındaki öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, hassas beceriler açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programının Alan Becerilerine Ait Öğrenme ve Alt Öğrenme Çıktılarının Hassas Becerilere Göre Dağılımı

Hassas beceriler		Alan Becerileri													
		Türkçe Alan Becerileri		Matematik Alan Becerileri		Fen Alan Becerileri		Sosyal Alan Becerileri		Hareket ve Sağlık Alan Becerileri		Sanat Alan Becerileri		Müzik Alan Becerileri	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Sosyal Veya Kişilerarası Beceriler	İletişim	-	-	-	-	-	-	2	3,0	3	7,8	-	-	-	-
	Müzakere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Öz Güven	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	İş Birliği	-	-	-	-	-	-	-	-	10	15,9	-	-	-	-
	Empati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilişsel Beceriler	Problem Çözme	-	-	17	27,0	1	1,7	4	6,0	-	-	-	-	-	-
	Sonuçları Anlama	15	17,0	14	22,1	12	20,7	27	40,5	5	4,7	5	17,2	12	19,7
	Karar Verme	10	11,4	3	4,8	8	13,8	5	7,5	-	-	7	24,1	15	24,6
	Eleştirel Düşünme	20	22,7	8	12,7	14	24,1	10	15,0	-	-	8	27,6	-	-
	Öz Değerlendirme	-	-	-	-	7	12,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Duygu Odaklı Başa Çıkma Becerileri	Stres Yönetimi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Duygusal Öz Düzenleme	5	5,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Öz Yönetim	27	30,7	18	28,6	12	20,7	13	19,5	35	55,7	4	13,8	18	29,5
	Öz İzleme	11	12,5	3	4,8	4	7,0	6	8,5	10	15,9	5	17,3	16	26,2
Toplam		88	100	63	100	58	100	67	100	62	100	29	100	61	100

Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programında yer alan 88 Türkçe alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, 45'i (51,1) hassas becerilerin bilişsel beceri alanıyla ilişkili olduğu, 43'ünün (48,9) duygu odaklı başa çıkma becerilerini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür. Sosyal veya kişiler arası becerileriyle ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına rastlanmamıştır.

Hassas Becerilerin, Türkçe alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları, bilişsel becerilerden, sonuçları anlama, karar verme ve eleştirel düşünme üzerine olduğu, duygu odaklı başa çıkma becerilerinden ise öz yönetim, öz izleme ve duygusal öz düzenleme becerisi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Programda yer alan Türkçe alan becerilerinin, hassas becerilerde

yer alan bilişsel ve duygu odaklı başa çıkma becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Görsel okuma materyallerinde yer alan olayların parçaları arasındaki ilişkiyi belirler.* / Bilişsel Beceriler –Sonuçları Anlama
- *Konuşacağı konuyu seçer.* / Bilişsel Beceriler –Karar Verme
- *Gerekli durumlarda başkalarının görüşlerini değerlendirir.* / Bilişsel Beceriler – Eleştirel Düşünme.
- *Konuşma sürecinde nefesini / sesini uygun şekilde kullanır.* / Duygu odaklı başa çıkma- Öz yönetim.
- *Temel noktalama işaretlerini fark eder.* / Duygu odaklı başa çıkma- Öz izleme.
- *Söylemek istediklerini açık bir biçimde ifade eder.* / Duygu odaklı başa çıkma- Duygusal öz düzenleme.

Matematik alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları incelendiğinde; 63 matematik alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, 42'si (71,4) bilişsel becerileriyle, 21'i (%28,6) duygu odaklı başa çıkma becerileri ile ilişkili bulunmuştur. Sosyal veya kişiler arası becerileriyle ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına rastlanmamıştır. Öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının bilişsel becerilerden, problem çözme, sonuçları anlama, karar verme ve eleştirel düşünme üzerine olduğu, duygu odaklı başa çıkma becerilerinde ise öz yönetim ve öz izleme becerileri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Programda yer alan matematik alan becerilerinin, hassas becerilerde yer alan bilişsel ve duygu odaklı becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Matematiksel problemlerin parçaları arasındaki ilişkileri açıklar.* / Bilişsel beceriler- Problem çözme.
- *Elde ettiği/eriştiği verileri analiz etmek için ne yapması gerektiğini söyler.* / Bilişsel beceriler- Karar verme
- *Artma/azalma sonucunda oluşan yeni nesne sayısını söyler.* / Bilişsel beceriler- Sonuçları anlama
- *Nesne, olgu ve olayları karşılaştırır.* / Bilişsel beceriler- Eleştirel düşünme.
- *Örüntüyü kuralına uygun olarak devam ettirir.* / Duygu Odaklı Başa Çıkma Becerileri – Öz Yönetim
- *Ulaştığı sonuçları çeşitli yollarla ifade eder.* / Duygu odaklı başa çıkma becerileri – Öz izleme

Fen alan becerilerine ait öğrenme çıktıları ve alt öğrenme çıktıları incelendiğinde; 58 fen alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, 42'sinin (72,3) bilişsel becerilerle, 16'sı (%27,7) ise duygu odaklı başa çıkma becerileri ile ilişkili bulunmuştur. Sosyal veya kişiler arası becerileriyle ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına rastlanmamıştır. Öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının bilişsel becerilerden, problem çözme, sonuçları anlama, karar verme, eleştirel düşünme ve öz değerlendirme üzerine yönelik olduğu, duygu odaklı başa çıkma becerilerinden ise öz yönetim ve öz izlemeye yönelik beceriler görülmüştür. Programda yer alan fen alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, bilişsel ve duygu odaklı başa çıkma becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Birkaç malzeme kullanarak deney yapar.* / Bilişsel beceriler –Problem çözme

- *Nesnelerin belirli durumlardaki değişimleri ile ilgili gözlemlerinden sonuçlar çıkarır. / Bilişsel beceriler – Sonuçları anlama*
- *Materyalleri gözlemlerini kullanarak katı, sıvı ve gaz olarak gruplandırır. / Bilişsel beceriler – Karar verme*
- *Nesnelerde meydana gelen gözlemlenebilir değişiklikleri niteliklerine göre ayırır. / Bilişsel beceriler – Eleştirel düşünme*
- *Nesnelerin betimsel ve fiziksel özelliklerine yönelik gözlemlerini ifade eder. / Bilişsel beceriler – Öz değerlendirme*
- *Tüketiği gıdaları sağlıklı ve sağlıklı olarak ayırır. / Duygu odaklı başa çıkma becerileri – Öz yönetim.*
- *Kendi beslenmesiyle ilgili bilgilerden yola çıkarak beslenmenin canlılar için önemini önermelerle ifade eder. / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz izleme.*

Sosyal alan becerilerine ait öğrenme ve alt öğrenme çıktıları incelendiğinde; 67 sosyal alan becerilerine ait öğrenme çıktılarından, 46'sı (69,0) bilişsel becerileri ile, 19'unun (28,0) duygu odaklı başa çıkma becerileri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Sosyal veya kişiler arası beceriler ile ilişkili, 2 (3,0) öğrenme çıktısı olduğu görülmüştür. Öğrenme ve alt öğrenme çıktılarından bilişsel becerilerden, problem çözme, sonuçları anlama, karar verme ve eleştirel düşünme ile ilişkili olduğu, duygu odaklı başa çıkma becerilerinden öz yönetim ve öz izleme, sosyal veya kişiler arası becerilerinden iletişim becerisi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Programda yer alan sosyal beceri alanine ait öğrenme çıktılarından, bilişsel, duygu odaklı başa çıkma ve sosyal veya kişiler arası becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Yakın çevresindeki nesne, kişi, yer ve olaylar hakkında merak ettiği konuya/probleme yönelik sorular sorar. / Bilişsel beceriler –Problem çözme*
- *Kaynaktaki görsel/işitsel öğelerden merak ettiği nesne/durum/olayı ifade eder. / Bilişsel beceriler – Sonuçları anlama*
- *Belirlenen nesnenin görselini kroki üzerinde doğru konuma yerleştirir. / Bilişsel beceriler – Karar verme*
- *Geçmişte kullanılan çeşitli nesnelerin günümüzdeki hâlleri ile benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırır. / Bilişsel beceriler – Eleştirel düşünme*
- *İncelediği görsel/işitsel kaynaklardan edindiği bilgileri bağlamını değiştirmeyecek şekilde kendi ifadeleriyle anlatır. / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz yönetim.*
- *Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk toplumu açısından önemini fark eder. / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz izleme.*
- *Grup içi iletişimi artırmaya yönelik etkinliklere katılır. / Sosyal veya kişiler arası beceriler – İletişim*

Hareket ve sağlık alan becerilerinde yer alan, öğrenme ve alt öğrenme çıktıları incelendiğinde; 62 Hareket ve sağlık alan becerilerine ait öğrenme çıktılarından 45'inin (71,6) duygu odaklı başa çıkma becerileriyle, 3'ünün (4,7) bilişsel beceri alanıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Sosyal veya kişiler arası becerileriyle ilişkili ise 2 (23,7) öğrenme çıktısı olduğu görülmüştür. Öğrenme ve alt öğrenme çıktılarından bilişsel becerilerden, sonuçları anlama, duygu odaklı başa çıkma becerilerinden ise öz yönetim ve öz izleme, sosyal veya kişiler arası becerilerden ise, işbirliği ve iletişim becerisi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Programda yer alan

hareket ve sağlık alan becerilerinin, hassas becerilerde yer alan bilişsel, duygu odaklı başa çıkma, sosyal veya kişilerarası becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Hareket etkinlikleri esnasında solunum/ kalp atışı/ terleme gibi gerçekleşen fizyolojik değişimleri söyler.* / Bilişsel Beceriler –Sonuçları Anlama
- *Fiziksel hareketin olumlu etkilerini fark eder.* / Duygu odaklı başa çıkma becerileri- Öz izleme.
- *Tehlike oluşturacak davranışlardan/durumlardan kaçınır.* / Duygu odaklı başa çıkma becerileri- Öz yönetim
- *Eşli çalışmalarda hareketi eşiyle aynı yönde yapar.* / Sosyal veya Kişiler arası beceriler- İşbirliği
- *İhtiyaç duyduğunda dinlenmek istediğini ifade eder.* / Sosyal veya Kişilerarası beceriler- İletişim

Sanat alan becerilerinde yer alan öğrenme ve alt öğrenme çıktıları incelendiğinde; 29 sanat alan becerilerine ait öğrenme çıktılarının, 20'si (68,9) bilişsel becerileri, 9'unun (31,1) duygu odaklı başa çıkma becerileri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Sosyal veya kişiler arası becerileriyle ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına rastlanmamıştır. Öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının bilişsel becerilerden, sonuçları anlama, karar verme ve eleştirel düşünme üzerine yönelik olduğu, duygu odaklı başa çıkma becerilerinden öz yönetim ve öz izleme becerileri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Aşağıda sanat beceri alanine ait öğrenme çıktıların, bilişsel beceriler ve duygu odaklı başa çıkma becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Sanat eserine ilişkin sorular sorar.* / Bilişsel beceriler –Eleştirel düşünme
- *Sanat eserinde gördüklerini söyler.* / Bilişsel beceriler – Sonuçları anlama
- *Yapmak istediği sanat etkinliğinin türüne karar verir.* / Bilişsel beceriler – Karar verme
- *Geçmişte kullanılan çeşitli nesnelerin günümüzdeki hâlleri ile benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırır.* / Bilişsel beceriler – Eleştirel düşünme
- *Yapmak istediği sanat etkinliği için gerekli olan materyalleri seçer.* / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz yönetim.
- *Drama etkinliğinde geçen konu, durum ya da hikâyeye yönelik duygu ve düşüncelerini ifade eder.* / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz izleme.

Müzik alan becerilerine ait öğrenme çıktıları ve alt öğrenme çıktıları incelendiğinde, 34'ünün (55,7) duygu odaklı başa çıkma becerileri ile ilişkili olduğu, 27'sinin (44,3) bilişsel beceri alanıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Sosyal veya kişiler arası becerilerle ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına rastlanmamıştır. Öğrenme ve alt öğrenme çıktıların bilişsel becerilerden, sonuçları anlama ve karar verme üzerine yönelik olduğu, duygu odaklı başa çıkma becerilerinden öz yönetim ve öz izleme becerileri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Programda yer alan müzik beceri alanine ait öğrenme çıktıların, bilişsel beceriler ve duygu odaklı başa çıkma becerilerine uygun öğrenme ve alt öğrenme çıktılarına ilişkin örnekler şunlardır;

- *Dinlediği sözlü/sözsüz müzik eserlerindeki/çocuk şarkılarındaki ezgi/ritim/çalgı farklılıklarını ifade eder.* / Bilişsel beceriler – Sonuçları anlama
- *Kendisine sunulan seçenekler arasından hareket ve dans edeceği ritimleri/müzik eserlerini seçer.* / Bilişsel beceriler – Karar verme

- *Çocuk şarkılarının/çocuk şarkısı formlarının sözlerini doğru telaffuzla söyler. / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz yönetim.*
- *Harekete ve dansa eşlik eden ritimlere/müzik eserlerine/çocuk şarkılarına/çocuk şarkısı formlarına dair duygu ve düşüncelerini ifade eder. / Duygu odaklı başa çıkma becerileri –Öz izleme.*

3. Sonuç ve Tartışma

Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programında yer alan, Türkçe alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas becerileri alanlarından en çok, eleştirel düşünme ve sonuçları anlama becerisi ile ilişkili olduğu, sosyal veya kişilerarası beceri alanıyla ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına yer verilmediği görülmüştür. Matematik alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas beceri alanlarından, bilişsel becerilerle daha uygun olduğu görülmüştür. Hassas becerilerden en çok problem çözme ve sonuçları anlama becerisi ile ilişkili olduğu, sosyal veya kişilerarası beceri alanıyla ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına yer verilmediği görülmüştür. Fen alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas beceri alanlarından, bilişsel becerilerle daha uygun olduğu, hassas becerilerden en çok eleştirel düşünme ve sonuçları anlama becerisi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Fen alan becerilerinde sosyal veya kişilerarası beceri alanıyla ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına yer verilmediği görülmüştür. Sosyal alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas beceri alanlarından, bilişsel becerilerle daha uygun olduğu, sosyal alan becerilerinin, hassas becerilerden en çok problem çözme ve sonuçları anlama becerisi ile ilişkili olduğu, sosyal alan becerilerinde duygu odaklı başa çıkma becerileri ve sosyal veya kişilerarası beceri alanıyla ilişkili öğrenme çıktılarına az da olsa yer verildiği görülmüştür. Hareket ve sağlık alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas beceri alanlarından, duygu odaklı başa çıkma becerileri ile daha uygun olduğu, hassas becerilerden en çok öz yönetim ve öz izleme becerisi ile ilişkili olduğu, hareket ve sağlık alan becerilerinde sosyal veya kişilerarası ve bilişsel beceri alanlarına ilişkin öğrenme çıktılarına yer verildiği görülmüştür. Sanat alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas beceri alanlarından bilişsel becerilerle daha uygun olduğu, sanat alan becerilerinin, hassas becerilerden en çok, eleştirel düşünme ve karar verme becerisi ile ilişkili olduğu, sanat alan becerilerinde sosyal veya kişilerarası beceri alanıyla ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına yer verilmediği görülmüştür. Müzik alan becerileri öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının, hassas beceri alanlarından, duygu odaklı başa çıkma becerileri ile daha uygun olduğu, müzik alan becerilerinin, hassas becerilerden en çok öz yönetim ve öz izleme becerisi ile ilişkili olduğu, müzik alan becerilerinde sosyal veya kişilerarası beceri alanıyla ilişkili herhangi bir öğrenme çıktısına yer verilmediği görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle hassas becerilerinin eğitim programında yer alan öğrenme çıktılarında dengeli bir dağılım göstermediği anlaşılmıştır.

Okul öncesi dönem, çocukların sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmeleri açısından oldukça önemli bir zaman dilimidir. Bu süreçte, çocuklar kendi duygularını keşfeder, başkalarının duygularına karşı daha duyarlı hale gelir ve temel sosyal beceriler kazanırlar. Erken çocukluk dönemindeki sosyal ve duygusal gelişim, doğumdan beş yaşına kadar olan süreçte çocukların güvenli yetişkin ve akran ilişkileri kurma kapasitelerinin gelişimini içerir. Ayrıca, duygularını sosyal ve kültürel normlara uygun şekilde ifade etme yeteneklerinin şekillenmesi de bu dönemin temel özellikleridir (Aras vd.,2023). 21. yüzyıl becerileri kadar önemli olan ve birçok dünya ülkesinin yanı sıra uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenen bir diğer politika, yaşam boyu öğrenme yeterlilikleridir. Bu politika teknoloji ve küreselleşmeye bağlı diğer değişimlerle birlikte zorunlu hale gelmiştir. Aslında bu politikaların zorunlu olması, ihtiyaç duyulan eğitim talepleriyle de yakından ilişkilidir (Erdoğan ve Eker, 2020). Okul öncesi eğitim programının temel amacı, okul öncesi dönemden başlayarak ulusal bir

beceri ağı oluşturmaya sağlamaktır. Bu doğrultuda, çocukların yalnızca akademik bilgi ile değil, aynı zamanda 21. yüzyıl becerileriyle de desteklenmesi hedeflenmektedir. Modelin bir diğer önemli ögesi ise alana özgü becerilerdir. Bu beceriler, belirli bir disiplinle ilgili öğrenilmesi gereken temel yetkinlikler olarak tanımlanır. Programdaki alan becerileri, ilgili alana ait özgün becerilerle kavramsal becerilerin bir araya gelmesiyle oluşur ve diğer tüm becerileri içeren bütünsel yapılar sunar (MEB, 2024). Hızla gelişen dünyada, her geçen yüzyılın becerileri, gelecek yüzyılın becerilerine temel oluşturmakta; ancak bu beceriler, sonraki yüzyıllar için yeterli olmamakta ve yeni beceriler edinmek bir zorunluluk haline gelmektedir (Kalemkuş ve Bulut, 2021).

Hassas becerilerin bilgiyi uygulamak için gereken kişilerarası, insani, insan veya davranışsal beceriler (Hendarman ve Cantner, 2018) olduğu düşünüldüğünde okul öncesi dönemde bu becerilerin öğrencilere kazandırılması oldukça önemlidir. Hassas becerilerin öğretimi sırasında öncelikle öğrenciler bu becerileri geliştirmeye teşvik edilmelidir, örneğin, kitap okumak, derslere aktif katılmak ve ufuklarını genişletmek için tartışma topluluklarına katılmalarını sağlamak vb., ancak en önemlisi hassas beceri konularını bir programın müfredatına dahil etmek olacaktır (Schulz, 2008). Literatür incelendiğinde hassas beceriler ile ilgili araştırmaların Türkiye’de yapılmadığı ancak yurt dışında azda olsa bu alanda çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Cosso vd., (2022) yaptığı araştırmada hassas becerileri kullanmanın, öğrencilerin akranlarıyla sosyal etkileşimi teşvik etmesine yardımcı olması için mükemmel bir yol olduğunu belirtmiştir. Saygi vd., (2022) göre ise hassas beceri eğitimi alan çocukların sonuçlarını analiz etmiş ve yaratıcılığı ve uzun vadede duygusal becerilerin gelişimini desteklediğini belirtmiştir. Schulz, (2008)’ e göre hassas becerileri kazandırmanın keyifli bir yolu, arkadaşları ve toplumun diğer üyeleriyle sık sık sosyalleşmesini sağlamaktır.

3. Öneriler

Araştırma bulgularından hareketle getirilen öneriler şunlardır;

Türkiye yüzyılı maarif modeli okul öncesi eğitim programı güncelleme çalışmaları yapılırken programda yer alan öğrenme ve alt öğrenme çıktılarının hassas becerileri kazandırmaya yönelik olarak yeniden düzenlenmelidir.

Günümüzde hem iş hayatında hem de yaşamın içinde son derece önemli ve gerekli olan sosyal veya kişilerarası beceriler grubunda yer alan öz güven ve empati gibi becerilere yer verilmemesi bir eksiklik olarak görülebilir. Bu alandaki becerilere okul öncesi eğitim programında dengeli bir dağılım göstererek daha çok yer verilmesi konusuna dikkat edilmelidir.

Bu araştırma, diğer sınıf düzeylerinde ve diğer eğitim ve öğretim programlarında hassas becerilere ne oranda yer verildiği irdelenebilir. Bu durum sınıf düzeyi arttıkça becerilerin kazanımı sürecinin takip edilmesi kolaylaştırabilir.

Eğitim programında hassas becerilerinin ne ölçüde yer aldığı ve nasıl uygulamaya konulduğuna ilişkin öğretmen ve öğrenci görüş ve önerilerinin belirlenmesi yine sürece olumlu anlamda katkı sağlayabilir.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates:

1.Yazar % 35; 2. Yazar % 35; 3. Yazar %30 / 1 st Author 35%; 2nd Author 35%; 3rd Author 30%

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Statement:

Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the research.

Etik/ Ethic: Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Aras, S., Ülker, A., ve Altun, D. (2023). Okul öncesi eğitim programı'nın K12 beceriler çerçevesi Türkiye bütüncül modeli'ne göre incelenmesi. *Millî Eğitim*, 52 (Özel Sayı), 791-812. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1309000>
- Artino, A. R., ve Jones, K. D. (2012). Exploring the complex relations between achievement emotions and self-regulated learning behaviors in online learning. *The Internet and Higher Education*, 15(3), 170-175. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2012.01.006>
- Corbin, J., ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research* (3rd Ed.). Los Angeles, CA: Sage.
- Cosso, J., Vivo, A. R. R., Hein, S., Silvera, L. P. R., Ramirez-Varela, L., ve Ponguta, L. A. (2022). Impact of a social-emotional skills-building program (Pisotón) on early development of children in Colombia: A pilot effectiveness study. *International Journal of Educational Research*, 111, 101898. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2021.101898>
- Eid, A. A. (2020). *Au-delà de l'enseignement, soft skills et rôle de l'école dans la préparation de l'élève à la vie: Étude descriptive menée dans deux établissements scolaires* [Master's thesis, Holy Spirit University of Kaslik]. Digital Gate. <https://bit.ly/3LB3JAJ>
- Erdoğan, D. ve Eker, C. (2020). Türkçe Öğretmen Adaylarının 21. yy Becerileri Ile Yasam Boyu Öğrenme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 8(1), 118-148.
- Hendarman, F. A., ve Cantner, U. (2018). Soft skills, hard skills, and individual innovativeness. *Eurasian Business Review*, 8, 139–169. <https://doi.org/10.1007/s40821-017-0076-6>
- Hiong, L. C., ve Osman, K. (2013). A conceptual framework for the integration of 21st century skills in biology education. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 6(16), 2976-2983.
- Kalemkuş, F., ve Bulut, Ö. M. (2021). 21. yüzyıl becerileri konusunda araştırma eğilimleri: 2000-2020 (ocak ayı). *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 878–900. <https://doi.org/10.33206/mjss.774848>
- Kechagias, K. (2011). *Teaching and assessing soft skills*. Thessaloniki (Neapolis): 1st Second Chance School of Thessaloniki, as part of the Measuring and Assessing Soft Skills (MASS) Project.
- Mangrulkar, L., Whitman, C. V., ve Posner, M. (2001). *Life skills approach to child and adolescent healthy human development*. Washington, DC: PAHO.
- Matteson, M., Anderson, L., ve Boyden, C. (2016). "Soft Skills": A phrase in search of meaning. *Portal: Libraries and the Academy*, 16(1), 71-88. Retrieved from <https://oaks.kent.edu/slispubs/73>.
- MEB. (2024). *2024 Okul Öncesi Eğitim Programı*. <https://tymm.meb.gov.tr/> adresinden 25 Eylül 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage
- Moss, P., ve Tilly, C. (1996). "Soft" skills and race: An investigation of black men's employment problems. *Work and Occupations*, 23(3), 252–276.

- Ouchen, L., Tifroute, L., ve El Hariri, K. (2022). Soft skills through the prism of primary school teachers. *European Journal of Educational Research*, 11(4), 2303-2313. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.11.4.2303>
- Patacsil, F. F., ve Tablatin, C. L. S. (2017). Exploring the importance of soft and hard skills as perceived by IT internship students and industry: A gap analysis. *Journal of Technology and Science Education*, 7(3), 347-368. <https://doi.org/10.3926/jotse.271>.
- Ritter, F., ve Barbara, A. (2018). Developing students' soft skills. *Journal of Management Education*, 42(1).
- Salovey, P., ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211. <https://doi.org/10.2190/dugg-p24e-52wk-6cdg>
- Saygı, M. M., Yıldırım, Y. ve Taban, F. (2022). The impact of social emotional learning skills on creativity. In A. G. Raj (Ed.), *Creativity as progressive pedagogy: Examinations into culture, performance, and challenges* (pp. 175-189). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8287-9.ch009>
- Schulz, B. (2008). The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge. *Nawa Journal of Communication*, 2(1), 146-154. <https://bit.ly/3djmw6E>
- TDK. (2024). *Türkçe Sözlük*. <https://www.tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler/> adresinden 25 Eylül 2024 tarihinde erişilmiştir..
- United Nations Children’s Fund. (2012). *Global evaluation of life skills education programmes: Final report*. New York: Author

Spor Kulüplerinin Finansal Ürünlerine Yönelik Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesi: Lawshe Tekniği ile Ölçek Geliştirme Çalışması

Determination of Consumer Preferences Towards Financial Products of Sports Clubs: Scale Development Study with Lawshe Technique

Muhammet KOTAN¹

Ahmet UYAR²

Öz

Spor kulüplerinin finansal ürünlerine yönelik taraftar tercihlerinin ölçülmesi için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek bu çalışmanın temel amacıdır. Bu doğrultuda kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş, spor kulübü finansal ürünlerine dair potansiyel maddelerden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuş ve uzman görüşleri alınarak içerik geçerliliği Lawshe Tekniği ile değerlendirilmiştir. Uzman değerlendirmeleri sonucunda, kapsam geçerlilik oranları hesaplanmış ve geçerliliği yüksek bulunan maddeler ölçeğe dâhil edilerek nihai ölçek oluşturulmuştur. Ölçek, finansal ürünlere yatırım yapan veya yatırım yapma potansiyeli taşıyan katılımcılardan oluşan bir örneklem üzerinde uygulanmış ve veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Güvenilirlik analizleri Cronbach's Alpha katsayısı ile gerçekleştirilmiş ve ölçeğin iç tutarlılığına sahip olduğu doğrulanmıştır. Faktör analizi sonuçları, ölçeğin yatırımcıların kulüp bağlılıkları ile finansal avantaj odaklı yaklaşımlarını yansıtan iki faktör altında toplandığını ortaya koymuştur. Araştırmanın bulguları, taraftarların ekonomik avantaj sağladıkları takdirde diğer kulüplerin finansal ürünlerine de yatırım yapabileceklerini, ancak NFT gibi yeni finansal ürünlere daha temkinli yaklaştıklarını göstermektedir. Bu bulgular, spor kulüplerine yalnızca kendi taraftarlarını hedeflemek yerine geniş kitlelere hitap eden stratejik pazarlama yaklaşımları benimsemelerini önermektedir. Çalışma, literatürdeki boşluğu doldurarak kulüplerin finansal stratejilerini taraftarların ihtiyaç ve beklentileriyle daha uyumlu hale getirmelerine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taraftar tercihleri, Ölçek geliştirme, Lawshe Tekniği, Yatırımcı eğilimleri

Abstract

The main objective of this study is to develop a valid and reliable scale to measure fan preferences towards financial products of sports clubs. In this context, a comprehensive literature review was conducted, an item pool consisting of potential items regarding financial products of sports clubs was created and content validity was evaluated with the Lawshe Technique by obtaining expert opinions. As a result of expert evaluations, content validity rates were calculated and items with high validity were included in the scale to form the final scale. The scale was applied to a sample of participants who invested in financial products or had the potential to invest, and the data were analysed using SPSS program. Reliability analyses were performed using Cronbach's Alpha coefficient and it was confirmed that the scale had internal consistency. Factor analysis results revealed that the scale was grouped under two factors reflecting investors' club loyalty and financial advantage-orientated approaches. The findings of the study show that fans may invest in financial products of other clubs if they provide economic advantage, but they are more cautious about new financial products such as NFTs. These findings suggest that sports clubs should adopt strategic marketing approaches that appeal to a wide audience instead of targeting only their own fans. By filling the gap in the literature, the study contributes to clubs' ability to better align their financial strategies with the needs and expectations of their fans.

Keywords: Fan preferences, Scale development, Lawshe Technique, Investor tendencies.

¹ Arş.Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi/Bolvadin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, mkotan@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4456-9381>, <https://ror.org/03a1crh56>

² Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi/Bolvadin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, ahmetuyar@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7481-4045>, <https://ror.org/03a1crh56>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 17.11.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 17.02.2025

Atıf İçin/For Cite: KOTAN M. Ve UYAR A., “Spor Kulüplerinin Finansal Ürünlerine Yönelik Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesi: Lawshe Tekniği ile Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2):910-924

<https://doi.org/10.17755/esosder.1586828>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Araştırmacılar, belirli konularda derinlemesine bilgi edinmek ve veri toplamak için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemlerden biri de ölçek geliştirme çalışmalarıdır. Özellikle sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan ölçekler, insan davranışlarını ve tutumlarını ölçmek için önemli bir araçtır. Doğru ve güvenilir ölçekler kullanmak, araştırma bulgularının geçerliliğini ve uygulanabilirliğini artırır (Wilson & Pan, 2012). Bu çalışmada, spor kulübü finansal ürünleri tercih ölçeği geliştirilerek, bu ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği test edilmek istenmiştir.

Akademik alanda ölçek oluşturma çalışmaları, araştırmacıların belirli konularda veri toplamak ve analiz etmek için kullandıkları önemli bir araçtır. Bu çalışmalar, ölçeğin yapı geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla çeşitli adımları içerir. Ölçek oluşturma çalışmalarında, öncelikle literatür taraması yapılır ve madde havuzu oluşturulur. Daha sonra uzman görüşleri doğrultusunda maddeler incelenir ve gerektiğinde düzeltilir. Çalışma grubu belirlenerek ölçeğin uygulanması gerçekleştirilir ve elde edilen veriler analiz edilir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirliği değerlendirilir (Cope vd., 2016, s. 3-4). Ölçek oluşturma çalışmaları, araştırmacılara belirli konularda derinlemesine veri toplama ve analiz etmesine imkân tanır. Bu tür çalışmalar, eğitim, dil öğretimi, motivasyon gibi alanlarda önemli katkılar sunarak daha etkili eğitim stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Worthington & Whittaker, 2006).

Ölçek geliştirme, bir olguyu doğru ölçmenin yanı sıra, bilimsel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerliliği sağlamada da önemlidir. Doğru oluşturulmuş ölçekler, araştırmacıların tekrarlanabilir ve doğru sonuçlar elde etmesini sağlar. Ayrıca, ölçek geliştirme süreci, ölçülen kavramın daha iyi anlaşılmasına ve tanımlanmasına katkıda bulunarak araştırma alanındaki bilgi birikimini artırır. Ölçek oluşturma çalışmaları, sosyal bilimlerde ve diğer birçok araştırma alanında temel bir adımdır (Hinkin, 1995).

Spor kulüplerinin finansal enstrümanları, modern spor endüstrisinin büyüklüğü ve karmaşıklığı göz önüne alındığında oldukça çeşitli ve araştırmaya değer bir konudur. Bu enstrümanlar arasında, hisse senetleri, kripto paralar, NFT ürünleri, kredi kartları gibi kalemler yer almaktadır. Bu bağlamda, spor kulüplerinin finansal enstrümanları üzerine yapılacak araştırmalar hem akademik literatüre hem de pratik uygulamalara katkı sağlayabilir. Bu çalışma konuyla ilgili literatürdeki ilk araştırma olması nedeniyle önemlidir ayrıca spor kulüplerinin finansal yönetimlerine yeni perspektifler sunması açısından değerlidir. Çalışmada, spor kulübü finansal ürünleri için bir tercih ölçeği geliştirilmesi ve bu ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ışığında kapsamlı bir madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan maddelerin güvenilirliği, Lawshe Tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, geliştirilen ölçek, belirli bir örneklem grubuna uygulanmış ve sonuçlar istatistiksel analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Bu analizler, ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

1. Literatür Taraması

Lawshe Tekniği, uzman görüşlerinden yararlanarak maddelerin içerik geçerliliğini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Lawshe Tekniği, uzmanların her bir maddeyi değerlendirip, belirli bir yapıyı ne ölçüde temsil ettiğini belirlemelerini sağlamaktadır. Bu teknik, ölçeğin bilimsel geçerliliğini artırarak, araştırmacıların güvenilir ve geçerli ölçüm araçları geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Baghestania vd., 2017).

Ölçekteki her bir unsurun amaçlarına ne kadar uygun olduğunu değerlendirmektedir. Bu şekilde, geliştirilen ölçekler, ilgili konuyu tam olarak temsil eden ifadeleri içermekte, böylece konu dışı ifadeleri önlemektedir (Lawshe, 1975). Bu çalışmalar, bir fenomeni anlamak

için kullanılan ölçeklerin geliştirilmesini, doğrulanmasını ve değerlendirilmesini içerir. Ölçek oluşturma süreci, belirli bir konseptin doğru ve güvenilir bir şekilde ölçülmesini sağlayacak ölçeklerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu süreç genellikle dört ana aşamada gerçekleşmektedir (Yeşilyurt & Çapraz, 2018, s. 254-256):

- I. *Madde Havuzu Oluşturma:* İlk adım, ölçeğin içeriğini oluşturan maddeleri belirlemektir. Bu aşamada literatür taraması yapılır ve benzer çalışmalardan elde edilen maddeler toplanır.
- II. *Uzman Görüşleri:* Uzman görüşleri, ölçeğin içeriğinin geçerliğini değerlendirmek için önemlidir. Uzmanlar, maddelerin anlamını, ifade edilme şeklini ve kapsamını değerlendirirler.
- III. *Ön Test:* Ölçeğin ön testi, örnek bir grup üzerinde uygulanır. Bu aşamada maddelerin anlaşılabilirliği, tutarlılığı ve geçerliği test edilir.
- IV. *Ölçeğin Nihai Hali:* Uzman görüşleri ve ön test sonuçlarına dayanarak ölçeğin nihai hali oluşturulur. Bu aşamada maddelerin sıralaması, puanlama yöntemi ve diğer detaylar belirlenir.

Literatürde, Lawshe tekniğinin ölçek geliştirme sürecinde içerik geçerliliğini belirlemede yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu teknik, uzman görüşlerinin sistematik bir şekilde değerlendirilmesini sağlayarak geliştirilen ölçeklerin bilimsel tutarlılığını ve güvenilirliğini artırmaya katkıda bulunmaktadır.

2. Spor Kulübü Finansal Ürünleri

Spor kulüpleri günümüzde sadece saha performansını artırmaya değil, aynı zamanda finansal kaynaklarını çeşitlendirmeye odaklanarak sürdürülebilir büyüme ve mali istikrar sağlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda finansal ürünler, kulüpler için önemli bir gelir kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Kulüplerin finansal ürünleri arasında hisse senetleri, kripto paralar, NFT ürünleri ve kredi kartları gibi araçlar yer almaktadır. Bu ürünler kulüplerin taraftarlar ve yatırımcılarla doğrudan bağlantı kurmalarını sağlamaktadır (Berkani vd., 2024). Özellikle dijital ekonominin gelişmesiyle, spor kulüpleri dijital varlıklar aracılığıyla taraftarlarına daha yakın olma ve bağlılık yaratma fırsatı bulmuştur. Kripto para ve NFT ürünleri gibi dijital araçlar, kulüplerin hem finansal yapılarını güçlendirmekte hem de taraftar katılımını artırmaktadır (Principe vd., 2024). Ayrıca, kredi kartı programları ve hisse senetleri gibi geleneksel finansal araçlar, kulüplere gelir sağlayarak finansal sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir.

Günümüzde spor kulüpleri, yalnızca saha içi başarılarını artırmakla kalmayıp aynı zamanda finansal kaynaklarını çeşitlendirerek sürdürülebilir büyüme ve finansal istikrar sağlamaya odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, finansal enstrümanlar spor kulüpleri için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Özellikle büyüyen dijital ekonominin de katkısıyla, kulüpler hisse senetleri, kripto paralar, NFT ürünleri, kredi kartları gibi çeşitli enstrümanlar aracılığıyla taraftarlar ve yatırımcılarla daha yakın bir finansal bağ kurma fırsatına sahip olmuştur (Glebova & Paulina, 2023). Bu finansal araçlar, hem kulüplerin mali yapılarını güçlendirmekte hem de taraftar bağlılığını artırmaktadır.

2.1. Hisse Senetleri

Hisse senetleri, spor kulüplerinin finansal kaynaklarını genişletmeleri için başvurdukları geleneksel yöntemlerden biridir. Özellikle Avrupa'daki önde gelen kulüplerin bazıları, borsalarda işlem gören halka açık şirketler olarak faaliyet göstermektedir. Örneğin, Manchester United, Borussia Dortmund gibi kulüpler hisselerini halka arz ederek taraftarlarına ve yatırımcılara kulübe ortak olma fırsatı sunmuştur (Maci, Pacelli, & D'Apolito, 2020). Hisse

senetleri sayesinde spor kulüpleri, büyük yatırımlar ve borçlanmalar gerektirmeden sermaye artırımını gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca bu yöntem, yatırımcıların kulübün mali başarısından doğrudan etkilenmesini sağlayarak kulüp yönetimine karşı bir şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizması oluşturmaktadır (Chow, 2020).

Benzer şekilde, Türkiye'deki spor kulüpleri de finansal kaynaklarını genişletmek ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla hisse senedi piyasalarına yönelmiştir. Önde gelen Türk spor kulüplerinden Galatasaray, Borsa İstanbul'da işlem gören ve halka arz edilmiş ilk spor kulüplerinden biri olarak dikkat çekerken, bu girişimle önemli bir sermaye girişi sağlamıştır. Fenerbahçe de halka açık bir yapıya sahip olup, kulübün hisseleri yatırımcılar arasında ilgi görmektedir. Kulübün mali performansı ile sportif başarıları doğrudan hisselerin değerini etkilemektedir. Beşiktaş ve Trabzonspor gibi diğer büyük kulüpler de borsada işlem görerek finansal kaynaklarını çeşitlendirmektedir. Bu gelirleri stadyum projeleri, altyapı yatırımları ve borç yapılandırılmaları gibi alanlarda kullanmaktadır (Çalışkan & Deniz, 2016). Türkiye'deki kulüplerin borsada işlem görmesi, şeffaf bir mali yapı oluşturarak yatırımcıların kulüplere olan güvenini artırmakta ve taraftarların kulübe mali olarak bağlanmasını sağlamaktadır.

2.2. Kripto Paralar

Kripto para birimleri, spor kulüpleri için yeni bir gelir kapısı açmış ve kulüp-taraftar ilişkisini dönüştürmüştür. Kulüpler, kendi kripto para birimlerini (fan token olarak bilinen dijital varlıkları) çıkararak taraftarların kulüp etkinliklerine katılmasını sağlamaktadır. Bu tokenler genellikle taraftarların kulüp içi kararlar üzerinde sınırlı da olsa söz sahibi olmalarına olanak tanımaktadır (Manoli, Dixon, & Antonopoulos, 2024). Örneğin, Paris Saint-Germain ve Juventus gibi büyük kulüplerin fan tokenleri, taraftarlara özel etkinliklere katılım, bilet önceliği gibi ayrıcalıklar sunmaktadır. Fan token'lar, kulüpler için yenilikçi bir finansman yöntemi olmakla birlikte, dijital varlık piyasalarının volatilitesi nedeniyle riskler de barındırmaktadır (Griffin, 2022). Türkiye'deki spor kulüpleri de bu dijital trendi takip ederek kendi fan token'larını piyasaya sürmüş ve taraftar etkileşimini artırmayı başarmıştır. Galatasaray, Fenerbahçe, Trabzonspor ve Beşiktaş, fan token projeleriyle dikkat çeken kulüpler arasında yer almaktadır. Bu tokenler, taraftarlara kulüp yönetiminde belirli oylamalara katılma, özel içeriklere erişim ve etkinliklerde yer alma gibi avantajlar sağlamaktadır. Örneğin, Galatasaray Fan Token (GAL) ve Fenerbahçe Fan Token (FB Token), taraftarlara bilet önceliği ve anketlere katılım gibi imkânlar sunarken, aynı zamanda kulüpler için önemli finansal kaynaklar yaratmaktadır (Aktaş, 2023).

2.3. NFT Ürünleri

NFT (Non-Fungible Token) ürünleri, spor kulüplerinin dijital ürünler aracılığıyla gelir elde etmelerini sağlayan bir diğer yenilikçi finansal enstrümandır. NFT'ler, özellikle nadir bulunan dijital koleksiyonlar olarak taraftarların ilgisini çekmektedir. Örneğin, tarihi maçlardan özel anların dijital versiyonları, formalar veya özel içerikler NFT olarak satılmakta ve kulüplere yeni bir gelir kaynağı sağlamaktadır (Zarifis & Cheng, 2022). NBA takımlarının başlattığı NBA Top Shot gibi projeler bu alanda başarılı örnekler olarak öne çıkmaktadır. Futbol kulüpleri de bu model üzerinden NFT satışları yaparak dijital koleksiyonlara yatırım yapmak isteyen taraftarları hedeflemektedir (Hunt, 2021). Bu gelişmelerin bir yansıması olarak, spor kulüpleri NFT pazarına girmeye başladıkça, taraftarlar ile kulüpler arasındaki etkileşim biçimi değişmiştir. Türkiye'deki bazı kulüpler, örneğin Galatasaray, Fenerbahçe ve Trabzonspor, NFT projelerini hayata geçirerek dijital koleksiyon ürünleri sunmaya başlamıştır. Bu koleksiyonlar, taraftarlara kulübe ait özel anların dijital temsilini sunmakta, aynı zamanda kulüplere yeni gelir akışları yaratma imkânı tanımaktadır. Uluslararası alanda da AC Milan, Paris Saint-Germain ve Arsenal gibi futbol takımları, NFT projeleri ile bu trendi benimsemiş ve taraftarlarıyla dijital

etkileşimlerini artırmayı hedeflemiştir. Ayrıca, İngiliz Profesyonel Rugby Takımı Ligi'nde yer alan Warrington Wolves da NFT projeleriyle dikkat çeken kulüpler arasında yer almaktadır (Phemex, 2022). Bu durum, NFT'lerin farklı spor dallarında ve çeşitli ülkelerde, kulüplerin dijitalleşme ve finansal çeşitlilik stratejilerinin bir parçası haline geldiğini göstermektedir.

2.4. Kredi/Banka Kartları

Birçok spor kulübü, taraftarlarına özel kredi kartları ve banka kartları sunmaktadır. Bu kartlar, kulüp logoları ve renkleriyle özelleştirilmiş olup, taraftarların günlük harcamalarından ödül puanları kazanmasına ve kulüplerine katkı sağlamasına imkân tanımaktadır. Ayrıca, taraftar kredi kartları kullanıcılarına belirli mağazalarda indirim, bilet önceliği gibi avantajlar sunmaktadır. Bu tür finansal ürünler, kulüplerin düzenli bir gelir akışı yaratmasına ve sponsor bankalarla uzun vadeli iş birlikleri kurmasına yardımcı olmaktadır (Palmer, Young, & Karp, 2024). Türkiye'de, Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş gibi kulüpler, taraftarlarına özel kredi kartları sunan kulüpler arasında yer almaktadır. Bu kartlar, belirli bankalarla iş birliği yapılarak piyasaya sürülmektedir; Galatasaray ve Fenerbahçe Bonus Kart gibi ürünler Garanti BBVA ile ortaklaşa çıkarılmıştır (Garanti BBVA, 2024). Beşiktaş, VakıfBank ile birlikte Beşiktaş Taraftar Kart sunmaktadır (Vakıfbank, 2024). Bunun yanı sıra, Ziraat Bankası ve Yapı Kredi gibi diğer bankalar da farklı spor kulüpleri ile iş birlikleri yaparak taraftarlara yönelik kredi kartları geliştirmiştir (YapıKredi, 2024). Bu iş birlikleri, kulüplerin hem marka değerini artırmakta hem de finansal kaynaklarını çeşitlendirmektedir.

3. Materyal ve Metod

3.1. Araştırmanın Önemi

Spor kulüpleri, üyelerine çeşitli finansal ürünler sunmaktadır. Bu ürünler arasında; hisse senetleri, kripto paralar, NFT ürünleri ve kredi kartları yer almaktadır. Spor kulüplerinin finansal açıdan sürdürülebilir olması için bu ürünlere olan talebin doğru bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, spor kulübü taraftarlarının finansal ürünlere yönelik tercihlerini ortaya çıkaran bir ölçeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; spor kulübü finansal ürün tercih ölçeği geliştirmek ve geliştirilen ölçeğin yapısal geçerlilik ile güvenilirliğini test etmektir. Bu ölçek, tüketicilerin spor kulüplerinin finansal ürünlerine yönelik tercihlerini daha iyi anlayarak, kulüplerin daha etkili pazarlama stratejileri geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Çalışma konuyla ilgili literatürdeki ilk araştırma olma özelliğine sahiptir. Ayrıca çalışma, kulüplerin finansal stratejilerini taraftarlarının gerçek ihtiyaç ve beklentilerine göre şekillendirebilmeleri için bazı ipuçları sunmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, öncelikle literatür taraması yapılarak spor kulübü finansal ürünleri ile ilgili maddelerden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan madde havuzu, Lawshe tekniği kullanılarak alanda uzman olan kişilere ve akademisyenlere sunulmuş, her bir maddenin içerik geçerliliği değerlendirilmiştir. Uzmanlardan elde edilen veriler kullanılarak içerik geçerlilik oranları (CVR) hesaplanmış ve kritik değerin üzerinde olan maddeler ölçeğe dâhil edilmiştir. Anket oluşturulduktan sonra, spor kulübü taraftarlarından oluşan bir örneklem grubu üzerine uygulanmıştır. Anket çalışmasında Faktör Analizi, Cronbach Alpha Analizi ile frekans yüzde dağılımları hesaplanmıştır.

3.3. Alan Uzman Grubunun Oluşturulması

Kapsam geçerliliğinin belirlenmesinde, elde edilen sonuçların güvenilir olmasında, konuyla ilgili uzmanların bulunması ve bu kişilerin sayısının 3'den fazla olması gerekmektedir (Polit, D. F., & Beck, C. T. (2006). Bu çalışmada da uzman görüşü almak için Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesinde görev yapan finans alanında uzmanlaşmış 8

akademisyen ve Afyonkarahisar da çeşitli bankalarda görev yapan 2 yatırım uzmanı seçilmiştir. Çalışmaya katılan uzmanların cinsiyetleri ve unvanlarına göre dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Uzmanların Cinsiyet ve Unvan Dağılımları

Cinsiyet	Kadın	Erkek	Toplam
Ünvan			
Prof. Dr.	1	0	1
Doç. Dr.	3	2	5
Dr. Öğr. Üyesi	0	1	1
Arş. Gör.	0	1	1
Banka Yatırım Uzmanı	0	2	2
Toplam	4	6	10

3.4. Madde Havuzu Formunun Hazırlanması ve Uzman Görüşlerinin Alınması

Çalışmada, veri toplama aracı olarak kullanılacak olan uzman formu toplamda 8 maddeden oluşmaktadır. Uzmanlardan, formda yer alan 8 madde için; “uygun”, “düzeltilebilir” ve “uygun değil” seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Ayrıca, uzmanlardan “düzeltilebilir” seçeneğini işaretlemeleri durumunda “Cevabınız düzeltilebilir ise lütfen önerinizi yazınız” ifadesine yer verilerek uzman görüşlerinden faydalanılmıştır. Madde havuzu oluşturulurken, maddelerin Türk Dili açısından yeterliliği de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yer alan akademisyen tarafından kontrol edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

3.5. Kapsam Geçerlilik Oranlarının Hesaplanması

Kapsam Geçerlilik Oranı (KGO), bir ölçme aracındaki her bir maddenin, uzmanlar tarafından ne kadar uygun görüldüğünü belirlemek için kullanılan bir istatistiksel değerdir ve -1 ile +1 arasında değişmektedir. Bir maddeyi tüm uzmanlar "uygun" olarak değerlendirirse, o maddenin KGO değeri +1 olmaktadır bu da maddenin güçlü bir şekilde kabul edildiğini göstermektedir. Uzmanların %50'sinin bir maddeyi uygun bulması durumunda KGO sıfır çıkmakta, bu da madde için nötr bir değerlendirmeye tabi tutulduğu anlamına gelmektedir. Ancak, uzmanların yarıdan daha azı bir maddeyi uygun bulduğunda KGO negatif çıkmaktadır. Bu durumda madde ölçekten çıkartılmaktadır (Yurdugül, H. 2005). Ölçekte yer alması için bir maddenin KGO değeri, ilgili tablo değeri (KGÖ) karşılaştırılmaktadır; eğer KGO, tablo değerine eşit veya ondan büyükse madde ölçek içinde tutulmakta, aksi takdirde çıkarılmaktadır. Bu süreç, ölçeğin geçerliliğini sağlamak için kritik öneme sahiptir (Davis, L. L. 1992). Tablo 2' de Lawshe Kapsam Geçerlilik Ölçüt Tablosu (KGÖ) verilmiştir.

Tablo 2. KGÖ Minimum Kritik Değerler Tablosu

Uzman Sayısı	Minimum Kritik Değer
5	1.000
6	1.000
7	1.000
8	0.750
9	0.778
10	0.800
11	0.636
12	0.667
13	0.538
14	0.571
15	0.600
20	0.500
25	0.440
30	0.333
35	0.314
40	0.300

Kaynak: (Ayre & Scally, 2014)

Kapsam geçerlilik oranının hesaplanması için gerekli olan aşağıdaki gibidir (Lawshe, 1975);

$$\checkmark \text{ KGO} = \frac{NG}{N/2} - 1$$

✓ NG= Maddeye uygun diyen uzman sayısı

✓ N= Maddeye ilişkin görüş belirten toplam uzman sayısı

Aşağıdaki tablo da uzman değerlendirmeleri verilmiştir;

Tablo 3. Uzman Değerlendirmeleri

Madde	Uygun	Düzeltilbilir	Uygun Değil	Toplam Uzman
Madde 1	9	1	0	10
Madde 2	10	0	0	10
Madde 3	9	1	0	10
Madde 4	9	1	0	10
Madde 5	9	1	0	10
Madde 6	10	0	0	10
Madde 7	10	0	0	10

Aşağı da yer alan tablo 4'te uzman görüşleri alınan ölçek maddelerinin kapsam geçerlilik oranlarının hesaplanması yapılmıştır;

Tablo 4. Kapsam Geçerlilik Oranlarının Hesaplanması

Maddeler	Maddeye Uygun Diyen Uzman Sayısı (NG)	Toplam Uzman Sayısının Yarısı (N/2)	Kapsam Geçerlilik Oranı (KGO)	Karar
1	9	5	0,8	Kabul
2	10	5	1	Kabul
3	9	5	0,8	Kabul
4	9	5	0,8	Kabul
5	9	5	0,8	Kabul
6	10	5	1	Kabul
7	10	5	1	Kabul
Toplam Uzman sayısı: 10				
Hesaplanan Kapsam Geçerlilik İndeksi (KGİ): 0.88				
Kapsam Geçerlilik Ölçütü (KGÖ) Tablo Değeri: 0.80				

3.6. Kapsam Geçerlilik İndeksinin Hesaplanması

Kapsam geçerlilik indeksi(KGİ), tüm maddelerin KGO değerlerinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bu, ölçeğin genel geçerliliğini değerlendirmeye yardımcı olmaktadır (Polit & Beck, 2006).

$$✓ \text{ KGİ} = \frac{\sum \text{KGO}}{\text{MS}}$$

✓ $\sum \text{KGO}$ = Kalan maddelerin kapsam geçerlilik oranları toplamı

✓ MS = Kalan madde sayısı

$$✓ \text{ KGİ} = \frac{0,8+1+0,8+0,8+0,8+1+1}{7} = 0,88$$

Elde edilen KGİ değerinin KGÖ değerinden büyük olması ($\text{KGİ} > \text{KGÖ}$) ölçekte kalan maddelerinin kapsam geçerliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (Yeşilyurt & Çapraz, 2018). Çalışmada, Kapsam Geçerlilik İndeksi (KGİ) değeri, (0,88) Kapsam Geçerlilik Oranı (KGÖ) değerinden (0,80) daha yüksek çıkmış, bu yüzden maddelerin kapsam geçerliliği istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kapsam geçerlilik analizleri sonucunda, dört madde için uzmanların düzeltme önerisinde bulunduğu görülmüş, bu maddeler yeniden gözden geçirilip düzeltilmiştir. Sonuç olarak, kapsam geçerliliği sağlanmış bir ölçek oluşturulmuştur.

3.7. Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak nicel veri toplama yöntemlerinden biri olan yönteminden yararlanılmıştır. Ankette 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Anket formu kendi

içinde 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde takımların taraftar desteğini ölçen 4 soruluk “Finansal Ürün Taraftar Faktörü”, ikinci kısımda 3 soruluk “Finansal Ürün Avantaj Faktörü” yer almaktadır. Üçüncü kısımda ise katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili sorular bulunmaktadır. Çalışmadaki veriler hem yüz yüze hem de internet üzerinden kolayda örneklem yöntemiyle tespit edilen 181 katılımcı örneklemden toplanmıştır.

3.8. Anakütle ve Örneklem

Çalışmanın anakütlesini spor kulüplerinin finansal ürünlerine yatırım yapan ya da yapma potansiyeli bulunan, daha önce herhangi bir finansal enstrümana yatırım yapmış tüketiciler oluşturmaktadır. Anket doldurulmadan önce katılımcılara daha önce finansal ürünlere yatırım yaptınız mı? diye bir soru yöneltmiştir. Cevapları evet ise anketin geri kalanını doldurmaları istenmiştir.

Hazırlanan anket formu, 10 Mayıs- 27 Temmuz 2024 tarihleri arasında yüz yüze ve online olarak doldurtulmuş, toplamda 181 katılımcıya ulaşılmıştır.

4. Analiz ve Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler SPSS programından faydalanılarak analiz edilmiştir. Frekans-yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Çalışmada güvenilirlik analizi olarak iç tutarlılık yöntemiyle hesaplanan Alfa Modeli (Cronbach Alpha Coefficient) dikkate alınmıştır. Cronbach's Alpha katsayısı, bir ölçeğin iç tutarlılığını ve güvenilirliğini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir istatistiksel ölçüttür, literatürde kabul edilen güvenilirlik eşikleri aşağıdaki gibidir: 0.90 ve üzeri mükemmel, 0.80–0.89 çok iyi, 0.70–0.79 kabul edilebilir, 0.60–0.69 şüpheli, 0.50–0.59 zayıf ve 0.50'nin altı kabul edilemez olarak değerlendirilir, genellikle, 0.70 ve üzerindeki değerler ölçeğin güvenilir olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Tavakol & Dennick, 2011). Elde edilen sonuçlara göre anket güveniliridir.

Tablo 5. Cronbach's Alpha Analizi

Cronbach's Alpha Katsayısı	Madde Sayısı
,787	7

4.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Ankete katılan yatırımcıların %77,3'ünü erkekler %22,7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %52'si üniversite mezunudur. Yine katılımcıların %40,9 u 18-24 yaş aralığında bulunmakta, %43,6'sı aylık 10.000 ile 20.000 TL arası gelire sahiptir.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kategori	Özellik	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	77.3
Cinsiyet	Kadın	22.7
Eğitim	Üniversite Mezunu	52.0
Yaş Aralığı	18-24 Yaş	40.9
Gelir Aralığı	10.000 TL – 20.000 TL	43.6

4.3. Faktör Analizi

Yapılan faktör analizi neticesinde ölçekteki maddelerin 2 faktör altında toplandığı görülmektedir. Çalışmada ilk 4 soru katılımcıların finansal ürün alırken tuttıkları takıma karşı gösterdikleri taraftarlık yaklaşımını ölçmekte ve “Finansal Ürün Taraftar Faktörü” olarak adlandırılmaktadır. İkinci kısımdaki 3 soru katılımcıların yatırım yaparken finansal avantajları önceleyen yaklaşımlarını ölçmekte ve “Finansal Ürün Avantaj Faktörü” olarak adlandırılmaktadır.

Çalışmada seçilen faktörler veri setindeki genel değişkenliği (varyansı) %68 oranında açıklamaktadır. 1. faktöre ilişkin Cronbach Alpha değeri ,800 ikinci faktöre ilişkin Cronbach Alpha değeri, 831 olarak hesaplanmıştır. Bu nedenle iki faktörde iç tutarlılığa sahiptir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklem büyüklüğünün yeterliliğini ölçmeye yarayan bir yöntemdir. Bartlett küresellik testi, değişkenlerin tutarlılığının test edilmesinde kullanılan bir testtir (Pett, Lackey, & Sullivan, 2011). Çalışmada Kaiser-Meyer-Olkin değeri örneklem büyüklüğünün yeterliliğini (KMO=0.689), Bartlett testi ise faktör analizinin uygulanabilir olduğunu göstermektedir ($\chi^2=514.097$, $p<0.001$). KMO testi, örneklem uygunluğunu değerlendiren bir indeks olup 0.50'nin altındaki değerler yetersiz, 0.60-0.70 arası orta düzeyde kabul edilmektedir (Yılmaz & Kartal, 2023).

Tablo 7. Finansal Ürünlere İlişkin Faktör Analizi

Finansal Ürünlerle İlgili İfadeler	1	2
Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımın borsada işlem gören hisse senedini alırım.	,783	
Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımımın çıkarmış olduğu kripto parayı alırım.	,783	
Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımımın NFT ürünlerini satın alırım.	,735	
Mevcut kullandığım kredi kartı yanında taraftarı olduğum takımın kredi kartını kullanırım. (Örneğin: Deniz Bank Fenerbahçe Bonus Kredi Kartı, Galatasaray Garanti BBVA Garanti Bonus Kart, Beşiktaş Garanti BBVA Garanti Bonus Kart)	,726	
Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların borsada işlem gören hisse senetlerini alırım..		,836
Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların çıkarmış oldukları kripto paraları alırım		,889
Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların NFT ürünlerini satın alırım.		,823
<i>Cronbach Alpha</i>	,800	,831
<i>Toplam Varyans Açıklama Oranı</i>	68,306	
<i>Kaiser-Meyer-Olkin (Örneklem Yeterliliği)</i>	,689	
<i>Barlett Testi Ki-Kare Değeri (χ^2)</i>	,514.097	
<i>Anlamlılık düzeyi</i>	,000	

4.4. Katılımcıların Spor Kulübü Finansal Ürünleri Tercih Ölçeği İlgili Algıları

Tablo 7'de katılımcıların spor kulübü finansal ürünlerine karşı bakış açıları gösterilmektedir.

Tablo 8. Tüketicilerin Finansal Ürünlere İlişkin Görüşleri

Finansal Ürünlerle İlgili İfadeler	N	Ortalama X	Standart Sapma ss
Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımın borsada işlem gören hisse senedini alırım.	181	3,0331	1,38604
Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımımın çıkarmış olduğu kripto parayı alırım.	181	2,8785	1,34024
Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımımın NFT ürünlerini satın alırım.	181	2,6022	1,28097
Mevcut kullandığım kredi kartı yanında taraftarı olduğum takımın kredi kartını kullanırım. (Örneğin: DenizBank Fenerbahçe Bonus Kredi Kartı, Galatasaray Garanti BBVA Garanti Bonus Kart, Beşiktaş Garanti BBVA Garanti Bonus Kart)	181	2,8564	1,41866
Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların borsada işlem gören hisse senetlerini alırım.	181	3,4641	1,34787
Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların çıkarmış oldukları kripto paraları alırım.	181	3,0939	1,44415
Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların NFT ürünlerini satın alırım.	181	2,8619	1,39353

Çalışmadan elde edilen verilere göre yatırımcılar en fazla “Ekonomik olarak avantajlı görürsem diğer takımların borsada işlem gören hisse senetlerini alırım.” ifadesine katılmışlardır. En az ise “Taraftarı olduğum takıma destek olmak için takımımın NFT ürünlerini satın alırım.” ifadesine katılmışlardır. Ankete göre katılımcılar avantajlı gördüklerinde başka takımların finansal ürünlerine de yatırım yapabilecekleri anlaşılmaktadır.

4.5. En çok Yatırım Yapılan Finansal Ürün

Tablo 8’de katılımcıların en fazla yatırım yaptıkları finansal ürünler görünmektedir. Tabloya göre katılımcılar en fazla borsa yatırımı yapmaktadırlar (%77,9). İkinci sırada ise kripto para gelmektedir (%21). En az yatırım yaptıkları ürün ise NFT’dir (%1,1).

Tablo 9. Katılımcıların En Fazla Yatırım Yaptıkları Finansal Ürün

Yatırım Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Borsa	141	77,9
Kripto Para	38	21
NFT	2	1,1
Toplam	181	100

5. Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte son yıllarda spor kulüplerinin finansal ürünlerinde bir artış yaşanmıştır. NFT, Kripto para gibi yeni ürünler ortaya çıkmış, borsada işlem yapmak kolaylaşmıştır. Spor kulüplerinin finansal ürünleri konusunda bir taraftan araştırmanın finansal yönü diğer taraftan da konunun taraftarlık boyutu önem kazanmaktadır. Spor kulüpleri kendi taraftarlarından destek görmek, finansal kazanç elde etmek için çeşitli finansal ürünleri piyasaya sürmektedir. Tüketiciler ise kendi takımlarına destek olmak hem de finansal açıdan avantaj elde etmek için bu ürünleri satın almaktadır. Konunun artan önemine karşın ilgili literatürde çok az çalışma olduğu görülmektedir. Tüketicilerin taraftarı oldukları ya da farklı takımların finansal ürünleriyle ilgili nasıl bir yaklaşım içinde olduklarını gösteren herhangi bir ölçek bulunmamaktadır. Çalışma literatürdeki bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Lawshe tekniğini kullanarak bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçekte yatırımcıların spor kulüplerinin finansal ürünlerini tercih ederken nasıl bir yaklaşım içinde oldukları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre kapsam geçerlilik oranları hesaplanmış 7 maddeden oluşan bir anket oluşturulmuş, uzman görüşleri ve ölçek geliştirme adımları tamamlanarak ölçeğe son hali verilmiştir. Çalışmada ayrıca geliştirilen ölçek yatırımcılar üzerinde uygulanmıştır. Anket sonucunda yatırımcıların eğer avantajlı olarak görürlerse başka kulüplerin de borsada işlem gören hisse senetlerini alabilecekleri anlaşılmıştır. Katılımcıların NFT ürünlerine diğerlerine oranla biraz daha mesafeli oldukları anlaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlar neticesinde spor kulüplerine şu önerilerde bulunulabilir;

- Spor kulüplerinin finansal ürünlerde hedef pazar olarak yalnızca kendi taraftarlarına yönelik çalışmalar yapması doğru değildir. Eğer finansal açıdan avantaj sağlanabilirse rakip takımların taraftarları da spor kulüplerine yatırım yapabilmektedir.
- Hisse senetleri yatırımcılar tarafından en fazla tercih edilen yatırım araçlarıdır. NFT ise istenilen seviyede tüketicilerin ilgisini çekmemektedir. Bu konuda kulüplerin güven verici, tanıtıcı çalışmalar yapmaları gerekmektedir.
- Kripto paralar yatırımcıların ilgisini çekmekle birlikte henüz hisse senedi kadar yatırım yapılmayı düşünülen bir enstrüman olmamıştır. Bu nedenle spor kulüplerinin kripto paralarıyla ilgili teşvik edici pazarlama çalışmaları yapmaları faydalı olacaktır.
- Spor kulüplerinin gelişmesi ve ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması nedeniyle yatırımcıların ilgisini çeken ürünler, teknolojinin de yardımıyla yaygınlaştırılarak ulaşılabilirliği arttırabilir, çeşitlendirilebilir.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle ölçek dar bir örneklem üzerine uygulanmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda örneklem büyüklüğü arttırılabilir. Ölçek geliştirilirken farklı tekniklerden yararlanılabilir. Daha geniş bir uzman grubuyla kapsam geçerlilik oranları ölçülebilir. Anket yanında mülakat gibi yöntemler de kullanılarak yatırımcıların konuya karşı yaklaşımları anlaşılabilir. Ayrıca e-spor, sponsorluk, dijital pazarlama gibi konular da çalışmaya dâhil edilebilir.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates: 1.Yazar % 50; 2. Yazar % 50 / 1 st Author 50%; 2nd Author 50%

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Permission: Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu 14.12 2023 tarihli onam formu./ *Afyon Kocatepe University Scientific Research and Publication Ethics Committee consent form dated 14.12 2023.*

Etik/ Ethic: Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir. / *In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.*

Kaynakça

- Aktaş, F. (2023). Kripto Para ve Spor İlişkisi. *Spor Bilimleri Üzerine Araştırmalar-IV* (s. 15-27). içinde Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Alpanık, F., & Çetin, M. (2023). Otantik Liderlik Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(238), 1109-1132.
- Ayre, C., & Scally, A. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: revisiting the original methods of calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 79-86.
- Baghestania, A., Ahmadi, F., Tanha, A., & Meshkat, M. (2017). Bayesian Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 52(1), 1-5.
- Berkani, A. S., Moumen, H., Benharzallah, S., Yahiaoui, S., & Bounceur, A. (2024). Blockchain Use Cases in the Sports Industry: A Systematic Review. *International Journal of Networked and Distributed Computing*, 12, 17-40.
- Bolluk, D., & Batur, Z. (2023). Akademik Yazma Çalışmalarının Yeterliliğini Değerlendirmeye Yönelik Bir Ölçme Aracı Geliştirme Önerisi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 18(1), 15-26.
- Chow, A. (2020, 07 31). *11 Football Clubs That Are Publicly Listed And Why You Should Not Invest In Them*. DrWealth: <https://drwealth.com/11-football-clubs-that-are-publicly-listed-and-why-you-should-not-invest-in-them/> adresinden alındı
- Cope, A., Ramirez, C., DeVellis, R., Agans, R., Schoenbach, V., & Adimora, A. (2016). Measuring Concurrency Attitudes: Development and Validation of a Vignette Based Scale. *PLOS ONE*.
- Çalışkan, M. M., & Deniz, D. (2016). BİST'te İşlem Gören Spor Kulüplerinin Futbol Maçlarının Hisse Senedi Getirisi Üzerine Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 233-242.
- Eryılmaz, Ö., & Deveci, H. (2019). Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Sosyal Sorumluluk Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 751-792.
- Garanti BBVA. (2024). *Müşterimiz Olun - GS Bonus Kampanyası*. 10 15, 2024 tarihinde [garantibbva.com.tr: https://www.garantibbva.com.tr/kampanyalar/musteri-ol-gsbonus-kampanyasi](https://www.garantibbva.com.tr/kampanyalar/musteri-ol-gsbonus-kampanyasi) adresinden alındı
- Glebova, E., & Paulina, M. (2023). New currencies and new values in professional sports: blockchain, NFT, and fintech through the stakeholder approach. *Journal of Physical Education and Sport*, 23(5), 1244-1252.
- Griffin, R. (2022, 16 12). *Top 10 football clubs: Football stocks to watch*. Capital: <https://capital.com/top-10-football-club-stocks> adresinden alındı
- Hinkin, T. (1995). A Review of Scale Development Practices in the Study of Organizations. *Journal of Management*, 21(5), 967-988.
- Hunt, H. (2021, 05 06). *Premier League exploring NFTs as potential revenue source*. Insider Sport: <https://insidersport.com/2021/05/06/premier-league-exploring-nfts-as-potential-revenue-source/> adresinden alındı

- Kesicioğlu, O. (2013). Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Okul Öncesi Eğitime İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43), 183-199.
- Lawshe, C. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28(4), 563-575.
- Maci, G., Pacelli, V., & D'Apolito, E. (2020). The Determinants of Stock Prices of European Football Clubs: An Empirical Analysis. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 8(5), 168-179.
- Manoli, E. A., Dixon, K., & Antonopoulos, G. (2024). Football Fan Tokens as a mode of “serious leisure”: unveiling the dual essence of identity and investment. *Leisure Studies*, 1-15.
- Mihçı, P., & Çakmak, E. (2017). Öğrenci Siber Sağlık Ölçekleri Geliştirme Çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 457-491.
- Özkan, B., & Önder, A. (2016). 60-72 Yaş Çocuklar İçin Bilimsel Süreç becerileri Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(8), 2014-223.
- Palmer, K., Young, K., & Karp, G. (2024, 11 08). *Best Credit Cards for Sports Fans and Athletes*. nerwallet.com.tr: <https://www.nerdwallet.com/article/credit-cards/best-credit-cards-for-sports-fans-and-athletes> adresinden alındı
- Pett, M., Lackey, N., & Sullivan, J. (2011). *Making Sense of Factor Analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc. .
- Phemex. (2022, 10 01). *Spor Endüstrisi, NFT'leri İşine Nasıl Entegre Ediyor?* phemex.com.tr: <https://phemex.com/tr/blogs/spor-endustrisi-nftleri-isine-nasil-entegre-ediyor> adresinden alındı
- Polit, D., & Beck, C. T. (2006). The Content Validity Index:Are You Sure You Know What'sBeing Reported? Critiqueand Recommendations. *Research in Nursing & Health*, 29, 489-497.
- Principe, V. A., da Silva , G. P., Vale , R. d., & Nunes , R. d. (2024). Blockchain and sports industry: a systematic literature review of Fan Tokens and their implications. *Retos Journal*, 60, 823-840.
- Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*(2), 53-55.
- Ülper, H., Çetinkaya, G., & Bayat, N. (2017). Okuduğunu Anlama Testinin Geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 175-187.
- Vakıfbank. (2024). *Beşiktaş Kart*. 10 15, 2024 tarihinde vakifbank.com.tr: <https://www.vakifbank.com.tr/tr/bireysel/kartlar/kredi-kartlari/besiktas-kart> adresinden alındı
- Wilson, F., & Pan, W. (2012). Recalculation of the Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 45(3), 1-14.
- Worthington, R., & Whittaker, T. (2006). Scale Development ResearchA Content Analysis and Recommendationsfor Best Practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838.

- YapıKredi. (2024). *Fenerbahçe Worldcard*. yapikredi.com.tr: <https://www.yapikredi.com.tr/memnuniyetiniz-icin-buradayiz/sikca-sorulan-sorular/kartlar-ve-uye-isyeri/kredi-kartlari/fenerbahce-worldcard/6638> adresinden alındı
- Yeşilyurt, S., & Çapraz, C. (2018). A Road Map for the Content Validity Used in Scale Development Studies. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 251-264.
- Yılmaz, Z., & Kartal, Ş. (2023). Uzaktan Eğitimde Öz-Yönetimli Öğrenme Becerileri Ölçeği Geliştirme Çalışması. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(5), 143-160.
- Yurdagül, H. (2005). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlilik indekslerinin Kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* (s. 28-30). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Zarifis, A., & Cheng, X. (2022). The business models of NFTs and fan tokens and how they build trust. *Journal of Electronic Business & Digital Economics*, 1((1/2)), 138-151.

Türk Dış Politikasının Milli Davası Kıbrıs Meselesi'nin TBMM'ye Yansımaları (1950-1960)

Reflections of the Cyprus Issue, The National Cause of Turkish Foreign Policy, on the TGNA (1950-1960)

Suat ÖZDAĞ¹

Öz

Bu çalışmada, Kıbrıs Meselesi'nin 1950-1960 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yansımaları ele alınmıştır. Çalışmanın ana teması, partiler üstü "Milli Dava" olarak görülen Kıbrıs'ın TBMM'de ele alınışı ve Mebusların konuya yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Kıbrıs'ın Türkiye'nin bir parçası olarak görülmesi ve Ada'daki Türk varlığı hem Türk kamuoyunun hem de Meclis'in bu konuyu yakından takip etmesi ve sürekli gündemde tutmasını sağlamıştır. İngiltere'nin Ada'da iyi bir yönetim sağlayamaması, Rumların "Enosis" ideali Kıbrıs'ta yaşayan Türk topluluğu için çekilmez bir hal almıştır. Rum piskoposlarının öncülüğünde kurulan silahlı gruplar Kıbrıs'ta sürekli tedhiş eylemleri yaparak Ada'yı Türkler için yaşanmaz hale getirmiş ve birçok Türk bu saldırılarda hayatını kaybetmiştir. Olayların bir türlü durmaması ve Yunanistan'ın "Enosis" planları, Türk toplumunu ve Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Hükümetin NATO ve BM eksenli belirlediği Kıbrıs Politikası, Meclis tarafından da kabul görmüş ve milli menfaatler düşünülerek hareket edilmiştir. Meclis'te iktidar ve muhalefet vekilleri konuyu sürekli milli dava olarak ele almış ve Kıbrıs Türklerin mukadderatını gözeterek ülkenin menfaatine en uygun şekilde çözülmesini dile getirmişlerdir. Kıbrıs konusunda meclisin yekvücut olarak hareket ettiği görülmektedir. Bu çalışma hazırlanırken, Kıbrıs ile ilgili ana kaynaklar, tetkik eserler, dönemin gazeteleri ve TBMM Zabıt Ceridelerinden faydalanılmıştır. Bu çalışmanın amacı; "Kıbrıs Meselesinin" ülke gündemini nasıl etkilediği ve TBMM'in konuya bakışını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, TBMM, Milli Dava, Dış Politika, Yunanistan

Abstract

In this study, the reflections of the Cyprus Issue on the Turkish Grand National Assembly between 1950 and 1960 were discussed. The main theme of the study is based on the handling of Cyprus, which is seen as a non-partisan "National Cause", in the Turkish Grand National Assembly and the approach of the deputies to the issue. The fact that Cyprus is considered a part of Turkey and the Turkish presence on the island has enabled both the Turkish public and the Parliament to follow this issue closely and keep it on the agenda. The failure of England to provide a successful administration on the island and the Greeks' dream of "Enosis" became unbearable for the Turkish community on the island. Armed groups established under the leadership of Greek bishops made the island uninhabitable by carrying out constant acts of terror, and many Turks lost their lives in these attacks. The ongoing events and Greece's "Enosis" plans mobilised the Turkish society and Turkey. Turkey's Cyprus Policy, determined around NATO and the UN, has always been kept on the agenda by the Parliament. The ruling and opposition representatives in the parliament constantly treated the issue as a national cause and stated that it should be resolved in the best interest of the country, considering the fate of the Turks on the island. It is seen that the parliament acts as a unit on the Cyprus issue. While preparing this study, main sources related to Cyprus, research works, newspapers of the period and Turkish Grand National Assembly Minutes were used. The purpose of this study; is to reveal how the "Cyprus Issue" affects the country's agenda and the view of the Turkish Grand National Assembly on the issue.

Keywords: Cyprus, Turkish Grand National Assembly, National Cause, Foreign Policy, Greece.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, suatozdag09@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9038-2844>, <https://ror.org/00mm4ys28>

Giriş

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı bir konumda bulunan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki deniz ticaretinin de merkezinde yer almaktadır. Ayrıca Süveyş Kanalı'na, Filistin'e ve Orta Doğu'daki petrol rezervlerine yakınlığı Kıbrıs'ın stratejik değerini arttırmıştır. Kıbrıs, Akdeniz'deki konumundan dolayı ilk çağlardan günümüze stratejik bir öneme sahiptir (Öztürk, 2003, s. 12). Ticaret yolları üzerinde olması ve yapılacak olan deniz seferlerinde bir üs olarak önemli bir kara parçası olması nedeniyle geçmişten günümüze birçok devletin sahip olmak istediği bir bölge konumundadır. Sahip olduğu ticari önemin yanı sıra eskiden olduğu gibi bugün bile birçok devletin lojistik ve askeri üs olarak ilgi odağı haline gelmiştir (Birsal ve Olcay, 2015, s. 542-564).

Kıbrıs Ada'sı, eski çağlardan beri farklı devletlerin ve medeniyetlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Mısır, Hitit, Finike, Asur, Pers, Helen, Roma, Bizans, Venedik gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan Ada, 1571 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, 1878 yılında yapılan anlaşma ile geçici olarak İngilizlere bırakılmıştır (Bozkurt, 2001, s. 9). Osmanlı İmparatorluğu 1571'de Kıbrıs'ı Venediklilerden aldıktan sonra Ada'ya Türk nüfusu yerleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Ada'ya, zaman içerisinde meslek ve zanaat sahibi (demirci, marangoz, derici, terzi, kuyumcu, ayakkabıcı, dokumacı, çiftçi vs.) yaklaşık 30.000 Anadolu insanı düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir (Manisalı, 2002, s. 13). Böylece Ada'da hem meslek erbabı bir Türk nüfusu varlığı başlamış hem de Osmanlı sayesinde Kıbrıs'ta yerleşik bir devlet düzeni hâkim olmuştur.

Osmanlı Devleti, Kıbrıs Ada'sını uzun yıllar sorunsuz bir şekilde yönetmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası İngiltere, Rusya'nın sıcak denizlere inme imkânını elde edebileceği ve Doğu Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarının tehlikeye girebileceği kaygısıyla Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs Ada'sını geçici süreyle kiralamayı teklif etmiş ve Osmanlı bunu kabul ederek Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermiştir (Kuran, 1964, s. 59-60). İngiltere sömürgelere giden yolun merkezinde olan Kıbrıs'ı alarak kendi ticareti için büyük bir başarı elde etmiştir (Şener, 2013, s. 103-137). Hükûmranlık hakları Osmanlı Devleti'nde kalan Kıbrıs'ın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye devredilmiştir (Sonyel, 1978, s. 726-736). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin karşısındaki grupta yer alması sonucunda İngilizler Kıbrıs'ı ilhak etmiştir (Gürel, 1984, s. 19). Osmanlı her ne kadar bu ilhak durumuna karşı çıksa da elinden bir şey gelmemiştir. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamış ve Kıbrıs konusunda yapabileceği artık herhangi bir gücü kalmamıştır. Kıbrıs Türkleri, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması ve topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesinden dolayı Ada'nın eski ve gerçek sahibine geri verileceğine dair inançlarını yitirmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Müftüsü Hacı Hafız Ziyai Efendi ile Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi (Okan) Bey'in öncülüğünde 12 Aralık 1918 tarihinde Ada'daki Türkleri temsil edecek ve izlenecek politikaları belirleyecek bir kongre toplamışlardır. Kıbrıs Türklerinin ilk ulusal kongresi olarak da nitelendirilen Meclis-i Millî, aldığı kararlar ve yaptığı çalışmalarla Kıbrıs Türklerinin kendi geleceklerini belirleme konusunda milli bir bilinç yaratmış ve sonraki dönemde izlenecek politikalar konusunda birlik ve beraberlik içinde hareket edileceğinin mesajlarını vermiştir. Anadolu'da başlayan Millî Mücadele Kıbrıs Türkleri için büyük bir umut kaynağı olmuş ve Kıbrıs Türkleri Millî Mücadele boyunca hep destek olmuşlardır (Balyemez-İnce, 2018, s. 855-870). Millî Mücadele sonunda Türkiye, her ne kadar Kurtuluş Savaşını kazanmış olsa bile İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak kararını Lozan Barış Antlaşması'nda tanımak zorunda kalmıştır (Lozan, 1993, s. 7). İngiltere, Lozan Barış Antlaşması'yla birlikte Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ı resmen topraklarına katmıştır (Gürel, 1984, s. 22-25; Soysal, 1986, s. 78).

Lozan Antlaşması'ndan sonra İngiliz idaresi, Ada'ya bir türlü huzur ve sükûneti getirememiştir. Rumlar hep Enosis ideali ile hareket etmişlerdir. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Enosis konusunda öncü rol izlemiştir (Esmer, 1975, s. 78). 1930 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığının 100. yıldönümünü kutlayan Rumlar, Enosis'i gerçekleştirmek için organize hareket etmeye karar vermiş ve bu amaçla kiliseye bağlı "Kıbrıs Ulusal Örgütü"nü kurmuşlardır (Bozkurt, 2009, s. 1-22). İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere Kıbrıs Adasına stratejik öneminden dolayı daha çok önem vermiş ve ekonomik yönden desteklemiştir. İngiltere'nin, Ada'da siyasal teşkilatlanmalara izin vermesi üzerine, Rumlar bu kez de 1941 yılında "Çalışan Halkın İlerici Partisi"ni (AKEL) kurmuşlardır (Şahin, 2012, s.8-9; Oran, 2003, 594). Rumların bu sistemli örgütlenmeleri karşısında Ada'daki Türk ahali de harekete geçerek Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK), Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP), Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği (KTKB), Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB) ve Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu'nu (KTKF) kurmuşlardır (Balyemez, 2021, s. 129-152). Bu şekilde örgütlenmeye başlayan Kıbrıs Türkleri, Rumların Enosis hayali ve Yunanistan'la birleşme taleplerine yönelik sistemli bir karşı harekât başlatmış oldular (Mütercimler, 1990, s. 51).

II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan ve Rumlar Kıbrıs Meselesini yakından takip etmiş ve fazlasıyla ilgilenmişlerdir. Türkiye ise savaş sonrasında Batı Blokundan destek alma politikası ve Rusya'nın Türkiye'ye yönelik tehditleri nedeniyle Kıbrıs Meselesini yakından takip edememiş ve Kıbrıs kamuoyunda yeterince yer edinmemiştir (Şener, 2013, s. 103-137). Bu süreçte Türkiye, Batı merkezli gelişen dünya siyasetine entegre olma çabası içerisinde hareket ederken, diğer yandan Rusya kaynaklı tehditleri bertaraf etme ve toprak bütünlüğünü koruma kaygısıyla, Kıbrıs konusunu ikinci plânda tutmuştur. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması gereği Ada'yı İngiltere toprağı olarak görmekte ve İngiltere'nin iç işlerine karışmak istememektedir (Şahin, 2012, s.10-11). Çünkü Lozan Barış Antlaşması ile Doğu Akdeniz'de kurulan dengenin bir anda bozulması Türkiye'ye büyük zorluklar yaşatabilirdi (Erim, 1975, s. 21). Kıbrıs Meselesi Türkiye'nin gündemine daha çok 1948 yılından sonra gelmeye başlamıştır. Kıbrıs Türklerinin çabası ve basının konuyu sürekli sıcak tutması vesilesiyle konu yavaş yavaş ülke gündeminde yer bulmaya başlamıştır. Konu 1950'li yıllarda gündeme geldiğinde hükümet yetkilileri, konunun İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu ve bu konu hakkında yorum yapmanın doğru olmadığını dile getirmişlerdir. Savaş sonrası ve 1950'lerin başlarında Türkiye, Kıbrıs Meselesini Batı merkezli ve NATO müttefikliği çerçevesinde ele almış, Ada'daki durumun devam etmesinden taraf olduğunu bildirmiştir. Eğer statükoda bir değişiklik olacaksa bunda Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini müttefiklerini incitmeyecek bir lisanla söylemiştir (Armaoğlu, 1963, s. 19; Gürel, 1986, s. 32). Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs Meselesini Birleşmiş Milletlere taşıması üzerine, Türkiye de harekete geçmiştir. Bu gelişme üzerine Kıbrıs Meselesine müdahil olan Türkiye, Hariciye Vekili Fatih Rüştü Zorlu başkanlığında bir çalışma grubu oluşturarak Türkiye'nin takip edeceği politikayı ve Kıbrıs konusundaki görüşlerini belirlemişlerdir (Balyemez, 2021, s. 212). Bu çalışmalar sonucunda Türkiye yeni stratejiler ve politikalar belirlemiş, Nisan 1955'e kadar devam eden statükonun devamı söylemi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın; "Ada'da bir değişiklik olacaksa Kıbrıs Türkiye'ye geri verilmeli" beyanatı ile başka bir safhaya girmiştir. Bu söylem çok uzun sürmemiş ve 1956 yılında "Taksim" tezi yüksek sesle dile getirilmiştir. 1958 yılında ise NATO ve BM'nin devreye girmesi sonucu iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması taraflarca kabul edilmiştir (Değerli, 2012, s. 85-102).

1. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma kapsamında, belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, TBMM Zabıt Cerideleri temel alınarak hazırlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kıbrıs Meselesi hakkında yaptığı görüşmeler ve mebusların konuşmaları

özetlenerek ve özüne sadık kalacak şekilde sadeleştirilerek okuyucuya aktarılmıştır. Bu çalışmada Meclis üyelerinin konuya bakış açıları ve yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır. TBMM’de yapılan görüşme ve tartışmaların anlaşılması için 1950-1960 yılları arasında yaşanan olaylar dönemin gazeteleri ve diğer tetkik eserlerden de faydalanılarak bölüm girişlerinde verilmiş olup okuyucu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nden de yararlanılmıştır.

2. Bulgular

Bu çalışmada; Türkiye’nin bir parçası ve Osmanlı Mirası olarak kabul edilen Kıbrıs Ada’sının Türk Dış Politikasında Milli Dava konumunda addedilmesi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin “Kıbrıs Meselesine” yaklaşımı ve konu hakkındaki hassasiyetini ortaya koymak ve Demokrat Parti’nin takip etmiş olduğu Kıbrıs politikasını izah etmekten ziyade, hükümetin politikalarına TBMM’de bulunan tüm partiler ile mebusların Kıbrıs Meselesine yaklaşımı ve bakışı açıklanmıştır. Kıbrıs Meselesi, Ada’nın jeopolitik önemini yanı sıra Türkiye ile olan tarihi ve kültürel bağları sonucunda hem Türk kamuoyunun hem TBMM’nin yakından takip ettiği bir milli mesele olmuştur. Tüm partiler ve milletvekilleri konuya siyaset üstü olarak görmüş ve konuya bu bilinçle yaklaşmıştır. Konu basın ve duyarlı vekiller tarafından sürekli olarak gündemde tutulmuş ve kamuoyu oluşturularak hükümetin bu konuda milli menfaatlere uygun politika geliştirmesi amaçlanmıştır. Hükümetin NATO ve BM eksenli belirlediği Kıbrıs Politikası, Meclis tarafından da kabul görmüş ve milli menfaatler düşünülerek hareket edilmiştir. Meclis’te iktidar ve muhalefet vekilleri konuyu sürekli milli dava olarak ele almış ve Kıbrıs Türklerin mukadderatını gözeterek ülkenin menfaatine en uygun şekilde çözülmesini dile getirmişlerdir. Kıbrıs konusunda Meclis, iktidarıyla muhalefetiyle yekvücut olarak hareket etmiş ve milli menfaatlere uygun politikalar belirlemiştir.

3. Kıbrıs Meselesi’nin Türk Kamuoyuna Gelmesi (1950-1954)

Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğu, Ada’nın Yunanistan’a bağlanması için 1950 yılında plebisit yapmıştır (Alasya, 1992, s. 531). Rumların gerçekleştirdiği bu plebisit sonucunda Yunan Hükümeti ve Kıbrıslı Rumlar dünya kamuoyunda Enosis’e² meşru bir zemin oluşturma çabası içerisine girmişlerdir (İsmail, 1998, s. 40). Yunanistan ve Rumlar olayı çok ciddiye alıp yakından takip etmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde takip ettiği Batı merkezli dış politika bağlamında, Kıbrıs Ada’sının İngiltere’nin toprakları olduğunu ve Kıbrıs’ta statükonun korunması gerektiğini, İngiltere’nin içişlerine karışmanın yanlış olduğunu açıklamıştır. Hariciye Vekili Necmettin Sadak, 23 Ocak 1950 tarihinde verdiği beyanatta; Ada’nın İngiltere’nin toprağı olduğu ve Kıbrıs diye bir mesele olmadığını resmi olarak ifade etmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 20). Türkiye, 1950 yılına kadar Kıbrıs Meselesinde Lozan Barış Antlaşması ile oluşan statükonun devamından yana bir politika izlemiştir (Değerli, 2012, s. 85-102). Kıbrıs’ta, 18 Ekim 1950 tarihinde Kıtium Piskoposu Makarios (Mihail Hristodolu Muskos)’un, Rum Ortodoks Başpiskoposu seçilmesi ile durum değişmeye başlamıştır. Makarios’un, Enosis’i sahiplenmesi ve uygulamaya koyma planı Ada’da önüne geçilemeyecek bir sürecin başlangıcı olmuştur. Kıbrıs Rumlarının ve Yunanistan’ın Enosis’i gerçekleştirme çabaları karşısında, Ada’daki Türkler ve Anavatan halkı konuya kayıtsız kalmamış, Ankara ve İstanbul’da üniversite gençliği de Enosis’e karşı mitingler düzenlemiştir. Kıbrıs Meselesinde özellikle Türk basını önemli bir görev üstlenmiş, konunun kamuoyunda canlı tutulmasını ve hükümetlerin gündemine gelmesini sağlamıştır (Şahin, 2012, s. 15-16). Türk basını ve üniversite gençliği konunun sürekli gündeme gelmesini ve canlı kalmasını sağlamıştır. Bu

² Enosis: Megali İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını ifade etmektedir.

amaçla 1953 yılında Türkiye Milli Talebe Federasyonu, 21 Nisan gününü Kıbrıs günü olarak ilan etmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 51).

Kamuoyunda ve halk arasında önemli bir yer tutmaya başlayan “Kıbrıs Meselesi”, bu dönemde hükümetin ve Meclisin gündemine pek gelmemiştir ve bu konuyla ilgili mecliste sadece birkaç şifahi sualler sorulmuş olup hükümet yetkilileri tarafından bunlara yazılı cevap verildiğini görmekteyiz. Bu dönemde “Kıbrıs Meselesi” ilk olarak 5 Haziran 1953 tarihinde TBMM’nin 92. Birleşiminde Zonguldak Mebusu Abdurrahman Boyacıgiller’in, “Kıbrıs Meselesinin menfaatlerimize uygun şekilde halli hususunda mutabakata varılıp varılmadığına” dair yazılı soru önergesi ile gündeme gelmiş, bu soru önergesi Meclis Başkanlığı tarafından cevaplandırılması için Dışişleri Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 9/23, 05.06.1953, s. 70). Boyacıgiller’in bu yazılı sualine Dışişleri Vekili Fuad Köprülü 23 Şubat 1954 tarihinde şu cevabı vermiş ve gönderilen yazılı cevap Meclis Genel Kurulunda okunmuştur (TBMM ZC, 9/28, 23.02.1954, s. 762-763): “Müttefik ve dost olan Yunanistan ile herhangi bir resmi görüşmenin olmadığını ve Kıbrıs’ın İngiltere’nin toprağı olduğu için bunu mesele olarak gündeme getirmenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Adada mevcut durumun devamından yana olduğunu, Adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa Türkiye’nin söz sahibi olması gerektiğini söylemiştir.” Hükümet verilen yazılı soru önergesini 8 ay sonra cevaplamıştır. Çünkü bu konuda Hükümet, yakın müttefikleri olan İngiltere ve Yunanistan ile bu konu üzerinden bir gerginlik yaşamak istememiştir. Ayrıca NATO’ya 1952 yılında kabul edilmiş ve Yunanistan ile bölgesel güvenlik amaçlı yeni oluşturulmuş Balkan Paktı’nı imzalamış olan Hükümet, bu sorumluluğu da düşünerek temkinli davranmayı tercih etmiştir. Hükümet Kıbrıs konusunda dönemin şartlarından kaynaklanan Batı eksenli bir dış politika takip etmiştir.

Denizli Mebusu Baha Akşit’in 26 Haziran 1953 tarihinde Meclise verdiği; “Kıbrıs konusunda hükümetin görüşünün ne olduğuna” dair sözlü soru önergesi, Meclis başkanlığınca Dışişleri Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 9/23, 26.06.1953, s. 228). Yine bu dönemde Manisa Mebusu Refik Şevket İnce’nin 7 Aralık 1953 tarihinde Meclise verdiği; “Yunanistan’ın Kıbrıs hakkında Birleşmiş Milletlere başvuru yapacağına dair gazetelerde çıkan haberlerin doğruluğu”, hakkında sözlü soru önergesi, Meclis başkanlığınca Dışişleri Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 9/23, 07.12.1953, s. 48). Mebuslar tarafından Meclise verilen bu soru önergeleri Dışişleri Vekâletine gönderilmiş fakat Vekâletten bu sorulara karşı hiçbir cevaplama metni gelmemiştir. Bu soru önergelerine de yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı hükümet cevap vermekten imtina etmiştir.

4. Kıbrıs Meselesi’nin Uluslararası Boyut Kazanması (1954)

Yunanistan Başbakanı Aleksandros Papagos, 7 Nisan 1954 tarihinde, Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi teklifinin İngiltere tarafından reddedildiğini belirterek (Son Posta, 7 Nisan 1954), konuyu BM’ye götüreceğini beyan etmiştir.³ Bu açıklamadan sonra Kıbrıs’ın ilhak edileceğini yani Yunanistan’a verileceğini düşünen Kıbrıs Türkleri, Türkiye’den destek istemiştir (Değerli, 2012, s. 105-102). Bu talep üzerine Türkiye, Yunanistan’a bir nota vermiştir. Türkiye verdiği notada; Ada’nın statüsünde bir değişiklik olacaksa, bu konuda Türkiye’nin söz sahibi olduğunu ve BM’de sürece dâhil olacağı ifade edilmiştir. Notada ayrıca Yunanistan’ın yaptığı bu girişimlerin Türk-Yunan dostluğuna zarar vereceği belirtilmiştir (Alasya, 1992, 530). Türkiye’nin verdiği bu notayı dikkate almayan Yunanistan, Kıbrıs’taki halklara kendi geleceklerini tayin etme hakkının (self-determinasyon) verilmesi isteğiyle 21 Ağustos 1954’te Birleşmiş Milletlere başvuruda bulunmuştur (Son Posta, 21 Ağustos 1954: 2). Bu olaylar yaşandığı süreçte yine Denizli Mebusu Baha Akşit’in, 19 Kasım 1954 tarihinde

³ Bu başvuru kozunu 1954 yılı içerisinde Yunanistan hükümeti birkaç defa basın yoluyla gündeme getirmiştir.

Meclise verdiği; “Kıbrıs Meselesinde hükümetin görüşünün ne olduğuna” dair takrir, Meclis başkanlığınca Hariciye Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 10/2, 19.11.1954, s. 114). Fakat bu suale Hariciye Vekâleti tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Çünkü İngiltere ve Türkiye, Yunanistan’ın başvurusuna karşı Birleşmiş Milletler’de aynı safta yer alıp ortak politika yürütmüş ve bu politikayı ikili görüşmeler ile çok fazla duyulmadan yürütmeyi tercih etmişlerdir (Baytal, 2021, s. 309).

Yunanistan’ın başvurusunu 25 Eylül 1954 tarihinde kabul edip gündemine alan BM (Son Posta, 24 Eylül 1954: 1,3), konuyu 16 Aralık 1954’te Genel Kurulda görüşmüş ve Yunanistan’ın başvurusunu reddetmiştir.⁴ Bu karar üzerine Yunanistan ve Ada’daki dini lider Makarios, konuyu silah yoluyla çözme yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla Kıbrıs’ta Rumlar tarafından OXEN (Gençlerin Hristiyan Ortodoks Birliği), PEON (Kıbrıs Enosisçi Gençlik Teşkilatı) ve EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Teşkilatı) gibi silahlı örgütler kurulmuştur (Balyemez, 2022, s. 228-229). Bu silahlı örgütlerin amacı önce Ada’da İngiliz idaresine son vermek ve sonrada Türkleri yok etmektir (Hasgüler, 1998, s.125-126). Kurulan bu silahlı örgütlerden EOKA’nın terör eylemlerini başlatarak, Türkleri de hedef alması, Türkiye’nin dikkatini Kıbrıs’a çekmiş ve yeni politikalar üretmeye yöneltmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 58).

Ada’da gelişen bu olaylar sonucunda Cumhurbaşkanı Bayar, 2 Temmuz 1955 tarihinde Daily Telegraph Gazetesi’ne verdiği röportajda; Megalo İdea’nın, Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla Türkiye tarafından tarihin derinliklerine gömülmüştür. Yunanistan’ın bu düşünceden vazgeçmesini ve Kıbrıs’ın Türkiye’nin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirttikten sonra Yunanistan’ın Kıbrıs’ı ilhak etmesine Türkiye’nin asla müsaade etmeyeceğini çok net bir şekilde ifade etmiştir (Değerli, 2012, s. 105-102). Yine aynı gün İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen notada; İngiltere eğer Yunanistan’ın Kıbrıs’ı ilhak etmesine izin verirse, Türkiye’nin Ada’ya askeri müdahalede bulunacağı bildirilmiştir (Değerli, 2012, s. 105-102).

Cumhurbaşkanı Bayar, 24 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul’da yaptığı bir konuşmada; Ada’nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu, Kıbrıs’ın statüsünde bir değişiklik olacaksa Kıbrıs’ın eski sahibi olan Türkiye’ye verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yeni İstanbul, 25 Ağustos 1955; Ayın Tarihi, Ağustos 1955, s. 170-173). Bu söylevi takiben İngiltere’nin daveti ile Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin katılımıyla 29 Ağustos–7 Eylül 1955 tarihleri arasında Londra’da gerçekleşen, Türkiye’yi temsilen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun katıldığı Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselelerinin görüşüldüğü toplantıda Zorlu; Ada idaresinde bir değişiklik olması halinde Kıbrıs’ın Türkiye’ye geri verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Kıbrıs’ın, Türkiye’nin ayrılmaz bir parçası ve Akdeniz’deki güvenlik kilidi olduğunu ifade etmiş ve herhangi bir değişiklikte Lozan Barış Antlaşması’nın tekrar gündeme geleceğini belirtmiştir (Değerli, 2012, s. 105-102). Londra Konferansı devam ederken Türkiye’de vuku bulan 6-7 Eylül olayları konferansın dağılmasına neden olmuş ve Kıbrıs Meselesi bu beklenmedik olay karşısında daha da sıkıntılı bir hal almıştır. Türkiye’de başlayan bu olayların yaratmış olduğu olumsuz hava, Kıbrıs’ta çatışmaların alevlenmesine neden olmuştur. Çatışmaların artmasında ve önlemez duruma gelmesinde Rum Lider Makarios’un büyük bir payı olmuştur (Yeni İstanbul, 9 Eylül 1955; Son Posta, 1 Ocak 1956). Kıbrıs Meselesinde bu kadar önemli olaylar yaşanırken bu süreçte konunun Meclis gündemine gelmemesi ve sadece hükümet nezdinde birkaç beyanatla ele alınıp değerlendirilmesi dikkat çekici durumdur.

5. İngiltere’nin Anayasal Çözüm Arayışları ve Türkiye’nin Tutumu

Londra Konferansı dağıldıktan sonra uzlaşi için İngiltere, 1955-1956 yılları arasında Makarios ile görüşmeler gerçekleştirmiş ancak bu görüşmelerden de müspet bir sonuç

⁴ Konunun BM gündemine gelmesiyle “Kıbrıs Meselesi” ilk kez uluslararası bir sorun olma hüviyetini kazanmıştır.

alamamıştır. Rum Lider Makarios'un uzlaşmaya yanaşmaması ve EOKA'nın saldırılarına devam etmesi üzerine İngiliz Sömürge Yönetimi, 1956 yılı mart ayında Makarios'u üç Rum yönetici ile birlikte Hint Okyanusu'ndaki Seyşel Adaları'na sürgün etmiştir (İsmail, 1992, s. 20). Makarios'un sürgün edilmesi Ada'ya sükûnet getirmediği gibi çatışmaları daha da arttırmıştır. Bu gelişmeler karşısında Türkiye, mevcut durumun devamı ve Ada'nın durumunda bir değişiklik olacaksa eski sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesi söylemlerinden vazgeçerek "Taksim" tezini savunmaya başlamıştır (Erim, 1975, s. 23). Türkiye'nin bu söylem ve politika değişikliğine gitmesinin temelinde 1956'dan itibaren İngiltere'nin Kıbrıs politikasında bir yumuşamaya gidip uzlaşma zemini araması yatmaktadır. İngiltere Ada'daki kontrolü kaybedeceği korkusuyla demokratik ve iki tarafın katılımın gerçekleşeceği bir anayasal düzen kurulmasına yönelik çabalarını artırmıştır. Bu amaçla, İngiliz hukukçu Lord Cyril John Radcliffe, liberal temelli bir anayasa taslağını hazırlamıştır. Taslak üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda iki toplumun kendini idare etme düşüncesi ön plana çıkmış ve Türk Hükümeti hazırlanan bu taslağa olumlu bakmıştır (Kökdemir, 1956, s.171-172; BCA, 030-01/38-227-1). Lord Radcliffe'in hazırladığı anayasa taslağını Yunanistan, Enosis fikrine uzak olduğu için şiddetle reddetmiştir. Bunun üzerine İngiliz yönetimi, sürgündeki dini lider Makarios ile görüşmelere başlamıştır. İngiliz Hükümeti'nin Ada'nın geleceği için Başpiskopos Makarios ile görüşmesi, Türk kamuoyunda çok ciddi bir tepkiye neden olmuştur (Son Posta, 27 Ocak 1956; BCA, 030-01/38-227-4). Makarios ile yapılan bu görüşmeler, Menderes hükümetinde Ada'nın ilhak edileceği endişesine yol açmış ve hükümet "Taksim" tezini ısrarla dile getirmeye başlamıştır (BCA, 030-01/37-226-8). Bu gelişmeler doğrultusunda Kıbrıs, uluslararası arenada önemli bir yer tutmaya başlamış ve Türk kamuoyu da sürekli Kıbrıs Meselesi ile meşgul olmuştur. Gazeteler ve çeşitli Sivil Toplum Örgütleri (STK), özellikle üniversite gençliği halkı bu konuda aydınlatarak büyük mitingler gerçekleştirmiştir (Özdağ, 2021, s. 80-90).

Kıbrıs Meselesinin dünya gündeminde yer alması ve hassas bir evreye girmesi neticesinde Meclis'te de artık çok sık konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Denizli Mebusu Baha Akşit'in 13 Haziran 1956 tarihinde Meclise verdiği (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 299); "Yunan Meclis Başkanının dünya parlâmentolarına gönderdiği asılsız ve yanıltıcı telgraflar hakkında Hükümetin Meclise bilgi vermesi ve TBMM'nin buna karşılık olarak gerçekleri tüm dünya parlâmentolarına bildirmesi hususunda" verdiği karar, Meclis gündemine alınmış ve üzerinde çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Bunun üzerine Denizli Mebusu Baha Akşit Meclis kürsüsünde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Kıbrıs'ın öneminden ve Türkiye ile olan tarihi bağlarından bahsettikten şu hususlara dikkat çekmiştir.

"Kıbrıs, Türkiye ve Türk milleti için hayati öneme sahiptir. Yunan Meclis Başkanının Kıbrıs konusunda dünya parlâmentolarına göndermiş olduğu yanlış beyanatını kınıyorum. Adada, Rumlar katliamlar yapmakta ve olaylar çıkarmaktadır. Bu olayları dünya kamuoyunu yanıltarak Türklere mal etmek yanlıştır. Bu yalanlar ile Türkleri suçlu gösterip Adayı ilhak etmek istiyorlar. Bu yalanlara karşılık Meclis Başkanlığımız dünya parlâmentolarına birer telgraf çekerek gerçekleri tüm dünyaya bildirmesini teklif ediyorum."

Bu konuşma ve karar üzerine Meclis Başkanı sözü Hariciye Vekiline vermiştir. Hariciye Vekili Fuad Köprülü (İstanbul Milletvekili) kürsüye gelerek konu hakkında Meclisi bilgilendirmiştir. Köprülü Yunan Meclis Reisi M. Rodopulos'un dünya parlâmentolarına gönderdiği ve olayları tamamen tahrif edip tersine gösteren mesajı okuduktan sonra Türklerin Ada'da kanunlara uyduğunu, silahlarını hükümete teslim ettiğini ve hiçbir olaya tevessül etmediklerini ifade etmiştir. Köprülü'nün konuşmasında dikkat çeken ifadeler ise şunlardır (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 299):

“Kıbrıs'ta EOKA adında gizli bir silahlı örgüt var. Bu örgüt Rumlardan ve Adaya gizlice giden Yunan subaylardan oluşmaktadır. Bu silahlı örgütün silahları da Yunanistan'dan gelmektedir. Bir yıldır bu örgüt Kıbrıs'ta her türlü terör faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Amacı Adayı Yunanistan'a ilhak etmektir. Türkler, Kıbrıs Valiliğinin silahları teslim etme emrini kayıtsız şekilde yerine getirirken, EOKA silahlarını teslim etmemiştir. Ayrıca Rumların aksine, Türklerin elinde Türkiye'den gönderilmiş ya da Türkiye'nin parasıyla alınmış hiçbir silah yoktur.”

Hariciye Vekili; tedhişçilerin Türk polisleri şehit ettiği, Türk köylerini basıp genç yaşlı demeden katlettiği, evlerini tahrip edip yıktığı, İngiliz askerlerini öldürdüğü, Rum teröristleri kahraman ilan ettiği ve en ufak bir olay karşısında çok abartılı karşılık vererek Ada'da feci bir hava yaratmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Hariciye Vekili, Yunanistan Meclis Başkanı Roduplus'un amacının: *“Dünya kamuoyunda, Kıbrıs'taki Türkleri kötü göstererek onlara karşı nefret uyandırmak. Rum tedhişçileri mazlum ve kahraman göstermek. Bu yolla “Enosisi” ve “Megalo İdea” yı dünya kamuoyuna güzel ve sempatik göstermek.”* olduğunu açıkladıktan sonra, *“Kıbrıs'taki soydaşlarımızı asla yalnız bırakmayacağız.”* ifadelerini kullanmıştır (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 300).

Konuşmasının devamında; Batı Almanya örneğinin verilmesinin yanlış olduğu, Avrupa ülkelerinin yanıltılmaya çalışıldığı, Rum saldırılarını emperyalizme karşı bir mücadele olarak sunulduğu, Yunanistan'ın Helen kültürünü suiistimal ederek batılı devletleri yanına çekmeye çalıştığı, bu söylemlerden Türk-Yunan dostluğunun zarar göreceği, dünya kamuoyunun yanıltıldığı, NATO ve Balkan Antantı gibi müttefik kuruluşların öneminden, Lozan Barış Antlaşması'ndan bahsettikten sonra ilhak düşüncesinin bile büyük bir faciaya sebep olacağını ve Kıbrıs'ın Türkiye için hayati önem taşıdığı gibi ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Hariciye Vekili F. Köprülü verilen teklife iştirak ettiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Meclis Başkanı, Baha Akşit tarafından Meclis'e verilen; *“Yunan Meclis Başkanının bütün dünya parlâmentolarına gönderdiği bu asılsız telgraf üzerine, “TBMM Başkanlığının dünya parlâmentolarına birer telgraf göndererek gerçekleri bildirmesi ve hükümetin Meclise bilgi vermesini”* teklif etmiştir.

Takririni okuyarak oylamaya sunmuştur. Yapılan oylama sonucunda takrir ittifakla kabul edilmiştir (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 301-303). Meclis tarafından kabul edilen bu karar 19 Haziran 1956 tarih ve 9336 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve dünya kamuoyuna duyurulmuştur (Resmî Gazete, 19 Haziran 1956: 12-14).

14 Haziran 1956 tarihinde Yunanistan Kıbrıs için tekrar BM'ye başvuruda bulunmuş (Son Posta, 14 Haziran 1956: 3) ve bu konu 15 Kasım 1956 tarihinde Genel Kurul gündemine alınmıştır (Yeni İstanbul, 15 Kasım 1956: 1,3). Yunanistan konuyu aynı zamanda NATO gündemine de getirmiş ve toplantıda sert tartışmalar yaşanmıştır (Son Posta, 14 Aralık 1956: 3). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bu olaylar yaşanırken, İngiltere hükümeti de Lord Radcliffe tarafından hazırlanan Kıbrıs Anayasası'nı 20 Aralık 1956'da Avam Kamarası'na sunmuştur (Son Posta, 20 Aralık 1956: 1,3). Uluslararası arenada yaşanan bu gelişmeler Kıbrıs meselesinin tekrardan TBMM gündemine gelmesini sağlamıştır. İzmir Mebusu Cihat Baban'ın 19 Aralık 1956 tarihinde Meclis'e verdiği, *“Kıbrıs'ın mukadderatı ile ilgili meydana gelen olaylar hakkında”* olan şifahi soru takriri, Meclis Başkanlığınca Başvekâlete gönderilmiştir (TBMM ZC, 10/15, 19.12.1956, s. 173). Cihat Baban'ın soru takririnde: *“Gazetelerde yer alan haberlere göre İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs ile ilgili yapılan görüşmeler yapılmıştır. Bu durum karşısında; “Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konudaki politikasının ne olduğu ve Kıbrıs Konusunda nasıl bir politika takip edileceği”* sorulmuştur. Başvekile cevablaması için Meclis'e sunulan bu sorulara Haricîye Vekili Etem Menderes cevap vermiştir. 28 Aralık 1956 Cuma günü toplanan Meclis'te, Haricîye Vekâleti Vekili Etem Menderes (Aydın Mebusu) hem

Süveyş Kanalı krizini hem de Kıbrıs Meselesi ile ilgili sualleri Türk Dış Politikası bağlamında değerlendirerek şunları dile getirmiştir (TBMM ZC, 10/15, 28.12.1956, s. 325-335):

“...Bugün dünyada var olan sıkıntılar ve kutuplaşmalar sadece bir bölgeyi değil bütün dünyayı ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Her bölgenin kendisine ait sıkıntıları vardır ama bazı bölgeler çok hassastır. Türkiye, soğuk savaşın şekil değiştirerek dünya çapında etkisini en üst seviyede devam ettirdiğini bilmektedir. Biz olaylara mantıklı ve akılcı bir şekilde bakmaktayız. Dünya barışı bir bütündür. Bu barışın bozulacağı bir bölgede dünya harbinin patlak verme ihtimali büyüktür. Bu nedenle barışın korunması ortak güvenlik tedbirlerin alınması ile mümkündür. İşte bu ortak güvenlik tedbirlerinin başlıca unsurları NATO, Balkan Antantı ve Bağdat Pakti gibi devletlerarası teşekküllerdir. Bizim dış politikamızın temelini bu teşekküller oluşturmaktadır...”

Hariciye Vekâleti Vekili Etem Menderes, Türkiye'nin dış politikada temel taşları olan Atlantik Pakti (NATO), Balkan Pakti, Bağdat Pakti ve BM üyeliklerinin önemi ve iş birliğini vurgulandıktan sonra Yunanistan'ın Kıbrıs politikasını sert bir şekilde eleştirmiştir. Menderes; Yunanistan'ın barışa zarar verdiğini, kendi çıkarları için müttefik ülkeleri tehlikeye attığını, Türkiye'nin Ada'da barışçıl çözümden yana olduğunu belirttikten sonra şunları ifade etmiştir: *“İngiliz Hükümeti Adada bir anayasanın tatbik edilebilmesi için oradaki tedhişçiliğin durması şartını belirtmiştir. Biz de buna katılıyoruz. Yunanistan'ın Adayı ilhak etmesine asla izin vermeyeceğiz.”*

Hariciye Vekili Etem Menderes konuşmasının devamında İngiltere'nin tutumundan, Yunanlıların siyasi oyunlarından, Ada'daki Rumların ve EOKA'nın yaptıkları tedhişçilik olaylarından uzun uzadıya bahsettikten sonra Türk Hükümetinin tutumunu ve konu hakkındaki kararlarını açıklamıştır. Menderes, İngiltere'nin self-determination ile Ada'daki halklara kendi geleceklerini tayin etme hakkı vermek istediğini, Kıbrıs'ta 120 bin soydaşımızın bulunduğunu ve bunların Türkiye ile birleşme iradesi gösterdiği takdirde hiç kimsenin buna engel olamayacağını, böyle bir durumda hem Kıbrıs'taki soydaşlarımızın geleceğinin garanti altına alınacağı hem de Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliğini sağlanacağını ifade etmiştir.

Bu uzun izahattan sonra İzmir Mebusu Cihat Baban tekrar söz hakkı alarak Kıbrıs Meselesini neden gündeme getirdiğini şu özetle sözlerle ifade etmiştir (TBMM ZC, 10/15, 28.12.1956, s. 347-354): *“Buradaki amacım hükümetimizin politikasına destek vermek ve Meclisimizin birlik beraberlik içerisinde bir tavır sergileyerek bütün partilerin sahiplendiği bu Milli Davada hükümetimize takviye çıkmaktır.”*

Baban konuşmasının devamında Kıbrıs Meselesi ile ilgili süreci uzun bir şekilde açıkladıktan sonra İngilizlerin nihai amacının Ada'nın Yunanistan tarafından ilhak edilmesi olduğunu vurgulamış ve hükümetin bu konuda tedbir alması gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca Baban Hükümete bazı sualler yönelmiştir. Baban konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: *“Kanaatimce Kıbrıs Meselesi hepimizin davasıdır. Tüm Meclisin ortak davasıdır. Tüm Türkiye'de herkesin üzerinde hassasiyetle durduğu bir davadır. Bu konuda arzuladığımız neticeyi almayı temenni ediyoruz. Bunu el birliği ile gerçekleştireceğiz.”*

Baban'ın bu konuşması üzerine Başvekil Adnan Menderes sualleri cevaplamak ve Hükümetin politikasını açıklamak için söz alarak uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmada dikkat çeken ifadeler şunlardır (TBMM ZC, 10/15, 28.12.1956, s. 347-354):

“Kıbrıs'ta Türklerin ve Türkiye'nin inkâr edilemez hakları vardır. Kıbrıs konusunu ilk olarak ciddi bir şekilde biz ele aldık ve savunuyoruz. Taksim tezini eleştirenler var. Adadaki 120 bin soydaşımızı yalnız bırakamayız ve 25 milyonluk Türkiye'nin güvenliğini asla tehlikeye atamayız. Adanın taksimi oradaki soydaşlarımızın Türk bayrağı altında yaşamasını sağlayacak ve Kıbrıs, uluslararası siyasette Türkiye'nin

bir tehdit sahası olmaktan çıkacaktır. Adanın bize verilenmesini talep etmek dünyanın bu buhranlı döneminde doğru değildir. Türkiye bütün dünya siyasetini sadece Kıbrıs mevzusuna bağlayamaz. Olaylara akılcı ve dünya şartlarına uygun olarak bakmak lazım. Biz Adanın “Taksim” edilmesinde yanayız. Hatta tek çözüm bize göre “Taksim”dir.”

Radcliffe’in anayasa tasarısını⁵ müzakere edilebilir olarak gören ve bu yönde görüş bildiren Türk Hükümeti, artık statükonun devamından yana olan politikasını terk ederek “Taksim” tezini kesin ve resmi politika olarak belirlemiştir (Gazioğlu, 2002, s.230-232). Türkiye ilk zamanlarda hiç dile getirmediği Taksim tezini İngiltere’nin tutum değiştirmesiyle birlikte çok sık dile getirmiştir.⁶ Başvekil Adnan Menderes 28 Aralık 1956’da TBMM’de yaptığı konuşmasının sonunda: *“Taksim tezi hükümetimizin her zaman gündeminde olan bir alternatif olup, kabul edilip uygulanabilecek bir politika olarak görmektedir.”* İfadelerini kullanarak, DP Hükümetinin yeni Kıbrıs politikasının “Taksim”⁷ olduğunu bildirmiştir (Son Posta, 29 Aralık 1956: 3). Muhalefet lideri İnönü de bu tezi desteklemiştir (Armaoğlu, 1963, s. 299).

Bu süreçte hem iktidar kanadından hem de muhalefet partilerinden birçok milletvekili Kıbrıs konusunda söz alarak düşüncelerini dile getirmiştir. Hükümetin Kıbrıs politikası konjonktüre ve Batılı devletlerin (özellikle İngiltere) tutumuna göre değişmiştir. Muhalefet ise hükümetin bu değişken politikasını eleştirmekle birlikte, ulusal çıkarlara uygun ve Batılı devletlere yakın bir çözümün bulunmasını tercih etmiş ve desteklemiştir. Birkaç ay Meclis gündemine gelmeyen Kıbrıs Meselesi, Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş’ın 10 Mayıs 1957 tarihinde Meclise verdiği: *“İngiltere Hükümetinin Kıbrıs’ın Taksim’i ile ilgili bir beyanının olup olmadığına”* dair takriri ile tekrar gündeme gelmiş, Meclis Başkanlığı bu takriri cevaplaması için Başvekâlete göndermiştir (TBMM ZC, 10/19, 10.05.1957, s. 90).

6. “Taksim” Tezi ve Ada’da Çatışmaların Artması (1957-1958)

Yunanistan’ın Radcliffe tasarısına olumsuz bakması üzerine İngilizler, 1957 yılında sürgündeki Başpiskopos Makarios ile müzakereler yapmaya başlamış, bu süreç Ada idaresinin EOKA’cılara karşı denetimlerini gevşetmelerine neden olmuştur. Bu yüzden Ada’da EOKA silahlı örgütü Türklere karşı eylemlerini artırmıştır (Son Posta, 5 Şubat 1957: 1; Yeni İstanbul, 13 Şubat 1957: 3). Böylece Kıbrıs’ta bir süre önce iki toplum arasında başlayan çatışma, giderek daha da şiddetlenmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak Türk-Yunan ilişkileri tekrar bozulmaya başlamıştır (Değerli, 2012, s. 85-102; BCA, 030-01/37-226-3). Yunanistan konuyu tekrar BM’ye taşımış, Yunanistan’ın başvurusunu 1957 yılında gündemine alan BM; Kıbrıs konusunun müttefik olan bu ülkeler arasında sulh içerisinde ve taraflar arasında yapılacak kapsamlı bir müzakere sonucunda çözülmesini belirtmiştir (Son Posta, 23 Şubat 1957: 1,3). BM’nin bu kararını her iki taraf da kendi tezinin kabulü olarak ifade etmişlerdir (Yeni İstanbul,

⁵ Radcliffe Anayasası, Kıbrıs’ta tek meclisli bir yönetim olmasını öngörüyordu. Bu meclis; 6 seçilmiş Türk, 24 seçilmiş Rum üye ve 6 resmî İngiliz üyeden oluşacaktı. Türk üyeler, Türk Toplumu; Rum üyeler ise Rum Toplumu tarafından seçilecekti. Geriye kalan 6 resmî üye ise Vali tarafından atanacaktı. Başbakan, Yasama Meclisine karşı sorumlu olacaktı. Savunma, dış siyaset ve iç güvenlik yetkileri de Vali’ye bırakılacaktı. Ayrıca uluslararası ve stratejik koşullar elverdiği ve özerk yönetim Kıbrıs’ta başarıyla yürütüldüğü takdirde İngiliz Hükümeti hem Türk hem de Rum toplumlarına self-determination hakkı tanıyacaktı. Ayrıca adanın taksimi ve self-determination uygulamasının muhtemel seçenekleri arasında yer alacaktı.

⁶ İngiltere Müstemlekeler Vekili Lennox Boyd yaptığı açıklamada: *“Uluslararası ve stratejik durumlar uygun olduğu zaman Kıbrıs’ta her iki toplumun geleceklerini hür bir şekilde karar vermelerine İngiliz Hükümeti destek olacaktır.”* ifadelerini kullanmıştır ve bunun üzerine Türk tarafı “Taksim” tezini benimsemiştir.

⁷ Taksim: Ada’nın Türkiye ile Yunanistan arasında coğrafi olarak bölünmesiydi. Buna göre, Kıbrıs’ın Türklerin çoğunlukta olduğu kısımları Türkiye’ye, Rumların çoğunlukta olduğu kısımları da Yunanistan’a verilmeliydi. Her iki kısımda dağınık bulunan azınlıklar da, uluslararası hukukta kabul edilmiş genel mübadele esaslarına göre mübadele edilebilirlerdi. Türk Hükümeti, taksimi hem Anadolu’nun güney kıyılarının güvenliğini sağlama, hem de Kıbrıs Türk Toplumu’nun varlığını ve geleceğini güvence altına alma stratejisi olarak benimsedi.

24 Şubat 1957: 3). Ayrıca ABD, İngiltere ve Fransa tarafından konunun NATO çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgusu yapılmış, Türkiye ve Yunanistan'ın tutumlarında yumuşama olmuştur (Son Posta, 5 Mayıs 1957: 1,4).

İngiltere ve BM'nin açıklamaları sonucu 1958 yılı başlarında Türkiye, Kıbrıs Meselesinde daha cesur ve kararlı bir politika takip ederek "Taksim" tezinin kabulü için büyük bir diplomasi başlatmıştır. Bu dönemde İngiltere, çözüm için yeni bir taslak plan hazırlamış ancak hazırlan bu Foot Planı⁸, Yunanistan'ın "Enosis" ve Türkiye'nin de "Taksim" tezlerini içeren bir çözüm olmadığı için, her iki ülke tarafından reddedilmiştir (Alasya, 1992, s. 536). Türkiye Plan'a olumsuz cevap verip "Taksim" tezinde ısrar edince İngiltere de Yunanistan ile anlaşma yönünde bir manevra yapmıştır. Bu politik manevra Türkiye tarafından eleştirilmiş ve Türkiye-İngiltere ilişkileri olumsuz bir evreye girmiştir. İngiltere'nin Yunanistan ile yakınlaşması ve Ada'daki Rumlara yumuşak davranıp tavizler vermesi sonucunda EOKA'nın Türklere karşı baskı yapmasına ve silahlı eylemlerini arttırmasına yol açmıştır (Son Posta, 23-24 Ocak 1958: 3). Kıbrıs Türkleri de hem EOKA'nın saldırıları hem de İngiltere'nin olumsuz tutumuna karşı mitingler yapmış ve "Taksim" istediklerini belirtmişlerdir. Ada'daki İngiliz Sömürge Yönetimi bu mitinglere çok sert müdahalelerde bulunmuş ve bunun sonucunda 5 Türk ölmüş, 148 Türk de yaralanmıştır (Son Posta, 28-29 Ocak 1958: 1,3). Kıbrıs'ta yaşanan olaylar üzerine Türkiye'de protestolar ve mitingler tertip edilmiştir (Son Posta, 30 Ocak 1958: 1,4; Son Posta, 1 Şubat 1958: 1,3; Son Posta, 12 Mayıs 1958: 1,6).

Bu olaylar sonucunda Kıbrıs Meselesi Türk Kamuoyunda fazlasıyla yer edindiği gibi Meclisin de en önemli gündemi haline gelmiştir. Mebuslar bu konuda çok hassas davranmış ve Kıbrıs Meselesini bir milli dava addederek üzerinde detaylı bir şekilde çalışmışlardır. Trabzon Mebusu Sabri Dilek, "Kıbrıs' ta İngiliz askerleri tarafından şehit edilen ve yaralanan soydaşlarımıza ve bu faciyanın yaşanmasına sebep olan İngiliz Hükümetinin tutumuna" dair bir beyanat vermiştir (TBMM ZC, 11/1, 31.01.1958, s. 594-595):

"Muhterem arkadaşlarım, bu haftanın başında haklı dâvalarını savunmak için miting yapan Kıbrıslı kardeşlerimizden birçoğunun İngiliz askerlerinin saldırılarına maruz kaldıklarını biliyoruz. İngiliz Hükümeti Kıbrıs sokaklarında, kanunlara uygun mitin yapan suçsuz soydaşlarımız feci bir şekilde katletmiştir. Bütün gazeteler kadın ve çocukların zırhlı araçlar altında ezilerek hunharca katledildiğini yazmaktadır. Bu katliamlar sonucunda 8 soydaşımız şehit olmuş, 70 kişi de yaralanmıştır. Kıbrıs'ta 1950 yılında beri her türlü tedhişçiliği yapan Rumlara karşı en ağır müdahale göz yaşartıcı gaz olmasına rağmen, Türklerin yaptığı sessiz ve silâhsız bir mitinge en ağır silahlarla müdahale etmişlerdir. Bu durum karşısında sessiz kalmak ve İngiltere'ye nefret beslememek mümkün değildir. Yüce Meclisin huzurunda şehitlerimizi anarken, İngiltere hükümetini de kınıyorum."

Sabri Dilek'ten sonra bu konu hakkında söz isteyen ve kürsüye gelen Mardin Mebusu Hasan Reşit Tankut ise şunları ifade etmiştir: "Kıbrıs'ta mağdur ve masum olan soydaşlarımız katledilmiştir. Biz de -CHP Grubu adına söylüyorum- Sayın Dilek'in ifadelerini aynen tasvip ediyoruz. Allah şehitlerimize rahmet etsin kalanlara da sabırlar ihsan eylesin."

Kıbrıs'ta yaşanan bu olaylar üzerine aynı birleşimde Bursa Mebusu Halûk Şaman ve arkadaşları, "Kıbrıs'ta İngiliz askerleri tarafından şehit edilen soydaşlarımızın ruhlarını yâd etmek için üç dakikalık saygı duruşu yapılmasına dair" bir takrir vermiştir. Bu takrir Meclis

⁸ Foot'un planında, Türk toplumunun azınlık haklarının garanti edildiği 7 yıllık bir muhtariyet devresinin olabileceğini, bu yüzden Ada'daki Türklere uygulanması koşuluyla 'Self-Determinasyon ilkesinin kabul edilebileceği belirtilmekteydi.

Başkanı tarafından kabul edilmiş ve ayakta üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur (TBMM ZC, 11/1, 31.01.1958, s. 596).

Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Merkez Komitesi⁹, yaşanan olaylar karşısında bir bildiri yayımlamıştır (Balyemez, TMT'nin Kuruluşu, s. 38). TMT bildirisinde; İngiliz yönetiminin şiddet uygulamaları protesto edilmiş, Kıbrıs Türk toplumuna “Pasif Mukavemet” çağrısı yapılmış ve “Kıbrıs Türk Muhtarlarının” görevlerinden istifa etmeleri istenmiştir. Bu bildiri üzerine İngiliz Sömürge Yönetimi, TMT'ni etkisizleştirmek ve TMT kurucu başkanı Rauf R. Denktaş'ı saf dışı bırakmak için Ada'dan çıkarılmasına karar vermiştir. 1958 yılı ocak ve şubat ayında yaşanan olaylardan sonra EOKA lideri Grivas, 1958 yılı nisan ayında yayımladığı bildiride “Enosis için topyekûn harp” ilan etmiştir. TMT yönetimi, bu gelişme karşısında köy ve savunma birliklerinin örgütlenmesini hızlandırmıştır. TMT Merkez Komitesi, 23 Nisan 1958 tarihinde yayımladığı bildiride; vatan topraklarının korunması için Kıbrıs Türklerini ilk kez “ Aktif Mücadeleye” çağırmıştır. Türk Hükümeti, Kıbrıs'ta gerginliğin tırmandığı bu dönemde TMT'yi destekleme kararı almıştır (Balyemez, TMT'nin Kuruluşu 2018, s. 22-53). İngiliz Sömürge Yönetiminin Kıbrıs'ta Türklere karşı çok sert müdahalelerde bulunması ve EOKA'nın silahlı eylemleri Türkiye'de aşırı rahatsızlığa sebep olmuştur. Bu nedenle Türk Halkı, İngiltere ve Yunanistan'ın Ada'daki baskıcı tutumuna karşı 8 Haziran 1958'de İstanbul'da 300 bin kişilik bir miting tertip etmiş, Türkiye'nin isteğini “Ya taksim ya ölüm” sloganı ile güçlü bir biçimde dile getirmiştir (Son Posta, 9 Haziran 1958: 1,3).

Bursa Mebusu Halûk Şaman ve iki arkadaşının 16 Haziran 1958 tarihinde Meclise verdiği; “Kıbrıs Adası'nda barış ve huzurun sağlanmasının ve uluslararası dostluk ilişkilerinin gelişmesi için bu konunun yegâne çaresinin Taksim tezinin kabul ve tatbik edilesi olduğunun TBMM Başkanlığı tarafından tüm dünya parlâmentolarına bildirilmesine” dair verdikleri karar üzerine önce Denizli Mebus Baha Akşit söz almış ve konuşmasında; “*Kıbrıs'ta beş yıldan beri Yunanistan'ın desteği ve gönderdiği silahlar ve subaylar eliyle her türlü tedhiş faaliyetleri yapılmakta ve oradaki soydaşlarımız saldırılara maruz kalmakta, katledilmektedir.*” belirtmiştir. Akşit, konuşmasının devamında ise Rumların Ada'da Türkleri katlettiğini fakat dünya kamuoyuna ise Türkleri suçlu gösterdiğini, Türkiye'nin buna karşı tedbir almasını, dünya kamuoyunun aydınlatılması ve “Taksim” tezinin benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC, 11/4, 16.06.1958, s. 494).

Verilen karar ve Baha Akşit'in konuşması üzerine söz alarak kürsüye gelen Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ise yaptığı konuşmada; Kıbrıs'ta yaşanan olayların müsebbibinin Yunanistan ve Rumlar olduğunu, Türkiye'nin NATO üyesi olarak sorumlu davrandığını ve hükümet olarak olayları yakından takip ettiklerini belirttikten sonra: “*Adadaki soydaşlarımızın can ve mal güvenliği için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz ve büyük bir ciddiyetle olayları takip ediyoruz. Konu çok hassas olduğu için gizli bir celsede görüşmelere devam etmeyi teklif ediyorum.*” ifadelerini kullanmıştır.

Zorlu'nun bu teklifi üzerine Meclis, toplantının geri kalan kısmının gizli celse olarak yapılmasına karar vermiş ve toplantı gizli olarak devam etmiştir. Bu gizli oturumda Bursa Mebusu Halûk Şaman, Denizli Mebusu Baha Akşit ve Konya Mebusu Himmet Ölçmen'in vermiş olduğu karar okunmuştur. Bu kararda, Rumların yaptıkları katliamlar ve zulümler uzun uzadıya anlatılmış ve kararın sonunda şu ifadeler yer verilmiştir: “*Kıbrıs Türklerinin her zaman söylediği gibi bu saldırılar da göstermiştir ki bu iki toplum bir arada yaşayamaz. Türkler asla Rumların idaresi altında yaşamayı kabul etmeyecektir. Adada Türklere karşı girişilen bu*

⁹ Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonucunda Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasına karar verilmiştir. TMT'nin her türlü saldırılara karşı Kıbrıs Türk toplumunun savunmasını üstleneceği, ifade edilmiştir.

insanlık dışı saldırıları ve yaşanan bu olaylarının müsebbiplerini kınadığımızı ve aşağıdaki hususların TBMM Başkanı tarafından dünya parlâmentolarına duyurulmasının teklif ederiz.”

Bu taksir üzerine Meclis; “Kıbrıs Adası'nda barış ve huzurun sağlanması, ülkeler arası dostluğun gelişmesi ve sulh içerisinde bir çözüme kavuşturulması için Taksim tezinin kabul ve tatbik edilmesinin elzem olduğunun TBMM Başkanlığı tarafından Dünya Parlâmentolarına duyurulmasına dair” karar almıştır. Meclisin aldığı karar metni özetle şu şekildedir (TBMM ZC (Gizli Celse), 11/4, 16.06.1958, s. 497):

“Türkiye. Kıbrıs Meselesi Yunanistan tarafından ortaya atıldığından beri kendi ülkesinin ve 120 bin soydaşımızın güvenliği ve hayati meselesi olmasına rağmen, hep metanetli ve sabırlı davranarak bölgesel ve uluslararası dostluklara önem vererek uzlaşıcı bir zeminde çözmeyi amaçlamış ve fedakârlık yaparak ilk defa Yunanistan tarafından ortaya atılan Taksim tezini kabul etmiştir. Kıbrıs'ta son yaşanan olaylar göstermiştir ki meselenin bir an önce barışçıl ve Adaletli bir şekilde çözülmesi gerekmektedir. Adadaki iki cemaatin bu olaylardan sonra bir arada yaşamasına imkân yoktur. O yüzden Adada kalıcı barışın ve huzurun gelmesi için en makul çözüm “Taksim”dir. Bu kararın TBMM Başkanı tarafından dünya parlâmentolarına duyurulmasına oybirliği ile karar verilmiştir.”

Meclis tarafından kabul edilen bu karar metni 25 Haziran 1958 tarih ve 9941 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak bütün dünya ülkelerine ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 25 Haziran 1958: 4-6). Bu süreçte Türkiye “Taksim” tezini benimsemiş ve bunun Adadaki 120 bin soydaşımız için elzem olduğunu en üst perdeden dile getirmiştir. Hükümetin benimsediği “Taksim” tezi meclis tarafından da desteklenmiş ve tüm dünyaya Kıbrıs Meselesinin milli dava olduğu çeşitli zamanlarda ilan edilmiştir.

7. İngiltere'nin Müdahalesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Giden Süreç (1958-1960)

Yunanistan ve Makarios'un Foot planını reddetmesi sonrası İngiltere Mac Millan Planı'nı gündeme getirmiştir. 19 Haziran 1958'de açıklanan Macmillan planı, yedi yıllık bir geçiş dönemi çerçevesinde adaya siyasi otonomi tanıyordu. Ada'daki Türklerin ve Rumların siyasi haklarını belirliyordu. Plan İngiltere tarafından NATO Konseyine getirilip bazı değişikliklere uğramış ve ortaklık yerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantörlük verilmiştir. Yunanistan'ın Enosis ve Türkiye'nin Taksim tezini uygun bulmayarak Kıbrıs'ta iki toplumlu bir yapıyı öngören bu Plan, Yunanistan tarafından kabul görmemiş fakat Türkiye tarafından müzakere edilmeye uygun görülmüştür. Bu planın görüşülmesi ve Adada kalıcı çözümün sağlanması için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılacağı bir konferans düzenlenmesi teklif edilmiştir fakat bu teklif iki defa Yunanistan tarafından reddedilmiştir. Mac Millan Planı 25 Ağustos 1958'de Türkiye tarafından kabul edilmiştir (Yeni İstanbul, 26 Ağustos 1958) ve 30 Eylül 1958'de de Burhan Işın, bu plan çerçevesinde Türkiye temsilcisi olarak Kıbrıs'a gönderilmiştir (Gazioğlu, 2002, s. 931; Son Posta, 30 Eylül 1958: 1). Böylece Türkiye Kıbrıs'ın geleceğine dair alınacak kararlara doğrudan taraf olmuş ve Ada'daki yönetimde söz hakkı elde etmiştir. Türkiye'nin temsilci göndermesi Rumları endişelendirmiş ve Ada'da taksim planının uygulanacağı korkusu uyandırmıştır. Bu nedenle Rumlar, Mac Millan Planı'nın uygulanmasını engellemek için EOKA'yı harekete geçirerek Ada'da sivillere yönelik saldırılar başlatmıştır (Son Posta, 19 Eylül 1958: 1,3; Yeni İstanbul, 2 Ekim 1958: 1,4). Yunanistan, planın uygulanmasını engellemek için BM'e başvuruda bulunmuştur ve konu BM tarafından gündeme alınmıştır (Son Posta, 15 Ağustos 1958: 3). Kasım ayında müzakerelere başlayan BM Genel Kurulu, Kıbrıs konusunun üç hükümetin katılımıyla bir konferansta görüşülmesi ve çözüme kavuşturulmasına karar vermiştir (Yeni İstanbul, 6 Aralık 1958: 1,3; Armaoğlu, 1963, s. 507). Yine 16-18 Aralık 1958 tarihlerinde toplanan NATO toplantısında üye devletlerin telkini

sonucunda taraflar “Enosis” ve “Taksim” tezlerini terk ettiklerini açıklamışlardır.¹⁰ NATO’nun güneydoğu kanadını oluşturan bu bölgede, Yunanistan ve Türkiye arasında ortaya çıkacak bir anlaşmazlığın Rusya’ya yarayacağını düşünen ABD, oluşabilecek bu olumsuz durumu engellemek için inisiyatif almış, taraflara tezlerinden vazgeçmesini belirterek, iki toplumlu bir çözümün kabul edilmesini sağlamıştır (Armaoğlu, 1963, s. 496). Böylece, Kıbrıs Meselesinin çözümü için taraflar masaya oturmuş ve müzakereler başlamıştır (Değerli, 2012, s. 85-102).

İngiltere, iki toplumun kurucu ortak olacağı Kıbrıs Cumhuriyeti önerisini taraflara sunmuştur. Türkiye her ne kadar “Taksim” tezini savunsa da geline nokta kalıcı bir barışın sağlanması için uluslararası konjonktürde iki toplumlu yapıyı çözüm olarak görmüştür. Çünkü bu plan, Türk toplumunu Ada’da azınlık olmaktan kurtardığı gibi yönetimde söz sahibi olmasını ve yeni devletin kurusu unsuru olmasını sağlıyordu. Diğer önemli bir husus ise Türkiye Garantör Devlet olarak Ada’nın ilhakının önünü resmi olarak kesmiş oluyor ve bunu meşru bir zemine oturtuyordu. Bu minvalde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında müzakereler başlamış ve bu görüşmeler sonucunda taraflar arasında 11 Şubat 1959’da Zürih Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ilanı ve uluslararası bir statü kazanması amacıyla da 19 Şubat 1959’da da İngiltere Başbakanı H. Mac Millan, Yunanistan Başbakanı C. Karamanlis ve Türkiye Başvekili A. Menderes, Kıbrıs Rum Temsilci Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk Temsilci Dr. Fazıl Küçük tarafından¹¹ Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması resmen kabul edilmiştir. Bu anlaşmalar ile Türkler yeni kurulan bu devletin eşit statülü ve kurucu taraflarından biri olmuştur (BCA, 030-01/38-227-17).

Bu anlaşmalar yapıp kamuoyuna duyurulduktan sonra Mecliste de hareketlilik başlamıştır. Gümüşhane Mebusu Hüsrev Polat’ın 20 Şubat 1959 tarihinde Meclise verdiği; “Kıbrıs konusunda hükümetin Meclise izahat vermesine” dair şifahi sual takriri, Meclis Başkanlığı tarafından Başvekâlete gönderilmiştir (TBMM ZC, 11/7, 20.02.1959, s. 256-258).

Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, 28 Şubat 1959 tarihinde bütçe görüşmeleri için toplanan Meclis’te, Hariciye Vekâleti Bütçesi hakkında bilgi verirken Kıbrıs ile ilgili uzun bir izahat yapmıştır. Zorlunun yaptığı açıklama; Kıbrıs’ın Türkiye için hayati önem arz ettiğini, ne pahasına olursa olsun başka devlete bırakılmayacağını, Ada’daki soydaşlarımızı koruyacaklarını, müttefikler arasındaki dostluk ve barış için üçlü çözümün uygun olacağı, bu çözümün BM, NATO ve bölge güvenliği açısından da hayati önem taşıdığını belirtmiştir. (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 1350-1356).

Zorlu, konuşmasının devamında; İki ülkenin bu Antlaşma ile barış taraftarı olduklarını gösterdiklerini, Kıbrıs için yapılabilecek en iyi antlaşma metni olduğunu, NATO ve BM bağlamında önemli bir aşama olduğunu, tarafların birbirine tam itimat ettiğini belirttikten sonra antlaşma metni hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Konuşmasının sonunda Zorlu şu ifadelerle yer vermiştir: *“Bu anlaşmalar Türkiye ve Yunanistan için büyük bir iftihar sebebi ve ehemmiyetli bir zafer teşkil etmiştir. Bu anlaşmalara üzülen tek bir taraf vardır o da komünist kanattır. ... Kıbrıs sorusunda kendileri için büyük çıkarlar bekleyen bu blok, yapılan anlaşmalar sonucunda büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve bu anlaşmaları yermiştir.”*

¹⁰ NATO Genel Sekreteri Henri Spaak ve İngiltere Başvekili Mac Millan’la Eylül 1958 tarihinde yapılan Kıbrıs Konferansında uzun bir görüşme yapmışlardır. Bu toplantıdan sonra NATO Genel Sekreteri Spaak, Yunanistan ve Türkiye tarafı ile görüşerek konunun suhuletle çözülmesini söylemiştir. (*Son Posta*, 28 Ekim 1958, 5 Kasım 1958). NATO Vekiller Konseyi 16 Aralık 1958’de Paris’te toplanmış ve burada her iki ülkeye masaya oturup plan çerçevesinde sorunu çözmeleri talimatı verilmiştir.

¹¹ Adnan Menderes Zürih’ten Londra’ya giderken Türk Heyetini taşıyan uçak düşmüş ve bu kazadan Adnan Menderes yaralı kurtulmuştur. Bu olay üzerine Mecliste geçmiş olsun dilekleri babında birkaç konuşma yapılmıştır.

İmzalanan bu uluslararası Antlaşmaların geçerli olabilmesi için Meclis onayına sunulması gerekiyordu. Bunun üzerine Denizli Mebusu Baha Akşit ve iki arkadaşı Bütçe görüşmelerinin yapıldığı 28 Şubat 1959 tarihinde Meclise şu takrir sunmuştur (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 414): *“Hükümetimiz tarafından imzalanan bu anlaşmaların onaylanmasını ve hükümetin izlediği bu politikanın desteklenmesini teklif ederiz.”* Bu takrir üzerine söz alan Malatya Mebusu Nüvit Yeltekin, şu konuşmayı yapmıştır (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 415):

“Bütçe görüşmelerinin yapıldığı bu yorucu zamanda ve sınırlı bir vakitte böyle önemli bir konunun enine boyuna tartışılmadan anlaşmaların onaya sunulmasını doğru bulmuyorum. Grup olarak bu konunun şimdi görüşülmesine taraftar değiliz. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz ve Antlaşma metni vekillerin ellerine ulaşmamıştır. CHP Grubu olarak milli davalarda ve milli menfaatlere bağlılığımız tamdır ama konu üzerinde ayrıntılı konuşmak icap etmektedir.”

CHP grubu adına konuşan Nüvit Yeltekin bu sözleri ve teklifi üzerine Hariciye Vekili (Çanakkale Mebusu) Fatin Rüştü Zorlu söz alarak; *“Konuyu ayrıntılı bir şekilde izah ettim. Bu anlaşma Türkiye Cumhuriyeti’nin menfaatinedir ve onaylanması doğru olacaktır. Mebusların ve partilerin arzu ettiği gibi tabi konunun ayrıntılı bir şekilde görüşülmesinden kaçınmıyoruz. Bu konunun ertelenmeden bir an önce tasvip etmeniz yerinde olacaktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi vermeye her zaman hazırız.”* ifadelerini kullanmıştır (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 416).

Bu konuşmadan sonra söz alarak kürsüye gelen Kırşehir Mebusu Osman Bölükbaşı ise konuyla ilgili görüşlerini ifade etmiştir: *“Bu konunun şimdi reye konulmasını uygun bulmuyoruz. Konu üzerinde etraflıca konuşmak ve incelemek gereklidir. Çünkü bundan önce Taksim tezini benimseyen hükümet, bu sefer de böyle bir karar almış ve imzalamıştır. Bence bu konunun parti organlarında enine boyuna konuşulduktan sonra burada görüşülmesi ve reye sunulması daha münasip olacaktır.”*

Bu konuşmadan sonra Nüvit Yetkin ve beş arkadaşının verdiği ikinci takrir Meclis Başkanı tarafından okunmuştur: *“Kıbrıs için büyük önem arz eden bu anlaşmaların bütçe görüşmelerinin yapıldığı bir zamanda ve sınırlı vakitte reye sunulmasının uygun olmadığı ve bu konunun başka bir oturumda görüşülmesini teklif ederiz.”* Bu takrir üzerine Mecliste çeşitli konuşmalar ve tartışmalar olmuştur. Konunun hassas olması bakımından Kıbrıs Meselesinin başka bir toplantıda görüşülmesi istenmiş ve Meclis başkanlığı bu teklifi kabul ederek konunun başka bir oturumda ele alınmasını kararlaştırmıştır (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 417-418).

2 Mart 1959 Pazartesi günü toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetin Kıbrıs konusunda izlediği politika ve imzaladığı Londra Antlaşması’na dair tezkereyi müzakere etmiştir. Meclis Başkanı oturumun açılışında Adnan Menderes (Başvekil) imzasıyla gelen Hükümet tezkeresinin Meclise sunulmasına dair teklifi okumuştur (TBMM ZC, 11/8, 02.03.1959, s. 9-11). Başvekilin gönderdiği bu teklif yazısından sonra Hükümet Tezkeresi Mecliste okunmuştur. Tezkere de özetle; Türkiye’nin menfaatine uygun olarak üç devlet arasında Zürih ve Londra anlaşmalarının imzalandığı, bu anlaşmalar ile Kıbrıs Devletinin uluslararası bağımsız bir devlet olmasının sağlandığı ve üç ülkenin de buradaki statüsünü resmi olarak belirlediği ifade edilmiştir.

Tezkerede yapılan anlaşmaların içeriği, oluşturan metinler ve bağlayıcı yasalar hakkında uzun bilgi verildikten sonra bunların nasıl uygulanacağı da izah edilmiştir. Tezkerenin devamında kullanılan şu cümleler dikkat çekmektedir: *“Türkiye, bu anlaşmalarla milli menfaatlerine uygun hedeflerine ulaşmış, bölgede ortak kaderi paylaşan Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun güçlenmesine sağlayacağı gibi NATO ve BM gibi uluslararası ittifakların da prensiplerin uygun bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Sulh yoluyla çözülen bu meselede*

hükümetimiz amacına ulaşmıştır. Bu anlaşmaların onaylanmasını yüce Meclisimizin takdirlerine sunuyoruz.”

Tezkere okunduktan sonra bu konu hakkında mebuslar tarafından verilen takrirler de belirtilmiş ve konu üzerinde konuşmak isteyen mebuslara söz hakkı verilmiştir. Konu hakkında söz alan ve kürsüye gelen Adana Mebusu Kasım Gülek’in ifadeleri Meclisin Kıbrıs konusundaki tutumunu açık bir şekilde göstermektedir: *“Kıbrıs bu ülkenin millî dâvasıdır. Bu milli meselenin ülkemiz menfaatlerine uygun bir şekilde çözülmesini samimiyetle arzu ediyoruz. Biz Kıbrıs Meselesini, partiler üstü milli bir mesele olarak görmekteyiz. Bu meselenin ve anlaşmaların iyi bir şekilde incelenmesi istiyoruz. Bu nedenle bu konu hakkındaki müzakerelerin önümüzdeki bir güne bırakılmasını teklif ediyoruz.”* Bu konuşma ve diğer mebusların teklifi üzerine konunun görüşülmesi başka bir güne ertelenmiştir.

Meclis konuyu görüşmek üzere 4 Mart 1959 Çarşamba günü tekrar toplanmıştır (TBMM ZC, 11/8, 04.03.1959, s. 21-59). Hükümet tezkeresini görüşmesi teklifi yapılmış ve Meclis görüşülmesini kabul etmiştir. Konu üzerinde Hükümet ve Muhalefet mebuslarından birçok kişi söz istemiş ve uzun konuşmalar yapmıştır. CHP Meclis Grubu adına söz alan İsmet İnönü (Malatya) Kıbrıs Meselesinde tarafların takip ettiği politikalara değindikten sonra uzun bir konuşma yapmıştır:

“Bu anlaşma metinleri her iki ülkenin eski tezlerinden vazgeçip bu yeni esasları kabul ettiğini göstermektedir. Hükümetin kendiliğinden politika değiştirmesini eleştirmekle birlikte bu yeni politikayı ve anlaşmaları ülkemiz ve Adadaki Türk cemaati açısından faydalı buluyorum. Çünkü bu anlaşmada birçok olumlu kazanımlar elde edildiği görülmektedir. Uluslararası şartların ve müttefiklerin emniyetinin hükümetimizi bu anlaşmalara sevk ettiğini biliyoruz. Bütün bu durumları göz önüne alarak belirteceğimiz tahsisler yapıldıktan sonra ülkemizin menfaati için bu anlaşmaları tasvip edeceğimizi beyan ederiz.”

İnönü konuşmasında ülkenin menfaati ve uluslararası ilişkilerin selameti için bu anlaşmayı teklif edecekleri birkaç değişikliğin kabul olması durumunda tasvip edebileceklerini belirtmiştir. Konuşmasının devamında İnönü; imzalanan Antlaşmada belirsizlikler olduğu, bağımsız devletin ilanında ve sonrasında yaşanabilecek sorunlarda ne gibi bir politika izleneceği, yaşanacak sorunlarda Türkiye’nin tek başına politika belirleyip hareket etme hakkının batılı devletler tarafından verilmeyeceğine inandığını, bu anlaşma ile “Taksim” tezinin hukuken olduğu gibi, fiilen de tatbik edilmesine imkân bırakılmadığını, bir taraftan müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti Antlaşması’nı yapıp, sonra herhangi bir durumda Kıbrıs’ın taksimini fiilen düşünülmüş olması ihtimalinin olmadığını belirterek Antlaşmalar ile ilgili birçok önemli hususa dikkat çekmiştir. İnönü konuşmasında özellikle iki konuda eksiklik bulunduğunu ve yapılacak tashihlerde bunların mutlaka metne dökülüp garanti altına alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki Yunanistan’ın Antlaşmalar ile kesin olarak Ada’nın ilhaki konusunda hukuken ve fiilen bertaraf edilmesi, ikinci husus ise Türkiye’nin Ada’daki Türk cemaatine iktisadi yardım hükmünün kayıt ve tasrih edilmesidir.

İsmet İnönü’den sonra sorulara cevap vermek amacıyla Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), Konu Üzerinde D. P. Meclis Grubu Adına Zeyyat Mandalıncı (Muğla), Kasım Gülek (Adana), Fahri Karakaya (Elâzığ), Basri Aktaş (Kastamonu), Necati İlter (Sivas), Bahadır Dülger (Gaziantep), Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), Halûk Timurtaş (Balıkesir), Fethi Çelikbaş (Burdur), Turhan Feyzioğlu (Sivas) ve Nüvit Yetkin (Malatya) söz alıp uzun konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalardan sonra Meclis Başkanı Zürih ve Londra Antlaşmalarının onaylanması hususunu oylamaya sunmuştur. Yapılan oylama neticesinde Zürih ve Londra Antlaşmalarının tasvibi ile Hükümetin Kıbrıs politikası 138 ret oyuna karşı 347 oyla kabul edilmiştir (TBMM ZC, 11/8, 04.03.1959, s. 54). Meclisin Antlaşmaları kabul

etmesi üzerine teşekkür etmek için kürsüye gelen Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu şu konuşmayı yapmıştır:

“Anlaşmalar için verdiğiniz itimada hükümetimiz adına teşekkür ederim. Antlaşmalar Türk Milletine ve Kıbrıs'taki Türk toplumuna hayırlı olsun. Bu anlaşmaların dost ve müttefik ülkeler için daha faydalı olacağı inancındayız. Hepinize Hükümet adına tekrar teşekkür eder ve Anlaşmaların ülkemize ve milletimize hayırlı olmasını temenni ederim. Kıbrıs Cumhuriyetin daima refah ve huzur içinde yaşamasını, Türk ve Yunan dostluğu için hayırlı bir örnek olarak baki kalmasını dilerim.”

Zürih ve Londra Antlaşmalarının kabul edilmesinden sonra Kıbrıs Meselesi uzun süre Meclis gündemine gelmemiştir. Çünkü imzalanan Antlaşmalar neticesinde Kıbrıs'ta olaylar durulmuş ve Ada'daki her iki cemaat de yeni kurulacak devlet içinde kendilerine verilen yasal hakları ve sorumlulukları yerine getirme hazırlıkları ile meşgul olmuşlardır. Bu süreçte Adadaki İngiliz yönetimi de kendine verilen yasal üsleri düzenleme ve yeni kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetine yönetimi devretme hazırlığı içinde olmuştur. Kıbrıs'ta olaylar durulduğu için de Türkiye kamuoyu ve Meclis artık bu konuyla alakalı pek bir gündem sahibi olmamıştır. Sadece Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş'ın 9 Aralık 1959 tarihinde Meclise verdiği “Zürih ve Londra'da yapılan görüşmelere kimlerin katıldığına” dair tahrirî sual takriri Meclis Başkanlığı tarafından Başvekâlete gönderilmiştir (TBMM ZC, 11/10, 09.12.1959, s. 322). Başvekâlet adına Hariciye Vekili Namık Gedik 18 Ocak 1960 tarihindeki toplantıda Mecliste bu takrire cevap vermek için kürsüye gelmiş; Zürih ve Londra toplantılarına Hükümeti temsilen katılanlarının ismini açıklamıştır (TBMM ZC, 11/11, 18.01.1960, s. 246-247). Bu takrir haricinde Kıbrıs Meselesi bu dönemde bir daha sualler ve farklı tartışmalarla meclis gündemine gelmemiştir.

Hükümet yeni kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Zürih Antlaşması ile Türkiye'ye tanınan Garantörlük kapsamında Askeri Birlik gönderme hazırlığını yaparken bir yandan da bu birliğin masrafları ve aylık ücretleri ile ilgili yasaların çıkarılması için hazırladığı kanun taslaklarını Meclise sunmuştur. Hükümet hazırlamış olduğu: “Kıbrıs'a gönderilecek Türk Askerî Birliği mensuplarının, aylık ve ücretleriyle çeşitli istihkakları ve Birliğin sair masrafları hakkında kanun lâyihası (Millî Müdafaa ve Bütçe Encümenlerine)” Kanun teklifini 27 Ocak 1960 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuştur (TBMM ZC, 11/11, 27.01.1960, s. 357). Yapılan görüşmeler sonucunda bu teklif diğer bütçe kalemler ile birlikte 26 Şubat 1960 Cuma günü Meclis tarafından onaylanmıştır (TBMM ZC, 11/12, 26.02.1960, s. 610). Yapılan anlaşmaların taraf ülkeler ve TBMM tarafından onaylanması sonucunda 15/16 Ağustos 1960 gecesi Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir (Tamçelik, 2023, s. 134; Son Posta, 16 Ağustos 1960).

8. Sonuç

Kıbrıs Meselesi, bugün olduğu gibi, 1950-1960 yılları arasında da Türkiye'nin en önemli konularından biri olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs politikası, 1950-1960 yılları arasında yaşanan olaylar ve konjonktüre göre değişiklik göstermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası; Batı, ABD, NATO ve BM eksenli olup, soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünya yapısından kaynaklı bir minvalde seyretmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs politikasında farklı evreler ve değişiklikler yaşanmasının temelinde dünyada meydana gelen siyasi ve iktisadi olayların yanı sıra coğrafik olarak merkezinde bulunduğu Orta Doğu'daki çatışmalar ve krizler de belirgin rol oynamıştır. Özellikle Rusya kaynaklı yaşanan tehditler sonucunda ülkenin toprak bütünlüğünü koruma çabası ön plana çıkmıştır. Bundan kaynaklı olarak Batı merkezli uluslararası teşkilatlar ile bölgesel iş birliği paktları genel gidişatı belirleyici rol oynamıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan tarih aralığında Kıbrıs Meselesi, Meclis gündemine yaşanan gelişmeler doğrultunda önem arz etmiş ve görüşmelerin ana konusu haline gelmiştir. Meclis, hükümetin Kıbrıs konusunda takip ettiği ve sürekli değiştirdiği politikalarını

eleştirmekle birlikte, konuya milli dava olarak baktığı için partiler üstü bir yaklaşım sergilemiş ve milli menfaatlere en uygun tavrı takınmıştır. Kıbrıs Meselesi, 1950-1955 yılları arasında çok nadir bir şekilde Meclis gündeminde yer edinirken, 1956-1958 yılları arasında özellikle bazı mebusların konuya hassas yaklaşması sonucunda Meclis'in en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Şubat 1959'da Antlaşmaların imzalanmasıyla TBMM, anlaşmaların tasvibi ve tashihi konusunda günlerce görüşmeler yapmıştır. Hükümet ve Meclis; konunun çözüm sürecinde, başından itibaren temkinli, uluslararası iş birliğine sadık, çözüm odaklı, müzakereci, sulh taraftarı, Ada'daki soydaşlarımızın hukukunu koruma ve milli çıkarların esas olduğu bir tutum içerisinde olmuştur.

TBMM konuya milli bir dava olarak bakmış, meseleye partiler üstü bir yaklaşım sergileyerek ülkenin ve milletin selameti için en iyi çözümü bulmaya gayret etmiştir. Konu Mecliste gündeme geldiği vakit, değişkenlik gösteren hükümet politikaları eleştiriler almasına rağmen bu tenkitler Kıbrıs'ın selameti ve Ada'daki 120 bin kişilik Türk nüfusunun geleceği için en iyi çözümü bulma çabasından başka bir şey değildi. Hükümetiyle muhalefetiyle Meclisin tüm partileri ve üyeleri meseleye milli dava olarak yaklaşmış ve bu yönde hareket etmiştir. Başvekil Adnan Menderes'in: "Kıbrıs'ta yaşayan 120 bin soydaşımızı yalnız bırakamayız ve 25 milyon Türkün yaşadığı bu vatanın emniyetini tehlikeye atamayız."; Baha Akşit'in: "Kıbrıs'ın, Türkiye ve Türk milleti için ne kadar hayati ehemmiyeti haiz olduğunu tüm dünyaya duyurmalıyız."; Cihat Baban'ın: "Bu dâva hepimizin davasıdır. Hepimizin ortak davasıdır. Bu memlekette herkesin üzerinde titrediği bir dâvadır." ve Kasım Gülek'in: "Kıbrıs, millî bir dâvadır. Biz Kıbrıs Meselesini, partiler üstünde bir millî mesele olarak görmekteyiz." sözleri, bize Meclis'in konuya yaklaşımı hakkında çok net bilgi vermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Declaration:

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There are no potential conflicts of interest in this study

Etik/ Ethic:

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030-01/37-226-3. BCA, 030-01/37-226-8. BCA, 030-01/38-227-1. BCA, 030-01/38-227-17. BCA,030-01/38-227-4.

Resmi Kaynaklar

Resmi Gazete, 19 Haziran 1956, Sayı: 9336, Kanunlar Dergisi Cilt: 38.
Resmî Gazete, 25 Haziran 1958, Sayı: 9941, Kanunlar Dergisi Cilt: 40.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.23, 92. Birleşim, 1. Oturum, 05.06.1953.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.26, 14. Birleşim, 4. Oturum, 07.12.1953.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.28, 48. Birleşim, 2. Oturum, 23.02.1954.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.2, 6. Birleşim, 1. Oturum, 19.11.1954.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.12, 76. Birleşim, 1. Oturum, 13.06.1956.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.15, 18. Birleşim, 1. Oturum, 19.12.1956.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.19, 66. Birleşim, 1. Oturum, 10.05.1957.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.1, 32. Birleşim, 1. Oturum, 31.01.1958.
TBMM Zabıt Ceridesi (Gizli Celse), D.11, C.4, 81. Birleşim, 1. Oturum, 16.06.1958..
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.4, 81. Birleşim, 1. Oturum, 16.06.1958 Pazartesi.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.7, 19-46-48. Birleşim, 1. Oturum, 18.02.1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.8, 49-50. Birleşim, 1. Oturum, 02.03.1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.10, 12. Birleşim, 3. Oturum, 09.12.1959..
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.11, 25-29. Birleşim, 1. Oturum, 18.01.1960.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, 48. Birleşim, 1. Oturum, 26.02.1960.

Sürelî Yayınlar

Son Posta,

Yeni İstanbul,

Ayın Tarihi.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Alasya, H. (1992). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* (Cilt I). Ankara: Türk Dünyası El Kitabı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi (1954-1959): Türk Hükümetinin ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Balyemez, M. (2021). *İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türk Siyasi Örgütlenmeleri (1923-1960)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (2018) TMT'nin Kuruluş Tarihi Hakkında KKTC'de Yanlış Oluşan Kamusal/Toplumsal Hafıza (İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında), *Turkish Studies*, 13(16), 35-53.
- _____ (2022, Mayıs). Lefkoşa Türk Gençlik Birliği (1953), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVIII (105), 225-250.
- Balyemez, M. & İnce, F. (2018). Mondros'tan Lozan'a Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (26) 855-870.
- Baytal, Y. (2021, Eylül). 1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9 (28), 301–322.
- Birsel, H., & Duman, O. (Nisan 2015). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Enerji Sorunsalı. *Uluslararası Tarih Kongresi* (s. 542-564). Lefke: Lefke Avrupa Üniversitesi.
- Bozkurt, İ. (2001). "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*. Ankara: HD Yayıncılık.
- Bozkurt, İ. (2009, Kasım). Kıbrıs Türk Halkının Varoluş Savaşı mı ya da Devletleşme Süreci. *Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*(1), 1-22.
- Değerli, E. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960) Cilt 6, Sayı 11, Kış 2012, s. 85-102. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6(11), 85-102.
- Erim, N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Gazioğlu, A. (2002). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs, Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 19). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gürel, Ş. (1984). *Kıbrıs Tarihi: Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika (1878-1960)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hasgüler, M. (1998). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- İsmail, S. (1992). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*. Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1998). *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*. Birinci Baskı, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Kökdemir, N. (1956). *Dünkü-Bugünkü Kıbrıs*. Ankara: İstiklal Matbaası.
- Kuran, E. (1964). "Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", *Kıbrıs ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler* (Çev: Seha L. Meray), (1993). İkinci Takım, C. II . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Manisalı, E. (2002). *Dünden Bugüne Kıbrıs*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Mütercimler, E. (1990). *Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri*. İstanbul: Yaprak Yayınları.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası (1919-1980)* (Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdağ, S. (2021). *Ulusal Basında Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Öztürk, O. (2003). *Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs*. Ankara: Altinküre Yayınları.
- Sonyel, S. (1978). İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı. *Belleten*, 42(168), 726-737.
- Soysal, İ. (1986). *1571'den Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: KKTC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, G. (2012). *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürecinde Türk Kamuoyu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Şener, B. (2013, Ağustos). 1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*(205), 103-137.
- Tamçelik, S. (2023). *Dünden Yarına Kıbrıs: Kıbrıs Türklerinin Var Oluş ve Devletleşme Mücadelesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Makine Öğrenimi Modelleri ile Yetişkin Eğitimi Analizi: Modellerin Karşılaştırmalı Performansı

Analysing Adult Education with Machine Learning Models: The Comparative Performance of Models

Kamil Abdullah EŞİDİR¹

Öz

Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2022 Yetişkin Eğitimi Araştırması mikro veri seti kullanılarak, bireylerin örgün eğitime katılım durumu ve bu durumu etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Analiz edilen veri seti, 14 değişken ve 24.462 gözlemden meydana gelmektedir. Veri ön işleme adımlarından sonra veri seti, eğitim ve test verileri olarak dengeli şekilde dağıtılmıştır. Sayısal veriler Standard Scaler yöntemi ile ölçeklendirilmiştir. Model performansları kesinlik, duyarlılık, F1 skoru ve doğruluk gibi metrikler ile ölçülmüş ve karmaşıklık matrisleri ile görselleştirilmiştir. Örgün eğitime katılım durumu bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Analizler sonucunda Gradient Boosting, XGBoost ve Cat Boost modelleri test doğruluğunda %94 başarı göstermiştir. Gradient Boosting ve LightGBM modelleri 0,92 AUC değeri ile ön plana çıkarken, Cat Boost ve XGBoost modelleri ise 0,91 AUC değerine ulaşmıştır. F1 skorunda ise Gradient Boosting ve LightGBM modelleri 0,75 ile en yüksek değerleri elde etmiştir. Örgün eğitime katılımında "yaş", "eğitim seviyesi" ve "medeni durum" faktörleri belirleyici olmuştur. Cat Boost modeli; dengeli performansı, yüksek doğruluk oranı, kesinlik ve AUC değerleri ile en uygun model olarak önerilmiştir. Çalışma sonucunda makine öğrenimi modellerinin, geleneksel istatistiksel yöntemlere kıyasla karmaşık veri yapılarındaki ilişkileri tespit etme kapasitesi anlaşılmıştır. Çalışma, Türkiye'deki eğitim politikalarının şekillendirilmesinde makine öğrenimi modellerinin kullanımı hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır. Veriye dayalı analizler sayesinde eğitim politikaları daha etkin hale getirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Makine Öğrenimi, LightGBM, Random Forest, Gradient Boosting, Cat Boost.

Abstract

In this study, the participation status of individuals in formal education and the factors affecting this status are analysed using the micro data set of the 2022 Adult Education Survey of the Turkish Statistical Institute (TurkStat). The analysed dataset consists of 14 variables and 24,462 observations. After the data preprocessing steps, the dataset was evenly distributed as training and test data. Numerical data were scaled with the Standard Scaler method. Model performances were measured with metrics such as precision, sensitivity, F1 score, and accuracy and visualised with complexity matrices. Formal education participation status is defined as the dependent variable. As a result of the analysis, Gradient Boosting, XGBoost and Cat Boost models achieved 94% success in test accuracy. Gradient Boosting and LightGBM models stand out with an AUC value of 0.92, while Cat Boost and XGBoost models achieved an AUC value of 0.91. In the F1 score, Gradient Boosting and LightGBM models obtained the highest values with 0.75. "Age", "education level" and "marital status" factors were determinants for participation in formal education. Cat Boost model was recommended as the most appropriate model with its balanced performance, high accuracy, precision and AUC values. The study revealed the capacity of machine learning models to detect relationships in complex data structures compared to traditional statistical methods. The study concludes that machine learning models can be used in shaping education policies in Türkiye.

Keywords: Machine Learning, LightGBM, Random Forest, Gradient Boosting, Cat Boost.

¹ Dr., Firat Development Agency, abdullahesidir@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-8106-1758>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 27.11.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.02.2025

Atıf İçin/For Cite: EŞİDİR K.A., "Makine Öğrenimi Modelleri ile Yetişkin Eğitimi Analizi: Modellerin Karşılaştırmalı Performansı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2):946-964

<https://doi.org/10.17755/esosder.1589887>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Türkiye’de 18 yaş ve üzeri bireylerin mesleki ve kişisel bilgi becerilerini artırmak amacıyla katıldıkları eğitim faaliyetlerine ilişkin kapsamlı veri sunan Yetişkin Eğitimi Araştırması, ilk olarak 2007 yılında gerçekleştirilmiş ve 2012, 2016 ile 2022 yıllarında ise güncellenerek, eğitim politikalarına yön vermede değerli bir kaynak haline gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) gerçekleştirdiği bu araştırma, bireylerin eğitim alma motivasyonlarını ve karşılaştıkları engelleri tespit etmeyi hedeflemektedir. Avrupa Birliği’nin (AB) hayat boyu öğrenme yaklaşımı ile uyumlu biçimde yürütülen bu çalışma, ülke genelindeki eğitim ihtiyaçlarını belirleyerek, eğitim programlarının geliştirilmesine ve revize edilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle bilgi ekonomisine geçiş sürecinde, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında yetişkin eğitimi kritik bir role sahiptir. Türkiye’de yetişkin eğitime katılım oranları, Avrupa Birliği ortalamalarının oldukça altındadır ve bu durum, eğitim politikalarının etkinliğini artırmak için yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır (TÜİK Yetişkin Eğitimi Araştırması, 2022).

Bu çalışma, Türkiye’deki yetişkin eğitiminin analizine yönelik makine öğrenimi yöntemlerini kullanmaktadır. Geleneksel istatistiksel yöntemler genellikle doğrusal ilişkiler üzerine kurulu olup, karmaşık veri yapılarındaki çok boyutlu ilişkileri tam anlamıyla modelleyememektedir (Eşidir ve Gür, 2024). Oysa makine öğrenimi teknikleri, büyük ve karmaşık veri setlerinden öğrenerek değişkenler arasındaki gizli kalıpları tespit edebilme yeteneğine sahiptir (Tosunoğlu vd., 2021). Bu yönüyle, çalışmamız yetişkin eğitimi faaliyetlerine katılımı etkileyen faktörleri derinlemesine analiz etmeyi ve de eğitim politikalarına yönelik daha doğru öngörüler sunmayı hedeflemektedir.

Geleneksel istatistiksel yöntemler incelendiğinde; regresyon analizleri, lojistik regresyon ve ANOVA gibi tekniklerin, belirli koşullar altında ve sınırlı değişkenlerle etkili olabildiği görülmektedir (Zhu vd., 2016). Ancak, büyük veri setleri ve çok boyutlu veri yapıları söz konusu olduğunda, bu yöntemler yetersiz kalmakta ve karmaşık ilişkileri açığa çıkarmada başarısız olmaktadır (Ji, 2023). Buna karşın, makine öğrenmesi teknikleri ise, büyük ve karmaşık veri kümelerinden öğrenme yeteneği sayesinde, geleneksel yöntemler ile aşılamayan birçok zorluğu kolaylıkla aşabilmektedir (Bae vd., 2021). Makine öğrenimi modellerinin seçilmesinin temel nedeni, verinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini daha iyi yönetebilme yeteneğidir. Örneğin, RandomForest ve LightGBM gibi modeller, büyük veri setlerinde ve çok boyutlu veri yapılarında etkin sonuçlar üreterek değişkenlerin etkileşimlerini yakalayabilmektedir (Pakarinen vd., 2022). Ayrıca, bu türden modeller eksik veri problemlerine karşı dayanıklılık gösterebilmekte ve aşırı uyum ve ezberlemeye (overfitting) karşı önlemler içermektedir. Bu nedenlerden ötürü, çalışmada makine öğrenimi modelleri tercih edilmiştir; böylelikle daha yüksek doğruluk oranlarına sahip tahminler elde edilmesi hedeflenmiştir.

1. Literatür Taraması

Son zamanlarda yapılan çalışmalar, geleneksel istatistiksel yöntemlerin kapsamlı veri kümelerindeki karmaşık ilişkileri ve gizli kalıpları ortaya çıkarmada yeterli olmayabileceğini ve daha gelişmiş teknik ve modellerin kullanılmasını gerektirdiğini göstermiştir (Speer, 2021). Makine öğrenimi algoritmaları kullanılarak, daha geniş bir değişken ve etkileşim yelpazesini dikkate alan daha doğru tahmin modelleri geliştirilebilir (Lim vd., 2024). Makine öğrenimi algoritmaları, daha geniş bir değişkenler dizisini ve bunların etkileşimlerini dikkate alarak daha kapsamlı bir yaklaşımlar sunmaktadır (Wu, 2023).

Yetişkin eğitimi, Avrupa Birliği tarafından hayat boyu öğrenme kapsamında 1980’lerden bu yana desteklenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalar,

AB ülkelerindeki uygulamalara paralel olarak yaygın ve örgün eğitim faaliyetlerinin önemini ortaya koymaktadır

Güleç (2012), yaşam boyu öğrenmenin sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle birlikte bir gereklilik haline geldiğini vurgulamaktadır. Çalışma, yaşam boyu öğrenmenin bireylerin mesleki, kişisel ve sosyal gelişimi için kritik bir öneme sahip olduğunu ve eğitim politikalarının, bilgi toplumunun gerekliliklerine uyum sağlamak için yeniden yapılandırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Kaya (2014) çalışmasında, küreselleşmenin etkisiyle yetişkin eğitiminin giderek piyasa odaklı hale geldiğini ve sosyal devlet anlayışının bu alandaki etkisinin azaldığını vurgulamaktadır. Kaya'ya göre, yeni liberal ideolojinin yaygınlaşmasıyla, eğitim dezavantajlı grupların erişiminden uzaklaşarak, ekonomik gerekliliklere hizmet eden bir yapıya dönüşmüştür. Kaya, yetişkin eğitiminin insancıl değerlerden uzaklaştırılarak ekonomik bir araç haline getirilmesine eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır.

Komşu (2017) çalışmasında, şiirin yetişkin eğitiminde kullanımı üzerine yoğunlaşmaktadır. Antik çağlardan bu yana eğitim materyali olarak kullanılan şiirin, metaforlar ve benzetmeler yoluyla öğrenme sürecine katkıda bulunduğu ve bireylerin empati kurma yetilerini geliştirdiği vurgulanmaktadır.

Polatoğlu (2022), Türkiye'de yetişkin eğitime yönelik politika belgelerini 11. Kalkınma Planı ve 2019-2023 Milli Eğitim Bakanlığı stratejik planı çerçevesinde incelemiştir. Çalışma, yetişkin eğitiminin OECD ortalamalarına göre eksiklikler taşıdığını ve COVID-19'un katılım oranlarını olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu ancak uygulamada eksiklikler içeren hayat boyu öğrenme sistemini güçlendirmek için yeni stratejiler geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir.

Zilyas ve Yılmaz (2023) çalışmasında, ortaokul öğrencilerinin eğitim başarısını tahmin etmek ve başarıyı etkileyen faktörleri belirlemek için makine öğrenimi yöntemlerini kullanmıştır. Rastgele Orman algoritması, %88 doğruluk ve 0.98 R-Kare değerleri ile en yüksek performansı sergilemiştir. Çalışma, öğrencinin Türkçe dersindeki başarısını en çok etkileyen faktörlerin aile geliri ve ders çalışma süresi olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, makine öğrenimi yöntemlerinin eğitim alanında öğrenci başarısını analiz etmek ve etkili politikalar geliştirmek için güçlü bir araç olduğunu göstermektedir.

Sinap (2024) çalışmasında, 2002-2022 yılları arasında eğitimde makine öğrenmesi üzerine yapılan 2.851 bilimsel yayını analiz ederek, bu alandaki gelişimi ve eğilimleri değerlendirmiştir. Çalışmada; "eğitsel veri madenciliği" ve "öğrenme analitiği" en fazla çalışılan konular olurken, ABD ve Çin'in ise en üretken ülkeler olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, eğitimde makine öğrenmesi araştırmalarının son yıllarda epeyce artış gösterdiği ve disiplinler arasında bir etki oluşturarak çeşitli alanlara katkı sağladığı anlatılmıştır.

2. Metodoloji

Büyük veri, çeşitlilik, hız ve hacimden ötürü çeşitli zorluklar barındırmaktadır (Suthaharan, 2014). Makine öğrenmesi veriye dayalı problemlerin çözümünde, uygun algoritmalarla modelleme yapmayı hedefleyen bir çeşit hesaplama disiplindir (El Naqa ve Murphy, 2015). Analizlerde kullanılan mikro veri setinde eksik veri bulunmamaktadır. Veri seti, analizler öncesinde eğitim (%80) ve test (%20) olarak dengeli bir biçimde ikiye ayrılmıştır. Sayısal değişkenler Standard Scaler yöntemiyle ölçeklendirilmiştir. Çalışmada kullanılan mikro veri setinin çok boyutlu yapıda olması ve doğrusal olmayan ilişkileri modelleyebilme kapasitesinden ötürü yapılan analizlerde makine öğrenmesi modelleri tercih edilmiştir. Analizlerde LightGBM, Random Forest, Cat Boost, Gradient Boosting ve XGBoost makine

öğrenimi modelleri kullanılmıştır. Model performansları, kesinlik, duyarlılık, F1 skoru ve doğruluk gibi metriklerle değerlendirilmiş ve karmaşıklık matrisleri kullanılarak görselleştirilmiştir. Model performanslarının iyileştirilmesi için GridSearchCV yöntemiyle hiperparametre optimizasyonu gerçekleştirilmiştir. Çalışma, veriye dayalı eğitim politikalarının oluşturulması açısından önemli bir katkı sunmakta olup, gelecekte daha geniş veri setleri ve farklı modelleme yaklaşımlarıyla desteklenebilir.

2.1. Veri Seti

Çalışmada, TÜİK'in 2022 Yetişkin Eğitimi Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, bireylerin eğitim faaliyetlerini "Örgün Eğitim" ve "Yaygın Eğitim" olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. Örgün eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim gibi yapılandırılmış programları kapsarken; yaygın eğitim, kurslar, seminerler ve diğer gayri resmi öğrenme faaliyetlerini içermektedir. Söz konusu veri seti, bireylerin eğitim katılım dinamiklerini anlamak ve eğitim politikalarına yönelik öneriler geliştirmek amacıyla kapsamlı bir temel sunmaktadır. Mikro veri setinde eksik verileri azaltmak ve de analiz aşamalarını kolaylaştırmak adına 14 değişken kullanılmıştır.

Analizi gerçekleştirilen veri setinde toplamda 24.462 gözlem ve 14 değişken bulunmaktadır. Değişkenler, katılımcıların demografik özellikleri, eğitim katılım durumları ve diğer eğitimle ilişkili faktörleri kapsamaktadır. Bu değişkenler ve açıklamaları detaylı olarak Tablo 1'de sunulmuştur. Bu kapsamlı veri seti, analizlerin metodolojik doğruluğunu sağlamak ve eğitim faaliyetlerinin çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Örgün eğitim faaliyetlerine katılım durumu ORGUN01 değişkeni bağımlı değişken olarak seçilmiştir. Diğer 13 değişken ise bağımsız değişkenler olarak analizlerde kullanılmıştır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veri Seti, Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken Adı	Açıklama	Seçenekler
HANE_GELIR	Hane halkı gelir dilimi	1 = 1. dilim (En düşük) 2 = 2. dilim 3 = 3. dilim 4 = 4. dilim 5 = 5. dilim (En yüksek)
CINSIYET	Katılımcının cinsiyeti	1 = Erkek 2 = Kadın
YAS	Katılımcının yaşı	18-69 70+
MEDENI_DURUM	Katılımcının medeni durumu	1= Hiç evlenmedi 2= Evli 3= Boşandı 4= Eşi öldü
OKUL_BITEN	Bitirilen en yüksek eğitim seviyesi	000= Bir okul bitirmedi 100= İlkokul 200= Ortaokul, ilköğretim 344= Lise 550= 2 veya 3 yıllık yüksekokul 600= 4 yıllık yüksekokul veya fakülte 700= Yüksek lisans 800= Doktora

Tablo 1. (devam)

FAAL_DURUM	Katılımcının iş durumu	11= Tam zamanlı çalışan 12= Yarı zamanlı çalışan 20= İşsiz/İş arıyor 31= Eğitim/öğretime devam ediyor (çırak, stajyer dahil) 32= Emekli veya işten ayrılmış 33= Engelli 35= Ev işleri ile meşgul 36= Diğer -1= Cevap yok
EGITIM_ARASTIRMA	Eğitime katılım	1= Evet 2= Hayır
YAYGIN01	Kurslara katılım	1= Evet 2= Hayır
YAYGIN02	Seminer ve çalıştaylara katılım	1= Evet 2= Hayır
YAYGIN03	İşbaşında rehberli temel eğitime katılım	1= Evet 2= Hayır
YAYGIN04	Özel derslere katılım	1= Evet 2= Hayır
GENEL_SAGLIK	Genel sağlık durumu	1= Çok iyi 2= İyi 3= Ne iyi ne kötü, Orta 4= Kötü 5= Çok kötü -1= Cevap yok
SAGLIK_KISITLAMA	Sağlık nedeniyle sınırlanma durumu	1= Kısıtlanıyor 2= Kısıtlanıyor ama çok değil 3= Kısıtlanmıyor -1= Cevap yok
ORGUN01-Bağımlı Değişken	Örgün eğitim faaliyetlerine katılım	1= Evet 2= Hayır

Veri seti, bireylerin demografik, sosyo-ekonomik özellikleriyle (gelir, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, iş durumu), sağlık durumları ve yaygın/örgün eğitime katılım durumlarını içermektedir.

2.2. Veri Ön İşleme

Veri ön işleme, veri setinin analiz ve modelleme için hazır hale getirilmesi sürecidir. Bu aşamada gerçekleştirilen işlemler, modellerin doğruluğunu ve genel performansını önemli ölçüde etkilemektedir (Gür, 2024a). Modellerin eğitilmesi sırasında ihtiyaç duyulmayan çok fazla eksik veriler içeren sütunlar, veri setinden çıkarılmıştır. Hedef (bağımlı) değişken ORGUN01, “Evet” değeri için 0 ve “Hayır” değeri için 1 olacak şekilde ikili formata dönüştürülmüştür. Kategorik değişkenler, makine öğrenmesi algoritmalarıyla uyumlu hale getirilmek için sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Ardından, dönüştürülen veri seti, eğitim (%80) ve test (%20) setlerine ayrılmıştır. Hedef değişken sınıflarının eğitim ve test veri setinde dengeli şekilde dağılmasını sağlamak amacıyla Stratify Parametresi kullanılmıştır. Sayısal veriler, Standard Scaler kullanılarak ölçeklendirilmiştir. Bu işlem, özellikler arasındaki ölçek farklılıklarını gidererek modelin daha etkili öğrenmesine yardımcı olmaktadır (Zeiler ve Fergus, 2014). Matematiksel olarak bu işlem Denklem 1’de gösterildiği gibi ifade edilmektedir:

$$z = \frac{(x-\mu)}{\sigma} \quad (1)$$

Burada, x ölçeklendirilecek olan özellik değerini, μ bu özelliğin ortalamasını, σ bu özelliğin standart sapmasını ve z ölçeklendirilmiş sonucu temsil etmektedir.

2.3. Model Performans Değerlendirme Kriterleri

Makine öğrenmesinde analizi gerçekleştirilen modellerin performansını objektif bir şekilde değerlendirmek için çeşitli metrikler ve yöntemler kullanılmaktadır (Gür, 2024c). Bu çalışmada, makine öğrenmesi modellerinin performansları, Kesinlik (Precision), Duyarlılık (Recall), F1 Skoru ve Doğruluk (Accuracy) metrikleri ile ölçülmüştür. Bu metriklerin, matematiksel formülleri sırasıyla Denklem 2, 3, 4 ve 5’de gösterilmiştir. Denklemlerde, DP doğru pozitif, YP yanlış pozitif, DN doğru negatif ve YN yanlış negatiftir. Ayrıca, tahminlerin doğruluğunu görsel olarak değerlendirebilmek için karmaşıklık matrisleri de kullanılmıştır.

$$\text{Kesinlik (Precision)} = \frac{DP}{DP+YP} \quad (2)$$

$$\text{Duyarlılık (Recall)} = \frac{DP}{DP+YN} \quad (3)$$

$$\text{F1 Skoru} = 2 \times \frac{\text{Kesinlik} \times \text{Duyarlılık}}{\text{Kesinlik} + \text{Duyarlılık}} \quad (4)$$

$$\text{Doğruluk (Accuracy)} = \frac{DP+DN}{DP+DN+YP+YN} \quad (5)$$

Makine öğrenmesi modellerinin performansını değerlendirmek için kullanılan Kesinlik, Duyarlılık, F1 Skoru ve Doğruluk metrikleri, farklı senaryolarda modelin gücünü ve zayıflıklarının belirlenmesi açısından önemlidir. Özellikle Kesinlik, modelin pozitif tahminlerinde ne kadar seçici olduğunu ölçerken, Duyarlılık ise gerçek pozitifleri bulma konusundaki yeteneğini ifade etmektedir (Gür, 2024c). Karmaşıklık matrisleri, bu metrikleri görsel olarak temsil eden önemli bir araçtır. Karmaşıklık matrisleri sayesinde modelin hangi durumlarda hata yaptığını, yanlış pozitif ve yanlış negatif tahminleri detaylı bir şekilde görülüp anlaşılabilmektedir.

3. Makine Öğrenmesi Modelleri

Makine öğrenmesi, verilerden öğrenerek ve bu öğrendiklerini kullanarak tahminlerde bulunma veya karar verme üzerine kurulu bir yapay zeka alt dalıdır. Makine öğrenmesi modelleri, veri türüne ve problemin karmaşıklığına göre seçilmektedir. Kullanılan veri setinde, bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi gibi birden fazla değişkeni içerdiği göz önünde alındığında, makine öğrenmesi modellerinin bu tür karmaşık ilişkileri modellemedeki gücü açıkça anlaşılmaktadır. Bu bölümde sınıflandırma işlemi için kullanılan makine öğrenmesi modelleri matematiksel formülleri ile birlikte açıklanmaktadır. Makine öğrenmesi, bilgisayarların öğrenme yeteneği kazanmasını sağlamak amacıyla çeşitli algoritma, modelleme ve tekniklerin geliştirildiği bir bilim alanıdır. Çözüm süreçlerinde farklı matematiksel ve istatistiksel yöntemler kullanılmakla birlikte, yöntemlerin seçimi veri kümesinin özelliklerine göre belirlenmektedir (Akbulut ve Adem, 2023).

3.1. LightGBM (Hafif Gradyan Artırma Makinesi)

LightGBM, Microsoft firması tarafından geliştirilen, özellikle büyük veri setleri ve çok boyutlu özellikler üzerinde hızlı ve etkili sonuçlar sunabilen bir gradyan artırma algoritmasıdır. Yaprak bazlı bölme stratejisi ve histogram tabanlı yaklaşımı ile yüksek performans ve düşük hesaplama maliyeti sağlamaktadır.

Algoritma, daha büyük gradyanlara sahip veri örneklerine odaklanır ve bu örnekler üzerinde daha fazla bölünme gerçekleştirir. Bu, algoritmanın hızını ve verimliliğini artırır (Tong vd., 2024). LightGBM, seviye-dengeleme yerine yaprak-dengeleme stratejisi kullanır. Yani, her seferinde en iyi bölünmeyi sağlayan yaprağı seçer, bu da modelin daha az yaprakla daha iyi performans göstermesini sağlar. Ek olarak, kategorik özellikleri doğrudan işleyebilir ve bu özellikler için optimal bölünmeleri bulabilir. Bu, özellik mühendisliği sürecini basitleştirir ve veri ön işlemlerini azaltır (Nagassou vd., 2023).

LightGBM, histogram tabanlı bir algoritma olup kategorik öznitelikleri doğrudan işleyebilir. Karar ağaçlarının eğitim süresi, yapılan hesaplamalar ve bölünme sayısı ile doğru orantılıdır; bu da kısa eğitim süresi ve düşük kaynak kullanımı sağlar. Yaprak bazlı bölme stratejisi sayesinde, diğer algoritmalara göre kaybı daha fazla azaltarak daha yüksek doğruluk değerlerine ulaşır (Kuş vd., 2021).

LightGBM'in temelinde, aşağıda Denklem 6'da gösterilen formülü yatmaktadır:

$$L^{(t)} = \sum_{i=1}^n l(y_i, \hat{y}_i^{(t-1)} + f_t(x_i)) + \Omega(f_t) \quad (6)$$

Burada, $L^{(t)}$, t adımındaki toplam kaybı, l kayıp fonksiyonunu, y_i , i 'nci gerçek değeri, $\hat{y}_i^{(t-1)}$, $t - 1$ adımındaki tahmini, $f_t(x_i)$, t adımında model tarafından eklenen yeni fonksiyonu ve $\Omega(f_t)$, yeni fonksiyonun karmaşıklık cezasını temsil etmektedir.

3.2. Random Forest (Rastgele Orman)

RandomForest, farklı alt veri setlerinde birden fazla karar ağacının birleşiminden oluşur. Rastgele Orman (Random Forest), sınıflandırma ve regresyon görevleri için kullanılan, topluluk öğrenme metoduna dayanan bir makine öğrenimi algoritmasıdır. Bu algoritma, birden fazla karar ağacını bir araya getirerek her bir ağacın zayıflıklarını dengeler ve genel olarak daha güçlü ve dengeli bir model oluşturur (Oguine ve Oguine, 2021).

Rastgele Orman, eğitim veri setinden birçok bootstrap örneği çeker (her örnek, orijinal veri setinin rastgele seçilmiş örneklerini içerir). Her bir bootstrap örneği için bağımsız bir karar ağacı kurulur. Her ağaç, veri setinin farklı bir alt kümesi üzerinde eğitilir. Her düğümdeki bölünme işlemi, tüm özellikler yerine rastgele seçilen bir alt küme kullanılarak yapılır. Bu, modelin varyansını azaltmaya yardımcı olur ve ağaçlar arası korelasyonu düşürür. Sınıflandırma için tahmin yaparken genellikle Denklem 8'de gösterildiği gibi bir ifade kullanılır:

$$y = \text{mod}\{y_1, y_2, \dots, y_n\} \quad (7)$$

Burada, $y_1, y_2, \dots, y_n$ her bir karar ağacının tahmin ettiği sınıf etiketleridir ve mod fonksiyonu en sık rastlanan etiketi belirler.

3.3. Cat Boost (Categorical Boosting)

Cat Boost Yandex firması tarafından geliştirilen, özellikle kategorik veriler ile iyi şekilde çalışan bir boosting algoritmasıdır. Adını "Categorical Boosting" kelimelerinin birleşiminden alır ve kategorik değişkenlerin dönüştürülmesi sırasında oluşan bilgi kaybını minimize etmek için tasarlanmıştır. Diğer boosting algoritmalarına kıyasla daha az ön işleme gerektirir, bu da kullanıcıya zaman kazandırır ve modelin performansını artırır. Cat Boost'un en önemli avantajlarından birisi de ezberlemeyi (overfitting) önleyebilme kapasitesidir.

Cat Boost, kategorik öznitelikleri etkin bir şekilde işlemek üzere tasarlanmış bir Gradyan Arttırma Karar Ağacı (GBDT) algoritmasıdır. Derin öğrenme modellerinin aksine, büyük veri gereksinimi olmadan, az veriyle de yüksek doğruluk sağlayabilir. Performanslı, kullanıcı dostu ve kategorik verileri otomatik işleme yeteneğiyle öne çıkar. Geleneksel GBDT algoritmalarından farklı olarak, ön işleme aşaması yerine eğitim süreci boyunca kategorik öznitelikleri ele alır. Bu yaklaşımı sayesinde, kategorik verilerin işlenmesinde sıkça görülen tahmin kaymalarını önemli ölçüde azaltır ve daha güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlar (Kuş vd., 2021).

3.4. XGBoost (Extreme Gradient Boosting)

XGBoost, gradient boosting algoritmalarının geliştirilmiş bir versiyonudur ve yüksek performans gösteren modellerden biridir. Makine öğrenmesinde sınıflandırma ve regresyon

problemlerinde sıkça kullanılmaktadır. Hızlı ve yüksek doğruluk oranları sunması, onu veri bilimi yarışmaları ve büyük ölçekli projelerde popüler hale getirmiştir (Eşidir, 2025). XGBoost, son yıllarda makine öğrenmesi alanında en başarılı ve yaygın kullanılan yöntemlerden biri haline gelmiştir (Ma vd., 2018). Gereksiz e-postaların sınıflandırılması, reklam eşleştirme, dolandırıcılık tespiti ve fiziksel olaylardaki anomali tespiti gibi birçok alanda etkili sonuçlar sunmaktadır (Chen ve Guestrin, 2016). XGBoost, doğru tahminler üretmede etkili olduğunu ispatlamıştır ve birçok alternatif makine öğrenimi yaklaşımına göre hesaplama avantajları sunmaktadır (Gür, 2024b).

Paralel hesaplama yeteneği, L1 ve L2 regülarizasyon desteği ve eksik verilerle etkili çalışması, XGBoost'u büyük veri setleri için ideal bir seçim haline getirir. Özellikle tree pruning (ağaç budama) gibi optimizasyon özellikleri, modeli hem hızlı hem de verimli hale getirir. Finans, sağlık, pazarlama ve e-ticaret gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılan bu algoritma, büyük veri setlerinde karmaşık ilişkileri analiz etmekte oldukça başarılıdır.

XGBoost, karar ağacı temelli bir makine öğrenmesi algoritması olup, sınıflama ve tahmin problemleri için kullanılan Gradyan Artırma (Gradient Boosting - GB) yöntemine benzer bir şekilde çalışır. Klasik yöntemlere kıyasla daha fazla eğitim süresi gerektirse de, yüksek doğruluk ve başarılı tahminler sağlamasıyla öne çıkar. Özellikle büyük veri setlerinde ve karmaşık problemlerde sağladığı etkili performans, XGBoost'u popüler bir tercih haline getirmektedir (Abar, 2020).

3.5. Gradient Boosting (Gradyan Artırma)

Gradient Boosting, sınıflandırma ve regresyon gibi gözetimli öğrenme görevleri için kullanılan güçlü bir makine öğrenimi tekniğidir. Bu yöntem, zayıf tahmin modellerini (genellikle karar ağaçları) ardışık bir şekilde geliştirerek modelin doğruluğunu artırır. Geliştirilen her yeni model, önceki modellerin hatalarını düzeltmeye odaklanmaktadır, böylece her adımda performansın artması sağlanmaktadır (Ou, 2020). Gradient Boosting, veri setindeki hedef değişkenin ortalama değeriyle başlayarak basit bir model kurar ve bu model regresyon için doğrudan ortalama, sınıflandırma için ise log (odds) değerini kullanır (Bazilevych vd., 2023). İlk modelin hataları (artıkları), sonraki modellerin iyileştirmeye çalışacağı hedef olarak belirlenir. Her adımda, önceki modelin hatalarını en iyi düzeltecek yeni bir zayıf öğrenici (genellikle basit karar ağaçları) eklenir. Her zayıf öğrenicinin katkısı, gradient descent benzeri bir optimizasyon tekniğiyle ayarlanır, böylece modelin hata fonksiyonu azaltılır. Ağaçların çıktıları belirli bir öğrenme hızıyla ağırlıklandırılarak toplanır ve bu süreç, model yeterince iyi performans gösterene veya belirlenen iterasyon sayısına ulaşana kadar devam eder. Bu yöntem, modelin hızla ve etkin bir şekilde öğrenmesini sağlar ve genellikle düşük bir öğrenme hızı tercih edilir (Natekin ve Knoll, 2013).

Her bir adımda $F_m(x)$ modeli için güncellenme formülü Denklem 3'te gösterildiği gibidir:

$$F_{m+1}(x) = F_m(x) + \gamma_m h_m(x) \quad (8)$$

Bu formül, mevcut modelin $F_m(x)$, bir sonraki adımda eklenen zayıf öğrenici $h_m(x)$ ve bu öğrenicinin model üzerindeki etkisini belirleyen ağırlık γ_m ile nasıl güncellendiğini ifade etmektedir. γ_m değeri, hata fonksiyonunu minimize edecek şekilde Denklem 4'te gösterildiği gibi seçilmektedir:

$$\gamma_m = \arg \min_{\gamma} \sum_{i=1}^n L(y_i, F_m(x_i) + \gamma h_m(x_i)) \quad (9)$$

Burada, L kayıp fonksiyonudur ve y_i, x_i sırasıyla i 'nci gerçek değer ve özelliklerdir.

4. Yazılım ve Donanım

Gerçekleştirilen analizlerde, Python programlama dilinin güncel bir sürümü olan Python 3.12.7 kullanılmış ve analizler Jupyter Notebook 7.2.2 ortamında gerçekleştirilmiştir. Python, bilimsel hesaplamalar ve veri analizi için geniş kütüphaneler (NumPy, Pandas, Scikit-learn, TensorFlow, Keras vb.) barındırması sebebi ile tercih edilmiştir. Jupyter Notebook ise; kodları, grafikleri ve açıklamaları bir arada sunabilen bir ortam sağlaması açısından, işlemlerin kolaylıkla yapılabilmesini ve süreçlerin anlaşılır olmasını sağlamaktadır.

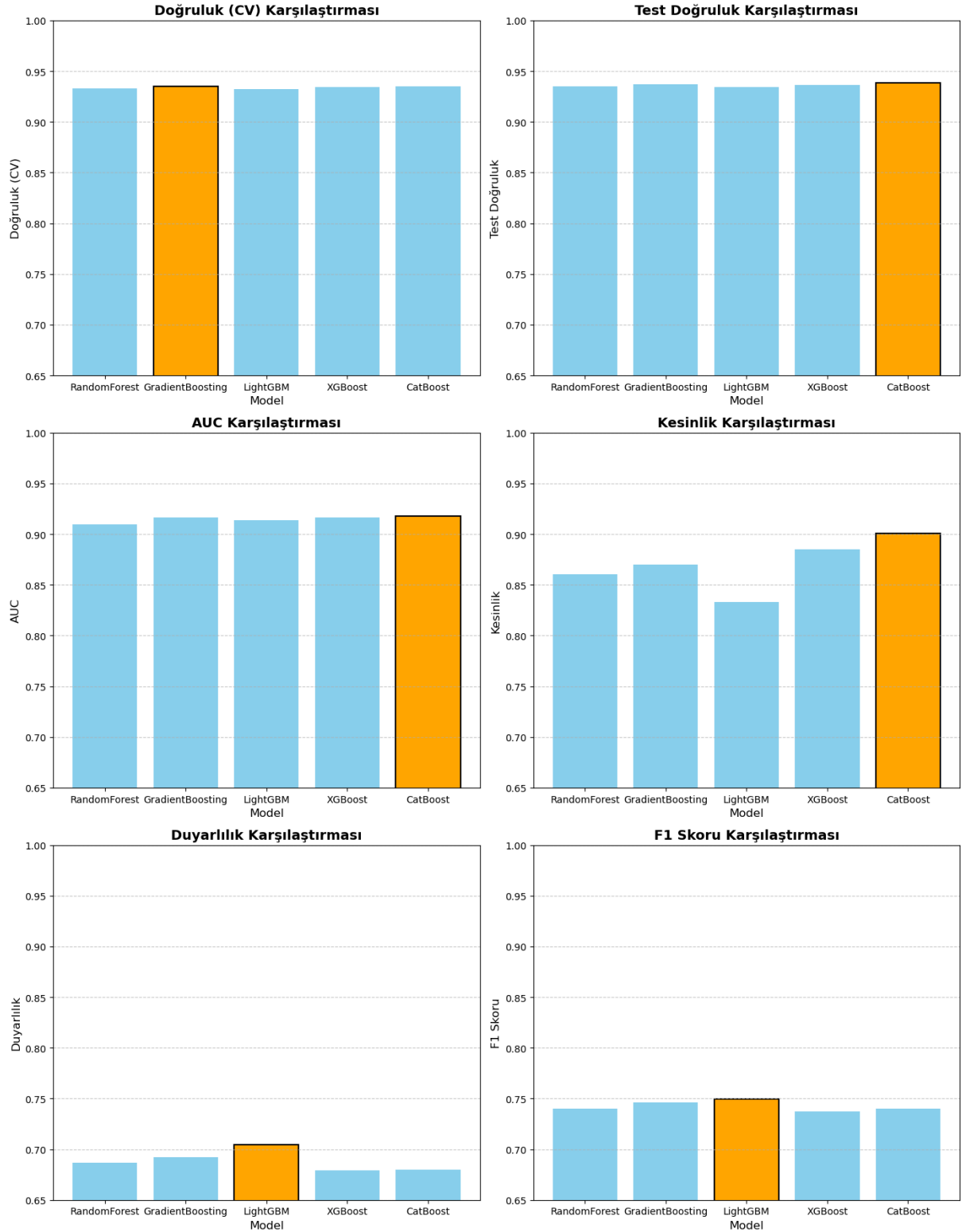
Çalışmada kullanılan bilgisayar, yüksek performans gerektiren veri analizi süreçlerini destekleyebilecek niteliklere sahiptir. Bilgisayarın işletim sistemi Windows 11 Pro tabanlı olup 10.0.22631-SP0 sürümünü çalıştırmaktadır. Cihaz, 64-bit mimariye sahip olup, Intel64 Family 6 Model 142 Stepping 10 türünde, güçlü ve modern bir işlemci barındırmaktadır. Cihaz, toplamda 16 GB RAM kapasitesine sahip olup, geniş veri kümelerini işlemek ve makine öğrenimi modellerini eğitmek için yeterli bellek alanına sahiptir. Kullanılan donanım özellikleri, makine öğrenimi modellerini eğitim ve test aşamalarını etkin bir şekilde desteklemiştir.

5. Bulgular

Tablo 2’de makine öğrenimi modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Gradient Boosting, XGBoost ve Cat Boost modelleri test doğruluğu açısından benzer performanslar sergilemektedir ve 0,94 değeri ile en iyi sonuçları vermektedir. RandomForest ve LightGBM bu değerlerin biraz gerisinde kalmasına rağmen, özellikle Gradient Boosting ve LightGBM modelleri F1 skoru açısından en iyi sonuçları sağlıyor. AUC değerlerine bakıldığında ise Cat Boost ve XGBoost modelleri, eğri altındaki alanı en geniş tutarak sınıflandırma performansında dikkat çekmektedir.

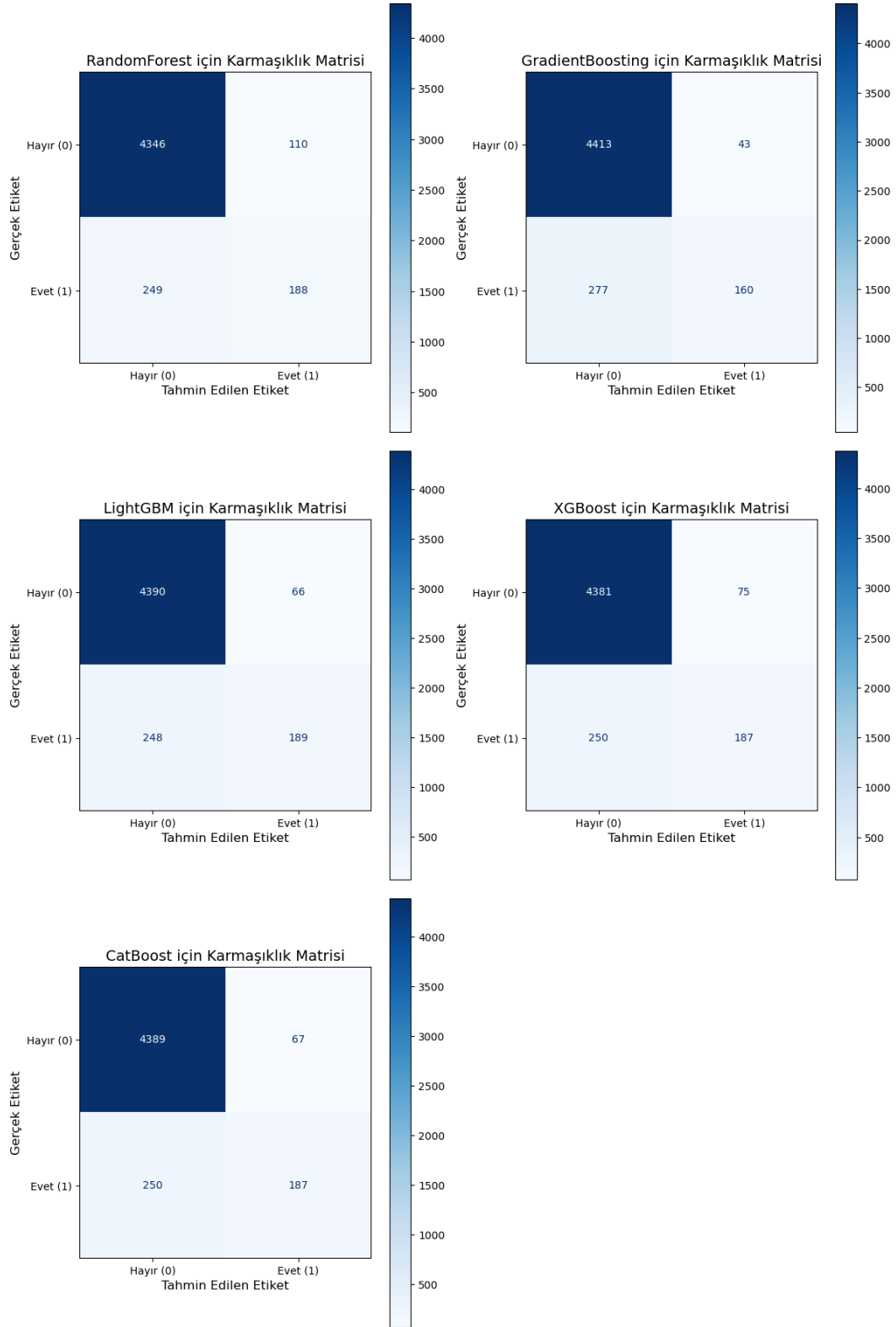
Tablo 2. Makine Öğrenimi Modellerinin Performans Ölçütlerinin Karşılaştırması

Modeller	Doğruluk (CV)	Test Doğruluk	AUC	Kesinlik	Duyarlılık	F1 Skoru
RandomForest	0,93	0,94	0,91	0,86	0,69	0,74
Gradient Boosting	0,94	0,94	0,92	0,87	0,69	0,75
LightGBM	0,93	0,93	0,91	0,83	0,70	0,75
XGBoost	0,93	0,94	0,92	0,89	0,68	0,74
CatBoost	0,93	0,94	0,92	0,90	0,68	0,74

Şekil 1. Makine Öğrenimi Modellerinin Performans Metrikleri Karşılaştırması

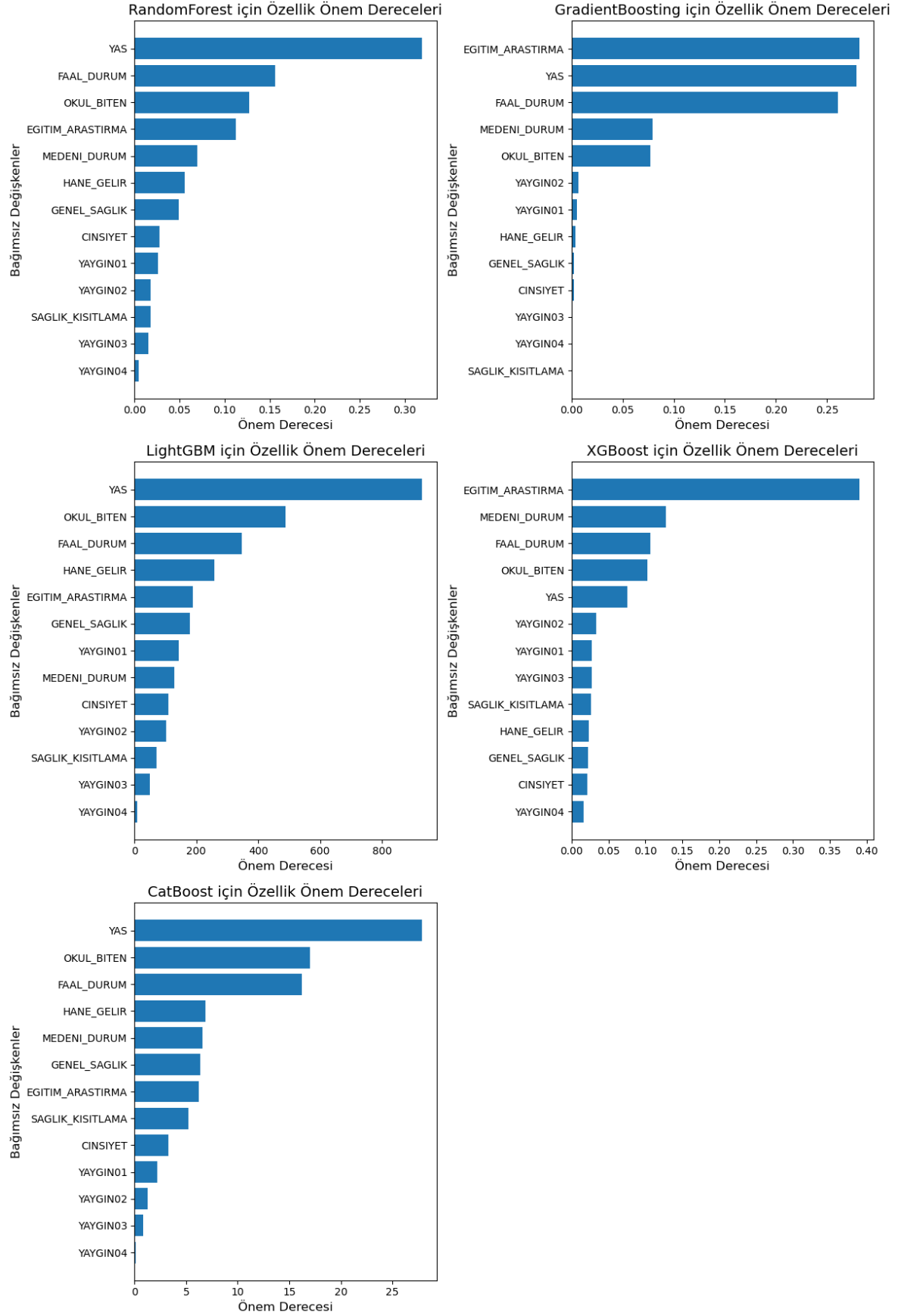
Şekil 1’de modellerinin performans metrikleri karşılaştırması grafik ortamında verilmiştir. Grafiklere göre, Cat Boost modeli öne çıkan performans değerlerine sahiptir. Test doğruluğu, kesinlik ve AUC değerlerinde CatBoost’un diğer modellerden üstün olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Makine Öğrenimi Modelleri için Karmaşıklık Matrisleri (Evet-Hayır Tahminleri)

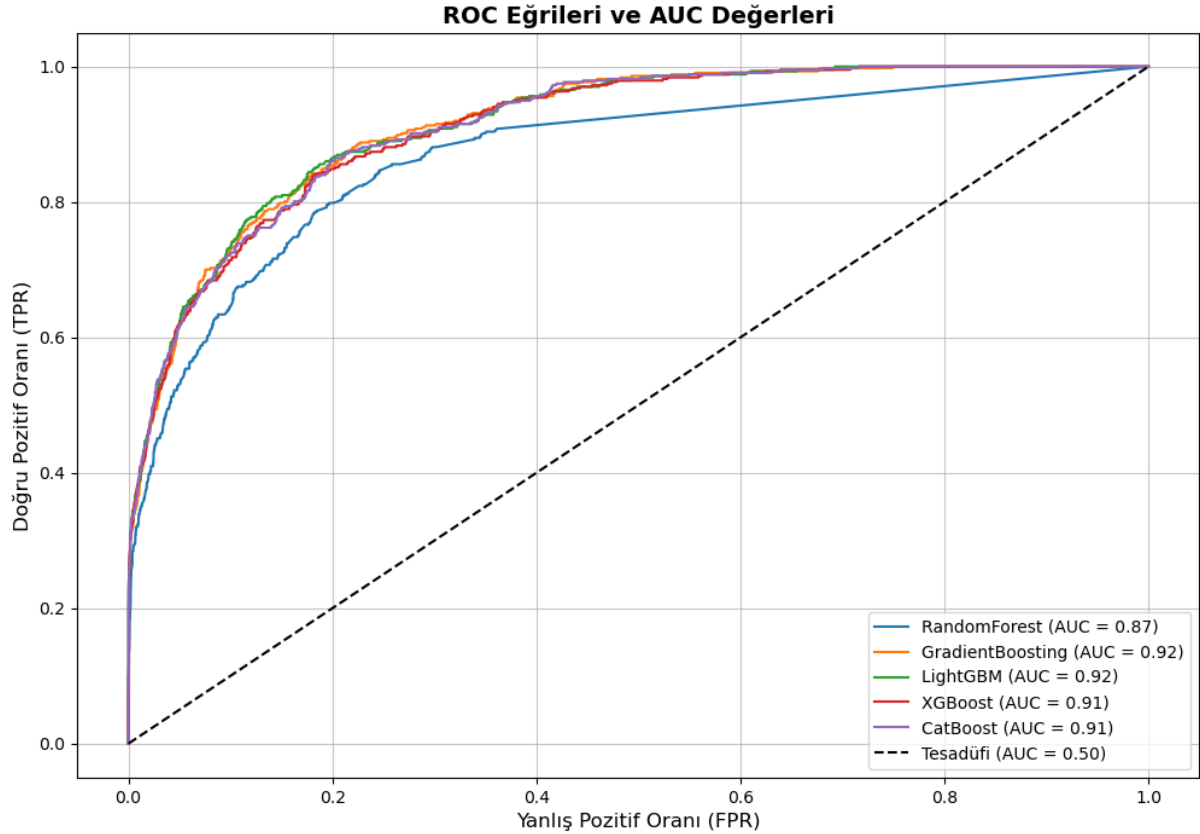
Şekil 2’de modellerin karmaşıklık matrisleri gösterilmiştir. Karmaşıklık matrisleri incelendiğinde, tüm modellerin "Hayır" sınıfını (True Negative) oldukça iyi tahmin ettiği görülmektedir, fakat Gradient Boosting bu sınıfta en düşük hatalı tahmin sayısına sahiptir. Gradient Boosting "Hayır" sınıfında en yüksek başarıya ulaşmıştır.

Öte yandan, "Evet" sınıfı (True Positive) açısından bakıldığında, Gradient Boosting modelinin genel performansı diğer modellere benzer olsa da, hatalı pozitif ve negatif tahminlerin dağılımı açısından diğer modellere kıyasla bir avantajı bulunmaktadır. Bu nedenle, pozitif sınıfın tespitinde daha dengeli sonuçlar elde etmek isteyen kullanıcılar için Cat Boost veya XGBoost da değerlendirilmesi gereken alternatifler olabilir.

Şekil 3. Makine Öğrenimi Modelleri için Önem Derecelerinin Karşılaştırılması

Şekil 3'te makine öğrenimi modellerinin önem derecelerinin karşılaştırılması grafik ortamında gösterilmiştir. Gradient Boosting ve XGBoost modellerinde "EĞİTİM_ARAŞTIRMA" özneliği öne çıkarken, RandomForest, LightGBM ve Cat Boost modelleri "YAŞ" değişkenini en önemli öznitelik olarak belirlemiştir. Ayrıca, "FAAL_DURUM" ve "OKUL_BITEN" öznitelikleri genel olarak tüm modellerde ilk sıralarda yer almaktadır. Ancak "CİNSİYET" ve "SAĞLIK_KISITLAMA" gibi değişkenlerin önem derecesi modeller arasında farklılık göstermektedir ve bazı modellerde oldukça düşük bir etkiye sahiptir.

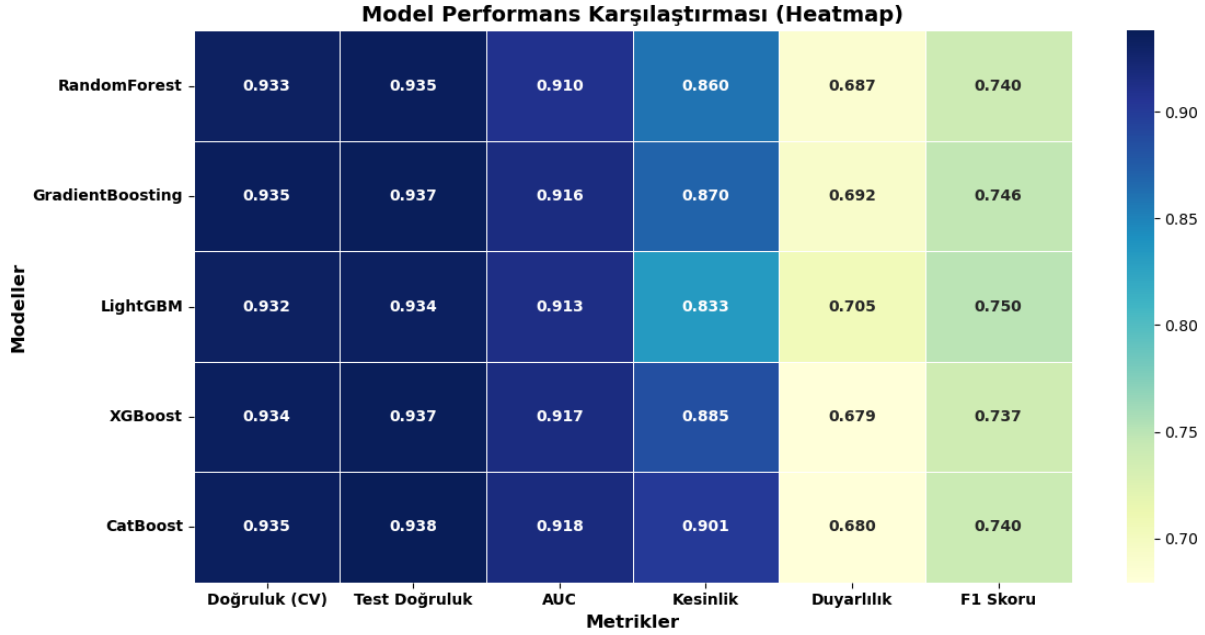
Şekil 4. Modellerin ROC Eğrileri ve AUC Değerleri

Şekil 4'te modellerin ROC eğrileri ve AUC değerleri gösterilmiştir. ROC eğrisi (Receiver Operating Characteristic Curve), modellerin sınıflandırma performansını değerlendirmede kullanılan bir metriktir ve eğrinin altında kalan alan (AUC) değeri, modelin genel başarı oranını özetlemektedir. Gradient Boosting ve LightGBM modellerinde AUC değerleri 0,92 ile en yüksek seviyededir. Bu modeller hem doğru pozitif oranını artırmada hem de yanlış pozitif oranını düşük tutmada diğer modellere göre üstün performans sergilemektedir.

XGBoost ve Cat Boost modelleri ise 0.91 AUC değeri ile Gradient Boosting ve LightGBM modellerini yakından takip etmektedir. Bu modeller, sınıflandırma performansı açısından benzer bir başarı göstermekte ve yanlış pozitif oranlarına karşı doğru pozitif oranlarını dengeli bir şekilde optimize etmektedir. Ancak RandomForest modeli, 0.87 AUC değeri ile diğerlerinden daha düşük bir performans sergileyerek yanlış pozitif oranını kontrol etme konusunda biraz daha zayıf kalmaktadır.

ROC eğrisi ayrıca, modellerin farklı eşik değerlerinde nasıl bir performans gösterdiğini de görselleştirmektedir. Gradient Boosting ve LightGBM'in eğrilerinin diğer modellere göre daha yukarıda ve sola yakın olması, bu modellerin doğru pozitif oranlarını daha hızlı artırırken

yanlış pozitif oranlarını düşük seviyede tutabildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, Gradient Boosting ve LightGBM'in bu problem için daha uygun modeller olduğunu işaret etmektedir.

Şekil 5. Isı Haritasına (Heatmap) Göre Modellerin Performansları

Şekil 5'te ısı haritasına (Heatmap) göre modellerin performansları gösterilmiştir. Heatmap grafiğine göre, Cat Boost ve Gradient Boosting modelleri hem doğruluk (CV ve test) hem de AUC açısından en yüksek değerlere sahiptir. Kesinlik metriklerinde XGBoost ve Cat Boost öne çıkarken, Duyarlılık açısından LightGBM en iyi performansı sergilemiştir. F1 skoru açısından LightGBM ve Gradient Boosting modelleri diğerlerinden daha başarılıdır.

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada, TÜİK'in 2022 Yetişkin Eğitimi Araştırması mikro veri seti kullanılarak bireylerin örgün eğitime katılım durumları makine öğrenimi modelleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan Gradient Boosting, XGBoost, Cat Boost, LightGBM ve Random Forest modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Analizler sonucunda, yaş, eğitim seviyesi ve medeni durum değişkenlerinin örgün eğitime katılım üzerinde en etkili faktörler olduğu tespit edilmiştir. Cat Boost modeli, yüksek doğruluk oranı, kesinlik ve AUC değerleri ile en uygun model olarak ön plana çıkmıştır.

Türkiye'de yetişkin eğitimi, bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Yetişkin eğitimi, bireylerin mesleki ve kişisel gelişimleri açısından önemlidir. Araştırmada kullanılan modellerin performans değerlendirilmesi, makine öğrenimi yöntemlerinin doğruluk ve öngörü gücünün geleneksel istatistiksel yöntemlere göre üstün olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın en önemli katkılarından biri, makine öğrenimi tekniklerini kullanarak yetişkin eğitimi alanında veri temelli karar alma süreçlerini desteklemektir. Eğitim politikalarını yönlendirmek için gelecekteki araştırmalar, daha geniş veri setleri ve farklı modelleme yaklaşımlarıyla bu tür analizleri daha kapsamlı hale getirebilir. Bu sonuçlar, literatürde sıklıkla vurgulanan makine öğrenimi tekniklerinin veri yoğun eğitim alanlarında kullanımına yönelik argümanları desteklemektedir (Chen ve Guestrin, 2016). Özellikle Türkiye bağlamında, eğitim politikalarını şekillendirme potansiyeli taşıyan veriye dayalı analizlerin sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Eğitim politikalarının etkinliğini artırmak için, dezavantajlı grupların eğitime katılımını teşvik edecek politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Güleç ve Çelik, 2013). Bu

bağlamda, eğitim politikalarının yalnızca akademik planlamaya değil, ekonomik ve sosyal faktörlere de odaklanması gerektiği söylenebilir. Çalışmanın bir diğer önemli sonucu, makine öğrenimi modellerinin eğitim verileri üzerindeki analiz kapasitesinin geleneksel istatistiksel yöntemlere kıyasla daha güçlü olmasıdır. Regresyon modelleri genellikle doğrusal ilişkileri analiz edebilmekte, ancak çok boyutlu ve karmaşık veri yapıları içerisinde yeterli performansı sergileyememektedir (Bae vd., 2021). Bu nedenden ötürü, makine öğrenimi modellerinin eğitim verileri ile daha yaygın bir şekilde kullanılması, eğitim politikalarının geliştirilmesine yönelik yeni bir perspektif sunacaktır. Öte yandan, çalışmada kullanılan veri seti Türkiye genelini kapsamakla birlikte, bölgesel bazda farklılıklar göz ardı edilmiştir. Türkiye’de farklı bölgelerde yaşayan bireylerin eğitime katılım oranları arasında belirgin farklılıklar bulunabilmektedir (Polatoğlu, 2022). Gelecekte yapılacak benzer çalışmalarda, bölgesel farklılıkları analiz eden makine öğrenimi modellerinin kullanılması, eğitim politikalarının daha etkin hale getirilmesini sağlayacaktır. Çalışma sonuçları, düşük gelirli ve düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin eğitime katılım oranlarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu nedenle; burs, eğitim kredileri ve teşvik programları gibi ekonomik destek mekanizmalarının artırılması önerilmektedir. Özellikle çalışan bireyler için çevrim içi eğitim programlarının genişletilmesi, eğitimde fırsat eşitliğine katkıda bulunacaktır. Dijital eğitim platformları, bireylerin zamandan ve mekândan bağımsız olarak eğitime erişimlerini basitleştirecektir.

Gelecekte yapılacak benzer çalışmalarda, farklı coğrafi bölgeler ve daha çeşitli demografik gruplar için veri toplanarak uluslararası karşılaştırmalı analizlerin yapılabilir. Özellikle Avrupa Birliği’nin hayat boyu öğrenme politikaları dikkate alınarak Türkiye’nin stratejileri yeniden dizayn edilebilir. Dijital öğrenme platformlarının yaygınlaştırılması, ekonomik teşvikler ve dezavantajlı gruplara yönelik özel bir takım programların oluşturulması gibi uygulamalar, makine öğrenimi modelleriyle belirlenen hedef grupların eğitime katılımını artırmada önemli rol oynayacaktır. Eğitim politikalarının, makine öğrenimi modelleriyle desteklenmiş bu tür veriye dayalı yaklaşımlarla şekillendirilmesi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde daha etkili ve sürdürülebilir sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Conflict of Interest Declaration:*

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There are no potential conflicts of interest in this study

Etik/ *Ethic:*

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Abar, H. (2020). XGBoost ve Mars yöntemleriyle altın fiyatlarının kestirimi. *EKEV Akademi Dergisi*, 83, 427-446.
- Akbulut, S., ve Adem, K. (2023). Derin öğrenme ve makine öğrenmesi yöntemleri kullanılarak gelişmekte olan ülkelerin finansal enstrümanlarının etkileşimi ile BIST 100 tahmini. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(1), 52-63. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.1131191>
- Bae, C. Y., Im, Y., Lee, J., Park, C., Kim, M., Kwon, H. U., and Kim, J. (2021). Comparison of biological age prediction models using clinical biomarkers commonly measured in clinical practice settings: AI techniques vs. traditional statistical methods. *Frontiers in Analytical Science*, 1. <https://doi.org/10.3389/frans.2021.709589>
- Bazilevych, K., Kyrylenko, O., Parfenyuk, Y., Krivtsov, S., Meniailov, I., Kuznietcova, V., and Chumachenko, D. (2023). Comparative analysis of the machine learning models determining COVID-19 patient risk levels. *Radioelectronic and Computer Systems*, (3), 5-17. <https://doi.org/10.32620/reks.2023.3.01>
- Chen, T., and Guestrin, C. (2016). XGBoost: A scalable tree boosting system. *Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*. <https://doi.org/10.1145/2939672.2939785>
- El Naqa, I., and Murphy, M. J. (2015). What is machine learning? In *Machine Learning in Radiation Oncology* (pp. 3-11). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-18305-3_1
- Eşidir, K. A. (2025). Türkiye'nin Kimyasal Madde İthalatının Gelecek Tahmini: Makine Öğrenmesi ve Topluluk Öğrenme Yöntemleri Performans Analizi. *Firat University Journal of Social Sciences*, 35(1), 261-278. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1580620>
- Eşidir, K. A., ve Gür, Y. E. (2024). Forecasting Türkiye's Paper and Paper Products Sector Import Using Artificial Neural Networks. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 206-224. <https://doi.org/10.17218/hititsbd.1327799>
- Güleç, İ., Çelik, S., ve Demirhan, B. (2013). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 34-48. <https://doi.org/10.19126/suje.27105>
- Gür, Y. E. (2024a). Development and application of machine learning models in US consumer price index forecasting: Analysis of a hybrid approach. *Data Science in Finance and Economics*, 4(4), 469-513. <https://doi.org/10.3934/DSFE.2024020>
- Gür, Y. E. (2024b). Forecasting the euro exchange rate using deep learning algorithms and machine learning algorithms. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(49), 1435-1456. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1379268>
- Gür, Y. E. (2024c). Stock price forecasting using machine learning and deep learning algorithms: A case study for the aviation industry. *Firat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 36(1), 25-34. <https://doi.org/10.35234/fumbd.1357613>
- Ji, H. (2023). Robustness analysis on stock market prediction method. *Highlights in Business, Economics and Management*, 21, 791-801. <https://doi.org/10.54097/hbem.v21i.14763>
- Kaya, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi gerçeği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(2), 91-111. <https://doi.org/10.17550/aid.94961>
- Komşu, U. C. (2017). Yetişkin eğitiminde bir öğretim aracı olarak şiirin rolü: Literatür taraması örneği. *HAYEF Journal of Education*, 14(1), 1-20.

- Kuş, İ., Bozkurt Keser, S., ve Yolaçan, E. N. (2021). Saldırı tespit sistemlerinde topluluk öğrenme yöntemlerinin kıyaslanması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (31), 725-734.
- Ma, X., Sha, J., Wang, D., Yu, Y., Yang, Q., and Niu, X. (2018). Study on a prediction of P2P network loan default based on the machine learning LightGBM and XGBoost algorithms according to different high dimensional data cleaning. *Electronic Commerce Research and Applications*, 31, 24-39.
- Natekin, A., and Knoll, A. (2013). Gradient boosting machines, a tutorial. *Frontiers in Neurorobotics*, 7. <https://doi.org/10.3389/fnbot.2013.00021>
- Oguine, O. C., and Oguine, M. B. (2021). Comparative analysis and forecasting on the death rate of COVID-19 patients in Nigeria using random forest and multinomial Bayesian epidemiological models. *Journal of Clinical Case Studies, Reviews and Reports*, 1-7. [https://doi.org/10.47363/jccsr/2021\(3\)182](https://doi.org/10.47363/jccsr/2021(3)182)
- Ou, R. (2020). Out-of-core GPU gradient boosting. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2005.09148>
- Pakarinen, O., Karsikas, M., Reito, A., Lainiala, O., Neuvonen, P., and Eskelinen, A. (2022). Prediction model for an early revision for dislocation after primary total hip arthroplasty. *PLOS ONE*, 17(9), e0274384. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274384>
- Polatoğlu, Y. (2022). Ulusal politika belgelerinde yetişkin eğitimi. *Studies in Educational Research and Development*, 6(1), 52-72.
- Sinap, V. (2024). Eğitimde makine öğrenmesi: Bir bilim haritalama çalışması. *Başkent University Journal of Education*, 11(1), 10-25.
- Speer, A. B. (2021). Empirical attrition modelling and discrimination: Balancing validity and group differences. *Human Resource Management Journal*, 34(1), 1-19. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12355>
- Suthaharan, S. (2014). Big data classification: Problems and challenges in network intrusion prediction with machine learning. *ACM SIGMETRICS Performance Evaluation Review*, 41(4), 70-73.
- Tong, S., Sun, W., Xu, J., and Li, H. (2024). Robustness analysis and prediction of topological edge states in topological elastic waveguides. *Physica Scripta*, 99(7), 075402. <https://doi.org/10.1088/1402-4896/ad504f>
- Tosunoğlu, E., Yılmaz, R., Özeren, E., ve Sağlam, Z. (2021). Eğitimde makine öğrenmesi: Araştırmalardaki güncel eğilimler üzerine inceleme. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 178-199.
- Wu, Y. (2023). Job embeddedness review: Presentation, measurement and development. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 47(1), 169-174. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/47/20230393>
- Yetişkin Eğitimi Araştırması Mikro Veri Seti. (2022). Yayın No: 4725, Yayın Tarihi: Ocak 2024, Türkiye İstatistik Kurumu Bilgi Dağıtım Grup Başkanlığı. ISBN: 978-625-8368-63-5.
- Zeiler, M. D., and Fergus, R. (2014). Visualizing and understanding convolutional networks. *Computer Vision – ECCV 2014*, 818-833. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10590-1_53
- Zhu, X., Sawhney, R., and Upreti, G. (2016). Determinates of employee voluntary turnover and forecasting in departments: A case study. *Studies in Engineering and Technology*, 3(1), 64-73. <https://doi.org/10.11114/set.v3i1.1635>

Zilyas, D., ve Yılmaz, A. (2023). Makine öğrenmesi yöntemleri ile eğitim başarısının tahmini modeli. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 14(3), 437-447.
<https://doi.org/10.24012/dumf.1322273>

Tüm Yönleri ile Gastronomik Ürün İncelemesi: Mersin Tantuni Örneği

A Gastronomic Product Analysis with All Aspects: The Case of Mersin Tantuni

Ceyhun UÇUK¹

Alim GÜRGAH²

Nilüfer ŞAHİN PERÇİN³

Öz

Bu çalışma Mersin iline özgü tantuni yemeğinin tarihsel kökenlerini, yapım süreçlerini ve tüketim alışkanlıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada betimsel fenomenolojik yaklaşım benimsenmiş olup veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Çalışmaya Mersin’de uzun yıllardır tantuni ustası olarak çalışan ve en az 10 yıllık deneyime sahip bireyler katılım sağlamıştır. Bulgular, tantuninin Mersin mutfağının önemli bir unsuru olduğunu ve tarihsel olarak yaklaşık 60-70 yıl öncesine dayandığını göstermektedir. Tantuninin tüketim alışkanlıkları, her öğünde ve mevsimde tüketilebilecek pratik ve uygun fiyatlı bir yemek olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca tantuni yapımında kullanılan etin kalitesi ve pişirme tekniklerinin lezzet ve kalite üzerinde belirleyici olduğu saptanmıştır. Bu araştırma tantuninin gastronomi turizmi ve yerel mutfak kimliği içindeki öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak bu geleneksel yemeğin korunması ve tanıtılması açısından önemli veriler sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar tantuninin farklı coğrafi bölgelerdeki varyasyonlarını ve bu yemeğin gastronomi turizmi üzerindeki etkilerini inceleyerek Mersin’in gastronomik mirasını daha geniş bir perspektiften değerlendirebilir. Ayrıca tantuni özelinde elde edilen bulgular, Türkiye ve dünyadaki diğer coğrafi işaretli ürünlerin korunması, sürdürülebilirliği ve tanıtımı için bir model oluşturabilir. Bu tür çalışmalar, yerel gastronomik değerlerin uluslararası düzeyde nasıl konumlandırılabilirliğini ve gastronomi turizmi aracılığıyla ekonomik katma değer yaratılabilirliğini ortaya koyarak bölgesel mutfakların küresel ölçekte tanıtılmasına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Tantuni, Mersin tantunisi, Yerel yemek, Gastronomi

Abstract

This study aims to examine the historical origins, production processes and consumption habits of tantuni, which is specific to Mersin province. A descriptive phenomenological approach was adopted in the study, and semi-structured in-depth interviews were used as the data collection tool. Individuals who have been working as tantuni masters in Mersin for many years and have at least 10 years of experience participated in the study. The findings show that tantuni is an important element of Mersin cuisine and that it dates back approximately 60-70 years. Consumption habits of tantuni allow it to be defined as a practical and affordable dish that can be consumed at every meal and season. In addition, it was determined that the quality of the meat used in tantuni and the cooking techniques are determinants of taste and quality. This research provides important data for the preservation and promotion of this traditional dish by providing a deeper understanding of the importance of tantuni in gastronomy tourism and local culinary identity. Future studies can evaluate the gastronomic heritage of Mersin from a broader perspective by examining the variations of tantuni in different geographical regions and the effects of this dish on gastronomy tourism. In addition, the findings obtained specifically for tantuni can serve as a model for the protection, sustainability and promotion of other geographically indicated products in Turkey and around the world. Such studies can contribute to the promotion of regional cuisines on a global scale by revealing how local gastronomic values can be positioned internationally and how economic added value can be created through gastronomic tourism.

Keywords: Tantuni, Mersin tantuni, Local food, Gastronomy.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, ceyhunu@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2809-6430>, <https://ror.org/01a0mk874>

² Öğr. Gör., Altınbaş Üniversitesi, alim.gurgah@altinbas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8851-9004>, <https://ror.org/0145w8333>

³ Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, nilufer.percin@nevsehir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7063-3247>, <https://ror.org/019jds967>

Giriş

Gastronomi çalışmaları, belirli bir bölgenin kültürel ve tarihsel zenginliklerinin incelenmesinde önemli bir rol oynar. Bu tür çalışmalar, yerel yemeklerin sadece besin değeri değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bağlamda nasıl bir yer tuttuğunu da anlamamıza yardımcı olur (Nistoreanu, 2018). Örneğin, Meksika’da geleneksel mutfak ve kadın aşçıların kültürel mirasın taşıyıcıları olarak rolü, bu mirasın korunması ve tanıtılmasında kritik öneme sahiptir (Salas Cortés et al., 2020). Bölgesel gastronominin, turizm ve kültürel kimlik üzerindeki etkileri, globalleşmenin yerel mutfaklar üzerindeki baskısına karşı direnç geliştirilmesine yardımcı olur (Simon vd., 2016). Bir diğer örnek olan Yucatan mutfağının incelenmesi, bölgesel gastronomi alanında yapılan çalışmaların, yerel mutfakların korunması ve tanıtılması açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Ayora-Diaz, 2010).

Mersin mutfağının en bilinen yemeklerinden biri olan tantuni, bölgesel mutfakların kültürel kimliği nasıl yansıttığının bir örneğidir. Bu bağlamda, tantuni yemeğinin yapım süreçleri ve tüketim alışkanlıklarının incelenmesi, Mersin’in gastronomik kimliğinin anlaşılmasında önemlidir. Tantuni, sadece bir yemek değil, aynı zamanda Mersin’in tarihsel ve kültürel mirasının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Mersin, Türkiye’nin Akdeniz Bölgesi’nde yer alan ve tarihsel, kültürel zenginlikleriyle öne çıkan bir şehirdir. Bu bölge, tarımsal üretimdeki başarısının yanı sıra, farklı kültürel etkilerin harmanlandığı bir gastronomi merkezidir. Mersin mutfağı, özellikle Ortadoğu ve Yörük mutfaklarının etkisiyle zenginleşmiş olup, Türk mutfağının çeşitliliğine önemli katkılar sağlamaktadır (Yenipınar ve Yedigöz, 2015). Mersin mutfağının en bilinen ve sevilen yemeklerinden biri olan ve Türkmenlerden geldiği de düşünülen (Çakmak ve Öz, 2014) tantuni, bu kültürel zenginliğin bir yansıması olarak kabul edilir. Tantuni, Mersin’de günlük olarak tüketilen ve pratik yapımıyla öne çıkan bir et yemeğidir.

Tantuni, Mersin’in yerel mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olup, genellikle dana eti ve pamuk yağı ile hazırlanmaktadır. Et, küçük parçalara doğranarak soğan, domates ve çeşitli baharatlarla birlikte pişirilir ve dürüm şeklinde servis edilir. Tantuni’nin yapımında kullanılan malzemeler ve pişirme teknikleri, yemeğin lezzetini ve kalitesini belirleyen temel unsurlardır (Öktem, 2008). Tantuni, her öğünde ve her mevsimde tüketilebilen bir yemek olarak, Mersin’in mutfak kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır (Süt, 2019).

Mersin mutfağı, tarih boyunca göç ve ticaret yollarının etkisiyle çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Bu zenginlik, Mersin’in sosyal ve kültürel yapısına da yansımıştır. Tantuni, bu kültürel çeşitliliğin ve tarihsel etkileşimlerin bir ürünü olarak, Mersin’in gastronomik kimliğini yansıtmaktadır (Richards, 2002). Bu çalışmada, tantuninin tarihsel kökenleri, yapım süreçleri ve tüketim alışkanlıkları, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Araştırma, tantuni ustalarının deneyim ve bilgilerini derinlemesine analiz ederek, tantuni yemeğinin Mersin mutfağındaki yerini ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Creswell, 2013). Tantuni, Mersin mutfağının bir sembolü olarak, sadece bir yemek değil, aynı zamanda Mersin’in tarihsel ve kültürel mirasının bir parçasıdır. Bu araştırma, tantuninin yerel gastronomi içindeki yerini ve önemini vurgularken, aynı zamanda bu geleneksel yemeğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için önemli veriler sunabilir.

1. Literatür Özeti

1.1. Gastronomik Ürün Kavramı

Yiyecek tüketimi, doğal çevrenin ve kültürel ortamın etkisiyle şekillenir. Doğal çevre, coğrafi mevki ve iklim şartlarını ifade ederken; kültürel ortam, tarih, etnik çeşitlilik, din, değerler ve gelenekleri kapsar (Moir et al., 2015). Bu nedenle yiyecekler, bir toplumun yaşam tarzının ve kimliğinin bir parçası olarak değerlendirilir (Du Rand ve Heath, 2006). Son yıllarda

yapılan araştırmalar, gastronomi turizminin bölgesel kimlik ve kültürel mirasın korunmasındaki önemini vurgulamaktadır (Richards, 2002; Sims, 2009).

Gastronomik ürün kavramını anlamak için öncelikle gastronomi teriminin ne olduğuna bakmak gerekir. Gastronomi kelimesi, Antik Yunan'da mide anlamına gelen 'gastros' ve kanun anlamına gelen 'nomos' kelimelerinin birleşiminden oluşur (Scarpato, 2002). Gastronomi, yiyeceklerin görsel ve tat açısından memnuniyet verici şekilde hazırlanması ve yerinde malzemelerin seçilmesi için belirlenen kurallar bütünüdür (Moira vd., 2015). Terim, ilk kez 1804 yılında Jacques Berchoux tarafından yazılan bir şiirde geçmiştir. Fransız Jean-Anthelme Brillat-Savarin, 1825 yılında gastronomi teriminin ayrıntılı bir tanımını yapmıştır. Savarin'e göre gastronomi, yiyecek-içecek hazırlama, üretme ve servis etmenin yanı sıra, yeme ve pişirme sanatını da kapsamaktadır (Brillat-Savarin, 1842).

Gastronomik ürünler, gastronomik kimliğe dayalı olarak bir destinasyonda üretilen sebze, meyve gibi ürünler; bu ürünlerin işlenmesiyle elde edilen zeytinyağı, makarna, peynir, şarap gibi paketlenip hediyelik eşya olarak satılan ürünler ve bu ürünlerin kullanımıyla yapılan yiyecek ve içecekler olarak tanımlanabilir. Son araştırmalara göre, gastronomik ürünlerin turizmdeki rolü, yerel ekonomilerin canlanmasına ve sürdürülebilir turizmin teşvik edilmesine de katkıda bulunmaktadır (Everet, 2024).

Gastronomi turizmi, özellikle yerel üreticilerin desteklenmesi ve geleneksel tarım yöntemlerinin korunması açısından önemlidir (Hall ve Sharples, 2021). Ayrıca, gastronomi turizmi, ziyaretçilere otantik deneyimler sunarak destinasyonların kültürel mirasının korunmasına yardımcı olur (Haven-Tang ve Jones, 2006). Bu bağlamda gastronomik ürünlerin gastronomi turizmi ve destinasyon pazarlamasında önemli bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

1.2. Mersin Mutfak Kültürü

Mersin, tarih boyunca sürekli olarak göç alan bir şehir olmuştur ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Şehir halkı, farklı kültürlerden ve inançlardan gelen bireylerin oluşturduğu müşterek bir kültüre sahiptir. Deniz, kum ve güneş üçlüsü ile bilinen şehir, aynı zamanda önemli bir liman kentidir. Verimli toprakları ve uygun iklim koşulları sayesinde tarım üretiminde önemli bir yere sahiptir ve özellikle sebze üretiminde Türkiye'de üst sıralarda yer almaktadır. Ayrıca, yerli turistler için uygun fiyatlı ve kaliteli bir tatil bölgesidir (Yenipınar ve Yedigözü, 2015).

Mersin mutfağı, Balkan ve Ortadoğu mutfaklarının etkisiyle zenginleşmiş ve geniş bir yiyecek yelpazesi sunmaktadır. Bu nedenle, Türk mutfağının zenginliğine katkıda bulunan önemli mutfaklardan biridir. Mersin'in yöresel yemekleri, Türkiye'nin bazı bölgelerindeki yemeklerle benzerlik gösterebilirken, bazı yemekler yalnızca Mersin'e özgü olup burada ün kazanmıştır (Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2017). Mersin yemekleri, çoğunlukla Güneydoğu, Arap ve Akdeniz kültürleri ile harmanlanmıştır. İl merkezi ile ilçeler ve köylerde kültürel farklılıklar gözlemlenebilir. Örneğin, Aydıncık, Mut, Silifke, Erdemli, Anamur ve Gülnar'da Yörük kültürü hakimken, il merkezi ve Tarsus'ta Güneydoğu ve Arap kültürü daha yoğun hissedilmektedir. Mersin mutfağında sıkça pişen yemekler arasında sac böreği, kebab çeşitleri, mumbar, şırdan, lahmacun, sarımsaklı köfte, kısır, işkembe çorbası, künefe ve kerebiç bulunmaktadır (Öktem, 2008).

Mersin, Anadolu'nun güneyinde yer alması nedeniyle çevresindeki yörelerden sürekli göç almıştır. Bu göçler, yöre mutfağının şekillenmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunmuştur (Yenipınar ve Yedigözü, 2015). Tarih boyunca ticaret yolları üzerinde bulunması ve elverişli toprakları ile farklı millet ve kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Lübnan, Girit, Arap ve İtalyan kökenli topluluklar beslenme alışkanlıklarını Mersin'e taşımış ve bu durum yöre

mutfağının çeşitlenmesine neden olmuştur. Mersin mutfağında, Girit tarzı ordövrler, Arap tarzı yemekler ve tatlılar, Yörük ve Türkmen yemekleri de yer almaktadır (Lokmanoğlu, 2013). Mersin, doğa ve kültürel zenginliklerinin yanı sıra balık ve diğer deniz ürünleri ile de tanınmaktadır. Bu çeşitli fauna ve flora özelliklerinin birleşimi, zengin bir mutfak kültürünün doğmasını sağlamıştır. Akdeniz kıyısından yapılan ticaretlerin ve seyahatlerin de Mersin mutfağının çeşitlenip zenginleşmesine katkı sağladığı söylenebilir.

Mersin mutfağı, zengin ve çeşitli yerel lezzetleriyle tanınmaktadır. Akdeniz, Güneydoğu ve Arap kültürlerinin etkisiyle şekillenen mutfakta tantuni, içli köfte, batırık, cezerye ve kerebiç gibi özgün yemekler bulunur. Yöresel yemekler, bölgenin tarihi ve kültürel mirasını yansıtarak gastronomi turizmi açısından önemli bir çekim unsuru oluşturur. Mersin mutfağı, sürdürülebilirlik çabalarıyla gelecek nesillere aktarılacak üzere koruma altına alınmaktadır. Coğrafi işaret tescili ve gastronomi festivalleri gibi etkinliklerle Mersin'in mutfak kültürü tanıtılmakta ve desteklenmektedir. (Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2017)

1.3. Mersin Tantunisi

Mersin yemekleri denilince akla ilk gelen yemek tantunidir. Mersin'in hemen her mahallesinde tüketilen tantuniyi yapan tantuniciler ise Mersin'de sayıca en fazla olan işletmelerdir (Oğuz, 2016; Kadioğlu, 2019). Mersin'in sevilen yemeklerinden biri olan tantuni, bölgeye özgü bir yemektir. Tantuniyi ilk yapanların Türkmenler olduğu bilinmektedir (Çakmak ve Öz, 2014; Kadioğlu, 2019). Tantuninin, 1960'ların sonlarında Mersin'de, eski hal veya eski otogar olarak bilinen bölgede, Çukurova İplik Fabrikası'nın duvarında yan yana dizili taşınabilir tezgâhlarda yapıldığı bilinmektedir. Küçük doğranmış etlerin sac veya tencerede soğan ve baharatlarla kavrulması ve ardından soğan ve maydanoz piyazı ile açık ekmek içine sarılarak dürüm şeklinde yapıldığı belirtilmektedir (Süt, 2019).

Mersin Kebapçılar Lokantacılar Kafeteryacılar ve Pastacılar Esnaf ve Sanatkârlar Odası tarafından 2014 yılında C2014/049 dosya numarası ile Türk Patent ve Marka Kurumu'na Mahreç İşareti başvurusu yapılan Mersin tantunisi 211 tescil numarası ile 2017 yılında "Yemekler ve Çorbalar" ürün grubunda tescil almıştır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

Tantuni için Mersin mutfağının en bilinen lezzetlerinden biridir denilebilir. Küçük parçalara ayrılmış bifteğin soğan, baharatlar ve maydanozla kavrulmasıyla hazırlanır. Genellikle açık ekmek içerisinde dürüm şeklinde servis edilen tantuni, Mersin sokaklarında sıkça rastlanan bir atıştırma malıdır. Bu lezzet, Mersin mutfağının kendine özgü baharatları ve pişirme teknikleriyle birleşerek benzersiz bir tat sunar (Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2017).

Mahreç İşareti Tescil Belgesi'nde belirtildiği üzere tantunide kullanılan malzemeler: Dana etinin kaburga kısımları, pamuk yağı, kırmızı toz biber, sumak, tuz, domates, soğan, maydanoz vb. yeşilliktir. Dana etinin yağlı kaburga kısmı, damar ve zarlarından arındırılıp kuşbaşı doğranır. Tencereye su eklenir ve haşlanır. Haşlanan et tantuni tepsisine serilir; pamuk yağı, kırmızı toz biber, sumak ve tuz eklenerek sabit ateşte karıştırılıp kızartılır. Pişen et tepsinin kenarına alınarak tantuni hazır hale getirilir. Tepsinin yanmaması ve etin sıcak kalması için su serpilir. Pamuk yağı, diğer yağlar gibi acı ve yanık koku vermez ve tantunide donma yapmaz (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

Türkiye'de popüler bir "fast food" yemeği olan Tantuni, dana, koyun veya tavuk etinin özel bir tabakta baharat ve yağla pişirilmesinden oluşur. Besin değeri açısından tantuni, et içeriği nedeniyle önemli miktarda protein sağlar ve ekmeksiz tüketildiğinde karbonhidrat içeriği nispeten düşüktür. Beslenme açısından bakıldığında, yapımında sıklıkla yer alan domates, soğan, maydanoz gibi sebzelerin yanında dengeli bir yemek olarak sayılabilir (Selçuk ve Ağaoğlu, 2019).

2. Yöntem

2.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, Mersin yöresine ait tantuni yemeğinin tarihsel kökenlerini, yapım süreçlerini ve tüketim alışkanlıklarını incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırma, betimsel fenomenolojik bir yaklaşım benimsemiş ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, tantuni yapımında ustaların deneyimlerini ve yemek kültürüne dair derinlemesine bilgiler sunmak amacıyla seçilmiştir (Creswell, 2013).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını, Mersin'de uzun yıllardır tantuni ustası olarak çalışan bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların seçimi, amaçlı örnekleme yöntemiyle yapılmış ve en az 10 yıllık tantuni yapım deneyimine sahip olan ustalar tercih edilmiştir. Bu seçim, katılımcıların tantuni kültürü ve yapım süreci hakkındaki bilgi ve deneyimlerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlamıştır (Patton, 2014).

2.3. Veri Toplama Araçları

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu, tantuninin tarihi, yapım süreci, malzemeleri, pişirme teknikleri ve tüketim alışkanlıkları hakkında açık uçlu sorular içermektedir. Form, uzman görüşleri alınarak geliştirilmiş ve pilot çalışma ile test edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.4. Veri Toplama Süreci

Görüşmeler, katılımcıların çalışma yerlerinde gerçekleştirilmiştir ve her bir görüşme ortalama 20-35 dakika sürmüştür. Görüşmeler ses kaydı alınarak kaydedilmiş ve daha sonra yazılı metne dökülmüştür. Katılımcıların onamları alınmış ve gizlilikleri korunmuştur (King ve Horrocks, 2010).

2.5. Veri Analizi

Veri analizi, betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Betimsel analiz, katılımcıların ifadelerinin anlamlı bir şekilde organize edilmesini ve sunulmasını sağlamıştır. İçerik analizi ise, tantuni yapımında kullanılan malzemeler, pişirme teknikleri ve tarihsel kökenler gibi temaların belirlenmesinde kullanılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Veriler, manuel olarak temalara ayrılarak kodlanmış ve temalar halinde sınıflandırılmıştır (Braun ve Clarke, 2006).

2.6. Güvenirlik ve Geçerlik

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için kodlama sürecinde bağımsız iki araştırmacı çalışmıştır. Kodlama sonuçları arasında uyum oranı %85 olarak bulunmuştur. Geçerliği artırmak amacıyla, bulgular katılımcılarla doğrulanmış ve katılımcı geri bildirimleri alınmıştır. Ayrıca, çalışma süresince araştırmacı yanlılığını en aza indirmek için ön yargılar kontrol edilmiştir (Lincoln ve Guba, 1985).

3. Bulgular

Bu çalışmanın bulgular bölümünde, tantuninin tarihi, kökeni, adı, hikayesi, yeniliş biçimi, ayırt edici özellikleri, öğün yemeği olarak tüketilme durumu, yöresellik ve geleneksellik, Türk mutfağına ait olup olmaması, mevsimsel tüketim durumu, yapımında kullanılan et türü ve kısmı, kullanılan yağ, içeriği, servisi ve eşlikçileri gibi konular ele alınmıştır. Veriler, katılımcılardan elde edilen nitel bilgiler doğrultusunda analiz edilmiştir.

K1'e göre, tantuni Mersin'de ortaya çıkmış, genellikle öğle yemeği olarak tüketilen, yöresel ve geleneksel bir yemektir. K1, tantuninin yeniliş biçiminde herhangi bir değişiklik olmadığını, en ayırt edici özelliğinin etinin ve malzemesinin kalitesi olduğunu belirtir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet *	Yaş	Öğrenim Durumu	Meslek	Deneyim Süresi**	Görüşme Süresi
K1	Erkek	45	İlkokul	Tantuni Ustası	24 Yıl	25 Dakika
K2	Erkek	63	Ortaokul	Tantuni Ustası	36 Yıl	23 Dakika
K3	Erkek	25	Ortaokul	Tantuni Ustası	12 Yıl	35 Dakika
K4	Erkek	45	İlkokul	Tantuni Ustası	28 Yıl	35 Dakika
K5	Erkek	44	Lisans	Tantuni Ustası	25 Yıl	30 Dakika
K6	Erkek	52	İlkokul	Tantuni Ustası	35 Yıl	27 Dakika
K7	Erkek	50	Lise	Tantuni Ustası	20 Yıl	21 Dakika
K8	Erkek	21	Lise	Tantuni Ustası	3 Yıl	30 Dakika
K9	Erkek	38	İlkokul	Tantuni Ustası	5 Yıl	27 Dakika
K10	Erkek	58	İlkokul	Tantuni Ustası	40 Yıl	28 Dakika

Katılımcıların demografik bilgileri ve görüşme süreleri, tantuni ustalarının genellikle erkek ve uzun yıllar bu meslekte deneyim sahibi olduklarını göstermektedir. Görüşme sürelerinin ortalamaları incelendiğinde, katılımcıların tantuni hakkında bilgi vermeye istekli olduklarını ve detaylı yanıtlar verdiklerini göstermektedir.

3.1. Katılımcıların Tantuniye ilişkin Genel Görüşleri

- K2, tantuninin 60-70 yıl öncesine dayanan bir geçmişi olduğunu ve Mersin'de ortaya çıktığını ifade eder. K2, tantuninin her öğünde tüketilebilen, pratik ve uygun fiyatlı bir yemek olduğunu vurgular.
- K3, tantuninin Arap kökenli olduğunu ve adının kaşığın tavaya vurma sesinden geldiğini belirtir. Tantuni için mevsim sınırlaması olmadığını, her öğünde tüketilebileceğini ifade eder.
- K4, tantuninin 1970'li yıllarda Mersin'de ortaya çıktığını, Araplar tarafından isimlendirildiğini söyler. K4, tantuninin her öğünde tüketilebilen, yöresel bir yemek olduğunu belirtir.
- K5, tantuninin adının tahta kaşığın tavaya vurulmasından geldiğini, her mevsim tüketilebilen bir yemek olduğunu ifade eder. K5, tantuninin özünü yitirmediğini, lezzetinin ve kullanılan yağın önemini vurgular.
- K6, tantuninin 1980'li yıllarda ortaya çıktığını düşünür ve Mersin kökenli olduğunu belirtir. Tantuninin pişirilmesi ve kullanılan yağın ayırt edici özellikler olduğunu ifade eder.
- K7 ve K8, tantuninin Mersin kökenli olduğunu, her öğünde tüketilebileceğini, pratik ve uygun fiyatlı bir yemek olduğunu tekrarlarlar.
- K9, tantuninin 70'li yıllarda Mersin'de ortaya çıktığını, adının tahta kaşıklarla tantuni tepsisine vurulduğunda çıkan sestene geldiğini belirtir. K9, tantuninin her gün tüketilebilen, keyifli bir yemek olduğunu vurgular.
- K10, tantuninin Mersin kökenli olduğunu, adının tantuni tepsisine vurulduğunda çıkan sestene geldiğini ifade eder. K10, tantuninin etinin iyi kavrulmasının ve kavrulurken ete atılan baharatların tantunini ayırt edici kıldığını belirtir.

Katılımcıların tantuniye ilişkin genel görüşleri, bu yemeğin Mersin kökenli olduğunu ve her öğünde tüketilebilecek pratik ve uygun fiyatlı bir seçenek olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcılar, tantuninin geçmişine dair farklı tarihler ve kökenler ifade etmelerine rağmen, ortak noktada tantuninin Mersin'de ortaya çıktığı ve özellikle Arap kültürünün etkisiyle isimlendirildiği konusunda hemfikirdirler. Tantuninin adının kaşığın tavaya vurma sesinden geldiği yaygın bir inanıştır ve bu bilgi birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Lezzet ve kullanılan yağın önemi, tantuninin ayırt edici özellikleri arasında sayılmakta ve tantuninin özünü yitirmediği, geleneksel lezzetini koruduğu belirtilmektedir. Katılımcılar tantuniyi her mevsimde tüketilebilen, keyifli bir yemek olarak tanımlarken, bazıları etin iyi kavrulmasının ve baharatların tantuniyi özel kıldığını vurgulamaktadır. Genel olarak katılımcıların tantuni hakkındaki pozitif görüşleri, bu yemeğin kültürel ve gastronomik önemini ortaya koymaktadır.

3.2. Tantuninin Tarihi ve Kökeni

Bir yemeğin nerede ortaya çıktığı önem arz eden bir konu olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni yemeğin ortaya çıktığı coğrafyadan belirteçler içermesi, dolayısıyla o coğrafya ile ilintili neredeyse her şeyden izler taşımasıdır (Surya ve Lee, 2022). Katılımcıların çoğu tantuninin Mersin'de ortaya çıktığını belirtmiştir. Tantuninin tarihine dair katılımcıların verdiği yanıtlar çeşitlilik göstermektedir. Katılımcılar, tantuninin ortaya çıkışını 60-70 yıl öncesine (K2, K8) dayandırırken, bazıları 1970'li yıllar (K4, K9) veya 1980'li yıllar (K6) olarak ifade etmiştir. K3, tantuninin Arap kökenli olduğunu belirtirken, diğer katılımcılar bu konuda kesin bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların cevaplarından ve literatür taramasından da anlaşılabileceği üzere tantuninin tarihsel kökenine ilişkin Türkmen ve Arap kökenli olduğuna yönelik çeşitli iddialar olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun tantuninin kökeni hususunda herhangi bir görüş beyan etmemeleri ise bu konuda yeterli bilginin icracılar tarafından bilinmediğini göstermektedir.

3.3. Tantuninin Adı

Katılımcılar, tantuni adının kökeni konusunda farklı görüşler bildirmişlerdir. K3, K5, K9 ve K10'a göre, tantuni adının tahta kaşığın tantuni tespisine (Şekil 1) vurulmasıyla çıkan sestен geldiği ifade edilmiştir. Bu görüş, tantuninin adının yemeğin hazırlanma sürecindeki belirgin bir sesle ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Şekil 1: Tantuni Tepsisi

K4 ise tantununin Araplar tarafından isimlendirildiğini belirtmiştir, bu da tantununin adının kültürel bir etkileşim sonucu ortaya çıktığını düşündürmektedir. Diğer katılımcıların bu konuda bilgi sahibi olmamaları, tantuni adının kökenine dair net bir bilginin bulunmadığını ve bu konuda farklı görüşlerin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, yemeğin adı konusunda tarihsel ve kültürel belirsizliklerin olduğunu ve bu belirsizliklerin yemek kültürü çalışmalarında sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu ortaya koymaktadır (Surya ve Lee, 2022)

3.4. Tantununin Ayırt Edici Özellikleri

Katılımcılar, tantununin ayırt edici özellikleri olarak etinin kalitesini (K1, K3, K7) ve lezzeti ile kullanılan yağın önemini (K5, K6) vurgulamışlardır. Akademik araştırmalar etin kalitesinin lezzeti doğrudan etkilediğini ve doğru yağ kullanımının yemeğin karakteristik tadını oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca bu araştırmalar etin kalitesinin yemeğin genel lezzetini ve tüketici memnuniyetini etkilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle, araştırmalar etin kalitesinin lezzet ve doku gibi duyuşal özellikler üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Webb, 2014; Mir vd., 2014; Lu, Abdalla Gibril, Xu ve Xiong, 2024). Şekil 1’de tantununin en ayırt edici özelliklerinden bir tanesi olan etinin doğrama aşamaları yer almaktadır.

Şekil 2: Tantuni Etinin Doğrama Aşamaları

Bununla birlikte tantununin pratik ve uygun fiyatlı olması ayırt edici bir özellik olarak ifade edilmiştir (K2 ve K8). Sokak lezzetleri de genellikle uygun fiyatlı ve pratik olmalarıyla bilinirler. Bu da geniş kitlelere hitap etmelerini sağlayan önemli unsurlar arasındadır (Dittrich, 2017; Tacardon, Ong ve Gumasing, 2023). Tantuni, bu özellikleriyle sokak yemeği olarak tüketici memnuniyeti sağlayabilir. Sokak yemekleri üzerine yapılan araştırmalar, bu tür yiyeceklerin ekonomik, hızlı ve erişilebilir olmaları nedeniyle hem yerel halk hem de turistler arasında popüler olduğunu göstermektedir (Dittrich, 2017; Tacardon, Ong ve Gumasing, 2023). Bu faktörler, tantununin geniş bir kitle tarafından tercih edilmesini ve sokak yemekleri arasında önemli bir yer edinmesini sağlayabilir.

3.5. Tantuninin Yapımında Kullanılan Et ve Yağ

Tüm katılımcılar tarafından tantuninin yapımında genellikle dana etinin but, biftek, döş, kaburga ve bonfile kısımlarının kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, bazı katılımcılar tavuk etinin de kullanıldığını ifade etmişlerdir (K3, K5, K10). Katılımcıların deneyimlerine ve gözlemlerine dayanan bu bulgular, tantuninin hazırlanışında kullanılan et türleri ve kısımları konusunda çeşitli tercihler olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Farklı et türlerinin ve kısımlarının kullanımının yemeğin besin değeri ve lezzet profili üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Lawrie, 2006). Katılımcılara göre dana eti, tantuninin geleneksel olarak tercih edilen ana malzemesidir. Dana eti düşük yağ içeriği ve yüksek protein değerine sahip bir et türüdür (Toldrá, 2017). Dana etinin but, biftek, döş, kaburga ve bonfile gibi çeşitli kısımlarının kullanılmasının, tantuninin hem besleyici hem de lezzetli olmasını sağladığı söylenebilir. Örneğin, dana but düşük yağ oranı ve yoğun kas dokusu ile bilinirken, döş ve kaburga kısımları daha yüksek yağ içeriği ve yumuşak dokusu ile öne çıkmaktadır (Lawrie, 2006). Tavuk eti, dana etine göre daha düşük yağ ve kalori içeriği ile sağlıklı bir alternatif olarak değerlendirilebilir (Pereira ve Vicente, 2013). Tavuk etinin kullanımı, tantuninin farklı beslenme alışkanlıklarına ve diyet tercihlerine uyum sağlama esnekliğini artırmaktadır. Tantuninin yapımında kullanılan et türleri ve kısımlarının çeşitliliği, bu yemeğin zengin besin içeriği ve lezzet profilini korumasına yardımcı olmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bulgular, tantuninin hazırlanışında kullanılan et türleri ve kısımları konusunda literatürde belirtilen besin değeri ve lezzet faktörlerini destekler niteliktedir.

Şekil 3: Tantuni Etinin Pişirme Aşamaları

Tantuninin yapımında kullanılan yağın pamuk yağı olduğu vurgulanmıştır (K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9). Bazı katılımcılar ise ayçiçek yağının da kullanıldığını belirtmişlerdir (K1, K7, K10). Bu bulgular, tantuninin hazırlanışında kullanılan yağ türleri konusunda çeşitli tercihler olduğunu göstermektedir. Yemeklerde kullanılan yağın, yemeğin besin değeri ve lezzet profili üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Hart, Petersen ve Kris-Etherto, 2023). Pamuk yağı, yüksek duman noktası ve nötr lezzeti ile kızartma ve pişirme

işlemlerinde sıklıkla tercih edilmektedir (Warner ve Gupta, 2005). USDA verilerine göre 1 yemek kaşığı pamuk yağı 124 kalori, 14 gram yağ, 3,63 gram doymuş yağ, 2,49 gram tekli doymamış yağ, 7,27 gram doymamış yağ, 4,94 miligram E vitamini içeriğine sahiptir (USDA, 2024). Bazı katılımcılar tarafından tantuni yapımında ayçiçek yağının da kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayçiçek yağı yüksek linoleik asit içeriği ve hafif lezzeti ile bilinen bir yağ çeşididir (Gunstone, 2011). Ayçiçek yağının yaygın olarak tercih edilmesinin bir diğer nedeni de ekonomik ve kolay bulunabilir olmasıdır (Dimitrijevic ve Horn, 2018; Puttha vd., 2023). Pamuk yağı ve ayçiçek yağı kullanımının, tantuninin farklı tüketim alışkanlıklarına ve damak zevklerine hitap etme potansiyelini artırdığı düşünülmektedir. Tantuninin Türk Patent ve Marka Kurumu veri tabanında yer alan 211 tescil numaralı Coğrafi İşaret Tescil Belgesinde yer alan tarifinden hareketle hazırlanmış olan reçetesi Tablo 2’de yer almaktadır.

ÜRÜN ADI: Tantuni		Yemek Hakkında		Gastronomik Ürün İncelemesi: Mersin Tantuni Örneği
TOPLAM SÜRE: 30 Dakika		Tantuni		
PORSİYON SAYISI: 1		Mersin Tantunisi, somun veya lavaşın küçük parçaları ile içinde hazırlanıp servis edilir. Sunumda, salataya sos olarak limon veya turunc suyu eklenir; yanında turşu, tere gibi yeşilliklerle ayran veya şalgam sunulur. Paket servislerde gıda güvenliğine uygun ambalaj kullanılır. Tantuni, sıcak tepsiye ekmeğin bastırılıp yağlanmasıyla hazırlanır ve etin üzerine soğan, maydanoz, domates, sumak karışımı salata eklenir. Et ve salata ısıtılmaz, sos sonradan eklenir. Mersin bölgesinde özel olarak dana kaburga etiyle hazırlanan bu yemek, usta işi kızartma ve soslama yöntemleriyle özgün lezzetini kazanır.		
Malzemeler		Ön Hazırlık İşlemleri		
1	60 gram dana kaburga eti (damar, sinir ve zarları temizlenmiş)	1	Dana kaburgadan alınan 60 gram et damar, sinir ve zarları alınarak küçük kuşbaşı olarak doğranır.	
2	12 ml pamuk yağı (yaklaşık 1 yemek kaşığı)	2	Tencereye 1-2 yemek kaşığı su ilave edilip, et ortalama 80 derece ateşte 20 dakika haşlanır.	
3	4 gram kırmızı toz biber (yaklaşık yarım tatlı kaşığı)			
4	1 gram sumak (çay kaşığının yarısı kadar)			
5	2 gram tuz (çay kaşığının yarısı kadar)			
6	2-3 dilim domates			
7	Birkaç dilim soğan (sumak ile harmanlanmış)			
8	Birkaç dal maydanoz (ince doğranmış)			
Gerekli Araç-Gereçler		Ön Hazırlık Toplam Süre: 20 dakika		
1	Tantuni tepsisi	6	Servis tabağı	
2	Ocak	7	Kaşık	
3	Kesme tahtası	8		
4	Bıçak	9		
5	Tencere	10		

Basamak	İşlem
1	Et 20 dakika haşlanır.
2	Haşlanmış et, tantuni tepsisine serilir.
3	Etin üzerine 1 yemek kaşığı pamuk yağı, yarım tatlı kaşığı kırmızı toz biber, yarım çay kaşığı sumak ve yarım çay kaşığı tuz ilave edilir.
4	Karışım sabit yanan ateşte, tantuni tepsisinde karıştırılarak kızartılır.
5	Pişen et, tepsinin ortasından alınarak kenara biriktirilir ve tantuni eti hazır hale getirilir.
6	Etin sıcak kalması için pişirme sırasında gerektiğinde tepsiye birkaç damla su serpilebilir.
7	Ekmeğe konularak sıcak servis edilir.

3.6. Tantuninin İçeriği ve Servisi

Yemeklerde kullanılan malzemeler, sunum ve servis şekilleri, yemeğin besin değeri ve kültürel kabulü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Fischler, 1988; Zellner vd., 2014; Uçuk, 2022; Uçuk, Kahraman ve zdemir, 2023; Uçuk, 2023). Servis ekilleri tüketim şeklini ve kullanıcı deneyimini doğrudan etkilemektedir (Capatti ve Montanari, 2003). Bulgular, tantuninin içeriği ve servis şekilleri konusunda çeşitli tercihler olduğunu göstermektedir. Katılımcıların tamamı tantuninin içeriğinde et, soğan, domates, maydanoz, yağ ve baharatlar bulunduğu belirtilmiştir. Bazı katılımcılar tantuninin servisinin genellikle dürüm, ekmek arası veya tabakta yapıldığını (K1, K4, K5, K6, K7, K9, K10) belirtmişlerdir. şekil 3'te tantuninin içeriği yer almaktadır.

şekil 4: Tantuninin İçeriği

Dürüm ve ekmek arası sunumlar yemeklerin pratik ve taşınabilir olmasını sağlar, bu da hızlı tüketim için idealdir. Tabakta servis ise yemeklerin daha zengin bir sunumla ve yan malzemelerle birlikte tüketilmesine olanak tanımaktadır (Capatti ve Montanari, 2003). Katılımcıların tamamı tantuninin eşliklerinin turşu, limon, salata, biber ve ayran olduğunu ifade etmişlerdir. Eşlikiler olarak belirtilen turşu, limon, salata, biber ve ayranın tantuninin lezzet profilini tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenbilir. şekil 4'te tantuninin en yaygın tüketim biçimi yer almaktadır.

Şekil 5: Tantuni Servisi

Turşu ve limon gibi eşlikçiler yemeğin asidik dengesini sağlar ve lezzetini artırır (Achaya, 1994). Salata ve biber bir yemeğe tazelik ve çeşitlilik katar. Ayran ise baharatlı ve yoğun lezzeti dengeleyici bir içecek olarak sıkça tercih edilir (Tarakçı ve Küçüköner, 2003). Bu bulgular tantuninin zengin içeriği ve çeşitli servis şekilleri ile geniş bir tüketici kitlesine hitap ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Tantuninin içeriği ve eşlikçilerinin hem besleyici hem de lezzetli bir yemek deneyimi sunduğu söylenebilir. Tablo Servis çeşitliliği ise tantuninin farklı tüketim ihtiyaçlarına ve tercihlerine uyum sağlamasında etkilidir.

3.7. Tantuninin Yeniliş Biçimi ve Değişimi

Tantuninin yeniliş biçimi genellikle dürüm veya ekmek arası olarak ifade edilmiştir (K1, K4, K7, K10). Katılımcıların çoğu, tantuninin yeniliş biçiminde belirgin bir değişiklik olmadığını belirtmiştir (K1, K3, K5, K7). Bu durum, tantuninin geleneksel yeniliş biçiminin büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir. Ancak, K2 ve K8, tantuninin yeniliş biçiminde kıyma yerine elde doğranmış et kullanımının bir değişiklik olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Bu bilgi, tantuninin hazırlanışında bazı küçük değişikliklerin yapıldığını, ancak bu değişikliklerin yemeğin temel karakterini etkilemediğini göstermektedir. Tantuninin yeniliş biçimindeki bu küçük değişiklikler, yemeğin zamanla evrildiğini ve yenilikçi yaklaşımlarla uyum sağladığını, ancak geleneksel yöntemlerin hala yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

3.8. Tantuninin Öğün Yemeği Olarak Tüketilmesi

Katılımcılar, tantuninin her öğünde tüketilebileceğini (K2, K3, K4, K6, K10) belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar tantuninin genellikle öğle yemeği olarak tüketildiğini ifade etmişlerdir (K1, K5, K7, K9). Öğün tüketim kalıplarına dair yapılan araştırmalar, öğle ve akşam yemeklerinin genellikle en yüksek enerji ve besin alımını sağladığını göstermektedir. Öğle yemeği, genellikle daha büyük porsiyonlarla ve daha zengin besin içeriğiyle tüketilen bir öğündür (McNaughton, 2015; Fonseca vd., 2021). Besin değeri açısından tantuni, önemli miktarda protein ve yağ içeriği sağlamaktadır. Tantunide kullanılan et, genellikle dana veya tavuk eti olup, yüksek kaliteli protein kaynağıdır. Bu proteinler, vücudun kas yapımında ve onarımında kritik rol oynamaktadır (Selçuk ve Ağaoğlu, 2019). Katılımcıların cevaplarından da anlaşılabacağı üzere tantuninin öğle yemeği olarak tercih edilmesi yaygındır. Ancak, tantuninin her öğünde tüketilebilir olması, bu yemeğin esnekliğini ve farklı öğünlerde de keyifle yenebileceğini göstermesi açısından önemli görülmektedir. Tantuninin pratik, lezzetli ve her zaman erişilebilir bir seçenek olarak tüm öğünler için uygun bir seçenek olduğu söylenebilir. Bu özelliği ile tantuni geniş bir kitle tarafından tercih edilmekte, neredeyse Mersin'in her mahallesinde tantuni dükkanları bulunmakta (Erol, 2020) ve günün her saatinde tüketilebilir bir sokak yemeği olarak popülerliğini artırdığı söylenebilir.

3.9. Tantuninin Yöresel ve Geleneksel Olma Durumu

Tüm katılımcılar tantuninin yöresel ve geleneksel bir yemek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğu tantuninin Türk mutfağına ait olduğunu ifade etmişlerdir (K1, K2, K5, K6, K7, K8, K9, K10). Bununla birlikte, K3 ve K4 tantuninin Arap mutfağından geldiğini belirtmişlerdir. Bu durum, tantuninin tarihsel kökeni konusunda belirsizlikler olduğu anlamına gelebilir. Bu belirsizliklerin yemek kültürü çalışmaları açısından sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu söylemek mümkündür (Rath, 2015; Chant, 2016; Wu, 2015; Boys ve Blank, 2016; Dunne vd., 2022). Yemeklerin tarihsel kökenine dair belirsizlikler, kültürel etkileşimlerin ve göçlerin yemek tariflerini nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bir rol oynamaktadır (Tiu Wright, Nancarrow ve Kwok, 2001; Krajangchom, 2023). Yemek kültüründe tarihsel belirsizliklerin varlığı, bu alandaki araştırmaların derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Tantuninin Türkmen ve Arap kültürlerinden etkilenmiş olabileceği göz önüne alındığında, bu yemeğin kökenine dair çeşitli iddiaların varlığı anlaşılabilir bir durum olarak değerlendirilebilir.

3.10. Tantuninin Mevsimsel Tüketim Durumu

Katılımcıların tamamı tantuninin her mevsim tüketilebileceğini ve mevsimsel bir sınırlaması olmadığını belirtmişlerdir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10). Bu durum, tantuninin her mevsimde popüler ve erişilebilir bir yemek olduğu anlamı taşıyabilir. Literatür, bazı yiyeceklerin mevsimsel tüketim kalıplarına bağlı kalmadığını ve yıl boyunca tüketilebileceğini ortaya koymaktadır. Mevsim dışı tüketim, teknolojik ilerlemeler ve gelişmiş ulaşım ağı sayesinde mümkün hale gelmiştir (Macdiarmid, 2014; Vargas vd., 2021; Regnier vd., 2022; Macbeth, 2023). Bu da tantuni gibi yemeklerin her zaman erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Bu özellik, tantuniyi tüketiciler için cazip kılabilmekte ve her mevsimde popülerliğini korumasına katkıda bulunabilmektedir.

4. Sonuç

Bu araştırma, tantuni yemeğinin Mersin yöresindeki tarihi, kökeni, yapım süreçleri ve tüketim alışkanlıklarını inceleyerek, tantuninin yerel gastronomi içindeki önemini vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular, tantuninin Mersin'e özgü bir yemek olduğunu ve yöre halkının günlük tüketim alışkanlıklarının önemli bir parçası olarak kabul edildiğini göstermektedir. Tantuninin kökenine dair farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel olarak Mersin'de ortaya çıktığı ve yaklaşık 60-70 yıl öncesine dayandığı belirtilmiştir. Bazı katılımcılar tantuninin Arap kültüründen etkilenmiş olabileceğini ifade ederken, bu görüş tarihsel göç ve ticaret yollarının Mersin mutfağı üzerindeki etkilerini desteklemektedir (Yenipinar ve Yedigöz, 2015).

Tantuni yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler, yemek kültürünün korunmasında ve sürdürülebilirliğinde önemli rol oynamaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre, tantuni genellikle dana etinden yapılmakta ve pamuk yağı veya ayçiçek yağı ile pişirilmektedir. Bu malzemelerin seçimi, tantuninin ayırt edici lezzet özelliklerini belirlemekte ve yemeğin kalitesini doğrudan etkilemektedir (Öktem, 2008; Süt, 2019). Tantuninin pratik ve uygun fiyatlı bir yemek olması, her öğünde tüketilebilmesini sağlamakta ve özellikle öğle yemeklerinde tercih edilmektedir. Tantuninin servisi, dürüm veya ekmek arası şeklinde yapılmakta ve genellikle turşu, limon, salata ve ayran gibi eşlikçilerle sunulmaktadır.

Tantuninin Mersin mutfağındaki yeri ve önemi, yerel kültürel kimliğin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, tantuni sadece bir yiyecek değil, aynı zamanda Mersin'in gastronomik mirasının korunmasına katkıda bulunan bir unsur olarak da önem kazanmaktadır (Richards, 2002). Yöresel yemeklerin korunması ve tanıtılması, gastronomi

turizminin desteklenmesi ve yerel ekonomilerin canlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır (Everett, 2024; Hall ve Sharples, 2021).

Sonuç olarak, tantuni Mersin'in gastronomi kimliğinin önemli bir bileşeni olup, yerel kültürün, tarihsel etkileşimlerin ve coğrafi özelliklerin bir yansımasıdır. Tantuninin yapım ve tüketim alışkanlıklarının detaylı incelenmesi, bu yemeğin Mersin mutfağındaki benzersiz yerini ve önemini ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, tantuninin farklı coğrafi bölgelerdeki varyasyonlarını ve bu yemeğin gastronomi turizmi üzerindeki etkilerini inceleyerek, Mersin'in gastronomik mirasını daha geniş bir perspektifle değerlendirebilir.

Araştırma bulguları, Mersin mutfağının zenginliğini ve tantuninin bu mutfak kültürü içindeki yerini vurgulamaktadır. Tantuninin tarihsel kökenleri, yapım süreçleri ve tüketim alışkanlıkları, Mersin'in kültürel kimliğini ve gastronomik mirasını yansıtmaktadır. Bu bağlamda, tantuninin bölgesel gastronomi üzerindeki etkilerini anlamak için yapılan bu çalışma, literatürdeki benzer araştırmalarla tutarlılık göstermektedir.

Örneğin, Nistoreanu (2018) tarafından yapılan çalışma, yerel gastronominin kültürel kimliği nasıl güçlendirdiğini ve globalleşmenin etkilerine karşı nasıl korunduğunu incelemektedir. Bu çalışma, tantuninin Mersin mutfağındaki rolünü ve bu yemeğin kültürel mirasın korunmasındaki önemini desteklemektedir. Benzer şekilde, Salas Cortés ve arkadaşlarının (2020) çalışması, Meksika'daki geleneksel kadın aşçıların yerel mutfak kültürünü nasıl koruduğunu ve tanıttığını analiz etmektedir. Bu bağlamda, tantuni ustalarının deneyimlerinin ve bilgi birikimlerinin Mersin'in gastronomik kimliğinin korunmasında ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Simon ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışma, bölgesel mutfakların kültürel kimliği nasıl güçlendirdiğini ve turizmle olan ilişkisini tartışmaktadır. Tantuni, Mersin'in gastronomik kimliğini yansıtan bir yemek olarak, bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Ayrıca, Ayora-Diaz (2010) tarafından yapılan Yucatan mutfağı üzerine çalışmalar, tantuninin Mersin mutfağındaki önemini ve bu yemeğin nasıl korunabileceğini anlamak için yol gösterici olmaktadır.

Tantuninin, Mersin mutfağının zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtmasının yanı sıra, yerel ekonomilere katkıda bulunabileceği ve sürdürülebilir turizmin teşvik edilmesine yardımcı olabileceği de belirtilmektedir (Everett, 2024). Bu bağlamda, tantuninin gastronomi turizmi üzerindeki potansiyel etkileri, gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir.

Gastronomik ürün araştırmaları, yerel mutfak kültürlerinin korunması ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tür araştırmalar yalnızca yemeklerin kökenini ve yapım süreçlerini belgelemekle kalmayıp aynı zamanda gastronomik araştırmaların geliştirilmesine, kültürel mirasın korunmasına ve yerel ekonomilerin canlandırılmasına da katkı sağlar. Bu çalışma tantuni özelinde bir analiz sunarak, benzer yöntemlerin diğer yerel lezzetlere uygulanabileceğini ve farklı mutfak kültürlerinin bilimsel olarak incelenmesinin gastronomi alanına önemli kazanımlar sağlayacağını göstermesi açısından önemlidir. Gelecekte yapılacak çalışmaların gastronomik ürünlerin kimlik ve çıktıları bağlamında taşıdığı değeri daha kapsamlı bir şekilde ele alarak bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunması beklenmektedir.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates: 1. Yazar % 40; 2. Yazar % 30; 3. Yazar %30 /
1st Author 40%; 2nd Author 30%; 3rd Author 30%

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Declaration: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There are no potential conflicts of interest in this study

Etik/ Ethic: Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir. / In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Achaya, K. T. (1994). *Indian food: A historical companion*. Oxford University Press.
- Altay, F., Karbancıoğlu-Güler, F., Daskaya-Dikmen, C., ve Heperkan, D. (2013). A review on traditional Turkish fermented non-alcoholic beverages: microbiota, fermentation process and quality characteristics. *International journal of food microbiology*, 167(1), 44–56. <https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2013.06.016>
- Antani, V. ve Mahapatra, S. (2022). Evolution of Indian cuisine: a socio-historical review. *Journal of Ethnic Foods*, 9(1), 15.
- Ayora-Diaz, S. I. (2010). Regionalism and the institution of the Yucatecan gastronomic field. *Food, culture and society*, 13(3), 397-420.
- Boys, K. A. ve Blank, S. (2016). The evolution of local foods: A retrospective and prospective consideration.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brillat-Savarin, J. A. (1842). *Physiologie du Gout, ou, Méditations de gastronomie transcendante...* Charpentier.
- Capatti, A. ve Montanari, M. (2003). *Italian cuisine: A cultural history*. Columbia University Press.
- Chant, S. M. (2016). *A history of local food in Australia 1788-2015* (Doctoral dissertation).
- Cortés, J. S., Medina, F. X. ve Vázquez-Medina, J. A. (2020). Regional cuisines and “cocineras tradicionales”(traditional female cooks) in the state of Coahuila (Mexico): heritage, social discourses, identities and socioeconomic development. *Journal of Tourism and Heritage Research*, 3(3), 1-14.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage.
- Çakmak, İ.H., Öz, F. (2014). Tantuni. 4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu; 17-19 Nisan, Adana, s. 325.
- Dimitrijevic, A. ve Horn, R. (2018). Sunflower hybrid breeding: from markers to genomic selection. *Frontiers in Plant Science*, 8, 2238.
- Dittrich, C. (2017). Street food, food safety and sustainability in an emerging mega City: Insights from an empirical study in Hyderabad, India. *Work, Institutions and Sustainable Livelihood: Issues and Challenges of Transformation*, 227-248.
- Du Rand, G. E. ve Heath, E. (2006). Towards a framework for food tourism as an element of destination marketing. *Current Issues in Tourism*, 9(3), 206-234.
- Dunne, J., Höhn, A., Neumann, K., Franke, G., Breunig, P., Champion, L., ... ve Evershed, R. P. (2022). Making the invisible visible: tracing the origins of plants in West African cuisine through archaeobotanical and organic residue analysis. *Archaeological and Anthropological Sciences*, 14(1), 30.
- Erol, İ. (2020). *Doğu Akdeniz Bölgesindeki Kırsal Turizm Alanlarının Gastronomik Ürün Haritası*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları ABD, Yüksek Lisans Tezi.

- Everett, S. (2024). Building an imagined sense of place and resurrecting memories with food tourism. In *Handbook on Food Tourism* (pp. 33-47). Edward Elgar Publishing.
- Fischler, C. (1988). Food, self and identity. *Social Science Information*, 27(2), 275-292.
- Fonseca, L. B., Pereira, L. P., Rodrigues, P. R. M., Andrade, A. D. S., Muraro, A. P., Gorgulho, B. M., ... ve Ferreira, M. G. (2021). Food consumption on campus is associated with meal eating patterns among college students. *British Journal of Nutrition*, 126(1), 53-65.
- Gunstone, F. (Ed.). (2011). *Vegetable oils in food technology: composition, properties and uses*. John Wiley and Sons.
- Hall, C. M. ve Sharples, L. (2021). The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste. In *Food Tourism Around the World* (pp. 1-24). Routledge.
- Hart, T. L., Petersen, K. S. ve Kris-Etherton, P. M. (2023). The effect of cottonseed oil on lipids/lipoproteins: a systematic review and plasma cholesterol predictive equations estimations. *Nutrition Reviews*, nuad109.
- Haven-Tang, C. ve Jones, E. (2006). Using local food and drink to differentiate tourism destinations through a sense of place: A story from Wales-Dining at Monmouthshire's Great Table. *Journal of Culinary Science and Technology*, 18(2), 151-168.
- Kadıoğlu, C. T. (2019). Bir Tantuniciye Müdavim Olmak! Algılanan Değerin SadakateEtkisi. *Proceedings of The Third International Congress on Future of Tourism Inno-vation, Entrepreneurship and Sustainability*, September, 26-28 2019 Mersin Turkey.
- King, N., Brooks, J., ve Horrocks, C. (2018). Interviews in qualitative research.
- Krajangchom, S. (2023). Origins and localization of Tai Lue food culture in Northern Thailand. *Journal of Ethnic Foods*, 10(1), 14.
- Lawrie, R. A. (2006). *Lawries's Meat Science* (6th edn). Woodhead Publishing.
- Lee, H. (2021). Nutrition transitions in Southeast Asia: Strategic policy insights. *Nutrition Reviews*, 79(9), 945-957. <https://doi.org/10.1093/nutrit/nua001>
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Lu, T., Abdalla Gibril, B. A., Xu, J. ve Xiong, X. (2024). Unraveling the Genetic Foundations of Broiler Meat Quality: Advancements in Research and Their Impact. *Genes*, 15(6), 746.
- Macbeth, H. (2023). Gastronomy, seasonality, localism, and sustainability: lessons from a long memory, a pandemic, and a current war. In *Food, Gastronomy, Sustainability, and Social and Cultural Development* (pp. 15-29). Academic Press.
- Macdiarmid, J. I. (2014). Seasonality and dietary requirements: will eating seasonal food contribute to health and environmental sustainability?. *Proceedings of the Nutrition Society*, 73(3), 368-375.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Mir, N. A., Rafiq, A., Kumar, F., Singh, V. ve Shukla, V. (2017). Determinants of broiler chicken meat quality and factors affecting them: a review. *Journal of food science and technology*, 54, 2997-3009.

- Moira, P., Mylonopoulos, D. ve Kontoudaki, A. (2015). Gastronomy as a form of cultural tourism. A Greek typology. *Tims. Acta: naučni časopis za sport, turizam i velnes*, 9(2).
- Nistoreanu, B. G., Nicodim, L. ve Diaconescu, D. M. (2018). Gastronomic tourism-stages and evolution. In *Proceedings of the International Conference on Business Excellence* (Vol. 12, No. 1, pp. 711-717).
- Oğuz, S. (2016). Gastronomi turizminde stratejik gelişme:Doğu Akdeniz Bölgesi perspektifi.
- Öktem, Ş. (2008). Turizm sektöründe standart reçetelerin önemi kapsamında bir çalışma: Mersin yöresel yemekleri. *Mersin Sempozyumu*. Mersin.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research and evaluation methods*. Sage.
- Pennington, J. A. ve Fisher, R. A. (2009). Classification of fruits and vegetables. *Journal of Food Composition and Analysis*, 22(S1), S23-S31.
- Pereira, P. M. D. C. C. ve Vicente, A. F. D. R. B. (2013). Meat nutritional composition and nutritive role in the human diet. *Meat science*, 93(3), 586-592. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2012.09.018>
- Popkin, B. M. ve Gordon-Larsen, P. (2022). Contemporary nutritional transitions: Determinants and implications for the developing world. *Nutrition Reviews*, 81(12), 1665-1674. <https://doi.org/10.1093/nutrit/nux034>
- Puttha, R., Venkatachalam, K., Hanpakdeesakul, S., Wongsu, J., Parametthanuwat, T., Srean, P., ... ve Charoenphun, N. (2023). Exploring the potential of sunflowers: agronomy, applications, and opportunities within bio-circular-green economy. *Horticulturae*, 9(10), 1079.
- Rath, E. C. (2015). The invention of local food. In *The Globalization of Asian Cuisines: Transnational Networks and Culinary Contact Zones* (pp. 145-164). New York: Palgrave Macmillan US.
- Régnier, F., Dalstein, A. L., Rouballay, C. ve Chauvel, L. (2022). Eating in Season—A Lever of Sustainability? An Interview Study on the Social Perception of Seasonal Consumption. *Sustainability*, 14(9), 5379.
- Richards, G. (2002). Tourism and gastronomy. In *The Routledge Handbook of Tourism and the Environment* (pp. 109-117). Routledge.
- Salas Cortés, J. A., Medina, F. X. ve Vázquez-Medina, J. A. (2020). Regional cuisines and “cocineras tradicionales” in Coahuila (Mexico): Heritage, social discourses, identities and socioeconomic development. *Frontiers in Nutrition*.
- Scarpato, R. (2002). Gastronomy as a tourist product: The perspective of gastronomy studies. In *Tourism and gastronomy* (pp. 51-70). Routledge.
- Selçuk, Ü. ve Ağaoğlu, S. (2019). The Microbiological Quality of Tantuni. *Turkish Journal of Veterinary Research*, 3(1), 37-44.
- Simon, E. L., Etges, V. E. ve Minasi, S. M. (2015). A gastronomia regional e o turismo como elementos fortalecedores da identidade cultural frente à tensão entre global e o regional. *Cenário*, 5 (3), 153-171.
- Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: Local food and the sustainable tourism experience. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 321-336.

- Sproesser, G., Ruby, M.B., Arbit, N. et al. Understanding traditional and modern eating: the TEP10 framework. BMC Public Health 19, 1606 (2019). <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7844-4>.
- Surya, R. ve Lee, A. G. Y. (2022). Exploring the philosophical values of kimchi and kimjang culture. Journal of Ethnic Foods, 9(1), 20.
- Süt, A. E. (2019). Kültürel Miras Olarak Yöresel Yiyeceklerin Gastronomik Varlık Öğelerinin Kültürel Kimlik Üzerinden İncelenmesi: Mersin Tantunisi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Tacardon, E. R., Ong, A. K. S. ve Gumasing, M. J. J. (2023). The Perception of Food Quality and Food Value among the Purchasing Intentions of Street Foods in the Capital of the Philippines. Sustainability, 15(16), 12549.
- Tarakçı, Z. ve Küçüköner, E. (2003). Physical, chemical, microbiological and sensory characteristics of some fruit-flavored yoghurt. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 14(2), 10-14.
- Tiu Wright, L., Nancarrow, C. ve Kwok, P. M. (2001). Food taste preferences and cultural influences on consumption. British food journal, 103(5), 348-357.
- Toldrá, F. (Ed.). (2022). Lawrie's meat science. Woodhead Publishing.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2017). Mersin Tantunisi. Erişim Linki: <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38131>
- U.S. Department of Agriculture, Agricultural Research Service. (n.d.). FoodData Central. Retrieved July 9, 2024, from <https://fdc.nal.usda.gov/fdc-app.html#/food-details/171024/nutrients>
- Uçuk, C. (2023). Gastronomide Tabak Prezantasyonu Nasıl Estetik Tabaklar Tasarlayabiliriz? Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Uçuk, C.(2022). Holistik tabak: Nörogastronomi, gastrofizik ve sinestezi ekseninde, yemek sunumunun insanın beğeni algısına olan etkilerinin belirlenmesi.
- Uçuk, C., Kahraman, A. G. ve Özdemir, S. S. (2023). Tabak Prezantasyonunun Kötü Görünümlü Yiyeceklerin Kabulüne Etkisi: Şırdan Örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 10(1), 171–192.
- Vargas, A. M., de Moura, A. P., Deliza, R. Ve Cunha, L. M. (2021). The role of local seasonal foods in enhancing sustainable food consumption: A systematic literature review. Foods, 10(9), 2206.
- Warner, K. ve Gupta, M. (2003). Frying quality and stability of low-and ultra-low-linolenic acid soybean oils. Journal of the American Oil Chemists' Society, 80(3), 275-280.
- Webb, E. C. (2014). Goat meat production, composition, and quality. Animal Frontiers, 4(4), 33-37.
- Wu, X. (2015). La comida local y su significado en la China contemporánea: el caso del suroeste de Hubei. estudios de asia y áfrica, 50(3), 651-678.
- Yenipinar, U. ve Yedigöz, R. (2015). Geçmişin anılarını taşıyan tören yemeklerinin turistik ürün potansiyeli açısından değerlendirilmesi: Mersin örneği. I. Eurasia International: Current Issues, Trends, and Indicators, 503-512.

- Yönet Eren, F. ve Ceyhun Sezgin, A. (2017). Gastronomi turizmi açısından Mersin yöresi mutfak kültürünün sürdürülebilirliği. 1.Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresi (s. 161-170). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi.
- Zellner, D., Loss, C., Zearfoss, J. ve Remolina, S. (2014). It tastes as good as it looks! The effect of food presentation on liking for the flavor of food. *Appetite*, 77, 31-35.

Depremın Muhasebe Meslek Mensuplarının Psikolojileri Üzerine Etkileri: Elâzığ İli Örneği

The Effects of the Earthquake Natural Disaster on The Psychology of Accounting Professionals: The Case of Elazığ Province

Mehmet Murat ŞENOL¹
Yakup ÜLKER²

Öz

Bu araştırmanın amacı; Türkiye’de sıklıkla yaşanan depremlerin, mesleğini yürüten muhasebe meslek mensuplarına ve mesleğin süreç içerisindeki işleyişine olan psikolojik etkilerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 24 Ocak 2020 Elâzığ merkezli ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli yaşanan ve Elazığ ilini de etkileyen depremler sonrası bu ilde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde ortaya çıkan psikolojik etkilerinin nasıl ve ne düzeyde olduğu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. İşletmelerin mali durumlarına ait güvenilir bilgiler üreten ve isabetli kararlar alınmasına katkı sunan muhasebeciler üzerindeki depremin psikolojik etkilerinin tespiti ve gerekli tedbirlerin alınması çalışmanın önemini ifade etmektedir. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için nicel araştırma yönteminden anket uygulaması tercih edilmiştir. Bu maksatla Elâzığ ilinde fiilen çalışan 169 muhasebe meslek mensubu arasından 120 meslek mensubu çalışmaya dâhil edilerek kendilerine 14 adet soru yöneltilmiş ve veriler elde edilmiştir. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri sayısal veriler haline getirilip verilen cevapların puan ağırlıkları dikkate alınmıştır. Veriler değerlendirildiğinde; depremin muhasebe meslek mensupları üzerinde mesleki faaliyetlerin sürdürülmesi açısından zorluklara sebep olduğu ancak üstesinden gelinebildiği fakat verimliliği azaltabilen stres, korku, kaygı gibi duygusal durum ve psikolojik açıdan olumsuz etkilerinin olduğu ve halen devam ettiği, bu konuda yeterli düzeyde tedbirlerin alınmadığı ve danışmanlık hizmetlerinin verilmediği sonuçları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Muhasebe Meslek Mensupları, Deprem, Muhasebe Mesleği.

Abstract

The aim of this research is to examine the psychological effects of the earthquake, which is frequently experienced in Turkey, on the members of the accounting profession and the functioning of the profession in the process. In line with this purpose, it is the subject of the research how and at what level the psychological effects on the members of the accounting profession operating in this province after the earthquakes centred in Elazığ on 24 January 2020 and Kahramanmaraş on 6 February 2023 affected the province of Elazığ. Determination of the psychological effects of the earthquake on professional accountants, who produce reliable information about the financial status of businesses and contribute to making accurate decisions and necessary precautions. In order to realise the aim of the research, the survey application from the quantitative research method was preferred. For this purpose, 120 professionals among 169 accounting professionals working in Elazığ province were included in the study, and 14 questions were asked to them, and data were obtained. The opinions of the participants on the subject were transformed into numerical data, and the score weights of the answers given were taken into consideration. When the data were evaluated, it was concluded that the earthquake caused difficulties for the members of the accounting profession in terms of maintaining professional activities, but it could be overcome, but it had and still has negative effects on the emotional state and psychological aspects such as stress, fear, and anxiety, which can reduce productivity, and that adequate measures were not taken in this regard and counselling services were not provided.

Keywords: Natural Disaster, Professional Accountants, Earthquake, Accounting Profession

¹ Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 20219368002@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6811-8783>, <https://ror.org/0257dtg16>

² Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, yakupulker@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3070-0521>, <https://ror.org/04f81fm77>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 10.12.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.03.2025

Atıf İçin/For Cite: ŞENOL M.M. ve ÜLKER Y., “Depremin Muhasebe Meslek Mensuplarının Psikolojileri Üzerine Etkileri: Elâzığ İli Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(2): 985-1002

<https://doi.org/10.17755/esosder.1599261>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Deprem gibi doğal afetler; bireyler, aileler ve toplumu ekonomik, sosyal, psikolojik vb. yönlerden etkisi altına alan ve bu yapılar üzerinde afetin şiddetine göre büyük hasarlar oluşturan beklenmedik olaylardır. Sadece fiziksel yıkımlarla sınırlı kalmayan bu afetler, toplumun her kesiminde olduğu gibi çalışma hayatı ve endüstri grupları üzerinde de ekonomik yönden derin izler bırakmaktadır. Bu gruplar içinde yer alan muhasebe meslek mensupları ise afetlerin meydana getirdiği ekonomik yıkımın ardından ekonominin yeniden inşası, toparlanması ve işletmelere ait finansal raporların düzenliliğini sağlamak gibi kritik sorumluluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sorumluluklar teknik bilgi ve beceriyi gerektirmenin yanında aynı zamanda strese dayanıklılık ve kriz yönetiminin iyi bir şekilde yönetilmesiyle de ilgilidir. Deprem kuşağında yer alan ülkemizde, deprem bölgelerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları son yıllarda doğal afetlerin etkilerini birebir yaşamış ve pratikleri bu olaylar çerçevesinde şekillenmiştir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi ise bu yönde bir dönüm noktası olmuştur. Etkilenen illerin genişliği, yıkımın boyutu, bu illerde faaliyet gösteren işletme kapasiteleri ve muhasebe meslek mensuplarının alanlarında gösterdikleri çabalar muhasebecilik mesleğinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Fakat bu önem, yalnızca sağlanan mali danışmanlık ve raporlama hizmetleriyle sınırlı değildir. Aynı zamanda, muhasebe meslek mensupları sonradan getirilen yasal düzenlemeler, mali değişiklikler ve mücbir sebep ilanları gibi çok sayıda unsurun hizmetinde kilit rol oynamışlardır.

Deprem dönemlerinde meslek mensuplarının üstlendiği rollerin yanı sıra, yürütülen bu işler meslek mensupları üzerinde ciddi bir psikolojik yük oluşturmaktadır. Kaygı, geçmişteki mali güçlüklerini aşma çabaları ve aile bireyleriyle birlikte kendi yaşamlarına dair endişeler, muhasebecilerin profesyonel kimliklerinin yanı sıra kişisel dayanıklılıklarını da sınamıştır. Ayrıca deprem bölgelerinde hizmet veren muhasebecilerin, kendi iş yerlerinin ve evlerinin zarar görmesi, sevdiklerini kaybetmesi veya kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaları da bu psikolojik yükü arttırmıştır. Tüm bu etkiler, muhasebecilik mesleğinin dinamiklerini yeniden düşünmeyi gerektirmiştir.

Bu çalışmada, depremin muhasebe meslek mensupları üzerinde psikolojik yönden nasıl ve ne düzeyde etki bıraktığına dair bir araştırma yapılmıştır. Özellikle de deprem gibi yıkıcı bir olayın deprem bölgesindeki muhasebecilik mesleği ve meslek mensupları üzerindeki psikolojik etkilerini ve boyutlarını araştırmak ve bu bağlamda oluşan problemlere yönelik öneriler sunulmuştur.

Bu çerçevede çalışma Elazığ ilinde mesleğini icra eden muhasebe meslek mensuplarının 2020 Elazığ ve 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenme yönleri ve düzeyleri, deprem sürecinde olağan dışı gerçekleşen değişikliklere gösterdikleri uyum ve bu dönemde mesleki faaliyetlerindeki verimliliğini etkileyen psikolojik açıdan hangi sorunların ortaya çıktığı sorularına odaklanılmıştır. Meslek mensuplarının bu süreçten psikolojik olarak etkilenme düzeylerinin tespit edilmesi ve sonraki zamanlarda atılması gereken adımlara da yol göstereceği düşünülmektedir. Ayrıca araştırma, literatüre katkı sağlamakla birlikte, afet dönemlerinde alınan acil önlem kararlarının etkilerini ve mesleğini icra eden muhasebecilerin deprem psikolojisi altında mesleğini nasıl icra ettiğini ve psiko-sosyal olarak nasıl etkilendiğini ölçmeyi amaçladığından özel bir öneme sahiptir. Böylece, deprem döneminde oluşabilecek potansiyel boşlukları, zorlukları ya da eksiklikleri ortaya çıkarmak ve muhasebe meslek mensuplarını etkileyecek muhtemel psikolojik faktörleri de araştırmak önemlidir.

1. Doğal Afetler

Yapılan araştırmalarda afet kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar bulunmaktadır. En çok ifade edilmiş şekli ile afet; can, mal, ekonomi, çevre vb. üzerinde kayıplara veya bunların zarar görmesine sebep olan, toplumun süregelen hayat düzenini bozan ve meydana getirdiği olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yerel imkânların yetmediği, dış yardımın desteğine ihtiyaç duyulduğu olaylar olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, sosyal, fiziksel yıkıntılara ve ekonomik kayıplara yol açan, olağan yaşam sürecini ve insan faaliyetlerini sekteye uğratan, afeti yaşayan birey ve toplumu olumsuz yönde etkisi altına alan ve yerel imkânlar ile üstesinden gelinmeyecek büyüklükte oluşan doğal kaynaklı, teknolojik veya insan sebepli tüm olaylardır (Kadioğlu ve Özdamar, 2008: 3).

Avrupa Atlantik Afet Müdahale Merkezi Yönergesi 'ne göre afetler; *doğal ve teknolojik kaynaklı afetler* olarak iki kısma ayrılmaktadır. Doğal afetlerde; deprem, tsunami, volkanik olaylar, heyelan, sel, aşırı kuraklık, çevre kirlenmesi, çölleşme gibi durumlar ele alınmaktadır. Teknolojik afetler kısmında ise; nükleer santral olayları, endüstriyel kazalar, uçak, gemi ve demiryolu afetleri, terörizm olayları bu kapsamda ele alınmaktadır. Teknolojik afetler kendiliğinden ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte doğal bir afetin etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir (Günelçin, 2020: 4).

Doğal afetler kavramı; deprem, sel, kuraklık gibi doğa olaylarının kısmi olarak ya da tamamen doğal yollarla meydana gelen, genel olarak meydana gelmesinde insanlığın müdahalesinin olmadığı, kısa sürede gelişen, meydana geldiği bölgede sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel etkinlikleri olumsuz etkileyen, derecesine göre can ve mal kayıplarının oluşmasına sebep olan yer, hava ve su kaynaklı doğa olayları olarak ifade edilmektedir (Şahin ve Sipahioğlu, 2003: 124). Afetzedelerin yaşam alanlarının zarar görmesi, süregelen sosyal düzenlerinin bozulması, belirsizlik içine düşmeleri, kendilerini güçsüz ve yetersiz hissetmeleri afetin etkileri arasında yer almaktadır (Hançer, 2009: 32).

Özetle doğal afetler, toplumu etkisi altına ve afet sonucunda meydana gelen yıkımın şiddetine göre bu etkilerin sonuçları olan doğa olaylarıdır (Kadioğlu ve Özdamar 2008: 5). Afetin gerçekleşmesinin akabinde yapılanlar bir sonraki tehlikenin afet haline gelmesinin engellenmesi ya da afete dönüşürse meydana getireceği kaybın en aza indirilmesi açısından önem arz etmektedir (Özgen vd., 2011: 303).

1.1. Afet Psikolojisi

Afet psikolojisi; sürdürülebilir ve toplumların doğal ya da insan kaynaklı afetlere verdikleri psikolojik tepkileri araştıran bir alandır. Afetlerin ani ve beklenmedik bir şekilde veya zamanda ortaya çıkması, insanların güvenliğini, kontrol ve yardımlaşmasını derinden sarsabilmektedir. Bu olaylar bireylerde yoğun stres, korku, kaygı, üzüntü gibi duygulara sebep olabilirken, aynı zamanda toplumsal düzeyde sarsıntı, kolektif yaşam ve sosyal dayanışmayı da tetikler. Afet psikolojisinin temel amacı, afetlerin ruhsal sağlık üzerinde meydana getirdiği etkilerin ne olduğunu ve bu süreçte ortaya çıkan travmatik deneyimlerin nasıl işlendiğini anlamak ve toplumların afet sonrasında nasıl toparlanabileceğini ifade etmektir.

Afet psikolojisi, afetlerin psiko-sosyal etkilerinin araştırılması, afetzedelerin afet sonrası iyilik halinin sağlanması ve devam ettirilebilmesi için bazı psiko-sosyal destek girişimlerinde bulunulması ve olası bir afete hazırlık için toplumu bilinçlendirmek ve harekete geçirme faaliyetlerini kapsayan bir alandır. Bilhassa afet sonrası süreçlerde toplum, alanında faaliyet gösteren uzmanlar tarafından incelenmeli ve bu konuda yöntemler geliştirilmelidir (Özkan ve Kutun, 2021: 250).

Afet psikolojisi, yalnızca bireysel tepkilere odaklanmaz. Bu tepkilerin yanında

toplumsal dayanıklılık, sosyal destek gücü ve afet sonrasında sağlanan psiko-sosyal müdahaleler de bu kapsamda değerlendirilir. Bu alanda yapılan çalışmalarda, afetlere maruz kalan toplulukların psikolojik olarak nasıl daha dirençli hale getirilebildiği, kriz anlarında hangi destek biriminin daha etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle travmanın ardından döngüde erken müdahaleler, iyileştirme sürecini hızlandırarak toplulukların sosyal bütünlük gücünü de arttırabilmektedir.

Afetlere verilen psikolojik tepkiler, genellikle olayın ciddiyeti, süresi, bireyin afet öncesindeki ruhsal durumu ve sosyal destek sistemlerine erişim gibi parametrelerle şekillenmektedir (Filiz vd. 2023: 238). İnsanların özellikle afet dönemlerinde psikolojik sarsıntıların üstesinden gelebileceği standart bir yöntem bulmak ve uygulamak zordur. Kişilerin karakterlerine ve yaşam biçimlerine uygun, uygulamaya geçirilebilir nitelikte yöntemler geliştirmek gerekmektedir (Nakajima, 2012: 153). Bu süreçte insanlar kısa vadeli ve uzun vadeli etkiler yaşayabilir. Ancak bazen bu süreç aylarca veya yıllarca sürebilmektedir.

Afet sonrası dönemi anlayabilmek ve süreci daha iyi yönetebilmek için can kayıplarına büyük oranda sebep olan depremleri, deprem anı ve sonrası dönemi göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Bahadır ve Uçku, 2018: 33). 1999 yılı Marmara Depremi, 2020 yılı Elazığ depremi ve son yıllarda yaşanan ve asrın felaketi olarak bilinen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası yaşanan kayıplar, ekonomik sıkıntılar, toplumda oluşan psikolojik sarsıntılar dikkate alınırsa depremin meydana getirdiği hasarın ne kadar büyük boyutlarda olduğu görülmektedir.

Günümüzde afete maruz kalan grupların farklılığı, afete maruz kalma zamanları, afetin tekrar yaşanması, afeti yaşayan toplumun yaşı ve cinsiyeti gibi çeşitli etkenlerin afet sonrası dönemi ciddi anlamda etkilediği ve bireylerin davranışlarında daimi veya kısa süreli değişimlere sebep olabileceği ifade edilmektedir. Afetlerde grupların üzerinde afetlerin etkilerini araştırmak ileride yaşanabilecek olaylara karşı daha bilinçli olunmasında, toplum ve bireylerin bu olaylara daha hazırlıklı olmasında faydalı olabilir. Ayrıca afet sonrası süreçte önemi giderek arttığı savunulan yaygın psikolojik sıkıntılar hakkında bilgi sahibi olmak gelecekte kişilerin ruh sağlığının iyileştirilmesi konusunda faydalar sağlayabilir.

1.2. Depremin Sosyo-Ekonomik Etkileri

Doğal afetler büyük riskler ortaya çıkararak toplum üzerinde sosyolojik bir etkiye sahip olduğu gibi, sosyal değişimlerden bireysel işlevsellikteki değişikliklere kadar beklenmedik farklılıklara sebep olmaktadır. Afete maruz kalan birey ve toplumlar, yaşadıkları afet felaketlerinin derecesine göre şiddetli bir şok geçirebilmektedirler.

Afete maruz kalan kesimin afet sonrası yaşadığı bazı olumsuz durumların telafi edilmesinde, negatif sosyal etkilerinin iyileştirilmesinde girişimciler etkili roller oynayabilmektedir. Yapılan araştırmalarda, afetten etkilenen bir topluma sosyolojik, psikolojik ve ekonomik olarak yardım edilmesi toplumdaki acıyı ve afetlerin etkisini azaltmaya katkı sağladığı görülmüştür (Bustamante vd., 2022: 84). Afetler sonrası oluşan psiko-sosyal, sosyo-demografik, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkiler diyebileceğimiz sosyal etkiler uzun bir sürece yayılabilmektedir. Bu sebeple doğal afetlerin ortaya çıkardığı sosyal etkileri tam olarak ölçebilmek ve değerlendirmek güç olabilmektedir. Afetlerin toplum üzerindeki sosyal etkilerinin iyi analiz edilip anlaşılması, sadece ilk etapta uygulanacak eylem planlarının geliştirilmesinde değil bununla birlikte afetin muhtemel olumsuz sonuçlarının önlenmesinde de önem arz etmektedir (Lindell ve Prater, 2003: 78).

Yaşanan afet sonrası oluşan hasarın türünü inceleyip değerlendirmek için ileri dönemlerde afetlerin bireyler ve toplumlar üzerindeki sosyal etkilerinin ve nüfus, sağlık alanı,

eğitim ve konut sektörü, iletişim sektörü vb. afetten etkilenen sosyal alanların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu alanlar, temel insani toplum işlevleriyle ilişkili olup, temelinde bireylerin yaşam biçimleri ile ilgilenir (Rosen, 2011: 45).

Doğal afetler sadece meydana getirdiği sonuçlar itibariyle hayatların kaybedilmesi, yaralanmalar ve yapı problemleri gibi sosyal ve psikolojik yönleri ile sınırlı değildir. Bununla birlikte etkilediği ülkelerde hem ulusal ve uluslararası boyutlarda yüksek maliyetlerin oluşmasına hem de afetin etkisi nisbetinde ciddi ekonomik kayıplara yol açabilmektedir. Ekonomik kayıplar ile birlikte yeniden yapılanma maliyetleri oluşmaktadır. Bununla birlikte ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğraması ile sermaye varlıklarında neden olduğu kayıplar GSYH büyümesi üzerinde kısa veya uzun dönemli olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ayrıca afetler; büyüme hızında düşme, yüksek borçlanma oranları ve bölgesel gelir eşitsizliği vb. uzun dönemli ekonomik sonuçlar da ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Charveriat, 2000: 9).

Afetlerin ekonomik yönlü etkileri değerlendirilirken afetlerden etkilenen bölge ve sektörlerin ekonomik durumuna dikkat edilmesi gerekir. Yapılan araştırmalar, endüstrideki sektörler arası bağlantıların, afet sonrası kaybedilen sermaye türlerinin doğal bir felaketin ekonomik yönden öneminin temel belirleyicileri olduğu unutulmaması gerektiğini göstermektedir.

Doğal afetlerin ekonomik yönlü etkileri, direkt etkiler ve endirekt etkiler olarak değerlendirilmektedir. Direkt etkilere örnek olarak, ilk yardım ve geçici konaklama maliyetleri, gıda ve giyim tüketim maliyetleri, altyapı ve üst yapıdaki yıkım onarım maliyetleri, maddi yapı (mal ve malzeme) kayıpları, tarım ve hayvancılık alandaki kayıp ve zararlar, kamu ve özel kesimlerdeki zararlar olarak sıralanabilir (Ergünay, 2002: 175). Endirekt etkiler ise, doğrudan etkiyle kıyas edildiğinde daha kapsamlı ve karmaşık olabilmektedir. İşyerlerinde ve tesislerde oluşan yıkımlar sonucu oluşan üretim kayıpları, kamu ve özel kuruluşlar kaynaklı hizmet kayıpları endirekt etkilere örnek gösterilebilir. Bununla birlikte GSYH, istihdam oranı, enflasyon, dış borç stoku, üretim vb. makroekonomik göstergeler afetler kaynaklı ve ikincil etkiler kapsamında değerlendirilebilmektedir (Mechler 2005: 18).

1.3. Depremın Psikolojik Etkileri

Bireylerin hayatında beklenmeyen, aniden gelişen, bireyin iradesi dışında, hazırlıksız olarak yakalandığı her durum hem bedensel, hem de zihinsel ve ruhsal olarak birtakım psikolojik savunma tepkilerine sebep olmaktadır. Ayrıca insanın dayanma, farkına varma, hazırlıklı ve bilinçli olma vaziyetlerine göre de bu tür olaylara karşı verdiği tepki değişik şekillerde olabilmektedir. Meydana gelme şekli değerlendirildiğinde doğal afetler de insan hayatında; aniden, insanın iradesi dışında gerçekleşmesi, ağır hasar ve kayıplara sebep olması, gerçekleştiği anda insanın hazırlıksız olması sebebi ile üstesinden gelinmesi zor olaylar olarak bilinmektedir (Kula, 2006: 93).

Doğal afetlerin psikolojik etki yönünü içine alan travma, Yunan literatüründe “yara”, TDK’ya göre de sarsıntı ifadesi; dıştan gelen darbe etkisi ile bir organ veya dokunun normal yapı ve işleyişinde meydana gelen bozulma, yara olarak ifade edilmektedir. Psikolojik travma ise, insanların beden bütünlüğünü, zihinsel ve ruhsal sağlık yapısını tehdit eden, olumsuz etkileyen, duygusal olarak aşmakta zorlanılan, çalışma hayatını etkileyen ve aniden gelişen olaylar veya durumlar olarak ifade edilmektedir.

Deprem olayı yaşanma şekli göz önünde bulundurulduğunda travmatik bir olaydır. Yapılan çalışmalar depremin bedensel, ruhsal, zihinsel, sosyal ve psikolojik vb. birçok yönden bozulmalara yol açtığını göstermektedir. Yine yapılan çalışmalar göstermektedir ki;

deprem sonrası bireylerde ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıklardan en çok karşılaşılan olayın “*Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)*” dur. **Travma Sonrası Stres Bozukluğu:** “*fiziksel saldırı, cinsel istismar, şiddet, trafik kazaları ve endüstriyel kazalar, savaş, terör olayları, başkalarının yaralanmasına veya ölümüne şahit olmak, yaşamı tehdit eden hastalıklar ve doğal afetler sebeplerine bağlı olarak yaygın olarak görülen travmatik yani psikolojik yaşam olaylarıdır*” ifadeleriyle tanımlanmaktadır (Kessler vd. 1995: 1060).

Doğal afetler, etkilenen bireyler veya toplum üzerinde psikososyal, demografik, ekonomik ve politik değişikliklerden biri olan psikolojik belirtiler duygu, davranış, psikofizyolojik ya da bilinç değişiklikleri ile kendini gösterir. Etkilenen bireylerde, meslek gruplarında ve toplumlarda yaş grupları gibi farklı ölçütlere göre değişiklik göstermekle birlikte belirsiz olan bir durumdan kaynaklanan endişe/kaygı bozukluklarından başlayarak depresyona kadar ilerleyebilen duygusal durum değişiklikleri, davranış bozuklukları, psikofizyolojik değişiklikler gözlemlenebilmektedir (Yavuz ve Dikmen, 2015: 322).

Doğal afetlerin gerek bireyler gerekse meslek mensupları ve toplumlar üzerinde meydana getirdiği psikolojik etkilerini inceleyen araştırmaların çoğu TSSB ve depresyon belirtileri üzerinde yoğunlaşmıştır (Cheng vd., 2018; Felix vd., 2011). Ayrıca yapılan çalışmalarda ruhsal ve fizyolojik bozukluklar, kaygı, sosyal ve iş hayatına adaptasyon problemleri, depresyon vb. olumsuz durum tepkilerinin doğal afetlerden sonrası süreçlerde toplumlarda en çok gözlemlenen psikolojik etkiler olduğu görülmektedir (Hansel vd., 2015; Felix vd., 2011; Karakaya vd., 2004).

Taşçı ve Özsoy 2021 yılında, deprem travmasının erken dönem psikolojik semptom ve olabilecek tehlike sebeplerini belirlemek için 2020 yılında, Elazığ’da depremden etkilenen 360 kişi ile depremden 2.5 ay sonra yaptıkları araştırmada, deprem sonrası insanların depresyon düzeyleri çok artmasa da travma ve düşünce bozukluklarında ciddi artış olduğunu gözlemlenmiştir. Yine Türkiye’de en son yaşanan 6 Şubat 2023 tarihi Kahramanmaraş depremlerinin 11 ili de etkisi altına alması ile 59.259 kişi hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Yüzyılın felaketi olan bu depremlerde bireyler, meslek mensupları ve toplum; ekonomik, sosyolojik ve de özellikle psikolojik anlamda ciddi anlamda etkilenmişlerdir. Yaşanan depremlerin boyutu, kapsadığı alan, şiddetine göre; sokakta kalma, aile üyeleri ve yakınların kaybı; büyük ölçüde fiziksel sağlık, akıl ve ruh sağlığı sorunlarına yol açtığı ve bunlar ile de mücadele etmek gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

3. Depremin Muhasebe Meslek Mensupları Üzerindeki Psikolojik Etkileri

Covid-19 Pandemi krizi ve özellikle 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler ülkemizi başta ekonomik olarak birçok yönden ciddi boyutlarda etkilemiştir. Bu olaylar muhasebe meslek mensupları üzerinde de derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu olağanüstü durumlar, muhasebe meslek mensuplarının iş yapış biçimlerini ve mesleklerini icra etme koşullarını büyük oranda değiştirmiştir. Pandemi süreci, muhasebe meslek mensuplarının dijital dönüşüme hızla adapte olmalarını, uzaktan çalışma sistemlerine geçmelerini ve hızla değişen vergi ve finansal düzenlemelere uyum sağlamalarını gerektirmiştir. Aynı şekilde, Kahramanmaraş merkezli depremler, fiziki ofis kayıpları ve veri güvenliği riskleri gibi ciddi sorunlarla karşılaşan muhasebecileri, afet sonrası işletmelere danışmanlık yapma ve yeniden yapılandırma süreçlerinde kritik bir rol üstlenme sorumluluğu yüklemiştir.

Afet dönemlerinde; muhasebe mesleğinin iş yapma şekli meslek mensupları ile müşterilerinin iletişimini etkilemiştir. Muhasebede güncel teknolojinin etkin ve verimli şekilde entegre olmasının önemi anlaşılmış ve meslek içi dijital dönüşüm hızlanmıştır. Dijital dönüşümün adapte olma sürecinde teknolojiye uyum sağlanması ve yeni teknolojinin getirdiği maliyetlerin yüklenilmesi açısından zorluklar çekilmiştir. Ayrıca bu süreçte kanun koyucular

tarafından uygulanan mali ve ekonomik tedbirlerin icra edilmesinde mesleğin önemi daha fazla anlaşılmıştır. Böylelikle mükelleflerin mali kaynaklara erişiminde meslek mensupları aracı kılınmıştır. Böylece doğal afetler muhasebe meslek mensuplarını; aşırı iş yükü getirerek çalışma motivasyonlarını, mükellefler ile aralarındaki ilişkilerini, çalışma alışkanlıklarını, mesleki faaliyetlerini ve risk algılarını önemli düzeyde etkilediği söylenebilir.

Acil durumlar karşısında iş hayatında aktif çalışanlar doğal afetlerden daha çok etkilenmektedir. Diğer meslek gruplarında olduğu gibi muhasebe meslek mensuplarının da acil değişiklik karşısında nasıl etkileneceği ve bu değişiklikler ile nasıl uğraşacağı soruları ortaya çıkabilmektedir. Muhasebecilik mesleği ve bu mesleği icra edenler, afetlerin oluşturduğu ekonomik ve operasyonel zorluklarla doğrudan karşı karşıya kalmaktadırlar. İşletmelerin finansal kayıplarını belgelemek, sigorta taleplerini yönetmek ve mali tabloların doğruluğunu sağlamak gibi kritik görevler muhasebeciler tarafından yerine getirilir. Ayrıca, doğal afetler sonrasında iş sürekliliğinin sağlanması, veri kayıplarının önlenmesi ve yeniden yapılandırma süreçlerinin desteklenmesi gibi görevler de muhasebecilerin ekonomik hayattaki rolünü önemli hale getirmektedir. Bu süreçler, meslek mensuplarının hem teknik becerilerini hem de kriz yönetme kabiliyetlerini test ederken, meslek üzerindeki stres ve sorumluluk seviyesini de artırmaktadır. Böylece, doğal afetlerin muhasebe mesleği üzerindeki etkileri, mesleki uygulamalarla birlikte meslek mensuplarının psikolojik dayanıklılıklarını da kapsamaktadır.

Afetlerin etkileri değerlendirildiğinde depremin etki alanına giren muhasebe meslek mensuplarının üzerindeki psikolojik etkileri, hem mesleki hem de kişisel düzeyde büyük zorluklar oluşturmaktadır. Bu tür felaketler, meslek mensuplarına sadece iş yoğunluğunun artması olarak yansımaz, aynı zamanda manevi ve duygusal dayanıklılıklarını da sınamaktadır. Deprem sonrasında meydana gelen yoğun çalışma temposu, mücbir sebep ilanları ve yapısal düzenlemelerin karşısında hızlı adaptasyon çalışmaları tükenmişlik hissini tetiklemektedir. Ayrıca kişisel yaşamlarında da sarsıntılar yaşayabilen muhasebecilerin, profesyonel hayatlarında aynı düzeyde performans göstermeleri zorlaşabilir.

Muhasebe meslek mensupları, afet sonrası ekonomik toparlanmanın sürdürülmesinde kritik bir rol değişimi ve kendi psikolojik dayanıklılıklarını zorlayan birçok faktörle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir yandan genişlemenin zararlarını azaltmaya ve mali açıdan düzenlemeye çalışırken, diğer yandan kendilerinin ve ailelerinin yaşadıkları kayıplarla başa çıkmaktadırlar. Bu durum, muhasebecilerin sadece iş değil, aynı zamanda duygusal anlamda da büyük bir yük altına girmelerine sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, deprem gibi doğal afetler, muhasebe meslek mensuplarının sadece iş yüklerini değil, duygusal ve zihinsel dayanıklılıklarını da önemli ölçüde sınamaktadır. Bu süreçte, psikolojik anlamda desteklenmesi ve meslek mensuplarının duygusal refahını yükseltmelerinin geliştirilmesi, hem bireysel hem de mesleki yaşamlarında daha sürdürülebilir bir denge kurmalarına katkı sağlar.

4. Literatür Taraması

Çalışma konusu ile ilgili yapılan araştırmalarda, toplumun hafızasında doğal afetlerin önemli bir yerinin ve etkisinin olduğu görülmüştür. Doğal afetlerin muhasebe meslek mensupları üzerine etkisini incelemeyi hedefleyen araştırma örnekleri kısaca aşağıda yer almaktadır.

Mihai ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada, Romanya'da Covid-19 Pandemi döneminde muhasebe meslek mensuplarını kapsayan bazı konular incelenmiştir. Elde edilen veriler çevrimiçi bir anket dağıtılarak toplanmış ve SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde muhasebe mesleğini icra eden muhasebecilerin

uzaktan çalışma sistemine kısmen uyum sağladıkları, Covid-19 pandemi sürecinde çalışmanın ek iş yüküne, strese ve yorgunluğa sebep olduğu, aile ilişkilerinin de bu dönemde olumlu yönde etkilendiği şeklinde sonuçlara varılmıştır.

Arslan (2022) Sivas özelinde yaptığı çalışmasında Covid 19 pandemisinin muhasebe meslek mensupları üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamıştır. Çalışma kapsamında Sivas'ta mesleğini icra eden muhasebe meslek mensuplarının salgınla birlikte başlayan uzaktan çalışma koşullarından mükellef-meslek mensubu iletişim ve ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiğini tespit etmiştir. Bu durumun meslek mensuplarının iş yükü ve streslerini artırdığını ve salgın ile birlikte ortaya çıkan yasal düzenlemelerin de detaylı ve karmaşık yapıya sahip olduğu, bu yasal düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması için gerekli zamanın da verilmediğine yönelik sonuçlara ulaşmıştır. Bu olumsuzluklarla mücadele eden meslek mensuplarının, gereken itibar ve ekonomik değeri görmedikleri şeklinde sonuçları da belirlemiştir.

Palti (2012) deprem sonrası mesleğini icra eden bireylerde kaygı seviyesinin yüksek olmasından kaynaklı vücut dengesinde bozulmalar meydana gelebileceğini ifade etmiştir. 1999 Marmara depreminden sonra depremzede grupları ile yapılan bir çalışmada, en büyük problemin sinirlerin bozuklukları, uykusuzluk, bunalım ve depresyon gibi psikolojik sorunlar kategorisinde toplanmakta ve diğer arasında şikayetlerin %45'ini oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Akkaya vd.(2001) tarafından yapılan çalışmada tespit edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Sönmez (2022), depremin psikolojik etkileri olarak psikolojik destek ve korkuyla baş etme kapsamında bir çalışma yapmıştır. Depremin etkisinin büyüklüğü ve süresi, kişinin böyle bir olaya karşı hazırlık durumu, karakteristik özellikleri, üstesinden gelme yöntemleri, mesleğini icra etme biçimi, yaşanan kayıpların kişi için ifade ettiği anlam, daha önceki afet tecrübeleri, ruhsal travma veya psikiyatrik bozukluk geçmişi, sosyal destek gibi değişkenler kişinin travmaya vereceği tepkileri etkilediğini ifade etmiştir. Ayrıca deprem gibi bir travmaya maruz kalma, mesleki problemler, çeşitli psikiyatrik bozuklukların ortaya çıkmasını kolaylaştıran risk etkenlerinin tanınması, müdahalelerde öncelik verilecek kişilerin belirlenmesi için önemli olduğunu belirtmiştir.

Ceylan ve Hacıhasanoğlu (2022) Covid-19 döneminde muhasebe meslek mensuplarının yaşadığı problemler üzerine yaptığı çalışmasında, muhasebecilerin pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde temel sorunu ücretleri tahsil edememe olduğu ve bu problemin onları mesleğinden soğuttuğu, kendilerini değersiz hissettirdiği ve mesleğin gelecekte tercih edilmesi, devam ettirilmesi açısından bu problemin çözülmesinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Görüşmelerde meslek mensupları bu soruna çözüm önerisi olarak; muhasebecilerin ücretini mükelleflerden devletin tarafından bir sistem dâhilinde alıp adaletli olarak dağıtılmasını önerdiği, ücretlerin devletin vergi beyannamelerine ya da mükellef ödemelerine eklenerek tahsil edilebileceği şeklinde düşünüldüğünü söylemişlerdir. Bu sonuç Tuğay ve Tekşen (2014), Kalaycı ve Tekşen (2006) tarafından yapılan çalışmalarda tespit edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Özkan ve Kutun (2021) çalışmalarında, afet zamanlarında sadece fiziksel veya psikolojik ilk yardım ile fayda temin edilemeyeceğini, bütünsel yaklaşım ile topluma fayda sağlanabileceğini ifade etmiştir. Bunun için müdahale faaliyetlerinde bulunan tüm meslek gruplarının da (muhasebe meslek mensupları, avukat, emniyet, itfaiyeci, yardım kuruluşları, vb.) eğitim programlarına dahil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Afetzedeler için verilen psikolojik hizmetlerin tam bir tedavi olmayıp destekleyici unsur olduğunu, afet sonrasında toplumun, iş hayatının en temel birimleri olan bireyi ve meslek gruplarını topluma tekrar entegre edebilmek için lazım olan psikolojik destek sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur.

TÜRMOB (2023) tarafından hazırlanan *6 Şubat Kahramanmaraş depreminin Türkiye ekonomisine ve mali müşavirlere etkisi* ile ilgili çalışmada, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremlerin Türkiye ekonomisine doğrudan maliyetinin 94 milyar dolar civarında ve GSYH da meydana gelmesi beklenen kaybın ise 7,5 milyar dolar civarında olacağını ifade etmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda bölgedeki mali müşavirlerin depremden ekonomik ve psikolojik yönden ciddi etkilendiğini ve meslek mensuplarının bir kısmının şehir değiştirdiğini, işini bıraktığını veya değiştirmeyi planladığını tespit edilmiştir. SMMM’lerden kendi mesleğine devam etmeye kararlı olanların gittikleri şehirlerde uygun olanaklara sahip olmaları için ilgili odalarla eşgüdüm içinde kariyer yönlendirme çalışmalarının yapılmasının faydalı olacağı ifade edilmiştir. Merkezi bir veri tabanında takip edilerek, gerek iş arama süreçlerinde gerek yeni mesleki yetkinlikler elde etmeleri konusunda politikalar geliştirilmesinin önemli olacağı belirtilmiştir. İşine devam etmeyi planlayan mali müşavirlerin özellikle serbest çalışanların önemli bir kısmının alt yapı sorunları yaşadığını ve bu aksaklığın giderilmesi için politika üretilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.

5. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya yönelik kullanılan yöntem, yapılan analiz sonuçları (bulgular) ve yorumlara yer verilmiştir.

5.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden “**tarama**” modelinden faydalanılmıştır. “Bir grubun belirli özelliklerini tespit etmek için elde edilen verilerin bir araya getirilmesini amaçlayan çalışmalar” (Büyüköztürk vd., 2019: 15) olarak ifade edilen tarama modelinin (Karasar, 2011: 77) alanında yapılan çalışmalar için durum betimlenmesinde kullanılmaktadır.

5.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini tespit için Elazığ Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odası yetkilileriyle görüşme gerçekleştirilmiştir. SMMM odasından alınan bilgiye göre odaya kayıtlı il merkezinde fiilen mesleğini icra eden 169 SMMM olduğu öğrenilmiştir. Buna bağlı olarak çalışmanın evreni 169 SMMM’dir. Araştırma evreni ile ilgili elde olması durumunda, seçilecek örneklemin büyüklüğü tespit edilirken aşağıdaki formül kullanılabilir.

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{(N - 1) \cdot d^2 + t^2 \cdot p \cdot q}$$

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örneklem alınacak birey sayısı

p= İncelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q= İncelenen olayın görülmeysi sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

t= Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen + sapma olarak simgelenmiştir.

Cronbach's Alpha İç Tutarlılık Katsayısının aralıkları ve bu aralığa göre ölçeğin güvenilirlik durumu şöyledir: (Karagöz, 2021: 16)

0,00 ≤ α < 0,40 ise güvenilir olmayan ölçek

0,40 ≤ α < 0,60 ise düşük güvenilirlikte ölçek

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise oldukça güvenilir ölçek,

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

$$n = \frac{(169.1,96^2.0,50.0,50)}{(169-1).0,05^2+1,96^2.0,50.0,50} = 117,5$$

Formüle göre, %95 güven aralığında ve %5 hata payı ile örneklem büyüklüğü 117,5 olarak hesaplanmıştır. Dolayısı ile araştırmaya katılan 120 muhasebe meslek mensubu araştırma evrenini temsil edecek niteliğe sahiptir.

Veri toplama aracında yer alan aralıkların eşit olduğu kabul edilmiş ve $(n-1)/n = (5-1)/5 = 0.80$ aralık değeri olarak kullanılmıştır (Kartal ve Bardakçı 2018: 170). Bu durum Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Anketteki İfadelerin Puanları ve Değer Aralıkları

Nitelik Düzeyi	Puan	Değer Aralıkları
Kesinlikle Katılıyorum	5	4,20 - 5,00
Katılıyorum	4	3,40 - 4,19
Kararsızım	3	2,60 - 3,39
Katılmıyorum	2	1,80 - 2,59
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,00 - 1,79

5.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için deneklere 2 bölümden şeklinde anket formu uygulanmıştır. Anket formunda yer alan **A** bölümü, meslek mensuplarına ait demografik yapı bilgileri ve mesleki bilgileri tespit etmeye amacı ile 10 sorudan oluşmaktadır. **B** bölümü ise depremin muhasebe meslek mensuplarının psikolojileri üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik 14 sorudan oluşmaktadır. Anket formu, Elazığ ilinde mesleği fiilen icra eden SMMM’lere ve stajyerlere yüz yüze görüşme yapılarak uygulanmıştır. Bu şekilde cevaplanmış toplam 120 anket formu elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarında yer alan ifadeler, çalışmanın amaçlarına ulaşabilir niteliktedir.

Meslek mensuplarına uygulanan anket formunun ikinci bölümünde yer alan her bir ifade için “Kesinlikle Katılıyorum” (5), “Katılıyorum” (4), “Kararsızım” (3), “Katılmıyorum” (2), “Kesinlikle Katılmıyorum” (1) seçeneklerine yer verilmiştir. Katılımcılardan, her bir ifadeye ait katılım düzeylerini bu düzeylerde belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri sayısal veriler haline getirilirken, verilen cevapların puan ağırlıkları dikkate alınmıştır. Örneklemeye ait ham verilerin çözümlenmesi SPSS 24 paket programı ile istatistiksel yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmıştır.

5.4. Bulgular

Araştırmanın bu aşamasında, Elazığ ilinde faaliyette bulunan meslek mensuplarına anket formunun uygulanmasıyla elde edilen veriler, belirtilen istatistiksel tekniklerle analiz edilmiş ve analiz sonuçları tablolarda gösterilerek yorumlanmıştır.

5.5. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

Meslek mensuplarının **A** bölümündeki demografik sorulara verdikleri cevapların istatistiksel sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Katılımcıları Tanımlayıcı Demografik İstatistikler

Meslek Mensuplarının Demografikle İlgili Sorulara Ait Cevaplarının İstatistik Sonuçları					
Cinsiyetiniz	Frekans	Yüzde	Meslek Mensubu Olarak Çalışma Süreniz	Frekans	Yüzde
Kadın	24	20,0	5 Yıldan Az	15	12,5
Erkek	96	80,0	5-15 Yıl	81	67,5
Toplam	120	100,0	16-25 Yıl	16	13,3
Yaşınız			26 Yıl Ve Üzeri	8	6,7
25'ten Az	9	7,5	Toplam	120	100,0
31-40	15	12,5	Şu Andaki Personel Sayınız		
35-44	63	52,5	Yok	52	43,3
45-54	25	20,8	1 Kişi	44	36,7
55 Ve Üstü	8	6,7	2 Kişi	24	20,0
Toplam	120	100,0	Toplam	120	100,0
Medeni Durumunuz			Deprem Sonrası Personel Sayısındaki Değişim		
Evli	98	81,7	Personel Sayımız Azaldı	19	15,8
Bekâr	22	18,3	Personel Sayımız Arttı	16	13,4
Toplam	120	100,0	Personel Sayımız Değişmedi	85	70,8
Eğitim Durumunuz			Toplam	120	100,0
Lise	9	7,5	Deprem Sonrası Defter Sayısındaki Değişim		
Lisans	92	76,7	Defter Sayımız Arttı	55	45,8
Yükseklisans	19	15,8	Defter Sayımız Azaldı	20	16,7
Toplam	120	100,0	Defter Sayımız Değişmedi	45	37,5
Mesleki Unvanınız			Toplam	120	100,0
Stajyer	15	12,5	SMMM Odası'nın Deprem Sonrası Süreci Yönetme Yeterliliği		
Sm	8	6,7	Smmm Odası Gerekli Çabayı Sarf Etti	66	55,0
Smmm	97	80,8	Smmm Odası Gerekli Çabayı Sarf Etmedi	54	45,0
Toplam	120	100,0	Toplam	120	100,0

Tablo 2’de, ankete katılan meslek mensuplarının demografik özellikler şöyle özetlenebilir:

- ✓ Katılımcıların çoğunluğu % 80 katılım oranı ile erkektir.
- ✓ Meslek mensuplarının %76,7’si lisans, %15,8’nin yüksek lisans yaptığı görülmektedir.
- ✓ Meslek mensuplarının %12,5’i 5yıldan az; %67,5’i 5-15 yıl; %13,3’ü 16-25 yıl ve %6,7’si de 26 yıl üzeri tecrübeye sahiptir.
- ✓ Meslek mensuplarının %81,7’si evli ve %18,3’ü bekâr olarak tespit edilmiştir.
- ✓ Meslek mensuplarının %12,5’i Stajyer, %6,7’si SM ve 80,8’i ise SMMM’dır.
- ✓ Meslek mensupları %7,5’i 25 yaşından küçük; %12,5’i 31-40 yaş; %52,5’i 35-44 yaş, %20,8’i 45-54 ve % 6,7’si de 55 ve üzeri yaş aralığındadır.
- ✓ Meslek mensuplarının %43,3’ünün personel çalıştırmadığı, %36,7’sinin 1 personeli ve %20’sinin 2 personeli olduğu tespit edilmiştir.
- ✓ Meslek mensuplarının %70,8’inin deprem sonrası personel sayısı değişmemiştir.
- ✓ %15’8’inde azalma ve %13,4’ünde artış meydana gelmiştir.
- ✓ Meslek mensuplarının defter sayısında %45,8 katılım oranı ile artış ve %16,7 katılım oranı ile azalış ve %37,5’inin defter sayısında bir değişim olmadığı tespit edilmiştir.
- ✓ Deneklerin, SMMM Odası’nın deprem sonrası süreci yönetme yeterliliğini %55 ile olumlu ve %45 ile gerekli çabayı sarf etmedi şeklinde olumsuz cevap vermişlerdir.

5.6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Anketteki Soru İfadelerine Yönelik Katılım Düzeylerinin Tespit Edilmesine İlişkin Bulgular

Deneklerden, araştırmanın amaçlarına ulaşmak için hazırlanan 14 ifadeye ait görüşlerini; Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2), Kesinlikle Katılmıyorum (1) şeklinde 5 derece üzerinden belirtmesi istenmiştir. Elde edilen bulguların frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. “İfade 1, İfade 2, İfade 3, ... İfade 14” olarak belirtilen her bir kod, muhasebe meslek mensuplarına uygulanan ankette **B** bölümünde yer alan 14 anket sorusunu ifade etmektedir. Ankette yer alan bütün ifadeler, belirtilen istatistiki değerlere göre genel bir tabloda sunulduktan sonra her bir ifadenin analiz ve yorumu ifadeye ait istatistiki veriler temelinde yapılmıştır.

Tablo 3: Meslek Mensuplarının Anket İfadelerine Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeleri

Depremi Muhasebe Meslek Mensupları Üzerindeki Psikolojik Etkilerine Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzde Değerleri											
İfade No	1-Kesinlikle Katılmıyorum		2-Katılmıyorum		3-Kararsızım		4-Katılıyorum		5-Kesinlikle Katılıyorum		Toplam
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
İfade 1	3	2,5	30	25,0	0	0,0	46	38,3	41	34,2	120
İfade 2	0	0	2	1,7	0	0	79	65,8	39	32,5	120
İfade 3	5	4,2	61	50,8	23	19,2	13	10,8	18	15,0	120
İfade 4	9	7,5	68	56,7	15	12,5	24	20,0	4	3,3	120
İfade 5	0	0	15	12,5	2	1,7	84	70,0	19	15,8	120
İfade 6	5	4,2	14	11,7	6	5,0	58	48,3	37	30,8	120
İfade 7	2	1,7	2	1,7	0	0	91	75,8	25	20,8	120
İfade 8	6	5,0	65	54,2	13	10,8	34	28,3	2	1,7	120
İfade 9	30	25,0	62	51,7	12	10,0	14	11,7	2	1,7	120
İfade 10	0	0	17	14,2	2	1,7	88	73,3	13	10,8	120
İfade 11	42	35,0	45	37,5	10	8,3	17	14,2	6	5,0	120
İfade 12	34	28,3	64	53,3	8	6,7	12	10,0	2	1,7	120
İfade 13	0	0	2	1,7	0	0	16	13,3	102	85,0	120
İfade 14	71	59,2	39	32,5	6	5,0	2	1,7	2	1,7	120

Tablo 3’te yer alan her bir ifadenin istatistiki sonuçları ve yorumları aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının %72,5 oranında büyük çoğunluğunun **İfade 1:** “Deprem sonrası süreçte iş stresim ve kaygılarım arttığı için mesleğime hala gerektiği gibi odaklanamıyorum” ifadesini destekler nitelikte “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Bu bulgu deprem sonrası iş streslerinde ve kaygılarında artış olduğu ve bu durumun da mesleğe adaptasyon konusunda süreci zorlaştırdığını göstermektedir.

İfade 2: “Sosyal medyada, radyo, TV ve diğer kitle iletişim araçlarında depremle ilgili haber ve bilgileri gördüğümde bugün bile gerilir ve endişelenirim” ifadesine meslek mensuplarının %98,3 yüksek katılım oranı ile neredeyse tamamının “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında destekler nitelikte görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Bu sonuç, sosyal medya veya diğer iletişim araçları yoluyla deprem ile ilgili haber veya bilgilerin endişeye yol açtığını göstermektedir.

İfade 3: “Depremden dolayı yaşadığımız mesleki sıkıntılar sebebiyle mesleği bırakmayı bile düşündüm.” ifadesine deneklerin yarısından fazlasının bu görüşe katılmadığı

ve “Kesinlikle Katılmıyorum” veya “Katılmıyorum” aralığında görüş bildirmişlerdir. Yaşanan depremler sonrası ortaya çıkan ve mesleğin icra edilme sürecini zorlaştıran durumlar her ne kadar olsa da bunun mesleği sona erdirmesi gibi bir duruma sebep olmadığı (mesleğe bağlılık) görülmektedir.

İfade 4: “Deprem sonrası yaşadığım zorlukların üstesinden gelmek için bir uzman (psikolog, psikiyatrist) desteğine ihtiyaç duyduğum zamanlar oldu” ifadesine %64,2 oranında katılımcıların bu görüşe katılmadığı yani “Kesinlikle Katılmıyorum” veya “Katılmıyorum” aralığında görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Deneklerin bu kavrama katılım oranlarının “Kesinlikle Katılıyorum” veya “Katılıyorum” aralığında olması beklenirdi. Katılımcılar uzman desteğinden ziyade kendi imkânları çerçevesinde karşılaştıkları zorlukları aşmaya çalıştıkları söylenebilir.

İfade 5: “Deprem döneminde psikolojik danışmanlık hizmeti verilseydi iş ve hayatla ilgili endişelerimiz azalırdı” ifadesine muhasebe meslek mensuplarının %85,8 oranında büyük çoğunluğunun “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında fikir beyan ettiği belirlenmiştir. Bu sonuç her ne kadar İfade 4’deki “uzman desteğine ihtiyaç duyulmadığı” yönünde fikir beyan edilse bile aslında iş ve sosyal hayatın iyileşmesi ve daha hızlı normale dönebilmesi için psikolojik danışmanlık hizmetine ihtiyacın olduğunu göstermektedir.

İfade 6: “Depremiın olumsuz etkisinden dolayı, keşke mevzuatı bu kadar ağır ve sürekli değişen bir mesleği icra etmeseydim diye düşündüğüm oldu” ifadesine deneklerin %79,2 oranında “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında fikir sahibi olduğu ve kalanının katılmadığı yönde görüşüne sahip olduğu belirlenmiştir. Sık sık mevzuat değişikliği olan ve özellikle de deprem döneminin getirdiği iş zorluklarıyla beraber yaşanan mevzuat değişikliklerinin muhasebe mesleğinin icra edilebilirliğini zorlaştırdığı görülmektedir. Ayrıca deprem afeti gibi dönemlerde oluşturulan mevzuatın işleri kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi gerektiği sonucuna da varılabilir.

İfade 7: “Mesleki faaliyetlerimi kapalı ortamda yürüttüğüm için depreme yakalanmaktan hâlâ korkarım” ifadesine yönelik ankete katılan meslek mensuplarının neredeyse tamamının katıldığı (%96,6) yani “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında fikir beyan ettiği belirlenmiştir. Bu sonuç, depremi yaşayan ve kapalı mekânlarda mesleğini icra eden meslek mensuplarının depreme tekrar yakalanma korkusunun hala sürdüğü şeklinde yorumlanabilir.

İfade 8: “Yaşadığım deprem sebebiyle dini düşüncelerimde olumlu yönde değişimler oldu” ifadesine yönelik deneklerin katılım durumlarının %59,2’sinin “Kesinlikle Katılmıyorum” veya “Katılmıyorum” aralığında görüş bildirdiği ve neredeyse diğer yarısının da bu ifadeye katıldığı belirlenmiştir. Bu bulgu, depremi yaşayan meslek mensuplarının yarısından fazlasının dini duygularında olumlu bir değişim olmadığını göstermektedir. Ankete katılanlardan bir kısmı üzerinde yaşanan depremlerin dini düşüncelerini olumlu yönde etkilediği de görülmektedir.

İfade 9: “Bazı mükelleflerin depremi bahane ederek mesleki etiğe uygun olmayan isteklerde bulunması sebebiyle psikolojileri bozulan meslektaşlarım oldu” ifadesine katılımcılar %76,7 oranında katılmadığı yani “Kesinlikle Katılmıyorum” veya “Katılmıyorum” şeklinde görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Bu durum meslek mensupları için mesleklerini icra etme açısından zor bir süreç olan afet dönemlerinde ortaya çıkan ve etik ilkelere uygun olmayan durum ve isteklerin fazla olmadığı ve bu konudan dolayı psikolojik yıpranmalara da sebep olmadığını göstermektedir. Bu ifadeyi destekleyenlerin sayısının çok az olduğu söylenebilir.

İfade 10: “Depremden sonra mesleki faaliyetlerimi icra etmeye başladığımda adaptasyon konusunda sıkıntılar yaşadım” ifadesi için muhasebe meslek mensupları %84,2 oranında yüksek katılım düzeyi ile olumlu yönde görüşlerini bildirdiği yani “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında fikir beyan ettiği belirlenmiştir. Bu bulgu deprem afetinin etkilerinin kısa sürede atlatılamadığını göstermektedir. Ayrıca depremin etkilerinin mesleği icra ederken devam ettiğini ve mesleğe uyum sürecini uzatabileceğini göstermektedir.

İfade 11: “Deprem sürecinde mükellef sayısında ciddi azalmaların olması meslek mensuplarının psikolojik durumunu olumsuz etkilemiştir” ifadesine meslek mensupları %72,5 oranında da katılım ile olumsuz yönde görüşlerini ifade etmişlerdir. Yani deneklerin “Kesinlikle Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” aralığında görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Her ne kadar depremde muhasebe meslek mensupları mükellef kaybı yaşasa da deprem dönemi ve sonrasında gıda ve inşaat işletmelerinde hareketlenme ve artmalara bağlı olarak mükellef sayılarında artışların da olduğu söylenebilir. Bu durumun ise meslek mensuplarının iş kaybindan dolayı psikolojik sıkıntı yaşamalarını engellediği belirtilebilir. Büyük çoğunluk bu şekilde olsa da meslek mensuplarının belli bir kesimi (yaklaşık ¼’ü) mükellef kaybı yaşamışlar ve bu durum psikolojik sıkıntılara da sebep olduğu görülmektedir.

İfade 12: “Diğer illerdeki meslektaşlarımızın işlerimizi kolaylaştırıcı destekleri psikolojik olarak rahatlamamıza katkı sağlamıştır” ifadesine mesleklerini icra eden meslek mensupları %81,7 oranı ile yüksek derecede katılmadığı yani “Kesinlikle Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” aralığında görüş beyan ederek cevap verdiği görülmektedir. Bu durum; depremi yaşayan ve hem maddi hem de mesleki açıdan desteğe ihtiyaç duyan depremzede muhasebe meslek mensupları için diğer illerdeki meslek mensuplarının gerek maddi gerekse iş süreci yönetiminde mesleki yardım ve dayanışmayı sağlayamadıklarını göstermektedir.

İfade 13: “COVID dönemiyle kıyaslandığında depremin meslek mensuplarının psikolojileri üzerine etkisi daha olumsuz olmuştur” ifadesine meslek mensupları neredeyse tamamı olumlu yönde katılım sağladığı yani bu görüşü desteklediği ve “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” aralığında görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Depremin her yönüyle COVID döneminde yaşanan sıkıntılardan daha fazla ve daha zor olduğu ve bunun psikolojik açıdan daha ağır sonuçlar doğurduğu görülmektedir. COVID dönemi ile kıyaslandığında deprem döneminde yakın aile, mükellef, iş yeri kayıpları vb. göz önünde bulundurulursa deprem döneminin psikolojik açıdan daha zor geçtiği söylenebilir.

İfade 14: “Deprem sonrası süreçte psikolojik danışmanlık hizmeti verildi ve yeterli idi” ifadesine %91,7 oranında katılım ile meslek mensuplarının çok büyük bir kesimi olumsuz yönde katılım sağladığı ve bu görüşü desteklemediği belirlenmiştir. Afet olayları bireylerde ve dolayısı ile meslek mensuplarında yoğun stres, korku, kaygı, üzüntü gibi duygulara sebep olabilirken, aynı zamanda toplumsal düzeyde travma, kolektif yaşam ve sosyal dayanışmayı da tetiklediği bilinmektedir. Bu bulgu; deprem sonrası süreçte yaşanan veya yaşanabilecek psikolojik sarsıntı ve bozuklukların iyileştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınmadığı ve bununla ilgili danışmanlık hizmetinin yetersiz kaldığını göstermektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde son yıllarda yaşanan depremler milyonlarca insanı, toplumu, meslek mensuplarını çeşitli düzeylerde doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Böylesi yıkıcı felaketlerden ve yaşanan kayıplardan etkilenenlerde çeşitli psikolojik belirtiler farklı seviyelerde görülebilmektedir. Depremlerin işletme ve bireylere etkileri; sosyal, ekonomik ve psikolojik alanlarda görülmektedir. Muhasebe mesleği ve meslek mensupları da bu süreçte uyum sağlamakta güçlük çekmişlerdir.

Muhasebe mesleğini icra eden meslek mensupları alanında yapılacak olan çalışmalara

katkı sağlayacağı düşünölen araştırmamızın amacı; 24 Ocak 2020 tarihi Elazığ merkezli ve 6 Şubat 2023 tarihi Kahramanmaraş merkezli depremlerinin Elazığ ilinde aktif olarak faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının üzerinde meydana getirdiği psikolojik etkilerinin çeşitli boyutlarını ve psikolojik etki düzeyini belirlemektir. Araştırmada, anket çalışması yöntemiyle veriler toplanmış ve deprem sonrası muhasebe meslek mensuplarının psikolojik durumu, yöneltilen ifadeler kapsamında analiz edilmiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulguların, bundan sonra yapılacak çalışmalara rehber niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Son on yıllık literatüre bakıldığında Türkiye’de farklı bölge ve illerdeki meslek mensuplarının yaşadıkları sorunlar üzerine birçok nicel ve nitel çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda meslek mensuplarının tespit edilen sorunlarının ortak olduğu ve yıllarca da devam ettiği görölmüştür. Afet dönemlerin de meslek mensuplarının sorunlarına yenileri de eklenmiştir.

Araştırmada, depreme maruz kalan muhasebe meslek mensuplarının psikolojik durumları, duygusal tepkileri ve iş, yaşam kalitesi üzerindeki etkileriyle depremin çalışma ve iş yapma alışkanlıklarında ne gibi değışikliklere sebep olduğuna yönelik önemli tespit ve değerlendirmelere ulaşılmıştır. Bu bulgulara bakıldığında; depremin muhasebe meslek mensupları üzerinde mesleki faaliyetlerin sürdürölmesi açısından zorlukların yaşandığı ancak üstesinden gelinebildiği fakat stres, korku, kaygı gibi duygusal durum ve psikolojik açıdan olumsuz etkilerinin olduğu ve halen devam ettiği, bu konuda yeterli düzeyde tedbirlerin alınmadığı ve danışmanlık hizmetlerinin verilmediği sonuçları ortaya çıkmıştır. Mesleki zorluk ve psikolojik etkiler detaylıca analiz edildiğinde şu sonuçlara varılmıştır:

Deprem dönemlerinde meslek mensuplarının yaşadığı iş stresi ve kaygılarının da bir sonucu olarak mesleki adaptasyon problemleri yaşadığı tespit edilmiştir. Deprem sonrası yaşanan iş yükü artışı, deprem olma endişesi, mesleği icra ederken karşılaşılan zorluklar vb. durumların psikolojik açıdan muhasebe meslek mensuplarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Ankete katılan meslek mensuplarının deprem sürecinde hem kendi stresleriyle, hem mükelleflerin stresleriyle, hem de iş yetiştirme stresleriyle karşı karşıya kaldıkları ve bu süreçte meslek mensuplarının devlet–mükellef-meslek mensubundan oluşan üçlü ayağın tüm taraflarına ait stresi üzerine aldıkları ve bu durumun da psikolojik etkilerini yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca meslek mensuplarının deprem dönemlerinde yaşanan psikolojik problemlerin aşılmasında ciddi etkisi olan uzman psikolog desteği, psikolojik danışmanlık hizmetleri, diğer meslektaşların destekleri vb. yardımlara ihtiyaç duyulduğu görölmüştür. Fakat bunların yeteri kadar yerine getirilmediği de araştırma sonucunda belirlenmiştir.

Depremden etkilenenlere ilk aşamada sağlanabilecek psiko-sosyal müdahale çalışmaları arasında psikolojik ilk yardımlar yer almaktadır. Olumsuz psikolojik belirtiler uzun vadede ciddi sağlık sorunları ve kayıplar meydana getirebilmenin yanında depremden etkilenen meslek mensuplarının verimliliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple psikolojik açıdan risk altındaki muhasebe meslek mensuplarının olumsuz psikolojik belirtilerinin erken dönemde belirlenerek uygun destek programları sunulması önem arz etmektedir.

Başta deprem olmak üzere afetler açısından kapsamlı bir hazırlığın, henüz afet gerçekleşmeden planlanmış olmasının psiko-sosyal müdahaleler için de kritik bir nokta olduğu düşünülmektedir. Depremin psikolojik etkileriyle başa çıkmak için daha fazla kaynağa ve destek hizmetlerine ihtiyaç olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, deprem sonrası psikolojik etkilerle başa çıkmak için daha geniş kapsamlı ve erişilebilir bir destek ağı kurulması önemlidir. Yaşanan depremlerin etkileri sadece deprem dönemini

kapsamamaktadır. Sonraki dönemlerde de bu etkiler farklı boyutlarda devam edebilmektedir. Bunun için afetlerin psikolojik sonuçlarını azaltmak için acil müdahalelerin yanı sıra muhasebe meslek mensupları için uzun vadeli destek mekanizmalarının da geliştirilmesi gerekir.

Bundan sonra benzer bir acil durum yaşanması ihtimaline karşı hazırlıklı olunması, teknolojiye daha fazla önem verilerek sağlam bir alt yapı oluşturulması, kurumlar arası entegre sistemlerin geliştirilmesi, mesleki uygulamaların icrası konusunda hem mükelleflerin hem de muhasebe çalışanlarının eğitilmesi, çıkarılacak mevzuatların sade ve anlaşılır olması, adaptasyon sürecinde meslek mensuplarına yardım sağlama konusunda SMMM odalarının devreye girmesi, meslek mensupları için psikolojik danışmanlık hizmet sistemlerinin oluşturulması ve meslektaşlar arasındaki dayanışmanın artırılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contribution Rates:

1. Yazar % 50; 2. Yazar % 50

1st Author 50%; 2nd Author 50%

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Declaration:

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There are no potential conflicts of interest in this study

Etik Kurul İzni / Ethics Committee Permission:

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulunun 19.12.2024 tarih 3 sayılı kararı ile etik olarak uygunluğuna oy birliğiyle karar verilmiştir.

It was unanimously decided to be ethically appropriate with the decision of the Ethics Evaluation Board of Sivas Cumhuriyet University Rectorate Social Sciences Scientific Research Proposal Ethics Evaluation Board dated 19.12.2024 and numbered 3.

Etik/ Ethic:

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Akkaya, T., Kırmılı, Y., & Polat, T. (2001). Deprem yardımlarında yararlanan kişilerin değerlendirme raporu. İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 4283.
- Arslan, Ö. (2022). Covid-19 pandemisinin muhasebe meslek mensupları üzerindeki etkileri: Sivas ili örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1574-1586.
- Bahadır, H., & Uçku, R. (2018). Uluslararası acil durum veri tabanına göre Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki afetler. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(1), 28-33.
- Bustamante, C., Poblete, C., & Amorós, J. E. (2022). Entrepreneurial intentions in the context of a natural disaster. *International Journal of Emerging Markets*, 17(5), 1198-1217.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Ceylan, R., & Hacıhasanoğlu, T. (2022). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.
- Charveriat, C. (2000). *Natural disasters in Latin America and the Caribbean: An overview of risk* (Working Paper No. 434, pp. 3-100). Inter-American Development Bank.
- Cheng, J., Liang, Y., Fu, L., & Liu, Z. (2018). Posttraumatic stress and depressive symptoms in children after the Wenchuan earthquake. *European Journal of Psychotraumatology*, 9(1), 1472992.
- Ergünay, O. (2002). *Afete hazırlık ve afet yönetimi*. Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü Afet Operasyon Merkezi (AFOM).
- Felix, E., Hernandez, L. A., Bravo, M., Ramirez, R., Cabiya, J., & Canino, G. (2011). Natural disaster and risk of psychiatric disorders in Puerto Rican children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 39(4), 589-600.
- Filiz, M., Karagöz, Y., & Karaşın, Y. (2023). Depreme maruz kalan bireylerin psikolojik durumlarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 238.
- Gülelçin, N. (2020). *Doğal afetlerde sosyal çalışmacının görevlerinin değerlendirmesi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hançer, Z. Y. (2009). *Sürdürülebilir afet yönetimi ve kadın* (Yayımlanmamış doktora tezi). T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Hansel, T. C., Osofsky, J. D., & Osofsky, H. J. (2015). Louisiana State University Health Sciences Center Katrina Inspired Disaster Screenings (KIDS): Psychometric testing of the National Child Traumatic Stress Network Hurricane Assessment and Referral Tool. *Child & Youth Care Forum*, 44(4), 567-582.
- Kadıoğlu, M., & Özdamar, E. (2008). Modern, bütünleşik afet yönetiminin temel ilkeleri: Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri (1. baskı, s. 3). Ankara: Japon International Cooperation Agency (JICA) Türkiye Ofisi Yayınları.
- Kalaycı, S., & Tekşen, Ö. (2006). Muhasebe mesleğinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri: Isparta il merkezi uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 31, 90-101.
- Karagöz, Y. (2021). *SPSS AMOS meta uygulamalı nitel-nicel karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Nobel Yayın.
- Karakaya, I., Ağaoğlu, B., Çoşkun, A., Şişmanlar, Ş. G., & Yıldız, Ö. Ö. (2004). Marmara depreminden üç buçuk yıl sonra ergenlerde TSSB, depresyon ve anksiyete belirtileri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(4), 259-263.

- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- Kartal Mahmut ve Bardakçı Sait (2018). *SPSS ve Amos Uygulamalı Örneklerle Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri*, Akademisyen Kitabevi.
- Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., & Nelson, C. B. (1995). Posttraumatic stress disorder in the national comorbidity survey. *Archives of General Psychiatry*, 52(12), 1048-1060.
- Kula, N. (2006). İtenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere yönelik manevi desteğin önemi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(2), 72-93.
- Lindell, M. K., & Prater, C. S. (2003). Assessing community impacts of natural disasters. *Natural Hazards Review*, 4(4), 176-185.
- Mechler, R. (2005). *Cost-benefit analysis of natural disaster risk management in developing countries*. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit.
- Mihai, F., Stan, M., Radu, G., & Dumitru, V. F. (2020). Heavy work investment for the accounting profession in Romania at the time of coronavirus pandemic. *Amfiteatru Economic*, 22(14), 1121-1139. <https://doi.org/10.24818/EA/2020/S14/1121>
- Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 150-155.
- Özgen, N., Ünalı, Ü. E., & Bindak, R. (2011). Öğretmen adaylarının doğal afetler konusuna yönelik “Etkili Öğrenme Biçimleri”nin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(4), 303-323.
- Özkan, B., & Çetinkaya Kutun, F. (2021). Afet psikolojisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 249-256.
- Palti, C. (2012). *Üniversiteye hazırlanan lise son sınıf öğrencilerinde yükseköğretime geçiş sınavı öncesi ve sonrasında benlik saygısı, sınav kaygısı ve durumluk-sürekli kaygı düzeyleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü. YÖK Tez Merkezi.
- Rosen, S. (2011). *The socioeconomic effects of earthquakes, volcanoes, and tsunamis*. The Cooper Union Albert Nerken School of Engineering.
- Şahin, C., & Sipahioğlu, Ş. (2003). *Doğal afetler ve Türkiye* (Genişletilmiş 2. baskı). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Sönmez, M. B. (2022). Deprem psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi*, 338.
- Taşçı, G., & Özsoy, F. (2021). Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri. *Çukurova Medical Journal*, 4682, 488-494.
- Tuğay, O., & Tekşen, Ö. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının sorunları: Burdur ilinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 223-232.
- TÜRMÖB. (2023). *Türmob basın bülteni* (19. sayı, ss. 1-4).
- Yavuz, A., & Dikmen, S. (2015). Doğal afetlerin zararlarının finansmanında kullanılan afet öncesi finansal araçlar. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3(2), 303-322.

Jeopolitik ve Göç: Türkiye'nin Jeopolitiği ve Suriyeliler Bağlamında Transit Ülke Durumu

Geopolitics And Migration: Türkiye's Geopolitics and Transit Country Status in The Context of Syrians

Aslıhan İĞDIR AKARAS¹

Öz

Türkiye'nin jeopolitik konumu, bölgesel ve uluslararası ilişkilerini belirleyen en önemli faktörlerden birisidir. Jeopolitik konumu, Türkiye'nin dış politikasında jeopolitik kodlar üretmesini kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye'yi bulunduğu coğrafi konum sebebiyle etkileyen önemli durumlardan birisi de göç olgusudur. Türkiye tarih boyunca hem kitlesel göç hareketleri hem de sığınma hareketlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Göç bağlamında bu durum Türkiye'yi hem göç eden kişiler hem de göç alan ülkeler açısından önemli bir konuma sokmaktadır. Çünkü bir kısım göçmenler açısından Türkiye hedef ülke olarak görülürken, konumu gereği bir kısım göç etmek isteyen insanlar için de transit ülke olarak kullanılmak istenmektedir. Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer almasının yanı sıra bölgesel çatışmaların yaşandığı coğrafyada yer alması Türkiye'yi bu çatışmalardan kaçmak isteyen insanlar için cazibe merkezi haline getirmektedir. Bu anlamda Türkiye'yi en çok etkileyen mülteci hareketi Suriyelilerin gerçekleştirdikleri kitlesel göç hareketidir. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı hem Avrupa hem de Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketlerinin gerçekleşmesine neden olmuştur. Türkiye, savaştan kaçan Suriyelilere kapılarını açmış ve geçici koruma statüsü vermiştir. Ancak zamanla ülkeye giren Suriyelilerin sayısını artması ve Avrupa ülkelerinin tüm sorumluluğu Türkiye'ye yüklemesi ülkede siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda bu göç meselesinin tartışılmasına neden olmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin jeopolitik konumu ve göç ilişkisinin önemi, Suriyeli mülteci hareketi bağlamında incelenerek ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik Konum, Göç, Türkiye, Suriye Savaşı, Suriyeliler.

Abstract

Türkiye's geopolitical position is one of the most important factors determining its regional and international relations. Its geopolitical location has made it inevitable for Türkiye to produce geopolitical codes in its foreign policy. One of the important situations affecting Türkiye due to its geographical location is the phenomenon of migration. Throughout history, Türkiye has been significantly affected by both mass migration movements and asylum movements. In the context of immigration, this situation puts Türkiye in an important position for both immigrants and receiving countries. Because while Türkiye is seen as a destination country for some immigrants, it is also intended to be used as a transit country for some people who want to immigrate due to its location. Being located between the Asian and European continents, as well as being located in a geography where regional conflicts occur, makes Türkiye a centre of attraction for people who want to escape from these conflicts. In this context, the refugee movement that has had the greatest impact on Türkiye is the mass migration of Syrians. The Syrian civil war, which started in 2011, caused mass migration movements towards both Europe and Türkiye. Türkiye opened its doors to Syrians fleeing the war and granted temporary protection status. However, the increase in the number of Syrians entering the country over time and the fact that European countries put all the responsibility on Türkiye causes this migration issue to be discussed in political, economic, and social terms in the country. In the study, Türkiye's geopolitical position and the importance of the migration relationship were tried to be revealed by examining them in the context of the Syrian refugee movement.

Keywords: Geopolitical Position, Migration, Türkiye, Syria War, Syrians.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Iğdır Üniversitesi, aslihanigdir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3211-696X>, <https://ror.org/05jstgx72>

Giriş

Jeopolitik, devletlerin coğrafi konumlarını ve bu konuma bağlı olarak uyguladıkları politika arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bir devletin coğrafi konumu ve sahip olduğu coğrafi şartlar, o devletin uluslararası siyasetteki konumunu ve güç ilişkilerini belirlemektedir (Özey, 2021).

Coğrafya ve siyaset arasındaki ilişkinin önemi tarihsel süreç içinde ortaya çıkmış ve devletler jeopolitik konumlarını güç rekabetinde kullanmaya başlamıştır. Coğrafya ve siyaset ilişkisinin ortaya konması milattan öncesine kadar uzanmaktadır. Tarihin her döneminde farklı düşünürler tarafından coğrafi koşulların önemi dile getirilmiştir. Coğrafi keşiflerle birlikte jeopolitik konum siyasi ilişkilerde dikkate alınmaya başlanmış ve Avrupa’da Birinci Dünya Savaşından sonra jeopolitik söylemler artmıştır. Özellikle büyük kıtaların ya da ada devletlerinin savaşlardaki galibiyetleri, çatışmalardan etkilenme düzeyleri, jeopolitiğe dayalı çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Coğrafi konumun devletlerin güç rekabeti üzerindeki rolü, jeopolitiğin dış politika belirlemedeki öneminin de anlaşılmasını sağlamıştır. Jeopolitik ilk olarak siyasi coğrafyacılar tarafından ele alınmış ve sonrasında siyaset bilimciler tarafından da çalışılmıştır (Yılmaz, 2012, 1).

Bir devletin coğrafi konumu ve sahip olduğu şartlar, dış politika kararlarını etkileyen tek faktör olmasa da devlet açısından fırsatlar ve tehditler barındırabilmektedir. Bu nedenle devletlerin jeopolitik kodlarını belirlemeleri ve jeopolitiğe dayalı politikalar üretmeleri güç dengeleri açısından oldukça önemlidir.

Türkiye jeopolitik konumu açısından dünyanın önemli ülkelerinden birisidir. Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasındaki kara bağlantılarının birleşme noktasında yer almaktadır. Topraklarının bir kısmı Asya ve bir kısmı Avrupa kıtasındadır ve bu iki kıta arasında köprü görevi görmektedir. Türkiye’nin farklı toplumsal ve kültürel özelliklere, dini inançlara ve gelişmişlik düzeyine sahip bölgelere komşu olması, Türkiye’ye ayrıcalıklı bir konum sağlamaktadır. Bu konumu Türkiye’nin jeopolitik eksenli politikalar izlemesini kaçınılmaz kılmaktadır. Batılı ülkelerin Ortadoğu’ya yönelik politikalarında, enerji kaynaklarının Batıya ulaştırılmasında, Türkiye kilit role sahiptir.

Türkiye’nin jeopolitik konumu fırsatların yanı sıra tehditleri de barındırmaktadır. Türkiye, göç yolları üzerinde bulunmaktadır. Avrupa’ya gitmek isteyen sığınmacılar, Türkiye üzerinden gitmeye çalışmaktadır. Türkiye, Avrupa açısından güvenli saha oluşturmaktadır ancak iç çatışma ve savaşlar bakımından krizlerin yoğun olduğu, Ortadoğu ve Afrika’daki ülkelerden Avrupa gitmeye çalışan insanlar tarafından transit ülke olarak kullanılmaktadır.

Ortadoğu’da Arap Baharı sonrası başlayan yer değiştirme hareketlerinde Türkiye hem hedef ülke hem de transit ülke olarak mülteci hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Suriye Savaşında yaşanan göç hareketleri ciddi bir mülteci krizinin çıkmasına yol açmıştır. Bu krizden en fazla etkilenen ülke ise Türkiye’dir.

2011’de Suriye’de başlayan çatışmalarda, milyonlarca insan başka bölgelere ya da Türkiye başta olmak üzere başka ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Türkiye sınır komşusu olduğu için en fazla göç hareketi Türkiye’ye olmuştur. Suriye Savaşı ve akabinde yaşanan göç hareketleri Türkiye’yi göç politikası bağlamında kaotik bir sürecin içine sokmuştur. Çünkü Suriyeliler ülkeye insani sorumluluk bağlamında kabul edilmiş ancak sürecin geçici olacağı varsayılmıştır. Türkiye Suriyelilere “açık kapı politikası” uygulamıştır. Göç İdaresi Başkanlığının verilerine göre savaşın başında ülkeye giren Suriyeli sayısı 14,237 iken, savaşın bitmemesi üzerine bu sayı ilerleyen yıllarda üç milyonu geçmiştir. (Göç İdaresi Başkanlığı). Suriyelilerin göç hareketleri, tüm devletleri etkileyen bir mülteci meselesine dönüşmüştür ve bu göç hareketleri, Türkiye’nin karşılaştığı en büyük sığınmacı hareketidir.

Savaşın beklenenden uzun sürmesi üzerine Suriyelilere yönelik yasal düzenlemeler yapılmış, mülteci kampları oluşturulmuş ve toplumsal uyum sürecinin sağlanması için çalışmalar başlatılmıştır. Avrupa devletleri ise sürece duyarlı kalmıştır.

Suriye ile sınır komşusu olmakla birlikte coğrafi konumu da Türkiye'yi geçiş ülkesi yapmaktadır ve Türkiye transit ülke olarak görüldüğü için mülteci hareketlerinden her zaman etkilenmiştir. Çalışmada jeopolitik kavramı ve Türkiye'nin jeopolitik konumu hakkında bilgi verilmiş ve Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında Türkiye'ye gerçekleşen mülteci hareketleri Türkiye'nin jeopolitik konumu çerçevesinde ele alınmıştır.

1. Jeopolitik Kavramı ve Jeopolitiğin Ülkeler Açısından Önemi

Jeopolitik kelimesi, "geo" ve "politika" terimlerinden oluşur. Jeopolitik kavramı, ulusal ve uluslararası politikanın coğrafya temelinde ele alınması olarak ifade edilmektedir. Terim ilk kez İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen tarafından 1899 yılında bilimsel bir çalışmada kullanılmıştır. Kjellen, ülke ve coğrafi olarak sahip olduğu unsurlar ve özelliklerin devlet açısından rolüne değinmiştir (Kocakenar, 2020; Yılmaz, 2012, 3). Jeopolitik, devleti sahip olduğu coğrafya ve unsurları açısından ortaya koymayı amaçlar. Jeopolitik terimi kullanılmadan önce, aslında coğrafyanın siyasi bir disiplin altında ele alınması gerekliliği ise, 1887 yılında Sir Halford Mackinder tarafından ileri sürülmüştür (Babahanoğlu, 2022, 1). Mackinder, "The Geographical Pivot of History" (Tarihin Coğrafi Eksenleri) adlı eserinde, coğrafyanın siyasi ve stratejik önemi üzerine teoriler geliştirmiştir (Mackinder, 1904).

Jeopolitik teriminin ilk kullanılması, 19. yüzyılda gerçekleşmiş olsa da devlet ve coğrafya ilişkisi çok daha eski zamanlarda incelenmeye başlanmıştır. Coğrafyanın politika belirlemede ve toplumlar üzerindeki etkisi farklı zamanlarda, farklı düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Örneğin, M.Ö 4. yüzyılda Herodot'un, "*Mısır Nil'in hediyesidir*" sözlerinin, coğrafya ve medeniyetler arasındaki ilişkinin ifadesi olduğu belirtilmektedir. Devletin savunma alanında güçlü olması ya da ticarete gelişmesi de konumuyla yakından ilgilidir (Kocakenar, 2020). Bunların yanı sıra savaş ve coğrafya, siyaset ve coğrafya ilişkisi, Platon, Sun Tzu, Julius Caesar, Strabon, Jean Bodin gibi isimler tarafından da ifade edilmiştir. İbn-i Haldun'un, "Mukaddime" adlı eserinde siyaset ve coğrafya ilişkisine değinmesi ve "*coğrafya kaderdir*" sözünün, jeopolitik kavramını özetlediği ifade edilmektedir (Babahanoğlu, 2020, 9; Kocakenar, 2020).

Siyaset belirlemede jeopolitik unsurların dikkate alınması ise 15. yüzyılda Coğrafi Keşiflere dayandırılmaktadır. Coğrafi Keşiflerle birlikte uluslararası sistemde meydana gelen değişim, sanayi devrimi, iki dünya savaşı, küreselleşme süreci gibi sebepler, jeopolitiğin güç rekabeti bağlamında kullanılmasına sebep olmuştur. Jeopolitiğe dayalı politika söylemleri, Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamıştır (Çınar, 2022, 25-27).

Jeopolitik, beşeri coğrafyanın bileşeni olarak ortaya çıkmıştır (Flint, 2006). Jeopolitiğin uluslararası siyaset literatüründe yerini alması ise, siyasi coğrafyacıların çalışmalarıyla başlamış ve daha sonra siyaset biliminin de çalışma alanı olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra jeopolitik, Nazilerle ve Japonlarla bağdaştırıldığı için 1970'lere kadar kavrama temkinli yaklaşıldığı ve 1970'li yıllarda tekrar jeopolitiğe dayalı söylemler geliştirildiği ifade edilmektedir (Çınar, 2022, 27).

Jeopolitik, coğrafyanın devletler arası ilişkileri ve ülke yöneticilerinin iç ve dış politikaya ilişkin kararlarını etkilemedeki önemini ifade etmektedir. Devlet stratejilerinin belirlenmesinde tek başına bir kriter olamamakla birlikte, sahip olunan coğrafi şartlar, devletlere fırsatlar sunabilmektedir. Bir ülkenin ona coğrafyası, politikacılar bunu değerlendirebilirse o devlete ayrı bir güç sağlayabilmektedir (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 98).

Coğrafyanın doğasından kaynaklanan istikrar, devletlere avantaj sağlamaktadır. Devletlerin sahip olduğu coğrafi koşullar, özellikle savaşların yaşandığı dönemlerde de her devletin farklı stratejiler geliştirmelerine sebep olmuştur. İngiltere'nin ada devleti olması, ABD'nin geniş kıta sahanlığı, Sovyetler Birliği'nin geniş toprakları, bu devletlere karşı diğer devletlerin de politikalarını bu ekseninde belirlemelerine neden olmuştur (Babahanoğlu, 2022, 8).

Bu bağlamda bir devletin jeopolitik ekseninde nasıl davranacağı önem kazanmaktadır. *Jeopolitik kod* olarak ifade edilen, bir devletin konumu ve buna bağlı olarak tespit ettiği avantaj ve dezavantajlar, devletin dünyayla ilişkilerini biçimlendirmesini sağlamaktadır (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 99). Jeopolitik, coğrafya ve politikayı kapsayan iki unsurdan oluşmaktadır. Bir ülke dış politikasının jeopolitik kodlarını, coğrafi konumuna göre belirlediği politikalar ve nüfusu, kaynakları, ordusu gibi diğer unsurlara göre belirlediği stratejiler oluşturmaktadır (Ametbek, 2017). Bir ülke jeopolitik kodlarının aşağıdaki beş hususa göre belirlendiği ifade edilmektedir:

- *mevcut ve potansiyel müttefiklerimiz kimler?*
- *mevcut ve potansiyel düşmanlarımız kimler?*
- *müttefiklerimizi nasıl koruyabilir ve potansiyel müttefikleri nasıl artırabiliriz?*
- *mevcut düşmanlarımıza ve ortaya çıkan tehditlere nasıl karşı koyabiliriz?*
- *bu dört amacı kamuoyuna ve küresel topluma nasıl haklı gösterebiliriz?* (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 99-100).

Devletler, bu soruların cevapları üzerinden jeopolitik kodlarını belirlerler ve jeopolitiğin unsurları çerçevesinde bu cevaplar ortaya çıkar. Jeopolitiğin unsurları “*coğrafi- değişmeyen unsurlar*” ve “*beşeri-değişken unsurlar*” olarak tasnif edilmiştir. Buna göre, a. *coğrafi konum*, b. *sınırlar ve coğrafi bütünlük*, c. *devletin yüzölçümü ve sahip olduğu kaynaklar*, d. *ada veya kıta- kara devleti olması gibi coğrafi özellikleri*, jeopolitiğin coğrafi unsurlarını oluştururken; a. *sosyal değerler*, b. *ekonomik değerler*, c. *politik değerler*, d. *askeri değerler*, e. *kültürel değerler ve çevre* jeopolitiğin beşeri unsurlarını oluşturmaktadır (İlhan'dan aktaran, Kocakenar, 2020; İlhan, 2002, 319). Bu yüzden coğrafi konum, tek başına jeopolitiği ifade etmemektedir. Coğrafi konum, ülkenin yeryüzünde bulunduğu yeri ifade ederken, jeopolitik konum coğrafi konumun verdiği değere göre uluslararası sistem içerisinde devletin konumunu ifade etmektedir (Kocakenar, 2020).

Bu bağlamda jeopolitik, uluslararası politikanın, coğrafya üzerinden okunması olarak ifade edilmektedir. Coğrafi unsurların, devletler arası ilişkiler açısından ortaya konması ve insan veya ilişki faktörünün deveye girmesiyle anlam kazanmasını irdelemektedir. Bu nedenle de coğrafi konum değişmezken, jeopolitik konumun bir devlete yüklediği anlam değişebilir. Burada söz konusu unsurları uluslararası politikanın geleceği açısından iyi değerlendirebilmek önem kazanmaktadır. Jeopolitik “güç” odaklı politika üretilmesine odaklanmıştır. Güç rekabeti, gücü elinde bulundurma amaçları üzerinden coğrafyanın okunması söz konusudur (Hacısalıhoğlu, 2006, 3; Babahanoğlu, 2022, 20). Bu nedenle jeopolitik gücü oluşturan faktörlerin tespiti, bunların ülkeler, bölgeler ve uluslararası sistem açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır (Hacısalıhoğlu, 2006, 3-5).

Bir önceki paragrafta sözü geçen değişim olgusu dikkate alındığında, “jeopolitik konum” kavramının yerine “jeopolitik durum” kavramının kullanılması gerekliliği ifade edilmektedir. Çünkü jeopolitik, devletin sahip olduğu coğrafya ve buna bağlı unsurlara, beşeri unsurların da eklenmesiyle bir değer katmaktadır. Dolayısıyla coğrafyanın stratejik önem kazanmasına ve siyasi güç odaklı bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Konum

ifadesi coğrafi bir kavram olarak değişmez durumları ifade etmektedir. Jeopolitik ise değişkenlik gösterebilmektedir ve temelinde politika üretmek vardır. Dolayısıyla “jeopolitik durum” ifadesinin kullanılmasının, jeopolitiğin doğasına ve günümüz siyasetine daha uygun olacağı literatürde dile getirilmektedir (Babahanoğlu, 2022, 23).

Jeopolitiğin literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen, dinamik yapısı ve jeopolitik unsurların çeşitlilik göstermesi, kavrama farklı anlamların yüklenmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte tüm tanımlarda söz konusu olan ortak özellikler, “devlet”, “coğrafya” ve “politika”dır (Kocakenar, 2020). Sonuç olarak jeopolitik, devlet tarafından üretilecek politikalar için veri oluşturmaktadır (İlhan, 2002, 320). Bu nedenle de coğrafya ve jeopolitiğin bütün unsurlarının birlikte ele alınması gerektiği ifade edilmektedir (İlhan, 2002, 318-320; Babahanoğlu, 2022, 20).

2. Türkiye'nin Jeopolitiği

Türkiye, Eski Dünya kara parçası olarak adlandırılan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği bölgede, Akdeniz Havzası'nda yer almaktadır. Türkiye topraklarının büyük kısmı Anadolu yarımadası olarak Asya Kıtasında, kalan kısmı ise Trakya yarımadası olarak Avrupa Kıtasında yer almaktadır. Bu yüzden Türkiye hem Asya hem de Avrupa ülkesi statüsündedir (Özey, 2021; Kaya, 2017, 1-3).

Bir ülkenin özel konumu, onun kıtalara, okyanuslara, boğazlara, denizlere, doğal kaynaklara olan yakınlık veya uzaklığı olarak ifade edilmektedir. Türkiye'nin özel konumuna bakıldığında, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği alanda 784.000 km² alanda, 3 tarafı denizlerle çevrili bir yarımada ülkesidir. İki kıtada da topraklarının olması Türkiye'ye doğal bir geçit görevi vermektedir. Karadeniz ve Akdeniz arasında boğazlara sahiptir. Ülkenin Batı tarafının Avrupa, Doğu tarafının Asya ve Güneydoğu tarafının da Ortadoğu'ya teması, AB ile sınır komşusu olması, Kafkasya sınırı Türkiye'ye özel bir statü vermektedir. (Doğan & Sertkaya Doğan, 2022, 322-323; Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 100).

Türkiye coğrafi konumu sebebiyle, neredeyse tüm jeopolitik teorilerde değerlendirilmiştir. Örneğin, Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisine göre Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının tamamı Dünya Adasını oluşturur. Bu kıtaların dışında kalan kıtalar ise Dünya Adasının Uyduları olarak ifade edilir. Dünya Adasının içinde kalan ve Heartland olarak belirttiği bölgeyi çevreleyen saha İç Hilal ya da Kenar Hilal kuşağıdır ve Türkiye bu bölgenin tam ortasında kalmaktadır. Buna göre Heartland'a hükmeden, İç Hilale ve sonra da Dış Hilal'e yani tüm dünyaya hükmedecektir. Dolayısıyla dünyada güç merkezi olmak isteyen devletlerin önce Türkiye'ye hâkim olması gerekmektedir (Yılmaz, 2012, 9; Özey, 2017, 7; Babahanoğlu, 2022, 37). ABD'li akademisyen Nicholas Spykman'ın, Rimland ya da Kenar Kuşak Teorisinde ise, Rimland olarak ifade ettiği saha, Mackinder'in İç Hilal olarak belirttiği bölgedir. Bu bölgeye hükmeden Dünya Adası'na hükmeder ve Dünya Adası'na hükmeden ise dünyaya hükmeder (Keküllüoğlu & Valiyeva, 2022, 48). Buna göre Türkiye Kenar Kuşak üzerinde yer almaktadır.

Türkiye konumu gereği, dünyanın önemli çekim merkezlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Buna göre, çekim merkezleri güçlü oldukları zaman yakınlarındaki daha zayıf ülkeleri kendilerine çekerken, güçsüzleştikleri zaman bu ülkeler çekim merkeziden uzaklaşırlar. Çekim merkezinin gücü ve devletin yönetilme biçimine ilişkin hususların da bu ilişkinin seyrini belirlediği vurgulanmaktadır (Özey, 2021).

Bulunduğu konum ve coğrafi özellikleri, Türkiye'ye çeşitli avantajlar sağlamakta ve aynı zamanda tehdit unsurları da içermektedir. Türkiye'nin bulunduğu bölge, uluslararası güç dengelerini etkileyecek bir öneme sahiptir. Bu anlamda Türkiye hem bölgesel hem de küresel ölçekli politikaların önemli bir parçası olmaktadır. Faruk Kaya, coğrafya kaderdir sözünün, Türkiye ve bölge olarak da Ortadoğu söz konusu olduğunda gerçekliğine vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin coğrafi potansiyellerinin ve

konumunun, tarih boyunca politik ve sosyoekonomik koşullar üzerinde önemli etkisi olduğunu ifade etmektedir (Kaya, 2017, 4).

Türkiye; Avrupa, Asya ve Afrika arasında kesişim noktasında yer almaktadır ve ekonomik, kültürel, siyasi, ideolojik veya gelişmişlik olarak çeşitlilik gösteren birçok farklı komşuyla çevrilidir. Bir ülkenin sınırları, üst paragrafta sözü edilen farklılıklar temelinde söz konusu devlet için bir güç veya zayıflık sebebi olabilmektedir. Türkiye de bu bağlamda politikalar geliştirerek bölgesel ya da uluslararası yapılanmaların içerisinde yer almaktadır. Türkiye dış politika hamlelerini güvenlik kaygıları temelinde belirlemektedir (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 100).

Türkiye konumu gereği, küresel ve bölgesel güçler arasında yaşanan çıkar ve güç rekabetini etkileyebilmekte ya da bundan etkilenmektedir. Bu durum Türkiye'ye siyasi girişimleri ve karar alma süreçlerinde farklı hamleler yapabilme imkanı da sunmaktadır (Kaya, 2017, 1-4). Bununla birlikte Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, bölgesel çatışmaların yoğunlukla yaşandığı, dinamiklerin, rejimlerin değişiklik gösterebildiği, büyük güçlerin askeri ve rejim bağlamında müdahil oldukları ve çıkar çatışmalarının yaşandığı bir alan olduğu için, fırsatlar kadar tehditleri de barındırmaktadır. Büyük güçlerin bölgede yaşadıkları güç rekabetinden dolayı, Türkiye gerek Amerika Birleşik Devleti (ABD), gerek Rusya gerek Avrupa ülkeleri gibi birden çok devlete ya da güce karşı politika geliştirmek durumundadır (Doğan & Sertkaya Doğan, 2022, 324).

Türkiye, jeopolitiğinin sunduğu fırsatlar ve tehditleri bir arada değerlendirerek politika üretmek durumundadır. Bu durum, farklı küresel ve bölgesel güçlerle çok taraflı ilişkiler kurmasını gerektirmektedir.

Türkiye'nin coğrafi konumunun, uluslararası güçlerle müzakerede her zaman kendisine daha fazla pazarlık hakkı tanıdığı ifade edilmektedir. Ayrıca, doğal kaynaklar yönünden zengin olan ve bunlara ulaşmak isteyen bölgeler arasında yer almaktadır. Bu durum kaynakların transferinde Türkiye'yi avantajlı hale getirmekte ve ulaşım projeleri Türkiye'nin uluslararası arenadaki etkinliğini ve önemini artırmaktadır (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 100).

Dünyanın ihtiyaç duyduğu bu doğal kaynaklar, hakimiyet kurulmak istenen *coğrafi odaklar* olarak ifade edilmektedir. Bunlar, sahip oldukları petrol, doğal gaz gibi kaynaklar nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin mücadele alanı olmuşlardır. Bu kaynaklara sahip olan ülkeler üzerinde hakimiyet kurulması durumunda, diğer güçlerin de rekabet içine girdiği bir güç mücadelesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu çatışma mekanizmasının en bariz coğrafi odağı olarak Ortadoğu ve Türkiye olduğuna işaret edilmektedir (Kaya, 2017). Doğal kaynaklara yakınlığın ve tarihi göç ve ticaret yollarının üzerinde olmasının yanı sıra Türkiye aynı zamanda tarihi, kültürel, ekonomik, etnik köken, inanç gibi özellikleri bakımından çeşitliliğin ve etkileşimin olduğu bir coğrafyada bulunmaktadır (Babahanoğlu, 2022, 176-177).

Coğrafi konum, bölgesel olayların yanında küresel meselelerde de bir devleti ve politikalarını etkilemektedir. Güç eksenlerinin dünyada sınır çizdiği noktanın Türkiye olduğu ifade edilmekte ve şu şekilde örneklendirilmektedir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Batı sınırında bulunuyorken, günümüzde ideolojik farklılıkların sebep olduğu ekonomik farklılıklara dayalı farklı bir eksenle yerini almıştır. Dolayısıyla Türk dış politikasının gündemi de değişmiştir. (Bağcı& Anlar Doğanlar & 2009, 100).

Tarihsel olarak Türkiye, en stratejik olarak en çok imrenilen toprak parçalarından biri üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle de Türkiye'nin konumu nedeniyle, küresel siyasette büyüklüğü ve ekonomik gücünün üzerinde daha büyük bir rol oynadığı ifade edilmektedir (Aydın, 2004).

Coğrafi konumu Türkiye'nin, çevresindeki her bölge için farklı jeopolitik süreçler izlemesini gerektirmektedir (Kaya, 2017, 9). Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında yer alan bir köprü konumunda olması, etnik, dini, gelişmişlik, ekonomik büyüklük gibi konularda Avrupa, Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar gibi birbirinden çok farklı bölgelere komşu olması, Türkiye'ye ayrıcalıklı bir konum sağlamaktadır ve her bölgeyle ayrı örgütlenmeler içine girebilmektedir.

Türkiye, tarihsel olarak önemli geçiş yollarını kontrol etmesinin yanında günümüzde de doğal kaynakların Avrupa'ya ulaşmasında önemini korumaktadır. Basra Körfezi'ne kadar olan sulanan alanların kaynağına sahiptir. Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün etki alanlarını genişletmeye ve birbirini dengelemeye çalıştığı kritik bir alanda bulunmaktaydı. Bu nedenle bulunduğu coğrafya, Türkiye'ye jeopolitik konumu açısından özel bir statü sağlamaktadır. Bulunduğu konum Türkiye'yi hem bir Akdeniz hem Balkan hem de bir Ortadoğu ülkesi yapmaktadır. Tüm bu bölgelerle olan siyasi, tarihi, etnik, kültürel bağları ve coğrafi yakınlığı, Türkiye'nin bölgesel gelişmelere daha duyarlı yaklaşmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak Türkiye, uluslararası ilişkilerinde, bölgesel gelişmeler dahilinde hareket etmek durumunda kalmaktadır (Aydın, 2004). Literatürde sıklıkla kullanılmamakla birlikte, Asya ve Avrupa kıtalarının her ikisinde de toprağı olduğu ve doğal bir köprü görevi gördüğü için, Türkiye'nin Avrasya ülkesi olarak da kabul edileceği ifade edilmektedir. Türkiye'nin kuruluşunun ilk yıllarında jeopolitik kodlarını oluştururken, Asya ya da Doğu eksenli politikalar yerine Batı yönlü politikalar izlemesi bu ifadenin kullanılmamasının sebebi olarak gösterilmektedir (Erşen, 2013, 24).

Türkiye'nin faklı kıtaların bağlantı noktasında olması bir yandan yukarıda belirtilen avantajları sağlarken, bu jeopolitik aynı zamanda politikalarını güvenlik kaygısı temelinde belirlemesine yol açmıştır. Türk topraklarının bir bölgeden başka bir bölgeye geçmek için çeşitli terör örgütleri, kaçakçılar, mülteciler tarafından kullanılması ülkenin güvenliği açısından önemli tehdit oluşturmaktadır (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, 100). Türkiye bu tehdit unsurları açısından transit ülke olarak kullanılmakla birlikte, kimi zaman hedef ülke de olabilmektedir.

Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında jeopolitiğini statükoculuk ilkesi üzerinden belirlemiştir. Soğuk Savaş döneminde ise bloklaşmanın sebep olduğu tedirginlik, 1990'lı yıllarda artan terör faaliyetleri ve terörle mücadele Türkiye'nin, jeopolitik konumunu güvenlik kaygısı üzerinden yorumlamasına neden olmuştur.

2000'li yıllarda ise küreselleşmenin etkisi ve Arap Baharı ile Ortadoğu'da meydana gelen olaylar, değişimler ve çatışmalar, Türkiye'ye uzun vadede stratejik kararlar alabileceği bir ortam hazırlamıştır (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009). Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin jeopolitik ekseninde politika belirlemesini gerektirmiştir.

3. Suriye Savaşı ve Suriyeliler Temelinde Türkiye'nin Göç Meselesi ve Suriyeli Politikası

Suriye, Türkiye'nin en uzun sınıra sahip olduğu sınır komşudur. 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte iki ülke arasında 911 km'lik bir sınır oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Fransız sömürgesinden çıkan Suriye ile Türkiye arasında Soğuk Savaş döneminde ilişkiler mesafelidir ve su meselesi yaşanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası ise Suriye'nin teröre destek vermesi nedeniyle iki ülke arasında sıcak ilişkiler kurulamamıştır (Doğan & Sertkaya Doğan, 2022, 337).

2011 yılı başında Tunus ve Mısır'da başlayan ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan hareketler Suriye'yi de etkilemiştir. Dera şehrinde halkın başlattığı gösterilerde yaşanan çatışma ve şiddet olayları 16 Mart 2011 tarihinden itibaren ülkenin geneline yayılmıştır. Güvenlik güçlerinin kullandığı aşırı gücün etkisiyle Suriye, Hükümet güçleri ile Özgür Suriye Ordusu ve muhalifler arasında yaşanan iç savaşa girmiştir. Hükümet Dera Kuşatmasını, ülkenin barış ve istikrarını bozmayı amaçlayan teröristlerle mücadele olarak ifade etmiştir. Sorunun barışçı şekilde çözüme kavuşturulması yönünde bölgesel ve uluslararası alanda önerilen girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bunun neticesinde, yüzbinlerce Suriyeli hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ülke içinde yerlerinden edilerek komşu ve diğer ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır (mfa.gov.tr).

Savaş, Suriyelilerin yarsından fazlasını ülkelerini terk etmeye mecbur bırakmıştır. Suriyelilerin başlattığı yer değiştirme hareketi ciddi bir göç sorununa neden olmuştur. Başta Türkiye olmak üzere birçok devleti ve devletler arası ilişkileri etkileyen mülteci meselesi ortaya

çıkmiştir ve bugün sorun hala devam etmektedir. Savaşta Suriyeliler, yaşama hakkının ihlali, işkence, zorla yerinden etme, kadınlara kötü muamele gibi birçok insanlık dışı muameleye maruz kalırken, Türkiye ise bir mülteci kriziyle karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye'nin geçiş ülkesi olmasına sebep olan coğrafi konum ve koşulları, her zaman bu yer değiştirmelerden fazlasıyla etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye'nin coğrafyası, sınırlarında yaşanan ve ülke güvenliğini tehdit eden terör, kaçakçılık, yasa dışı göçlere sebebiyet verebilmektedir (Kazel & Bayartan, 2021, 202). Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika arasında kesişim noktasında olmasından dolayı, Avrupa ülkelerine gitmek isteyen Ortadoğu ve Afrikalı göçmenler Türkiye üzerinden gitmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda Türkiye göçmenlerin bir kısmı için hedef ülke konumundayken, çoğunlukla transit ülke olarak görülmektedir. Türkiye, özellikle son yıllarda gerek Suriye gerekse de Ortadoğu'nun çeşitli yerlerinden gelen göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmak için kullandığı transit göç üssü olarak kabul edilmektedir (Şişman & Balun, 2020, 63).

Türkiye'nin kitlesel göç hareketlerinin geçiş güzergahında olması, transit ülke olarak hem çok yönlü problemler yaşamasına sebep olmakta hem de bu karmaşık durumlara göre farklı politikalar üretmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bir yandan Suriye Savaşında olduğu gibi insancıl hukuk bakımından durumu ele alması gerekirken, diğer yandan da ülkenin güvenliği, göçmenlerin geldiği kaynak ülke ve varmak istediği hedef ülkelerle ilişkilerini de gözetmesi gerekmektedir. Özellikle göçe sebep olan hususlar ilişkilerin seyri açısından önem taşımaktadır (Bayır & Aksu, 2020, 325).

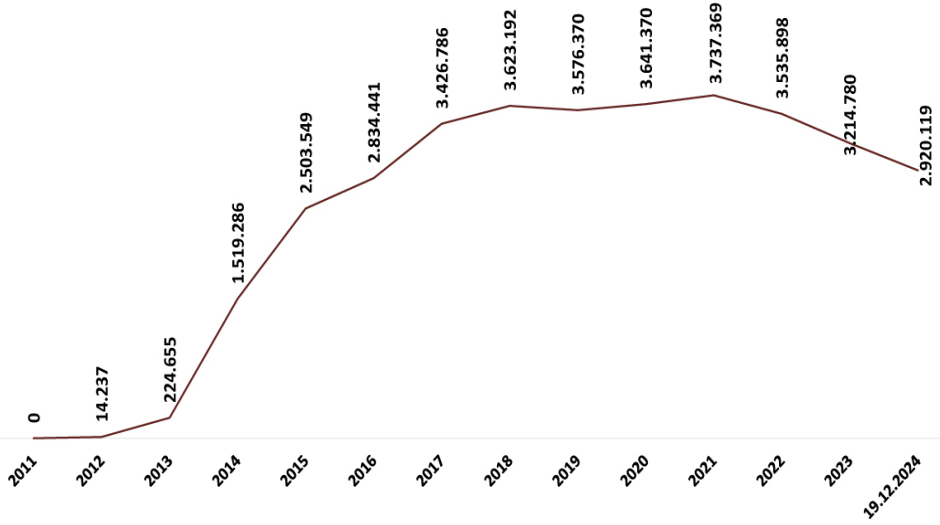
Hedef ülkelerin göç politikaları ve katı hukuki uygulamalar da göçmenlerin Türkiye'ye yönelmelerine sebep olmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası, göç ve terör arasında sebep sonuç ilişkisi kurulması ve Batılı ülkeler tarafından göçün güvenlikleştirilmesi de süreci zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yer değiştirmelerde Türkiye en fazla etkilenen ülke olmuştur. Bunların yanı sıra sosyoekonomik sebepler de Türkiye'yi tercih etmelerine neden olmaktadır. Savaş öncesinde yapılan sınır ticareti, sosyal ilişkilerin varlığı, göçmen kaçakçılığına ilişkin şebekelerin varlığı da Türkiye'nin göç sürecini etkilemiştir (Şişman & Balun, 2020, 63). Suriye Savaşının sebep olduğu otorite ve sınırlardaki güvenlik boşluğu da göçmen kaçakçılığının artmasına neden olmuştur (Süleymanoğlu, 2022, 140).

Tarihin her dönemi göç almasına rağmen Türkiye'nin Suriye Savaşıyla gerçekleşen göç hareketlerinden daha fazla etkilendiğini ifade etmek gerekir. Bölgesel çatışma olmasına rağmen, Suriye iç savaşına ABD ve Rusya gibi ülkelerin de müdahil olması, krizi uluslararasılaştırmıştır. Bunu yanı sıra gerçekleşen göç hareketleri de yüzyılın en büyük mülteci meselesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ülkeye çok sayıda Suriyeli mültecinin girmesi, toplumda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası Balkanlardan ya da Orta Asya'dan gelen göçmenlere gösterilen kabul edici tavrın Suriyeliler açısından tam anlamıyla benzer olmadığı da ifade edilmektedir (Bayır & Aksu, 2020, 331).

Türkiye Ortadoğu'da 1979 İran Devrimi ile başlayan sonrasında Arap Baharı süreci ile devam eden süreçte ülkesinden savaş, insan hakları ihlalleri gibi sebeplerle ayrılmak isteyen insanlar için hem transit hem de hedef ülke olarak güvenilir bir ülke olarak görülmektedir ve sıklıkla devam eden mülteci hareketleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak Türkiye sığınma sistemi açısından Avrupa'dan gelen sığınmacılarla, Avrupa dışından gelen sığınmacılara farklı statü uygulamaktadır. Avrupa'dan gelenlere mülteci statüsü verilmekte, Avrupa dışından gelenlere ise geçici koruma hükümleri uygulanmaktadır (Sert & Yıldız, 2017, 93-94). Aşağıda bahsedileceği üzere, Türkiye Suriyeli sığınmacılara yönelik geçici koruma statüsü uygulamaktadır.

Türkiye'nin transit göç konumunu belirleyen faktörlerin, Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki konumunun yanında aynı zamanda politik duruşu ile birlikte şekillendiği de belirtilmektedir. Bölgesel çatışmalar ve iç savaşlar ve Türkiye'nin tavrı, yani jeopolitik konumu göç sürecinin şekillenmesinde etkili olmuştur (Şişman & Balun, 2020, 63).

Türkiye, Suriye'deki iç çatışmalardan kısa bir süre sonra Suriyelilere karşı "Açık Kapı Politikası" izlemiştir. Savaşın bu kadar uzun süreceği tahmin edilemediği için, ülkeye giren Suriyelilerin geçici olarak kalacağı varsayımından hareket edilmiştir. Sınır illerde mülteci kampları kurulmuş ve misafir olarak gelen Suriyeliler buralara yerleştirilmiştir. Geçen zaman içinde ülkeye giren Suriyelilerin sayısı oldukça artmış ve kamplar yetersiz kaldığı için ülkenin farklı yerlerine yerleşmeye başlamışlardır (İçduygu, 2017, 28-29). Türkiye'deki Suriyeli sayısı üç milyonun üzerine çıkmıştır.

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (25.12.2024).

Grafik 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Grafik 1’de görüldüğü üzere, 2012 yılında yaklaşık on dört bin civarında olan kayıtlı Suriyelilerin sayısı 2024 Ağustos ayı itibariyle üç milyonu geçmiştir. 2013 yılında AB üyelik şartlarına uyum için kabul edilen “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Suriyelilere yönelik olmasa da Suriyelilerin Türkiye’deki durumlarının belirlenmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (İçduygu, 2017, 29). Çünkü Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme’ye coğrafi kısıtlama koyarak taraf olmuştur. Suriyelilerin ülkeye girmesiyle birlikte durumlarına ilişkin düzenleme gerekliliği ortaya çıkmıştır.

1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci, “ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen yada söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi ” olarak tanımlanmıştır (1951 Cenevre Sözleşmesi). Sığınmacı ise mültecilik statüsü almak için başvuran ve sonuç bekleyen kişileri ifade etmektedir.

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesini coğrafi kısıtlama koyarak kabul ettiği için, ülkeye gelen Suriyelilerin statüsünün belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türkiye Avrupa

Konseyi üyesi ülkelerden gelen kişileri mülteci olarak kabul ederken, bunun dışındaki ülkelerden gelenleri sığınmacı olarak kabul etmektedir (Bayır & Aksu, 2020, 333).

Irak Savaşından sonra ülkeye gerçekleşen göç hareketleri üzerine kabul ettiği, 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği'nde mültecilik tanımını Avrupa'dan gelen bireylerle sınırlandırmıştır. Bu Yönetmeliğe göre Avrupa dışından gelen sığınmacılar yasal olarak makul bir süre için -üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilene kadar- Türkiye'de kalabilecek, "geçici koruma" sağlanan kişilerdir (Şimşek, 2017, 15). Dolayısıyla aslında daha çok Ortadoğu ülkelerinden gelen mülteciler Cenevre Sözleşmesinin kapsamı dışında kalmaktadır. Bu durum, bu ülkelerden gelen kişilerin transit göçmen konumunu güçlendiren bir faktör olarak kabul edilmektedir. Hem geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin hem de uluslararası koruma talep eden sığınmacıların sayısındaki hızlı artış Türkiye'nin dış göç sürecini önemli ölçüde etkilemiştir (Şişman & Balun, 2020, 71).

Türkiye, Cenevre Sözleşmesine koyduğu şerh kapsamında ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre, ülkesine sığınan Suriyelileri "geçici koruma" kapsamında sığınmacı olarak kabul etmiştir. *Geçici Koruma, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı* ifade etmektedir (Türkiye Göç Raporu, 2016). İlk olarak Suriyelilerin geçici koruma altında olduklarını düzenleyen bir genelge 2012 yılında yayımlanmıştır. Bu genelge ile ülkeye giriş çıkış izni verilmiş ve güvenlik ve insani ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır (Şimşek, 2017, 18). 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği ile de Suriyelilere geçici koruma statüsü verilmiştir (İçduygu, 2017, 29). Bu yönetmelikle Suriyelilerin toplumsal ve hukuki ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapılması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Göç politikalarının sağlıklı yürütülmesi ve sorunların çözümü açısından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Sürecin yönetimi ve Suriyelilerin uyum sürecini sağlamak için Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nü kurmuştur (Özcan, 2018, 24).

Türkiye, bu büyük göç hareketi karşısında Suriyelilere açık kapı politikası uygulamış, mültecilerin insani ihtiyaçlarının giderilmesi için tedbirler alınmış ve geri göndermeme ilkesi doğrultusunda hareket etmiştir (Gören, 2019, 8). Türkiye, Suriye kaynaklı göç hareketlerinde jeopolitik konumu ekseninde hareket etmiştir. Suriyelilerin Avrupa ülkelerine gitmeye çalışması aynı zamanda Türkiye'nin çok yönlü politikalar izlemesini gerektirmiştir. Türkiye bir yandan mülteci sorunu yaşarken diğer taraftan da Avrupa ile göç krizi bağlamında ilişkilerini yürütmek durumunda kalmıştır (Gören, 2019, 10).

Tablo 1: 2016- 2024 Yılları Arasında Üçüncü Ülkelere Yerleşen Suriyelilere İlişkin Veriler

ÜLKE	TOPLAM
GENEL TOPLAM	70.663
ABD	7.835
ALMANYA	19.499
AVUSTRALYA	1.003
AVUSTURYA	219
BELÇİKA	1.940
BULGARİSTAN	94
DANİMARKA	31
ESTONYA	59
FİNLANDİYA	2.975
FRANSA	6.312
HIRVATİSTAN	250
HOLLANDA	5.852
İNGİLTERE	2.752
İSPANYA	1.213
İSVEÇ	3.174
İSVİÇRE	220
İTALYA	399
İZLANDA	0
KANADA	11.158
KANADA DOĞRUDAN	2.650
LETONYA	46
LİHTEHŞTAYN	0
LİTVANYA	102
LÜKSEMBURG	206
MALTA	17
NORVEÇ	1.868
PORTEKİZ	463
ROMANYA	254
SLOVENYA	57
YENİ ZELANDA	15

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (24.12.2024).

Suriyelilerin Türkiye üzerinden geçerek hedef Avrupa ülkelerine gitmeye çalışmaları, Suriyeli göç hareketini kriz haline getirmektedir. Göç sürecinin yönetilmesi ve krizin engellenmesine ilişkin, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında iş birliği sağlamayı amaçlayan düzenlemeler yapılsa da Türkiye bu süreçte sorumluluğun tamamını alan tek ülke olmuştur. 2013 imzalanan Türkiye–Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması, Türkiye’den Avrupa Birliği’ne gerçekleşen düzensiz göç hareketlerinin engellenmesine ilişkin düzenlemeler içermektedir. Bu anlaşma, her iki tarafın da yasadışı göçmenleri karşılıklı olarak geri kabul etmesini öngörmektedir. Ancak, Türkiye’ye AB üyesi ülkelere büyük çapta bir göç akını yaşanmadığı için, anlaşma genellikle Türkiye’nin sorumluluğuna ilişkin bir sonuç doğurmuştur. Dolayısıyla Türkiye’yi tek taraflı bir yükümlülük altına sokmuştur (Havan, 2023: 534-535). Geri kabul anlaşmasının temel amacı, AB üyesi ülkelerin sınırlarına yasadışı yollarla giriş yapan kişilerin, transit geçtikleri ülkeler aracılığıyla geri gönderilmesini sağlamaktır. Avrupa Birliği böylece düzensiz göçle mücadele etmektedir. Ancak Türkiye’nin, bu kişilerin kendi ülkelerine iade edilmesi konusunda yaşadığı

çeşitli zorluklar söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye, dünyanın farklı bölgelerinden gelen yasadışı göçmenlerin transit ülkesi durumunda olduğundan, düzensiz göçün yönetilmesinde en büyük sorumluluk Türkiye'ye düşmektedir (Nas, 2015: 179). Avrupa Birliği daha çok kendi sınır güvenliğini sağlama yönünde hareket etmiştir (Gören, 2019, 10). Tablo 1'de de görüldüğü gibi Suriyeliler çeşitli Avrupa ülkelerine yerleştirilmiş olsa da sayıları Türkiye ile kıyaslanmayacak şekildedir.

4. Sonuç

Jeopolitik konum, devletler tarafından doğru stratejiler uygulandığı takdirde uluslararası siyasette güç avantajı sağlamaktadır. Türkiye de sahip olduğu jeopolitik konum gereği ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır. Asya ve Avrupa arasında köprü görevi görmektedir ve birbirinden farklı özelliklere sahip coğrafyaların kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu nedenle bu bölgelerle ilgili uluslararası ilişkilerde Türkiye her zaman önemli bir rol oynamıştır.

Batılı ülkeler açısından enerji kaynaklarının geçiş yolu üzerinde bulunması ve iç çatışmaların, göç hareketlerinin yaşandığı coğrafyaya sınır olması açısından Türkiye önemli bir ülkedir. Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkeleri açısından ise ülkelerindeki çatışma ve insan hakları ihlallerinden kurtulacakları güvenli bir ülke olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra transit göçmenler Avrupa ülkelerine geçebilmek için de Türkiye üzerinden geçmeye çalışmaktadırlar.

Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen mülteciler için Türkiye geçiş yolu üzerinde bulunduğu için transit ülke haline gelmiştir. Suriye Savaşıyla birlikte ise Türkiye, tarihinin en büyük mülteci hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin coğrafi konumunun kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Suriyeliler açısından Türkiye hem hedef ülke hem de Avrupa'ya gitmek için transit ülke olarak görülmektedir.

Türkiye jeopolitik konumu gereği hem bölgesel çatışmalardan hem de uluslararası güçlerin bu bölgeler üzerindeki güç mücadelelerinden doğrudan etkilenmektedir. Jeopolitik konumu, Türkiye'ye her zaman siyasi ve ekonomik gücünden bağımsız bir avantaj sağlamıştır. Ancak yakın coğrafyasında gerçekleşen çatışmalar Türkiye için tehdit oluşturabilmektedir. Suriye Savaşında ise ortaya çıkan mülteci hareketleri karşısında insani sorumluluk bağlamında hareket ederek, sığınmacıları koruma altına almıştır. Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin sorumluluğunu paylaşması sorunun çözümü açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin bölgesel ve küresel gelişmeler karşısında, sahip olduğu coğrafi koşullar ve konumu dikkate alarak, jeopolitik kodları doğrultusunda hareket etmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin bu göç dalgasına karşı çeşitli politikalar ve önlemler geliştirmiş olması Türkiye'nin sığınmacıları barındırmak ve gereken insani yardımı sağlamak zorunda kalmasına yol açmıştır. Avrupa Birliği'nin bu sorumlulukları yerine getirmemesi, Türkiye'nin bu büyük insanî krizi kendi başına yönetme yükünü artırmıştır.

Avrupa Birliği'nin mülteci krizine karşı gösterdiği tepkilerin yetersiz olması ve uluslararası hukukun gerektirdiği şekilde paylaşılmış sorumlulukları yerine getirmemesi, Avrupa'nın insan hakları ve insani yardım ilkelerine olan bağlılığıyla da çelişmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeopolitik konumu, Suriyeliler gibi mültecilere yönelik önemli insani yardım çabalarını gerektirmektedir. Ancak Avrupa Birliği'nin bu sürece yeterli desteği sağlamamış olması hem Türkiye'nin üzerindeki yükü artırmakta hem de uluslararası dayanışma ve insani değerlere olan güveni zayıflatmaktadır. Bu durum, uluslararası toplumun mülteci krizlerine karşı daha etkili ve koordineli bir yanıt verme ihtiyacını göstermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ Conflict of Interest Declaration:

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There are no potential conflicts of interest in this study

Etik/ Ethic:

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Extended Abstract

The length of the world's important countries in terms of Türkiye's geopolitical position. It is located in the separation zone of land junctions between the continents of Europe, Asia and Africa. Part of its territory is in Asia and part of it is in Europe, and it serves as a bridge between these two continents. Türkiye's diverse social and cultural existence, religious beliefs and being adjacent to regions with high levels of development offer Türkiye a privileged accommodation opportunity. This position makes it inevitable for Türkiye to follow geopolitically oriented policies. Türkiye has a key role in the policies of Western countries towards the Middle East and in delivering energy information to the West. Along with the importance of geopolitics and the discussions on the subject, the geopolitical position and related policies have always been a matter of critical importance for Türkiye. This situation is important in terms of re-emerging the relationship between geography and politics that has actually emerged in the historical process. Images have always used their geopolitical positions in power competition. The emergence of relations between geography and politics goes back to before Christ. The importance of climatic conditions has been expressed by those who think differently in every period of history. With the Geographical Discoveries, geopolitics began to be taken into account in political relations, and geopolitical struggles began in Europe after the First World War. Particularly, the victories of large continents or island states in their wars have led to the emergence of epidemics based on geopolitics, being affected by resilience.

It is seen that Türkiye is discussed in almost all geopolitical theories due to its geographical location. According to Mackinder's Land Domination Theory, the continents of Asia, Europe and Africa all form the World Island. Türkiye is located in the middle of the area within the World Island and surrounding the region called Heartland. Accordingly, states that want to become centers of power in the world must first dominate Türkiye. The one who rules the area, which Nicholas Spykman also refers to as Rimland in his Rim Zone Theory, rules the World Island, and the one who rules the World Island rules the world. Accordingly, Türkiye is located on the Edge Belt. Due to its geopolitics, Türkiye is one of the world's important centers of attraction. When the centers of gravity are strong, they attract the weaker countries nearby, while when they become weak, these countries move away from the center of gravity.

Its location and geographical features, Türkiye's geographical conditions and location provide both advantages and threats to the country in various matters. Türkiye is located in a geography that will affect the international balance of power. This enables Türkiye to become an important part of regional and global policies. In 2011, mass migration movements started in Syria due to the civil war and affected Türkiye the most, both as a transit country and as a destination country. More than half of Syrians had to leave their country due to the war. This displacement situation, which started with the war, has caused a serious migration problem over time. The refugee issue has emerged, affecting many states and interstate relations, especially Türkiye, and the problem still continues today. While Syrians were exposed to many inhumane treatments during the war, such as violation of the right to life, torture, forced displacement, and ill-treatment of women, Türkiye faced a refugee crisis.

As a result, its geopolitical location has caused Türkiye to witness waves of migration throughout history. The geographical location and conditions that make Türkiye a transit country have always caused it to be affected by these displacements. Since Türkiye is at the intersection between Asia, Europe and Africa, Middle Eastern and African immigrants who want to go to European countries try to go through Türkiye. In this sense, while Türkiye is a destination country for some immigrants, it is mostly seen as a transit country. Especially in recent years, Türkiye is considered a transit migration base used by immigrants from both Syria and various parts of the Middle East to reach Europe. The fact that Türkiye is on the transit route of mass migration movements causes it to experience multi-faceted problems as a transit country and requires it to produce different policies according to these complex situations.

Kaynakça

- Ametbek, D. (2017), İran Dış Politikasının Jeopolitik Kodları, *Ankasam Yayınları*, Ankara.
- Aydin, M. (2004). Turkish Foreign Policy: Framework and Analysis. Ankara: *Center For Strategic Research*.
- Babahanoğlu, V. (2022), *21. Yüzyılda Jeopolitik Dönüşümler ve Türkiye*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bağcı, H. ve Anlar Doğanlar, A. (2009). Changing Geopolitics And Turkish Foreign Policy, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio K, Politologia*, VOL. XVI, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2719515>.
- Bayır, D. ve Aksu, F. (2020). Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2), 324-356.
- Gören, K. B. B. (2019). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye’nin Göç Politikası. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21(1), 3-19.
- Çınar, M. (2022). Coğrafya Eğitimi ve Politik Okuryazarlık, *İKSAD Publishing House*.
- Doğan, M. ve Sertkaya Doğan, Ö. (2022). Türkiye’nin Jeopolitiği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(2), 320-339.
- Erşen, E. (2013). The Evolution of ‘Eurasia’ as a Geopolitical Concept in Post–Cold War Turkey. *Geopolitics*, 18(1), 24-44.
- Flint, C. (2006). Introduction to Geopolitics, *London and New York*, Routledge.
- Hacısalıhoğlu, Y. (2006). Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözüm: Mekan-Güç-Çatışma Ve Jeopolitik. *Türk Coğrafya Dergisi*, (47), 1-14.
- Harunoğulları, M. (2021). ABD ve Rusya’nın Suriye İç Savaşına Müdahalelerinin Jeopolitik Yaklaşımları, *Ortadoğu ve Göç*, 11(1). ss. 43-84.
- Havan, C. (2023). Cumhuriyetin 100. Yılında Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Geri Kabul Anlaşmaları ve Düzensiz Göçmenler Üzerine Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Özel Sayı), 93-116.
- <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (01.02.2024).
- https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf (20.07.2023).
- <https://www.mfa.gov.tr/suriye-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (01.02.2024).
- İçduygu, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar: “Siyasallaşan” Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim*, 140, 27-41.
- İlhan, S. (2002). “Jeopolitik Kavramı ve Unsurları”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8, Sayı: 4.
- Kaya, F. (2017). “Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 1-14.
- Kazel, E. ve Bayartan, M. (2021). Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'nin Sınır Güvenliği: Batı Kara Sınırları. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 201-219.
- Keküllüoğlu, U. C. ve Valiyeva, K. (2022). Klasik Jeopolitik Teorilerin Perspektifinden Türkiye’nin Jeopolitik İzdüşümü. *Working Paper Series Dergisi*, 3(3), 42-62.

- Kocakenar, M. (2020). “*Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler*”, https://tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf, (20.07.2023).
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437.
- Nas, Ç. (2015). Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul ve Vize Serbestliği: Hareketliliğin yönetimi. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 169-186.
- Özcan, A. S. (2018). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 17-29.
- Özey, R. (2021). Türkiye'nin Jeopolitiği, Değişimler ve Öncelikler, *Pegem Akademi*, 3. Baskı, Ankara.
- Özey, R. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 35, ss : 95-100, ISSN: 1303-2429, E-ISSN: 2147-7825.
- Süleymanoğlu, B. (2022). Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Suriyeli Sığınmacıların Etkisi. *Tam Metin Bildiri Kitabı*, 133-155.
- Şimşek, D. (2017). Göç Politikaları ve İnsan Güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. *Toplum ve Bilim*, 140, 11-26.
- Şişman, Y. ve Balun, B. (2020). Transit Göç ve Türkiye. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 61-79.
- Sert, D. ve Yıldız, U. (2017). Göçün Jeopolitiği ve Türkiye'nin Coğrafi Kısıtlaması Üzerine Farklı Bir Yorum. *Toplum ve Bilim*, 140, 93-105.
- Yılmaz, S. (2012). Jeopolitik ve Jeostrateji. *Özdağ, Ü. (Ed.), 21*.

Mistisizm ve Müzik İlişkisinde Müzik Sanatı: Sırta Ermenin Sanatında Müzik

The Art of Music in The Relationship Between Mysticism and Music: Music in The Art of Attaining the Secret

Fulya SOYLU BAĞÇECİ¹

Öz

Geçmişten bugüne izlerine pek çok inanç sisteminde rastlayabileceğimiz mistisizm ve müzik ilişkisi, ritüellerle belirginlik kazanan ve mistik konular ile anlamlandırılan bir müzik görüşü meydana getirmiş ve genel anlamıyla bu görüş müziğin araç vasfı taşıdığı bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. İnanç sistemlerinde örtülü ve sırlı bir niteliğe bürünen bilgi kendini ritüel uygulamalar içerisinde sembolik bir biçimde var eder. Bilgiye ve bilgeliğe erişmek için bir yol haritası sunan mistisizm ve müzik ilişkisi teolojik, sanatsal ve felsefik bir mozaği muhtevasında barındırır. Anlaşılabileceği üzere bu mozaği meydana getiren her bir unsur bütünsel yapıyı meydana getiren önemli bir öğedir. Çalışmada *müziği sadece bir araç olarak görmek* argümanı felsefi, teolojik ve sanatsal bir akademik yazın baz alınarak metafiziksel bir içerikle sorgulanmıştır. Eleştirel derleme niteliğinde olan bu çalışmada literatür tarama tekniğinden faydalanılmış, çalışmaya konu olan alanlar ve disiplinlerarası çalışmalar taranmış, veriler ise metafiziksel bir bakış açısıyla, felsefe, sanat ve teolojinin kökenindeki özdeşliklere odaklanılarak sınıflandırılmıştır. Bu doğrultuda gerek müzik sanatının gerek felsefe ve teolojik konuların birbirleriyle örtüşen metafiziksel fikri zemini üzerinden inanç ve müzik ilişkisi yorumlanmıştır. Sonuç olarak bütün bu alanlara kaynak olan en temeldeki teolojik, sanatsal ve filozofik düşüncelerin aynı problemler, aynı konular ve varoluş meselelerinden beslendiği bir birikim bu makalede sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mistisizm, müzik, metafizik, inanç ve müzik.

Abstract

The relationship between mysticism and music, traces of which can be found in many belief systems from past to present, has created a view of music that becomes apparent through rituals and is given meaning through mystical subjects, and in general terms, this view has been limited to a framework in which music has become a tool. Knowledge, which has an implicit and secret nature in belief systems, exists symbolically in ritual practices. The relationship between mysticism and music, which offers a road map to access knowledge and wisdom, contains a theological, artistic and philosophical mosaic. As can be understood, each element that makes up this mosaic is an important element that creates the holistic structure. In the study, the argument of seeing music only as a tool has been questioned with a metaphysical content based on philosophical, theological and artistic academic literature. In this study, related literature has been critically reviewed, related fields and multidisciplinary works have been assessed, and collected information has been classified according to a metaphysical point of view by focusing on identities existing in philosophy, art, and theology. In this regard, the relationship between faith and music has been interpreted on the overlapping metaphysical intellectual basis of both the art of music philosophy and theological subjects. As a result, an accumulation of fundamental theological, artistic and philosophical thoughts that are the source of all these fields, fed by the same problems, the same subjects and existential issues, are presented in this article.

Keywords: Mysticism, music, metaphysics, belief and music.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü, fsoylubagceci@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9915-9078>, <https://ror.org/03ejnre35>

Giriş

Müziğin nitelikleri bu sanata atfedilen değer ve normların inşa ettiği düşünsel zeminle doğrudan ilişkilidir. Mistisizm ve müzik ilişkisi söz konusu olduğunda müziğin her türlü özelliğine anlam katan konular bu ilişkinin felsefi, teolojik içeriğiyle bağlantılı olacaktır. Bu çalışmada dini, ritüel ve mistik bir bağlam içerisinde var olan müziğin niteliklerine felsefi, sanatsal ve teolojik ekseninde çeşitli sorgulamalar geliştirilmiştir. Dini, ritüel ve mistik bir anlayışın içerisinde var olan müzik, sadece ilahi düşünce, inanç ve geleneklere aracılık eden yardımcı bir unsur mudur? Müziği Tanrı'ya, aşkınlığa, arketipsel bir inanca, mitik bir varoluş anına ulaşmak isteyen toplumların kullandığı bir araç gibi görmek sorgulanması gereken bir husustur. Çünkü bakıldığında geçmişten bugüne dünyada varlık bulan müzik türleri bir şekilde belirli bir anlam bütünlüğünün parçasıdır. Belirli bir grubun kültür, gelenek ve yaşam koşullarından güç alarak gelişim gösteren pek çok müzik geleneğinin sanatsal kıstasları, nitelikleri ve normları üzerinden epistemolojik ve eğitimsel bir mirasın inşa edildiği görülür. Sanat konusu pek çok geleneğin parçası olarak gelişim gösteren müzik gelenekleri için gündeme gelmiştir. Dolayısıyla hangi inanç ve gelenek bağlamında olursa olsun müzik sadece bir araç olarak görülebilir mi? Sanatın muhtevasını, felsefi ve metafiziksel derinliğini göz önünde bulundurursak mistisizm ve müzik beraberliğinde benzer bir düşünsel yapıyı sadece müzik üzerinden aramak doğru mudur? Dolayısıyla müzik sanatının yanı sıra inanç sistemlerinin mistik, teolojik, felsefi boyutları en temeldeki sorgulamalarda benzer metafiziksel düşünce zeminlerinden, ilk sorulardan, varoluş meselelerinden beslenmiyor mu? Başta müzik sanatı olmak üzere bu saydığımız bütün alanlara konu olmuş ya da olabilecek ilk sorular örtüşüyor mu? Mistik konularla gündeme gelen müzik ve sanat konusu metafiziksel bir içerikle bu çalışmada sorgulanmış ve müziğin araç rolü üstlendiği argümanına felsefi, metafiziksel, teolojik ekseninde ilerleyen bir akademik yazın baz alınarak açıklamalar getirilmiştir. Dolayısıyla eleştirel derleme niteliğinde olan bu çalışmada mistisizm ve müzik ilişkisini sanatsal, felsefik ve teolojik bağlamda değerlendirebilmek için ilgili alanlar ve disiplinlerarası çalışmalar taranmış, inanç ve müzik birlikteliğine konu olan bulgular ise metafiziksel bir bakış açısıyla incelenmiştir. İnanç sistemleri perspektifinden bakarak *müziği bir araç olarak görmek* düşüncesi, felsefe, sanat, teolojinin özde birlikteliğini vurgulayan metafiziksel bir bakış açısıyla yorumlanmıştır.

1-Müziğin Rolü Üzerine Disipliner Yaklaşımlar

Mistisizm çerçevesinde müziğin niteliklerine yönelik yapılan açıklama ve anlamlandırma çabalarının felsefi, dini, sosyolojik, sanatsal ve müzikolojik cephelerde birbirlerinden farklılaşan dayanaklarla irdelendiğini görmekteyiz. Karşımıza çıkan teorik içerikleri genel anlamıyla değerlendirdiğimizde ontolojik bir perspektifle manayı, inancı, varoluşsal anlamlandırmaları önceleyen yaklaşımlar ve sosyolojik bir perspektifle müzik ve inanç ilişkisine pragmatik, işlevsel açıklama getiren yaklaşımlar olarak ikiye ayırmak mümkün görünmekte, bunun yanı sıra müzik tarihi ve teorisi kaynaklarına dayanan yaklaşımlarda da konunun müziğin özellikleri ve sanatsal nitelikleri gibi hususlara indirgendiğini görmekteyiz. Maneviyatçı, işlevsel ya da sanatsal dayanakların ortak noktasında müziğin yardımcı bir unsur olması, bütünsel anlamı destekleyen bir unsur olması, toplum menfaatlerine hizmet etmesi gibi anlamlar ağırlıklıdır. Ayrıca gerek müzikolojik gerekse sosyal bilimlerin diğer alanlarında ayinsel, mistik, mitolojik ve inançsal etkinliklerin bir parçası olan müziğin rolüne çeşitli disiplinler ayrımlar gözetmeksizin yardımcı bir vasıf nitelemesi gözü kapalı yüklenmektedir. Söz konusu anlamlar kalıplaşmış bir yargıya dönüşmeden önce müziğin hangi bağlamda anlam bulduğu ve neden anlamların bu bağlamda yoğunlaştığı hususu dikkate alınmalıdır. Örneğin ontolojik bir perspektifte müzik dahil olmak üzere ayının bütün unsurları kutsalın taşıyıcısı olan, kutsaldan pay alan bir niteliğe bürünebilir, hatta mutlak varlığa ulaşmak güzeli, iyiliği

kendisinde toplayan tek gerçekliğe ulaşmak gibi düşünülebilir. İnanca dair bütün semboller gerçekliğin bize verdiği malzemenin sonsuzluğundan çıkarılır. Müzik ve diğer sanat dalları bu durumda aşkın olanın bilgisini yansıtan semboller olarak anlamlandırılır (Tillich, 2002: 230). Ayinler kutsalın burada yani şimdide bulunması anlamına geldiği için ayinin bütün unsurları sadece bir işaret değil gerçek anlamda sembollerdir. Çünkü gerçek dini tecrübe burada ve şimdide bulunan somut durumlarda, kişilerde ve eylemlerde kutsalın mevcudiyetidir (Çınar, 2004: 151). Bu yaklaşımlarla müzik sadece vecd unsurunu destekleyen bir anlam taşımanın ötesine geçerek kutsalı meydana getiren gerçekliğin içinde aşkın olanın bilgisini taşıyan, şimdide kutsalı meydana getiren bir içerikle karşımıza çıkar. Sanatı ve müziği anlamamanın eski Yunan düşüncesindeki en temel anlatılarına baktığımızda *güzel* vurgusuna rastlarız. Bu doğrultuda gerek sanatın gerekse varoluşun, mutlak varlığın ve Tanrının güzellik vurgusuyla özdeşleştirildiğini görürüz. “Platon, Aristo, Plotinos gibi düşünürler matematik, uyum, ölçü, ahenk, güzel gibi kıstaslar çerçevesinde varoluşu, evrenin işleyişini, mutlak varlığı ve sanatı açıklama yoluna gider”(Soylu Bağçeci, 2022: 123). Bu yaklaşımlar çerçevesinde bütün bir varoluş sistemi güzellik anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle inanç ritüellerinde gerek Tanrıya ulaşma çabaları gerekse aşkın olana erişme, iletişime geçme, aşkın olanı şimdi burada meydana getirme çabalarının kökeni de güzelin kendisiyle ve güzelle ilişkili eylemlerle kendini meydana getirme olarak düşünülebilir. Pek çok inancın kökeninde kainatın yaratımında ilahi mekanizmadaki güzellik dikkat çeker. İlahi yaratımın en belirgin vasıflarından olan güzellik öncelikle yüce yaratıcı ve sanat icracısı olan Allah ile özdeşleşir (Ersay Yüksel, 2023: 195). Maneviyatçı, metafiziksel ya da ontolojik bu yaklaşımların aksine sosyoloji, din sosyolojisi ve din bilimleri alanlarında toplumların dini tecrübelerine genellikle dini, özsel ya da işlevsel açıdan açıklama getirdikleri söylenebilir. Durkheim’in dinin ne işe yaradığı üzerine yoğunlaşan işlevselci yaklaşımı ve Weber’in temel vurgusu olan dinin ne olduğu şeklindeki özsel yaklaşım iki kategori olarak söylenebilir (Kurt, 2008: 74). Dini organizasyonun organizasyonunu tanımlama amacı taşıyan Durkheim’a göre din bölünemez bir varlıkmiş gibi görünürken aslında parçalardan oluşur. Mitler, dogmalar, ayinler, törenler sistemi bir bütünün parçalarıyla ilişkisi dışında tanımlanamaz (Durkheim, 1995: 33). Böylece din genel bir tarikata indirgenemez ve her biri belirli özelliğe sahip olan kültürler sisteminden oluşur. Her homojen grup kutsal şeylerin, bir grup inanç ve ritüelin etrafında toplandığı örgütlenme merkezi oluşturur (Durkheim, 1995: 38). Böylece pragmatik bir bakış açısıyla aslında maneviyatçı olan dinlerin devreye soktuğu güçler ahlaki hayata etki eder ve bunun sonuçları da topluma hizmet eder. Bir nevi ahlaksal kazanımların meyvelerini toplayan insanlık olur (Durkheim, 1995: 422). Bu perspektifle inanç faaliyetlerinin bir parçası olan müzik ve sanat da dahil bütün unsurlar toplumun kültürel, ahlaki boyutlarına tesir ederek işlevsel bir anlam kazanır. Diğer bir taraftan dini toplulukları da kapsayan cemaat kavramı, güvenli olmayan bir dünyada güvenlik ihtiyacını karşılayan ve Bauman’a göre insan zihnine iyi bir hissiyat veren organizasyondur (Bauman, 2016: 9). Bu yaklaşımla ritüeller aidiyet duygusunu bireysel ve toplumsal bir düzeyde karşılayan, güvenlik duygusunu besleyen bir içerikle cemaat sosyolojisinin bir parçası olarak açıklanabilmektedir. Hem pragmatik ve işlevsel hem de *kayıp cennet*, ya da *bulunması umut edilen cennet* gibi idealize edilmiş düşlerin gerçek hayattaki inşası olarak cemaatler nitelendirilebilir (Bauman, 2016: 9). Tönnies’te cemaat sosyolojisinin tezahürleri arasında loncalar, sanat ve zanaat arkadaşlıkları, kiliseler ve kutsal tarikatlar yer alır. Bütün alt organizasyonlarda aile fikri çok belirgindir (Günerigök, 2019: 290-291). Sanat ile dinin hakiki beraberliği ev hayatının temelinde de bulunur. Her iptidai ayin ailemsidir ve ayinin kendisi de bir sanattır (Tönnies, 1944: 740). Weber ise dinin insani anlamlandırma ile ilgili bir eylem, iyi ve kötü talihle ilgili teodiseler üreten bir fenomen olduğunu düşünür (Baltacı ve Okumuş, 2021: 13). Aşkın bilgiler semboller ve anlamlar aracılığıyla ulaşılabilir ve nihai olarak belli belirsiz ya da gerçek dışı olarak sunulur. Gerçek nesne, olay ve eylemlerin arkasında ruhsal başka şeyler vardır (Weber, 2005: 149). Ayinler, ritüeller, müziği ve sanatı da kapsayan bütün sembolik görüngüler, bu

görüngülerin arkasındaki aşkın bilgiyi yansıtan karizmatik güçler olarak görülebilir. Bu güçlerin temelindeki manevi öz, vecd ya da diğer perhiz güçleriyle uyandırılmadıkça içlerinde hareketsiz kalacağı insanlar ve nesnelerce geliştirilebileceği farz edilir (Weber, 2005: 146). Bu durumda sanat dinsel stiller kazanır (Weber, 2005: 151).

Dini tecrübeler kapsamında varlık bulan sanatsal konuların nitelendirilmesi her disiplinin farklı yaklaşımlarının etkileriyle kendi aralarında farklılaşan çeşitli görünümlere sahiptir. Bu doğrultuda dini temsiller, semboller ve anlamlar içeren müzik ve müzikle ilişkili konular dine aracılık eden mistik bir araç olmanın ötesine geçen içeriklerle karşımıza çıkabilmektedir. Gerek toplumların gerekse inanç sistemlerinin kompleks bir yapı sergileyen ve birbirlerinden farklılaşan özerk, özgün içeriklerinin olması nedeniyle müziğe yüklenen anlamlar mistisizmle bağlantılı her konuda bu sanat dalını belirli konulara aracılık eden bir yardımcı unsur olmanın ötesine taşır. Müzik sanatına yönelik yapılan Tanrıya yönlendiren bir araç nitelmesi ne felsefe, sanat, teoloji, sosyoloji gibi alanların farklılaşan disiplinler yaklaşımlarıyla uyumlamakta ne de bu alanların teorik birikimini kapsayan bir derinliği açıklayabilmektedir. Müziğe yüklenen anlamların en temelinde neden pek çok din ya da mistik konular sanatla iç içe olmakta ve neden inanç, mistisizm, felsefe ve sanat gibi alanların bünyesinde olan konular birbirlerini bütüncül bir anlamda meydana getirmektedir? Bu bağlamda mistisizm ve müzik ilişkisinin en temel boyutları şöyledir: bu ilişkinin felsefi yaklaşımlarla çözümlenebilecek düşünsel ve teolojik bir zemini söz konusudur. Sanat ve müzik konusuyla, müziğin icralarıyla, müzisyenlerle ve çalgılar gibi pek çok unsurla görünüm kazanır. Bu somut unsurlar maneviyatı dillendiren birer sembole dönüşebilir ve toplumların organizasyon farklılıklarının ve kültürel karakterlerinin içerikleriyle uyumlanabilir. En önemlisi de bu alanların her biri birbirinden ayrılamaz nitelikte bağlantılı durumlar, konular ve anlamlar sergileyebilir. Bu yönüyle çalışmada sergilediğimiz metafiziksel yaklaşım inanç, felsefe ve sanat gibi alanların birbirlerini meydana getirebilen özdeşliklerine odaklanmakta, kökensel beraberliklerinin altını çizmektedir.

2- Mistisizm ve Müzik İlişkisinin Kavramsal Temelleri

Mistisizm ve müzik ilişkisi geçmişten günümüze pek çok inanç sisteminde aşkın ve metafiziksel bilgi arayışlarından kaynağını almış ve Tanrı'ya yaklaşma, ibadet etme pratikleriyle somut göstergeler kazanmıştır. Metafizik alemle irtibat kurma amacından hareketle sezgi metoduyla üstün bilgiye ulaşma çabasında olan mistisizm, insan ruhunun Tanrı ile buluşacağına inanan bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkar (Erzurumlu, 2015: 15). Bu doğrultuda mistisizm ve müzik ilişkisinde müziğe dayalı her konu manevi ve sırlarla çevrili bir yolu takip eden insanın inanç faaliyetlerinin birer aynası olarak kimlik kazanır. Mistik düşünce sadece tek Tanrılı dinlere has olmayıp hemen hemen bütün inanç sistemlerinde bulunur (Erzurumlu, 2015: 15). Her toplumun kendine özgü yaşam sistemi içerisinde inşa olan mistik ve ritüel uygulamalar, dini hayat, çevresel faktörler ve kültürel farklılıklar gibi pek çok etken sebebiyle oldukça farklılaşan içeriklerle karşımıza çıkabilir. Diğer bir taraftan mistisizm ve müzik ilişkisini aynı kavramsal zeminde ele alabileceğimiz teorik konular, koşullar ne olursa olsun ortak noktalar hakkında konuşabileceğimiz açılımlar yapar. Her dinde ve inanışta *mana* olarak bahsettiğimiz sonsuzluğa, Tanrı'ya, gizeme, bilgeliğe kapı aralayan bilgiler, farklı inançlar bünyesinde de olsa fenomenleşen ortak bir sahayı bizlere yansıtır. Bu doğrultuda içeriği her ne olursa olsun, hangi türden anlamlarla kuşanırsa kuşansın manadan bağımsız bir inanç biçimi düşünmek zordur. İnanç sistemlerinin sembolik, çok boyutlu anlam katmanları söz konusudur ve bireyin kurtuluşu çeşitli manalara hasıl olmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu yolculuk ise gittikçe derinleşen ve sonu belli olmayan bir manevi sürece gönderme yapar. Tarih öncesi ilkel dinler hakkındaki çalışmasında Ninnian Smart (1982) mananın toplum nezdinde önemli durumlar, şahıslarda bulunan, sessizce ve görünmeden hükmünü süren saklı bir kuvvet

olduğunu açıklar. Orhan Hançeroğlu ise *Düşünce Tarihi* (2007) isimli kitabında mana düşüncesine bütün dinlerde çeşitli semboller halinde rastlandığını, en ileri felsefelerde bile çıkış noktasının hep bu ilkel mana düşüncesi olduğunu söyler. İçeriği ya da anlam bütünlüğü ne doğrultuda olursa olsun mana, herhangi bir dine ya da inanca yön vermenin de ötesinde hayat biçimlerine, kültürlere, tarihe yön veren en temel unsurlardandır. Diğer bir taraftan dinler tarihiyle ilgili kaynaklarda mananın evrensel olduğu ya da kişiyle ilişkili olduğuna yönelik farklı görüşler vardır. Örneğin Mircea Eliade *Dinler Tarihine Giriş* (2003) isimli kitabında mananın kişiden bağımsız olarak düşünülemeyeceğini ve bu kavrama evreni yöneten bir güç olarak bakmanın hata olduğunu belirtir. Aynı zamanda mana üzerinden her dini kapsayabilecek bir genel kuram oluşturmak doğru değildir. Konuyu din felsefesi ekseninde değerlendiren Hegel'in (2016) görüşlerinde ise aksine daha güçlü bir evrensel vurgusu vardır. Evrensel mevcuttur ve bireyin bekasına sadece onun içinde sahiptir. Daha doğrusu bu durum öznel ben'in evrenselle olan ilişkisidir. Sonlu ve sonsuz tefekkürde karşı karşıya durur ve sonlu bu şekilde ikiye katlanmıştır. Hakiki olan sonsuz olanın birliğidir ve sonlu onun içinde yer alır (Hegel, 2016: 100). Din bizim Tanrıyla ilişkimizdir ve bu ilişki düşüncede bulunur. Tikel ruh, mutlak ruhun karşısında farklılaşır (Hegel, 2016: 197-198).

Mana söz konusu olduğunda bizim anlamamız gereken en önemli nokta bu kavramın aşkın, örtük ve sembolik konularla bir bütünlük içerisinde var olduğudur. Pek çok din fenomenoloğu dinin insanüstü güçlerle olan ilişkisine odaklanmıştır. Bu bağlamda dini düşünceyi tesis eden ve kutsal tezahür ettiren kuvvetin temelinde mana modeli yer alır. Diğer bir taraftan kutsal sadece manada değil aynı zamanda sosyal ve kültürel oluşumlar içerisinde de aramak gereklidir (Kuşçu, 2011: 178). Ancak mana mistik bilinci kendi içerisinde meydana getiren bir döngüde varlık bulduğu için konumuz açısından özellikle altı çizilmelidir. Burada döngünün mana ile başlayıp mistik düşünceye sevkeden bir içerikte olabileceğini ya da mistik düşüncenin mana ile sona erebileceğini düşünmek mümkündür. Büyük gizem kutsalın tezahür ettiği gerçeğine dayanır. Ancak kutsal kendisini açığa vururken bir yandan da kendisini sınırlandırır ve tarihselleştirir (Eliade, 2017: 140). Bu durum mistisizmin neden sembolizmle yan yana oluşuna da açıklık getirir (Kaval, 2015: 561). Mistik bilinç, düşünce, tecrübe hangi inanç biçimi söz konusu olursa olsun birer itici kuvvet etkisi yaratarak kendi içerisinde bir gizem ve bu gizemi takip eden bir aydınlanma sürecini beraberinde getirir. Mana ve kutsalın tezahürü ise bu sürecin amacı olarak düşünülebilir. Peki burada müzik nasıl varlık bulur? ya da müziği nasıl anlamamız gerekir? İnanç ve müzik ilişkisi kaynağını hemen hemen bütün inanç sistemlerinin teolojik zemininde bulunan manalardan alır. Bu manalar felsefi, teolojik, metafiziksel içeriğinden dolayı derinlikli ve katmanlı bir yapı sergiler. Böylece müziği de aynı düzlemde anlaşılması gereken bir sahaya çeker ve ilahi anlamlarla buluşturur. Örneğin mistisizm ve müzik ilişkisi hemen hemen tüm inançlarda izlerine rastlayabileceğimiz ayin, ritüel benzeri simgesel törenler çerçevesinde somut göstergelere kavuşur. Burada müziğin icra alanlarını görmekle birlikte bu icraya anlam veren sembolik göstergeleri, tavır ve tutumları da beraberinde görebiliriz. Dolayısıyla müziği anlamak için bütünlüğün anlamının izlerini takip etmek gerekecektir. Ritüellerde bütün unsurlar sembolik ve katmanlı bir yapının birer parçası gibidir. Müziğin kendisi, icracısı, çalgılar, icra teknikleri de dahil olmak üzere ritüeli meydana getiren diğer bütün unsurlar sembolik, mistik ve manayla özdeşleşen bir içeriğe bürünebilecektir. Mircea Eliade *Ebedi Dönüş Mitosu* isimli kitabında (1994) “*her ritüelin bir ilahi modeli, bir arketipi vardır*” demiştir. Arketip ve ilahi model olarak vurgulanan anlamlar Tanrıların yaptıklarını yapmak, gökte olanın yerde de olması, ilahi yaratılış anına dönüş gibi içeriklerle karşımıza çıkabilmektedir. Bu arketipik konular içerisinde kutsal kabul edilen bir zaman dilimi söz konusudur. Bu zaman Budizm, Stoacılık, Sokrat öncesi doktrinlerde, Yeni Fisagorculuk ve Orfizimde olduğu gibi dairesel tekrar dönüş formunu kazandığı gibi Sami dinlerde kozmik zamana özel bir anlamın yüklendiği formuyla da görülebilmektedir (Yıldırım, 2007: 71). Arketipik an ritüel sırasında terkar edilir ve kutsal zamanın, kutsal olayın, kutsal

yaradılışın ritüel olarak tekrarlanması bize prototipi sunar. Bu zaman dilimi kutsallaşmakta ve din dışı zamanlardan farklı olan bir zaman tecrübe edilmektedir. Özellikle kutsal arketipi tekrarlamaktan ziyade her şeyin temeli olan gerçek olay dilimine ve ana dönmek o anı tecrübe etmek söz konusudur. Arketipe dönebilmenin temeli arketipi oluşturan güce benzeyebilmektir. Örneğin arkaik toplumların mistik deneyimini en iyi yansıtan Şamanlık üzerinden arketipe dönüş, cennetten kovulmadan önceki sonsuz mutluluk ve özgürlük haline ulaşma arzusunun, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki iletişimi yeniden kurma emelinin dışavurumudur. Evrenin yapısında ve insanın varoluşunda meydana gelmiş bozulmaların geçersiz kılınması arzudur (Eliade, 2017: 72). Arketipik jestin tekrarlarıyla yüzleşmek ve bu jesti derinlemesine tecrübe ederek kaynağa dönmeye çalışmak aynı zamanda *zamanın yaratıldığı* ilk ana dönme çabasını da ifade eder (Güray, 2018: 28). Başlangıç ve son, varoluş ve yokoluş, yaşam ve ölüm gibi bütün dünyevi ve ilahi konular söz konusu zaman algısıyla döngüsellik ve iç içelik taşır. Bu sebeple pek çok inanç sisteminin ritüel formlarının döngüsel, devrimsel bir yapıda olduğunu görürüz. Aynı zamanda bu zaman algısı doğrusal bir zaman akışından ziyade gerçek olan tek ana yani arketipik ana vurgu yapar. Böylece hakikat bu arketipik anda olmakta ve bunun dışında kalanlar ise illüzyondan öteye geçememektedir. Dolayısıyla başlangıç ve son bir olmakta bilinen zaman algısı gerçekliğini yitirmektedir.

İnanç sisteminden bağımsız bir biçimde müzik kendi içsel fenomenleriyle ve doğasıyla bağlantılı olarak döngüsellik ve söz konusu zaman algısını kendi bünyesinde var eder. Bütün inanç sistemlerinde müziğin varlığını görme sebeplerinden biri müziğin bu özellikleridir. Müziği gerek felsefi zeminde gerekse sosyolojik zeminde fenomenolojik olarak incelemek özellikle bu türden konuların anlaşılabilmesi açısından fayda sağlayacaktır. Müzik doğası gereği zamansaldır. Melodiyi duymamız, işitmemiz ise algılamadır. Sesler başlar ve biter fakat melodinin algısı sesin algısından farklıdır, melodi süre birliğine sahiptir. Müziğin tecrübesinde zamansallık içkindir. Fakat bu zamansallık saat zamanından farklı olarak bir zamansızlık hissidir. Bu zamansızlık hissi ise sınırsızlığı tecrübe ettirmektedir (Albayrak, 2022: 105). Yalçın Çetinkaya *Müziği Düşünmek* isimli kitabında (2016) bir müzisyen ile onun çalgısını icra ettiği ana özellik katan deneyimin niteliğini fiziksel bir ilişkinin ötesine taşıyarak bahseder. Müzisyenin kendi içinde olanın yavaş yavaş çalgısının lisaniyle ifade edilmeye başlandığı an, iki beden hatta iki ruhun bir araya geldiği ve kaynaştığı özel bir andır. Sadece müzisyene değil aynı zamanda çalgıya da içerisinde var olduğu kültürün, medeniyetin ya da inancın cevherleri sirayet eder. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere müzik söz konusu olduğunda gerek müziğin kendi doğasıyla bağlantılı olarak gerekse müzisyenin, çalgıların, icranın nitelikleriyle bağlantılı olarak çok boyutlu bir aleme çekiliriz. Bu nitelikler bize çok katmanlı bir biçimde ibadet algısını ve bu doğrultuda gerçekleşen müziğin icrası ve mistik tecrübenin niteliğinin birbiriyle örtüşen, özdeşleşen yanlarını gösterir.

Arketipik ana dönüş çabasını Tanrısal bilgiye ulaşma çabasıyla aynı eksende değerlendirip bu konuları gnostizm ve mistisizm üzerinden açıklayabiliriz. Gnostizm saklı bilgiye gerek sezgisel gerek deneyimsel bir biçimde ulaşma ve bilinir kılma çabalarıyla ilgili bir içeriği bizlere sunar. Cenk Güray'ın (2010) *Sema'dan Semah'a Bir Sonsuz Devir* isimli makalesinde gnostizm tamamlanmamış bir varlık olan insanın bilgiye ulaşabilmesi için Tanrısallıktan pay alarak tekamül etmesi anlayışı çerçevesinde açıklanır. Tekamül etmek ise ancak gerçeğe ulaşabilmek ile mümkündür. Böylece irfana-gnosise ulaşmak insanın dünyevi varlığının olumsuzluğundan kurtulması anlamına gelir. Mistik bilincin tecrübe ederek, sezerek ya da yükseliş yaşayarak kurtuluşa ermesi pek çok dinin ve inanç sisteminin bünyesinde ibadet ve ritüellerle olabildiği gibi ezoterik yapılanmalar çerçevesinde insanın gelişim serüvenini işaret eden manevi bir süreci takip etmesiyle de mümkün olabilmektedir. Böylece kutsal metinlere, kendi dininin doktrinlerine ve ritüellerine yeni sembolik anlamlar yükleyen mistik, mensubu olduğu gelenekte yeni bir boyut ve yeni bir derinlik keşfeder (Scholem, 2020: 372).

Hatta pek çok ezoterik yapılanmada insanın Tanrısallığa doğru evrilen bir manevi yolu takip etmesi ve dini otoritenin geleneksel bilgisini kendi deneyimleriyle yeniden keşfetmesi, yorumlaması geleneksel çevrelerle olası bir çatışmayı yaratabilir. Mistisizm geleneksel otoriteden kontrol edilemez bir şekilde sapma tehlikesini daima bünyesinde barındırır (Scholem, 2020: 369).

3- Müziğin Varlığından Mistik Tecrübeye: Sanat, Felsefe ve Teolojinin Özde Birlikteliği

Sanat, felsefe ve teoloji her ne kadar bizlere birbirlerinden derin farklılıklarla ayrışan teori ve pratikler sunsa da bu alanların temelinde yer alan insana ve varoluş meselelerine dayanan düşünce ve inançlar kaçınılmaz bir biçimde ortaklıklara işaret eder. Bütün bu alanlar için disiplinler ayrımlar söz konusu olsa da merkezine insan ve insana dair faaliyetler yerleştiği için benzer olarak duygu ve düşüncede derinleşme, benzer muhakeme süreçleriyle örtüşen metafiziksel anlayışlar olacaktır. Dolayısıyla sözde, inançta, kuramda, eylemde farklılıklar olabilse de bu konuların derinlikli doğası özde birlik içerebilme potansiyeline sahiptir. Dini düşüncede, ibadette derinleşme, sanatsal etkinlikte, icrada ya da sanat eserini değerlendirmede derinleşme, felsefi düşünce ve bilginin insanın akıl ve sezgi süzgecinden geçerken yaşadığı ve hissettikleri arasında nasıl ortaklıklar ya da ayrımlar olabilir? Bütün bu konular insanın içselliğinde olup bitiyorsa düşünülen anlamda farklılıklar olabilir mi? Elbette bu konular eksenindeki farklılıklar akademik anlamda rahatlıkla disiplinler perspektiflerle cevaplanır. Ancak salt metafiziksel perspektifle gerçekten derin ayrımlar yapılabilir mi? Bu soruyu yanıtlamak bilinenin ötesindeki sahalara çekilen referanslara muhtaçtır. İşte tam bu noktada konumuz olan mistisizm ve müzik ilişkisinde müziğin varlığını nasıl anlamamız gerektiği üzerine bazı düşünceler geliştirmemiz mümkündür. Sanatı anlamak, değerlendirmek, ortaya koymak gibi bütün hususlar tarihsel süreçte çeşitli dayanaklarla sistematik, eğitimsel ve felsefik bir zeminle tartışılmış ve bu konuda günümüze kadar zengin bir birikim inşa edilmiştir. Gerek Batı felsefesinde gerek Doğu felsefesinde estetik ve müzik konusu filozofik görüşlerin her zaman bir parçası olmuştur. Günümüze kadar geliştirilen pek çok sanat kuramı ise müzik ve estetiğin kıstaslarını inanç, duygu, sezgi, istenç gibi birbirinden farklı dinamiklerden herhangi birini baz alarak açıklama yoluna gitmiştir (Taşdelen ve Yazıcı, 2018: 35). Geçmişten günümüze bu tartışmaların seyri ontolojik-metafiziksel bir içerikle yapılmış, zamanla disiplinler ayrımlar gerçekleşmiş ve estetiğin, sanatın tartışma alanlarıyla felsefenin diğer alanları ayrışmış her biri kendi ilkelerini geliştirmiştir. Sonuçta günümüze kadar gelindiğinde bu konulara yönelik ciddi bir epistemolojik birikim oluşmuştur. Bu bağlamda gerek dönem bazlı gerek akım, ekol bazlı farklı görüşler ortaya çıksa da metafiziksel konuların, içsel duygu, fikir ve farkındalıkların kendine bir saha açarak söz konusu bütün bu alanlar içinde yer bulduğunu söyleyebiliriz. Hatta gerek felsefe ve sanata gerekse inanç dünyasına yön veren dayanaklar en temelde metafizikseldir. Bütün bu alanların özel, mistik, sonsuz, aşkın, özgün gibi anlaşılmasının temelinde de bu metafizikselliğin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla biz müzik söz konusu olduğunda sanatı gündeme getiren durumların sadece müziksel olduğunu söyleyemeyiz. Daha doğrusu sanatsal ilkeleri sadece müziğe dayalı somut göstergelerde arayamayız. Felsefe, sanat ve inanç düşüncesinin birlikteliği ise bizlere pek çok açıdan anlam kaynakları sağlayacaktır. Felsefi düşünce, inanç ve müzik birlikteliğini tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar olan süreçte görebilmek mümkündür. Her üç alan da metafiziksel konulara taşan bir içerikle derinlik ve anlam kazanır. Farklı akımlara mensup olmalarına ve benimsedikleri görüşlerin farklılıklarına bakılmaksızın pek çok filozofun sanata, inanca ve teolojik konulara olan bakışlarında metafiziksel dayanaklar rahatlıkla görülebilir. Örneğin Hegel'e göre (2012) hakiki güzel olan şekil verilmiş tinselliktir. Tanrısal hakikat bölgesi bütün sanat dünyasının merkezini oluşturur. Sanat, din ve felsefe mutlak tinin biçimleri olarak yer bulur. Mutlak tinin ilk biçimi sanat, ikincisi din, üçüncüsü ise felsefedir. Sanat ve

din, felsefede birleşir (Hegel, 2012: 104). Kainatı anlamak için müziği anlamak gibi bir inanç geliştirmek ya da kainatın düzen, uyum ve intizamını ifade edebilmek için en iyi yöntemin müzik olması başka bir örnektir. Bu anlayış Pisagor'dan itibaren geliştirilmiş kozmolojik içeriğiyle müziğe atfedilen aşkın anlamların en dikkat çekici olanlarındandır. Müziğin barındırdığı, ritim, melodi ve uyum kainatın mükemmel işleyişiyle özdeşleştirilmiş, kainat ile müziğin somut göstergeleri arasında ilişkiler kurulmuştur. İnsan ruhu ve müzik arasında kainatın düzeni ve mükemmelliğine dayandırılan ilahi bir bağa dikkat çekilmiş, insana, kainata ve müziğe konu olan herşey bu yaklaşımlar üzerinden anlam bulmuştur (Grolman, 1993). Doğu dünyasının en büyük simgesi olan İbn Sina'nın metafiziksel sisteminin onto-teolojik bir yapı içermesi (Macit, 2012: 16), dolayısıyla onun metafiziksel anlayışının zirvesine yerleşen mutlak varlığın Tanrı olması ve müziğin insana tesir eden anlamlarının da bu bağlamda ele alınması söz konusudur. İbn Sina *Musiki* isimli eserinde bazı müzikal seslerin belirli bir hali yansıttığına müziği dinleyen kişinin ise o hali yaşıyormuş gibi hissedebileceğine değinir (İbn Sina, 2013: 5). Nietzsche'de sanat ve felsefenin aynı kaynaktan beslenmesi ve Nietzsche'nin müziği evrenin gerçek bir görünümü olarak ifade etmesi ise başka bir örnektir (Nietzsche, 2014: 138).

Mistisizm ve müzik ilişkisine konu olan gelenek, inanç, dini anlayış hangisi olursa olsun müziğin her zaman inanç düşüncesine, derinleşmeye, aşkınlığa, farkındalığa ve mistik dünyaya kapı aralayan bir misyonla varlık bulduğunu söyleyebiliriz. Buradan anlaşılabileceği üzere müziğin sanatsal bir içeriği olmasının ya da sanatsal bir beklenti olmasının bir gereği yoktur. Çünkü aslen inanç bilincine götüren bir müzik olması gerektiğine inanılır. Bu sebeple tarihsel süreçte pek çok inanç sistemi içerisinde müzik sadece ilahi duyguları destekleyecek kadar sanatsal ve nitelikli olmalı ya da müzisyenin, eserin niteliği ya da icracının icra kapasitesi geleneğin ya da inancın önüne geçmemelidir. Örneğin Ortaçağ dönemi Hristiyanlık dininde müziğe kilisede belirli boyutlarıyla yer verilmesi, çalgıların kilisede yer bulmasının yasak olması, müziğin yalın nitelikler taşıyarak ilahi duyguları destekleyen bir araç olması (İlyasoğlu, 1996: 9) ya da bazı İslami görüşlerde müziğin haram olması (Uludağ, 1992: 44) gibi konular ilk akla gelenlerdir. Diğer bir taraftan en ilkel dönemlerden itibaren günümüze kadar olan süreçte müziğin inanç sistemlerine eşlik edebildiğini biliyoruz (Çetinkaya, 1995: 14). Anlaşılabileceği üzere müzik her ne kadar dini düşüncenin inanç sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olduysa bir o kadar da müziğin kısıtlandırılması, belirli ölçülere ya da ilkelere bağlanması söz konusu olmuştur. Burada elbette müziğe ne türden anlamlar yüklenebileceği, müziğin yönlendirici, güçlendirici özelliklerinin önemi çok olmalıdır. İnanç sistemlerinde müziğin varlığının önemli olması sanatı anlamak ve dini bir fenomeni anlamak arasındaki ilişkinin niteliğiyle anlaşılabilir. Dini bir fenomenle dini olmayan bir fenomen arasındaki farklılıklar ayırt edilir olmalıdır. Aynı konu sanat için de geçerlidir. Sanatın manasını anlamaya imkan veren ölçütlerin ayırt edilebilir olması gerekir (Allen, 2000: 63). Dini fenomenlerin, mistik tecrübenin, sanatın belirli hususlarda kesişiyor olmasının nedenleri de bu alanların aynı kaynaktan beslenmesiyle ve bu alanların her birinin bilinen ötesine açılan manevi, metafiziksel açımları içerisinde barındırmasıyla ilişkili olduğunu düşünebiliriz.

Müziğin ruhani, ulvi, ilahi pek çok vasıflarının olduğu ya da olabileceği antik dönemlerden itibaren ortaya konulan bir konudur. Takiben inanç önderlerinin, filozofların görüşlerinin de pek çoğunda benzer önemlere dikkat çekildiğini görebiliriz. Batı felsefesinde, İslam filozoflarında, aynı zamanda Ortaçağda gelişen teolojik temelli felsefi görüşlerde filozofların müziğe, matematiğe ve müzikle ilişkili pek çok bilim dalına göndermeler yaptıklarını, müziğin teorik boyutlarını ortaya koyarken aynı zamanda bu sanatın ilahi, ulvi vasıflarını, metafiziksel, ontolojik ve kozmolojik boyutlarını tartıştıklarını biliyoruz. Bu türden konu içeriklerine *İhvan-ı Safa'da Müzik Düşüncesi* (1995) isimli eserinde yer veren Yalçın Çetinkaya, müziğin yüksek ilimlerden biri olarak Tanrı'yı, evreni anlamaya giden felsefi görüşlerde ne türlü anlamlar içerdiğini detaylı olarak vermiştir. Aynı zamanda Antik Yunan

düşüncesinin bu tesirlerine nazaran Batı felsefesi ve sanatını derinden etkileyerek günümüze kadar şekillenen estetik ve sanat felsefesinin temellerini oluşturduğunu da vurgulamamız gereklidir. Özellikle sanatın temel problemi olan *güzel* ile *Tanrısal güzel* arasında dikkat çekici bir ilişki kurulmuştur. Plotinos, Antik Yunan düşüncesinde Platon ile temelleri atılmaya başlanan güzel problemini inşa ettiği mistik ve metafiziksel bir sistemle ortaya koyar. Ona göre güzel Tanrısal akıldan pay almaktır. Bu nedenle sanata ve müziğe konu olan güzel ile varlığın hakikatini yani Tanrıyı konu alan güzel anlayışı kesişen bir içerikle karşımıza çıkar. Dolayısıyla sanatın ilkeleri ve teolojik, mistik karakterli *sudur teorisi*'nin ilkeleri belirli koşullarda örtüşür ve birbirini tamamlar. Plotinos'a göre ses (ton) güzelliği nous'un (akıl) doğrudan doğruya kendini ifade etmesidir (Tunalı, 1998: 146). Plotinos'un sudur öğretisine göre mutlak varlık olan ve varlığının kaynağı hiçbir varlığa bağlı olmayan Tanrı'dan sudur eden (Arslan, 2007: 202) ilk varlığın nous (akıl) olduğu düşünüldüğünde müziğin nous'la ilgili olması dikkat çekicidir. Gerek bu sanat dalının Tanrı ve insan arasında kurulan ilişki açısından ne denli önemli olabileceğinin anlaşılması adına gerekse felsefe, sanat ve teolojinin özde birlikteliğinin anlaşılabilmesi açısından en uygun örneklerden biri Plotinos ile birlikte sistemleşen Yeni Eflatunculuk öğretisidir.

En eski dönemlerden bugüne kadar olan süreçte ortak düşünce alanlarından beslendiğini anlayabildiğimiz sanat, müzik, inanç ve felsefe gibi bu alanların özde birbirleriyle buluşan ortak kanallara sahip olabildiğini düşünebiliriz. Üstelik bu birlikteliğin felsefe, sanat düşüncesi ya da din kurumunun henüz oluşmadığı dönemlerde de benzer koşullarla varlık bulduğunu çeşitli kaynaklar bizlere ifade eder. Mircea Eliade *Mitler, Rüya ve Gizemler* isimli kitabında insanlığın dinsel tarihinin sonunda olduğu gibi başlangıcında da gene aynı cennet özlemini bulduğundan bahseder (Eliade, 2017: 77-78). İlkel toplumlarda rastlanan *esrime, vecd* olarak isimlendirilen kendinden geçme deneyimlerine cennet ve ölümler diyarına ilişkin mitsel coğrafyalar ve muhtelif tinsellik anlayışları, lirik şiirin kökeni ve ayrıca müziğin kökenleri olarak nitelendirebileceğimiz faaliyetler eşlik eder (Eliade, 2017: 42). Ninnian Smart'a göre ise insan büyü'nün çevresine karşı pek de elverişli bir yardımı dokunmadığını anladığında din ile ilgili bir dünya düşüncesine döner ve büyü yoluyla olmasına nazaran dini ayin yoluyla güven bulmaya çalışır. Böylece din bir ön büyü safhasından gelişir (Smart, 1982: 320). Buraya kadar bahsi geçen konulara dikkat çekersek inanç, düşünce, müzik ve esrime hususlarının en eski dönemlerden bugüne benzer çerçevelerde varlık gösterebildiği anlaşılır durumdadır. Büyü hem dini düşünceye hem de müziğe kökenlik yapan bir unsurdur (Sachs, 1965: 2). Diğer bir taraftan esrime, kendinden geçme deneyimleri, yani mistik tecrübe; müziğin, inanç ve deneyimin bir araya gelmesiyle ve aşkın bir deneyimin yaşanmasıyla bütünlük kazanır. Üstelik mistik deneyim yaşamak da tıpkı yaratmak, sanatı anlamak, değerlendirmek gibi ya da felsefi düşüncesinin en metafiziksel sahalarına çekilmek gibi durumlarla çeşitli ortaklıkları bünyesinde taşıyabilir. Bu ortaklığın dile geldiği en dikkat çekici kavram ise karşımıza *coşku* olarak çıkar. Sanatçı ya da yaratıcının hissettiği duygu kaygı ya da korku değil coşkudur. Coşku burada mutluluk ya da hazzı karşılık gelen bir anlamda kullanılabilir. Aynı zamanda sanatçının yaratma anında duyumsadığı memnuniyet ya da tatmin gibi bir duygu değildir. Ona yaratım sürecinde eşlik eden, sanatçı gizil güçlerini gerçekleştirirken akıp giden duygu olan coşkudur (May, 1998: 67). Vurgulamaya çalıştığımız bu konu Nietzsche'nin "*bilge varoluşun gerçekliği içerisinde nasıl davranırsa davranır, bir sanatçı gibidir*" ifadeleriyle de uyumaktadır (Nietzsche, 2014: 18).

4- Sonuç

Söz konusu mistisizm ve müzik ilişkisini barındıran bir ritüel ise müziğin sanatsal niteliklere sahip olması meselesi anlamını yitirmekte, metafiziksel, ontolojik bir içerikle müzik ve mistisizm ortaklığı bir sanat eserinin muhtevasıyla kastedilen bütün armoniyi hatta daha fazlasını barındırmaktadır. Dolayısıyla müziğin niteliği, icra ya da besteci faktörü gibi unsurlardan beslenen bir sanat anlayışı arayışına gerek yoktur. Burada tıpkı bir sanat eserinin niteliği, özgünlüğü her ne kadar özel bir eğitim süreci, algı ve değerlendirme kapasitesi gerektiriyorsa benzer bir biçimde inanç ve müzik ilişkisinde müziğin niteliklerinin nasıl olduğuna bakılmaksızın yaşanan manevi deneyim, mistik tecrübe ile meydana gelen aşkın farkındalıklar arasındaki farklılıklar çok da aşılabilir değildir. Her iki örnekte de insanın somut varlığından soyut bilincine doğru uzanan özgün ve öznel sonsuz anlam sığdırılabilir ya da mutlak varlığın bilincine sonsuz anlam kanallarından ulaşılabilir. İnanç tarihinin hemen hemen her döneminde müzik üzerine çeşitli tanımlamalar, sınırlandırmalar, nitelemeler yapılagelmiştir. Mistisizm ve müzik ilişkisinde ise müziğin sadece bir araç olduğu düşüncesi, vecd, arınma, coşku gibi duygulara aracılık ettiği düşüncesi pek çok gelenek kapsamında en yaygın anlayıştır. Vurgulanmak istenen nokta mistik bir ritüel söz konusu olduğunda müzik hangi bağlamla ele alınırsa alınsın inanç, deneyim ve müzik beraberce metafiziksel bir anlam dünyasına katılır. Bu anlam dünyası ise tıpkı bir sanat eserinin derinliğinin tam olarak açıklanamaz, tanımlanamaz derecede özgünlüğü ve biricikliğini bilmek gibi düşünülebilir. Pek çok mistik deneyim dini kurallar bütünlüğünün bize verdiği teorik içeriğin çok daha ötesiyle tanışma iddiasını taşıdığı için benzer türden aşkın farkındalıklarla hem bir mistik hem de sanatçı iç içedir. Bugün disiplinler olarak farklı içeriklere sahip olan sanat felsefesi, metafizik, müzik ve din alanlarının muhtevası mistisizm ve müzik ilişkisini içeren bir ritüelde kendini doğal bir akışla meydana getirebilir. Bu türden konular ise disiplinlerarası bir perspektifle incelenmeden elbette eksiklikler taşıyacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Conflict of Interest Declaration:*

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There are no potential conflicts of interest in this study

Etik/ *Ethic:*

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Albayrak, H. H. (2022). Müzikte Zaman Bilincine Giriş. *Kadim Akademi SBD*, C. 6/2, s. 105-110. <https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1180791>
- Allen, D. (2000). Dinî Tecrübenin Fenomenolojik Tahlili. C. Tacou (Haz.), (çev. H. Köser), *Din ve fenomenoloji* (63-84) içinde. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, 1. Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baltacı, A. ve Okumuş, E. (2021). Sistematik Din Sosyolojisi ve Max Weber. *Journal of Analytic Divinity*, 5(2), 11-30. <https://doi.org/10.46595/jad.861983>
- Bauman, Z. (2016). *Cemaatler*, 1. Basım. Çeviren. Nurdan Soysal, 1. Basım. İstanbul: Say Yayınları.
- Çetinkaya, Y. (1995). *İhvan-ı Safa'da Müzik Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çetinkaya, Y. (2016). *Müziği Düşünmek*, 1. Basım. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Çınar, A. (2004). Paul Tillich'de Din Sembol İlişkisi, Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms Of The Religious Life*, Translation and Introduction copyright © 1995 by Karen E. Fields, New York: The Free Press A Division of Simon & Schuster Inc. Erişim adresi: https://monoskop.org/images/a/a2/Durkheim_Emile_The_Elementary_Forms_of_Religious_life_1995.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Eliade, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*, 1. Basım. Çeviren. Ümit Altuğ, Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, 1. Basım. Çeviren. Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2017). *Mitler, Rüyalar ve Gizemler Çağdaş İnançlar ve Arkaik Gerçeklik Arasındaki Karşılaştırmalar*. Çeviren. Cem Soydemir, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ersay Yüksel, A. (2023). Din ve Sanat. Aycan, İ. Gözeler, E. Yazar, N. (Ed.), *Cumhuriyetin 100. yılında Türkiye'de dinî hayat*. (ss. 189-212). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erzurumlu, K. (2015). *Geçmişten Günümüze Mistisizm ve Tasavvuf*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Grolman, A. V. (1993). *Musiki ve İnsan Ruhu*. Çeviren. Selahattin Batu, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Günerigök, M. (2019). Cemaat Sosyolojisi: Bir Kavramın Tarihsel Serüveni. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(5), 287-297. <https://doi.org/10.18506/anemon.533994>
- Güray, C. (2010). Sema'dan Semah'a Bir Sonsuz Devir. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (56), 119-152. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580416> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Güray, C. (2018). Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (87), 23-48. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580859> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

- Hançeroğlu, O. (2007). *Düşünce Tarihi*. Eriş Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2012). *Estetik-Güzel Sanatlar Üzerine Dersler I*, 2. Basım. Çevirenler: Taylan Altuğ, Hakkı Hünler, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2016). *Din Felsefesi Dersleri*, 1. Basım. Çeviren. Doğan Naci Kadioğlu, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- İbn Sina, (2013). *Musiki*. Çeviren. Ahmet Hakkı Turabi, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İlyasoğlu, E. (1996). *Zaman İçinde Müzik-Başlangıcından Günümüze Örneklerle Batı Müziğinin Evrimi*, 4. Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaval, M. (2015). Mistisizm'in Dili; Sembolizm. *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/6, 555-566. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8160>
- Kurt, A. (2008). Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 73-93. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/uluifd/issue/13483/162875> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Kuşçu, E. (2011). Kutsal Kavramını Yeniden Düşünmek: Mana Modelinden Düzen Nosyonuna Doğru. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(3), 165-186. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52269> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Macit, M. (2012). *İbn Sina'da Metafizik ve Meşşai Gelenek*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- May, R. (1998). *Yaratma Cesareti*, 6. Basım. Çeviren. Alper Oysal, İstanbul: Metis Yayınları.
- Nietzsche, F. (2014). *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*, 10. Basım. Çeviren. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Say Yayınları.
- Sachs, C. (1965). *Kısa Dünya Musikisi Tarihi*. Çeviren. İlhan Usmanbaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Scholem, G. (2020). Dinî Otorite ve Mistisizm. (Çev. Salih Çift), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29(1) (2020), 361-378. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1168961> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Smart, N. (1982). Tarih Öncesine Ait Dinlerle İlkel Dinler. (Çev. Günay Tümer), *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXV, S. 1, 297-323. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2567570> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Soylu Bağçeci, F. (2022). Sufinin Delili: Kozmolojik Delilden Mistik Tecrübe Deliline Kozmik Müziği İditmek. H. Arapgirlioğlu (Ed.), *Güzel sanatlarda araştırma ve değerlendirmeler*. (ss. 121-136). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Taşdelen D. ve Yazıcı A. (2018). *Estetik ve Sanat Felsefesi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2574 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1544. Erişim adresi: <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/FEL407U/ebook/FEL407U-12V1S1-6-0-1-SV1-ebook.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Tillich, P. (2002). Din Dilinin Doğası. (Çev. Aliye Çınar), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 227-236. Erişim adresi: <https://acikerisim.uludag.edu.tr/items/5859f4a4-70ae-4191-a63a-6aa7cb52d412> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Tönnies, F., & Fındıkoğlu, Z. (1944). Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 9(3-4), 712-748. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/97250> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

- Tunalı, İ. (1998). *Estetik*, 5. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uludağ, S. (1992). *İslam Açısından Musiki ve Sema*, 2. Basım. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Weber, M. (2005). Din Sosyolojisine Giriş, (Çev. Mustafa Arslan), *Bilimname VIII*, 2005/2, 145-163. Erişim adresi:
https://isamveri.org/pdfdrg/D02237/2005_8/2005_8_ARSLANM.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Yıldırım, M. (2007). Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı. *Dini Araştırmalar*, 10(28), 59-82. Erişim adresi:
https://isamveri.org/pdfdrg/D01949/2007_28/2007_28_YILDIRIMM.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

11. Yüzyıl İngiltere'sinden Kapsamlı Bir Kayıt Defteri: Domesday Book

A Comprehensive Record Book From 11th Century England: Domesday Book

Sema GÜRSU¹
Sayime DURMAZ²

Öz

Domesday Book, İngiltere tarihi için son derece önemli bir kaynaktır. Ülkedeki feodal yapının bir göstergesi olmasının yanı sıra, ülkenin ekonomik, coğrafi ve nüfus yapısı hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Normandiya dükü William, 1066'da İngiltere'yi ele geçirdi. Yönetimi ele geçirmesinden 19 yıl sonra, fethettiği topraklar ve topraklarını dağıttığı lordları hakkında bir araştırma yapılmasını emretti. Bu araştırmaların derlemesi olan "Domesday Book" genel olarak tahrir defterlerine benzetilse de içerdiği bilgilerin çeşitliliği, onu çağdaşlarından farklı kılmaktadır. Yapıldığı dönem ve bir önceki yönetim dönemine ait ülkenin nüfusu, yerleşim alanları, alan ölçü birimleri, coğrafi özellikleri, ekonomik durumu, sınıf sistemi, yönetimi ve yönetim bölgeleri gibi birçok konuda bilgi edinmek için araştırmacılara temel kaynak olmaktadır. Domesday Book hakkında oldukça fazla yabancı kaynaklı akademik çalışma olmasına rağmen, araştırmanın yapılış amacı ve şekli gizemini korumaya ve tartışmaya devam etmektedir. Ülkemizde ise, esas konusu farklı olan çalışmalar içerisinde, Domesday Book'a kısaca yer verilmiştir. Türkçe bilimsel literatürde Domesday Book'a ilişkin ayrıntılı çalışma bulunmaması nedeniyle, bu çalışma bu konudaki eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Domesday Book Orta Çağ araştırmacıları için her zaman etkileyici ve merak uyandırıcı bir kitap olmuştur. Domesday Book, Norman İngiltere'sinin ekonomisi ve toplumu hakkında paha biçilmez bilgiler içermektedir. Bu çalışmada, Domesday Book genel hatlarıyla aktararak, günümüze kadar tartışılan yönleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Domesday Book, Vergi, Feodalite, Toprak Sahipleri, I. William.

Abstract

The Domesday Book is an important source for the history of England. As well as being an indicator of the feudal structure of the country, it also provides us with information about the economic, geographical and demographic structure. William conquered England in 1066. 19 years later, he ordered a survey of his lands. Although it is generally likened to survey books, the variety of information it contains makes it different from its contemporaries. It is a basic source to obtain information about the population, settlements, geographical characteristics, economic situation, class system, administration, and administrative regions of the country. Although there is a great deal of foreign scholarship on it, the purpose, and method of the research remain a mystery and continue to be debated. There is no detailed study on the Domesday Book in our country. The object of this study is to eliminate the deficiency in this matter. The Domesday Book has always been an impressive and intriguing read for mediaeval researchers. Thanks to the Domesday Book, we can gain invaluable insight into the economy, and society of Norman England. In this study, the Domesday Book is discussed in general terms, as well as the aspects that have been discussed until today.

Keywords: Domesday Book, Tax, Feudality, Landowners, William I.

¹ Doktora Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, gursusema23@gmail.com, <https://0000-0001-5344-6741,https://ror.org/011y7xt38>

² Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, sayimedurmaz@karatekin.edu.tr, <https://0000-0003-0989-4189,https://ror.org/011y7xt38>

Giriş

Batı Avrupa tarihinde, Normandiya Dükü William'ın Hasting Savaşı (14 Ekim 1066) sonrasında İngiltere yönetimini ele geçirmesi ve feodal sistemin İngiltere'ye yerleşmesi büyük önem arz etmektedir. Hem Fransa'ya bağlı Normandiya hem de İngiltere topraklarına sahip olan William, topraklarının yönetiminde feodal sistemi uygulayarak, güvendiği adamlarını kendisine bağlı vassallar yapmıştır. William'ın yapılmasını istediği araştırmanın sonucu olan "Domesday Book" ile İngiltere toprakları verimliliğine göre bölümlere ayrılmış ve lordlar tarafından yönetilmiştir, feodal sistem İngiltere topraklarında uygulanmaya başlanmış ve *frankpledge* adını verdikleri dayanışma ağıyla yerel halk üzerinde baskı kurmuşlardır (Hanar, 2018: 50).

Her ülke, sınırları içindeki varlıkları belirlemek için çeşitli araştırmalar yapmıştır. Bethlehem, Babil, Çin, Mısır gibi ülkelerde yapılan vergi ve nüfus bilgilerini içeren anket çalışmaları olduğundan bahsederken *Domesday Book*'un kapsamı ve veri çeşitliliğinin yanında, yapıldığı zaman göz önünde bulundurulduğunda, en ünlü araştırma olduğu söylemektedir (Betlehem, 2009: 4-5). Araştırmayı farklı kılan özelliklerden biri de, sadece 1086 kayıtları değil, Fatih William'dan önce İtirafçı Edward (Edward the Confessor) dönemine ait olan bilgilerin de *Domesday Book* içerisinde yer almasıydı. Winchester'da kralın hazinesinde saklanan *Domesday Book*, Anglo-Norman yönetiminin Anglo-Sakson devletinin gelenekleri üzerine kurulduğunu hatırlatan diğer pek çok şeyden yalnızca biriydi-aslında en büyüğü idi (Vincent, 2016: 192). Yapıldığı dönem göz önüne alındığında bu kadar büyük ve ayrıntılı olması *Domesday Book*'u çağdaşlarından ayırtmaktadır. Bu çalışmada, *Domesday Book* genel olarak ele alınmış; yapılma amacı, yapılışı ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

Domesday Book'un Orta Çağ'da çok yaygın olarak bilindiği söylenemez. İlk olarak 1099 ile 1101 yılları arasına tarihlenen bir belgede adına rastlamaktayız. Burada 'liber regis' ya da 'kralın kitabı' olarak anılmaktadır (Galbraith, 1920: 389). 12. yüzyılın ortalarından, 13. yüzyılın başlarına kadar genellikle 'kralın kayıt defteri' ya da 'kralın ruloları' olarak anıldığı açıktır (Hallam, 1986: 35). Ancak, 1170'lerin sonlarında, o zamanlar Kral II. Henry'nin mali işler sorumlusu olan Richard Fitz Nigel, kitabın halk tarafından çok farklı bir adla bilindiğini açıkladı. Richard Fitz Nigel, 1179 yılında yayınlanan *Dialogue of the Exchequer* adlı eserinde, kitabın yerli İngilizler tarafından *Domesday*, yani kıyamet günü olarak bilindiğini açıklar (Roffe, 2007: 2). Yerliler bu kitaba 'yargı günü, kıyamet günü' anlamına gelen 'Domesday' diyorlardı. Bu bir metaforu: çünkü o son yargılamanın hiçbir yargısından herhangi bir hile ile kaçamayacağı gibi, krallıkta kitapta yer alan konularla ilgili herhangi bir ihtilaf ortaya çıktığında, son ve kesin hüküm kitaba aitti (Fitz Nigel, 1983: 64). *Domesday Book*'un adı, aslında bu araştırmanın yerli halk üzerinde bıraktığı psikolojik etkinin bir yansımasıdır.

İngiltere tarihi açısından büyük öneme sahip olan *Domesday Book* araştırmacı ve tarihçilerin ilgisini üzerinde toplamış, hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde ise *Domesday Book* doğrudan olmasa da, çeşitli çalışmaların içerisinde kısaca yer almıştır. Ancak doğrudan *Domesday Book*'un kendisi ile ilgili yeterli çalışma bulunmadığından, bu çalışmada *Domesday Book*'un amacı, yapılışı ve kullanımı ile ilgili bilgiler verilmesi amaçlanmıştır.

1. Domesday Book'un Amacına Yönelik Tartışmalar

İngiltere topraklarını ele geçirdikten on dokuz yıl sonra Aralık 1085'te William, baronlarıyla Gloucester'da biraraya gelerek görüşmeler yaptı; bu süre zarfında Londra ve Winchester'ı hariç tutarak ülkenin tümünde bir araştırma yapılmasını planladı. 1086 yılının başlarında, malikanelerin temsilcilerine sorular sorup bilgi almak ve ülkenin sahip olduğu varlık kapasitesini hesaplamak üzere kraliyet görevlilerini yedi farklı bölgede görevlendirdi. Yalnızca iki ciltten oluşan *Domesday Book* değil, derlemenin bir önceki aşamasında olduğu

düşünülen diğer belgelerde bile ne kadar titiz ve kapsamlı bir araştırma yapıldığı net bir şekilde görülmektedir. 11. yüzyılda kralın bu bilgilere neden ihtiyaç duymuş olabileceği, tarihçiler için hala gizemini korumaktadır. El yazmalarında bununla ilgili net bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla günümüzdeki tüm açıklamalar varsayımlara dayanmaktadır. Projeyi bizzat kralın başlattığı düşünülmektedir: belki düzenli olarak katıldığı ayinlerde, İsrail'in bilge kralı Davut'un yaşlılığında yaptırdığı söylenen nüfus araştırmasını duymuştu, belki de fetih öncesi İngiliz yönetiminin benzer geniş kapsamlı araştırmalar yaptığının farkındaydı ve bunları güncelleme ihtiyacı duydu (Crouch, 2007: 120). Anglo-Sakson kroniğinde 1085 yılı için tutulan kayıtlarda şöyle demektedir:

Noel'de kral konseyiyle birlikte Gloucester'daydı ve orada beş gün boyunca sarayda kaldı, ardından başpiskopos ve din adamları üç gün boyunca bir sinod yaptılar. Orada Maurice Londra Piskoposu, William Norfolk Piskoposu ve Robert Cheshire Piskoposu seçildiler - hepsi de kralın din adamlarıydı. Bundan sonra kral, konseyi ile bu ülke hakkında çok düşündü ve derin tartışmalar yaptı (ASC, 1961: 161).

Bu konuyu ayrıntılı olarak ele alan tarihçiler farklı teoriler öne sürdüler. John Horace Round teorisini 1895 yılında “Feodal İngiltere” adlı kitabında dile getirmiştir. Teorisi, araştırmanın sondan bir önceki aşamasından kaldığı kabul edilmiş bir el yazması olan *Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis*'e dayanıyordu. Domesday araştırmasının ve kaydettiği arazi değerlendirme sisteminin gerçek anahtarı *Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis*'te bulunmaktadır (Round, 1895: 3). Round, bu belgenin komisyon üyeleri tarafından kullanıldıktan sonra iade edilen orijinal bir liste olduğuna inanıyordu. Bu belgede bilgiler coğrafi yönetim bölgelerine göre verilmektedir. Round'a göre tahririn amacı, verginin yeniden değerlendirilmesinden başka bir şey değildi. Bilgilerin daha sonra neden *Domesday*'de gösterildiği gibi toprak sahibinin adına göre yeniden düzenlendiğini ise açıklayamamıştır. Çağdaşlarından Frederic William Maitland ise teorisini “Domesday Book and Beyond” adlı kitabında yayınladı. Ona göre eski vergi değerlendirme sisteminin bir reforma ihtiyacı vardı. Bazı mülklere fazla, bazılarına ise skandal derecesinde az değer biçilmişti, William'ın eski değerlendirmeyi düzeltmeyi ve yerine yeni bir değerlendirme koymayı amaçladığı kuvvetle muhtemel görünmektedir, ancak ne kendisinin ne de oğullarının bunu başardığı kanıtlanmamıştır (Maitland, 1907: 4). Bu kayıtların Maitland'a göre, tapu kaydı olmadığı, feodal ve malikane araştırması olmadığı açıktır, ancak bir vergi defteridir, bir gelir defteridir (1907: 5). Ancak daha sonra Vivian Hunter Galbraith bu hipoteze karşı çıktı. *Domesday Book*'un coğrafi yönetim birimlerine göre değil, toprak sahibine göre düzenlenmesi büyük bir sıkıntıyı beraberinde getiriyordu; vergi listesini hazırlamak için bir köye birkaç kez geri dönmek gerekirdi, çünkü malikane sistemine göre değil, listeler arazi sahiplerinin isimlerine göre sıralanmıştı. Toprak sahiplerinin ise farklı bölgelerde toprakları vardı. Galbraith, İngiltere'de Fatih William tarafından yeni bir feodal ya da derebeylik sistemi getirildiğine ve tahririn bu temelde yapıldığına inanıyordu. Bunun amacı, Fatih William'ın en büyük tımar sahipleri, yani en soylu lordlar hakkında bilgi edinmesi ve böylece yüce lord olarak haklarını daha etkili ve işe yarar bir şekilde kullanabilmesiydi. Bu ona, toprak bağışlarken ya da birinin vergi oranını düşürmek istediğinde veya sadece hakkı olan geliri elde etmek için kullanabileceği, lordların ve mülklerinin ayrıntılı kaydını sağladı. Yani bu araştırma bir tımar kaydı olarak feodal sistemin sağlamlaştırılmasıydı (Galbraith, 1961: 42-44). Yapılan çalışmaların birçoğunda ülkenin feodal yapısını ayrıntılarıyla ortaya çıkarmak ve akabinde vergi sistemini buna bağlı olarak geliştirmek amacıyla bu araştırmanın yapıldığı dile getirilmiştir. Merkezden planlanan ve kontrol edilen bir araştırmanın son özeti olarak tasarlanan *Domesday Book*, yeni düzenin simgesiydi (Hallam, 1986: 16).

Araştırmanın gerçek yapılış sebepleri üzerine farklı fikirler öne sürülmektedir. Kral, ordusu için para toplamalıydı. Araştırma, 1085 yılında Danimarka kralının saldırgan tutumunun

güvenliğine yönelik tehdidine bir yanıt olarak yaptırılmıştır (Crouch, 2017: 43). *Domesday Book* üzerine araştırmalar yapan Finn, Danimarka istilasını sebebiyle kralın, topraklarındaki gelir kaynaklarını ayrıntılı olarak bilmek için yaptırdığını öne sürmektedir (Finn, 1963: 5-6). O zamandan beri bu araştırma, çeşitli şekillerde bir vergi listesi, bir vergi yeniden değerlendirmesi, bir tapu sicili, Norman İngiltere'nin yeni feodal toplumu için bir plan, Norman yerleşiminin bir onaylaması ve daha pek çok şey olarak değerlendirildi. *Domesday Book*, Fatih'in fermanı, kralın kira defteri ve dahası kralın vergi defteriydi (Harvey, 2014: 4). Holt'a göre bu araştırmanın sonu büyük ölçüde başlangıcındaydı. Bu sadece bir araştırma değil, bir karta idi. William lordlarıyla birlikte buna karar vermişti. Bu nedenle herhangi bir şey 'yapma' amacıyla değildi, bu karar ya da sözleşme için kendisiydi (Holt, 1986: 64). *Domesday Book*'un 1086'da İngiltere krallığının kapsamlı bir envanteri olmasının kesinliği haricinde, amacıyla ilgili ortak bir kanaat bulunmamaktadır.

Tüm bunlar birlikte ele alındığında, bu araştırmanın amacının, kralın kimden ne kadar vergi toplayacağını tespit edebilmesi; ordusunu oluştururken kimden ne kadar asker alabileceği, yönetime tehdit oluşturabilecek derecede varlıklı kişilerin belirlenmesi, arazi anlaşmazlıklarının çözülmesi olarak belirtenler de bulunmaktadır. Fetih sonrası İngiltere'sini karakterize eden kiracılıkla ilgili karmaşıklıkların en azından bir kısmını çözmek için tasarlanmış olsa da, esas amaç kralın gelirlerini koruyacak ve artıracak yeni bir derecelendirme sisteminin şartlarını belirlemektir (Platt, 2005: 1).

Domesday Book, Fatih William'ın gücünü pekiştirme girişimi olarak da görülebilir. Michael John Jones, çalışmasında amaçların üç yönlü olarak görülebileceğini belirtmiştir (Jones, 2018: 278). Birincisinin, mali bir belge oluşturmak olduğunu, ülkenin arazi mülkiyeti ve bunlarla ilgili vergiler ve feodal harçların ayrıntılı bir envanteri olduğunu ifade etmiştir. Öncesinde kısmi veriler olmasına karşın, ilk kez, bölge kaynaklarından standartlaştırılmış ve kapsamlı bir veri sağlanmıştı. İkincisi, yeni Norman toprak sahibi aristokrasisinin ve alt kiracılarının adlarını bir Orta Çağ tapu sicilinde düzenlendiğini söyleyen Jones, bunun, arazi varlıklarının genişletilmiş bir tanımlayıcı muhasebe anlatısı şeklinde sunulması olarak görülebileceğini belirtir. Godfrey ve Hooper'ın (1996: 31) belirttiği gibi: 1086 tarihli *Domesday* araştırması, bir mali tapu sicilinden çok daha fazlasıydı, çünkü Kral William'ın, kurduğu feodal yapı içinde baş kiracılarının servetini oluşturmasına, vergileri arttırmasına ve kaynakları dağıtmasına olanak sağladı. *Domesday Book*'un feodal mi yoksa mali bir belge mi olduğu konusunda fikir ayrılıkları her zaman olmuştur. Üçüncüsü, yeni hükümdarın kendi krallığında olan biten her şeyden haberdar olduğunu ispatlayan siyasi bir ifade olarak görülebilir. Merkezi otoritenin sağlamlaştırılması ve asıl yetki sahibinin kim olduğunun lordlara ve halka hatırlatılması açısından siyasi bir girişimdir. Elbette, tanınır hale geldiği isim olan *Domesday Book*, kıyametle özdeşleşen “Son Yargı” çağrışımıyla birlikte belgenin psikolojik doğasının belirtisiydi. İsmi toplumda bıraktığı etkinin bir göstergesiydi. Nitekim, yüz yıl sonra yazan Fitz Nigel, Anglo-Saksonların kıyamete, Son Yargı gününe atıfla bu araştırmaya "Doomsday" dediklerini belirterek, *Domesday Book*'un otoriter ve güçlü doğasını şöyle vurgulamaktadır: "Kararlarıyla çelişmek caiz olmadığından, Son Yargı'ninkilerden daha fazlası..." (Jones, 2018: 278).

Nihai ürün, genel olarak yeni düzenin, özel olarak da hazinenin temel metni oldu. Vergilendirme, kraliyet gelirleri ve mülkiyet idaresi, bir araya getirilerek güvence altına alınmış oldu. *Domesday Book*, temelde bu üç alan için etkili bir şekilde veri topladı ve bunu yaparken farklı alanlara ilişkin pek çok bilgi de sağlamış oldu (Harvey, 2014: 326). Kral William'ın 1085 yılında *Domesday* araştırmasını yaptırırken birden fazla hedefi olma olasılığı büyüktür; büyük ölçekli araştırmalarda kendi ivmelerini kazandıkça sık sık olduğu gibi, araştırma ilerledikçe yeni hedefler de eklenmiş olabilir (Baxter, 2001: 291).

2. Araştırmanın Yapılışı ve Domesday Book'un Ortaya Çıkışı

Ülkenin dört bir yanından bu kadar kısa sürede bilgi toplayabilmek için, iyi işleyen bir idari sisteme sahip olunması gerekiyordu. Normanlar gelmeden önce İngiltere *shire* diye adlandırılan bölgeler ve *hundred* denilen daha küçük idari birimlerin olduğu bir sisteme dayanan bir İngiliz kraliyet yönetimine sahipti. Dolayısıyla Normanlar işleyişi bu mevcut yönetim sistemine dayandırdılar. *Domesday Book*'ta, William'ın Eski İngiliz yönetiminin vergilendirme sistemini devralma ve bunu kendi yararına kullanma şeklinin kesin bir kanıtı vardır, bu nedenle, meselenin çağdaş gözlemcileri en çok etkileyen yönünün bu olması şaşılacak bir şey değildir (Douglas, 1992: 351). Tüm araştırma boyunca yapılan ayrıntılı hesaplamalar, mali çağrışımları ile vergi ödeme birimleri olarak *hide* ve *carucates* kullanılması, başlı başına bunun kanıtıdır ve İngiltere'nin güney ve batısında beş *hide* ve katları halinde yapılan değerlendirmelerin yaygınlığı da buna bir kanıttır (Douglas, 1992: 351). Krallık *shire*'lara bölünmüştü ve *Domesday*'deki her bölüm bir *shire*'ı kapsıyordu. Ancak *shire* içinde coğrafi bir yaklaşım değil, mülkiyet yaklaşımı benimsendi, yani toprak sahibi olan vassalın toprakları farklı bölgelerde olsa bile tek bir birim olarak ele alındı. Kontluk içinde, toprak sahiplerinin malikanelerinin listesi tek bir birimden oluşuyordu. Bu nedenle Domesday temelde tüm malikaneleri ve sahiplerinin isimlerini içeren büyük bir listedir. Araştırmanın kendisi, her malikane lordunun toprakları hakkında gerekli bilgileri toplayıp kralın komisyon üyelerine göndermesiyle başladı (Chibnal, 1986: 112-114). Daha sonra *shire* denilen bölgenin şerifi (kraliyet yetkilisiydi ve aynı zamanda mali ve adli konulardan sorumluydu), yerel kontlar, din adamları ve her köyden altı serf, komisyon üyelerinin sorduğu sorulara yemin ederek cevap vermek zorundaydı (Darby, 1977: 5). Komisyon üyeleri aynı zamanda yargı yetkisine de sahipti ve ortaya çıkan anlaşmazlıklar o anda çözülmüyordu.

1086'da, Fatih William yeni krallığındaki tüm toprakları ayrıntılı olarak öğrenmek istedi: Kimin hangi mülke sahip olduğu ve mülkün özellikleri, mülkiyette bulunan insan ve hayvan sayısı, toprağın değeri ve dolayısıyla vergi tutarı bilinmesi gereken konulardı. Bu yüzden, yerel mahkemelerde soru sormaları için İngiltere'nin dört bir yanına resmi olarak görevlendirdiği adamlarını gönderdi. Her mülk için, İtirafçı Edward'ın zamanındaki (1066'dan önce) toprak değeri, sahibi ve özellikleri, William başa geçtikten sonra kimin sahip olduğunu ve zaman içinde mülk özelliği ve değerinde meydana gelen değişiklikleri tespit etmek için sorular soruldu. Bu soruların tüm yanıtları komisyon jürilerince elle yazılmıştır. Bu kayıt, toprak sahiplerinin –sosyal ve ekonomik açıdan kraldan en düşük rütbeliye kadar- toprakları, sabanları ve değerli olduğu düşünülen ve yeni yönetimin temsilcileri olan komisyon üyelerinin gözünde vergilendirilebilir tüm mülkleri içermektedir (Roffe, 2000: 1-3).

Bu araştırma, detayı ve uygulanma hızı bakımından, belki de Orta Çağ'ın en önemli idari başarısıydı. *Domesday Book*, kuzey bölgeleri hariç tüm İngiltere'yi kapsamaktadır. Her ne kadar tek kitap gibi *Domesday Book* olarak adlandırılrsa da, aslında birbirinden oldukça farklı iki ciltten oluşur. I.cilt (Great Domesday), Essex, Norfolk ve Suffolk dışında incelenen tüm bölgelerin özetlenmiş verilerini içerir. Bu üç bölge ise II.ciltte (*Little Domesday*) komisyon üyeleri tarafından Winchester'a gönderilen tam, kısaltılmamış beyannameleri içeren verileri kapsayacak şekilde ele alınmıştır (Hallam, 1986: 11), nedeni bilinmese de, kısaltılarak birinci cilde eklenmemiştir.

Tartışmalı olmaya devam etse de, genel kabule göre, ayrı bölgelere gönderilen komisyon görevlileri, köy köy en ince ayrıntısına kadar toplanan verileri *hundred* denilen kasaba yönetimleri altında rulolar halinde topladılar. 'Orijinal beyannameler' olarak bilinen bu belgeler merkezdeki jüriler tarafından feodal sisteme uygun bir biçimde toprak sahiplerinin adı altında kısaltılarak yeniden düzenlendi. Her bölge için kapsamlı olarak ele alınan araştırma kayıtları, 'orijinal beyannameleri' oluşturdu. Bunlar kralın Winchester'daki hazinesine

gönderildi ve orada kraliyet katipleri tarafından derlendi; muhtemelen ilk olarak Essex, Norfolk ve Suffolk'u içeren *Little Domesday*, sonrasında ise ülkenin büyük bölümünü içeren ve daha özetlenmiş bir formda olan *Great Domesday* derlenmiştir (Galbraith, 1942: 161).

Kısaltılarak yeniden düzenlenen bu belgelere '*breves*' denilmektedir. Orijinal beyannamelerin fezlekeler yazıldıktan sonra, kullanımına ihtiyaç kalmadığından korunmadığı düşünülmektedir. Orijinal beyannamelerin iade edildiğine veya genel olarak korunduğuna dair bir kanıt yoktur, "*breves*"e dönüştürüldüklerinde atıl durumda kaldılar ve muhtemelen Cambridgeshire için elimizde mevcut olanları- kralın akrabası ve Ely manastırının başrahibi olan- Başrahip Symeon'un tükenmez azmine borçluyuz (Galbraith, 1942: 177).

Komisyonlarca düzenlenen beyannameler, merkezdeki jüriler tarafından kısaltıldı ve *Great Domesday* adını verdiğimiz birinci cilde sığacak şekilde düzenlendi. Böylece I.cilt, her bölge başlığı altında, kraldan en küçük tımar sahibine kadar toprak sahiplerinin bir listesini verir. Tımarları arka arkaya tanımlanmış ve 1066 ve 1086'daki sahiplerinin isimleri, arazi büyüklüğü ve çiftçilik kapasiteleri, çeşitli türlerdeki (özgür, köle) tarım işçilerinin sayısı, değirmenleri, balıkçılık kapasitesi ve diğer olanaklarla birlikte uzun malikane listelerinden oluşmaktadır (Keats-Rohan, 1999: 15). *Great Domesday*'a bilgiler aktarılırken, ilk araştırılan bilgilerin bir kısmının atlanmış olması beklendik bir durumdur; sonuç olarak *Great Domesday*, *Little Domesday*'den daha az ayrıntı içermektedir. *Great Domesday*'ın Winchester'da bulunan merkezi bir jüri tarafından yazıldığı kabul edilmektedir (Baxter, 2020: 1106; Ellis, 1833: 30).

3. Domesday Book; Great Domesday ve Little Domesday

Birçok İngiliz yerleşim bölgesi için tarihlerinin başlangıç noktası (Londra ve Winchester hariç), *Domesday Book* ile özdeştir. İngiltere tarihçileri için bu araştırma ve sonucunda ortaya çıkan bu eser, o dönemi oldukça kapsamlı bir şekilde sunduğu için çok kıymetlidir.

Domesday, ilk başlarda Winchester'daki kraliyet hazinesinde bulunduruluyordu. Ancak 13. yüzyılın başlarından itibaren, kral, seyahatlerinde yanında götürmediği zamanlarda, Westminster'da sarayda ya da manastırda bulunduruluyordu (Hallam, 1986: 55). Yaklaşık 1600 yılından itibaren büyük bir demir sandıkta muhafaza edildi. Sandık, üç farklı kilide sahipti ve anahtarları üç farklı görevliye teslim edilmişti, böylece yalnızca üçünün de rızası ile açılabilirdi (Birch, 1887:28). 1859'da *Domesday*, Londra'daki Chancery Lane'deki yeni Kamu Kayıtları Ofisine alındı. Şu an ise Londra, Kew'deki Ulusal Arşivlerde saklanmaktadır.

Resim 1. Domesday Kitabının yaklaşık 1600 yılından itibaren saklandığı üç farklı kilitle sabitlenmiş, kasalı, astarlı ve demirle bağlanmış tahta sandık. Katalog referansı: E 31/4 (Resim, *The National Archives* sitesinden alınmıştır.)

Domesday Book aslında tek cilt olarak planlanmıştı ama genel kaniya göre 1087'de Kral William'ın ölümü nedeniyle bu gerçekleştirilmedi; biri *Great Domesday* ve diğeri *Little Domesday* olarak adlandırılan iki cilt halinde bırakıldı. I.cilt yani *Great Domesday*, Essex, Norfolk ve Suffolk hariç 11. yüzyılın sonlarına ait İngiltere'nin verilerini içermektedir (Baxter, 2020: 1107). II.cilt, *Little Domesday*, boyut olarak daha küçük ancak sayfa sayısı biraz daha fazladır. Kalan üç eyaletin, Essex, Norfolk ve Suffolk'un daha ayrıntılı bir açıklamasını içerir. İsimlerdeki büyük ve küçük ifadeleri sayfa sayısı ile değil, sayfa boyutu ile ilgilidir.

Yapılış zamanı *Little Domesday*'in sonundaki kolofondan anlaşılmaktadır: Efendimizin dünyaya gelişinin bin seksen altıncı yılında [ve] [Kral] William'ın hükümdarlığının yirminci [yılında], bu araştırma (descriptio) sadece bu üç ilçede [Suffolk, Norfolk, Essex] değil, diğerlerinde de yapıldı (National Archives, E 31/1/3 f.450).

Domesday Book, İngiltere'nin neredeyse tamamını içermektedir ve içinde 13.000'den fazla yerden bahsedilmektedir (Betlehem, 2009: 4). Londra, Winchester, Durham ve Northumberland, William'ın bu araştırmasına dahil edilmedi. Günümüzde beş bölüme ayrılmış olan bu ciltler, Kew'deki Ulusal Arşivlerde, İngiliz kamu kayıtları arasında en eski ve en değerli olarak korunmaktadır.

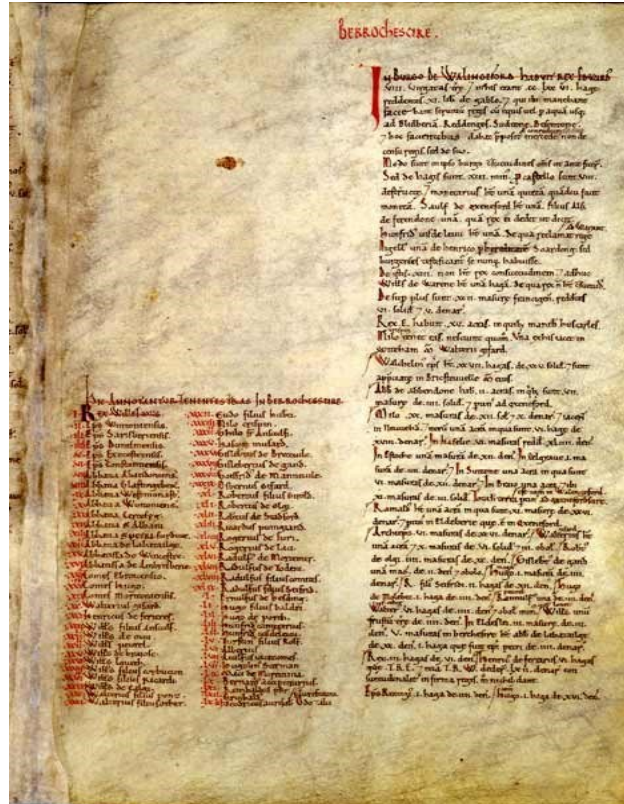
Resim 2. *Great* ve *Little Domesday Book* bugün beş bölüme ayrılmıştır: İki (yukarıda) *Great Domesday* için ve üçü (aşağıda) *Little Domesday* için; Katalog referansı: E 31/2 / 1-2 ve E 31/1 / 1-3 (Resimler The National Archives sitesinden alınmıştır.)

Yazım şeklini inceleyen bazı belgelere göre; yeminli-resmi statüdede soruşturma yapan kralın adamları, önceden hazırlanmış standart sorularını şerifler, baronlar ile vassalları olan alt kiracılar ve her bir *hundred* ile köyün gönderdiği temsilcilerine yöneltmişlerdir (Çiçek, 2019: 60). Kullanılan dil Latince'dir. Ana cilt olan *Great Domesday*, koyun derisi parşömen üzerine yalnızca siyah ve kırmızı mürekkep kullanılarak yazılmıştır. (Kırmızı, her sayfanın üstündeki ilçe başlıkları, düzeltmeler ve değişiklikler için kullanılmıştır). *Domesday Book*'un içinde en büyük yönetici isimleri altında, kraldan en düşük mertebedeki toprak kiracılarına kadar tüm arazi sahiplerinin listesi bulunmaktadır. Toprak sahibi olan kişilerin elinde bulunan tımarların ard arda listelendiği bu bölümde, eğer değişiklik olmuş ise işgalden önceki toprak sahiplerinin de isimleri verilmiştir (Çiçek, 2019: 60).

Great Domesday Book için paleograflar bir yazarın el yazması olduğu, belki ikinci bir yazar tarafından da düzeltmeler yapıldığı kanısındadırlar. I.ciltteki yazılar kesinlikle çağına uygundur ve I.William ve II.William'ın geçerli buyruklarıyla öyle bir benzerlik taşır ki, kraliyet yargıçlarının yazıcıları tarafından, kesinlikle Winchester'da, yazıldığından şüphe yoktur (Galbraith, 1942: 164). 413 parşömeden oluşmaktadır. Koyun derisi kullanılmıştır. Çift sütun olarak yazılmıştır. Çoğu bölge yeni bir folio üzerinde başlar, her folio bölgenin adını kırmızı mürekkeple yazılan bir başlık ile kaydeder. Sonrasında, büyük toprak sahiplerinin vassal olarak edindikleri tımarların numaralandırılmış bir listesi gelir ve bunların her birinde, kırmızı ile

yazılmış bir bölüm başlığı bulunmaktadır. Her bir tımarın içinde, kasabaların adları ve yer adları normalde büyük harfle yazılır ve kırmızı ile yazılır.

Essex, Norfolk ve Suffolk için bilgiler içeren *Little Domesday*, muhtemelen ilk olarak yazılmıştır ve yazmalar incelendiğinde en az altı yazarın el yazısı olduğu düşünülmektedir. Yazım ve üslup özellikleri yazıcıların kıta kökenli olduklarını göstermektedir (Roffe, 2000: 89). Tek sütun halinde yazılmıştır. 475 parşömeden oluşmaktadır. Diğer ciltten farklı olarak dana derisi kullanılmıştır. Parşömenin değişen kalitesi ve el yazısının sık sık değişmesi, bu cildin belgelerin kısaltılarak yazıya dökülmek yerine, ayrı ayrı hazırlanmış beyannamelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu düşündürmektedir (Birch, 1887: 23). Diğer cilt gibi verilerinin kısaltılmaması bu varsayımı desteklemektedir.

Resim 3. Arazi sahiplerinin numaralandırılmış bir listesiyle başlayan Berkshire için açılış sayfası ve ardından Wallingford ile başlayan ilçelerin açıklaması; Katalog referansı: E 31/2/1 f.56. (Resimler The National Archives sitesinden alınmıştır.)

Kitaba kaydedilen kişi sayısı yaklaşık bir buçuk milyon kişiyi bulmaktadır. Kitapta az sayıda kadın ismine rastlanmaktadır, bunlar ise genelde eşlerinden miras olarak toprak sahibi olanlardır. Adı geçen kadınlar ailelerine bağlantılı olarak verilmiştir, ya eş ya da dul kadınlar olarak listede yer almaktadırlar (Stafford, 1989: 77). Adı geçen kadınlara örnek olarak, William'ın karısı Kraliçe Matilda; Edward Confessor'ün eşi Kraliçe Edith; ve Northumbria ve Huntingdon Kontesi Judith'i gösterebiliriz. Toprak sahiplerinin mülkü ve servetleri hesaplanırken, köylüler ve kölelerin sayısı da hesaplanırdı. Erkek ya da kadın köleler de mal olarak görüldükleri için bu servete dahildirler. Araştırmanın en önemli gözlemlerinden biri, *Domesday Book*'ta köylülüğün kadın üyelerinin net bir sayımını bulamamamızdır (Pekşen, 2019: 160). *Domesday Book* içinde, kadın köleler ile ilgili sayısal veriler bulunmaktadır ancak ne yazık ki bu kadınların sosyal hayattaki konumları, görevleri ve çalışma alanlarına dair bir ifade yoktur (Pekşen, 2019: 168).

Domesday Book ile bağlantılı bazı el yazmalarının günümüze ulaştığını görmekteyiz. Bunlardan *Exon Domesday*, güneybatı bölgelerini içeren beyannamelerin iyi bir kopyasıdır. *Exon Domesday*, 1085'te Fatih William'ın emrettiği İngiltere'deki bu büyük araştırmanın hayatta kalan en bilgilendirici belgelerinden biridir. *Exon Domesday*, araştırmanın belirli aşamalarını doğrudan gözlemlemek ve geri kalanı hakkında çıkarımlarda bulunmak için eşsiz bir fırsat oluşturmaktadır; ve bu *Domesday* kayıtlarının geri kalanıyla bir araya getirildiğinde, tüm süreç ve amaçlarına dair ipuçları sunmaktadır (Baxter, 2020: 1086). Bu, *Great Domesday Book*'un ortaya çıkmasından kısa süre önce olan bir araştırma sürecinden hayatta kalan tek el yazmasıdır. *Exon Domesday*, *Great Domesday*'ın son taslağına dahil edilenden çok daha fazla ayrıntı içerir: vergi kayıtlarını, değerli mülkleri, çiftlik hayvanlarının ayrıntılarını ve el değiştiren toprakların hesaplarını içerir. *Little Domesday* yani ikinci cilt ve *Exon Domesday* arasındaki benzerlikleri, Galbraith (1942: 166): 'Birçok yönden *Exon Domesday*'a benziyor; gayri resmi kişilerce yazılmıştır; tek sütun halinde düzenlenmiştir; canlı stoğun detayları ve birinci ciltte korunandan daha ayrıntılı bir kraliyet mülkünün sınıflandırması bulunur; Round'un da belirttiği gibi, telaş ve dikkatsizlik belirtileri göstermektedir.' diye ifade etmektedir.

Domesday ile bağlantılı kayıtlardan; *Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis*, *Ely Inquest* ve *Exeter Domesday* diye adlandırılan belgelerin *Domesday*'ın tamamlanmasından önceki bir aşamada ortaya çıktığı düşünülmektedir (Baxter, 2020: 1092). *Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis* (Cambridge Bölgesi Araştırması), Cambridgeshire'in araştırması için toplanan bilgilerin 12. yüzyıldan kalma el yazması bir kopyasıdır. Belgede kraliyet malikanelerine ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Bilgiler arazi sahipleri adı altında değil yerleşim bölgelerine göre sıralanır, ayrıca jüri üyelerinin isimleri ve canlı hayvan sayısı kaydedilmiştir.

Ely Inquest (*Inquisitio Eliensis*) adını derlendiği Cambridgeshire'daki manastırdan almıştır. *Ely Manastırı*'nin kendi kullanımı için orijinal kaynaklardan üretilen bir *Domesday* belgesidir. El yazması, *Ely Manastırı*'nin Cambridgeshire, Essex, Hertfordshire, Norfolk, Suffolk bölgelerindeki ve tarihi Huntingdonshire'daki mülkleri hakkında bilgiler içermektedir (Galbraith, 1942: 161). Görünüşe göre 12. yüzyıldan kalma bir el yazması olan *Ely Inquest*, kısmen *Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis*'e dayanıyordu. *Ely Inquest* sayesinde, komisyon üyeleri tarafından sorulan sorular hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün olmuştur. Bunlar şunlardı (Darby, 1977: 4) :

- Mülkün-malikanenin adı nedir?
- Kral İtirafçı Edward döneminde buranın sahibi kimdi?
- Şu anda sahibi kim?
- Kaç *hide* (eski bir arazi ölçü birimi)?
- Toprak sahibinin arazisinde kaç saban bulunuyor? (demesne = toprak sahibinin kendi kullanımı için olan arazi)
- İnsanların kullanımına verdiği arazide kaç saban var?
- Mülkte kaç serf, köylü, köle, kaç özgür ve yarı özgür yaşıyor?
- Mülkte ne kadar ormanlık alan, otlak, saban arazisi, kaç değirmen ve balık göleti bulunmaktadır?
- Daha önceki değeri, şimdiki değeri ne kadar?

Soruların üç tarih için cevaplanması gerekiyordu; Kral Edward zamanı, Fatih William tarafından adamlarına verildiği zaman ve araştırmanın yapıldığı zaman (1086). Böylece tarihçiler *Domesday* araştırması ve kapsamını daha net inceleme olanağı bulmaktadırlar.

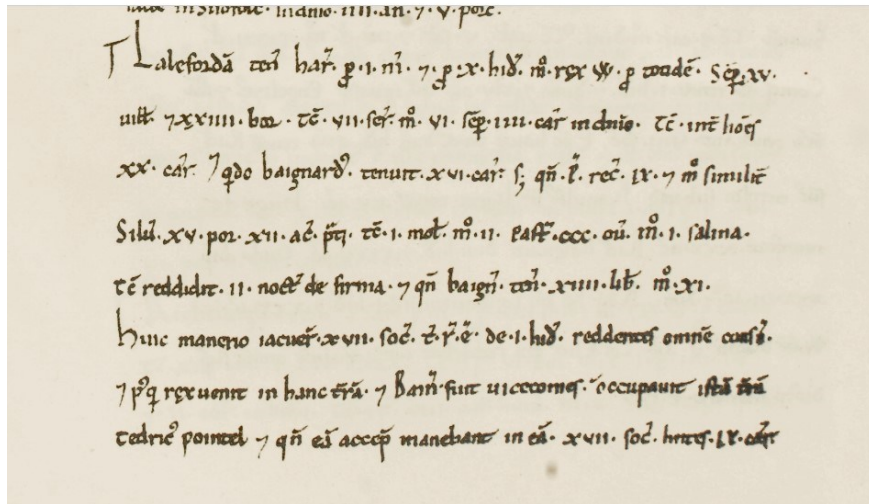
Adını, el yazmasının bugüne kadar bulunduğu Devon'daki Exeter Katedrali'nden alan *Exeter Domesday* ise, güneybatı İngiltere hakkında bilgi içermektedir. *Exeter Domesday*, Cornwall, Devon (bazı mülkler eksik), Dorset (bazı mülkler eksik) ve Somerset bölgelerini içermektedir (Finn: 1964: 33; Baxter, 2020: 1085). El yazması kötü durumda olmakla birlikte

birçok sayfası da eksiktir. *Exeter Domesday*'daki neredeyse tüm bilgiler *Domesday*'da da bulunabilir. Araştırmacılar, *Exeter Domesday*'ın, *Domesday*'ın sondan bir önceki aşaması olup olmadığını veya sondan bir önceki aşamasıyla paralel olarak yazılıp yazılmadığını tartışmaya devam etmektedirler.

Domesday Book sonraki yıllarda güncellenerek yeniden derlemesi yapılmamıştır. İlk haliyle muhafaza edilmiştir. Bilgileri doğrudan güncellemek yerine, sonraki dönemlerde benzer mülk kayıtları ve vergi listeleri oluşturulmuştur. 12. yüzyıldan itibaren İngiliz hükümeti vergi kayıtlarını ve mülk bilgilerini düzenli olarak güncellemeye başladı. 12. yüzyılın ortalarından itibaren, “Exchequer Rolls” ve “Pipe Rolls” diye adlandırılan vergi gelirlerini ve mülk sahipliğini kaydeden belgeler vardır. Bu tür yeni kayıtlar aracılığıyla İngiltere'deki mülk sahipliği ve vergi kayıtları güncel tutulmuştur.

4. Little Domesday Book Essex 6. Folyo: Lawford Örneği

Hem Latince hem de İngilizce olarak dijital ortama aktarılan *Domesday Book*'ta Essex dosyasını incelediğimizde, her dosyanın arazi sahiplerinin isimleri ile başladığı görülmektedir. Essex için bu arazi sahiplerinin listesinden sonra Lawford için verilen bilgiler bir sayfanın üçte biri kadardır. Bu küçük bölümde sunulan bilgiler kitabın geneli ve içeriği hakkında bir izlenim vermektedir.

Resim 4. Arazi sahiplerinin numaralandırılmış bir listesiyle başlayan Essex dosyasında Lawford bölgesinin açıklaması; Katalog referansı: E 31/2/1 f.56. (Resim opendomesday sitesinden alınmıştır.)

Online olarak ulaşılabilen *Little Domesday Book*'tan rastgele seçilen küçük bir bölümü incelediğimizde, önce tüm arazi sahiplerinin adıyla başlayan Essex dosyasında, 6. folyoda bulunan Lawford için şu bilgileri görebiliriz:

- İkamet edenler: 15 köylü. 22 özgür insan. 24 küçük çiftçi, 6 köle, 13 lordun adamları.
- Toprak ve kaynaklar

Sürülebilir arazi: 5,5 lordun saban takımı (ploughland team: arazi ölçü birimi), 13 adamlarının saban takımı. (Her saban takımı sekiz öküzlük bir takımdan oluşmaktadır, arazi ölçüsü olarak yaklaşık 120 dönüme denk gelmektedir.)

Diğer kaynaklar: 14 dönüm çayır, 30 koyunluk mera, 30 domuzluk ormanlık alan, 2 değirmen, 1 tuzhane.

- 1086'daki hayvancılık: 4 binek, 21 sığır, 45 domuz, 190 koyun.
- Değerleme

Lord için hesaplanan yıllık değer: 1086'da 14 pound 5 şilin ve 7 peni; 1086'da sahibi tarafından alındığında 19 pound 8 şilin ve 2 peni; 1066'da 25 pound 8 şilin ve 2 peni.

- Sahipler:

1086'da baş kiracı: Kral William.

1086'da Lordlar: Boulogne Kontu Eustace; Kral William; Diyakoz Walter; Roger; Vekil Eudo; Hugh de Montfort; Turol'dun oğlu Ralph; Hagebern; (Kont) Gilbert'in oğlu Richard; Rames'li Roger.

1066'da Lord: (Earl) Harold.

Örnek verdiğimiz bu küçük bölümde, nüfus bilgisi, arazi yapısı, geçim kaynakları, hayvan sayısı ve arazi sahipleri hakkında bilgi edinirken, Norman Fethi öncesi ve sonrası arazi değerini de görmekteyiz.

5. Günümüz Algısıyla Domesday Book

Orta Çağ'da kral *Domesday Book*'u gittiği yerlere de götürürdü. *Domesday Book* ilk zamanlar vergilendirme sistemini düzenlemek haricinde, genellikle arazi mülkiyeti sorunlarını çözebilmek amacıyla da kullanıldı; ancak bu öyle temel bir kitap haline geldi ki 18. yüzyılda bazı kiracıların oy verme hakkı olup olmadığını belirlerken de ondan yararlanıldı. Şu anda İngiliz Ulusal Arşivlerinde bulunan kitap, şimdiye kadar birçok farklı yerde muhafaza edilmiştir.

Derlenmesinden 900 yıl sonra, yani 1986'da yeniden ciltlenerek beş cilt haline getirildi. Şu an tarihçiler ve araştırmacılar, Latince olarak yazılmış metnin İngilizce çevirisine ulaşabilmektedirler. Bu kitap ulusal arşivlerde çok kıymetli bir belge olarak değerlendirilmekle birlikte bir arazinin kime ait olduğunu belirlemek için geçerliliğini yitirmemiş bir belge olarak da görülmektedir.

Orta Çağ'daki İngiliz ve Norman yerleşim alanlarını belirlemeye çalışan arkeologlar *Domesday Book*'a başvurmaya devam etmektedirler. Geçerliliğini yitirmemiş bu kitap, İngiliz tarihi ve ulusu için paha biçilmez bir bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir. *Domesday*, şu anda nerede yaşadıkları veya nereden geldikleri ile ilgilenen İngilizler için 930 yıldan daha uzun bir süre önce köylerinin, kasabalarının ve ilçelerinin gelenekleri, değerleri ve mülkiyeti hakkında büyüleyici gerçekleri ortaya koymaktadır. Tüm İngiliz yerel bölgeleri için aslında tarihlerinin başlangıcı niteliğindedir.

Domesday Book, 11. yüzyıl Norman İngiltere'sinin ekonomisi ve toplumu hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Tarihçiler için, diğer şeylerin yanı sıra, o zamanki İngiltere'nin zenginliğini, toplumda var olan feodal sistem hakkındaki bilgileri (kraldan köylülere ve kölelere kadar sosyal hiyerarşi) ve ülkenin coğrafyası ve demografik yapısını keşfetmek için kullanılabilir. Yerel tarihçiler için yerel bir yerleşimin tarihini, nüfusunu ve özelliklerini ortaya çıkarabilirken, soybilimciler için aile soylarını izlemek gibi yararlı ve büyüleyici bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Yüzyıllar boyunca *Domesday Book*, eski toprak ve mülkiyet hakları konusundaki anlaşmazlıklarda da kanıt olarak kullanılmıştır.

6. Sonuç

Tarih boyunca çeşitli araştırma ve kayıtlara, vergilendirme sistemlerine rastlanmaktadır. Tarihimizde benzer verileri Osmanlı tahrir defterlerinde görmek mümkündür. *Domesday Book*'u emsalleri ve benzerlerinden ayıran, 11. yüzyılda bu araştırmalar yapıldığı ve verileri derlendiği zaman, bu kadar ayrıntılı bir veri kaydının çağdaş bir benzerinin bulunmamasıydı. Ayrıca bu kadar kapsamlı bir araştırmanın, her ne kadar derlenmesinin bitiş zamanı ile ilgili

tartışmalar devam etse de genel kabule göre bir yıl belki biraz daha fazla bir zaman içerisinde tamamlanması, onun öne çıkan özelliklerindendir. Bu eser olmasaydı Anglo-Sakson İngilteresi hakkında çok az bilgiye sahip olurduk. Norman fethi ve yerleşimi süreci keşfedilmemiş ve feodal toplumun temelleri anlaşılmaz olurdu. Yönetim açısından sadece kralın vassalları (baş kiracılar ya da tımar sahipleri) listelenmemiştir, her birinin sahip olduğu topraklar ve bunların özellikleri ve değerleri ile, sabanlar, değirmenler, canlı hayvanlar, özgür yarı özgür ve köle olan köylülerin sayısı ve alt vassallara ait verileri de *Domesday Book*'ta bulabilmekteyiz.

Domesday Book ile ilgili bir çok çalışma olmasına rağmen farklı disiplinlerin sorabileceği ve araştırabileceği bir çok alan mevcuttur. O halde *Domesday Book*'a yeni sorular sorulmalıdır. 11. yüzyıl toplumunun doğası ve işleyişine yeni bir bakış açısı sağlamayı vaat eden bir dizi yeni yorumlamalar yapma olasılığı vardır. *Domesday Book*, yüzyıllardır tarihçiler tarafından incelenmiştir, ancak henüz tüm sırları ortaya çıkmamıştır, hala üzerinde tartışılmaktadır.

Korunan en eski İngiliz bürokratik belgesidir. Ancak önemi, İngiliz bürokrasisinin kökenlerinin çok ötesindedir. *Domesday Book*, dünyanın herhangi bir yerindeki endüstri öncesi bir toplumun en eksiksiz araştırmasıdır. 11. yüzyıl İngiltere'sinin siyasetini, yönetimini, toplumunu ve ekonomisini, neredeyse tüm diğer modern öncesi yönetimlere göre çok daha ayrıntılı bir şekilde yeniden anlamamızı sağlar. Günümüzde de hala bilgilerine başvuruluyor olması önemini artırmaktadır. Kapsadığı konu çeşitliliği açısından sadece tarihçiler değil, coğrafya, finans, nüfus, toplum yapısı ve yönetim sistemleri ile ilgilenen araştırmacılar açısından da incelenmeye değer bir eserdir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Conflict of Interest Declaration:*

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There are no potential conflicts of interest in this study

Yazar Katkı Oranları/ *Author Contribution Rates:*

1.Yazar % 60; 2. Yazar % 40

1 st Author 60%; 2nd Author 40%

Etik/ *Ethic:*

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

- Baxter, S. (2001). *Review of Domesday: the Inquest and the Book*, (review no.216) Oxford: Oxford University Press. <https://reviews.history.ac.uk/review/216> Erişim Tarihi: 14/02/2024.
- Baxter, S. (2020). "How and Why was *Domesday Made*," *English Historical Review*, Cilt 135, No. 576, Oxford: Oxford University Press, 1085-1131.
- Betlehem, J. (2009). *The Rise of Survey Sampling*, The Hague/Heerlen: Statistics Netherlands.
- Birch, W. G. (1887). *Domesday Book: A Popular Account of the Exchequer Manuscript so Called with Notices of the Principles of General Interest Which It Contains*, London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Chibnal, M. (1986). *Anglo-Norman England:1066-1166*, Oxford and Newyork: Basil Blackwell.
- Crouch, D. (2007). *The Normans: The History of a Dynasty*, London and NewYork: Hambledon Continuum.
- Crouch, D. (2017). *Medieval Britain: c. 1000–1500*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Çiçek, K. "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2019, 51-89.
- Darby, H. C. (1977). *Domesday England*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Douglas, David C., *William the Conqueror: The Norman Impact Upon England*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1992.
- Ellis, H. (1833). *A General Introduction to the Domesday Book*, London: G. Eyre and A. Spottiswoode.
- Finn, R. W. (1961). *The Domesday Inquest*. London: Longmans.
- Finn, R. W. (1963). *An Introduction to Domesday Book*, London: Longmans.
- Finn, R. W. (1964). *Domesday Studies: The Liber Exoniensies*, London: Longmans.
- Fitz Nigel, R. (1983). *Dialogues de Scaccario:The Course of the Exchequer by Richard Fitz Nigel and Constitutio Domus Regis:The Establishment of the Royal Household*, çev.Charles Johnson, Oxford: Clarendon Press.
- Galbraith, V. H. (1920). "Royal Charters to Winchester", *English Historical Review*, 35, Oxford University Press, 382-400.
- Galbraith, V. H. (1942). "Making of Domesday Book", *The English History Review*, Cilt 57, No. 226, 161-177.
- Galbraith, V. H. (1961). *The Making of Domesday Book*, Oxford: Oxford University Press.
- Godfrey, A. ve Hooper, K. (1996). "Accountability and Decision-making in Feodal England, Domesday book revisited", *Accounting History*, 1, 31-54.
- Hanar, M. (2018). "Fatih William ve İngiltere'de Feodal Sistemin Kurulması", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık, Cilt:1 Sayı: 1, 43-51.
- Hallam, E. M. (1986). *Domesday Book Through Nine Centuries*, New York: Thames and Hudson.
- Harvey, S. (2014). *Domesday: Book of Judgement*, United Kingdom: Oxford University Press.

- Holt, J. C. (1986) . “1086”, *Domesday Studies* içinde, ed. J.C.Holt, the Boydell Press, 41-65.
- Jones, M. J. (2018). “Domesday Book: An Early Fiscal, Accounting Narrative”, *The British Accounting Review*, 50, 275-290.
- Keats-Rohan, K.S.B. (1999). *Domesday People: A Prosopography of Persons Occurring in English Documents 1066-1166, I. Domesday Book*, Woodbridge: Boydell Press.
- Maitland, F. W. (1907). *Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pekşen, M. T. (2019). “*In Dominio Sunt III Carrucae Et VI Serui Et III Ancillae*”: *Understanding Female Slaves in Early Medieval England Through Domesday Book* , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Platt, C. (2005). *Medieval England: A Social History and Archaeology from the Conquest to 1600 AD*, İlk basım: 1978, London and New York: Routledges.
- Roffe, D. (2000). *Domesday: The Inquest and the Book*, New York: Oxford University Press.
- Roffe, D. (2007). *Decoding Domesday*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Round, J. H. (1895). *Feudal England: Historical Studies on the Eleventh and Twelfth Centuries*, Swan Sonnenschein.
- Stafford, P. (1989). “Women in Domesday”, *Reading Medieval Studies*, 15, 75-94.
<https://centaur.reading.ac.uk/85224/>
- The Anglo-Saxon Chronicle: A Revised Translation*, eds. Dorothy Whitelock, David C. Douglas ve Susie I.Tucker, (1961) London: Eyre and Spottiswoode.
- Vincent, N. (2016).“The Use and Abuse of Anglo-Saxon Charters by the Kings of England, 1100–1300”, içinde *The Long Twelfth-Century View of the Anglo-Saxon Past*, eds.Martin Brett ve David A. Woodman, New York: Routledge.
- <https://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/discover-domesday/little-domesday.htm>(05.01.2024).
- <https://opendomesday.org/place/TM0831/lawford/>(30.09.2024).

Yeni Medya Çağında Sosyal Medya ve Dezenformasyon İlişkisi

The Relationship Between Social Media and Disinformation in the New Media Age

Dilek TURAN EROĞLU¹

Abstract

With the transition from traditional media to new media, in recent years, discussions on disinformation have increased due to intentionally or unintentionally shared false information, and the issue of combating disinformation has become a major agenda item. The integration of people with new media has led to the expression of the concept of creating value together, transforming media from an object to be consumed into an organism that can be produced, shared, transformed and constantly renewed by everyone. By using social media platforms, people have found the opportunity to share their thoughts, ideas and experiences worldwide; however, they have also started to be exposed to thousands of messages whose accuracy is not clear at any moment. During this process, individuals have become unable to avoid being victims of a bad effect due to the manipulation and black propaganda created by disinformation. In this context, the aim of this study is to contribute to the scientific literature on the manipulation and perception created due to disinformation, which is an important problem of the age, by scanning the literature on the causes and consequences of false information spread through social media platforms in the new media age. For this purpose, a compilation study has been presented by scanning the terms “disinformation” and “disinformation on social media”.

Keywords: Disinformation, Social Media, New Media

Öz

Geleneksel medyadan yeni medyaya geçişle birlikte son yıllarda kasıtlı ya da kasıtsız paylaşılan yanlış bilgiler yüzünden dezenformasyona yönelik tartışmalar artmış ve dezenformasyonla mücadele konusu gündemi oldukça fazla meşgul eder hale gelmiştir. Yeni medya ile insan bütünleşmesi, birlikte değer yaratma kavramının telaffuz edilmesine yol açarak medyayı tüketilen bir nesne olmaktan çıkarıp; herkes tarafından üretilebilen, paylaşılan, dönüştürülen, sürekli yenilenen bir organizmaya dönüştürmüştür. Sosyal medya mecralarını kullanarak insanlar, düşüncelerini, fikirlerini, deneyimlerini dünya çapında paylaşma imkânı bulmuş; ancak aynı zamanda her an doğruluğu net olmayan binlerce mesaja maruz kalmaya başlamışlardır. Bu süreçte bireyler dezenformasyonun yarattığı manipülasyon ve kara propagandanın dolaylı kötü bir etkinin kurbanı olmaktan kaçamaz hale gelmişlerdir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, yeni medya çağında sosyal medya platformları yoluyla yayılan yanlış bilginin sebep ve sonuçları üzerine literatürü tarayarak çağın önemli problemi olan dezenformasyon nedeniyle yaratılan manipülasyon ve algının yer aldığı bilimsel alanyazına katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda “dezenformasyon” ve “sosyal medyada dezenformasyon” terimleri taranarak derleme bir çalışma sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dezenformasyon, Sosyal Medya, Yeni Medya.

¹Instructor Phd., Anadolu University, dtoroglu@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1760-6127>, <https://ror.org/05nz37n09>

Introduction

The new century began as a century in which communication and human relations took a completely different form because of new media. It has become quite ordinary to know the events that develop anywhere in the world simultaneously as if they were happening right next to us. The concept of globalization was redefined as the transformation of the world into a small village, as McLuhan (1971) put it, and explained as the result of more communication and interaction. Communication established through social networks created a virtual world. Different cultures of different geographies came together on common ground due to social media tools, and mass transformations occurred.

Unlike traditional media, social media provided users with features such as content production, sharing of their production and interaction with other users. Users had the chance to use elements such as text, audio, video and photographs in their content. Users transformed from passively receiving messages to actively disseminating information. By using social media tools, people had the opportunity to share their thoughts, ideas and experiences worldwide (Yağmurlu, 201, p. 6).

The skill of social media tools in accessing and rapidly disseminating information came along with some problems. Because of disinformation, distortion of information according to Turkish language association (2018), and news containing misleading and false information in the fields of culture, politics, medicine and economy, individuals and societies have encountered content that can cause serious financial, emotional and even physical damage (Fallis, 2014).

In this context, the aim of this study is to contribute to the scientific literature on the manipulation and perception created by disinformation, which is an important problem of the age, by reviewing the literature on the causes and consequences of false information spread through social media tools in the new media age. For this purpose, a compilation study was presented by scanning the terms "disinformation" and "disinformation on social media".

1. The New Media Age

Especially in the last decade, new media, which has changed individual and social culture, lifestyle and even economic parameters, has entered our lives with many advantages as well as a series of negativities. With the cheap, easy and fast communication opportunities it offers, new media has become a medium that everyone from seven to seventy can easily access in the virtual environment, regardless of time and place. Access to information and the circulation of information have never been this fast in human history before new media. The easy and fast circulation of information has also brought the problem of misinformation to the agenda. New media, with its ability to bring together different environments known as multimedia or multiple environments, allows the use of media such as text, still images, moving images and sounds together (Lister et al, 2003, p.9).

New media is a multi-media area that is used via computers, the Internet and later mobile devices, where anyone who has these devices can follow the content created quite easily and cheaply, where the user can produce content themselves and comment on the created content (Thompson, 1995, p.132).

New media has become the most important part of today's people with its features such as communication, access to information, entertainment, and transformation in the economy. The integration of new media with people will provide the rise of the concept of co-creation of value, transforming the media from being an object to be consumed into a cybernetic organism

that can be produced, shared, transformed, constantly renewed and ultimately articulated by everyone (Yanik, 2016, p.901).

New media, which is integrated with people, affects people's values, perception, culture, in short, their lifestyles. From this point of view, it is inevitable that new media will need security measures that will positively affect society and some regulations so that it does not disrupt social order. Before reaching the unpredictable results of the chaos caused by the manipulation via the circulation of false information might bring, the necessity of certain regulations and awareness efforts regarding the issue of false information and perception formed in social networks are among the warnings of social scientists. With manipulation, the structure and content of the message between the receiver and the sender in the communication process are intervened. The main purpose of this intervention is to plant wrong ideas in minds, to change ideas or to direct ideas. Therefore, it can be said that manipulation is a kind of persuasion that is consciously designed to ensure the production of consent (Elitaş, 2022, p. 115).

2. The term “Disinformation”

In the last 10-15 years, social media platforms such as X, Instagram, YouTube, and Facebook have become the first source of information for disseminating and following news. Thus, these platforms have the power to direct and manipulate people. Considering the existence of many accounts that create false information by opening fake accounts on social media and the lack of a mechanism to reveal the accuracy of the content they share, the impact of fake information on the international arena can be understood. For example, according to a study conducted in the USA, the reading rate of fake news about Trump published on Facebook and other social media outlets exceeded the reading rate of the Washington Post (Özcan, 2018, p.3).

With the transition from traditional media to new media, discussions on disinformation have increased in recent years due to false information shared intentionally or unintentionally, and the issue of combating disinformation has become a major topic on the agenda. Disinformation, which means incorrect information, is generally considered black propaganda because it uses false information and aims to manipulate. It is not the accidental transmission of incorrect information as in “misinformation”, which is false information, but is done consciously to weaken opponents or manage perceptions (Bektaş 2002, p. 38).

The first use of the concept of disinformation comes from the definition of "disinformation", which was defined as activities aimed at deceiving rivals during the Soviet Union period. (Kux, 1958, p.19) Disinformation is defined as the creation, presentation and dissemination of verifiable false or misleading information that may harm the public, for the purpose of economic gain or deliberately misleading the public (European Court of Auditors, 2020).

The term disinformation, which means false information created to harm and far from reality, is often used incorrectly instead of the terms misinformation and malinformation. First of all, it should be noted that these three concepts are different from each other. Disinformation is broadly defined as the intentional spread of false information intended to mislead or harm, according to the U.S. Department of State (Nemr & Gangware, 2019), which is largely consistent with other definitions of disinformation.

The term misinformation is defined by Wardle and Derakhshan (2017) as information that is false but not produced with the intention of harming. Known as the unintentional sending of false or misleading messages to the public, misinformation does not aim to harm. It is the concealment of the truth or the provision of false information with the aim of influencing the

masses. Anti-vaccination posts against the 2019 Coronavirus can be given as examples of misinformation that has the power to change the masses' decisions and opinions on a certain issue. The delivery of correct information to the masses with malicious intent to harm someone is called malinformation.

Zou and Zafrani (2018) describe these three concepts, which are incorrectly used interchangeably, as follows: These concepts differ in terms of the originality of the content and the intent of the source. In disinformation, the message is false and the source edits the message with malicious intent. In misinformation, the content is false but the intent may not be malicious. Misinformation is the unintentional transmission of false information. Malinformation is the deliberate transmission of content to the masses in order to cause harm.

Table 1. Differences Between Disinformation, Misinformation and Malinformation

	Originality of the Content	Intention
Disinformation	False	Malicious
Misinformation	False	Unknown
Malinformation	True	Malicious

Journalism, “Fake News” and Disinformation: A Handbook for Journalism Education and Practice, published by UNESCO in 2018, made the distinction between disinformation, misinformation and malinformation based on whether the source of the message was intentional or not. Many countries are trying to control the spread of false information by enacting laws on the subject. Examples of these include the Communication Network Enforcement Act (NETzDG) that went into effect in Germany at the beginning of 2018, the Honest Ads Act that remained as a bill in the US in 2019, and the Fake News Bill that was postponed in Brazil in 2022. In our country, in 2022, the Center for Combating Disinformation was established under the Presidency of Communications and a weekly bulletin containing false information was started to be issued as a warning. The Disinformation Law was enacted as a law that came into effect in order to “prevent the spread of false information”.

Hamm (2020) divided disinformation campaigns into 4 categories:

- Foreign influence operations: Other countries sharing false information to undermine another country.
- Political disinformation: Political parties sharing false information to undermine other political parties.
- Profit-oriented disinformation: Sharing false information for the purpose of making a profit.
- Issue-based disinformation: Sharing false information around a topic to manipulate perceptions.

The aim of disinformation, as Hamm emphasizes, is to manipulate public opinion with false information. The most important rule in manipulation is to keep the real purpose secret. In order to operate this rule, strategies such as lying, emotional exploitation, playing the victim role, humiliation, emotional violence, deprivation and creating a sense of guilt are usually used (Björnsson, 2016, p. 637-653).

3. Social Media Tools

In the last decade, journalism has shifted to social media due to its low cost, easier and faster interaction, and widespread use. However, the deliberate serving of false information on social media, "fake news", has caused us to question the reliability of social media again (Khan, 2020, p. 1).

Social media tools can be classified as blogs, microblogs, wikis, social networks, video sharing networks, photo sharing networks, audio and music sharing networks, location tools, social bookmarking networks and virtual worlds according to their content and creation purpose (Bostancı, 2015, p.58). According to Lietsala and Sirkkunen (2008), the features of social media tools can be grouped under five headings as allowing content sharing, social media platforms being based on social interaction, participants in social media being able to create, share and discuss all content, all content being able to be provided as a link to other external networks and members actively participating in the site having their own accounts.

Mayfield (2008) states that social media platforms are the most important media tools of the digital age and also lists their features as follows:

- **Participation:** It provides feedback advantage to its users due to its dialogic, symmetrical and interactive features. It makes users more active and effective.
- **Openness:** Most social media services are open to feedback and participation. It encourages information, voting and commenting. There are almost no obstacles to logging in and using the content.
- **Dialogue:** Unlike traditional media, social media platforms have a structure that allows two-way communication.
- **Community:** On social media platforms, users can join communities according to their areas of interest (sports, culture-art, finance, politics, etc.) and interact with users with similar interests.
- **Connectivity:** Among the most important features of Web 2.0-based social media platforms is the ability to connect with other platforms and increase users' experiences by enriching the content.

Fake news shared on social media are short articles that are maliciously constructed and contain attention-grabbing elements such as music, sound, and striking colors, without any substantiated information. Ciampaglia et al.'s (2018) study demonstrates that users are more likely to think that news is accurate and unbiased when it is shared by someone they trust. Moreover, since platforms algorithmically prioritize posts by users, especially those of close friends they interact with, the spread of misinformation is encouraged. Algorithmic bias, in this case, stems from the design of most social media platforms that prioritize interaction and favor popular content over trustworthy content in users' feeds (as cited in Persily & Tucker, 2020).

In their study to examine the spread of misinformation, Vosoughi et al. (2018) tracked 126,000 separate posts on Twitter covering different topics between 2006 and 2017. They found that the posts were tweeted and retweeted more than 4.5 million times by 3 million people. Among these posts, false ones spread significantly faster, wider (i.e. to more users), and deeper (i.e. with more reshares) than true ones.

When the literature on disinformation and social media is reviewed, it is seen that false information spread through social media circulates faster and more widely than true information. Studies on the subject also point out how convincing fake news is when it appears on social media. With today's technology, the simultaneous sharing of posts on social media all

over the world has accelerated the news information cycle, allowing information to "trend" and go "viral" much more quickly (Garfield, 2011).

Jang et al. (2018) proposed two approaches to control misinformation other than government regulation: the literacy approach and the corrective approach. The literacy approach suggests educating users to distinguish misinformation from knowledge and to increase their cognitive abilities. The corrective approach is to establish fact-checking sites that provide users with more opportunities to check real news and to remove fake news. The first approach can be criticized because it places responsibility on citizens for the spread of misinformation and will only have a limited effect as the volume of content removed increases.

The following demands are included in the initiatives of developed countries to improve the moderation models of social media sites:

- Increase transparency in how social media sites create their algorithms and how they use the data they obtain.
- Social media sites take more responsibility to prevent the spread of misinformation, prioritize and develop appropriate methods for detecting disinformation and effective content moderation.
- Develop effective methods to strengthen society against disinformation and increase cooperation and communication with civil society organizations and relevant public institutions (Balkan and Ülgen, 2023).

The relationship between social media and disinformation in the new media age highlights both the opportunities and challenges posed by digital platforms. While social media has transformed how information is disseminated and accessed, it has also become a breeding ground for the spread of disinformation. The rapid pace of content sharing, the lack of regulation, and the prevalence of algorithms that prioritize engagement over accuracy contribute significantly to the spread of false or misleading narratives. As a result, individuals are increasingly vulnerable to manipulation and deception. However, this digital landscape also offers opportunities for combating disinformation, such as through media literacy programs, fact-checking initiatives, and greater platform accountability. Moving forward, a collaborative effort among governments, tech companies, and citizens is essential to foster a more informed and responsible online environment. Ultimately, addressing disinformation in the social media era requires a balance between freedom of expression and the protection of truth, promoting critical thinking, and ensuring that digital spaces are used ethically and responsibly.

Conclusion

In the new media age, the development of new communication technologies such as social media has greatly affected daily life and social structures. The use of new communication technologies in many areas such as education, business, economy and health has required prioritizing the concept of disinformation because the increase in disinformation poses serious threats to individuals and societies.

Unlike traditional media, social media allows users to search for information and share their own content within their own networks. The algorithm of social media allows users to follow and recommend content within their own networks according to their behavioral patterns or interests (Tufekci, 2015).

The aim of the study is to discuss the source of false information spread through social media tools in the context of the concept of disinformation in the literature, its differences from misinformation and malinformation, and possible solutions to the spread of false information. Types of false information are widely shared by users assuming it to be true. Disinformation is

the sharing of false or untrue information with malicious intent to undermine institutions, individuals, or society. The manipulative features of information that is intentionally spread in society cause economic, cultural, and physical harm to users.

As Castells (2005) puts it; “as societies lose their dominance over networks, the social determinism of networks will increase, the power of flows overtaking the flows of power”. Considering the feature of social media that spreads false information, it is urgent to take measures to solve the problem in a democratic way.

Conflict of Interest Declaration/ Çıkar Çatışması Beyanı:

There are no potential conflicts of interest in this study

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik/ Ethic:

Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.

In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

References

- Avrupa Sayıştayı. (2020). *EU action plan against disinformation*. Avrupa Sayıştayı. Erişim adresi: <https://www.eca.europa.eu/>
- Balkan, E., & Ülgen, S. (2023). *Yanlış bilgilendirme, dezenformasyon ve malinformasyon üzerine bir rehber*. EDAM.
- Bektaş, A. (2002). *Siyasal propaganda: Tarihsel evrimi ve demokratik toplumdaki uygulamaları*. Bağlam Yayınları.
- Björnsson, G. (2016). Outsourcing the deep self: Deep self discordance does not explain away intuitions in manipulation arguments. *Philosophical Psychology*, 29(5), 637-653.
- Bostancı, M. (2015). *Sosyal medya ve siyaset*. Palet Yayınları.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: Ekonomi toplum ve kültür Cilt-1 Ağ toplumunun yükselişi* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Elitaş, T. (2022). Dijital manipülasyon 'deepfake' teknolojisi ve olmayanın inandırıcılığı. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 113-128.
- Fallis, D. (2014). A functional analysis of disinformation. Paper presented at the conference, Berlin, 4-7 March, 621-627.
- Garfield, B. (2011). How social media's short news cycle can precipitate bad journalism. *Mashable*. June 2011.
- Hamm, L. (2020). The few faces of disinformation. *EU DisinfoLab*. Erişim adresi: <https://www.disinfo.eu/publications/the-few-faces-ofdisinformation/>
- Jang, S. M., et al. (2018). A computational approach for examining the roots and spreading patterns of fake news: Evolution tree analysis. *Computers in Human Behavior*, 84, 103-113.
- Khan, M. (2020). Fake news identification on social media. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*. Erişim adresi: <http://www.ijert.org>
- Kux, D. (1985). Soviet active measures and disinformation: Overview and assessment. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 15(1), 19-28.
- Lietsala, K., & Sirkkunen, E. (2008). *Social media: Introduction to the tools and processes of participatory economy*. Tampere University Press.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., & Kelly, K. (2003). *New media: A critical introduction*. Routledge.
- Mayfield, A. (2008). What is social media? *Crossing eBook*. Erişim adresi: http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf
- Nemr, C., & Gangware, W. (2019). *Weapons of mass distraction: Foreign state-sponsored disinformation in the digital age*. Park Advisors. Erişim adresi: <https://www.state.gov/wpcontent/uploads/2019/05/Weapons-of-Mass-DistractionForeign-StateSponsored-Disinformation-in-the-Digital-Age.pdf>
- Özcan, M. (2018). Öznenin ölümü: Post-truth çağında güvenlik ve Türkiye. *İnsamer*, 1-12.

- Persily, N., & Tucker, J. A. (2020). *Social media and democracy*. Cambridge University Press.
- Thompson, J. B. (1995). *The media and modernity: A social theory of the media*. Stanford University Press.
- Tufekci, Z. (2015). Algorithms in our midst: Information, power, and choice when software is everywhere. In D. Cosley, A. Forte, L. Ciolfi, & D. McDonald (Eds.), *Proceedings of the 18th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing* (pp. 1918-1928). ACM.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe Report DGI 09.
- Yağmurlu, A. (2011). Yönetiminde halkla ilişkiler ve sosyal medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*.
- Yanık, A. (2016). Yeni medya nedir? Ne değildir?. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 898-910.
- Zhou, X., & Zafarani, R. (2018). Fake news: A survey of research, detection methods, and opportunities. *arXiv:1812.00315*.